

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ivana Dobrotić

**Dejavniki politik usklajevanja plačanega dela in družinskih
obveznosti v posocialističnih državah**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ivana Dobrotić

Mentorica: red. prof. dr. Nevenka Černigoj - Sadar
Somentorica: red. prof. dr. Danica Fink - Hafner

**Dejavniki politik usklajevanja plačanega dela in družinskih
obveznosti v posocialističnih državah**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2012

Dejavniki politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah

Povzetek

Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti postajajo eden pomembnejših izzivov za oblikovalce javnih politik. Naraščajoča participacija žensk na trgu dela je v zadnjih desetletjih predvsem v zahodnih družbah uvrstila usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti med aktualne teme socialnih politik, še vedno pa te niso tako močno prisotne v vseh posocialističnih državah. V posocialističnih državah so te deležne različne pozornosti oblikovalcev javnih politik, hkrati pa se kljub podobnim izzivom na tem področju odgovori držav nanje precej razlikujejo. Čeprav države po razpadu socializma (nekatero celo pred tem) razvijajo različne družinske politike, jih dosedanje študije pogosto obravnavajo homogeno in s predpostavko, da se je tranzicija v vseh državah odvijala podobno in sočasno. Razlike med državami se pogosteje poudarjajo šele zadnjih nekaj let. Vendar tudi novejša študija izhajajo pretežno iz predpostavk pristopa odvisnosti od poti, ki ni dovolj uspešen pri razlagi postopnih sprememb in ki premalo pozornosti nameni zunanjim dejavnikom sprememb. Omenjene študije nam tako o dogajanju v posocialističnih državah postrežejo z zelo skopimi podatki.

Predmet preučevanja pričujoče doktorske disertacije je razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah, in sicer skozi primerjalno analizo med Češko, Hrvaško in Slovenijo. Osnovna ideja disertacije je na eni strani opozoriti na bistveno različen razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah, na drugi pa pokazati, da je njihova razvojna pot rezultat za vsako državo specifičnega sočasnega delovanja socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov. Cilj naloge je tudi določiti ključne dejavnike reform v posamezni državi, ki so prispevali k bolj ali manj ugodnim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Disertacija temelji na primerjalni analizi, pri čemer sta pomen in teža dejavnikov opredeljena s pomočjo primerjalne analize treh držav: Češke, Hrvaške in Slovenije. Primerjava temelji na analizi obstoječih študij na obravnavanem področju in sekundarnih kvantitativnih virov (podatki statističnih uradov, Eurostata ...) ter na pregledu primarnih kvalitativnih (analiza zakonodaje, dokumentov, zapiskov ...) in kvantitativnih virov (mednarodna raziskava vrednot in evropska raziskava vrednot). Izčrpnije podatke za empirični del disertacije pa smo dobili s pomočjo metode polstrukturiranega družboslovnega intervjuja.

Izhajajoč iz koncepta familizacije/individualizacije najprej določimo glavne značilnosti in smer razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posamezni državi ter pokažemo, da se vsaka od primerjanih držav odloči za svojo razvojno pot na obravnavanem področju. Pri iskanju odgovora na osrednje vprašanje disertacije (*kaj je botrovalo razvoju različnih javnih politik v primerjanih državah in kakšne okoliščine prispevajo k prevladujoče familistično in kakšne k prevladujoče individualistično usmerjeni politiki usklajevanja*) se opremo na integrirani pluralistični model oziroma izhajamo iz različnih teoretskih pristopov, ki opredeljujejo vpliv več dejavnikov. Obrnemo se k interdisciplinarnosti in oddaljimo od enotnega pogleda na tranzicijo posocialističnih držav, predvsem pa poudarimo njihovo raznolikost, ki je posledica sočasnega delovanja različnih dejavnikov. Na podlagi predpostavk novega institucionalizma (predvsem zgodovinskega in diskurzivnega), pristopa virov moči in zunanjih dejavnikov pokažemo na kompleksnost različnih zapuščin, vzajemnega delovanja notranjih in zunanjih javnopolitičnih igralcev, političnih in institucionalnih struktur in hkrati zajamemo tudi manj otipljivo kulturno dimenzijo države blaginje.

Analiza razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah pokaže, da v zgodnjem socializmu na tem področju vse tri krenejo na zelo podobno

razvojno pot in pod ideologijo propagande delavskih pravic in ženske emancipacije začnejo uvajati plačane porodniške dopuste, različne denarne podpore družinam in razvijati javne skrbstvene ustanove. Kljub podobnim ukrepom, ki v zgodnjem socializmu pospešujejo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, pa se začnejo države že v drugi polovici socialističnega obdobja oddaljevati od enotne smeri razvoja. Slovenija in Hrvaška sta bili denimo del enotne države, vendar jima procesi decentralizacije in uvajanje samoupravljanja omogočijo določeno samostojnost pri oblikovanju ukrepov na tem področju. To se odrazi tudi v manjših razlikah na področju družinskih politik. Najočitnejša razlika med njima se kaže na področju otroškega varstva in precej razvitejši in dostopnejši mreži otroškega varstva v Sloveniji. Kljub manjšim razlikam v ukrepih pa Slovenija in Hrvaška še naprej podpirata nekakšno mešanico konservativne in defamilizacijske politike oziroma t. i. obsežen model dveh hraniteljev družine z deljenimi spolnimi vlogami. Na drugi strani se na Češkem že v 60. letih prejšnjega stoletja sprožijo močne pronatalitetne in refamilizacijske razprave, kar se začne prenašati tudi na ukrepe na področju družinskih politik. Družinske politike tako postanejo pronatalitetno in familistično naravnane, odgovornost za skrb pa začnejo umeščati v zasebno sfero.

Politika druge polovice socializma počasi nakazuje tudi prihodnji razvoj obravnavanega področja v primerjanih državah. Države se namreč po osamosvojitvi še dodatno oprimejo že v socializmu načrtane poti razvoja in zato ne moremo govoriti o radikalnosti posocialističnih sprememb. Če rezultate analize primerjamo s predhodnimi raziskavami na primeru posocialističnih držav, disertacija pokaže, da bi se morale raziskave odmakniti od zelo pogostega preučevanja sprememb v posocialističnih državah s pomočjo pristopa odvisnosti od poti in se opreti tudi na pristope, ki so uspešnejši pri razlagi (postopnih) sprememb. Za primernejšega se izkaže prav model postopnih institucionalnih sprememb, ki sicer tudi spada v okvir zgodovinskega institucionalizma, ampak opozarja na postopnost in ne na radikalnost sprememb v trenutku t. i. ključnih političnih odločitev. Znotraj pristopa postopnih institucionalnih sprememb pa je pri razlagi reform na obravnavanem področju najbolj uspešen model dopolnjujočih sprememb.

S spremembami v posocialističnem obdobju najbolj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti ustvari Slovenija, v ostalih dveh državah pa ustvarjanje ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti nikoli ni bilo med prioritarnimi cilji javnopolitičnega dnevnega reda. Zato so ti pogoji v zadnjih dveh državah slabši, posebej na Češkem. Na podlagi koncepta familizacije/individualizacije določimo, da Češka utrdi (re)familistično smer razvoja politik usklajevanja (javna politika sloni na dolgih in slabo plačanih dopustih, v osnovi namenjenih ženskam, skrb za najmanjše otroke pa umešča v zasebno sfero). Hrvaško zaznamuje »zmerna individualizacija« (na eni strani najdemo neradodarne starševske dopuste z nizkimi spodbudami za očete, na drugi nezadostno razvite institucionalne oblike skrbi za otroke), Slovenija pa medtem podpira individualistično razvojno pot politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (na javnopolitični ravni se podpira tako aktivna vloga obeh staršev kot razvoj javnih skrbstvenih ustanov in prožnih oblik dela). Pri tem je pomembno opozoriti, da so javnopolitični instrumenti, usmerjeni k spodbujanju enakopravne delitve skrbstvenega dela, še vedno precej skromni v vseh treh državah. Slovenija je tudi na tem področju najbolj uspešna.

Analiza opozori na specifičnost okoliščin, znotraj katerih se odvijajo reforme v primerjanih državah, pri čemer različni soodvisnost in dinamika zgodovinskih okoliščin ter socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov ustvarjata za vsako državo specifično javno politiko. Medsebojno delovanje institucionalne dediščine socializma, socio-ekonomskih gibanj in prevlade »moči« koalicije igralcev, ki se prizadevajo za uvajanje načela enakih možnosti v zakonodajne spremembe, odvrne Slovenijo od refamilistične poti reform. Slovenska politika se na obravnavanem področju na koncu usmeri k individualističnemu modelu, ki omogoča dokaj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih

obveznosti. Prve reforme na Hrvaškem in neuspeh pri implementaciji familistično usmerjenih ukrepov, ki so jih zagovarjali desnosredinski HDZ in cerkvene organizacije, so posledica kombinacije izrazitih finančnih težav, dodatno spodbujenih z vojno kot svojevrstno »virajočo« spremenljivko, in posrednega neoliberalnega pritiska mednarodnih igralcev. Zadnje reforme pa so predvsem rezultat zahtev EU in prizadevanj desnosredinskega HDZ-ja ter ideje stranke, da bodo z denarnimi podporami, usmerjenimi predvsem k »velikim« družinam, prispevali k rasti stopnje rodnosti. Na koncu analiza pokaže, da so tudi reforme na Češkem pod vplivom raznolikega kroga dejavnikov in da na spremembe v prvi vrsti lahko gledamo kot na rezultat kombinacije institucionalne in ideološke dediščine socializma, prevlade neoliberalne ideologije in prizadevanj katoliško-konservativnega KDU-ČSL, ki po osamosvojitvi edini pokaže resničen interes za obravnavano področje.

Ker na procese reform v izbranih državah najbolj vpliva soodvisnost različnih dejavnikov, težko enoznačno določimo, katere okoliščine prispevajo k pretežno familistično in katere k pretežno individualistično usmerjeni javni politiki oziroma katere okoliščine prispevajo k bolj ugodnim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Vendar pa kljub temu, da so javnopolitične spremembe večinoma rezultat vzajemnega delovanja več dejavnikov in da nobeden od njih sam po sebi ni imel odločilne vloge pri usmerjanju politike na obravnavanem področju, primerjava razlik in podobnosti okoliščin reform v izbranih državah lahko nakaže njihovo morebitno vlogo v procesu reform.

Dejavnike, kot so prisotnost vojne, prevlada konservativnih/katoliških političnih strank v političnem prostoru, vplivnost katoliških organizacij/cerkve ter poudarek na demografskih trendih, lahko povežemo s familistično usmeritvijo politik usklajevanja oziroma politiko, za katero stoji nacionalna ideologija. K familistično usmerjeni politiki na obravnavanem področju prispeva tudi prisotnost liberalno-konservativnih političnih strank, ki v ospredje postavljajo individualno odgovornost posameznika ter istočasno zagovarjajo konservativne elemente, predvsem v odnosu do vloge žensk v družbi. Na drugi strani pa k individualistično usmerjeni politiki prispevajo dejavniki, kot so prevlada političnih strank levega centra, aktivno žensko gibanje (vključno z institucionaliziranim), prisotnost žensk v odločevalnih institucijah, vplivnost sindikatov in interes/vključenost delodajalcev pri reformah na obravnavanem področju. Pomemben pa je tudi poudarek na načelu enakih možnosti, ki ga sprejemata tako individualistično usmerjena politika usklajevanja kot ideologija liberalizma.

Skozi analizo se potrdijo predpostavke pristopa virov moči, da k razvoju ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti prispevata prizadevanje in prevlada »moči« levo usmerjenih političnih strank (posebej v času ključnih reform), bolj naklonjenih defamilizacijskim javnim politikam in zagovarjanju načela enakih možnosti. Pokaže se tudi, da je podpora zagotavljanju pogojev za ugodnejše usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti večja v državah z močnimi sindikati in v državah z večjo vključenostjo delodajalcev v reforme. Na podlagi tega lahko soglašamo s trditvijo, da neokorporativistični tip kapitalizma pri odločitvah zagotavlja kompromise v korist postopnega in uravnoveženega razvoja. Poleg tega se izkaže, da je feministična kritika pristopa virov moči upravičena in da je z vidika uvajanja ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti zelo pomembno organizirano delovanje žensk. Čeprav je skozi analizo moč opaziti večjo naklonjenost desnosredinskih političnih strank do familistično naravnanih ukrepov, pa je pomembno opozoriti na trend t. i. novega pronatalizma, ki ga zadnjih nekaj let začenjajo izpostavljati prav desnosredinske politične stranke (predvsem v Sloveniji in na Hrvaškem) in ki napoveduje gibanje k podpori individualistično usmerjenim ukrepom. Vendar pa se je na mizah omenjenih strank znašel predvsem zaradi cilja doseganja »pozitivnih« demografskih trendov.

Globalni igralci in proces evropeizacije kot tak zagovarjajo/podpirajo individualistično, čeprav ne nujno »boljšo«, politiko usklajevanja. Na obravnavanem področju se izkažejo za

slabega igralca, podrejenega nacionalnemu kontekstu ter drugim dejavnikom. Uspeh neoliberalnih prizadevanj mednarodnih finančnih agencij je tako odvisen od strukturnih pogojev v posamezni državi, predvsem pa od stanja javnih financ, pri čemer so države s slabo finančno situacijo veliko bolj ranljive za njihove pritiske in zahteve. Čeprav si EU prizadeva k uvajanju ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, pa lahko njeno politiko na našem obravnavanem področju in območju označimo za precej nevtralnno. Slednja ne sproži velikih sprememb, v času predpristopnih pogajanj pa tudi ni pomenila nujno »boljše« politike. Ker so imele primerjane države ukrepe na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na nekaterih segmentih urejene že celo bolje od zahtev direktiv EU, pride le do manjših prilagoditev (predvsem z vidika uvajanja načela enakih možnosti v zakonodajo), kar gre v prid tezi, da je eden temeljnih pogojev za spodbujanje procesa evropeizacije neskladnost med politiko na evropski in nacionalni ravni. Njeni instrumenti vpliva največ sprememb prinesejo v prvi fazi integracije, in sicer v obliki t. i. pozitivne evropeizacije. Po vstopu dveh držav v EU pa postane bolj izražen tudi kognitivni vidik evropeizacije. Vendar pa je slednji precej odvisen od nacionalnega konteksta, saj se kot kognitivno sredstvo za reforme uporabljajo predvsem tista priporočila, ki ne odstopajo preveč od že utrjene politike in ki so ideološko bližja igralcem na nacionalni ravni. Največ sprememb na implementacijski ravni lahko sprožijo finančni mehanizmi (npr. denarni skladi) in prav slednji bi lahko s pomočjo usmerjanja evropskih finančnih sredstev prispevali k ugodnejšim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Pokaže se tudi, da proces globalnega in evropskega povezovanja krepi izvršno oblast na škodo posvetovalne politike, posebej socialnega partnerstva.

Pri dediščini socializma in finančnih omejitvah so razmere precej odvisne od zaznavanja in interpretacije teh dejavnikov. Medtem ko prejšnje odločitve v vseh treh državah oblikujejo določena pričakovanja in interese in omejujejo »manevrski« prostor novim reformam (kar domneva zgodovinski institucionalizem), pa se v primeru Češke izkaže tudi velik pomen ideološke dediščine socializma. Prav dediščina socializma namreč na Češkem »otežuje« razvoj ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Medtem je na Hrvaškem in v Sloveniji situacija ravno nasprotna: govorimo lahko o pospeševalni vlogi dediščine socializma, saj že v socializmu vzpostavljeni pogoji dajo dobro osnovo za dodaten razvoj politik usklajevanja.

Težko bi tudi z gotovostjo trdili, da npr. slabe finančne razmere prinašajo manj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Predvsem tega ne moremo trditi danes, ko vidimo, da se začenja na to politiko gledati kot na »aktivirajočo« politiko oziroma na politiko, ki spodbuja tudi gospodarsko konkurenčnost in rast. Socio-ekonomska gibanja so tako precej podrejena interpretaciji in je zato manj verjetno, da se bodo države, ki na družinske politike gledajo z vidika vlaganja v socialni kapital ali iz produktivističnega zornega kota, nagibale k manj ugodnim pogojem za usklajevanje. V državah s prevladujočim neoliberalnim diskurzom temu pač ni tako. Pri demografskih trendih se izkaže, da so slednji pogosto argument za uvajanje družini prijaznih ukrepov; vendar predvsem tistih ukrepov, ki vključujejo različne, pogosto le »velikim« družinam namenjene denarne podpore, in ne toliko ukrepov, ki bi ustvarjali ugodnejše pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. V primeru kontekstualnih dejavnikov je pomembna tudi usklajenost reformnih predlogov s prevladujočimi preferencami in modeli v populaciji. Kot precej negativen dejavnik za razvoj tega področja se izkaže vojna. Slednja na eni strani pripelje do številnih težav, ki obremenijo javne finance, in tako onemogočijo uvajanje ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, na drugi strani pa sproži tradicionalne diskurze, ki dajejo prednost familistični politiki.

Ključne besede: politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, posocialistične države, model postopnih institucionalnih sprememb, familizem, individualizem

Determinants of work-family policies in postcommunist countries

Abstract

Work-family policies are becoming one of the leading challenges for policy makers. Growing women's labour market participation has placed work-family balance among topical issues of social policies in western European societies in the last several decades, however, the trend is not as strong in all postcommunist countries. Attention raised by work-family policies among public policy makers in postcommunist countries varies, and in spite of similar challenges in this field their policy answers fairly differ. Although countries have been developing different family policies after the fall of socialism (some of them even earlier), existing studies have often treated them homogeneously and with the presumption that the transition was taking place similarly and simultaneously in all of them. Differences between countries have been emphasized in the last few years. However, newer studies have predominantly relied on the presumptions of the path dependency approach, which is not successful enough in explaining gradual changes and devotes too little attention to exogenous factors of change. Consequently, these studies provide very limited data on trends in postcommunist countries.

The main object of research in this dissertation is the development of work-family policies in postcommunist countries, a comparative analysis of the Czech Republic, Croatia and Slovenia. The basic idea of the dissertation is to point to essential differences in the development of work-family policies in particular postcommunist countries, as well as to the fact that these development paths have been determined by simultaneous effects of socio-economic, political and cultural factors specific for each country. Furthermore, one of the goals of this dissertation has been to determine the key factors of reforms within a particular country, which contributed to more or less favourable conditions for work-family balance.

The dissertation is based on a comparative analysis, whereby the importance of factors is determined by comparison of three countries: the Czech Republic, Croatia and Slovenia. The comparison is based on the analysis of existing studies in this field and of secondary quantitative data sources (data of statistical offices, Eurostat...) as well as on the review of primary qualitative (analysis of legislation, documentation, minutes...) and quantitative data sources (international value survey, European value study...). More comprehensive data for the empirical part of the dissertation have been gained by applying semi-structured expert interviews.

Following the familization/individualization conceptual framework, the main features and the developmental path of the work-family policy in each particular country were first determined, indicating that each of the countries compared decided to follow its own developmental path in this field. In the attempt to answer the central question of the dissertation (*what lead to the development of different public policies in the compared countries and what circumstances contributed to the dominantly familistic and what to the dominantly individualistic work-family policy*), the integrated pluralistic model was relied upon, drawing on several theoretical approaches which determine the influence of different factors. Turning towards interdisciplinarity and moving away from a uniform view on the transition of postcommunist countries, emphasis was placed primarily on their diversity, a consequence of simultaneous effects of different factors. Deriving from the presumptions of new institutionalism (above all historical and discursive), the power resource approach and the approach of external factors, the dissertation has illustrated the complexity of different legacies, the interaction between internal and external policy actors, political and institutional structures, as well as the less tangible cultural dimension of the welfare state.

Analysis of the work-family policies development in the compared countries has revealed that all three countries started with very similar development in this field in early socialism and under the ideology of political propaganda of labour rights and women's emancipation they

started to introduce paid maternity leaves and different family benefits and to develop childcare facilities. In spite of similar measures which facilitated work-family balance in early communism, the countries already began to diverge in the second half of the communist period. Namely, Slovenia and Croatia were part of a common state, however, processes of decentralization and the introduction of self-management provided them with certain autonomy in policy making in this field. This is reflected in smaller differences in the field of family policy. The most obvious difference between these two countries is manifested in the field of childcare and the fairly larger capacity of childcare facilities network in Slovenia. In spite of smaller differences in policy measures, Slovenia and Croatia have both supported a certain mixture of conservative and defamilization policies, the so called extensive dual-earner gender-specialized model. In the Czech Republic on the other hand, strong pronatalist and refamilistic debates were initiated as early as the 1960s, which has been reflected in the measures in the field of family policy. Hence, family policy has become pronatalistic and familistic, and has started to place the responsibility for child care in the private sphere.

Policies in the other half of the socialist period began to indicate future developments in this field in the countries compared. Namely, after gaining independence, the countries continued along the policy developmental path established in socialism and therefore one cannot speak of radicalism of postcommunist changes. If we compare the results of this analysis with previous research on postcommunist countries, the dissertation indicates that analysis should move away from very frequent studies of changes in postcommunist countries within the path dependency approach and rely also on approaches which are more successful in explaining (gradual) changes. The model of gradual institutional change appears useful in this regard, as it fits within the scope of historical institutionalism, but also points to gradualism rather than radicalism of changes at so-called critical junctures. Within the approach of gradual institutional change, layering seems to be the best model for explaining reforms in the research field.

With the policy changes in the postsocialist period, Slovenia has created the most favourable conditions for work-family balance, while the issue of creating better conditions for work-family balance has never been among priority goals in the other two countries. Hence, the conditions are less favourable in these two countries, especially in the Czech Republic. Based on the conceptual framework of familization/individualization, the Czech Republic is found to have strengthened the (re)familistic developmental path of work-family policy (policy is based on long and poorly paid leaves, primarily intended for women, and it places the care for the smallest children in the private sphere). "Partial individualization" denotes Croatia (with non-generous parental leaves with low stimulations for fathers on the one hand, and shortcomings of childcare facilities on the other), while Slovenia supports the individualistic developmental path of work-family policy (on the policy level, active roles of both parents are supported, as well as the development of care facilities and flexible working arrangements). At this point it is important to notice that the policy instruments directed at the stimulation of equal distribution of care work are still quite modest in all three countries. Slovenia is the most successful in this field as well.

Analysis points to specific circumstances under which the reforms in the compared countries have occurred, whereby various interdependencies and dynamics of historical circumstances and socio-economic, political and cultural determinants have created a specific policy in each country. The interaction of the institutional legacy of socialism, socio-economic trends and the "power" prevalence of a coalition of actors striving to introduce the principle of equal opportunities in reforms diverted Slovenia from the refamilistic path of reforms. Slovene policy in this field has been directed towards the individualistic model, which has allowed quite favourable conditions for work-family balance. The initial reforms in Croatia and the unsuccessful implementation of familistic measures, advocated by the right-wing Croatian Democratic Union (HDZ) and church organisations, were the consequence of a combination of pronounced financial difficulties, additionally stimulated by war as an interference variable, and

by indirect neoliberal pressures of international actors. The latest reforms are primarily the result of EU requests and the endeavours of the right-wing HDZ and their idea that financial benefits, primarily intended for “big” families, would contribute to the growth of the fertility rate. Finally, analysis shows that the reforms in the Czech Republic have also been under the influence of a diverse set of factors and that the changes may be seen primarily as a result of a combination of the institutional and ideological legacy of socialism, the prevalence of neoliberal ideology and the endeavours of the catholic-conservative Christian and Democratic Union – Czechoslovak People's Party (KDU-ČSL), the only party to have shown true interest for this field after the independence.

As the reforms processes in the compared countries are primarily the result of interdependence of different factors, it is hard to claim unambiguously which circumstances contributed to predominantly familistic and which to predominantly individualistic policies, or which circumstances contributed to more favourable conditions for work-family balance. Notwithstanding that policy changes are primarily the result of interaction of various determinants, none of which has alone played a decisive role in directing the development of work-family policies, a comparison of differences and similarities in reforms circumstances in the compared countries can indicate their potential role in the reforms process.

Determinants such as presence of war, prevalence of conservative/Catholic political parties in the political arena, influence of catholic organisations/churches as well as emphasis on demographic trends, can be connected with the familistic orientation of work-family policies, i.e. with the policy behind which national ideology stands. Presence of liberal-conservative political parties also contributes to the familistic orientation of policies in the compared field, since they put forward individual responsibility and at the same time advocate conservative elements, notably in relation to the role of women in society. On the other hand, determinants such as prevalence of political parties of the left centre, active women’s movement (including an institutional one), presence of women in decision-making institutions, influence of trade unions and involvement of employers’ organisations in reforms in this field contribute to the individualistic orientation of work-family policies. At the same time, it is important to emphasise the principle of equal treatment, which is accepted by the individualistic work-family policy orientation as well as by the ideology of liberalism.

Analysis has confirmed the presumptions of the power resource approach, that the endeavours and prevalence of “power” of left directed political parties (especially at times of key reforms), favouring defamilistic public policies and advocating the principle of equal opportunities, contribute to the development of more favourable conditions for work-family balance. It has also been illustrated how the support to ensure more favourable conditions for work-family balance is greater in countries with strong trade unions and in countries with higher involvement of employers’ organisations in reforms. Hence the claim that the neocorporatist type of capitalism in decision making ensures compromises in favour of gradual and balanced development may be accepted. Analysis also demonstrates that feminist critique of the power resource approach is justified and that organised women’s activity has an important role in bringing about more favourable conditions for work-family balance. While the inclination of right-wing political parties towards familistic measures may be noticed, it is important to draw attention to the trend of new pronatalism, which has recently started to be exposed by right-wing political parties (especially in Slovenia and Croatia) and which predicts movement towards support for individualistic policy measures. Yet, it has appeared on the agenda of the afore mentioned political parties primarily due to the goal of achieving “positive” demographic trends.

Global actors and the Europeanization process as such advocate/support individualistic, although not necessarily “better”, work-family policy. They have been proved as a weak actor in the compared field, subject to national context as well as to other determinants. Hence, the

success of neoliberal aspirations of international financial agencies depends upon the structural conditions in a particular country, primarily upon the condition of public finances, whereby countries with a weak financial situation are much more liable to their pressures and demands. Although the EU strives to introduce better conditions for work-family balance, their policies in the compared field may be marked as quite neutral. The EU policies have not initiated large changes, nor have they necessarily offered “better” policies in the negotiation process. As the compared countries had already introduced measures above the demands in the EU directives in some segments of work-family policies, only smaller adaptations were needed (primarily the introduction of the principle of equal treatment in legislation). This goes in line with the thesis that a misfit between policies at the European and national levels is one of the fundamental conditions for stimulation of the Europeanization process. Upon inspection of policy instruments through which the EU is trying to exert its influence, the first phase of integration in the form of the so called positive Europeanization is found to have brought the most changes; while the cognitive form of Europeanization started to be more pronounced after two of the compared countries joined the EU. Still, the cognitive phase has been rather dependent on the national context, since those recommendations which do not diverge a lot from already defined policies and are ideologically closer to the actors at the national level, have been employed as the main cognitive instrument in reforms. Financial instruments (e.g. funds) can trigger the most changes at the implementation level and they could, through direction of European financial resources, contribute to more favourable conditions for work-family balance. Moreover, it has been shown how the processes of globalisation and European integration have been strengthening executive power, to the detriment of consultation policies, especially social partnership.

When it comes to the socialist legacy and financial constraints, circumstances rather depend upon a perception and interpretation of these determinants. While former decisions in all three countries formed certain expectations and interests, and limited the “manoeuvring” space for new reforms (as historical institutionalism presumes), the case of the Czech Republic also points to the possibly great significance of the ideological legacy of socialism. Namely, it was precisely this legacy that burdened the development of more favourable conditions for work-family balance in the Czech Republic. Meanwhile, the situation in Croatia and Slovenia is just the opposite: one may speak of the facilitating role of the socialist legacy, because provisions established in socialism offered good foundations for additional development of work-family policies.

Furthermore, it is difficult to claim unambiguously, that e.g. poor financial circumstances bring less favourable conditions for work-family balance. Such claims are especially difficult to make at present, when these policies are starting to be regarded as “activating” policies, i.e. policies which facilitate economic competitiveness and growth. Socio-economic trends are rather a subject of interpretation. Therefore, it is less likely that countries which consider family policies from the social investment perspective or from the productivist perspective will incline towards less favourable conditions for work-family balance. However, the opposite is true of countries where neoliberal discourse is dominant. Analysis indicates that demographical trends are a frequent argument for the introduction of family friendly measures, but yet primarily of such measures which incorporate different financial benefits, often intended only for “big” families, and not as much of measures which would create more favourable conditions for work-family balance. In the case of contextual determinants, the compliance of reforms proposals with the preferences and models prevalent in the population is also important. War appears as a quite negative determinant for the development of this field. It brings numerous problems which burden public finances and thus hinder the establishment of more favourable conditions for work-family balance. It also triggers traditional discourse, which favours familistic policy.

Key words: work-family policies, postcommunist countries, gradual institutional change, familization, individualization

KAZALO

1	UVOD	15
1.1	Opredelitev problema raziskovanja	15
1.2	Teza, raziskovalna vprašanja in teoretski pristopi	18
1.3	Metode raziskovanja	24
1.4	Izvorni prispevek disertacije k razvoju znanstvenega področja	27
2	TEORETSKA IZHODIŠČA	30
2.1	Teoretski pristopi preučevanja razvoja posocialističnih držav blaginje	32
2.1.1	Pristop ekonomskih omejitev	32
2.1.2	Pristop zunanjih dejavnikov	35
2.1.3	Pristop odvisnosti od poti	38
2.1.4	Ideacijski pristop	40
2.1.5	Pristop virov moči	42
2.1.6	Pristop postopnih institucionalnih sprememb	43
2.1.7	Teoretski pristopi: prednosti in omejitve	47
2.2	Teoretski pristopi preučevanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti	50
2.3	Dejavniki razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti	51
2.3.1	Socio-ekonomski dejavniki	51
2.3.2	Politični dejavniki	53
2.3.3	Kulturni dejavniki	55
2.3.4	Vojna kot dejavnik	57
2.4	Teoretski okvir doktorske disertacije	58
3	POLITIKE USKLAJEVANJA PLAČANEGA DELA IN DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI	62
3.1	Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na evropski ravni	63
3.2	Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	67
3.2.1	Vzpostavljanje temeljev politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji in na Hrvaškem v obdobju zgodnjega socializma	67
3.2.2	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji	71
3.2.2.1	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji 1970–1990	71
3.2.2.2	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji po razpadu socializma	73

3.2.3	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem	78
3.2.3.1	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem v obdobju 1970–1990	78
3.2.3.2	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem po razpadu socializma.....	81
3.2.4	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem.....	84
3.2.4.1	Vzpostavljanje temeljev politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem v obdobju socializma.....	84
3.2.4.2	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem po razpadu socializma	87
3.3	Primerjalni pogled na razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem.....	91
3.3.1	Tri splošne točke razhajanja med primerjanimi državami: prepoznavnost področja, temeljni cilji in narava javnopolitičnih instrumentov	91
3.3.1.1	Prepoznavnost usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti kot javnopolitičnega področja.....	92
3.3.1.2	Razlike v prevladujočih javnopolitičnih ciljih in naravi javnopolitičnih instrumentov.....	93
3.3.2	Razvoj ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah: podobnosti in razlike	95
3.4	Glavne značilnosti in smer razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah	104
3.4.1	Določevanje smeri razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti: koncept familizma/individualizma.....	105
3.4.2	Okvir za interpretacijo smeri reform glede na njihovo razmerje do familizma/individualizma.....	107
3.4.2.1	Idealnotipski prikaz gibanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti k familizmu/individualizmu	110
3.4.2.2	Slovenija: individualizem.....	112
3.4.2.3	Hrvaška: zmerni individualizem.....	114
3.4.2.4	Češka: refamilizem	116
3.4.3	Slovenija, Hrvaška in Češka: razhajanja v razvojni smeri posocialističnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti	118
4	DEJAVNIKI POLITIK USKLAJEVANJA PLAČANEGA DELA IN DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI	120
4.1	Zgodovinske okoliščine.....	120
4.1.1	Dediščina socialističnega obdobja – pospeševalni ali ovirajoči dejavnik?	120

4.1.2	Posledice vojne na Hrvaškem: ekonomske in socialne posledice, »ujeta« socialna država in krepitev nacionalne ideologije.....	126
4.1.2.1	Ekonomske in socialne posledice vojne in »ujeta« socialna država	126
4.1.2.2	Poostrena nacionalna ideologija in »omejena« demokracija.....	128
4.2	Socio-ekonomski dejavniki	131
4.2.1	Socio-ekonomska gibanja v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem.....	133
4.2.2	Socio-ekonomska gibanja kot argument za reforme v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	139
4.2.3	Socio-demografska gibanja v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	142
4.2.4	Socio-demografska gibanja kot argument za reforme v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	148
4.3	Kulturni dejavniki.....	150
4.3.1	Prevladujoče vrednote in preference populacije v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem, pomembne z vidika usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.....	151
4.3.1.1	Družinske vrednote, stališča do zaposlenosti in pričakovane delitve skrbstvenega dela	151
4.3.1.2	Religiozna struktura in religioznost populacije	157
4.3.2	Vrednote kot osnova politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti in prevladujoči diskurzi v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem.....	159
4.3.3	Kultura blaginje v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	164
4.4	Politični dejavniki.....	166
4.4.1	Globalni/nadnacionalni igralci	166
4.4.1.1	Slovenija in Češka: pritisk mednarodnih finančnih agencij ali prostovoljni prenos javnih politik?.....	166
4.4.1.2	Prevlada mednarodnih finančnih agencij v hrvaškem javnopolitičnem prostoru.....	169
4.4.1.3	EU in politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	171
4.4.1.3.1	Prevlada pozitivne integracije v predpristopni fazi	172
4.4.1.3.2	Selektivno upoštevanje priporočil in kognitivna evropeizacija	178
4.4.1.3.3	Finančni instrumenti, nove oblike vladanja in posredni pritiski.....	181
4.4.1.4	Globalni in nadnacionalni igralci: spreminjajoča in z nacionalnim kontekstom pogojena vloga.....	182
4.4.2	Politične stranke na oblasti kot dejavnik politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.....	184

4.4.2.1	Ukrepi politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti: desnosredinske proti levosredinskim političnim strankam	187
4.4.2.2	Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti – pomembno javnopolitično področje ali le predvolilni instrument?.....	191
4.4.3	Socialno partnerstvo in primerjane države.....	196
4.4.3.1	Institucionalizacija in delovanje socialnega dialoga v primerjanih državah	196
4.4.3.2	Socialni partnerji in politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.....	198
4.4.3.2.1	Češka in Hrvaška: »reaktivna« vloga socialnih partnerjev	198
4.4.3.2.2	Slovenija: »korektivna« vloga socialnih partnerjev.....	201
4.4.4	Razmerje moči različnih igralcev v javnopolitičnem prostoru	203
4.4.4.1	Slovenija: pluralizem igralcev in kompromisne rešitve	203
4.4.4.2	Hrvaška: prevlada prebivalstveno usmerjene družinske politike in predvolilnega populizma	208
4.4.4.3	Češka: protisocialistična ideologija in prevlada katoliškega KDU	211
5	KATERI DEJAVNIKI PRISPEVAJO K UGODNEJŠIM POGOJEM ZA USKLAJEVANJE PLAČANEGA DELA IN DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI?	215
5.1	Kateri dejavniki sprožijo reforme na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem?	216
5.1.1	Slovenija: institucionalna dediščina socializma, socio-ekonomska gibanja in prevlada do enakih možnosti naklonjene koalicije igralcev	218
5.1.2	Hrvaška: vojna, finančne težave, mednarodni igralci in prevlada desnosredinskega HDZ-ja	221
5.1.3	Češka: protifeministična dediščina socializma, neoliberalna ideologija in prevlada katoliško-konservativnega KDU-ČSL.....	224
5.1.4	Primerjalni pogled na odločilne dejavnike reform v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem	226
6	SKLEPNE UGOTOVITVE IN IZHODIŠČNE TEZE	229
7	ZAKLJUČEK.....	243
8	LITERATURA.....	247
	Stvarno kazalo	281
	Imensko kazalo.....	284
	Priloge	287
	Priloga A: <i>Operacionalizacija ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti</i>	287
	Priloga B: <i>Politične stranke na oblasti</i>	291

SEZNAM OKRAJŠAV

BDP	Bruto družbeni proizvod
CEDAW	The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - Konvencija Združenih narodov o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk
CZ	Češka
ČSSD	Česká Strana Sociálně Demokratická - Češka socialdemokratska stranka
DC	Demokratski centar - Demokratični center
DFJ	Demokratska Federativna Jugoslavija - Demokratična federativna Jugoslavija
DZS	Državni zavod za statistiku (Hrvaška) – Državni urad za statistiko
EK	Evropska komisija
EMU	Ekonomska in monetarna unija
ESS	Ekonomsko socialni svet
EVS	Evropska raziskava vrednot
EU	Evropska unija
EUROSTAT	Statistični urad Evropskih skupnosti
FNRJ/FLRJ	Federativna narodna republika Jugoslavija - Federativna ljudska republika Jugoslavija
GSV	Gospodarsko-socijalno vijeće (Hrvaška) – Ekonomsko socialni svet
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica – Hrvaška demokratska skupnost
HR	Hrvaška
HSS	Hrvatska seljačka stranka - Hrvaška kmečka stranka
ILO	International Labour Organisation – Mednarodna organizacija dela
IMF	International Monetary Fund - Mednarodni denarni sklad
ISSP	Mednarodna splošna družboslovna anketa
KDU-ČSL	Krestanska a demokratska unie - Ceskoslovenska strana lidova – Krščansko-demokratska stranka - Češkoslovaška ljudska stranka
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy - Komunistična stranka Češke in Moravske
LDS	Liberalna demokracija Slovenije
LRS	Ljudska republika Slovenija
MN	Minimalno nadomestilo (ang. <i>minimum subsistence level</i>)
NN	Narodne novine – Narodne novice
NSi	Nova Slovenija
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development - Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
ODS	Občanská Demokratická Strana - Državljska demokratska stranka
OMC	Open method of coordination - Odprta metoda koordinacije
RODA	Roditelji u akciji – Starši v akciji
RHSD	Rady hospodářské a sociální dohody - Svet za ekonomska in socialna pogajanja
RS	Republika Slovenija
SD	Socialni demokrati
SDP	Socijaldemokratska partija Hrvatske – Socialdemokratska stranka
SDS	Slovenska demokratska stranka
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SI	Slovenija
SKD	Slovenski krščanski demokrati
SLS	Slovenska ljudska stranka
SRS	Socialistična republika Slovenija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
SVE	Države Srednje in Vzhodne Evrope
TOP09	Tradice Odpovednost Prosperita – "Tradicija Odgovornost Prosperiteta 09"
UN	United Nations – Združeni narodi
UNICEF	United Nations Children's Fund - Sklad Združenih narodov za pomoč otrokom
WB	World Bank - Svetovna banka
ZARES	Zares – nova politika
ZLSD	Združena lista socialnih demokratov

1 UVOD

1.1 Opredelitev problema raziskovanja

Sodobne države so se znašle pred novimi izzivi, ki jih povzročajo kompleksne družbene spremembe. Temu so podvržene tudi družine, ki se danes soočajo z novimi in težkimi odločitvami, kako krmariti med zaposlitvijo in družinskimi obveznostmi. Tako prav usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem „uskajevanje modernizacije družinskih odnosov z ekonomskimi, socialnimi in demografskimi potrebami družbe“ (Kaufmann v Daly 2005, 391) postaja eden pomembnejših izzivov za oblikovalce javnih politik.

Čeprav je v zahodnih družbah v zadnjih desetletjih naraščajoča participacija žensk na trgu dela uvrstila vprašanje usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti med aktualne teme socialnih politik, pa o tem ne moremo govoriti v posocialističnih državah (Haas in drugi 2006). Socialistični sistem, ki je prevladoval do 90. let prejšnjega stoletja, je s pomočjo radodarnih porodniških dopustov in državnih subvencij za otroke omogočal visoko participacijo žensk na trgu dela in hkrati (relativno – op. avtorja)¹ visoko stopnjo rodnosti (Glass in Fodor 2007). Kljub temu so družinske politike socialističnega sistema z ukrepi, ki so omogočali zaposlenim ženskam, da po rojstvu otroka ostanejo doma in se po določenem času vrnejo v službo s polnim delovnim časom, vsiljevale delitev dela znotraj družine, kar je ženskam onemogočalo kakovostno participacijo na trgu dela (npr. Puljiz in Zrinščak 2002; Černigoj - Sadar in Kanjuo Mrčela 2010).

Medtem ko se v obdobju sistemskih sprememb v posocialističnih državah v 90. letih 20. stoletja v zahodnih državah že kaže trend defamilizacije, mu posocialistične države povečini niso sledile. Čeprav so slednje v kasnejših letih razvijale različne socialne politike, pa jih dosedanje študije pogosto obravnavajo homogeno in predpostavljajo, da se je tranzicija odvijala podobno in hkratio v vseh posocialističnih državah (Glass in Fodor 2007). Raziskovalci so razlagi razlik med omenjenimi državami namenili le malo pozornosti (Saxonberg in Szelewa 2007).² Podobno sliko dobimo, če se osredotočimo samo na politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti: tudi tu avtorji večinoma preučujejo države zahodne Evrope in nam z zelo skopimi podatki postrežejo s tem, kaj se je dogajalo v

---

¹ Čeprav se je rodnost v večini socialističnih držav začela zniževati pod stopnjo, ki še omogoča naravno obnavljanje prebivalstva, se po razpadu socialističnega sistema v državah, kot so na primer Slovenija, Hrvaška in Madžarska, to dogaja že v osemdesetih letih 20. stoletja (Council of Europe 2005).

² Blokker (2004) trdi, da so pri raziskovanju tranzicije do poznih devetdesetih let prevladovali neoliberalistični in (neo)modernistični pristopi in da je bila pri tem zanemarjena raznolikost posocialističnih držav.

posocialističnih državah (Haas in drugi 2006; van der Lippe in drugi 2006), pri tem pa tudi domnevajo, da so se vse posocialistične države znašle pred podobnimi izzivi (npr. Hantrais 2004).³

Predmet preučevanja pričujoče doktorske disertacije je tako razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah, in sicer skozi primerjalno analizo med Češko, Hrvaško in Slovenijo od razpada socialističnega sistema do danes. Večina teorij na tem področju je razvitih na podlagi preučevanja zahodnih držav, zato jih ne moremo neposredno in brez premisleka prenesti na posocialistične države (Haas in drugi 2006), ne da bi natančno poznali razvoj omenjenih politik v izbranih državah.⁴ Zaradi dejstva, da so imele posocialistične države že v obdobju socializma zelo radodarne družinske politike, in zaradi spoznanja, da njihov razvoj po razpadu socialističnega sistema ni bil enoten, je raziskovanje še bolj privlačno. Predvsem je zanimivo odkrivanje dejavnikov, ki naj bi prispevali k različnemu razvoju.

V literaturi, ki obravnava reforme socialne politike v posocialističnih državah, prevladujejo trije različni pristopi (Brown 2007). *Pristop ekonomskih omejitev* izbiro socialne politike razume kot rezultat ekonomskih omejitev, nastalih pod vplivom globalizacije in ekonomskih reform. Ekonomske omejitve ponavadi državo vodijo v zmanjševanje socialnih stroškov. *Pristop zunanjih dejavnikov* poudarja vpliv ter neposredni pritisk mednarodnih organizacij in Evropske unije (EU) na oblikovanje javnih politik. Uporablja se za pojasnjevanje konvergence in divergence politik, odvisno od vpliva zunanjih igralcev na posamezno državo. Tretji pristop *odvisnosti od poti* (ang. *path dependency*) trdi, da so reforme v posocialističnih državah odvisne od institucionalne in družbene dediščine države.⁵

Čeprav se avtorji pogosto poslužujejo omenjenih treh pristopov, v disertaciji sledimo tudi literaturi, ki temelji na drugačnih pristopih. Tako v manjšem obsegu sledimo študijam, ki se opirajo na *pristop virov moči* (ang. *power-resource approach*) (npr. Lipsmeyer 2000), ter na sodobnejšo literaturo, ki temelji na *ideacijskemu pristopu* (ang. *ideational approach*) (npr. Kocourková 2008). Medtem ko pristop virov moči razlike med državami blaginje pojasni s

---

³ Hantraisova (2004) osem posocialističnih držav, ki so se EU pridružile v petem valu širitve leta 2004, uvršča znotraj istega grozda (ang. *cluster*) držav in domneva, da jih v (po)socialističnem obdobju označuje ista razvojna pot, ki jo označi s pridevnikom »refamilizacijska«.

⁴ To je eden glavnih vzrokov, da se raziskovalci socialne politike odločajo za raziskave posocialističnih držav. Stark in Bruszt (2001, 1136) ta pojav imenujeta »laboratorij za razvijanje novih konceptov in teorij«.

⁵ Več o tem v poglavju 2.

pomočjo distribucije moči med glavnimi interesnimi skupinami, se ideacijski pristop usmeri na raziskovanje vrednot in idej, ki tvorijo ozadje socialnih politik.⁶

Zadnja knjiga Ceramija in Vanhuysseja (2009a) pokaže, da se avtorji v raziskavah posocialistične države blaginje začenjajo opirati tudi na pristope, ki poudarjajo evolucijo države blaginje, in poskušajo razložiti mehanizme institucionalnih sprememb – *pristop postopnih institucionalnih sprememb* (ang. *gradual institutional change*) (Thelen 2004; Hacker 2004; Streeck in Thelen 2005) ter *pristop ponastavitve države blaginje* (ang. *welfare state recalibration*) (Ferrera in Hemerijck 2003; Hemerijck 2008a, 2008b).⁷ Pomemben prispevek njihovega dela je v tem, da se odmaknejo od stabilnega modela institucionalnih sprememb oziroma opozorijo, da se večina sprememb dogaja onstran ključnih političnih odločitev. Opozarjajo, da so spremembe postopne in da je to potrebno vzeti v ozir tudi pri analizah razvoja države blaginje.

Analize politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah so redke in večinoma usmerjene le na posamezne ukrepe družinske politike, kot so starševski dopusti, denarne podpore družini ali institucionalno varstvo predšolskih otrok (Glass in Fodor 2007, Saxonberg in Szelewa 2007), kar pa ni dovolj za usklajevanje med plačanim delom in družinskim življenjem. Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti namreč poleg »ožje« družinske politike zajemajo tudi druga področja socialne politike, predvsem področji zaposlovanja in enakih možnosti moških in žensk.

Na podlagi tega disertacija pri opredeljevanju razvoja politik v primerjanih državah izhaja iz vseobsežne definicije politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Lewisova in Giullarijeva (2005) izpostavita tri dimenzije, v okviru katerih je potrebno razvijati ukrepe usklajevanja: to so čas (delovni čas in čas za skrb), denar (denar, s katerim lahko kupimo skrb; denar za tiste, ki skrb nudijo) in storitve (predvsem za odvisne družinske člane). Potrebni pa so tako na gospodinjski (ukrepi, usmerjeni k ženskam in moškimi), kakor na skupinski ravni (storitve, denarne podpore in spremembe na delovnem mestu). Izhajajoč iz te definicije v naši analizi politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti zajemamo ukrepe družinske politike (starševski dopusti, denarna podpora družini, skrb za odvisne člane družine), ukrepe politike zaposlovanja (predvsem pravica do prilagodljivega

---

⁶ Več o tem v poglavju 2.

⁷ Več o tem v poglavju 2.

delovnega časa za starše z otroki) ter ukrepe, usmerjene k enakim možnostim moških in žensk (predvsem iniciative za enakopravno delitev skrbstvenega dela).⁸

Da bi dobili celotno sliko razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah, predvsem pa dejavnikov, ki so razvoj pospešili, se moramo opreti na holistični pristop. To pomeni, da pri raziskavi upoštevamo tako delovanje zunanjih igralcev, vključno s procesom evropeizacije, kot tudi delovanje osnovnih socio-ekonomskih trendov in političnih ter kulturnih posebnosti obravnavanih držav. V analizi moramo upoštevati tudi pomisleke in kritiko feministične teorije (Lewis 2002), ki pravi, da je literatura o spremembah socialne države usmerjena zgolj na odnos med državo in trgom dela, pozablja pa na status ženske. O njej govori le, ko stopi iz zasebnosti na trg dela, zanemarja pa njen položaj v gospodinjstvu, kjer še vedno nosi glavno breme skrbi za druge (neplačano delo).

1.2 Teza, raziskovalna vprašanja in teoretski pristopi

Na podlagi teoretičnih predpostavk konceptov familizma/defamilizma oziroma individualizma (Leitner 2003; Daly 2011)⁹ v doktorski disertaciji najprej določimo lastnosti ter smer razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah. Za tem poskušamo najti odgovore na vprašanje, kaj je botrovalo razvoju različnih politik v posameznih državah. Osrednji namen doktorske naloge pa je identificirati dejavnike, ki prispevajo k razvoju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah v obdobju med letoma 1990 in 2010. Pomen in težo dejavnikov bomo opredelili s pomočjo primerjalne analize treh držav: Češke, Hrvaške in Slovenije.

V doktorski nalogi obravnavamo naslednjo tezo:

Razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah je zaradi vpliva socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov različen; ter podteze:

- politični dejavniki, pri čemer mislimo predvsem na evropeizacijo (ki sproža zakonodajne in institucionalne spremembe) in na razvoj socialnega partnerstva, pospešujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti;

---

⁸ Pod skrbstvenim delom mislimo na »skrb za dom in njegovo vzdrževanje ter s tem povezana domača opravila, kot so pranje, popravila oblačil in priprava obrokov. Pojem vključuje tudi skrb za druge, kot so negovanje bolnih, nega in varstvo otrok in pomoč starejšim in invalidnim osebam« (Zimmerman in drugi 2006, 4).

⁹ Več o tem v poglavju 3.4.1.

- negativni demografski procesi, pod katerimi primarno razumemo zniževanje stopnje rodnosti, maritalne oziroma poročne spremembe in posledično pluralizacijo družinskih potekov, pogojujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti;
- kulturne posebnosti, institucionalna dediščina in negativni ekonomski procesi otežujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti;
- razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti otežuje neusklajenost njihovih ukrepov s prevladujočo ideologijo, dominantnim vrednotnim sistemom in religioznimi prepričanji;
- prisotnost vojne otežuje razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.

Analiza izhaja iz predpostavke, da se javne politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti oblikujejo v kompleksnem družbenem okolju, ki ga na eni strani opredeljujejo dinamične družbene spremembe in dominanten proces evropeizacije, na drugi strani pa države s svojimi posebnostmi. Dolowitz in Marsh (1996, 2000), ki zagovarjata koncept prenosa javnih politik (ang. *policy transfer*), trdita, da države pri oblikovanju javnih politik prevzemajo politike drugih držav, bodisi ker jih k temu silijo vplivni globalni igralci,¹⁰ bodisi ker politike sovpadajo z njihovimi ideološkimi cilji in z različnimi nacionalnimi kulturnimi predpostavkami. Če se osredotočimo na politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, lahko vidimo, da čeprav je politični cilj vsaj na retorični ravni praviloma enoten (doseganje ravnovesja med plačanim delom in družinskimi obveznostmi), se instrumenti za njegovo doseganje razlikujejo glede na posebnosti posamezne države. Potemtakem je za analizo okolja, v katerem se oblikujejo politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, in za definiranje dejavnikov razvoja politik pomembno ne samo razumevanje procesa evropeizacije, ampak tudi celotne družbene transformacije, ki jo izkusijo posocialistične države, ter osnovnih socio-ekonomskih trendov in drugih političnih ter kulturnih posebnosti obravnavanih držav. Sistem blaginje je namreč rezultat hkratnega vpliva različnih dejavnikov; tako političnih, socialnih, ekonomskih, kot tudi kulturnih (Černigoj - Sadar 2000; Haas 2005).

---

¹⁰ Interes EU na področju usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti ni enoten. S to problematiko se ukvarjajo tudi druge mednarodne organizacije (Svet Evrope, Mednarodna organizacija dela, Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj, Organizacija združenih narodov, UNICEF), kar lahko vidimo iz številnih dokumentov, ki jih omenjene mednarodne organizacije sprejemajo, in s tem lahko prispevajo k razvoju tega področja. Ampak Moss (1996, 21) trdi, da se ta interes razlikuje v naravi in v moči, ki jo ima EU, da uresniči svoje cilje, ter v potencialu za spodbujanje mednarodnih in kulturnih sprememb.

V okviru disertacije poskušamo odgovoriti na vprašanja: Ali primerjane države razvijajo politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti? Kakšne politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti so se izoblikovale v izbranih državah? Kako EU ureja področje politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti in v kolikšni meri je izražen proces evropeizacije na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v izbranih državah? Ali je v izbranih državah razvit koncept socialnega partnerstva in kakšna je vloga socialnih partnerjev pri oblikovanju politik? Predvsem pa poskušamo najti odgovor na vprašanje, zakaj so med državami nastale razlike oziroma kaj je botrovalo razvoju različnih javnih politik v posameznih državah.

Pri tem izhajamo iz različnih teoretskih pristopov, ki opredeljujejo vpliv različnih dejavnikov na razvoj socialnih politik. Upoštevamo »družbeni pristop« (ang. *societal approach*) k primerjalni analizi (Maurice in drugi v Crompton in Lyonette 2006, 380), ki opozarja, da moramo med državami pričakovati razlike, ki so odvisne tako od novejšje zgodovine kot od dolgo vzpostavljenih norm in predpostavk (predvsem v odnosu do spolnih vlog in delitve dela v družini). Poleg tega imajo države različen socialni, politični, ekonomski in kulturni kontekst, zato lahko pričakujemo, da bodo imele te okoliščine tudi različne posledice na različne družbe (Haas 2005). Eden takšnih primerov je zaposlenost žensk: čeprav ta narašča v vseh državah, med njimi obstaja razlika v naravi, poteh in prevladujočem načinu, s katerimi olajšujejo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti (Crompton in Lyonette 2006).

V analizi uporabljamo holistični pristop Haasove (2005), pri katerem raziskovalni interes ni več usmerjen samo na posamezne strukturne, kulturne ali normativne vidike, temveč vse te poglede združuje in jih vključuje v celosten pristop. Dodatno se v nalogi dotaknemo še raziskovanja političnega konteksta. S tem lahko na manjšem številu primerjanih držav dosežemo globlje razumevanje dejavnikov, ki so prispevali k razvoju različnih javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. V analizi se tako usmerjamo na politične dejavnike, predvsem dejavnike evropeizacije in socialnega partnerstva, kot tudi na socio-ekonomske in kulturne dejavnike (glej Tabelo 1.1). Pri tem pa ne zanemarimo zgodovinskega konteksta, znotraj katerega se spremembe odvijajo, oziroma že obstoječih ureditev na tem področju.

Caporaso in drugi (v Guillen in Palier 2004, 204) trdijo, da se morajo spremembe v socialni politiki držav, ki pristopajo k članstvu v EU, proučevati na eni strani v smislu interakcije med pritiski EU in mednarodnih organizacij in na drugi strani v smislu možnosti in

omejitev, ki jih ustvarja vzajemno delovanje mednarodnih pritiskov in nacionalnih struktur. Ker so primerjane države po razpadu socialističnega sistema začele s procesom evropeizacije, za analizo dejavnikov, ki so vplivali na oblikovanje politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, ni pomemben le nacionalni, ampak tudi nadnacionalni politični kontekst. Za izhodiščno točko smo vzeli institucionalni pristop k evropeizaciji (več v poglavju 2.1.2). Čeprav ta poudarja dva vidika evropeizacije - pristop z vrha navzdol (ang. *top-down approach*) in pristop od spodaj navzgor (ang. *bottom-up approach*) (Radaelli 2004), analiza zaradi specifičnosti posocialističnih držav temelji na prvem pristopu (predvsem zaradi njihovega nesodelovanja pri pripravi zakonodaje, ki so se ji morale prilagoditi na obravnavanem področju; več v poglavju 2.1.2). V disertaciji tako evropeizacijo razumemo kot vpliv z vrha navzdol oziroma kot prenos evropskih politik na nacionalno raven, predvsem v smislu prilagajanja primerjanih držav trdi in mehki zakonodaji EU na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.

Tabela 1.1: Pregled dejavnikov in njihovih kazalcev

dejavniki	kazalci
socio-ekonomski	socialni izdatki (oblika ter stopnja javnega financiranja primerjanih programov) trg dela (stopnja brezposelnosti, stopnja zaposlenosti, participacija žensk na trgu dela, razkorak med stopnjo brezposelnosti žensk in moških) pluralizacija družinskih potekov (maritalne spremembe - število kohabitacij in zakonskih zvez, število razvez, nove družinske oblike), stopnja rodnosti, starost ob rojstvu prvega otroka
politični	evropeizacija (sprejeta zakonodaja, nove prakse, institucionalne oziroma administrativne spremembe zaradi prilagajanja zahtevam EU); pritisk globalnih organizacij (npr. IMF, WB); javnopolitično učenje (ang. <i>lesson-drawing</i>) socialno partnerstvo (institucionalna struktura, vpliv na oblikovanje politik); interesne skupine (npr. ženska gibanja) ideološka usmeritev političnih strank na oblasti
kulturni	religiozna struktura populacije; religioznost populacije vrednote posameznikov (<i>družinske vrednote</i> – pomembnost sklenitve zakonske zveze, odnos do družine in dela, stališče javnosti do zaposlenosti žensk, starševstva; <i>enakost med spoloma</i> – stališče do zaposlenih mater z majhnimi otroki, stališče do delitve dela znotraj gospodinjstva; <i>družbene vrednote</i> – odnos do prejemanja programov pomoči oziroma intervencije države) dominantni diskurzi
vojna	prisotnost/odsotnost vojne

V tem pogledu je pomemben tudi koncept večnivojskega vladanja (ang. *multi-level governance*), ki proces oblikovanja javnih politik razume kot posledico kompromisov in sporazumov različnih igralcev oziroma političnih in upravnih institucij na (sub)nacionalni in nadnacionalni ravni odločanja, (trans)nacionalnih interesnih skupin, organizacij civilne družbe, socialnih in ekonomskih partnerjev ... (Lajh 2006). Zaradi kompleksnosti pristopa in

glede na izbrano tematiko se poleg analize sprejete zakonodaje in institucionalnih rešitev v procesu prilagajanja podrobneje ukvarjamo le z institucionalizacijo in vlogo socialnih in ekonomskih partnerjev (t. i. konceptom socialnega partnerstva) v procesu oblikovanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah.

Ko govorimo o nacionalnem kontekstu, je v okviru raziskovalnega problema potrebno proučiti tudi socio-ekonomske in kulturne dejavnike. Ob obravnavi socio-ekonomskih dejavnikov se avtorji v literaturi osredotočajo predvsem na pritiske zmanjševanja stroškov socialnih programov (Timonen v Lewis 2002, 334) ter na družbene spremembe, ki so predvsem rezultat demografskih pritiskov (Hantrais 1999; Daly 2005).

Spremljanje pomembnosti vpliva kulturnih dejavnikov na oblikovanje politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti sodi med relativno nova področja raziskovanja. Baldock (1999) trdi, da je kultura kot skupek skupnih vrednot, norm in stališč, ki si jih deli večina populacije posamezne države, zelo pomembna spremenljivka v razumevanju socialne politike. To velja posebej tedaj, ko vrednote, norme in stališča postanejo del dominantnega javnega diskurza z neprotislovnimi sporočili. Po Harkerjevi (1996) imajo kulturne razlike pomemben vpliv na razvoj družini prijaznih politik v Evropi, pri čemer so pomemben dejavnik vpliva predvsem razlike v stališčih do zaposlenosti in do vrednot družinskega življenja. Pod kulturnimi dejavniki so v različnih analizah upoštevane posamezne normativne ideje oziroma percepcije ljudi o družinskih vrednotah in delu, poleg tega pa tudi politične ideologije in religiozna prepričanja (van Oorschot 2007).¹¹ Pomembna je tudi javna podpora različnim shemam pomoči, pri čemer razlikujemo dva osnovna principa: princip zaslužnosti (ang. *deservingness rank order*) (van Oorschot 2006) in princip univerzalnosti (ang. *universal dimension of support*) (Coughlin v van Oorschot 2006, 25).

Pfau - Effingerjeva (2005a, 2005b, 2006), ki se intenzivno ukvarja z raziskovanjem kulture in socialne politike, uvaja termin »kultura blaginje«. Z njim razume kulturne vrednote in modele, s katerimi se opravičujejo različne politike, dominantne kulturne vrednote in modeli v populaciji, ter kulture in vrednote, ki služijo kot osnova za razpravo med družbenimi igralci, ki sodelujejo pri oblikovanju socialne politike. Kultura je torej pomemben in nezanemarljiv dejavnik v raziskovanju oblikovanja socialne politike. V analizi sledimo konceptu kulture predhodnih raziskav (van Oorschot 2007; Pfau - Effinger 2009), ki kulturo vidi kot posamezne normativne ideje (vrednote posameznikov), politične ideologije ter

---

¹¹ Pfau - Effingerjeva (2005a) trdi, da raziskovalci razlike med državami blaginje utemeljujejo na različnih idejah o solidarnosti, enakosti in vlogi socialne države, na modelu enakosti med spoloma (ki prevladuje) in na vlogi religije v razvoju socialne države.

religiozna prepričanja, pri čemer je posebej potrebno biti pozoren na njihovo vzajemno sovplivanje in spreminjanje skozi čas.

Teoretiki (Puljiz in drugi 2005) med pomembne dejavnike socialne politike uvrščajo tudi vojno, ki okrepi pomen socialne države in vzpostavlja nove ukrepe socialne zaščite za žrtve vojne. Glede na to, do so nekatere od izbranih držav po razpadu socialističnega sistema doživele vojno, jo v analizo uvajamo kot enega od dejavnikov.

Glede na okvir analize je pomembno poudariti, da so države pripadale socialističnemu sistemu ter da so po njegovem razpadu začele proces približevanja EU in v okviru tega oblikovale različne politike, ki naj bi olajšale usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Socialistični sistem je zaznamoval monopol nad definiranjem potreb, implementacijo socialnih politik in distribucijo državnih resursov, države pa so hkrati socialne potrebe opredeljevale tako, da so bile v skladu s potrebami ponudbe delovne sile. Radodarni materinski oziroma porodniški dopusti in državne subvencije za otroke so omogočali, da so te države dosegle visoko stopnjo participacije žensk na trgu delovne sile in (relativno – op. avtorja) visoko stopnjo rodnosti (Glass in Fodor 2007), ne pa tudi enakopravnosti spolov v družini in na trgu dela (Puljiz in Zrinščak 2002; Černigoj - Sadar in Kanjuo Mrčela 2010).

V analizo smo vključili majhne države, ki so po razpadu socialističnega sistema vzpostavile intenzivnejše odnose z EU. Slovenija in Češka sta že članici unije, Hrvaška je trenutno država pristopnica za članstvo v EU, razlikujejo pa se v političnih odgovorih na nove zahteve po usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. Avtorji (Černigoj - Sadar 2000, van der Lippe in drugi 2006) trdijo, da je Slovenija po osnovnih značilnostih javnih politik najbolj podobna skandinavskim državam in da javne politike olajšujejo usklajevanje plačanega dela z družinskimi obveznostmi (ugodni in plačani starševski dopusti, pomoč pri varstvu odvisnih oseb, možnost dela z manjšim številom delovnih ur ...). Češka je po razpadu socialističnega sistema začela promovirati familistično usmerjeno politiko. Ta z ukinitvijo subvencij za institucionalno varstvo otrok, mlajših od treh let, in podaljševanjem starševskih dopustov spodbuja matere, da po porodu ostanejo doma (Saxonberg in Szelewa 2007). Razvoj hrvaške socialne politike označujejo številni problemi, povezani s tranzicijo, močno se odražajo tudi posledice vojne. Družinska politika večinoma temelji na kompenzaciji stroškov za otroke, medtem ko so storitve za otroke in družino slabo razvite (Puljiz in Zrinščak 2002; Zrinščak 2008).

1.3 Metode raziskovanja

Doktorska disertacija temelji na primerjalni analizi treh držav, ki so do nedavna delovale v relativno podobnem političnem kontekstu, po drugi strani pa jih v zadnjih dvajsetih letih zaznamujejo razlike tako v ekonomskem kot družbenem razvoju. Pri proučevanju razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti se opiramo na kvalitativne metodološke pristope. Z analizo držav želimo primerjati manifestacije politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v različnih socio-kulturnih okoljih.

Gre za majhno študijo (Ragin 1989), usmerjeno k preučevanju in interpretaciji majhnega števila enot, ki so resnično (ang. *intrinsic*) zanimive ter relevantne za teoretična vprašanja. To omogoča poglobljeno preučevanje posameznih enot analize in iskanje vzročnih zvez. V primerjavi s standardiziranimi statističnimi metodami omogoča kvalitativna metoda boljše vzajemno povezovanje teoretičnih predpostavk in empiričnih podatkov. Prispeva tudi k opisovanju družbenih dimenzij pojavov, česar kvantitativne metode ne morejo nadomestiti, ker pogosto zmanjšujejo kompleksnost empiričnega polja raziskovanja. V analizi bomo uporabili tako kvalitativne kot kvantitativne vire podatkov, saj Hantraisova (2005) poudarja, da kombiniranje metod prispeva k poglobljenemu razumevanju problema in omogoči nov pogled na kompleksno vprašanje.

V teoretskem delu uporabimo opisno metodo, kar pomeni, da na podlagi pregleda in primerjave najpomembnejših virov in literature podamo osnovne opredelitve pojmov, teoretskih modelov in teoretični okvir naloge, ki služi za izhodišče nadaljnjemu raziskovanju.

Različne ukrepe na področju družinske in drugih socialnih politik, ki so relevantni za razvoj področja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, smo analizirali s pomočjo analize primarnih in sekundarnih virov, predvsem relevantne zakonodaje in drugih dokumentov (na nacionalni in evropski ravni). Prikaz razvoja tega področja temelji tudi na analizi podatkov statističnih uradov nacionalnih držav, statističnega urada Evropskih skupnosti (Eurostat) in drugih mednarodnih podatkovnih baz ter na predstavitvi predhodnih analiz in raziskav na tem področju.

Analiza vpliva različnih dejavnikov na razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti temelji na analizi obstoječe literature in študij na tem področju ter na analizi sekundarnih kvantitativnih virov: podatkov nacionalnih statističnih uradov, Eurostata, Mednarodne organizacije dela (ILO), Sveta Evrope, Združenih narodov (UN), Svetovne banke (WB). Temelji tudi na pregledu primarnih kvalitativnih virov: zakonodaje,

dokumentov, zapiskov; in primarnih kvantitativnih virov: mednarodne raziskave vrednot in evropske raziskave vrednot.

Za pridobivanje izčrpnjših podatkov za izvajanje empiričnega dela disertacije, predvsem dela, ki se nanaša na vlogo EU in socialnih partnerjev ter ideoloških usmeritev različnih političnih strank pri raziskovanem področju, uporabimo metodo družboslovnega intervjuja. Intervjuji s strokovnjaki in aktivnimi igralci na področju socialne politike nam dajejo dodatno refleksijo na reforme in na možne razloge, ki opredelijo razvoj javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posamezni državi. Predvsem gre za dodaten vir, ki pripomore pri interpretaciji in razjasnitvi nekaterih relevantnih dejstev, in hkrati za pridobivanje podatkov, ki jih ni bilo mogoče zaslediti v okviru drugih virov.

Intervjuji so polstrukturirani oziroma izvedeni s pomočjo vnaprej pripravljenih tematskih vodnikov na način, ki omogoča primerjavo med državami, poleg tega pa upošteva tudi nacionalne posebnosti razvoja politike. Prav strokovne intervjuje na podlagi tematskih vodnikov za primerno obliko zbiranja podatkov izpostavita Meuser in Nagelova (2009). Izogibanje preveč usmerjenim in utrjenim vodnikom ter zaprtim vprašanjem namreč odpira prostor intervjuvancem, da raziskovalca seznanijo z njihovim pogledom in refleksijo na dogodke.

Tabela 1.2: Struktura in število intervjuvancev v primerjanih državah

intervjuvanci	Slovenija	Hrvaška	Češka
predstavniki/ce ministrstev/drugih teles državne uprave	3	3	2
predstavniki/ce delodajalcev	1	1	2
predstavniki/ce sindikatov	1	2	2
predstavniki/ce političnih strank	4	3	3
predstavniki/ce strokovnjakov	4	2	5
SKUPAJ	13	11	14

Intervjuje oziroma pogovore s strokovnjaki smo opravili leta 2010 in 2011, in sicer oktobra 2010 na Češkem, od marca do maja 2011 v Sloveniji ter maja in junija 2011 na Hrvaškem. V vseh treh državah smo izvedli strokovne intervjuje z različnimi strokovnjaki in aktivnimi igralci na tem področju: raziskovalci in drugimi strokovnjaki/njami, predstavniki/cami sindikatov in delodajalcev, predstavniki/cami glavnih političnih strank in predstavniki/cami državnih institucij (glej Tabelo 1.2; podroben seznam intervjuvancev je v seznamu literature). Gre za namerno vzorčenje, pri katerem smo v vsaki državi ciljano izbrali osebe z izkušnjo, znanjem in vpogledom v področje raziskovanja. Kot poudari Patton (2002, 230), se namerno vzorčenje osredotoča na izbiro primerov oziroma v našem primeru

intervjuvancev, ki so »bogati z informacijami«, s katerimi lahko razjasnijo predmet raziskovanja.

Pri izvajanju intervjujev smo upoštevali etična načela in intervjuvance seznanili z raziskavo ter od njih v naprej pridobili soglasja. Seznanili smo jih s cilji in smotrom raziskovanja in jim zagotovili zaupnost in anonimnost sodelovanja. Intervjuji so trajali od 30 do 95 minut, v povprečju okrog 60 minut.

Sledila sta prepis in analiza. Pri analizi smo sledili postopku, kot ga opisujeta Meuser in Nagelova (2009, 35–36). Po transkripciji smo tekste razporedili v kategorije po tematskih enotah, temu je sledilo kodiranje: vsebinsko relevantnim izjavam intervjuvancev smo pripisali eno ali več kod, ki odražajo pomen izjav (koliko kod bo pripisanih enemu odlomku oziroma odgovoru, je odvisno od tega, na koliko tem se nanaša). Sledilo je povezovanje tematsko primerljivih odlomkov iz različnih intervjujev. Ker se je v procesu povezovanja združevalo veliko izjav, smo še enkrat preverili in po potrebi zopet pregledali odločitve v postopku kodiranja. Do te faze se še vedno držimo teksta in terminologije intervjuvancev oziroma še vedno povzemamo ugotovitve na podlagi izjav intervjuvancev, medtem ko je v nadaljevanju sledilo njihovo umeščanje v konceptualni in teoretični okvir (vključno s strokovnim pregledom značilnosti, ki si jih intervjuji delijo, ali značilnosti, ki se med intervjuji razlikujejo, in njihovim razporejanjem na podlagi teoretičnega znanja).

Disertacija obsega pet obsežnih poglavij in končne sklepne ugotovitve. Po uvodni opredelitvi problema, teze in raziskovalnih vprašanj so v drugem poglavju predstavljena teoretična izhodišča disertacije. Podrobneje opišemo glavne teoretske pristope, ki prevladujejo v razlagah preobrazbe posocialistične države blaginje, in predstavimo rezultate predhodnih raziskav, ki opredeljujejo pomen različnih dejavnikov tega razvoja. Slednje nam služi za osnovo pri opredelitvi teoretičnega modela analize dejavnikov, ki prispevajo k razvoju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah. Tretje poglavje je namenjeno pregledu razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na evropski ravni in v primerjanih državah. V poglavju povzamemo lastnosti politik usklajevanja omenjenih držav in predstavimo njihovo smer razvoja med letoma 1945 in 2010. Četrto poglavje se osredotoča na analizo in identifikacijo dejavnikov, ki opredeljujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih posocialističnih državah v obdobju od leta 1990 do danes. V petem poglavju določimo ključne dejavnike, ki vplivajo na reforme na področju politik usklajevanja

plačanega dela in družinskih obveznosti v omenjenih treh državah. Disertacijo zaključimo s povzetkom najpomembnejših rezultatov analize in s sklepnimi ugotovitvami.

1.4 Izvirni prispevek disertacije k razvoju znanstvenega področja

Družinska politika, posebej pa politika usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, sodi med prevladujoča področja raziskovanja in političnih razprav. Kljub naraščajočemu interesu za razvoj tega raziskovalnega področja in kljub velikemu številu primerjalnih raziskav, pa opazno primanjkuje primerjalnih analiz, ki bi izpostavile razlike posocialističnih držav. Celo nasprotno, nekatere primerjalne analize temeljijo na predpostavki, da so vse posocialistične države sledile enakemu modelu družinske politike. Tako npr. Hantraisova (2004) na osnovi zelo splošne analize razvojne poti osmih posocialističnih držav, ki so se EU priključile leta 2004, zaključuje, da vse omenjene države sledijo refamilističnemu modelu družinske politike.

Pričujoča doktorska disertacija se odmika od enoličnega obravnavanja procesov reform v posocialističnih državah in tako pomembno prispeva k dosedanji literaturi, ki zavrača pojmovanje stvari neoziraje se na zgodovino (ahistoricizem), teleologijo in evrocentrizen zgodnje tranzicijske teorije. V nasprotju s tem poudarja edinstveno razvojno pot posocialističnih držav na obravnavanem področju. Z uporabo primerjalnega pristopa se analiza odmika od pogostih študij primerov posocialističnih držav in na ta način še bolj poudari razlike med obravnavanimi državami. S tem dodatno opozori na pomembnost upoštevanja različnega razvoja socialnih politik v posocialističnih državah in pokaže na pomanjkljivost pristopov, ki posocialistične države obravnavajo homogeno in predpostavljajo, da se je tranzicija v vseh teh državah odvijala podobno in sočasno. Poleg tega poskuša preveriti, ali so teoretske postavke (najpogosteje razvite na primerih zahodnih držav) uporabne tudi pri preučevanju posocialističnih držav.

Delo prinaša pomemben prispevek tudi na področju interdisciplinarnega pristopa k obravnavi izbranega področja. Analiza je postavljena v širši kontekst družbenih sprememb in družbenega razvoja in se poleg področja socialne politike ter različnega družbenega konteksta, v katerem se politike razvijajo, dotika še področja kulturoloških (dolgo zapostavljenih na tem področju) in politoloških študij. S tem bo predstavljena celostna analiza razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, posebej pa dejavnikov, ki naj bi prispevali k razvoju teh politik.

Pri analizi upoštevamo predvsem dinamični pristop, oziroma različno soodvisnost in dinamiko dejavnikov v primerjanih državah. Z analizo delovanja nacionalnih in zunanjih igralcev (predvsem procesa evropeizacije), razvoja socialnega partnerstva ter tudi delovanja socio-ekonomskih in kulturnih specifičnosti držav skušamo prikazati kompleksen proces nastanka politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Opozarjamo na pomembno dejstvo, da pri evropeizaciji ne gre le za enostaven proces prilagajanja, ampak je ta med drugimi odvisen tudi od institucionalne in družbene dediščine posamezne države. Z analizo novih institucionalnih prilagoditev in posebej z analizo koncepta socialnega partnerstva pa skušamo opozoriti na (in predstaviti) novo dinamiko odnosov med različnimi igralci ter na razvoj nove vloge države v posocialističnih državah. S tem ne sledimo prevladujoči praksi izpostavljanja le enega izmed teoretskih pristopov preučevanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, pač pa različne pristope smiselno združujemo.

Ko govorimo o teoretičnih pristopih, disertacija pokaže, da je potrebno upoštevati integrirani pluralistični model (Puljiz in drugi 2005), in hkrati tudi to, da se morajo raziskave posocialističnih držav odmakniti od doslej prevladujočega preučevanja sprememb znotraj pristopa odvisnosti od poti (Pierson 2000). Pokaže se, da bi morale raziskave temeljiti na pristopih, ki so uspešnejši pri razlagi sprememb. Za uporabnega se izkaže model postopnih institucionalnih sprememb Streecka in Thelenove (2005), ki sicer tudi sodi v okvir zgodovinskega socializma, vendar opozarja na postopnost in ne na radikalnost sprememb. Znotraj pristopa postopnih institucionalnih sprememb pa se kot uporaben okvir razlage procesov reform v obravnavanih državah pokaže mehanizem dopolnjujočih sprememb. Ampak, kakor smo že poudarili: če želimo razloge za spremembe pravilno razumeti, se ni dovolj opreti zgolj na predpostavke zgodovinskega institucionalizma. Zaradi dominantne usmerjenosti pristopa postopnih institucionalnih sprememb k notranjim dejavnikom se namreč pokaže, da ga pri razlagi sprememb velja dopolniti z idejo diskurzivnega pristopa (Schmidt 2010b, 2010c), ki je bila doslej na raziskovanem področju v posocialističnih državah zapostavljena. Ideja diskurzivnega pristopa poudarja interaktivni proces med diskurzom igralcev, vključenih v procese reform, in kontekstom in tako tudi ne izključuje drugih pristopov pri razlagi reforme države blaginje.

Na tem področju je opazno tudi pomanjkanje interdisciplinarnih in primerjalnih analiz, ki bi vključevale Hrvaško. Disertacija torej prispeva k obravnavi socialne politike na Hrvaškem in njenega socialnega modela v primerjalnem kontekstu. Za Hrvaško so po letu

1990 značilne zelo intenzivne in dinamične, predvsem pa nekonsistentne spremembe, pogojene z različnimi dejavniki (vključno z vojno, ki jo redko zasledimo v analizah države blaginje), kar analizo umešča med bolj izvirne. Umestitev Hrvaške in Slovenije v primerjalni kontekst na obravnavanem področju namreč pokaže, kako sta ti dve državi, čeprav nekoč del skupne države, že v drugem obdobju socializma začele različno razvojno pot na področju družinskih politik. Slednje doslej v literaturi družinskih politik še ni bilo sistematično izpostavljeno.

Ena od prednosti pričujoče analize je tudi ta, da se lahko uporablja kot vir javnopolitičnega učenja. Čeprav so aktivnosti, usmerjene k spreminjanju prevladujoče spolne delitve dela v vseh treh primerjanih državah precej skromne in še vedno nezadostne (Slovenija je na tem področju kakšen korak naprej od ostalih dveh), analiza pokaže na morebitne pozitivne in negativne implikacije posameznih ukrepov v primerjanih državah, ki bi se jih oblikovalci javnih politik morali zavedati. Eden izmed negativnih vplivov se denimo najvidneje pokaže na Češkem, kjer imajo dolgi porodniški/starševski dopusti, primarno namenjeni materam, negativne posledice na sodelovanje žensk na trgu dela¹² in posledično na kakovost življenja družin. Predvsem v okoliščinah, ko zgolj dohodek enega starša (enohraniteljski sistem) težko zadostuje za preživetje. Po drugi strani analiza pokaže, kako lahko nabor ukrepov, ki jih na obravnavanem področju implementira Slovenija (izdatni porodniški/starševski dopusti, namenjeni obema staršema, kombinirani s kakovostnim in iz javnih sredstev sofinanciranim otroškim varstvom), omogoča ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. S tega vidika lahko Slovenija ostalim državam služi kot primer dobre prakse.

---

¹² Podatki Eurostata (2011b) pokažejo, da se stopnja zaposlenosti žensk zaradi starševstva zmanjša prav na Češkem. Tu je v primerjavi z ženskami brez otrok stopnja zaposlenosti žensk z otroki (starostna skupina 20–49) za 15,2 odstotne točke nižja. Situacija v Sloveniji in na Hrvaškem je medtem ravno obratna (v Sloveniji je stopnja zaposlenosti žensk z otroki višja za 6,9 odstotne točke, na Hrvaškem za 2,8). Če pa primerjamo zaposlenost moških, vidimo, da je v primerjavi z moškimi brez otrok zaposlenost moških z otroki višja v vseh treh državah (za 8,1 odstotne točke na Češkem, 13 odstotnih točk v Sloveniji in 11,2 odstotne točke na Hrvaškem).

2 TEORETSKA IZHODIŠČA

Za globlje razumevanje različnih fenomenov nam kompleksnost sodobnih javnih politik nalaga uporabo več konceptov. To je posebej pomembno na področju socialnih politik, ki so se razvijale kot posledica različnih in kompleksnih dejavnikov ter procesov. Pri posocialističnih državah je ta kompleksnost še bolj poudarjena. Gre namreč za države, ki jih v zadnjih desetletjih zaznamujejo zelo dinamične in večplastne spremembe.

Kljub temu je literatura, ki se ukvarja s tranzicijo in z družbenimi spremembami, dolgo zanemarjala to kompleksnost in se je praviloma usmerjala le na posamezne vidike reform držav blaginje. Blokker (2005) trdi, da po razpadu socialističnega sistema najdemo dva dominantna pristopa, ki pojasnjujeta tranzicijo in družbene spremembe. Prvi, *modernistični pristop*, zagovarja teleološki pogled na tranzicijo posocialističnih držav. Rezultat tega naj bi bila njihova preobrazba v kapitalistično in demokratsko družbo po zgledu zahodnih družb. Pristop predvideva enoten odgovor na glavne družbene probleme – posocialistične države morajo sprejeti zahodne politične, zakonodajne in finančne institucije.¹³ Drugi, *zgodovinski pristopi*, poudarjajo, da preobrazba vsebuje enotne elemente, ki pa so rezultat specifične izkušnje socialističnih držav.¹⁴ Medtem ko prvi pristop zagovarja konvergenco posocialističnih držav in nekritično sprejeme modernistično paradigmo (oziroma domneva, da se teoretski modeli in koncepti modernizacije lahko uporabijo na izkustvu posocialističnih držav brez sprememb), drugi pristop upošteva prav njihove različnosti, ki so rezultat različnih kontekstualnih dejavnikov, ter zato zahteva interdisciplinarnost.

Če se usmerimo le na področje socialne politike, Stubbs in Zrinščak (2009a) trdita, da literaturo o državi blaginje v posocialističnih državah lahko razdelimo na tri obdobja in da vsako obdobje lahko umestimo v različne teoretične okvirje. Za prvo, *rezidualno socialno obdobje*, je značilen marginalen interes za socialna vprašanja, poudarek obdobja je na ekonomskih in političnih reformah. Drugo obdobje – *globalni javnopolitični igralci, lokalni učinki* – se osredotoča na odnos med globalnimi javnopolitičnimi igralci in nacionalnimi reformami držav blaginje. Tretje obdobje, *evropeizacija*, postaja prevladujoče v kontekstu pridruževanja držav Srednje in Vzhodne Evrope (SVE) EU in se osredotoča prav na učinke procesa pridruževanja EU. Literaturi teh treh obdobjih lahko dodamo obsežna dela, ki se

---

¹³ Eyal in drugi (2000) takšno idejo opišejo z izrazom »kapitalizem po načrtu« (ang. *capitalism by design*), pri čemer naj bi se stare institucije uničile in nadomestile z novimi, ki so že znane in funkcionirajo v razvitih tržnih gospodarstvih.

¹⁴ Znotraj tega pristopa sta prevladujoča dva tokova: pristop odvisnosti od poti, ki temelji na zgodovinskem institucionalizmu (npr. Stark in Bruszt 1998), in neoklasična sociologija, ki poudarja pomembnost posredovanja v procesu modernizacije in prilagajanja (npr. Eyal in drugi 2000).

rastoče pojavljajo v zadnjih letih in poudarjajo pomembnost socialistične in celo predsocijalistične zapuščine (npr. Stark in Bruszt 1998, 2001; Stubbs in Zrinščak 2007, 2009a, 2009b; Inglot 2008, 2009; Aspalter in drugi 2009; Cerami in Vanhuysse 2009a; Saxonberg in Sirovátka 2009; Szikra in Tomka 2009). Dodamo lahko še nekoliko manj obsežno literaturo, ki obravnava kulturno različnost posocialističnih držav (npr. Eyal in drugi 2000; Aspalter in drugi 2009; Szikra in Tomka, 2009) in pomembnost igralcev na nacionalni ravni (npr. Lipsmeyer 2000; Aidukaite 2009).

Vidimo, da se literatura oddaljuje od enotnega pogleda na tranzicijo posocialističnih držav in vse pogosteje poudarja njihovo različnost, ki je posledica delovanja različnih dejavnikov. To pokažeta tudi Stubbs in Zrinščak (2009a), ki poudarita, da se literatura oddaljuje od tipologij držav blaginje in neujeta v njihove okvirje skuša pokazati na kompleksnost različnih zapuščin, vzajemnega delovanja notranjih in zunanjih javnopolitičnih igralcev, političnih in institucionalnih struktur in hkrati zajema tudi manj otipljivo kulturno dimenzijo države blaginje. Blokker (2005) trdi, da prihaja do spremembe paradigme, pri čemer nova paradigma stremi k interdisciplinarnosti, ki zanika ahistoricizem, teleologijo in evrocentrizem zgodnje tranzicijske teorije.

Temu sledi tudi disertacija in tako poudarja različnost izkušenj posocialističnih držav, ki so posledica različnih socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov. Da bi zajeli kompleksnost procesov v posocialističnih državah, predvsem pa pomen posameznih dejavnikov, moramo slediti različnim teoretskim pristopom. Ker pa usmeritev na široko področje države blaginje lahko prikrije pomembnost posameznih dejavnikov, se v analizi usmerjamo le na eno od področjih socialne politike – področje politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Tudi dosedanje študije (npr. Lipsmeyer 2000; Ferge in Juhász 2004; Novak in Rihar Bajuk 2007; Stubbs in Zrinščak 2009a) namreč kažejo, da je pomen posameznih dejavnikov različen od področja do področja.¹⁵ Poudarek disertacije je na različnosti posocialističnih držav blaginje na tem področju, predvsem ker se, kot trdi Hacker (2009, 152), na slednje pogosto gleda kot na »enotno skupino edinstvenega tipa države blaginje Srednje in Vzhodne Evrope«. Čeprav se avtorji (npr. Glass in Fodor 2007) pri analizi politik, namenjenih usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, vse pogosteje

---

¹⁵ Stubbs in Zrinščak (2009a) na primeru Hrvaške pokažeta, da v času, ko je bil na področju pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja prevladujoč neoliberalen diskurz, temu druga področja socialne politike niso sledila. Ferge in Juhász (2004) podobno na primeru Madžarske trdita, da se je v času vplivanja EU in ILO na madžarski trg dela družinska politika praviloma nasprotno oblikovala pod vplivom nacionalne ideologije.

zavedajo različnosti teh držav, se še vedno zgodi, da vse obravnavajo po enotnem načinu (npr. Hantrais 2004).¹⁶

Sodeč po zapisanem posocialistične države odpirajo prostor za nova raziskovanja. Na pomembnost raziskovanj na tem področju opozori tudi Aidukaite (2009), ki trdi, da je izključitev socialističnih držav iz raziskovanj države blaginje ustvarila empirično in teoretično praznino, in opozarja, da prav neraziskanost vzhodnoevropskih držav narekuje potrebo po ponovnem testiranju že obstoječih teorij, tipologij in pristopov ter po njihovem izboljšanju.

2.1 Teoretski pristopi preučevanja razvoja posocialističnih držav blaginje

Literatura o posocialistični transformaciji držav blaginje se praviloma opira na novi institucionalizem. Cerami in Vanhuysse (2009b) pri tem poudarjata, da so temeljni dejavniki institucionalne transformacije že enkrat »steptani« procesi, samookrepitveni mehanizmi, interesi ter vpliv veto točk. Glede na to so politike v SVE odvisne od zgodovinsko-institucionalnega okvirja, socio-ekonomskega razcepa in pod vplivom mednarodnih institucij. Predvsem so, kot poudarja Starke (2006), odvisne od specifičnega strukturnega modela programov države blaginje ter njihove stopnje zrelosti. Podobno kot pri aktualnih razpravah o državi blaginje (več v Hemerijck 2008a), se tudi v literaturi, ki analizira države blaginje v SVE, dogajajo spremembe. Vse redkeje so v ospredju mehanizmi institucionalne prožnosti in samookrepitve, krepki pa se vloga procesov institucionalne evolucije (npr. Cerami 2009; Ingot 2009) in na državo blaginje se pogosteje gleda kot na evlucijski sistem, ki se prilagaja spremenjenim okoliščinam.

Kot poudarijo Peters in drugi (2005), sta za razumevanje javnih politik pomembna oba vidika: tako literatura, ki se usmerja na stabilnost javnih politik, kot tudi literatura, ki poskuša razumeti spremembe javnih politik. Znotraj večine javnih politik namreč hkrati najdemo elemente stabilnosti in sprememb. V literaturi zato sledimo različnim pristopom, ki obravnavajo reformo socialne politike v posocialističnih državah, pomembnost posameznih pristopov pa podrobneje poudarjamo v nadaljevanju.

2.1.1 Pristop ekonomskih omejitev

Pristop ekonomskih omejitev izbiro socialne politike razume kot rezultat ekonomskih ovir, nastalih pod vplivom globalizacije, in ekonomskih reform. To običajno vodi državo v zmanjševanje socialnih stroškov (Brown 2007). Kot smo že poudarili, je ta pristop aktualen

---

¹⁶ V primeru Glassove in Fodorjeve (2007) gre za primerjavo med Madžarsko in Poljsko, Hantraisova (2004) pa obravnava osem posocialističnih držav, ki se EU pridružijo v petem valu širitve leta 2004.

na začetku tranzicije. Gre za obdobje, ko prevladuje neoliberalen diskurz, ki, kot pravi Ray (2009), daje okvir za zgodnjo posocialistično tranzicijo, predvsem pod vplivom mednarodnih igralcev. Aktualen je t. i. washingtonski sporazum¹⁷ ali razvojna strategija, ki ji sledijo velike mednarodne finančne organizacije (npr. WB; Mednarodni denarni sklad, IMF). Strategija razvoj držav meri izključno z rastjo BDP in predpostavlja, da bo njegova dinamična rast samodejno prispevala k zmanjševanju revščine in reševala težave z redistribucijo dobrin. Fargion (2008) poudarja, da gre za tržni fundamentalizem, ki temelji na ideji »več trga, manj države«, in v tem kontekstu lahko govorimo o rezidualnem modelu socialne politike, ki pomoč omejuje le na posameznike v najnižjih družbenih slojih. Opredeljujejo jo: krepitev individualne in slabitev javne odgovornosti; promocija privatizacije in tržnega pristopa; poudarek na ciljni pomoči; nižanje ravni socialnega zavarovanja in krepitev zasebnega zavarovanja, zniževanje javnih stroškov ter ukinjanje univerzalnih podpor (Ferge 2001).¹⁸

Za opisovanje procesov, ki so posledica takšnega pristopa, avtorji (npr. Pierson 1994, 1996; Clayton and Pontusson 1998; Anderson 2001; Green - Pedersen 2001; Starke 2006) uporabljajo termin krčenja države blaginje (ang. *welfare state retrenchment*) ali krčenja javnih politik (ang. *policy retrenchment*). Krčenje države blaginje se nanaša na »javnopolitične spremembe, ki znižujejo socialne izdatke in prestrukturirajo programe države blaginje na način, da se bolje prilagodijo modelu rezidualne države blaginje, ali pa spreminjajo politično okolje na način, ki povečuje možnost takšnih rezultatov v prihodnosti« (Pierson 1994, 17).¹⁹ Krčenje države blaginje se ne odraža nujno v zniževanju socialnih stroškov.²⁰ Avtorji opozarjajo, da se politiki pogosteje usmerjajo na manj vidne reforme, predvsem pa na tiste, katerih učinki so daljnosežni. Green - Pedersen (2001) poudari, da je zato pri zniževanju stroškov države blaginje potrebno pozornost usmeriti na vsakršno politično odločitev, ki zmanjša ali omeji podporo države blaginje (npr. zniževanje podpor, strožja merila za pridobitev pomoči oziroma pravic (ang. *eligibility criteria*), skrajšanje trajanja podpor ...).

---

¹⁷ Pojem predstavi Williamson v 90. letih 20. stoletja, pri čemer misli na določen niz tehničnih predlogov, prvič predstavljenih s strani finančnih institucij v Washingtonu in ameriških agencij, da bi obvladovale finančno krizo v latinsko-ameriških državah na začetku osemdesetih let 20. stoletja (Fargion 2008).

¹⁸ Fargion (2008) med drugim tudi opozori, da WB po neuspešni implementaciji washingtonskega sporazuma tega popravi oziroma revidira in začne zagovarjati institucionalni fundamentalizem, vendar na ravni implementacije ni vidnih sprememb.

¹⁹ Vidimo torej, da avtor razlikuje med *sistemskimi omejitvami izdatkov*, kar se nanaša na dolgoročne spremembe v političnem okrožju, in med *programskimi omejitvami izdatkov*, kar se nanaša na takojšne spremembe v programih (npr. merila primernosti, usmerjanje na ciljno pomoč, izdatnost programov ipd.).

²⁰ Na krčenje države blaginje ni dovolj gledati le z vidika zniževanja socialnih stroškov. Kot opozorita Clayton in Pontusson (1998), je merjenje velikosti države blaginje na ta način vprašljivo predvsem zato, ker v obzir ne vzame socialnih potreb, tj. ignorira spremembe v organiziranju države blaginje ter spremembe, kot so staranje populacije, mednarodna mobilizacija kapitala ipd. Tudi Hacker (2004) opozori, da je pozornost potrebno najprej usmeriti na strukturne spremembe.

Pierson (1996) opozori, da krčenje države blaginje praviloma od državnih uradnikov zahteva zagovarjanje in promoviranje nepopularnih in nepriljubljenih politik, ki so največkrat v nasprotju z interesi volivcev in interesnih skupin v družbi. Gre torej za nepopularen proces, saj politiki za omejitve izdatkov države blaginje le redko dobijo javno podporo.²¹ Da bi ublažili posledice sprejemanja v javnosti nepriljubljenih politik, energijo praviloma usmerjajo na t. i. izogibanje krivdi (ang. *blame avoidance*), oziroma na iskanje strategij, s pomočjo katerih nadomeščajo izgubo ključnih političnih skupin. Medtem ko Pierson (1994) predstavi tri različne strategije izogibanja krivdi – omamljenost (ang. *obfuscation*), delitev (ang. *division*) in nadomestilo (ang. *compensation*), Vanhuysse (2009) poudarja, da je v primeru posocialističnih držav pogosto uporabljena strategija delitve.²² Stubbs in Zrinščak (2009a, 132) pokažeta, da je rezultat takšne strategije »ujeta socialna politika« (ang. *captured social policy*), kar pomeni, da se pozornost usmerja na posamezne interesne skupine in probleme (npr. upokojenci, veterani, demografski pritisk ...), obstoj drugih področij pa se zanika.²³

Čeprav je koncept najbolj prisoten na začetku tranzicije, Saxonberg in Sirovátko (2009) trdita, da kljub nasprotnim trendom v zahodnih državah (kjer je pristop omejitve stroškov vse manj prisoten in prevladuje diskurz o državi blaginje, ki investira v razvoj socialnega kapitala (ang. *social investment state*)) posocialistične države še vedno okušajo drugačno pot – tisto, ki pelje k zniževanju izdatkov za socialne programe. V državah, kjer je vojna (npr. Hrvaška) še dodatno pospešila negativne socio-ekonomske trende in oslabila ekonomsko moč države ter pred državo blaginje postavila nove zahteve (npr. oskrba beguncev in izgnancev, veteranov ...), so takšni trendi še bolj izraženi (npr. Puljiz 2001, 2008). Zahteve za zniževanje socialnih stroškov v posocialističnih državah pa dodatno zaostrujejo tudi že omenjena neoliberalna prizadevanja mednarodnih finančnih institucij.

Pozorni moramo biti tudi na dejstvo, da morajo države, ki vstopajo v evropsko Ekonomsko in monetarno unijo (EMU), doseči cilje konvergence, kar ni enostavno. Chapon in Euzéby (2006) poudarjata, da z uvajanjem evra države ostanejo brez določenega manevrskega prostora in zaradi potrebe po konkurenčnosti lahko pride do pritiskov na vlade

---

²¹ Ker si večina politikov na prihodnjih volitvah želi ponovne izvolitve, je korenito krčenje države blaginje mogoče le, če obstaja t. i. volilna rezerva (ang. *electoral slack*), oziroma vlade verjamejo, da so v dovolj močni poziciji, da preživijo posledice nepopularnih odločitev. Vlade za takšne manevre pogosto izkoristijo trenutke krize, v katerih poskušajo takšne reforme predstaviti kot način »rešitve« države blaginje. A ker je za opiranje na takšno strategijo potrebno tudi sodelovanje s politično opozicijo, se v trenutkih krize korenito prestrukturiranje le redko zgodi (Pierson 1996).

²² Strategija se usmerja k zniževanju možnosti mobilizacije tistih, ki so v reformi izgubili, in sicer tako, da jih razdelijo v različne socialne in administrativne kategorije ter jim podelijo selektivne materialne pravice.

²³ S tem se ustvari ozračje, v katerem »privilegirane« skupine vplivajo na odločanje ter sprejemanje zakonov, ki dajejo prednost ozki skupini ljudi.

po zniževanju socialnih stroškov in slabljenju redistribucijske funkcije javnih financ. Bertola (2010b) denimo tudi ponazori, da je tesnejša ekonomska integracija, ki jo želi doseči EMU, povezana z dvigom dohodkovne neenakosti in nižjimi socialnimi stroški. Opozori tudi, da EU ni uspešna pri koordinaciji socialne politike, politike zaposlovanja ter ciljev ekonomske integracije in poudarja, da prav »ekonomska integracija pospešuje učinkovitost in `rast` za ceno enakosti ali `kohezije`« (Bertola 2010a, 7).

Če se osredotočimo le na politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, lahko rečemo, da je ta pristop sicer pomemben, vendar pa ne zadošča za razlago socialnopolitičnih sprememb. Pomanjkljiv je predvsem tedaj, ko so države v postopku približevanja in postajajo članice EU. V EU so namreč politike usklajevanja visoko na dnevnem redu političnih odločevalcev in smatrane kot eden glavnih instrumentov, ki naj bi pospešil vključevanje žensk na trg dela in s tem prispeval h konkurenčnosti in rasti EU.

2.1.2 Pristop zunanjih dejavnikov

Pristop zunanjih dejavnikov poudarja vpliv in neposreden pritisk mednarodnih organizacij in EU na oblikovanje javnih politik. Uporablja se za pojasnjevanje konvergence in divergence politik, odvisno od vpliva zunanjih igralcev na posamezno državo (Brown 2007). Znotraj tega pristopa v literaturi o posocialističnih državah zasledimo dva prevladujoča koncepta - koncept prenosa javnih politik (npr. Deacon in Stubbs 2007) in koncept evropeizacije (npr. Lendvai 2004, 2005, 2007, 2008; Ferge in Juhász 2004; Potůček 2004; Grabbe 2006).

Koncept prenosa javnih politik Dolowitz in Marsh (1996, 344) definirata kot »proces, v katerem se znanje o javnih politikah, administrativnih ureditvah, institucijah in podobno v enem obdobju/prostoru uporablja za razvoj javnih politik, administrativnih ureditev in institucij v drugem obdobju/prostoru«. ²⁴ Gre za pomembno spremenljivko v pojasnjevanju razvoja javnih politik, ki v prenos politike vključuje različne igralce (izbrani uradniki, politične stranke, javni uslužbenci, interesne skupine, podjetniki in strokovnjaki, transnacionalne korporacije, javnopolitične enote, nadnacionalne vladne in nevladne organizacije, svetovalci ...). Prenašajo pa se tako cilji, vsebina, instrumenti in programi javnih

---

²⁴ Koncept sta razvila Dolowitz in Marsh (1996, 2000), ki pravita, da je pri analizi javnih politik potrebno upoštevati idejo o prenosu javnih politik, predvsem ker gre za fenomen, na katerega se oblikovalci javnih politik vse pogosteje opirajo.

politik, institucije, ideologije, ideje in stališča,²⁵ kot tudi negativne prakse (Dolowitz in Marsh 2000).²⁶

To je predvsem odraz globalizacije, ko se za posamezne probleme iščejo skupne rešitve, države pa vse pogosteje med seboj sodelujejo tudi zaradi reševanja povsem različnih problemov. Zaradi tega države vse pogosteje prevzemajo javnopolitične ideje in rešitve, in sicer skozi javnopolitično učenje ter skozi sodelovanje v mednarodnih aktivnostih (Fink - Hafner in drugi 2010). Pod pojmom javnopolitično učenje razumemo zgledovanje po praksah drugih držav po lastnem izboru, pri čemer države same odločajo, po kateri državi in v kakšnem obsegu se bodo zgledovale (Rose 1991). Tudi mednarodno sodelovanje lahko bistveno vpliva na posamezne javne politike na nacionalni ravni, zajema pa tako sodelovanje znotraj medvladnih organizacij (npr. OECD, IMF, WB), kakor sodelovanje znotraj EU (Fink - Hafner in drugi 2010).

Čeprav nekateri avtorji (npr. Theobald in Kern 2009) koncept evropeizacije²⁷ vidijo le kot enega od možnih načinov prenosa javnih politik, se v literaturi pogosto obravnava tudi kot samostojna spremenljivka. Pri analizi posocialističnih držav postane aktualen v času zadnjih širitev EU, ko so se uniji pridružile države SVE (Sedelmeier 2006). V analizah lahko opazimo različne definicije koncepta (npr. Ladrech 1994; Börzel in Risse 2003; Radaelli 2003). Kljub kritiki Featherstona (2003) glede problema operacionalizacije pa je najbolj sprejemljiva Radaellijeva definicija (2003, 30), ki evropeizacijo vidi kot »proces konstrukcije, difuzije in institucionalizacije formalnih in neformalnih pravil, procedur, političnih paradigem, stilov, `načina izvajanja stvari` ter skupnih vrednot in norm, ki se najprej definirajo in utrjujejo znotraj procesa odločitev na ravni EU, nato pa se vključujejo v domače diskurze, identitete, politične strukture in javne politike«. Obravnava različne vidike evropeizacije; tako glede upravljanja kakor tudi institucionalnega in kognitivnega okvirja. Na področju socialne

---

²⁵ Deacon (2000) trdi, da je prenos ideologije in stališč pomembnejši od prenosa specifičnih programov.

²⁶ Razlikujejo med prostovoljnim (ang. *voluntary transfer*) in prisilnim prenosom (ang. *coercive transfer*). V primeru *prostovoljnega prenosa* gre za pristop učenja od drugih, pri čemer oblikovalci javnih politik prevzamejo že obstoječe dobre prakse na določenem področju, da bi razrešili aktualne javnopolitične probleme (oblikovalci javnih politik ga pogosto uporabljajo tudi za legitimacijo lastnih odločitev). Znotraj *prisilnega prenosa* razlikujejo med neposrednim (ena vlada prisili drugo, da sprejeme določeno javno politiko) in posrednim prisilnim prenosom (zgodí se, da zunanji dejavniki pritiskajo na vlade, da s ciljem reševanja skupnih problemov sodelujejo). V primeru *neposrednega prisilnega prenosa* pomembno vlogo igrajo mednarodne organizacije (npr. WB, IMF, EU ...), v primeru *posrednega prisilnega prenosa* pa imajo pomembno vlogo skupni problemi (npr. ekološki problemi, ekonomski pritiski, zaznavanje države, da zaostaja za svojimi sosedami ipd.). V primeru neposrednega prenosa mednarodne organizacije pogosto vplivajo skozi svoje politike in tudi s pomočjo pogojev kreditiranja ali odobritve posojil; v primeru posrednega prenosa pa imajo pomembno vlogo informacije, ki se širijo, pa naj si bo na konferencah ali v poročilih (Dolowitz in Marsh 1996, 2000).

²⁷ Pomembno je opozoriti na razliko med teorijami integracije in evropeizacije. Prve so usmerjene na razlago dinamike in rezultatov evropskih integracij, druge pa na vpliv evropeizacije na nacionalne ravni (Börzel v Radaelli 2004, 3).

politike sicer lahko le redko govorimo o trdi zakonodaji, vendar je evropeizacija kljub vsemu tudi na tem področju pomembna spremenljivka, predvsem njen kognitivni vidik v kontekstu uvajanja prakse odprte metode koordinacije med instrumente evropeizacije.²⁸

Ker definicija nagovarja in zajema dva različna pristopa - pristop z vrha navzdol in pristop od spodaj navzgor (Radaelli 2004), moramo v primeru posocialističnih držav poudariti nekaj posebnosti, ki so postale razvidne predvsem v procesu pridruževanja uniji. Prvič, za posocialistične države je praviloma značilen pristop z vrha navzdol. Kot opozarja Sedelmeier (2006), države kandidatke ne morejo sodelovati pri postopku kreiranja oziroma ustvarjanja pravil na evropski ravni. Ker so se znašle v položaju, ko so pravila že vnaprej postavljena, obstaja večja verjetnost prisilne prilagoditve. Drugič, v neenakomernem odnosu moči je pomembna strategija pogojnosti – država si s sprejemanjem določenih pravil kupi vstopnico za potencialno članstvo v EU. Tretjič, Grabbe (2006) poudarja, da je bil dnevni red v primeru širjenja EU na posocialistične države obsežnejši, s poudarkom na stalnem nadzorovanju implementacije politik. Poleg tega Fink - Hafnerjeva in Lajh (2010) pokažeta, kako so zahteve EU za omenjene države postajale v vsakem valu širitve vse obsežnejše; in če se osredotočimo le na primerjane države, lahko vidimo, da so danes pred Hrvaško postavljene širše zahteve kot pa pred Češko in Slovenijo ob priključitvi leta 2004.²⁹

Analize pokažejo, da je na področju držav SVE delovalo veliko različnih nadnacionalnih/mednarodnih igralcev in da je njihov vpliv različen zaradi različnih področij javnih politik in zaradi mehanizmov, ki jih uporabljajo. Guillenova in Palier (2004) denimo ponazorita, da sta WB in IMF vplivala na vsebino politik s pomočjo posojil, EU pa skozi kreiranje/krepitev institucionalnih zmogljivosti. Čeprav so v tem primeru države začutile obvezo, da sprejmejo priporočila WB in IMF (predvsem zaradi posojil), pa reforme pogosto niso uspeli zaradi finančnih problemov in slabih administrativnih sposobnosti. Fink - Hafnerjeva (2011) pa poudari, da se radikalnejše spremembe (npr. v smeri krčenja socialne države) dogajajo v državah, ki so zaradi ekonomskih težav postale bolj odvisne od tujega denarja in s tem bolj podrejene zahtevam mednarodnih finančnih organizacij.

V nekaterih drugih primerih pa je vpliv EU uspešnejši in dolgotrajnejši (posebej v primeru institucij in kognitivnih sprememb). Na to opozorijo tudi Ferge in Juhász (2004, na

---

²⁸ Avtorji poudarjajo, da je EU v posocialističnih državah vplivala predvsem na institucionalni okvir (Potůček 2004) in na oblikovanje socialnega in civilnega dialoga (Ferge in Juhász 2004). Poleg tega EU z uvajanjem odprte metode koordinacije pomaga, da določena vprašanja pridejo na dnevni red (Ferge in Juhász 2004).

²⁹ Tako Fink - Hafnerjeva in Lajh (2010) na zahteve EU za države zahodnega Balkana gledata kot na akumulacijo zahtev, ki izhajajo iz vala širitve leta 2004, spoznanj, pridobljenih z izkušnjo širitve na Bolgarijo in Romunijo, in odgovorov na posebnosti regije (npr. vpletenost v vojno).

primeru Madžarske) in Potůček (2004, na primeru Češke). Trdijo, da ko so bile zahteve, usmerjene na vsebino reform države blaginje v posocialističnih državah, le bazične in rezidualne, je bil vpliv EU viden prav pri krepitvi institucionalnih sposobnosti ter promoviranju novega procesa oblikovanja javnih politik. Deacon (2000) pokaže, da stališča o vplivu EU niso enotna, in poudari, da EU ni imela jasne vizije, kakšno socialno politiko želi zagovarjati. EU zato vidi kot slabega nadnacionalnega igralca v posocialističnih državah. Opozarjamo, da je pri tem potrebno upoštevati časovno dimenzijo in dejstvo, da se vpliv EU skozi čas spreminja in da intenzivnejši postaja šele zadnja leta. To je razvidno tudi iz analize Fergejeve in Juhasza (2004), ki poudarita, da je EU socialna vprašanja v proces pridruževanja vključila sorazmerno pozno.

Čeprav so opisani koncepti zunanjih dejavnikov zelo aktualni tudi v posocialistični literaturi, ne smemo zanemariti nacionalnih posebnosti in kontekstualnih dejavnikov, na kar opozarjajo tudi kritiki prej omenjenih konceptov. Čeprav je prenos javnih politik zelo pomembna spremenljivka, pa ni edina, ki razlaga razvoj določene javne politike. Zato je potrebno, kot pravi Stone (1999), ustrezno pozornost nameniti tudi strukturnim dejavnikom, med njimi časovni dimenziji, institucionalni strukturi, politični kulturi, državni strukturi ipd.³⁰ Predvsem je potrebno biti pozoren na priložnosti in ovire, ki jih ti dejavniki oblikujejo.³¹ Hudson in Lowe (2004) enako poudarita, da zgolj enostavno kopiranje javne politike v različnih okoliščinah lahko pripelje do različnih rezultatov, ki so odvisni od predhodnih politik, institucionalnega in strukturnega ozadja (npr. kultura, ideologija, ekonomski položaj, institucionalna praksa ...) ter razumevanja politike. Tudi obstoječe študije pokažejo na različen prispevek evropeizacije v različnih državah in na različnih področjih (Sedelmeier 2006). Tako kot v primeru prenosa javnih politik se tudi politične, ekonomske, pravne in družbene institucije razlikujejo od države do države, različen je tudi pritisk EU na prilagoditve (Risse in drugi 2001), vse to pa pripelje do različnih jakosti sprememb.

2.1.3 Pristop odvisnosti od poti

Pristop odvisnosti od poti poudarja, da so reforme odvisne od institucionalne in družbene dediščine države. Pristop predvsem izpostavi vlogo zgodovine, ki ovira sedanji razvoj. Ko se namreč enkrat sprejeme določena smer razvoja, se slednja težko spremeni, saj

---

³⁰ Tudi Evans in Davies (1999) opozorita, da je potrebno razviti koncept prenosa javnih politik, s katerim lahko prepoznamo pomembnost globalnih, mednarodnih, nadnacionalnih in nacionalnih struktur in njihovo možnost, da omejijo ali pospešijo razvoj javne politike. Tomka (2005) celo poudari, da s pomočjo prenosa javnih politik sploh ni mogoče pojasniti, zakaj pride do sprejema določene javne politike v eni, ne pa tudi drugi državi.

³¹ Tako npr. ekonomska kriza in izgubljena vojna odpirata pot za prisilni prenos, nove možnosti pa lahko ustvari tudi sprememba režima ali izbor nove vlade (Stone 1999).

obstajajo »rastoči donosi« (ang. *increasing returns*), ki so rezultat prejšnjega vlaganja (Pierson 2000). Organizacije in posamezniki se prilagodijo obstoječim ureditvam in prevzamejo obveznosti, spremembe pa lahko povzročijo večje stroške kot zgolj vzdrževanje statusa *quo*, pa čeprav alternativna pot predstavlja boljšo rešitev (Pierson 1996). Odvisnost od poti države blaginje avtorji (npr. Green - Pedersen in Haverland 2002) pogosto pojasnijo z dejstvom njihove prezrelosti, kar predvsem pomeni, da so države prevzele obveznosti, ustvarile pričakovanja in interese, zaradi česar so spremembe malo verjetne. Iz tega sledi, da je pomembna tudi normativna dimenzija. Tudi Pierson (2000) poudarja, da ko se enkrat uveljavijo osnovni pogledi na politike, pa naj si gre za ideologijo ali zgolj orientacijo do določenih političnih skupin in strank, se te težko spremenijo.³²

Pfau - Effingerjeva (2008) takšni konceptualizaciji pristopa nasprotuje predvsem zaradi premajhnega poudarka na družbenem kontekstu. Kritizira dejstvo, da se odvisnost od poti države blaginje pogosto pojasnjuje le s pomočjo notranjih dejavnikov institucionalnih sprememb, praviloma s pomočjo mehanizma »rastočih donosov«, medtem ko družbeni kontekst pride do izraza šele, ko pride do ključnih političnih odločitev.³³ Trdi, da tako ozek pristop ni ustrezen za razlago različnih dejavnikov, ki lahko vplivajo na razvoj države blaginje, in poudarja, da je treba več pozornosti usmeriti na zunanje družbene dejavnike, ki obkrožujejo državo blaginje. A tu se tudi sama usmeri le na kulturne dejavnike, druge dejavnike, kot so npr. socio-ekonomske spremembe in politični kontekst, pa pušča ob strani. Peters in drugi (2005) zagovarjajo širšo perspektivo in poudarjajo, da se mora zgodovinski institucionalizem bolj zavedati pomena zunanjih pobudnikov političnih sprememb in naj se v analizi ne usmerja samo na ideje, ki sprožajo spremembe, ampak tudi na širši politični, ekonomski in socialni kontekst.

Avtorji (Clemens in Cook 1999; Béland 2005; Peters in drugi 2005; Streeck in Thelen 2005) pristopu namenijo še več kritike, saj se po njihovem mnenju osredotoča le na dramatične spremembe in tako zastira široko razširjene postopne spremembe, zaradi česar ni ustrezen za razlago javnopolitičnih sprememb. Poleg tega (čeprav Pierson (2001) v poznejši fazi poudari pomembnost normativnega vidika) raziskovalci (Béland in Hacker 2004; Béland 2005; Peters in drugi 2005; Hemerijck 2008a) trdijo, da pripisuje prevelik pomen institucijam v odnosu do idej ter da vpliva idej na oblikovanje javnih politik sploh ni možno razložiti.

---

³² Tudi Peters in drugi (2005) poudarijo, da je vztrajnost vrednot pomembna pri pojasnjevanju upora spremembam.

³³ Spremembe vidi predvsem kot posledico zunanjih šokov.

Obstoječe analize posocialističnih držav pogosto opozorijo na visoko odpornost držav blaginje na spremembe. Inglot (2008, 2009) in Vanhuysse (2009) označita posocialistične države blaginje kot visoko odporne na spremembe, pri čemer Inglot (2008, 2009) celo poudari, da se reforme, ki se odmaknejo od že začrtane poti (ang. *path departing reforms*), dogajajo le kot nova prilagajanja in ne kot temeljite reforme. Pri tem je vendarle potrebno biti pozoren na različne izkušnje posocialističnih držav na različnih področjih države blaginje. Z visoko odpornostjo do sprememb se sicer lahko delno strinjamo, vendar pa so nekatere države vpeljale tudi korenitejše spremembe, predvsem na področju pokojnin (več v Zrinščak 2003).

V primeru posocialističnih držav velja opozoriti tudi na trditev Eyala in drugih (2000), ki poudarjajo, da so ob razpadu sistema rešitve stare ureditve pogosto smatrane kot neprimerne za novonastale čase. Zaradi tega je potrebno pogledati nekoliko dlje nazaj v zgodovino in preveriti, kako so stvari delovale pred socialističnim obdobjem in predvsem, ali so bile v času socializma ovržene. Da je temu tako, kažejo predvsem novejša študija, ki poudarjajo pomembnost predsocijalističnega obdobja, predvsem Bismarckovega sistema za sodobno ureditev posocialistične države blaginje (npr. Aspalter in drugi 2009; Saxonberg in Sirovátka 2009; Szikra in Tomka 2009; Hašková 2010).

Koncept postaja zadnja leta uporaben tudi na primeru politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Analize posameznih vidikov politik pa kažejo na njegov pomen za razumevanje današnjih modelov (npr. Glass in Fodor 2007; Saxonberg in Szelewa 2007; Szikra in Tomka 2009; Baran in drugi 2011).

2.1.4 Ideacijski pristop

Razlaga razvoja določene javne politike, ki se opira na nacionalne posebnosti, ne sme zanemariti pomena vrednot. Raziskovanje vrednot, ki tvorijo ozadje socialnih politik, sledi ideacijski perspektivi (Cox 2004), ta pa temelji na načelu, da ideje lahko oblikujejo politično vedenje in rezultate. Skupna trditev raziskovalcev, ki sledijo ideacijskemu pristopu, namreč pravi, da so »izbire oblikovane pod vplivom idej, ki jih imajo ljudje in o katerih razpravljajo z drugimi« (Béland in Cox 2010, 14). Cox (2004) poudarja, da se naše dojemanje realnosti »filtrira« skozi naše vrednote in preference, zaradi česar nekatere vidike realnosti sprejemamo bolj kot druge in na ta način ustvarjamo »pristransko« razumevanje sveta. Tako naj bi vrednote in preference usmerjale tudi razumevanje javnopolitičnih problemov, pomagale pri opredeljevanju strategij in političnih ciljev, ki jim sledimo, ter bile hkrati »vrednote«, na katere se politiki opirajo pri komuniciranju o javnih politikah (Cox 2004; Béland in Cox 2010).

Tudi Hall (1993) poudari, da je pogoj za sprejemanje politik njihovo ujemanje s prevladujočimi normami in vrednotami. Oblikovalci javnih politik namreč delujejo v skladu z logiko primernosti Marcha in Olsena (2004), ali rečeno drugače: njihove aktivnosti sledijo ideji primerne ali vzornega vedenja. Zaradi zvestobe vrednotam so nekatere javnopolitične možnosti bolj privlačne od drugih, česar se pri oblikovanju javnopolitičnih alternativ dobro zavedajo tudi oblikovalci javnih politik. Kot poudari Cox (2004), se slednji tudi v procesu promocije reform sklicujejo na skupne vrednote, da bi dobili podporo za reforme. Ker se vrednote in dejavnosti medsebojno krepijo, so povezovalni mehanizmi med vrednotami in neposrednimi okoliščinami pogosto ideje (Cox 2004).³⁴

Ker ideje predstavljajo temelj in ozadje političnega delovanja, so tudi same deležne vse večje pozornosti raziskovalcev na področju države blaginje (npr. Schmidt 2002; Béland in Hacker 2004; Cox 2004; Béland 2005, 2007, 2009; Cerami 2009; Béland in Cox 2010). Hemerijck (2008a) poudarja, da je pri analizi držav blaginje pomembna t. i. intelektualna komponenta in brez nje ni moč razumeti sodobnih javnopolitičnih sprememb.³⁵ Poudari tudi, da je za področje socialnih politik značilna t. i. »intelektualna inercija« ali povedano drugače: ideje, ki se ujemajo z obstoječimi praksami javne politike in sprejeto politično doktrino, imajo pri oblikovanju reform prednost pred novimi idejami.³⁶

Vidimo, da so ideje lahko mehanizmi za pospešitev sprememb institucij, po drugi strani pa so tudi dejavnik, ki lahko omeji javnopolitične alternative. Sam pojem ideje je lahko izražen v različnih oblikah. Campbell (1998; 2002) trdi, da se pojem ideje med raziskovalci zelo razlikuje in se lahko nanaša tako na splošno predstavo o kulturi, deljenem mnenju in svetovnih nazorih, kakor na specifične strategije delovanja in javnopolitičnih programov. Na oblikovanje javnih politik lahko vplivajo tako kognitivne paradigme, normativni okvir, svetovni nazori, kakor tudi specifični programi in način predstavitve politik.³⁷

Pristop se praviloma umešča v okvir sociološkega institucionalizma. A Schmidtova (2010a) opozori na razliko med dvema skupinama »konstruktivistov«. Na eno stran uvršča tiste, ki na ideje gledajo kot na toge ideacijske strukture, norme in identitete, ki jih ustvarja kultura. Avtorji skladno s tem najmočneje sledijo prav sociološkemu institucionalizmu. Na drugo stran pa uvršča tiste, ki ideje poleg umestitve v kulturni kontekst opredelijo tudi na

---

³⁴ Avtorji razlikujejo med normativnimi idejami, ki se nanašajo na široko, splošno mnenje o tem, kakšen bi svet moral biti (npr. boj proti diskriminaciji žensk), ter med vzročnimi predpostavkami, ki se nanašajo na operativnejše motive glede tega, katera strategija bo prinesla zelene rezultate (Emmerij in drugi 2005).

³⁵ Da usmerjenost k idejam pripomore k bogatejši razlagi javnih politik, opozorita tudi Béland in Cox (2010).

³⁶ Cox (2004) tendenco vztrajanja na udobnih vrednotah v spreminjajočem se svetu poimenuje kot odvisnost idej od poti (ang. *path dependency of idea*).

³⁷ Pri tem je potrebno poudariti, da dejanski javnopolitični programi pogosto sodijo med odvisne spremenljivke.

podlagi njihovega pomena. Zaradi tega se bolj približujejo logiki diskurzivnega institucionalizma. Zagovorniki diskurzivnega institucionalizma namreč na ideje gledajo dinamično. Ne vidijo jih zgolj v luči kulturnih norm, prinašalk novih pravil, vrednot in praks, ampak tudi kot sredstvo, ki ga javnopolitični igralci uporabljajo za legitimizacijo svojih idej.

Z vidika ideacijskega pristopa je za področje politik usklajevana plačanega dela in družinskih obveznosti pomemben predvsem koncept kulture blaginje (Pfau - Effinger 2005a), predstavljen v uvodnem poglavju. Zanj lahko rečemo, da zajeme oba pogleda in upošteva tako kulturne norme in vrednote v družbi, kot tudi norme in vrednote, ki jih javnopolitični igralci uporabljajo za zagovarjanje svojih idej.

2.1.5 Pristop virov moči

Inglot (2009) poudarja, da je pristop virov moči poleg novega institucionalizma eden od najpopularnejših pojasnjevalnih okvirov transformacije v posocialističnih državah. Pristop izhaja iz predpostavke, da je »dobro videti državo blaginje kot rezultat konflikta med družbenimi razredi oziroma socio-ekonomskimi interesnimi skupinami in da je v tem redistributivnem konfliktu pomembna strankarska politika« (Korpi in Palme 2003, 425). Pristop velik pomen za razvoj socialne politike pripisuje vladajočim strankam (Aidukaite 2009), predvsem pa poudarja, da sta stopnja mobilizacije delavskega razreda in moč levih strank primarna dejavnika velikosti in distributivnega vpliva države blaginje (Korpi, Stephens v Huber in drugi 1993, 714; Pierson 1996).

Čeprav Inglot (2009) poudarja, da gre za enega pomembnejših pojasnjevalnih pristopov posocialistične države blaginje, Aidukaitejeva (2009) trdi, da vpliv vladajočih političnih strank na reforme socialnih politik ne sodi med široko raziskano področje. V zvezi s tem najdemo tudi protislovne rezultate dosedanjih študij. Tako na eni strani obstoječe študije posocialističnih držav (npr. Lipsmeyer 2000)³⁸ pokažejo, da vpliv vladajočih političnih strank niha od področja do področja. Ideološka perspektiva je šibkeje prisotna prav pri družinski politiki. Aidukaitejeva (2009) trdi, da so se politične stranke začele razvijati šele po razpadu socialističnega sistema (pri tem levo orientirane politične stranke, ki izhajajo iz socialističnega obdobja, pogosto niso uspele priti na oblast, saj so se preveč poistovetile s komunističnimi strankami) in zato težko trdimo, da imajo jasno in trdno stališče o socialni zaščiti. Poudari tudi, da so strankarski sistemi v posocialističnih državah razdrobljeni in da razlike med strankami po njenem mnenju niso tako izrazite kot v dobro vzpostavljenih

---

³⁸ Analizira Češko, Estonijo, Madžarsko, Poljsko, Slovaško in Slovenijo.

strankarskih sistemih v zahodni Evropi. Po drugi strani pa mednarodna primerjava v volilnih programih izraženih javnopolitičnih stališč, ki sta jo izvedla Kropivnik in Kustec Lipicerjeva, (2012) pokaže,³⁹ da so razlike med programi strank znotraj držav precej velike (celo večje kot razlike med državami) in da so po strukturi javnopolitičnih vsebin slovenski volilni programi primerljivi s svetovnim povprečjem.

Ko govorimo o družinski politiki, moramo poudariti, da je pristop virov moči deležen pogostih kritik, saj se premalo osredotoča na dimenzijo spola (Glass in Fodor 2007). Feministična literatura namreč poudarja pomen ženskih gibanj in prisotnost žensk v odločevalnih institucijah (Lambert 2008).

2.1.6 Pristop postopnih institucionalnih sprememb

Zadnje čase se v ospredje postavljajo koncepti institucionalnih sprememb in posledično tudi sprememb države blaginje (npr. Hacker 2004; Thelen 2004; Streeck in Thelen 2005; Hemerijck 2008a; Ebbinghaus 2009).⁴⁰ Nekateri avtorji namreč (npr. Thelen 2004; Béland 2007) kritizirajo t. i. stabilni model institucionalnih sprememb s prekinitvami, na katerem temelji zgodovinski institucionalizem in ki predpostavlja, da dolгим obdobjem institucionalne inercije sledijo redke ključne politične odločitve, pri čemer zunanji šoki spodbujajo nepričakovane institucionalne spremembe. Ravno nasprotno Thelenova (2004) poudarja, da se večina javnopolitičnih sprememb pojavi onstran ključnih političnih odločitev in da se slednje dogajajo postopno. Prav zaradi tega bi bilo po njenem mnenju potrebno v analizah več pozornosti posvetiti postopnim spremembam, predvsem tistim, ki se pojavljajo v dolgh obdobjih politične stabilnosti. Hacker (2004) opozori, da osnova sprememb države blaginje niso široke zakonodajne reforme, ampak manj vidni procesi prilagajanja, ki počasi preoblikujejo naravo države blaginje. Posebno pozornost je po njegovem mnenju potrebno nameniti strukturnim spremembam.

Ebbinghaus (2009), ki se najmočneje opira pristopa odvisnosti od poti, na podlagi tega dokaže, da obstajata dve vrsti odvisnosti od poti – deterministična in razvojna.⁴¹ Deterministično povezuje s klasičnim pristopom odvisnosti od poti, ki se najpogosteje

---

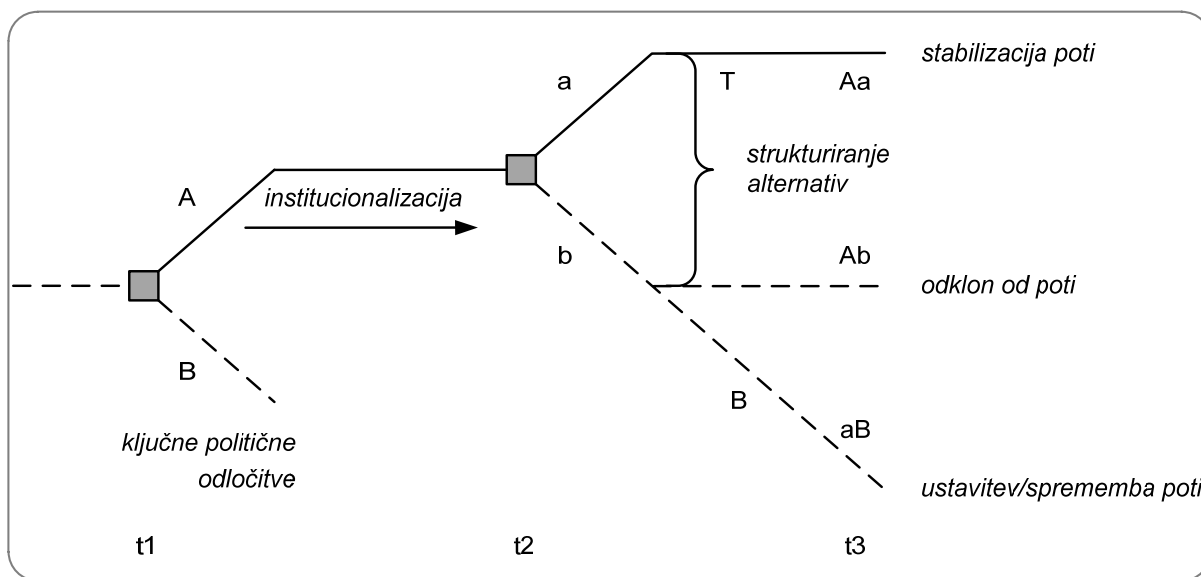
³⁹ V raziskavi med drugim zajameta zahodnoevropske in vzhodnoevropske države.

⁴⁰ Hemerijck (2008a) izloči dva glavna razloga oziroma premik od mehanizmov institucionalne prožnosti in samookrepitve k procesu institucionalnega razvoja pripiše dvema procesoma: resnejšemu upoštevanju spreminjajočih se zunanjih okoliščin javnih politik, ki spodbujajo spremembe, in nesorazmerju med visoko institucionaliziranimi politikami in problemom, ki ustvarja priložnosti za reforme.

⁴¹ Pierson (2001) se s časom oprime ideje, da se države blaginje preoblikujejo, da bi postale skladne s sodobnimi trendi. To idejo zagovarja predvsem na področju družinskih politik. A kot poudari Palier (2009), pristop še vedno temelji na zmanjševanju stroškov države blaginje ali prilagoditvi.

pojavlja v literaturi o državi blaginje. Razvojni model odvisnosti od poti (glej Sliko 2.1) pa odpira večjo možnost sprememb, ki se lahko zgodijo v treh različnih smereh: stabilizaciji poti (marginalne prilagoditve brez spremembe temeljnih principov), odklonu od poti (postopna prilagoditev in omejena preusmeritev temeljnih principov)⁴² in ustavitvi/spremembi poti (odpira se prostor za razvoj novih institucij in javnih politik).

Slika 2.1. Razvojni model odvisnosti od poti

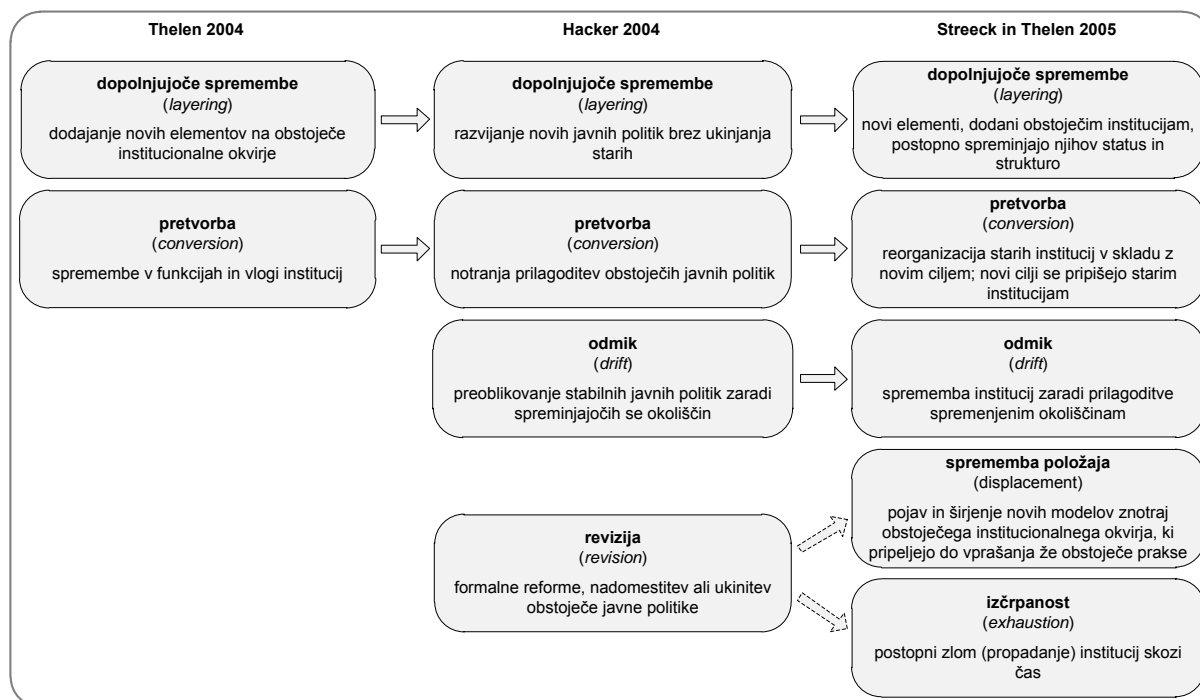

Vir: Ebbinghaus (2009, 201).

Thelen (2004), Hacker (2004) ter Streeck in Thelen (2005) razvijejo model postopnih institucionalnih sprememb ali kot poudari Hacker (2004) sprememb javnih politik (glej Sliko 2.2). Kot je razvidno s slike, model izhaja iz dveh oblik, v končni različici pa razlikuje med petimi oblikami oziroma mehanizmi institucionalnih sprememb. Hacker (2004) poudari, da ne obstaja le en model institucionalnih sprememb. Slednje so mnogovrstnih oblik, strategije institucionalnih sprememb pa se razlikujejo v odnosu do značilnosti institucionalnega in političnega okolja. Pierson poudarja (2001), da različne spremembe pridejo do izraza na različnih področjih, v različnih časovnih točkah in v različnih državah.

⁴² Ima lahko tri različne oblike: dolgoročne postopne spremembe, na katere opozori Pierson leta 2000, funkcionalno preobrazbo ali dopolnjujoče spremembe, na katere opozori Thelen leta 2003 (Ebbinghaus 2009, 202).

Slika 2.2. Mehanizmi postopnih institucionalnih sprememb

Vir: prirejeno po Hacker (2004), Thelen (2004), Streeck in Thelen (2005).

Omenjeni modeli za razliko od pristopa odvisnosti od poti dajejo večji poudarek zunanji dejavniki sprememb javnih politik in tako doprinejajo k razlagi sprememb države blaginje, ne upoštevajo pa kognitivne dimenzije sprememb. Na to posebej opozorita Béland (2007) in Hemerijck (2008a) in poudarita, da je za popolno razumevanje institucionalnih sprememb potrebna tudi analiza ideacijskih procesov.

Slika 2.3. Koncept ponastavitve države blaginje

Vir: prirejeno po Hemerijck (2008a).

Zaradi tega avtorji (Ferrera in Hemerijck 2003; Hemerijck 2008a, 2008b) predlagajo koncept ponastavitve države blaginje, ki zajame tudi normativno dimenzijo. Reformo države blaginje vidijo kot »refleksiven, na znanju utemeljen mnogostranski reformski proces« (Hemerijck 2008a, 8). Koncept temelji na ideji, da je pri analizi reform držav blaginje

potrebno zajeti štiri ključne dimenzije: funkcionalno, (re)distributivno,⁴³ normativno in institucionalno (Hemerijck 2008a, 2008b) (glej Sliko 2.3).

Cerami (2009) poskuša dokazati, da se lahko tako koncept postopnih institucionalnih sprememb kot koncept ponastavitve države blaginje uporabita tudi pri pojasnjevanju transformacije posocialističnih držav blaginje. V primeru politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti poudari, da je pretvorba pomemben mehanizem institucionalne spremembe, pri čemer se sistem družinskih prejemkov skozi reforme prilagaja novim potrebam in okoliščinam. Pokaže tudi, da v posocialističnih državah prihaja do redistributivne ponastavitve, kar na konkretnem primeru denimo pomeni, da je pri razpadu državnih podjetij država prisiljena nase prevzeti obveznosti, na katere ni bila pripravljena. Lahko rečemo, da se pri politikah usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti to dogaja predvsem v primeru javnega institucionalnega varstva predšolskih otrok. Tudi Inglot (2009) razlago posocialistične države blaginje utemelji na pristopu mehanizmov postopne institucionalne spremembe in pri tem kot zelo pomembne vidi dopolnjujoče spremembe. Haggard in Kaufman (2009) predvidevata, da bi bile dopolnjujoče spremembe lahko pomembne tudi na področju družinske politike, a da bi to lahko z gotovostjo trdili, so po njunem mnenju potrebne dodatne analize.

Pomembno je opozoriti, da gre v tem primeru komaj za prve premisleke o povezavi omenjenih pristopov s posocialističnimi državami in da težko sodimo o njihovi dejanski uporabnosti, še posebej na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Zato soglašamo s trditvijo Haggarda in Kaufmana (2009) o potrebnosti novih analiz. Lahko pa rečemo, da na model postopnih institucionalnih sprememb in koncept ponastavitve države blaginje ne gre gledati kot na modela, ki se medsebojno izključujeta v analizi transformacije države blaginje. Prav nasprotno, lahko rečemo, da se dopolnjujeta. Medtem ko pristop ponastavitve države blaginje opozarja na dimenzije, ki jih je potrebno upoštevati pri spremembi države blaginje, se model postopnih institucionalnih sprememb za koristnega pokaže pri razlagi načinov teh sprememb. Gotovo je tudi, da pristopi pomagajo pri opredelitvi načinov spremembe in so pri tem lahko zelo koristno analitično orodje, pri

---

⁴³ Pomembno je poudariti, da nove spremembe v okolju države blaginje (npr. staranje prebivalstva, spremembe v oblikovanju družine, razveze ...) pripeljejo do prenosa tveganj od starejših k mlajšim in tudi do tega, da izpostavljenost tveganjem za večino ljudi postaja le prehodna faza, ki je posledica določene faze v življenju, kot so denimo skrb za otroke ali starejše, vstop na in odhod iz trga dela in podobno. To pripelje do tega, da novim „nosilcem“ tveganj primanjkuje kritičnega družbenega in političnega vpliva (Taylor - Gooby v Hemerijck 2008a, 49).

opredeljevanju dejavnikov vpliva na javne politike pa je pomembno imeti v mislih tudi prej opredeljene pristope, ki izhajajo iz funkcionalistične teorije in novega institucionalizma.

2.1.7 Teoretski pristopi: prednosti in omejitve

Pri razlagi reform države blaginje lahko zasledimo različne teoretične pristope, ki poudarjajo pomen različnih dejavnikov pri razlagi stabilnosti/sprememb države blaginje in so pri tem tudi bolj ali manj uspešni (glej Tabela 2.3). Iste pristope srečamo tudi pri razlagi reform na področju družinskih politik, pri čemer se po pregledu literature izkaže, da v primerih pojasnjevanja družinske politike posocialističnih držav prevladuje zgodovinski institucionalizem s svojo vodilno logiko odvisnosti od poti. Ker analize potrjujejo dejstvo, da je zgodovina pomembna spremenljivka in da obstoječe institucije oziroma javne politike »ovirajo« in oblikujejo prihodnje reforme, težko nasprotujemo temeljni postavki tega pristopa. Težje pa sprejmemo njegovo drugo pomembno predpostavko, ki pravi, da dolгим obdobjem institucionalne inercije sledijo redke ključne politične odločitve in da zunanji šoki/pretrsi spodbujajo oziroma izzovejo nepričakovane institucionalne spremembe.

Poleg tega vidimo, da tudi raziskave primerov posocialističnih držav blaginje zadnji dve leti več pozornosti namenjajo pristopu postopnih institucionalnih sprememb. Slednje upoštevajoč dejstvo, da že obstoječe institucionalne ureditve »omejijo« razpoložljiv manevrski prostor oblikovalcem javnih politik, več prostora namenijo prav postopnim spremembam in tako omogočijo uspešnejšo razlago sprememb (npr. Saxonberg 2010b; Saxonberg in Hašková 2011 na primeru Češke in Slovaške). Kljub temu pa se tako pristop odvisnosti od poti kot pristop postopnih institucionalnih sprememb premalo zavedata kompleksnosti pobudnikov sprememb. Tako kljub dejstvu, da je pristop postopnih institucionalnih sprememb bolj uspešen v razlagi (postopnih) sprememb, malo pozornosti nameni razlogom sprememb, pa čeprav avtorji pristopa zadnje čase poleg notranjih institucionalnih dejavnikov začenjajo pri razlagi institucionalnih sprememb poudarjati tudi značilnosti institucionalnega konteksta (npr. Mahoney in Thelen 2010). Kontekstualne dejavnike namreč tudi tukaj zožijo le na politični okvir oziroma še ožje na vlogo javnopolitičnih igralcev, predvsem na njihov položaj moči (npr. na močne ali slabe možnosti izglasovanja veta). S tem se zanemarjajo drugi dejavniki, kot je npr. kognitivna dimenzija sprememb.

Če se dotaknemo še drugih pristopov, ki se osredotočajo na zunanje dejavnike sprememb (glej Tabela 2.3), se ti redkeje pojavijo samostojno kot pojasnjevalni okvir posocialističnih družinskih politik. Vlogo igralcev v procesu reform (predvsem vlogo

strankarske politike in mobilizacije delavskega razreda) poudarja pristop virov moči, vendar še vedno premalo pozornosti nameni odnosu med samimi igralci in idejami, kar kasneje reši ideacijski pristop. A tudi pri ideacijskem pristopu moramo paziti, da se ne ujamemo v zanko, ki jo nastavlja čisti sociološki institucionalizem – ta pravi, da na javnopolitične odločitve vplivajo skupne kulturne vrednote in da avtorji javnih politik delujejo skladno z logiko primernosti oziroma prevladujočimi normami in vrednotami.

Za to namreč ni dovolj razumeti le vsebine idej, ampak je potrebno pozornost nameniti tudi interaktivnemu procesu in razumeti diskurz, skozi katerega se ideje oblikujejo (spreminjajo ali ohranjajo) in prenašajo. To pa ne pomeni, da diskurzivni institucionalizem lahko pojasni celotno spremembo in da lahko spregledamo dejavnike, na katere opozorijo drugi pristopi. Tudi Schmidtova (2010c, 21) sama poudarja, da »lahko diskurzivni institucionalizem krene v napačno smer, če upošteva ideje in diskurz ter pri tem izključi vprašanje moči (beri instrumentalne racionalnosti) in pozicije (beri institucionalne strukture) in če preveč poudarja vlogo idej in diskurza, pri tem pa pozablja, da se `stvari dogajajo` ali da na načine izražanja idej in sporočanja diskurzov vplivajo zgodovinske institucije in kulturni sistemi«. Poleg postavk diskurzivnega institucionalizma je pri razlagi javnopolitičnih sprememb tako potrebno v obzir vzeti tudi druge pristope in vpoglede v reforme, ki nam jih ti ponujajo.

Pregled dosedanje literature tako pokaže, da se je potrebno pri analizi sprememb opreti na postavke različnih tokov znotraj novega institucionalizma in hkrati na druge pristope, kot sta funkcionalistični pristop in pristop zunanjih dejavnikov. Zadnja dva pristopa sta pri razlagi okoliščin, ki pripeljejo do reform na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, manj izpostavljena in pokaže se, da sama ne zadoščata za razlago sprememb in sta praviloma uporabna le kot dopolnitev drugim pristopom (pogosto se za pojasnjevalni okvir niti ne izpostavita eksplicitno). Države se namreč soočajo s podobnimi socio-ekonomskimi in socio-demografskimi trendi in zunanjimi pritiski, zato bi morali oblikovalci javnih politik glede na postavke teh pristopov delovati enotno oziroma pri odgovoru na enake/podobne družbene izzive in zunanje pritiske implementirati enake javnopolitične rešitve. Analize pokažejo (več v poglavju 2.3), da temu ni tako in da kljub podobnim izzivom, s katerimi se države soočajo, razvijejo različne javne politike. Zato je potrebno upoštevati tudi postavke drugih prej omejenih pristopov.

Tabela 2.3: Teoretski pristopi: glavne značilnosti

pristop	glavne značilnosti	prednosti/omejitve
pristop ekonomskih omejitev <i>(funkcionalistični pristop)</i>	reforme so rezultat ekonomskih omejitev, nastalih pod vplivom globalizacije in ekonomskih reform (posledica je krčenje države blaginje/krčenje javnih politik) (industrializacija spremeni družbo in tako ustvarja nove družbene probleme, ki primarno iščejo na probleme odgovarjajočo državo blaginje – spremembe v demografskem in socio-ekonomskem kontekstu so v žarišču)	kritike (praviloma v literaturi, ki obravnava zahodnoevropske države): ni relevanten za razlago sprememb na področju družinskih politik, ker trend postaja država blaginje, ki investira v razvoj socialnega kapitala, družinska politika pa postaja instrument, s katerim naj bi se pospešila gospodarska rast (reform ne moremo razložiti, če na njih gledamo le z vidika zniževanja socialnih stroškov) // analize posocialističnih držav nasprotno ne pokažejo vedno odpornosti na ekonomske pritiske/EMU pogoji iščejo stabilne javne finance pozornost usmerja le na kontekstualne dejavnike in domneva, da vsi igralci v istih okoliščinah delujejo na enako optimalen način (zanemari »ideje«)
pristop zunanjih dejavnikov <i>(globalni, EU)</i> <i>(proces javnopolitičnega učenja)</i>	vpliv ter neposredni pritisk mednarodnih organizacij (medvladnih/nadnacionalnih) na oblikovanje javnih politik (neoliberalni pritiski; evropeizacija) prevzemanje že obstoječih praks; zgledevanje na primere drugih držav	pogosto zanemarjajo nacionalne posebnosti in kontekstualne dejavnike (priložnosti in ovire, ki jih slednji ustvarjajo)
pristop odvisnosti od poti	reforme so odvisne od institucionalne in družbene dediščine države	usmerjen je k »dramatičnim« spremembam (ključne politične odločitve) in zastre široko razširjenje postopne spremembe – lahko razloži stalnost, ne pa tudi sprememb (predvsem pa tega, kako lahko majhne odločitve spremenijo javno politiko) premajhen poudarek na družbenem kontekstu (fokus je pogosto le na notranjih dejavnikih institucionalne spremembe, medtem ko se na zunanje dejavnike obrne le v trenutku »ključnih političnih odločitev«) zanemarja dimenzijo idej (v kasnejši fazi se obrne tudi na ideje, ampak še vedno le kot na postransko dimenzijo)
ideacijski pristop	izbire so oblikovane pod vplivom idej, ki jih imajo ljudje in o katerih razpravljajo z drugimi; vrednote in preference usmerjajo k razumevanju javnopolitičnih problemov in pomagajo pri definiranju strategij in ciljev	pogosta usmeritev raziskovalcev, da s sklicevanjem na čisti sociološki institucionalizem domnevajo, kako deljene kulturne vrednote oblikujejo javnopolitične odločbe – na ta način se zanemari interaktivni proces diskurza in institucionalnega konteksta
pristop virov moči	razlike med državami blaginje pojasni s pomočjo prerazporeditve moči med glavnimi interesnimi skupinami	preveč pomena daje organizacijam, ki izhajajo iz trga dela premalo se usmerja na dimenzijo spola (pomembno je upoštevati tudi vlogo ženskega gibanja in prisotnost žensk v odločitvenih institucijah) premalo pozornosti nameni navezi akterji–ideje
pristopi institucionalnih sprememb <i>(postopne spremembe)</i> <i>(ponastavitev države blaginje)</i>	pozornost usmerja na postopne spremembe, manj vidne procese adaptacije; spremembe zavzamejo mnogovrstne oblike spremembe zajemajo različne dimenzije (funkcionalna, (re)distributivna, normativna, institucionalna)	napravi odmik od stabilnega modela institucionalnih sprememb (opozori, da se večina sprememb dogaja onstran ključnih političnih odločitev in zajema postopno obliko); ne upošteva kognitivne dimenzije sprememb na reformo gleda kot na refleksiven, na znanju utemeljen reformski proces, s čimer težko razložimo reforme, ki so pogosto rezultat različnih interesov, socio-ekonomskih omejitev in podobnega

Vir: povzeto in prirejeno po poglavju 2.

2.2 Teoretski pristopi preučevanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

Haasova (2005) navaja, da na področju preučevanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti lahko sledimo raznolikim naporom raziskovalcev, ki s pomočjo različnih modelov držav blaginje poskušajo razumeti razlike med državami. V tej nameri praviloma slonijo na dveh pristopih – strukturnem in kulturološkem. Če je pri strukturnem pristopu poudarek na institucionalnih ureditvah, ki pospešujejo ali otežujejo zaposlenost žensk, se kulturalisti usmerijo na družbena stališča, vrednote o družinskem življenju in na spolno delitev skrbstvenega dela. Posledično imamo danes različne tipologije držav blaginje ter hraniteljske sisteme na področju usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (npr. za strukturni pristop Lewis 1992; Hantrais 2004, 2006; Anxo in drugi 2007; za kulturološki pristop Pfau - Effinger 2003, 2004, 2005a, 2005b, 2006; za kombinacijo obeh pristopov Haas 2005; Haas in drugi 2006).

Poleg tega je na voljo obsežna literatura pojasnjevanja sprememb politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v različnih državah, pri kateri avtorji držav ne poskušajo umeščati v idealnotipske modele.⁴⁴ Tudi v teh raziskavah avtorji sledijo različnim pristopom, ki so praviloma skladni s prej opisanimi pristopi in ki na splošno opredeljujejo transformacijo države blaginje v posocialističnih državah. Prevladuje funkcionalistični pristop (npr. Hantrais 1999), ki temelji na ideji, da industrializacija spremeni strukturo družbe in tako ustvarja nove družbene probleme, ki zahtevajo odzivno državo blaginje. Socio-ekonomske spremembe namreč pripeljejo do nasprotja med plačanim delom in družinskimi obveznostmi, zaradi česar so države prisiljene prilagoditi svoje politike. Zato analize znotraj tega pristopa praviloma preučujejo odnos med demografskimi in ekonomskimi spremembami ter javnopolitičnimi odgovori nanje (Gauthier 2002).

Raziskave, predvsem tiste v posocialističnih državah, sledijo tudi pristopu odvisnosti od poti (npr. Szikra 2005; Glass in Fodor 2007; Saxonberg in Szelewa 2007), ki poudarja institucionalno zapuščino. Razlike med različnimi oblikami družinam namenjenih javnih politik poskušajo avtorji razložiti tudi s pomočjo pristopa virov moči (npr. Appleton in Byrne 2003; Morgan in Zippel 2003), ki preučuje organizirane interese – predvsem političnih strank,

---

⁴⁴ Veliko literature obravnava tudi učinke politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem za posameznika (npr. Hantrais in Ackers 2005) in na samo posameznikovo zaznavanje nasprotja med obveznostmi plačanega in skrbstvenega dela (predvsem na dejavnike, ki naj bi k temu prispevali) ter na posledice kolizije plačanega in skrbstvenega dela (več v Dobrotić in Laklija 2009). Ker se ta literatura nanaša na primere zunaj okvirov disertacije, se z njo podrobneje ne ukvarjamo.

sindikatom in ženskih gibanj. V novejšem času zasledimo tudi literaturo, ki temelji na normativnem in diskurzivnem pristopu (npr. Stratigaki 2004; Pfau - Effinger 2005a; Henninger in drugi 2008; Kocourková 2008; Knijn in Smit 2009) in se osredotoča na družbeno prevladujoče vrednote, norme in paradigme ter na diskurz o politikah usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Da bi pojasnili razvoj družinam namenjenih politik, avtorji pogosto uporabijo kombinacijo več pristopov (npr. Wennemo 1992; Puljiz in Zrinščak 2002; Baker 2006; Lambert 2008; Oinonen 2008; Zrinščak 2008).

Vidimo, da pristopi pri oblikovanju politik, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, poudarjajo pomen različnih dejavnikov in da je potrebno za celotno sliko razvoja tega področja v primerjanih državah zavzeti multidisciplinarno pozicijo. Ugotovitve predhodnih raziskav na tem področju in pomen posameznih dejavnikov predstavljamo v nadaljevanju disertacije. S tem si bomo pomagali pri opredelitvi tistih dejavnikov, na katere moramo biti pozorni v empiričnem delu disertacije.

2.3 Dejavniki razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

Ugotovitve predhodnih raziskav niso vedno enotne glede dejavnikov, ki naj bi prispevali k oblikovanju javnih politik, poleg tega dajejo tudi različne rezultate. Do razlik najpogosteje prihaja zaradi različnih področij raziskovanja oziroma obravnavanih javnih politik, pogosto pa tudi zaradi različnih primerjanih držav. Skozi predhodni teoretski okvir se poleg zgodovinske dediščine pokažejo še tri osnovne skupine dejavnikov (socio-ekonomski, politični in kulturni), ki bi lahko prispevali k oblikovanju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Čeprav v dosedanji literaturi tega ne zasledimo pogosto, sami kot enega pomembnih kontekstualnih dejavnikov, ki naj bi vplivali na razvoj države blaginje, dodamo tudi vojno. Teoretiki jo namreč uvrščajo med pomembne dejavnike socialne politike (Wilensky 2002; Puljiz in drugi 2005) in glede na to, da so nekatere od izbranih držav po razpadu socialističnega sistema doživele vojno, jo v analizo uvajamo kot enega od dejavnikov.

2.3.1 Socio-ekonomski dejavniki

S pomenom socio-ekonomskih dejavnikov za razvoj države blaginje se ukvarja funkcionalistični pristop. Osredotoča se na dve osnovni skupini dejavnikov – na ekonomske spremembe ter posledično spremembe na trgu dela ter na demografske spremembe, ki pritiskajo na državo blaginje in zahtevajo ustrezne javnopolitične odgovore. Primerjalne

raziskave na podlagi tega pristopa tako razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti pripisujejo ekonomskim, fiskalnim (npr. Morgan in Zippel 2003) in demografskim pritiskom (npr. Hantrais 2004, 2006; Lewis 2009).

Raziskave, ki raven ekonomskega razvoja neposredno povezujejo s podatkom o rasti BDP, pokažejo tudi pozitivno zvezo z višino družinskih prejemkov (Bradshaw in drugi 1993). Morganova in Zippelova (2003) pokažeta, da fiskalni pritiski favorizirajo dolge dopuste, namenjene skrbi za otroke, saj so cenejši kot institucionalno varstvo otrok. Potrdita tudi, da imajo dolgi dopusti prednost v obdobjih visoke brezposelnosti, saj tedaj praviloma služijo zniževanju števila žensk na trgu iskalcev dela. To na primeru posocialističnih držav opaza tudi Fajth (v Fajth 1999, 432). V kontekstu privatizacije državnih podjetji in ekonomske krize, ki zmanjšujeta potrebo po sodelovanju žensk na trgu dela, so bili dolgi dopusti spoznani za koristno rešitev. Po drugi strani pa analize, praviloma usmerjene na zahodne države, potrdijo (Gornick in Mayers 2001; Kamerman in Kahn 2003), da so ukrepi družinskih politik do neke mere odporni na pritiske po zniževanju stroškov države blaginje in se tudi v trenutkih zahtev po nižanju stroškov širijo. Predvsem zaradi pritiska po novih programih, ki jih terjajo zaposlenost žensk in spremenjena družinska struktura.

Na začetku tranzicije se večina posocialističnih držav sooči z ekonomskimi pritiski in dodatnim ekonomskim in fiskalnim pritiskom mednarodnih agencij (predvsem WB, IMF) (Saxonberg in Sirovátka 2009), kar pripelje do zahtev po zmanjševanju stroškov države blaginje. Stubbs in Zrinščak (2009a) poudarita, da neoliberalni pritisk ni enoten na vseh področjih socialne politike in da prevladuje predvsem na področju pokojninskega in zdravstvenega sistema. Ferge (1997) pa na primer pokaže, da se tudi družinske politike v posocialističnih državah⁴⁵ soočijo z neoliberalnimi pritiski⁴⁶ (čeprav v manjšem obsegu kot na drugih področjih). Izdatki za družinske prejemke se v posocialističnem obdobju znižajo, pogosto so uporabljeni mehanizmi neindeksiranja prejemkov (Lelkes 2000)⁴⁷ in uvajanje

---

⁴⁵ V analizi okvirno opiše trende v vseh SVE državah, bolj podrobno pa se dotakne izkušenj Češke, Madžarske, Poljske in Slovaške.

⁴⁶ Ferge (1997, 35) trdi, da je bil cilj mednarodnih organizacij (predvsem IMF in WB, delno tudi OECD) zmanjšati stroške za družinske ukrepe v posocialističnih državah. Primerjalno gledano so namreč izdatki za družinske prejemke v vzhodnih državah znašali med 2–4 % BDP in so bili višji kot v zahodnih državah, kjer so znašali med 0,3–2 % BDP. Nadnacionalne organizacije so jih zato smatrale za previsoke in so zato njihova priporočila šla v smeri njihovega zmanjšanja.

⁴⁷ V primerjavi z zneskom za družinske podpore v predtranzicijskem času se je na Madžarskem dejanski znesek družinskih podpor do leta 1996 znižal za okrog 40 odstotkov (Lelkes 2000, 99). Stropnikova (2005) poudari, da tudi v Sloveniji zaradi neustrezne valorizacije socialnih transferjev v tranzicijskem obdobju njihova vrednost realno upada.

ciljanih podpor (Fajth 1999; Pascall in Kwak 2005).⁴⁸ Poleg tega v številnih posocialističnih državah⁴⁹ pride tudi do zmanjševanja deleža javnega institucionalnega varstva otrok, predvsem za otroke do tretjega leta starosti (Pascall in Kwak 2005).

Ker nam podatki o stroških socialnih izdatkov dajo le splošno sliko o naporih države blaginje in povedo malo o institucionalni strukturi programov (Gornick in Mayers 2001), so ti pogosto tarča kritikov. Zaradi tega se avtorji raziskav pogosteje osredotočijo na spremembe na trgu dela, na demografske spremembe in njihov pritisk na državo blaginje. Poudarek praviloma dajejo rastoči prisotnosti žensk na trgu dela, procesom staranja prebivalstva, nizki stopnji rodnosti, pluralizaciji družinskih oblik, maritalnim spremembam in podobnim procesom. Analize praviloma opozorijo, da rastoča prisotnost žensk na trgu dela in aktualni demografski trendi, kot so nizka stopnja rodnosti, odlašanje z odločitvijo za družino in pluralizacija družinskih oblik, prispevajo k pomembnosti družini prijaznih politik (Hardy in Adnett 2002; Ellingsæter 2003; Hantrais 2004, 2006; Bradshaw in Hatland 2006; Lewis 2009). Kot namreč poudarjata Puljiz in Bouillet (2003), te spremembe pripeljejo do »novih« socialnih tveganj, na katere morajo vlade reagirati. Pomembno je poudariti, da čeprav države opredeljujejo enaki socio-demografski trendi, se njihova izhodišča, časovna umeščenost in intenzivnost razlikujejo, posledično pa se razlikujejo tudi odgovori javnih politik nanje (Hantrais 1999, 2004, 2006; Bradshaw in Hatland 2006). Odgovori javnih politik pa postajajo tudi vse ožje usmerjeni, kar pomeni, da podpirajo le en model družine, t. i. model dveh hraniteljev družine.⁵⁰ To je pogosto tarča kritikov, predvsem feminističnih avtorjev (npr. Daly 2005).⁵¹

2.3.2 *Politični dejavniki*

Pri političnih dejavnikih se v analizi države blaginje kot pomembna pokažeta dva pristopa – pristop zunanjih dejavnikov in pristop virov moči. Prvi se usmerja na mednarodne igralce, drugi pa poudarja pomembnost (re)distribucije moči, predvsem levih strank in sindikatov.

Kot že poudarimo v predhodnem poglavju, so mednarodne finančne organizacije zagovarjale neoliberalne reforme, znotraj katerih je bilo predvideno tudi krčenje države

---

⁴⁸ Čeprav so bili univerzalni družinski prejemki rezultat začetnih prilagoditev v prvih letih tranzicije (v socializmu so bili vezani za zaposlenost), se v kasnejših fazah tranzicije v sistem družinskih prejemkov v državah SVE začne uvajati princip preverjene potrebe (Fajth 1999).

⁴⁹ Izmed osmih obravnavanih posocialističnih držav, ki so k EU pristopile leta 2004, le Madžarska in Slovenija po razpadu socializma ne izkusita naglega padca števila otrok, vključenih v vrtnice.

⁵⁰ Hantrais (2006) poudari, da lahko celo trdimo, da se dogaja premik od modela dveh hraniteljev družine k modelu individualiziranih državljanskih pravic (ang. *model of individualised citizenship rights*).

⁵¹ Tudi Baker (2006) opozori, da so določene vrste družin (npr. enostarševske družine) v slabšem položaju.

blaginje, njihov vpliv pa posocialistične države sprejemajo različno. Tudi analize vloge EU pri razvoju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti dajo različne rezultate. Gauthier (2002) poudari, da čeprav EU nima neposredne pristojnosti na področju družinske politike, temveč le na področju enakosti med spoloma, se ti pristojnosti prekrivata. Dodaja, da pomena EU ni mogoče zanikati, predvsem ne takrat, ko govorimo o usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. Haas (2003) trdi, da EU prispeva k razvoju družini prijaznih politik, Ackers (2003) pa medtem meni, da EU vpliva le na ravni retorike, ne pa tudi implementacije.

Tudi analize na primeru posocialističnih držav ne dajo usklajenega rezultata. Ena skupina avtorjev (npr. Guillen in Palier 2004) trdi, da se je EU osredotočila na kreiranje/jačanje institucionalnih sposobnosti, druga pa opozarja, da je imelo sodelovanje v lizbonski strategiji pomemben vpliv na razprave o politikah usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posameznih državah (Plomien 2009, na primeru Poljske) in da so bile politike enakih možnosti v nekaterih državah implementirane šele ob usklajevanju nacionalne z evropsko zakonodajo (Kocourková 2002; Pascall in Kwak 2005).⁵²

Čeprav enotnega konsenza o moči in mehanizmih vpliva ni, se teoretiki strinjajo glede modela politike, ki jo zagovarja EU. Med njimi pogosto zasledimo kritiko (npr. Daly 2005; Hantrais 2006; Lewis 2009) instrumentalne narave politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na evropski ravni, kar pomeni, da te politike javnopolitičnim igralcem služijo predvsem tedaj, ko se na njihovem dnevnem redu znajdejo vprašanja konkurenčnosti in rasti. Zaradi tega jih pogosto označijo za prijazne delu in ne družinam.

Primerjalne raziskave del zaslug za širjenje politik usklajevanja pripisujejo tudi vplivu političnih strank (npr. Morgan in Zippel 2003; Baker 2006) in organiziranih sindikatov (Glass in Fodor 2007). Politične stranke namreč podpirajo specifične, družinam namenjene politike. Raziskave pokažejo, da konservativne in katoliške stranke praviloma promovirajo politike, ki podpirajo model moškega hranitelja družine (ang. *male breadwinner model*), stranke leve pa se nagibajo k podpori modela dveh hraniteljev družine in tudi alternativnih družinskih oblik (Appleton in Byrne 2003; Baker 2006). Nadalje, konservativne in desne stranke kot enega primarnih ciljev politik pogosto poudarjajo rast stopnje rodnosti (Appleton in Byrne 2003), leve stranke pa enakost med spoloma in dvig zaposlovanja žensk (Wilensky 2002; Appleton in Byrne 2003). Ideološka usmerjenost konservativnih/desnih/katoliških strank se pogosto

---

⁵² Kocourková (2002) obravnava Češko, Poljsko, Madžarsko in Slovaško; Pascallova in Kwakova (2005) obravnavata vseh osem posocialističnih držav, ki so se EU pridružile leta 2004.

odrazi v favoriziranju dolgih dopustov in denarnih transferjev, stranke leve pa se praviloma zavzemajo za dostopno javno skrb za otroke (van Kersbergen 1995; Ellingsæter 2003; Morgan in Zippel 2003).⁵³ Najdemo tudi analizo Lipsmeyerjeve (2000), ki trdi, da se družinske politike soočajo s pomanjkanjem ideološke komponente.

Redko zasledimo raziskave o vplivu sindikatov na oblikovanje politik usklajevanja. Raziskava Ackersa (2003, 226) pokaže, da vprašanja usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti med sindikati neredko veljajo za nepomembna in se z njimi tudi ne ukvarjajo, delodajalci v posocialističnih državah pa na njih pogosto gledajo kot na »luksuz, ki si ga ne morejo privoščiti«. Avtorji (Glass in Fodor 2007; Lambert 2008) trdijo, da je podpora družinam večja v državah z močnimi sindikati. Močno centraliziran delavski razred povezujejo z enakopravnejšo in univerzalno socialno politiko, države s slabimi in decentraliziranimi sindikati pa so po njihovem mnenju povezane z rezidualno državo blaginje. Kot izjemo izpostavimo države s centraliziranimi, a konservativnimi sindikati, saj so ti naklonjeni modelu moškega hranitelja družine (Glass in Fodor 2007).

Analize, ki upoštevajo tudi feministično kritiko in uvajajo dimenzijo spola, pokažejo, da sta prisotnost žensk v odločevalnih institucijah in žensko zastopanje edino jamstvo, da bodo interesi žensk upoštevani (Ilonszki in Antić 2003; Lambert 2008). Čeprav ženska gibanja ne spodbujajo nujno enotnih ciljev – ena zagovarjajo politike zaposljivosti žensk, druga pa priznavanje skrbstvenega dela (Lambert 2008) –, analiza Caiazza (2002) pokaže, da imajo družinam prijaznejše politike razvite prav države z večjim deležem ženskih predstavnic v odločevalnih institucijah.

2.3.3 *Kulturni dejavniki*

Teoretiki poudarjajo, da razvoj javnih politik ne temelji zgolj na prevladujoči politični ideologiji, temveč tudi na posameznih normativnih idejah oziroma percepciji ljudi o družinskih vrednotah in delu ter na religioznih prepričanjih (van Oorschot 2007). Pri raziskavah države blaginje je zato potrebno upoštevati postavke ideacijskega pristopa in kot poudari Bakerjeva (2006), tudi vrednote in predpostavke o idealni strukturi družine, pričakovani delitvi skrbstvenega dela ter primerni vlogi države v družinskem življenju.

Tudi Pfau - Effingerjeva (2006, 5) poudarja pomen kulture blaginje za razvoj javnih politik in trdi, da prihaja do premika fokusa države blaginje od »starega, pasivneje

---

⁵³ Tu je potrebno opozoriti tudi na trditev, ki jo zagovarjata Hubert in Stephens (2000), da katoliške stranke in tudi stranke leve podpirajo redistributivno družinsko politiko, vendar imajo katoliške stranke tradicionalni pogled na vlogo žensk v družbi. Isto potrди tudi analiza van Kersbergna (1995).

usmerjenega modela k novemu modelu 'aktivnih' državljanov«. Novi kulturni model ni omejen le na eno sfero države blaginje, ampak se odraža na različnih področjih. Če se usmerimo le na politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, Pfau - Effingerjeva izpostavi, da premik k »aktivnemu« državljanu prispeva k širjenju javnih skrbstvenih storitev.⁵⁴ Na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti namreč postaja glavni cilj osvoboditev žensk od skrbstvenih obveznosti, kar terja prilagoditev instrumentov države blaginje novim zahtevam. Avtorji (Harker 1996; van Oorschot in drugi 2008) pri razvoju družini prijaznih politik opozorijo tudi na pomembnost sprememb družinskih vrednot in stališč do zaposlenosti ter s tem povezanih idej o enakosti med spoloma.

Poleg tega nekateri avtorji (npr. Ackers 2003; Morgan 2005, 2007) kot pomemben dejavnik razvoja družinam namenjenih politik izpostavijo pomen religije. Morganova (2007) trdi, da lahko temelje sodobnih politik za zaposlene matere najdemo v religioznih konfliktih in razkolih v poznem 19. stoletju. Te delitve so po njenem mnenju oblikovale tako strankarske sisteme kot tudi javne politike za otroke in družino. V nekaterih državah so ustvarjale oziroma nadaljevale tradicijo aktivne vključenosti države, v drugih pa pasivnega familizma.⁵⁵ Podobno opozori tudi Esping - Andersen (1990; 1999), ki poudari, da se države s tradicionalno močno katoliško cerkvijo nagibajo k bolj konservativni socialni politiki; vključno z družinsko politiko, znotraj katere poudarjajo tradicionalno vlogo žensk kot gospodinj.

Analize posocialističnih držav (npr. Fodor in drugi 2002; Ackers 2003; Pascall in Kwak 2005) pogosto izpostavljajo primer visoko religiozne in tradicionalne Poljske, ki politikam usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti namenja zelo malo pozornosti in razvija konservativne družinam namenjene politike.

Avtorji opozorijo tudi na pomen normativnega diskurza o moških in ženskih vlogah v gospodinjstvu, ki vpliva na razvoj socialnih politik (Lewis in Giullari 2005). Pomembno je tudi to, kako se politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti predstavijo skozi uradne dokumente. Stratigakijeva (2004) opozori, da se je na evropski ravni zgodila očitna sprememba in zaključí, da prihaja do kooptacije ali prevzema. Prvotni pomen koncepta se pogosto preoblikuje in se nato v javnopolitičnem diskurzu uporablja za druge namene. Tako koncept usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, čeprav je prvotno

---

⁵⁴ Knijnova in Kremerjeva (1997) govorita celo o novih socialnih pravicah. Poleg pravice do dajanja skrbi (ang. *right to give care*), je potrebno v obzir vzeti tudi pravico do prejemanja skrbi (ang. *right to receive care*).

⁵⁵ V Franciji in na Švedskem, kjer državi sprejemata aktivno vlogo države v družini in kjer zasledimo šibko vlogo organizirane religije v politiki, se ustvarja okolje, ki podpira zaposlenost žensk in tudi javne politike, ki zaposlitev žensk olajšajo. Na drugi strani imamo ZDA in Nizozemsko, ki ju označujeta nasprotovanje državni intervenciji in večji pomen organizirane religije v politiki in družbi. Posledica tega sta podpiranje moškega hranitelja družine na Nizozemskem in zasebnih rešitev v ZDA (Morgan 2005).

uvrščen na dnevni red politik enakosti med spoloma, pogosto postane podrejen drugim političnim prioritetam oziroma postane eden vodilnih instrumentov dnevnega reda politike zaposlovanja. To pokažeta tudi Knijnova in Smit (2009) in še dodatno poudarita, da je znotraj novega dnevnega reda, čeprav premalo jasna, prevladujoča paradigma države blaginje, ki vlaga v razvoj socialnega kapitala.

2.3.4 Vojna kot dejavnik

Med dejavnike razvoja države blaginje uvrščamo tudi vojno s svojimi posledicami. Puljiz in drugi (2005, na primeru Hrvaške) poudarijo, da se v vojni okrepi socialna kohezija in se ustvarja pozitivno ozračje za razvoj solidarne države blaginje in vzpon države blaginje nasploh. A »vojna solidarnost«, kakor jo imenuje Puljiz (2008a, 35), je prisotna le v času vojne, po njej se država sooči z razslojevanjem, poraženci vojne in tranzicije pa začnejo izražati svoje nezadovoljstvo.

Obstoječe analize pokažejo tako na pozitivne kakor na negativne posledice vojne za državo blaginje. Analiza Wilenskya iz leta 1975 (v Wilensky 2002, 474) pokaže, da sta uničenje in mobilizacija velike II. svetovne vojne prinesli ideologijo »deljene žrtve«, širjenje socialnih pravic in podpor ter zmanjšanje brezposelnosti, manjše vojne pa na drugi strani spodkopavajo tako državo blaginje kakor tudi ekonomski razvoj. Povojni rezultat zadnjih je zmanjševanje socialnih stroškov in stopnje rasti BDP ter rast brezposelnosti. To pojasni z dejstvom, da so manjše vojne, ki ne vključujejo popolne mobilizacije, zelo drage in ustvarjajo okolje, v katerem je sprejemljivo iskanje poti za zniževanje socialnih stroškov. Poleg tega visoki vojni stroški preprečijo vlaganja v investicije, kar se negativno odrazi na ekonomski rasti in zaposlenosti. Novejša analiza Wilenskya (2002) ponovno potrди, da vojni stroški negativno vplivajo na investicije kapitala in da države z nižjimi vojnimi stroški pričakovano beležijo večjo ekonomsko rast. Da ima vojna negativni vpliv na ekonomski razvoj, pokaže tudi Katchanovski (2000) na primeru posocialističnih držav. Avtor obravnava 28 posocialističnih držav in na njihovem primeru pokaže, da posocialistične države brez izkušnje vojne beležijo večjo ekonomsko rast.

Tudi Date - Bahova (2003a; 2003b) izpostavi tako pozitivne kot negativne posledice vojne in konfliktov. Negativne posledice se predvsem odražajo pri padcu prihodkov države, pri čemer dodatno breme predstavljajo tudi stroški vojne. Slednji ohromijo vlaganja v naložbe in zmanjšajo razpoložljiva sredstva za druga področja, kot je denimo socialno. Dodatno se posledice odrazijo pri civilnih žrtvah, brezposelnosti, revščini, prisilnih migracijah, opaziti je moč tudi socio-demografske posledice (upad moške populacije, porast mater samohranilk ...).

Glede na predmet analize je pomembno opozoriti na položaj žensk. Analize pokažejo (npr. Date - Bah 2003b), da morajo zaradi odsotnosti moškega ženske vstopiti na trg dela, kar je za njihov položaj po eni strani pozitivno, saj se zviša njihova ekonomska neodvisnost. Tudi Haasova (2005) pri opredelitvi modelov usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti kot poseben model izpostavi model obrnjenih vlog (ang. *role reversal model*), ki lahko postane pomemben v primeru vojne, ko na trgu dela prevladujejo ženske.⁵⁶ Opozoriti pa je potrebno tudi na analize, ki pokažejo, da ima vojna lahko negativne implikacije na položaj žensk. Nekateri avtorji (Bracewell 1996; Slapšak 2001) opozorijo, da vojna lahko pripelje tudi do krepitve nacionalizma, ki v ospredje postavlja pomen preživetja nacije in začne matere promovirati kot »simbole nacije«, pri čemer seveda poudarja njihovo primarno vlogo biološke reprodukcije. Kot poudari Bracawellova (1996, 25), »ženska naloga tedaj ni več izgradnja socializma skozi delo, ampak obnova nacije skozi vlogo matere«.

Poudarjene negativne posledice se pokažejo tudi na Hrvaškem (več v Puljiz 2008a). Ob hrvaškem primeru je potrebno omeniti delo Stubbsa in Zrinščaka (2009a, 131), ki poudarita, da se je zaradi vojne Hrvaška izognila »prvem valu neoliberalne šok terapije«, a hkrati opozorita, da je vojna botrovala več vzporednim tokovom države blaginje. Dodajata, da se je država znašla pod pritiskom, da poskrbi za veliko populacijo beguncev, po koncu vojne pa ji je ostala velika populacija vojnih veteranov, kar se dodatno odraža na izdatkih države blaginje. Analize na primeru Hrvaške tako pokažejo, da država za oskrbo žrtev in ponesrečenih v vojni namenja znatna sredstva (Perković in Puljiz 2001) in da veteranski populaciji namenja zelo širok krog ukrepov, ki zajemajo vse sfere socialne zaščite. Poleg tega podatki kažejo na stalno rast upravičencev pomoči, kar se prav tako negativno odraža na socialnih stroških države (Dobrotić 2008a).

2.4 Teoretski okvir doktorske disertacije

Skozi uvodno razpravo, ki se osredotoča na teoretične pristope in empirične študije razvoja posocialistične države blaginje, predvsem politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah, lahko zaključimo, da primerjalna literatura kaže na velik pomen kombinacije različnih pristopov. Še posebej na primeru posocialističnih držav pa se pokaže potreba po multidisciplinarnih raziskavah. Zaradi tega je potrebno na

---

⁵⁶ Pomembno je opozoriti na dokaj protislovno trditev Haasove (2005), ki najprej znotraj tega modela poudari, kako moški prevzema dominantno vlogo v gospodinjstvu, ko je ženska na trgu dela; nato pa na podlagi tega trdi, da je v realnem življenju ta model lahko prisoten v času vojne in po vojni. Tu je treba biti pozoren, saj so v času vojne moški pogosto odsotni in bi potemtakem lahko kvečjemu govorili o dvojni obremenjenosti žensk, saj te tedaj postanejo odgovorne za sodelovanje na trgu dela in za opravljanje skrbstvenega dela.

predstavljene pristope gledati kot na dopolnjujoče in ne nujno tekmujoče ter v raziskavi razvoja socialne politike kot prikladen instrument analize sprejeti »integrirani pluralistični model« (Puljiz in drugi 2005, 37). V analizi je potrebno izhajati tako iz modelov, ki razlagajo stabilnost države blaginje, kot tudi iz modelov, ki razlagajo njeno preoblikovanje. Peters in drugi (2005) namreč poudarjajo, da znotraj javnih politik obstajajo tako elementi stabilnosti kot tudi elementi sprememb.

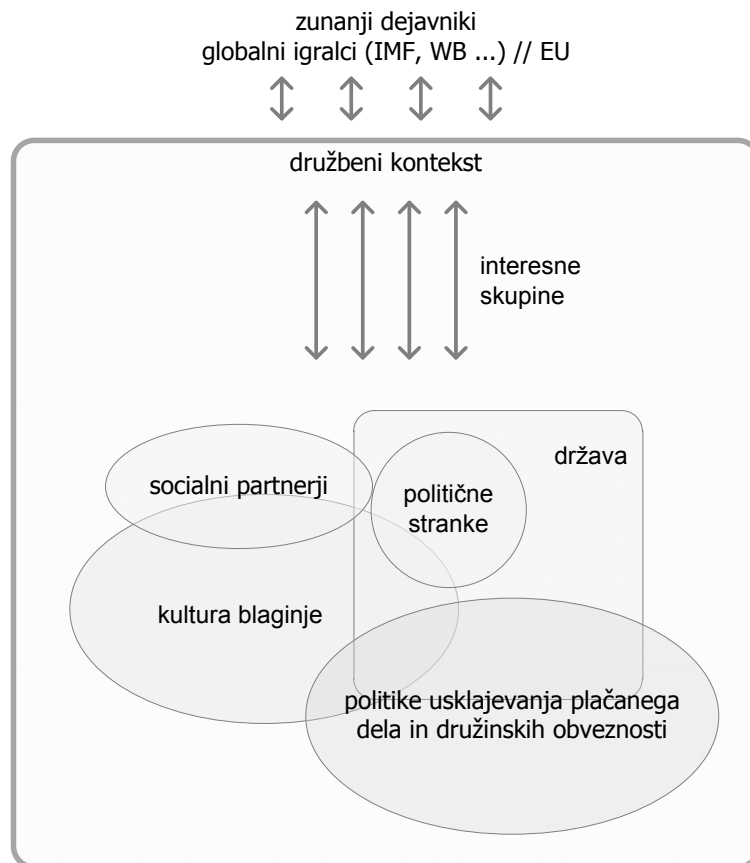
Na podlagi tega disertacija upošteva postavke v literaturi prevladujočega koncepta zgodovinskega institucionalizma, pristopa odvisnosti od poti, ki poudarja »ovirajočo« vlogo zgodovine na sedanji razvoj (Pierson 2000). Upošteva tudi postavke novejšega pristopa postopnih institucionalnih sprememb, ki poudarja, da že obstoječe institucionalne ureditve »blokirajo« oblikovalce javnih politik, ki morajo tako slediti že prej določeni poti, same pa istočasno odpirajo prostor novim spremembam (Thelen 2004; Mahoney in Thelen 2010). Čeprav se opiram na ovirajočo vlogo zgodovine na sedanji razvoj (Pierson 1996), pa se v analizi odmikamo od predpostavk, da po dolgih epizodah institucionalne inercije sledijo redke ključne politične odločitve in da zunanji šoki spodbudijo nepričakovane institucionalne spremembe. Sprejmemo namreč trditev Thelenove (2004), da se večina javnopolitičnih sprememb oblikuje postopno skozi čas in je zato v analizah potrebno več pozornosti posvetiti prav postopnim spremembam.

V disertaciji upoštevamo postavke zgodovinskega institucionalizma, vendar pa istočasno vpeljemo kritiko Petersa in drugih (2005), da se mora zgodovinski institucionalizem zavedati zunanjih spodbud političnih sprememb in da se je v analizi potrebno usmeriti tako na ideje, ki sprožajo spremembe, kakor na širši politični, ekonomski in socialni kontekst (glej Sliko 2.4). Razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posameznih državah je tako umeščen znotraj specifičnega družbenega konteksta, ki ga ne opredeljujejo le obstoječe institucionalne ureditve in prakse. Funkcionalistični pristop (npr. Gauthier 2002) poudarja, da družbeni kontekst označujejo tudi dinamične socio-ekonomske spremembe, predvsem ekonomska gibanja in gibanja na trgu dela ter demografske in družbene spremembe, ki vplivajo tudi na razvoj javnih politik usklajevanja. Pri tem je pomembno vzeti v obzir dejstvo, da družbeni kontekst lahko spremenijo nenadni dogodki, kot je denimo vojna (npr. Stone 1999).

Izhajajoč iz postavk ideacijskega pristopa (Cox 2004; Béland in Cox 2010), kontekst označuje tudi kulturna dimenzija, s katero označujemo stališča in vrednote, ki tvorijo temelj in ozadje javnopolitičnega delovanja. Ideacijski pristop izpostavlja interakcijo institucij in

idej, na katere gleda kot na povezovalne mehanizme med vrednotami in neposrednimi okoliščinami (Cox 2004). Sociološki institucionalizem kot enega pomembnih pogojev za sprejemanje javnih politik predpostavlja njihovo ujemanje s prevladujočimi normami in vrednotami (npr. Hall 1993), kar pomeni, da oblikovalci javnih politik delujejo skladno z logiko primernosti Marcha in Olsena (2004) in da določenim javnim politikam dajejo prednost pred drugimi.

Slika 2.4. Teoretski okvir doktorske disertacije

Poudarjajoč vzajemno delovanje idej, institucij in javnopolitičnih igralcev Pfau - Effingerjeva (2009) opozarja, da se znotraj družbenega konteksta oblikuje kultura blaginje posamezne države, pri čemer lahko vpliv kulturnih dejavnikov na razvoj države blaginje primerno zaobjamemo le, če razlikujemo med naslednjimi tremi ravni, na katerih vrednote in modeli kulture blaginje delujejo: a) kulturne vrednote in modeli, ki tvorijo osnovo socialnih politik (npr. neoliberalne ideje, koncept vlaganja v socialno državo); b) kulturne vrednote in modeli v odnosu do države blaginje, ki prevladujejo v populaciji (npr. predpostavke o idealni strukturi družine, pričakovani delitvi skrbstvenega dela ...); c) diskurz družbenih igralcev, katerega cilj je posredovanje med prvima dvema ravnema.

Takšna opredelitev kulture blaginje poudarja tudi pomen diskurzivnih »naporov« v procesu oblikovanja javnih politik. Ko pride do politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, je prav kultura blaginje eden pomembnejših vidikov, na katerega se sklicujejo različni igralci (politične stranke, socialni partnerji, interesne skupine), ko ustvarjajo predloge javnih politik. Predvsem zato, da upravičijo svoje ideje, ko predloge predstavljajo javnosti. A ti ne temeljijo le na prevladujoči kulturi blaginje, ampak tudi na njihovih interesih in ideologijah, na kar opozori pristop virov moči (Korpi in Palme 2003). Temeljijo tudi na že obstoječih javnih politikah in izhajajo iz aktualnega družbenega konteksta, hkrati so pod vplivom zahtev zunanjih dejavnikov, predvsem pritiskov, ki prihajajo od zunanjih javnopolitičnih igralcev (v našem primeru večinoma EU). Kot poudari zagovornica diskurzivnega pristopa Schmidtova (2010b), moramo za ustrezno razlago politične in socialne realnosti upoštevati vsebino idej in hkrati tudi diskurz, skozi katerega se ideje prenašajo; vključno s kontekstom, v katerem se ta proces odvija.

Disertacija tako sledi teoretskem modelu (glej Sliko 2.4), ki združuje opisane predpostavke, v analizi pa upoštevamo tako nadnacionalno okolje, predvsem vlogo globalnih igralcev (npr. WB, IMF) in EU, kot tudi nacionalno okolje. Nacionalno okolje je predvsem odraz prepletanja družbenega konteksta posamezne države (npr. socio-ekonomska gibanja, socio-demografska gibanja ...) in prevladujočih modelov kulture blaginje. Pri tem pa ne gre prezreti niti vpliva diskurzov in interesov, ki jih zagovarjajo tako politične stranke in socialni partnerji kot interesne skupine (predvsem feministične organizacije in katoliške organizacije/cerkev).

3 POLITIKE USKLAJEVANJA PLAČANEGA DELA IN DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI

Pred primerjavo držav je pomembno določiti ukrepe, ki jih zajemajo sodobne politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Glavne iniciative, ki jih je moč razbrati iz akademskih in tudi javnopolitičnih razprav, so predvsem usmerjene k skrbi za otroke, k dopustom, ki omogočajo skrb za odvisne družinske člane, in k prožnim oblikam dela. Pobude, usmerjene k zagotavljanju enakih možnosti moških in žensk, predvsem pa k enakomerni delitvi skrbstvenega dela v sami družini, pa so deležne manjše pozornosti, na kar opozorijo tudi različne študije (npr. Lewis 2009).

Kot poudari Lewisova (2009), morajo politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti zajemati ukrepe, ki omogočajo porazdelitev časa in denarja med družinami z in brez odgovornosti za skrb ter tudi med moškimi in ženskami. Pri vsem tem je pomembno, da posameznikom omogočijo resnično izbiro: na eni strani možnost za starševstvo in na drugi enakopravno možnost sodelovanja na trgu dela. To izpostavlja tudi definicija politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti Lewisove in Giullarijeve (2005), iz katere izhajamo v disertaciji, pri čemer se znotraj analize politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti usmerjamo predvsem na ukrepe družinske politike, namenjene staršem z majhnimi otroki. Ti ukrepi obsegajo porodniške/starševske dopuste, denarne podpore družinam, skrb za otroke in ukrepe na trgu dela, ki zagotavljajo zaščito nosečnic in staršev z majhnimi otroki ter prožne oblike dela za starše. Pri tem nikakor ne zanemarjamo spolne dimenzije in tako skozi analizo obravnavamo vlogo obeh staršev (npr. delitev skrbstvenega dela, aktivna vloga očeta).

Čeprav sodobne analize opozarjajo tudi na pomen skrbi za starejše,⁵⁷ tega ne obravnavamo iz dveh razlogov. Prvič zaradi usmeritve disertacije, ki preučuje predvsem starše z majhnimi otroki, zanje pa je manj verjetno, da se soočajo tudi z obvezo skrbi za starejše (bolj verjetno je, da npr. stari starši služijo kot podpora staršem z majhnimi otroki); in drugič zaradi dejstva, da gre za ukrep, ki v primerjanih državah na ravni javnih politik še vedno ni deležen večje pozornosti z vidika politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Švabova (2003, 2004) denimo opozori celo na odsotnost systemske politike skrbi za starejše v družinski politiki.

---

⁵⁷ Dobrotičeva in Laklijeva (2009) na primer pokažeta, da na individualni ravni skrb za starejše predstavlja pomemben dejavnik kolizije med družinskimi obveznostmi in obveznostmi, ki izhajajo iz plačanega dela. To v starajoči se družbi vsekakor postaja pomemben problem, s katerim se bodo morale soočiti prihodnje javne politike.

Pred podrobno analizo razvoja politik zadnjih dvajsetih let po razpadu socializma, kar je glavni predmet disertacije, se na kratko ozremo tudi na razvoj ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti skozi obdobje socializma. To pa predvsem iz razloga, ker v disertaciji uporabljen teoretski pristop odvisnosti od poti (Pierson 1996) izhaja iz načela, da so reforme odvisne od institucionalne in družbene dediščine države. Ker se pri razlagi reform opiramo tudi na pristop zunanjih igralcev, predvsem evropeizacije, pa najprej podamo kratek opis urejenosti raziskovanega področja na evropski ravni.

3.1 Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na evropski ravni

Na evropski ravni postanejo politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti pomembne zlasti v okoliščinah večjega sodelovanja žensk na trgu dela, spremenjenih družinskih oblik in negativnih demografskih pritiskov. Najprej se začnejo pojavljati kot sestavni del politike enakih možnosti, nato pa skozi 90. leta 20. stoletja postajajo sestavni del socialne politike in politike zaposlovanja. Tudi raziskovalci (npr. Hunt in Wallace 2004; Lewis 2006, 2009; Knijn in Smit 2009) opozorijo na jasen premik politik usklajevanja: od prvih, ki so imele za cilj zagotavljanje enakih možnosti, do kasnejših, ki postajajo instrument evropske strategije zaposlovanja.⁵⁸ Lewisova (2009) celo poudari, da politike usklajevanja javnopolitičnim odločevalcem služijo zgolj tedaj, ko imajo na dnevnem redu vprašanja konkurenčnosti in rasti. Glavni javnopolitični instrumenti, ki jih na evropski ravni uvajajo z namenom pospeševanja usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, so porodniški/starševski dopusti, delovni čas in skrbstvene storitve (Hunt in Wallace 2004).

Moss (1996) trdi, da se je EU vključila v promocijo politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti zaradi zagotavljanja enakih plač za moške in ženske, ki je eden od ciljev Rimske pogodbe (ang. *Treaty of Rome*).⁵⁹ Naklonjenost usklajevanju se prvič eksplicitno opredeli leta 1974 v Socialnem akcijskem programu (ang. *Social Action Programme*). Huntova in Wallacejeva (2004) poudarita, da čeprav dokument spodbudi nadaljnje aktivnosti, gre bolj za nekakšno »žensko zadevo«, saj se v njem opozori le na pomembnost usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti za ženske. Dokumentu sledi niz direktiv na trgu dela, ki temeljijo – slednje poudari Rees (1998) – na principu »enake

---

⁵⁸ Na to pokaže trditev Huntove in Wallacejeve (2004, 328), da je primarni cilj evropske zakonodaje na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti »kreiranje zaposlenosti«.

⁵⁹ Ta pogodba označuje začetek razvoja politik enakih možnosti na evropski ravni, sledi pa ji zelo slaba implementacija (Morgan 2008a). Zagovorniki enakih možnosti so zato sprožili kar nekaj sodnih sporov, da bi določilo povzročilo neposreden učinek.

obravnave« (ang. *equal treatment*). Te direktive uzakonijo princip enakih plač,⁶⁰ enakih možnosti pri zaposlovanju in strokovnem izobraževanju, enakih delovnih pogojev⁶¹ in enakih možnosti na področju socialne varnosti⁶² (npr. promocija enakih možnosti glede okvira in pogojev pristopa k shemam socialne varnosti). Čeprav direktive pomagajo pri promociji formalne enakosti na trgu dela, pa izvirajo iz liberalnega pogleda na enakost (Morgan 2008a; von Wahl 2008) in ne posegajo na druga področja, kot je npr. skrbstveno delo. Zato se tudi ukrepi, ki bi bili eksplicitno usmerjeni k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, v tem obdobju še ne pojavijo.

Z istim namenom se v 80. letih 20. stoletja uzakonita še dve direktivi na področju poklicnih sistemov socialne varnosti⁶³ in samozaposlitve.⁶⁴ Začnejo se uvajati specifični akcijski programi na področju enakih možnosti,⁶⁵ ki posegajo tudi na področje usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti in med drugim obravnavajo tudi skrb za otroke. Drugi akcijski program je bil posebej usmerjen k skrbstvenim storitvam, zaradi česar se ustanovi mreža skrbi za otroke (*Network on Childcare*), kar spodbudi sprejetje direktive o skrbi za otroke⁶⁶ in tudi nekaterih drugih ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti (van Stigt in drugi 1999). A rezultat je skromnejši od pričakovanega in direktiva se nikoli ne uzakoni. Po uvedbi tretjega akcijskega plana o enakih možnostih, ki eksplicitno pozornost nameni vprašanju usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, je bilo izdano priporočilo o skrbi za otroke (92/241/EEC). Državam članicam so v njem predstavljene pobude, usmerjene h kreiranju skrbstvenih storitev, fleksibilnih dopustov za starše z otroki, potrebam delavcev z otroki prilagojenega delovnega okolja in spodbud za enakopravnejšo delitev starševskih obveznosti. Čeprav je šlo za povsem neobvezujoče priporočilo, Morgan (2008a) opozori, da so ga nekatere države članice sprejele kot poskus

---

⁶⁰ Direktiva 75/117/EEC o približevanju zakonodaje držav članic v zvezi z uporabo načela enakega plačila za moške in ženske.

⁶¹ Direktiva 76/207/EEC o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev. Spremenjena je z Direktivo 2002/73/EC.

⁶² Direktiva 79/7/EEC o postopnem izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zadevah socialne varnosti.

⁶³ Direktiva 86/378/EEC o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v poklicnih sistemih socialne varnosti.

⁶⁴ Direktiva 86/613/EEC o uporabi načela enakega obravnavanja moških in žensk, ki se ukvarjajo z dejavnostjo, vključno s kmetijstvom, ali pa so samozaposleni, ter o varstvu samozaposlenih žensk med nosečnostjo in materinstvom.

⁶⁵ Do danes je EU predstavila sedem akcijskih programov na tem področju, prvega leta 1982 in zadnjega leta 2010.

⁶⁶ Postavijo se naslednji cilji: 5–10 % otrok do 3. leta starosti in 60–70 % otrok, starejših od 3 let pa do šoloobveznosti, naj bo vključenih v predšolske institucije v roku petih let (Randall 2000, 355).

vmešavanja EU v po njihovem mnenju izključne nacionalne pravice na področju socialne politike. Zaradi tega so *Network on Childcare* ukinili.

Čeprav se nekatere države članice upirajo širjenju pravic na področju izboljšanja delovnih pogojev staršev,⁶⁷ pa krepitev ženskega lobija in transnacionalnih mrež strokovnjakov, krepitev koncepta spolno usmerjene politike (ang. *gender mainstreaming*) in institucionalne spremembe⁶⁸ (Morgan 2008a) ustvarijo pogoje, znotraj katerih se v 90. letih prejšnjega stoletja uzakonijo direktive, ki prinesejo minimalne pravice do porodniškega (14 tednov)⁶⁹ in starševskega dopusta (najmanj tri mesece starševskega dopusta, ki se lahko porabi do otrokovega 8. leta starosti).⁷⁰ Predstavita se zelena⁷¹ in potem tudi bela⁷² knjiga o socialni politiki, v katerih je dodatno poudarjen pomen usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.⁷³ Walby (v Morgan 2008a, 46) izpostavi pomembnost teh direktiv predvsem v točki, kjer presegajo meje principa »enakosti« protidiskriminacijskih ukrepov in prepoznajo različne oblike ženske zaposlenosti.

V četrtem akcijskem planu se večji poudarek nameni izmenjavi informacij in izkušenj ter dobrih praks, pa tudi vlogi socialnih partnerjev, lokalnih skupnosti, nevladnih organizacij ipd. (Moss 1996). Po Amsterdamski pogodbi, ki prinese temelje za implementacijo odprte metode koordinacije (OMC), sledijo luksemburške smernice za zaposlovanje (ang. *Luxembourg employment guidelines*), ki usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti obravnavajo znotraj stebra enakih možnosti. Pokaže se potreba po implementaciji in spremljanju stanja obstoječih direktiv ter razvoju skrbstvenih storitev. Sprejeta je bila tudi direktiva o delu s krajšim delovnim časom,⁷⁴ ki posredno promovira usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti s prepovedjo diskriminacije na osnovi dela s krajšim delovnim

---

⁶⁷ Odbor za ženske pravice predlog za starševski dopust Evropski komisiji predloži že v začetku 80. let prejšnjega stoletja, a predlog leta 1982 s strani Evropskega sveta doživi močan odpor, predvsem zato ker bi za uskladitev s predlogom morale vsaj 10 držav članic implementirati znatne zakonodajne spremembe. Ta pobuda zato ne zaživi (Rutherford v Morgan 2008a, 40–41).

⁶⁸ Pri vprašanjih, ki se nanašajo na minimalne delovne pogoje, se uvede možnost glasovanja s kvalificirano večino, kar okrepi vlogo socialnih partnerjev.

⁶⁹ Direktiva 92/85/EEC o uvedbi ukrepov za spodbujanje izboljšav na področju varnosti in zdravja pri delu nosečih delavk in delavk, ki so pred kratkim rodile ali dojijo.

⁷⁰ Direktiva 96/34/EC o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu, sklenjenem med UNICE, CEEP in ETUC.

⁷¹ Zelena knjiga evropske socialne politike (ang. *European Social Policy - Options for the Union. Green Paper. Consultative document. Communication by Mr. Flynn*). COM (93) 551 final, 17. november 1993.

⁷² Bela knjiga evropske socialne politike (ang. *European Social Policy - A Way Forward for the Union - A White Paper*). COM (94) 333, 27. julij 1994.

⁷³ Leta se 2006 uzakoni Prenovljena direktiva (ang. *Recast Directive, 2006/54/EC*), ki združi naslednje direktive: Direktivo 75/117 (enaka plača), Direktivo 76/207 (enaka obravnava moških in žensk pri zaposlitvi, dopolnjena z Direktivo 2002/73), Direktivo 86/378 (poklicna socialna varnost, dopolnjena z Direktivo 96/97) in Direktivo 97/80 (dokazno breme, dopolnjeno z Direktivo 98/52). V državah članicah bi morala biti implementirana do 15. avgusta 2008. Zakonodaja, ki ureja porodniški in starševski dopust, je ostala izločena.

⁷⁴ Direktiva Sveta 97/81/ES z dne 15. decembra 1997 o okvirnem sporazumu o delu s krajšim delovnim časom.

časom. Huntova in Wallacejeva (2004) pa poudarita, da direktivi ne uspe rešiti vprašanja nižjih plač in slabših poklicnih priložnosti za delavce s krajšim delovnim časom.

Z vsako novo uvedeno evropsko strategijo zaposlovanja ali enakih možnosti so politike usklajevanja ostale eden glavnih promoviranih ciljev. Pomen teh politik je posebno upoštevan pri določanju ciljev lizbonske strategije, predvsem statističnega cilja več kot 60 % zaposlenih žensk do leta 2010. Lewisova (2006) opazi, da ostaja nedorečeno število ur dela, ki bi jih ženske morale narediti, in opozori na feministično kritiko, da je koncept enakih možnosti zožen zaradi neupoštevanja neenake delitve družinskih obveznosti.

Svet EU sprejme tudi resolucijo⁷⁵ za spodbujanje držav članic k uvajanju promocijskih programov za uravnoteženo prisotnost moških in žensk v družinskem in poklicnem življenju. Pomembno je opozoriti, da eno od priporočil spodbuja države članice tudi k uvedbi očetovskega dopusta. Poleg tega so bili leta 2002 postavljeni barcelonski cilji, ki določijo statistični cilj, vezan na otroško varstvo, in sicer, da morajo države članice do leta 2010 v javne vrtce vključiti 90 % predšolskih otrok, starejših od treh let, in 33 % otrok, mlajših od treh let.⁷⁶ A kljub skupnim izzivom evropskih držav, ki so se znašle pod pritiski rastočih zahtev po ponudbi skrbstvenih storitev za otroke, in kljub, kot poudarita Jensonova in Saint - Martin (2006), prepoznavanju prednosti skrbi za otroke, ne obstaja soglasje glede oblike storitev in odgovornosti zanje. Barcelonski cilji ne prinesejo konkretnih rezultatov, v državah članicah se ne oblikuje ustrezna raven skrbstvenih storitev, na kar pokaže tudi zadnje poročilo Evropske komisije (Plantenga in Remery 2009).

Po posvetovanju s socialnimi partnerji v letih 2006/2007 se postavijo nove prioritete in predložijo nove pobude. Razprava vključuje različne ukrepe, kot so izboljšanje zakonodaje glede dopustov s poudarkom na očetovskem dopustu, pristopu, kvaliteti in cenovni dosegljivosti (ang. *affordability*) skrbi za otroke in druge odvisne družinske člane, prožnih oblikah zaposlitve in razkoraku v plačah med spoloma (t.i. *gender pay gap*). Med prednostne naloge se uvrstijo potrebe po izboljšanju obstoječe zakonodaje glede varstva materinstva in starševskih dopustov (vključno s spodbudami za očete, da sodelujejo pri koriščenju starševskega dopusta) in potrebi po očetovskem dopustu in dopustu za nego družinskih članov (EK 2006, 2007). Rezultat posvetovanja oziroma pogajanj socialnih partnerjev je izboljšana direktiva o starševskem dopustu. Sprejeta je bila leta 2010 in prinese štiri mesece starševskega dopusta za vsakega starša, pri čemer bi moral biti vsaj en mesec neprenosljiv in namenjen le

---

⁷⁵ Resolution of the Council, and of the Ministers for Employment and Social Policy meeting with the Council of 29 June 2000 on the balanced participation of women and men in family and working life.

⁷⁶ European Council, Presidency conclusions, Barcelona European Council, 15.–16. marec 2002.

očetom (Svet EU 2010). Poleg tega Evropska komisija predloži novo direktivo o porodniškem dopustu, ki naj bi porodniški dopust podaljšala na 18 tednov z nadomestilom, enakim polni mesečni plači, ki jo je delavka prejela pred porodniškim dopustom (države članice lahko same določijo zgornjo mejo nadomestila, ki pa ne sme biti nižje od nadomestila za odsotnost v primeru bolezni) (EK 2008).

Leta 2010 izide tudi nov strateški dokument na področju enakih možnosti, ki po dolgem času usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti ne uvršča med eksplicitne cilje naslednjega petletnega obdobja. Dokument namreč veliko pozornosti nameni ekonomskim vidikom enakih možnosti, politike usklajevanja plačanega dela pa omeni le v okviru cilja promocije enakega plačila za enako delo. Poudari, da razlika v plačah pripomore k nesorazmernemu deležu družinskih odgovornosti žensk in posledično k težavam pri usklajevanju poklicnega in zasebnega življenja (EK 2010). Večjo pozornost Evropska komisija nameni skrbi za otroke in tako za izobraževanje pristojni ministri leta 2009 prvič postavijo nov cilj: do leta 2020 naj bi bilo v predšolske institucije vključenih 95 % otrok, starejših od 4 let pa do šoloobveznosti. Leta 2011 je izšlo tudi novo priporočilo o skrbi za otroke, ki poleg kvantitativnih ciljev poudari tudi potrebo po dvigovanju kakovosti predšolskih institucij (EK 2011).

3.2 Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

3.2.1 Vzpostavljanje temeljev politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji in na Hrvaškem v obdobju zgodnjega socializma

Podobno kot v drugih posocialističnih državah se v Sloveniji in na Hrvaškem institucionalno zagotavljanje ugodnejših razmer za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti začne že po drugi svetovni vojni. Čeprav Slovenija in Hrvaška začneta zgodaj uvajati javne politike, ki pospešujejo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, pa raziskovalci (npr. Černigoj - Sadar in Kanjuo Mrčela 2010; Puljiz in Zrinščak 2002) opozarjajo, da so bile te politike dolga leta usmerjene predvsem na ženske in njihovo sodelovanje v javnem življenju, medtem pa se je tradicionalna delitev dela v družini ohranjala. Zaradi tega zaposleni, predvsem pa ženske, izkusijo breme nasprotja med poklicnimi in družinskimi obveznostmi. Pogled na zgodovinski razvoj raziskovanega področja pokaže, da je kritika več kot upravičena.

V obdobju zgodnjega socializma Slovenijo in Hrvaško označuje podoben razvoj (glej Sliko 3.5). Po vzpostavitvi Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) so bili razveljavljeni vsi pravni predpisi, izdani pred drugo svetovno vojno in med njo (Rener in drugi 2006), zato se začne področje omenjenih politik urejati na novo. Ukrepi so praviloma usmerjeni k družinam zaposlenih, povezani s politiko ekstenzivne industrializacije, ki jo spremlja ideologija propagande delavskih pravic, predvsem pa izenačevanja moških in žensk v sferi dela (Puljiz in Zrinščak 2002). Povojna potreba po delovni sili v industriji in ideologija ženske emancipacije (Černigoj - Sadar in Vojnovič 1992) pripeljeta do tega, da je celoten razvoj področja v osnovi usmerjen na vzpostavljanje sistema plačanega porodniškega dopusta in subvencionirane skrbi za otroke,⁷⁷ medtem ko so otroški dodatki in prožne oblike dela deležni manjše pozornosti.

Sistem porodniških dopustov se začne urejati leta 1946, ko se znova uzakoni pravica zaposlenih žensk do 12 tednov plačanega porodniškega dopusta⁷⁸ (Sl. l. FNRJ 56/1946, čl. 1), in ki naj bi se do konca 60. let 20. stoletja podaljšala na 105 dni s polnim nadomestilom (Sl. l. FNRJ 53/1957, čl. 61).⁷⁹ Takoj po drugi svetovni vojni je pomemben instrument socialistične družinske politike tudi otroški dodatek,⁸⁰ ki pa kasneje izgubi to funkcijo. V začetku je bil univerzalna pravica zaposlenih staršev (Sl. l. DFJ 24/1945, čl. 6; Sl. l. FNRJ 100/1946, čl. 1-2), kasneje pa pride do uvajanja dohodkovnega cenzusa in regresivne lestvice (glej Sliko 3.5).⁸¹ Tintić (1953) meni, da takšna ureditev kaže na to, da otroški dodatek nima eksplicitnega demografskega cilja, temveč je usmerjen h krepitvi kupne moči družin z otroki.

Povojni družbeni razvoj je zahteval širjenje organiziranega institucionalnega varstva otrok, saj so na eni strani ženske prevzemale večje odgovornosti na trgu dela in v družbenopolitičnem življenju (Pavlič 1984), na drugi strani pa so se krepili migracijski procesi, spodbujeni z industrializacijo in urbanizacijo (Bošnjak 1973; Zrinščak 2008). Tako se

---

⁷⁷ Te pravice zagotavlja prva ustava FLRJ, ki državi nalaga dolžnost, da „še posebej varuje interese matere in otroka, tako da ustanavlja porodnišnice, otroške domove in varstvene ustanove, in s tem, da daje materi pravico do plačanega dopusta pred in po porodu“ (Jogan 2004, 269).

⁷⁸ Konvencija Mednarodne organizacije dela o zaposlovanju žensk pred in po porodu iz leta 1919, ki države obvezuje k 12 tednom plačanega porodniškega dopusta, je bila ratificirana s strani Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev že leta 1927 (Korintus in Stropnik 2009).

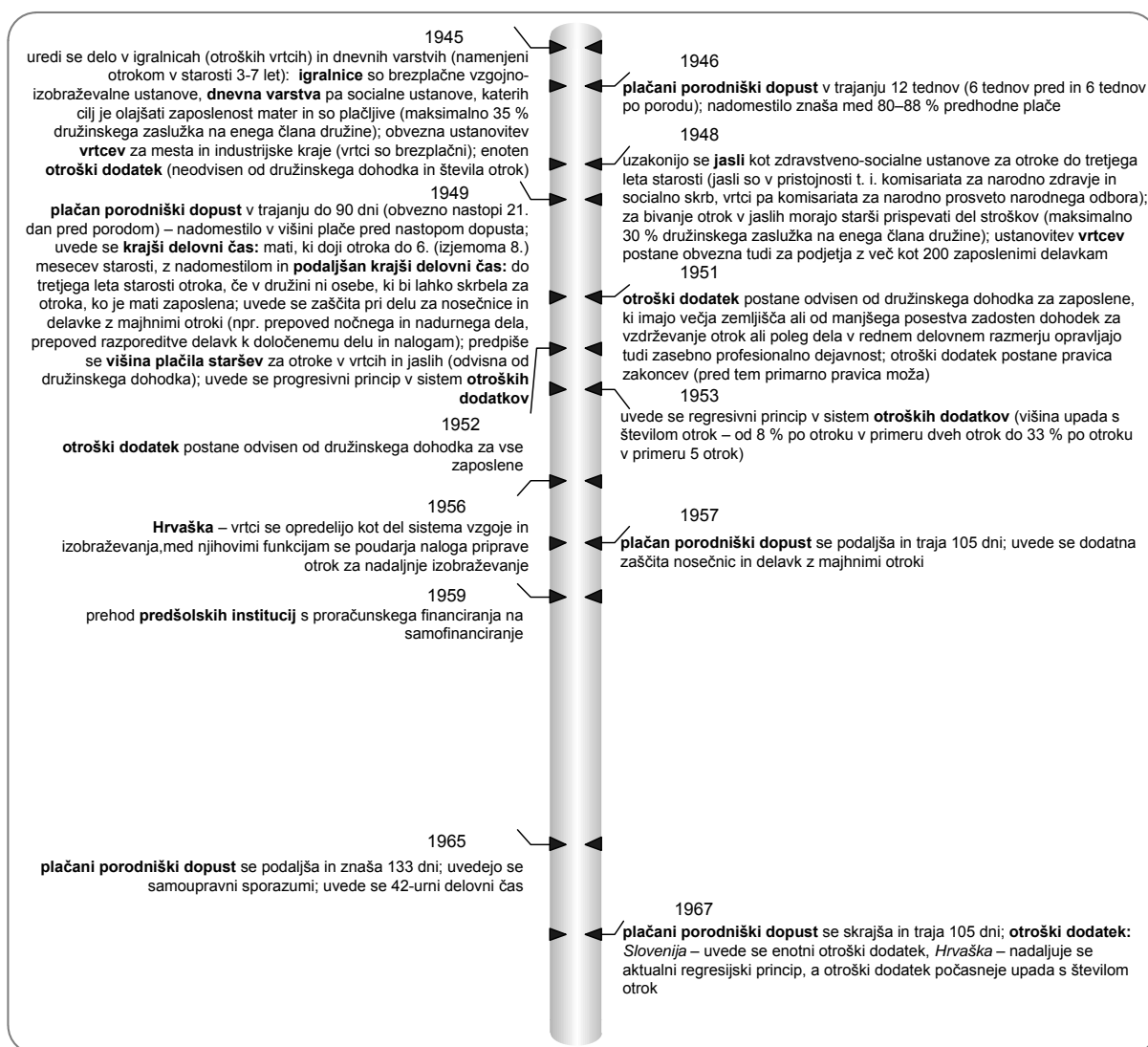
⁷⁹ Leta 1957 se uzakoni prvi zakon o delu, ki na enem mestu ureja vse pravice, ki izvirajo iz delovnega razmerja.

⁸⁰ Otroški dodatki so bili tako v Sloveniji kot tudi na Hrvaškem pomemben instrument po drugi svetovni vojni, a njihov pomen upada in v 80. letih 20. stoletja predstavljajo le marginalen delež v družinskem proračunu (Boh in Černigoj - Sadar 1992; Zrinščak 2008). Če je npr. v Sloveniji leta 1965 kar 35,4 % zaposlenih prejemalo otroški dodatek, ga leta 1988 prejema komaj 8,2 % zaposlenih (Vojnovič v Boh in Černigoj - Sadar 1992, 28). Na Hrvaškem leta 1954 otroški dodatek znaša 25 % proračuna delavske družine, leta 1971 pa komaj še 4 % (Rendulić v Zrinščak 2008, 285).

⁸¹ Bohova in Černigoj - Sadarjeva (1992) to pojasnita z dejstvom, da se je v nekaterih krajih s tem hotelo vplivati na rodnost oziroma jo zmanjšati.

po drugi svetovni vojni podrobneje uredi tudi delovanje predšolskih institucij. Zakonodaja do leta 1948 vzpostavi jasno delitev na jasli, ki jih opredeli kot socialno-zdravstvene zavode za otroke do tretjega leta starosti, in na vrtce, socialno-vzgojne zavode za otroke od 3. do 7. leta starosti (Sl. l. FNRJ 81/1948, čl. 2 in 19). Osnovni cilj predšolskih institucij tega obdobja je bil olajšati materam zaposlovanje in sodelovanje v javnem življenju (Sl. l. DFJ 82/1945, čl. 1; Ur. l. LRS 11/1948, čl. 1; Sl. l. FNRJ 81/1948, čl. 1; NN 68/1949, čl. 1).

Slika 3.5: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji in na Hrvaškem v obdobju 1945–1969

Vir: Ur. l. LRS (1944–1963); NN (1945–1970); Sl. l. DFJ (1945); Sl. l. FNRJ (1945–1962), Sl. l. SFRJ (1963–1970); Ur. l. SRS (1963–1970); Boh in Černigoj - Sadar (1982); Iris (1984a; 1984b); Lipovac (1985); Korintus in Stropnik (2009).

V Sloveniji začne v prvem obdobju po svetovni vojni število otrok v vrtcih naraščati (t. i. domovih igre in dela) – med letoma 1945 in 1950 se odpre 141 vrtcev, vanje je

vključenih 6382 otrok (Pavlič 1984). Tudi na Hrvaškem lahko sledimo podobnemu trendu: v času oblikovanja sistema je število institucij z 62 leta 1946 naraslo na 153 leta 1951, s tem se povečuje tudi število vključenih otrok, s 3947 leta 1946 na 8575 leta 1951 (Iris 1984b, 324). Na začetku so bili vrtci brezplačni, od leta 1949 pa so morali starši prispevati svoj delež v vseh predšolskih institucijah (Sl. l. FNRJ 39/1949, čl. 3). Ob zviševanju plačil staršev za varstvo otrok v predšolskih institucijah se istočasno zmanjšujejo družbene dajatve za predšolsko varstvo, kar vpliva na padec števila otrok, vključenih v predšolske institucije, zmogljivost omrežja pa močno zaostaja za potrebami po otroškem varstvu (Pavlič 1984).⁸²

Na področju predšolske vzgoje se začne pozornost počasi premikati od potreb staršev, predvsem zaposlenih mater, na potrebe otrok.⁸³ Na Hrvaškem se že s spremembo zakonodaje leta 1956 pokaže, da so vrtci integralni del splošnega sistema vzgoje in izobraževanja (NN 24/1956, čl. 1). A Lipovac (1985) poudari, da kljub temu njihov osnovni cilj ostaja pomoč zaposlenim staršem in da se vrtci v praksi ne ukvarjajo s potrebami otrok. Prehod iz dotedanjega proračunskega financiranja na samofinanciranje pa še dodatno oteži finančno situacijo predšolskih institucij in hromi razvoj omrežja (Iris 1984b), kar pomeni, da veliko otrok ni imelo možnosti vključevanja v programe vrtcev.

Skozi 60. leta prejšnjega stoletja ne pride do večjih sprememb pri javnopolitičnih instrumentih, je pa pomembno opozoriti na dejstvo, da se tudi na področju družinske politike začne proces decentralizacije. Kot poudarja Vojnovičeva (1995), se po letu 1950 v Jugoslaviji začne proces decentralizacije političnega sistema, pri čemer se odgovornost za posamezna področja postopoma začne prenašati na raven republik. Tako se leta 1966 pristojnost za določevanje cenzusa za pridobitev pravice do otroškega dodatka in njegove višine prenese na republiško raven (Sl. l. SFRJ 52/1966, čl. 2).⁸⁴ S prvimi zakonodajnimi spremembami Slovenija ukine regresijski princip sistema dodeljevanja otroških dodatkov (Ur. l. SRS 43/1967, čl. 58). Hrvaška dodatno poostri premoženjski cenzus. Puljiz in Zrinščak (2002) pokažeta, kako se izdatki za otroški dodatek na Hrvaškem po letu 1968 občutno znižajo in so vse bolj namenjeni le skromni funkciji blažitve revščine delavskih družin.

---

⁸² V Sloveniji se število vključenih otrok od leta 1951 do leta 1952 zmanjša za 24 % (Pavlič 1984).

⁸³ Če denimo zakonodaja iz druge polovice 40. let 20. stoletja kot primarna cilja predšolske vzgoje postavlja strokovno vodstvo in nadzor otrok v času, ko je mati zaposlena, in omogočanje zaposlenosti ter sodelovanja v družbenem in političnem življenju materi (Sl. l. DFJ 82/1945, čl. 1; Ur. l. LRS 11/1948, čl. 1; Sl. l. FNRJ 81/1948, čl. 1), se v 50. letih začne poudarjati pomen vsestranske vzgoje in razvoja otroka (Ur. l. LRS 31/1950, čl. 2; NN 24/1956, čl. 2).

⁸⁴ Prvi republiški zakon, ki ureja področje otroškega dodatka, se tako v Sloveniji kakor tudi na Hrvaškem uzakoni leta 1967 (Ur. l. SRS 43/1967; NN 55/1967).

Pavličeva (1984) trdi, da 60. leta 20. stoletja predstavljajo prelomnico v razvoju slovenskih predšolskih institucij in da njihova zmogljivost v tem obdobju naglo raste, povprečno za 1500 mest na leto v drugi polovici 60. let. Tako je bilo denimo leta 1961 v predšolske institucije vključenih 6,4 % otrok, leta 1971 pa ta delež znaša 15,1 % (Boh in Černigoj - Sadar 1992, 32). Na Hrvaškem ne moremo govoriti o podobnem trendu, saj je razvoj predšolskih institucij manj intenziven – leta 1962 je bilo denimo v vrtce vključenih 5,8 % otrok, tudi leta 1970 delež znaša skromnih 9,6 %. Še skromnejša je vključenost otrok v jasli, saj ta delež znaša manj kot 1 % otrok (Republički zavod za statistiko SRH 1974; Baran in drugi 2011, 530). Irisova (1984b) to pripiše neobstoju razvojnega koncepta in stabilnega materialnega temelja za dolgoročno planiranje. Decentralizacije na področju socialne varnosti namreč ne spremlja tudi višja finančna pomoč na lokalni ravni (Bošnjak 1973).

3.2.2 Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji

3.2.2.1 Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji 1970–1990

Postopno prenašanje oblasti na republiško raven se nadaljuje tudi v 70. letih prejšnjega stoletja in države začnejo vse bolj samostojno urejati to področje. Državni zakon na področju delovnih razmerij iz leta 1973 (Sl. l. SFRJ 22/1973, čl. 1), ki omogoči predpisovanje samoupravnih sporazumov, odpre pot za prvi vseobsežen republiški zakon na področju delovnih razmerij v Sloveniji (Ur. l. SRS 18/1974). S temi spremembami Slovenija podaljša porodniški dopust, konec 70. let pa do porodniškega dopusta postanejo upravičeni tudi očetje (glej Sliko 3.6). Zakonodajca določa, da je porodniški dopust dejansko še vedno pravica matere, ki se lahko zgolj prenese na očeta.⁸⁵ Če uporabimo besede Haškove in drugih (2009, 101), lahko rečemo, da se na očete še vedno gleda kot na »sekundarne oskrbovalce« (ang. *secondary caregivers*).⁸⁶

Nagla ekspanzija predšolskih institucij se začne v 60. in se nadaljuje skozi 70. leta prejšnjega stoletja. Število otrok, vključenih v javne oblike otroškega varstva, nenehno narašča, vsako leto v poprečju za 4000 do 5000 otrok (Pavlič 1984). K pospešitvi razvoja dodatno prispeva uvajanje samoprispevkov občanov (Boh in Černigoj - Sadar 1992; Kolarič 1992; Stropnik 2001), kar pripomore, da se med letoma 1971 in 1985 vzpostavi 68 %

---

⁸⁵ Na to opozorita tudi Korintusova in Stropnikova (2009).

⁸⁶ To potrjuje tudi podatek, da je npr. leta 1989 le 1,2 % očetov koristilo dopust za nego in varstvo otroka (Kavar Vidmar 1991, 28).

obstoječih storitev (Vojnovič 1995, 137). O enormnem razvoju govori tudi podatek Stropnikove (2001, 266), da je delež otrok, vključenih v predšolske zavode, s 7,7 % leta 1961 zrasel na 41,2 % leta 1981. Predšolske institucije postanejo še bolj otrokocentrične, saj primarni cilj skrbstvenih storitev postane razvoj intelektualnih in socialnih potreb otrok ter njihova priprava na poznejši izobraževalni sistem (Ur. l. SRS 28/1971, čl. 4).

Pomembno je opozoriti na uzakonitev progresivnega sistema otroškega dodatka (Ur. l. SRS 46/1970, čl. 2), kar Bohova in Černigoj - Sadarjeva (1982) označita za ukrep prebivalstvene politike, saj je v tem obdobju že aktualen problem nizke rodnosti. Opozorita tudi, da je v zadnjih dvajsetih letih socialističnega obdobja prišlo do močne inflacije (v zadnjih petih letih tudi do ekonomske krize), kar je povzročilo padec vrednosti otroškega dodatka in tako njegova vloga postane le rezidualna. Leta 1984 otroški dodatek postane del sistema socialnega varstva (Ur. l. SRS 26/1984, čl. 3 in 66) in tako ostane do leta 1994. Po podatkih Stropnikove (2005) je otroški dodatek v tem obdobju prejela približno četrtnina otrok.

Če je fokus javnih politik do sredine 70. let osredotočen na omogočanje usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, se v 80. letih fokus razprav preseli na uvajanje podaljšanega porodniškega/starševskega dopusta s ciljem zaježitve upadanja rodnosti. V razprave se začne vključevati tudi vloga očeta v družini (Korintus in Stropnik 2009). S prvimi samoupravnimi sporazumi se postopoma daljša porodniški dopust za nekatere skupine staršev, leta 1986 pa vsi zaposleni starši postanejo upravičeni do dopusta za nego in varstvo otroka (v nadaljevanju starševski dopust) v trajanju do 260 dni (po 105-dnevem porodniškem dopustu) (glej Sliko 3.6). Do porodniškega dopusta postanejo upravičeni tudi v zadruga združeni kmeti (Ur. l. SRS 7/1982, čl. 1),⁸⁷ do denarne pomoči pa so v primeru rojstva otroka upravičene tudi iskalke zaposlitve, študentke in učenke (Ur. l. SRS 7/1986, čl. 31). Pozno implementacijo enoletnega dopusta Korintusova in Stropnikova (2009) pripišeta finančnim težavam.

Bohova in Černigoj - Sadarjeva (1992) aktualizacijo razprav in implementacijo dodatnega starševskega dopusta pripišeta tudi negativnemu stališču javnosti in strokovnjakov do jasličnega varstva - slednji verjamejo, da raven storitev v jaslih ne more nadomestiti družinske skrbi za otroka. Zaradi tega se nove razprave usmerijo na oblike varstva otrok, kot je npr. organizirana družinska skrb za otroke. Uzakoni se institut varstvene družine (dnevno

---

⁸⁷ Pomembno je poudariti, da lahko kmetje nadomestilo koristijo le, če organizacija, s katero sodelujejo, sklone ustreznih samoupravnih sporazumov. Ker takšni sporazumi niso sklenjeni povsod, del upravičencev nadomestila ni moglo dobiti (Kavar Vidmar 1991).

varstvo otrok v družinah), primarno za otroke do tretjega leta starosti (Ur. l. SRS 5/1980, čl. 23). Zanimanja za takšno vrsto zaposlitve ni veliko; leta 1986 je bilo v takšne oblike varstva vključenih le 766 otrok (Boh in Černigoj - Sadar 1992, 34).⁸⁸ Leta 1980 država uvede tudi program male šole, s čimer se predšolska vzgoja začne opredeljevati kot del enotnega vzgojno-izobraževalnega sistema (Ur. l. SRS 5/1980, čl. 3). Delež otrok, vključenih v predšolske programe, v tem obdobju raste. Zanimiv je podatek iz raziskave leta 1987, ki pokaže, da v Sloveniji prevladuje prav institucionalno varstvo otrok, saj se je za takšno možnost odločilo 76,5 % staršev (Stropnik 1989, 8).⁸⁹

3.2.2.2 *Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji po razpadu socializma*

Slovenija ob osamosvojitvi leta 1991 prevzame večino do tedaj uveljavljene zakonodaje na področju družinske politike (Rener in drugi 2006), ki jo postopoma nadgrajuje in spreminja skladno z novonastalimi okoliščinami in trendi. Kanjuo Mrčela (2007a) poudari, da uspe Sloveniji v tranzicijskem obdobju nadgraditi prejšnjo podlago za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti kljub težnjam k retradicionalizaciji družbe in redomestifikaciji žensk. Posledično avtorji (npr. Černigoj - Sadar 2000; van der Lippe in drugi 2006; Kanjuo Mrčela in Černigoj - Sadar 2008) slovensko družinsko politiko praviloma ocenjujejo kot model javne politike, ki olajšuje usklajevanje plačanega dela z družinskimi obveznostmi.⁹⁰

Družinska politika posocialističnega obdobja temelji na *Resoluciji o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*, ki poudarja potrebo po uvajanju pogojev za kakovostnejše usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti in predlaga različne ukrepe, ki naj bi k temu prispevali; od zagotavljanja institucionalnega varstva za otroke, podaljšanega starševskega dopusta, pa do denarnih dajatev in zakonskih prilagoditev na področju zaposlovanja (Ur. l. RS 40/1993). Švabova (2003; 2004) opozori na pozitivne kot tudi negativne strani dokumenta. Pohvali sodobno usmeritev družinske politike in njeno otrokocentričnost, na drugi strani pa avtorica opozarja na njegovo ideološko obremenjenost in dajanje prednosti enemu samemu družinskemu modelu in ekonomsko neodvisnemu

---

⁸⁸ V letih 1990/91 je bilo v varstvenih družinah 640 otrok, v letih 1998/99 pa 245 otrok (Državni zbor RS 2000a, 56).

⁸⁹ Tej številki sledi 14,7 % otrok, za katere skrbijo starši, 5,9 % otrok, za katere skrbijo sorodniki, in 2,9 % otrok, za katere skrbi plačana varuška. Primerjalno gledano lahko v primeru Slovenije govorimo o izjemno visokem številu otrok, vključenih v institucionalne oblike skrbi. Sloveniji na tem področju (v nekdanji Jugoslaviji) sledi Vojvodina, kjer je v predšolske institucije otroke vključilo 33,3 % staršev (Stropnik 1989, 8).

⁹⁰ Stropnikova (2005) poudari, da je bila edini negativni učinek tranzicije neustrezna valorizacija osnove, na katero so bili vezani transferji, zato se je njihova vrednost realno zmanjševala.

posamezniku (Švab 2003). Opozori tudi na odsotnost systemske politike enakih možnosti in skrbi za starejše v družinski politiki (Švab 2003, 2004).

90. leta prejšnjega stoletja ne prinesejo korenitih sprememb na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (glej Sliko 3.6). A pri tem je pomembno poudariti dve bistveni spremembi – spremembo na področju ureditve otroškega varstva in poskus uvajanja univerzalnega otroškega dodatka ter aktualizacijo razprav o uvajanju podaljšanega porodniškega dopusta oziroma dopusta za nego in varstvo otrok.

Na področju otroškega varstva pride takoj v začetku 90. let 20. stoletja do sistemskih sprememb pri financiranju in upravljanju (npr. odprava samoupravnih interesnih skupnosti) (Krek 1995) ter prenosu pristojnosti za predšolske zavode v resor ministrstva, pristojnega za šolstvo (Vojnovič 1995). Leta 1995 izide Bela knjiga na področju vzgoje in izobraževanja, ki prispeva h konceptualnim rešitvam na področju otroškega varstva. Zagovarja ohranjanje pozitivnih elementov dosedanjih sistemskih in vsebinskih rešitev v organizaciji in delu predšolskih institucij ter uveljavljanje pluralizma in možnosti izbire. Za cilj si postavi zagotavljanje mreže kakovostnih javnih vrtcev, ki bodo dostopni vsem otrokom (Krek, 1995). Posledica so spremembe leta 1996, ki postavijo zakonodajno osnovo za pluralizacijo izvajalcev socialnih storitev⁹¹ in za postopno izboljševanje kadrovskih normativov. Hkrati določijo, da plačilo staršev ni odvisno le od dohodkovnega položaja družine, temveč tudi od cene programa (Ur. l. RS 29/1996, čl. 30). Kljub pluralizaciji izvajalcev storitve praviloma ostanejo javne in tako je danes na tem področju le 3,5 % zasebnih izvajalcev (SURs 2010), kar Stropnikova (2001) pripiše strnjeni mreži javnih storitev, ki ne prinaša prostora zasebnim iniciativam. Delež otrok, vključenih v predšolske institucije, v 90. letih ne raste več tako intenzivno – s 50,9 % leta 1991 (Stropnik 2001, 266) na 56,6 % leta 2000 (SURs 2010).

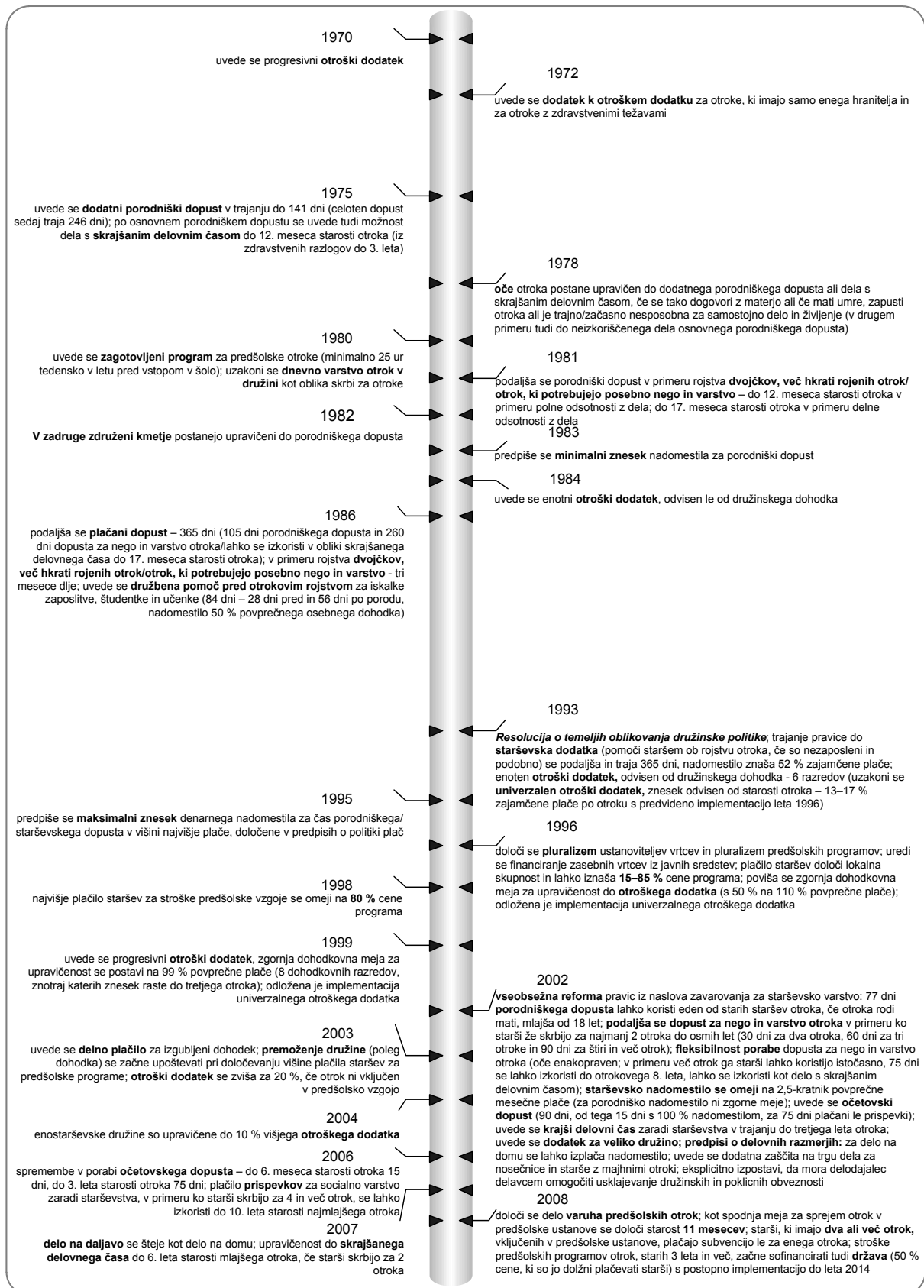
Implementacija univerzalnega otroškega dodatka je bila dvakrat odložena (glej Sliko 3.6). S prvo novelo leta 1996 se uvede vmesna rešitev, ki širi krog upravičencev,⁹² z drugo novelo leta 1999 pa še danes aktualen progresivni sistem otroških dodatkov. Preložitvev uresničitve principa univerzalnosti avtorji pripisujejo preobremenjenosti državnega proračuna (Vojnovič 1995; Državni zbor RS 2000a) in tudi odsotnosti političnega konsenza (Vojnovič 1995).

---

⁹¹ Poleg javnih vrtcev predvidevajo tudi zasebne vrtce, ohranijo varstvene družine in uvedejo tudi druge oblike skrbstvenih storitev, kot je predšolska vzgoja na domu in občasno varovanje otrok na domu (Ur. l. RS 29/1996, čl. 1, 18, 19 in 23).

⁹² Stropnikova in Stanovnik (v Stropnik 2005, 31) ocenita, da je leta 1993 otroške dodatke prejemale 8,2 % gospodinjstev, leta 1998 pa 35,5 % gospodinjstev v Sloveniji.

Slika 3.6: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji v obdobju 1970–2010

Vir: Sl. I. SFRJ (1963–1990); Ur. I. SRS (1963–1990); Boh in Černigoj - Sadar (1982); Ur. I. RS (1990–2010); Humer in drugi (2008); Korintus in Stropnik (2009).

Z Resolucijo⁹³ se v parlamentarnih razpravah aktualizira tudi tema o podaljšanju starševskega dopusta (Vojnovič 1995; Korintus in Stropnik 2009). Po obdobju odsotnosti konsenza (Korintus in Stropnik 2009) obsežnejšim reformam sledimo v drugem desetletju posocialističnega obdobja. Že na začetku obdobja pride do spremembe dveh osnovnih zakonov na tem področju: Zakona o starševstvu in družinskih prejemkih (Ur. l. RS 97/2001) in Zakona o delovnih razmerjih (Ur. l. RS 42/2002), kar se odraža na ureditvi starševskih dopustov in drugih pravic na trgu dela. Na novo se opredelijo pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo, pri čemer je pomembno poudariti, da se uvede spolno nevtralna terminologija, določi fleksibilnejša poraba starševskih dopustov in uzakonita deljeni starševski dopust in očetovski dopust kot spodbuda za enakopravnejše sodelovanje obeh staršev pri skrbi za otroke.⁹⁴ Uvede se tudi dodatek za veliko družino (glej Sliko 4.6). Naslednje zakonodajne spremembe leta 2006 redefinirajo pravico do očetovskega dopusta in poglobijo pravice iz naslova skrajšanega delovnega časa,⁹⁵ enemu od staršev, ki zapusti trg dela zaradi nege in varstva štirih ali več otrok, pa prinašajo pravico do plačila prispevkov za socialno varnost do dopolnjenega desetega leta starosti najmlajšega otroka (Ur. l. RS 47/2006, čl. 25, 48b in 48c; Rener in drugi 2006).

Čeprav sta oba starša upravičena do starševskega dopusta, ga praviloma porabijo matere. Le 6 % očetov namreč koristi starševski dopust (Korintus in Stropnik 2009, 136). Dostopni podatki tudi pokažejo, da več kot tri četrtine očetov uveljavi očetovski dopust, ampak le prvih 15 dni (SURS 2009), kar je posledica destimulativne finančne narave ukrepa (Švab 2004; Humer in drugi 2008). Posledično se na očete še vedno gleda kot na »sekundarne oskrbovalce« in raziskave pokažejo (npr. Humer in drugi 2008), da večina moških na očetovski dopust gleda kot na podporo partnerici, medtem ko se asimetrična distribucija skrbstvenega dela nadaljuje.

Zakon o delovnih razmerjih iz leta 2002 daje podlago za enakopravno udeležbo žensk in moških na trgu dela (Kanjuo Mrčela 2007b) in uvede možnost fleksibilnejših pogojev na trgu dela (npr. prožni delovni čas, skrajšan delovni čas, delo na daljavo ...). Kljub temu sam zakonodajalec opozarja, da bo delo s polnim delovnim časom še kar nekaj časa ostalo norma, kar pripiše tako togosti delodajalcev kot dejstvu, da je delo s polnim delovnim časom

---

⁹³ Eden od ukrepov, načrtovanih z Resolucijo, je namreč tudi podaljšanje porodniškega dopusta na dve oziroma tri leta (Ur. l. RS 40/1993).

⁹⁴ Očetovski dopust je postopno implementiran do leta 2005.

⁹⁵ Ta čas starši prejemajo plačo, ki je odvisna od dejanskega števila delovnih ur, za razliko od dejanskega števila ur do polnega delovnega časa pa so upravičeni do prispevkov za socialno varnost, ki jih plača država na osnovi minimalne plače (Kanjuo Mrčela in Černigoj - Sadar 2008).

zaposlenih nujno, ker skrajšani delovni čas ne zagotavlja dohodkov za primerno življenjsko raven (Državni zbor RS 2000a).

Na prelomu tisočletja pri otroškem varstvu pride le do prilagoditev javnopolitičnih mehanizmov na področju financiranja in večji transparentnosti sistema otroškega varstva (npr. centralni vpis, delo komisije ...). Spremeni se sistem financiranja občin, za izračun cene programov predšolske vzgoje se uvede enotna metodologija (Ur. l. RS 44/2000, čl. 31), predvsem s ciljem, da bi se odpravile velike razlike v cenah programov predšolske vzgoje med občinami in posledično izdatki staršev za predšolske storitve.⁹⁶ Pri določitvi plačil staršev se upošteva tudi premoženje družine (Ur. l. RS 78/2003, čl. 32a),⁹⁷ leta 2008 pa se dodatno znižajo cene varstva za starše z dvema ali več otroki, vključenimi v vrtce, in za starše z otroki nad tretjim letom starosti (glej Sliko 3.6).⁹⁸ Spremembe določijo tudi delo varuha predšolskih otrok (Ur. l. RS 25/2008, čl. 24a).

Avtorici Černigoj - Sadar in Kanjuo Mrčela (2010) ocenita, da čeprav te zakonske spremembe po eni strani povečajo dostopnost javnega otroškega varstva, po drugi strani zaradi nepripravljenosti občin povzročijo precej organizacijskih problemov. Poveča se povpraševanje po javnih oblikah varstva, medtem pa v nekaterih lokalnih skupnostih prostih mest za otroke ni dovolj. Zadnji dostopni podatki SURS-a (2011) kažejo, da je skupni delež otrok, vključenih v predšolske programe v šolskem letu 2010/11, znašal 75,3 % (54,6 % otrok do tretjega leta starosti in 89,1 % otrok od tretjega leta starosti do vstopa v osnovno šolo), kar kaže na občutno rast skozi zadnje desetletje (v šolskem letu 2000/01 je bilo npr. vključenih 56,6 % otrok; 29,2 % do treh let in 69,5 % od treh let do vstopa v šolo).

---

⁹⁶ Na velike razlike v ceni programov predšolske vzgoje pokaže podatek iz leta 1999, ko so cene za otroke v jaslih znašale od 38.924 SIT do 57.528 SIT, za otroke v vrtcih pa od 33.749 SIT do 43.856 SIT, kar vodi do občutne razlike v obremenjenosti družin (Državni zbor RS 2000a, 61).

⁹⁷ Z novelo iz leta 2003 se uzakoni tudi fleksibilni normativ števila otrok v oddelku (število otrok, ki ga določi zakon, se lahko poveča za največ 2 otroka), predvsem zaradi manjše obremenitve proračunov lokalnih skupnosti. Tudi financiranje zasebnih vrtcev odtlej temelji na enaki pravni podlagi, kot to velja za javne vrtce (Državni zbor RS 2003).

⁹⁸ V drugem primeru se predvidi postopna implementacija: od 1. 1. 2010 za otroke, stare 5 let, od 1. 1. 2012 za otroke, starejše od 4 let, in od 1. 1. 2014 za otroke, starejše od 3 let. Zakon o interventnih ukrepih zaradi gospodarske krize odloži izvedbo odredb, ki se nanašajo na ugodnejšo ceno, na 1. 1. 2011 (Ur. l. SRS 98/2009, čl. 3).

3.2.3 Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem

3.2.3.1 Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem v obdobju 1970–1990

Tako kot Slovenija tudi Hrvaška skozi 70. leta prejšnjega stoletja začenja samostojno urejati ukrepe, usmerjene k družinam z otroki. Spremembe so najbolj intenzivne in prisotne na področju porodniških dopustov in skrbstvenih storitev, medtem ko področje otroških dodatkov za njimi zaostaja. Irisova (1984a) poudarja, da se število otrok, upravičenih do otroškega dodatka, skozi celo obdobje znižuje. Leta 1973 se s prvim republiškim zakonom na področju porodniških dopustov uvede 180 dni plačanega porodniškega dopusta in dodaten, od dohodkovnega statusa družine odvisen porodniški dopust do prvega leta starosti otroka (NN 10/1973, čl. 2–3). Konec obdobja se začnejo razprave o vlogi očeta in z zakonodajnimi spremembami leta 1978 je tudi oče upravičen do porodniškega dopusta, ampak le pod določenimi pogoji (glej Sliko 3.7). Čeprav s temi spremembami država prvič predvidi aktivnejšo vlogo očeta v skrbi, porodniški dopust podobno kot v primeru Slovenije ostaja primarna pravica matere.

Država je na področju predšolske vzgoje že leta 1967 skušala zagotoviti stalen finančni vir za razvoj institucionalnega varstva otrok (uvedejo se prispevki na plačo, NN 55/1967, čl. 2–3), vendar Irisova (1984b) poudari, da so v praksi rezultati zelo slabi, kar se najbolj odraža na slabem razvoju institucionalne skrbi za otroke predšolske starosti.⁹⁹ Sledijo nove zakonodajne spremembe leta 1974, ki uvedejo posebne samoupravne interesne skupnosti za predšolsko vzgojo in izobraževanje (NN 51/1974, čl. 13–28), kar zviša razpoložljiva finančna sredstva na tem področju in pospeši razvoj otroškega institucionalnega varstva (Iris 1984b).¹⁰⁰ To je razvidno tudi iz podatkov, ki pokažejo, da prav v obdobju druge polovice 70. let prejšnjega stoletja pride do najintenzivnejše rasti števila otrok, vključenih v predšolske institucije, praviloma za okrog 5000 otrok letno. Posledično se delež otrok, vključenih v vrtce, zviša z npr. 9,6 % leta 1970 na 25,2 % leta 1980 (v jaslih je rast manj intenzivna – delež v jasli vključenih otrok se zviša z 0,8 % leta 1970 na 3,8 % leta 1980) (Republički zavod za statistiko SRH 1974–1981, Baran in drugi 2011, 530).

⁹⁹ Irisova (1984b) poudari, da je to rezultat dejstva, da se pri razdelitvi sredstev ne ozira na prioritete, poleg tega pa prihaja do nenamenskega in neracionalnega trošenja sredstev. Nekatere občine celo ne spoštujejo odredb zakona, ki predvidi sofinanciranje programov predšolske vzgoje in izobraževanja za otroke staršev z nižjimi dohodki.

¹⁰⁰ V šolskem letu 1974/75 je le 18,4 % otrok v predšolskih institucijah imelo pravico do sofinancirane cene programa, v letu 1978/79 se ta delež zviša na 47,2 % (Iris 1984b, 324).

V tem obdobju tudi jasli postanejo del celotnega sistema vzgoje in izobraževanja, delovati začne obvezna mala šola, večji poudarek je tudi na potrebah otrok in pomembnosti njihovega zgodnjega vključevanja v institucionalno varstvo (Lipovac 1985; Baran in drugi 2011). Da bi rešili problem premajhnih zmogljivosti predšolskih institucij, predvsem jasli (Iris 1984b), leta 1977 uzakonijo dnevno družbeno skrb za otroke v drugi družini (NN 49/1977, čl. 2–6; glej Sliko 3.7). Rezultati so zelo slabi, kar Irisova (1984b, 325) pripiše odporu predšolskih institucij do organizacije takšne oblike skrbi. V šolskem letu 1980/81 je bilo denimo v takšne oblike skrbi vključenih le 263 otrok.

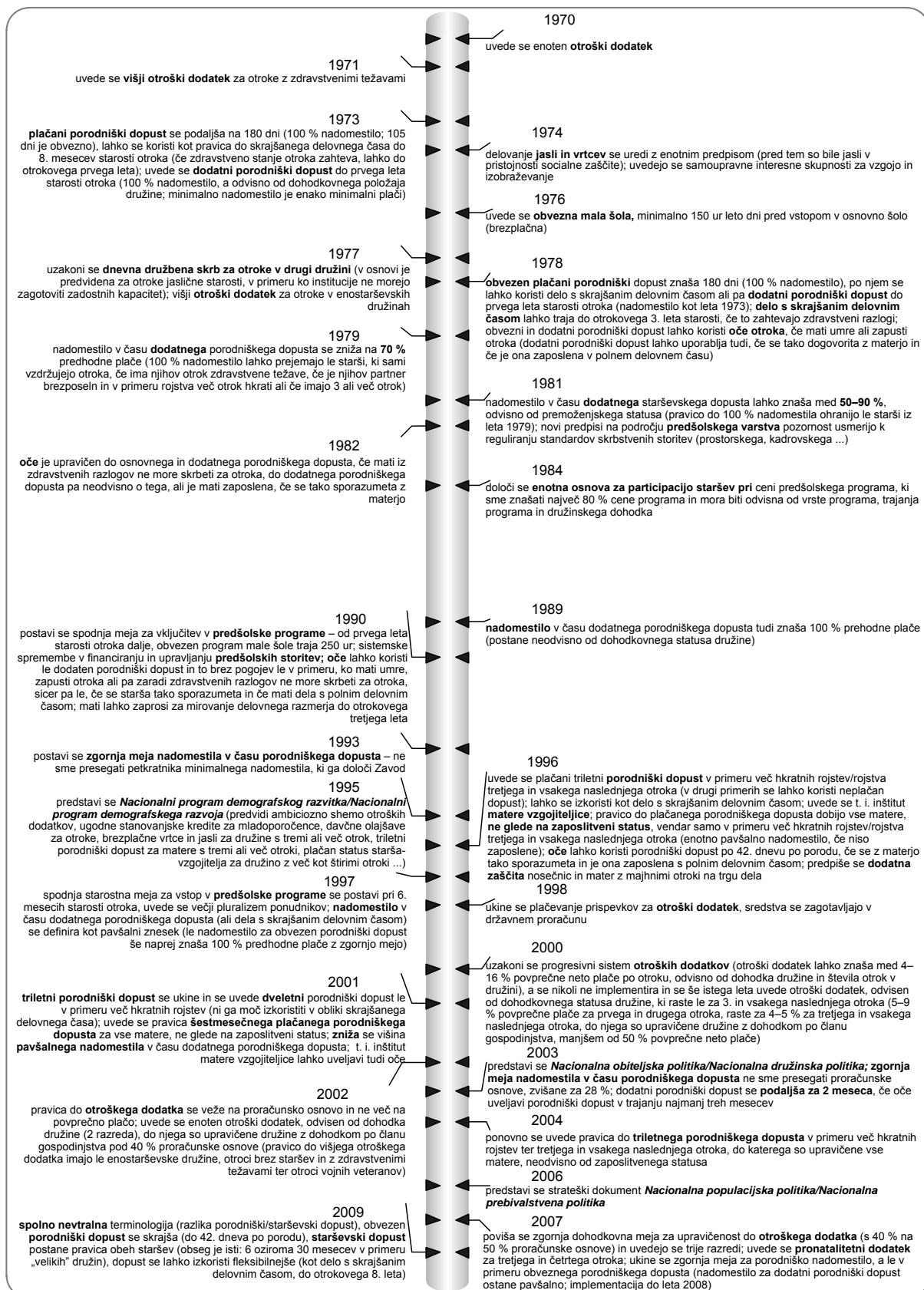
Skozi 80. leta 20. stoletja so spremembe manj intenzivne in se praviloma odvijajo na področju porodniških dopustov in institucionalnega varstva otrok. Tako se na področju porodniških dopustov do konca obdobja ukine razlika v nadomestilu med obveznim in dodatnim porodniškim dopustom. Pravica do porodniškega nadomestila (100 % predhodne plače) v času dodatnega porodniškega dopusta ni več pogojena z dohodkom družine (glej Sliko 3.7). Na področju varstva otrok se podaljša trajanje programa obvezne male šole,¹⁰¹ več pozornosti se namenja kvaliteti predšolskih programov (Baran in drugi 2011), pri ceni programa pa se določi enotna osnova za prispevek staršev (NN 12/1984, čl. 13–17). Razvoj omrežja predšolskih institucij je šibak in podatki pokažejo, da se delež otrok, vključenih v vrtce, zviša s 26,1 % leta 1981 na 30,3 % leta 1989, v jaslih s 4,8 % na 7,8 % (Republički zavod za statistiko SRH 1981–1990, Baran in drugi 2011, 530). To predstavlja veliko breme za starše in sorodnike, na kar opozori tudi analiza Stropnikove (1989, 8) leta 1987. Za predšolske otroke namreč v največji meri skrbijo starši (47,1 %), temu sledita vključevanje v vzgojno-varstvene organizacije (26,5 %) in varstvo s strani sorodnikov (20 %).

---

¹⁰¹ Ker je bil namen, da predšolska vzgoja postane integralen del celotnega sistema vzgoje in izobraževanja, so plani razvoja družbene skrbi za otroke predšolske starosti celo predvidevali minimalne brezplačne programe za otroke v starosti od 2–3 let (minimalno 80 ur na leto) (NN 1/1987, str. 10), a se ta obveza nikoli ni uzakonila. Glede na zmogljivost omrežja in velike regionalne razlike glede dostopnosti je tudi očitno, da veliko otrok ne dobi pravice do takšnega programa.

Slika 3.7: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem v obdobju 1970–2010

Vir: NN (1970–2011); Iris (1984a, 1984b); Vojnović in drugi (1997); Puljiz in Zrinščak (2002), Dobrotić (2008b); Zrinščak (2008); Baran in drugi (2011).

3.2.3.2 Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem po razpadu socializma

Po osamosvojitvi Hrvaška prevzame do tedaj uveljavljeno zakonodajo bivše države, temu pa od druge polovice 90. let 20. stoletja sledijo pogoste in nekonsistentne spremembe tako na strateški kot na implementacijski ravni. Raziskovalci (npr. Puljiz in Zrinščak 2002; Zrinščak 2008) pokažejo, da so te spremembe pogosto ideološko obremenjene, pri čemer praviloma prevladuje pronatalitetni diskurz. Ukrepi so večinoma usmerjeni k sistemu porodniških/starševskih dopustov in otroških dodatkov, skrbstvene storitve pa niso deležne obravnave. Sledeč temu avtorji (Puljiz in Zrinščak 2002; Zrinščak 2008) za hrvaško družinsko politiko pravijo, da večinoma temelji na kompenzaciji stroškov za otroke in pomanjkljivosti ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti.

Po razpadu socializma se Hrvaška sooči z vojno in gospodarsko krizo (Puljiz 2001), zato v prvih nekaj letih ne pride do pomembnejših sprememb, temveč le do nujnih prilagoditev novonastalemu družbeno-političnemu sistemu. Implementirajo se le manjše sistemske spremembe pri financiranju in upravljanju predvsem na področju otroškega varstva (npr. odprava samoupravnih interesnih skupnosti, pluralizem ustanoviteljev ...).¹⁰² Čeprav se leta 1991 na področju otroškega varstva opredeli nova programska usmeritev in predloži koncept zgodnje vzgoje in izobraževanja,¹⁰³ dokument zaradi finančnih razlogov nikoli ne zaživi (Milanović in drugi 2000). Pomembno je poudariti, da se leta 1993 uvede zgornja meja višine porodniškega nadomestila (glej Sliko 3.7).

Leta 1995 predstavijo nacionalni program demografskega razvoja (*Nacionalni program demografskega razvoja*), prvi strateški dokument, ki opredeli tudi smer razvoja družinske politike. Osnovni cilj družinske politike postane njen vpliv na negativne demografske trende in sprejet program tako pred državo v tem pogledu postavi zelo ambiciozne cilje (glej Sliko 3.7). Dokumentu sledijo zakonodajne spremembe v drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja, predvsem na področju porodniških dopustov in otroških dodatkov, medtem ko se skrbstvenim storitvam ne posveča pozornosti. Zrinščak (2008) celo poudari, da področje skrbstvenih storitev v celotnem tranzicijskem obdobju ni predmet niti pomembnih političnih odločitev niti javnih razprav.

---

¹⁰² V začetku se ustanovijo republiški sklad in skladi predšolske vzgoje v občinah, kar pa se zelo hitro ukine in se tako predšolske storitve financirajo iz državnega in lokalnih proračunov (Baran in drugi 2011).

¹⁰³ Gre za sodoben dokument, ki poudarja pluralizem storitev in funkcij predšolskega programa, ki jih je predvsem potrebno prilagoditi potrebam otrok (Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete RH 7/8).

S spremembo zakonodaje na področju delovnih razmerij se leta 1996 širijo pravice staršev. Najpomembnejša novost je uzakonitev triletnega plačanega porodniškega dopusta v primeru več hkratnih rojstev ter tretjega in vsakega naslednjega otroka za vse matere, ne glede na zaposlitveni status. Podaljšanju dopusta ne sledi ustrezno nadomestilo, to se še zniža in so tako matere z novimi spremembami po preteku šestmesečnega obveznega porodniškega dopusta upravičene le do pavšalnega nadomestila (ang. *flat-rate benefit*).¹⁰⁴ Tudi v primeru rojstva prvega in drugega otroka so do nadomestila še vedno upravičene le zaposlene matere. Zakon uvede tudi t. i. inštitut matere vzgojiteljice (NN 38/1995, čl. 63),¹⁰⁵ ki v praksi nikoli ne zaživi, kar Puljiz in Zrinščak (2002) pripišeta finančnim težavam. Porodniški dopust ostane še naprej primarna pravica matere (glej Sliko 3.7).

Na področju otroških dodatkov se najprej uzakoni prehod s financiranja iz prispevkov na proračunsko financiranje (NN 88/1998, čl. 1), s prvimi obsežnimi spremembami pa se razširi tudi krog upravičencev.¹⁰⁶ Upravičenost do otroškega dodatka od leta 2000 ni več pogojena z zaposlitvenim statusom staršev, ampak se ohrani dohodkovni cenzus. Zakon najprej predvidi progresiven in zelo izdaten sistem otroških dodatkov (glej Sliko 3.7), a se ta nikoli ne implementira, kar Puljiz in Zrinščak (2002) znova pripišeta finančnim težavam.

V drugi polovici 90. let pride do prvih obsežnejših zakonodajnih sprememb na področju otroškega varstva. A rezultat slednjih so zgolj manjše prilagoditve, s katerimi se uzakoni le večji pluralizem ponudnikov storitev. Tega ne spremljajo ustrezni finančni instrumenti in kljub temu, da je zakonodajalec pričakoval pospešeno rast omrežja institucionalnega otroškega varstva, sistem ostane pretežno javen, medtem ko so varstvene storitve za otroke še naprej slabo prisotne. Tudi podatki za to obdobje pokažejo, da delež v vrtce vključenih otrok raste počasi in konec obdobja znaša le 36,3 %. V jaslih je ta še nižji, le 10,2 % otrok (DZS 1993–2004; Baran in drugi 2011, 534).

Začetek novega tisočletja prinese nove spremembe in poskus definiranja nove družinske politike. Soočena z zelo slabo ekonomsko in socialno situacijo in pod pritiskom mednarodnih finančnih organizacij, država poseže po nizu omejitev tudi na področju družinske politike (Puljiz in Zrinščak 2002). Tako se skrajša triletni plačani porodniški dopust

---

¹⁰⁴ Pavšalno nadomestilo se določi vsako leto z zakonom, ki ureja izpolnjevanje državnega proračuna in je praviloma odvisno od razpoložljivih sredstev v proračunu. V drugi polovici devetdesetih let znaša 1540–2500 HRK mesečno (NN 109/1997, čl. 1; 141/1997, čl. 33; 167/1998, čl. 33).

¹⁰⁵ Materi s štirimi in več otroki, ne glede na zaposlitveni status, daje pravico do denarne podpore, pokojninskega, invalidskega in zdravstvenega zavarovanja. Od leta 2001 (NN 17/2001, čl. 17) lahko pravico uporabi tudi oče.

¹⁰⁶ Zakonodajalec predvidi rast uporabnikov s 37 % otrok na 55 % otrok (Puljiz 1999, 46–51), kar se tudi doseže. Število uporabnikov raste: leta 1999 je bilo 391.571 uporabnikov in leta 2001 618.670 uporabnikov, pri čemer 70 % uporabnikov prejema najvišje zneske otroškega dodatka (Puljiz in Zrinščak 2002, 132).

za »velike« družine, višina pavšalnega nadomestila po izteku obveznega šestmesečnega porodniškega dopusta pa se za vse uporabnike zniža.¹⁰⁷ Istočasno se prvič uvede pravica do šestmesečnega plačanega porodniškega dopusta za vse matere, ne glede na zaposlitveni status (NN 82/2001, čl. 1). Leta 2002 pride do sprememb tudi v sistemu otroških dodatkov (glej Sliko 3.7), pri čemer je pomembno opozoriti, da se ukine zvišanje otroškega dodatka za tretjega in vsakega naslednjega otroka in da se z vezanjem upravičenosti do otroškega dodatka na proračunsko osnovo in ne več na povprečno plačo dolgoročno zniža krog uporabnikov. Finančne težave se odražajo tudi na razvoju mreže institucionalnega otroškega varstva, saj ta stagnira – delež v vrtce vključenih otrok se zviša s 37,8 % leta 2000 na 38,1 % leta 2003 (jasli – z 10,7 % na 12,5 %) (DZS 1993–2004; Baran in drugi 2011, 534), kar lahko pripišemo predvsem negativnim demografskim trendom.

Leta 2003 se prvič uzakoni *Nacionalna družinska politika*, ki nikoli ne zaživi.¹⁰⁸ Večina ukrepov je usmerjenih k blaginji otrok, k uspešnemu starševstvu in kakovostnemu družinskemu življenju. Nanašajo se na fleksibilizacijo trga dela, razvoj storitev, afirmacijo uspešnega starševstva, zdravstveno zaščito nosečnic in otrok in na družinske podpore, ki naj bi se v prihodnosti povečale. Istega leta se prvič uveljavi tudi podrobna protidiskriminacijska zakonodaja, predvsem na trgu dela. Prvič se uvede tudi spodbuda za večje vključevanje očetov v skrb za otroke (glej Sliko 3.7).

Po zamenjavi oblasti leta 2004 se večina ukrepov ponovno vrne na stanje pred letom 2000 (glej Sliko 3.7), pri čemer se na novo uvedejo ugodnejši pogoji za »velike« družine (npr. triletni plačani porodniški dopust; pronatalitetni dodatek ...). Varstvo predšolskih otrok še naprej ostaja ob strani, prepuščeno je predvsem spodbudam lokalnih oblasti. Leta 2006 se uzakoni nov strateški dokument na tem področju, in sicer *Nacionalna prebivalstvena politika*, ki ponovno za svoj eksplicitni cilj postavi razvoj in obnovo lastnega prebivalstva, predvideni ukrepi dokumenta pa so predvsem namenjeni rasti različnih finančnih podpor družini.

Leta 2009 se z enotnim predpisom uredijo vse pravice iz naslova starševstva. Do sprememb pride v kontekstu predpristopnih pogajanj k EU, glavnina sprememb na obravnavanem področju pa se nanaša na implementacijo direktive, ki ureja starševski dopust (Direktiva 96/34/EC). S tem se uvede spolno nevtralna terminologija (predvsem termin

---

¹⁰⁷ Leta 2001 nadomestilo za zaposlene znaša 1600 HRK v prvem letu dopusta in 1100 HRK za preostali del dopusta (od leta 2002 1600 HRK za ves čas dopusta), za nezaposlene pa 900 HRK ves čas porodniškega dopusta (NN 82/2001, čl. 3; 116/2001, čl. 21).

¹⁰⁸ Puljiz in Zrinščak (2002) to pripišeta zamenjavi oblasti.

starševski dopust), predvidita se možnost fleksibilnejše porabe porodniškega/starševskega dopusta in aktivnejša vloga očeta (Dobrotić 2008b).¹⁰⁹

Spremembe ne vplivajo na obseg pravic, prinesejo le novosti načinu porabe dopusta – ta postane fleksibilnejši. Največja novost je, da pravica do starševskega dopusta (ki nastopi po izteku šestih mesecev porodniškega dopusta) postane pravica obeh staršev, ki jo lahko izkoristita v enakem obsegu do 8. leta starosti otroka.¹¹⁰ Ne govorimo torej več zgolj o pravici matere, ki jo je lahko sama prenesla na očeta. A ker zakon predpiše le načelno neprenosljivost pravice z enega starša na drugega, v praksi praviloma očetje svoj delež dopusta prenašajo na matere in tako pravico še naprej v prvi vrsti koristi mati otroka.¹¹¹ Eden od razlogov za to je vsekakor dejstvo, da starševski dopust ostaja zelo slabo plačan.¹¹²

Drugo polovico prvega desetletja 21. stoletja označi rast deleža otrok v javnih skrbstvenih ustanovah. V šolskem letu 2009/10 je bilo v jasli vključenih 17,5 % otrok, v vrtce pa 54,4 % otrok (DZS 1993–2004; Baran in drugi 2011, 534). Kot pokažejo Dobrotić in drugi (2010), je to predvsem povezano z rastjo ekonomske moči posameznih lokalnih sredin v tem obdobju, pri čemer se kažejo velike regionalne razlike,¹¹³ kar govori o slabosti obstoječega sistema, saj decentralizacije storitev ne spremljajo tudi ustrezni finančni mehanizmi.

3.2.4 Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem

3.2.4.1 Vzpostavljanje temeljev politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem v obdobju socializma

Češko družinam namenjeno javno politiko iz obdobja socializma avtorji pogosto označujejo s pridevniki pronatalitetna, prebivalstvena (Kocourková 2002, 2009; Szikra in Tomka 2009), defamilizacijska (Saxonberg in Sirovátka 2007)¹¹⁴ in hibrid konservativne in

---

¹⁰⁹ V celoti se izenačijo vsi uporabniki dopustov in tako vsi starši postanejo upravičeni do enakih pravic (pred temi spremembami samozaposleni starši denimo niso imeli enake pravice do posvojiteljskega dopusta, starši izven trga dela pa te pravice sploh niso imeli; samozaposlenim staršem se dopust ni podaljšal, če ga je koristil oče ipd.) (Dobrotić 2008b, 2010).

¹¹⁰ Dopust lahko porabijo istočasno ali izmenjaje, s tem da morajo delodajalca obvestiti o načinu porabe dopusta, ta pa ga lahko odobri za 30 dni.

¹¹¹ Dostopni podatki pokažejo, da sta starševski dopust leta 2009 porabila okrog 2 % očetov (Vlada RH 2011a).

¹¹² Izkušnje evropskih držav namreč pokažejo, da očetje redko uporabljajo starševski dopust, predvsem če je slabo plačan (Moss 2008).

¹¹³ Delež otrok, vključenih v predšolsko varstvo, se denimo giba od npr. 5 % otrok v jaslih in 28,5 % otrok v vrtcih v Brodsko-posavski županiji pa do 35,4 % otrok v jaslih in 88,5 % otrok v vrtcih v mestu Zagreb (DZS 1993–2004; Baran in drugi 2011, 534).

¹¹⁴ Pod defamilizacijskim modelom družinske politike razumemo eksplicitno družinsko politiko, ki temelji na državni intervenciji v družinsko življenje in ki ga označujeta relativno visoka raven podpor in storitev, namenjenih družinam (Hantrais 2004).

defamilizacijske politike (Saxonberg in Hašková 2011). Njeni temelji se začnejo postavljati takoj po koncu druge svetovne vojne.¹¹⁵ Vlada leta 1945 uvede delovno obveznost, poleg tega pa tik pred koncem druge svetovne vojne objavi program (t. i. *Košice Government Programme*), v katerem se obveže, da bo ženskam zagotovila skrbstvene storitve (Hašková 2010).

V obdobju po drugi svetovni vojni in skozi 50. leta prejšnjega stoletja tako lahko govorimo o prestrukturiranju nacionalne ekonomije in rasti ženske zaposlenosti, ki ga spremlja diskurz emancipacije žensk¹¹⁶ (Hašková in drugi 2009). Glavna instrumenta, ki naj bi prispevala k temu in sta tudi postavljena v središče pozornosti, sta plačan porodniški dopust in javno dostopno otroško varstvo (glej Sliko 3.8). Porodniški dopust se podaljša na 18 tednov s 75–90 % nadomestilom,¹¹⁷ vrtci postanejo del izobraževalnega sistema, njihova primarna funkcija pa vzgojno-izobraževalna. Osnovna funkcija jasli ostaja socialno-zdravstvena in kot poudari Saxonberg (2010a), se nanje gleda predvsem iz produkcijskega zornega kota oziroma kot na pomoč ženskam za lažje sodelovanje na trgu dela. Poudari tudi, da je bila prav umestitev jasli znotraj zdravstvenega sistema in vrtcev znotraj izobraževalnega sistema pomembna odločitev, ki med drugim prinaša nadaljnji posocialistični razvoj češke družinske politike. Podatki kažejo na rast števila otrok, vključenih v predšolske institucije; raste tako delež otrok, vključenih v jasli (med letoma 1950 in 1965 poraste s 3 % na 9 %) kot v vrtce (v istem obdobju s 35 % na 52 %) (Saxonberg in Hašková 2011, 120).

Konec 50. let prejšnjega stoletja se uvede otroški dodatek z jasno izraženo pronatalitetno dimenzijo (glej Sliko 3.8). Hašková in drugi (2009) poudarijo, da padec stopnje rodnosti že konec 50. let sproži intenzivne pronatalitetne razprave, ki se nadaljujejo do konca socializma. Na začetku 60. let prejšnjega stoletja tako prevladujeta dva tokova – prvi zagovarja stališče, da je glavna družbena funkcija ženske v gospodinjstvu, drugi pa favorizira zaposlenost ženske in njeno sodelovanje v javni sferi. Do konca 60. let prevladuje prvo stališče, ki žensko umešča v gospodinjstvo, in temu sledijo tudi oblikovalci politik. Zato so v zgodnjih 70. letih javne politike eksplicitno familistične in odgovornost za skrb umeščajo

---

¹¹⁵ Čeprav se vzpostavljanje mreže javnih skrbstvenih storitev za otroke začne že v 19. stoletju (Hašková 2010), je bila njihova primarna funkcija socialna (Saxonberg in Hašková 2011). Ukrepi, usmerjeni k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, se začnejo intenzivno uvajati po drugi svetovni vojni.

¹¹⁶ Emancipacija naj bi se uresničila s pomočjo ekonomske neodvisnosti in „svobode“ od neplačanega skrbstvenega dela (Hašková in drugi 2009).

¹¹⁷ Predvojna shema je zagotavljala 12 tednov porodniškega dopusta s 100 % nadomestilom (Deyl v Saxonberg in Sirovátka 2008, 96).

znotraj družine (glej Sliko 3.8). Stremijo k univerzalni obravnavi vseh družin¹¹⁸ in zanje uvajajo univerzalne posredne in neposredne denarne podpore.¹¹⁹

To obdobje označuje tudi naglo širjenje javnega institucionalnega varstva za otroke (Kocourková 2002). Podatki kažejo na rast deleža otrok v jaslích (s 13 % v 70. letih na 18 % v 80. letih)¹²⁰ in v vrtcih (s 46 % na 81 % v istem obdobju) (Hašková 2010, 11). Pomembno je poudariti, da se v zakonodaji pozornost s potreb mater preusmeri na potrebe otrok. Osnovni cilj institucionalnega varstva tako postane razvoj intelektualnih in socialnih potreb otrok in njihova priprava za poznejše izobraževanje in ne več zaposlitev mater (Hašková in drugi 2009).

Do konca 80. let se uvede triletni porodniški dopust. T. i. dodatni porodniški dopust ima obliko pavšalne podpore, matere so do njega upravičene glede na starost in število otrok. Dodatni porodniški dopust je bil sprva neplačana pravica, kasneje je denarna podpora namenjena le materam z več kot enim otrokom, do konca uvajalnega obdobja nove pravice pa do denarnega nadomestila postanejo upravičene tudi matere z enim otrokom (glej Sliko 3.8).

Če preletimo ukrepe na trgu dela, opazimo, da so ti praviloma usmerjeni k zaščiti nosečnic in mater z majhnimi otroki na delovnem mestu in k ohranjanju pravice do vrnitve na delovno mesto po nosečnosti in porodniškem dopustu.¹²¹ Čeprav so prožne oblike dela zagotovljene, pa jih starši v praksi ne izkoristijo (Křížková in Vohlídalová 2009), niti niso v središču javnega diskurza (Hašková in drugi 2009).

Konec tega obdobja se prvič postavi vprašanje sodelovanja moških pri skrbi za otroke. Do sredine 80. let prejšnjega stoletja namreč niso bili upravičeni do dopusta za skrb za otroke in do denarnega nadomestila. To se najprej uvede za samske očete in za očete, katerih žene niso sposobne skrbeti za otroke, do konca obdobja pa so do teh pravic postali upravičeni vsi očetje, ne glede na družinski status (glej Sliko 3.8). Kljub temu njihov položaj ostaja na ravni prejšnjega in se nanje še vedno gleda kot na »sekundarne oskrbovalce« (Hašková in drugi

---

¹¹⁸ Szikrova in Tomkova (2009) poudarita, da univerzalizem 70. let postane osnovni princip socialne varnosti.

¹¹⁹ Poleg ukinitve od premoženjskega statusa odvisnih denarnih podpor družinam (glej Sliko 4.8) se uvedejo tudi drugi ukrepi, kot so ugodna posojila brez obresti za mlade starše z otroki, varčevalne sheme za mlade, odbitek za stanovanje, odbitek za otroke in podobno (Hašková in drugi 2009; Hašková 2010).

¹²⁰ Če bi k temu dodali še otroke, mlajše od treh let, ki obiskujejo vrtec, bi njihov dejanski delež vključenosti v vrtec v 80. letih 20. stoletja znašal 22 % (Bulir v Hašková 2010, 11).

¹²¹ Delovna zakonodaja zagotavlja: prepoved zaposlovanja nosečnic/žensk z majhnim otrokom pri podzemnih delih (v rudnikih); odmor za dojenje; odpustitev nosečnice/ženske z majhnim otrokom le v izjemnih situacijah; zajamčeno vrnitev v službo po porodniškem dopustu; premestitev na oddaljeno delovno mesto in uradna potovanja so dovoljena le s predhodnim soglasjem nosečnice/ženske z majhnim otrokom; skrajšani delovni čas; delovni čas z nadurami je prepovedan v primeru nosečnic/žensk z majhnimi otroki; denarno nadomestilo ženskam, ki so zaradi nosečnosti premeščene na drugo delovno mesto. Zaščito uživajo tudi samski očetje (Křížková in Vohlídalová 2009).

2009, 101). Pri tem je pomembno opozoriti, da je moč zaslediti zelo malo razprav o delitvi skrbstvenega dela znotraj družine in da to posledično ostaja v primarni ženski domeni (Saxonberg in Sirovátka 2007).

3.2.4.2 *Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem po razpadu socializma*

Analize pokažejo (npr. Kocourková 2002, 2009; Saxonberg in Sirovátka 2006a, 2006b, 2007, 2008; Saxonberg in Szelewa 2007; Hašková in drugi 2009; Szikra in Tomka 2009), da postane tradicionalni pristop k družini po razpadu socializma še dominantnejši in da se Češka obrne k t. i. refamiliziranemu modelu družinske politike,¹²² ki spodbuja ženske z majhnimi otroki, da ostanejo zunaj trga dela (Saxonberg in Sirovátka 2007).

Čeprav oblikovalci politik iz predhodnega obdobja podedujejo široko razširjeno mrežo institucionalnega otroškega varstva, te tradicije ne nadaljujejo, saj nanjo gledajo kot na del komunistične ideologije ženske emancipacije¹²³ in takoj po osamosvojitvi ukinejo državno podporo jaslim. Zelo jasno pokažejo, da institucionalno varstvo za otroke do treh let ne sodi med cilje vladne politike (Hašková in drugi 2009), zelo malo pozornosti v tem obdobju namenjajo tudi prožnim oblikam dela (Saxonberg in Sirovátka 2007). Pozornost raje usmerijo k porodniškim/starševskim dopustom in denarnim podporam družinam. Ti ukrepi so tudi predmet prvih obsežnejših sprememb po razpadu socializma, kar vlada skupaj s kritičnim pogledom na zaposlenost žensk poudari tudi v socialnem programu prve demokratične vlade (t. i. *Social Reform in Czechoslovakia*) (Kocourková 2009). Zaradi nove usmeritve Hašková in drugi (2009) obdobje po razpadu socializma označijo tudi za obdobje privatizacije skrbi: ko se ukine podpora jaslim, se tudi podaljša porodniški dopust ter tako obvezo skrbi preseli v zasebno sfero oziroma družino.

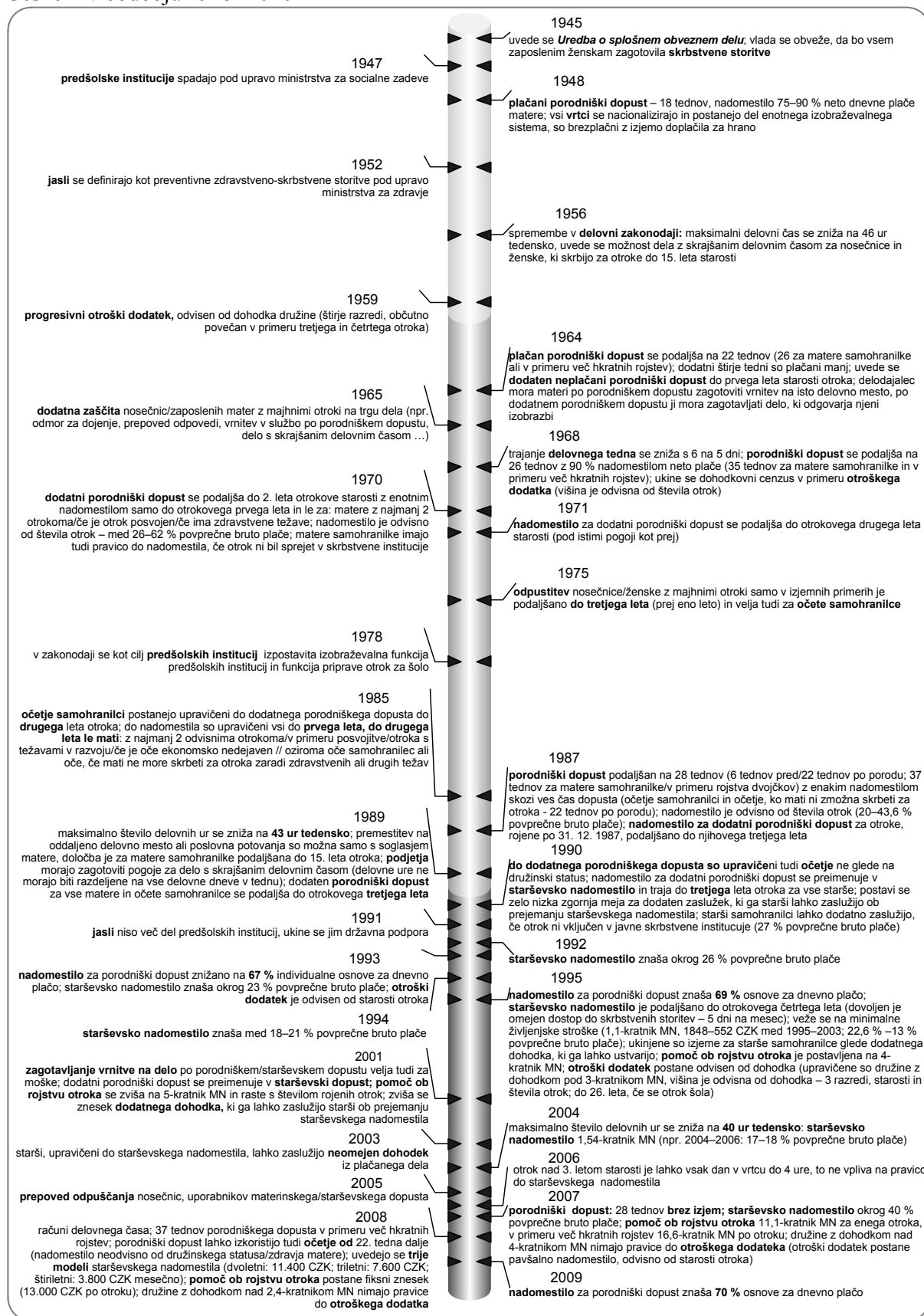
---

¹²² Familizacijske politike so splošne politike, ki jih režim podpira, refamilizacija pa označuje smer razvoja politik. To pomeni, da so se države, ki so v določenem obdobju podpirale od familizacijske politike bolj ali manj odstopajočo politiko, spet obrnile k politiki, ki podpira rastočo familizacijo (Saxonberg in Sirovátka 2006a).

¹²³ Kocourková (2009) poudari, da nasprotovanje javnosti ni bilo močno, saj ženske v posocialistični Evropi v primerjavi z ženskami v zahodni Evropi na zaposlitev niso tako močno gledale kot na del procesa osvoboditve. Veliko jih je na sodelovanje na trgu dela gledalo prej kot na pravico, za katero so se borile.

Slika 3.8: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem v obdobju 1945–2010

Vir: Kocourková (2001, 2002, 2009); Hašková in drugi (2009); Saxonberg in Sirovátka (2009); Hašková (2010); MPSV (2010); MISSOC (2011).

Če se osredotočimo na porodniške dopuste, vidimo, da posocialistična vlada prevzame dvostebni sistem dopustov, po katerem so starši najprej upravičeni do šestmesečnega osnovnega porodniškega dopusta, temu pa sledi dodatni porodniški dopust do otrokovega tretjega leta starosti (od leta 2001 dalje starševski dopust). Hitro po razpadu socializma se zniža nadomestilo za porodniški dopust z 90 % neto mesečne plače na 69 % individualne osnove za dnevno plačo.¹²⁴ Ker je prejšnje nadomestilo temeljilo na neto dohodku, novo pa na bruto dohodku, lahko govorimo o realnem padcu nadomestila z 90 na 80 % neto dohodka (Saxonberg in Szelewa 2007). Pomembno je tudi poudariti, da se uveljavi zgornja meja za izračun nadomestila,¹²⁵ ki pa z rastjo cen ni bila usklajena vse do leta 1998, kar povzroči znaten upad dohodka žensk na porodniškem dopustu, predvsem tistih z višjimi plačami (Kocourková 2002, 2009).

Do obsežnejše reforme pride leta 1995, ko se dodatni porodniški dopust podaljša za leto dni in ga starši po novem lahko uporabijo do otrokovega četrtega leta. Čeprav se dopust lahko koristi do otrokovega četrtega leta, pa se zajamčena vrnitev v službo zagotavlja le do otrokovega tretjega leta (Saxonberg in Sirovátka 2007, 2009). Istočasno pride do reforme sistema otroškega dodatka, ki postane odvisen od premoženjskega statusa družine, po tem letu pa Češka korenitih sprememb na preučevanem področju ne uvaja (glej Sliko 3.8).¹²⁶ Otroški dodatki skozi 90. leta prejšnjega stoletja izgubijo na svoji realni vrednosti. Na to opozori Kocourková (2001, 32) s podatkom, da je pred letom 1989 otroški dodatek znašal okrog 20 % povprečne bruto plače, leta 2000 pa le še 11 %.

Čeprav lahko porodniški/starševski dopust že od začetka 90. let izkoristijo tudi očetje, jim zakonodajalec ne zagotavlja zaščitne službe vse do leta 2001 (Kocourková 2002; Saxonberg in Szelewa 2007).¹²⁷ Denarno nadomestilo v času dodatnega porodniškega/starševskega dopusta je zelo nizko in do leta 2007, ko se dvigne na 40 % povprečnega mesečnega bruto dohodka, praviloma pokriva le petino do četrtino povprečne

---

¹²⁴ Ta se zadrži na isti ravni do leta 2009, ko se nadomestilo postavi na 70 % individualne osnove dnevne plače. Ta se v prvi polovici leta 2010 z namenom ublažitve primanjkljaja v proračunu zmanjša na 60 % in potem spet vrne na prejšnjo raven (MPSV 2011).

¹²⁵ Starši tako večinoma dobijo še manjše nadomestilo izgubljenega dohodka (Saxonberg in Sirovátka 2006).

¹²⁶ Zgornja meja za upravičenost do otroškega dodatka je postavljena relativno visoko in le 5 % družin izgubi pravico do otroškega dodatka na začetku uveljavitve spremembe in še 5 % leta 1997 (Förster in Tóth 2000). Otroški dodatek je višji v primeru velikih in enostarševskih družin in družin z otroki s težavami v razvoju (Förster in Tóth 2000).

¹²⁷ Očetje zaslužijo več kot matere in ker je nadomestilo zelo nizko, pravico redko izkoristijo (Saxonberg in Sirovátka 2007). Hašková in drugi (2009) dodajo, da poleg razlike v plači obstajajo tudi druge strukturne ovire, kot denimo stekleni strop (ang. *glass ceiling*) in tradicionalna pričakovanja v družbi ter med delodajalci.

plače (glej Sliko 3.8).¹²⁸ Šlo je za predvolilni ukrep, za katerega se je že vnaprej vedelo, da ga ne bo mogoče obdržati (Kocourková 2009), zato država leta 2008 v okviru obsežne reforme javnih financ uvede nov sistem starševskih nadomestil, s katerimi staršem ponudijo tri modele dopusta, višina starševskega nadomestila pa je odvisna od trajanja starševskega dopusta.¹²⁹ Saxonberg in Sirovátka (2008) opozorita, da na spremembo sicer lahko gledamo v luči uvajanja fleksibilnejšega sistema, a ta še vedno ne spodbuja mater k zgodnejši vrnitvi na trg dela, saj se nič ne spremeni na področju otroškega varstva za mlajše otroke. Strokovnjaki (Hašková in drugi 2009) opozarjajo tudi na pričakovan padec vrednosti družinskih podpor, saj so te od začetka leta 2008 definirane kot pavšalni izdatki brez valorizacijskega sistema v prihodnosti.

Od začetka 90. let prejšnjega stoletja obstaja tudi možnost, da uporabniki nadomestila za starševski dopust delajo s skrajšanim delovnim časom,¹³⁰ pri čemer pa velja zelo nizek prag dovoljenega dohodka. Tako je bilo do leta 2003 mogoče delati s skrajšanim delovnim časom in hkrati prejemati starševsko nadomestilo le, če je bil zaslužek starša nižji od 1,5-kratnika minimalnega nadomestila (ali okrog 30 % povprečne plače). Leta 2004 vlada ukine ta pogoj za pridobitev starševskega nadomestila (Saxonberg in Sirovátka 2007) in uporabnikom starševskega nadomestila omogoči, da lahko za določen čas otroka oddajo v otroško varstvo (glej Sliko 3.8).

Vzporedno z reformami, ki se odvijajo na področju dopustov, se korenito zmanjša dostopnost jasli in starši pogosto nimajo druge izbire, kot da ostanejo tri ali štiri leta doma (Saxonberg in Dorota 2007). S prestrukturiranjem na začetku 90. let prejšnjega stoletja se je namreč pristojnost za upravljanje z institucijami otroškega varstva prenesla na lokalno raven, do državne subvencije pa so upravičeni samo vrtci. S tem jasli postanejo za lokalne oblasti predrag zalogaj in jih zato množično zapirajo (Hašková 2010). Podatki pokažejo, da število javno dostopnih jasli pade s 1043 leta 1991¹³¹ na 54 leta 2007 (Hašková in drugi 2009, 105). Danes pa je na Češkem v jasli vključenih le 0,5 % otrok, mlajših od treh let (Kuchařová in Svobodová v Hašková in drugi 2009, 105). Cene jasli so zelo visoke in lahko znašajo celo 40

---

¹²⁸ Raziskovalci (Saxonberg in Szelewa 2007; Saxonberg in Sirovátka 2009) poudarijo, da čeprav se denarno nadomestilo podvoji, je to še vedno premalo, da bi prispevalo k enakosti med spoloma in spodbudilo očete, da izkoristijo pravico do podpore.

¹²⁹ Dvoletni model lahko koristijo le straši z bruto mesečno plačo nad 16500 CZK, kar pomeni, da vsaj polovica žensk ne izpolnjuje tega pogoja (Hašková in drugi 2009). To pokažejo tudi zadnji dostopni podatki, po katerih je dvoletni model izkoristilo 5 % staršev, za štiriletni model pa se je odločilo 42 % staršev (Hrdlička in drugi 2010).

¹³⁰ Pred 1990 je bilo to dovoljeno le enostarševskim družinam (Hašková in drugi 2009).

¹³¹ Število je bilo še višje leta 1989, ko je delovalo 1313 jasli (Saxonberg in Sirovátka 2008).

% plače ali več,¹³² zaradi tega starši otroke jaslične starosti pogosto vključijo v vrtce (Saxonberg in Sirovátka 2008, 105).¹³³ Hašková in drugi (2009) poudarijo, da zaenkrat ni opaziti, da bi vlada načrtovala povečanje zmogljivosti v jaslih, še več, vlada niti ne podpira institucionalnih skrbstvenih storitev za otroke do treh let (Saxonberg in Sirovátka 2008).

Raziskovalci (npr. Saxonberg and Sirovátka 2006; Saxonberg and Szelewa 2007) nizko priljubljenost jasli in njihov lahek preklc na začetku 90. let prejšnjega stoletja pogosto pripišejo kombinaciji prenatrpanih jasli, premajhni pozornosti psihološkim in pedagoškim potrebam otrok v njih in tudi negativnemu diskurzu strokovnjakov (Hašková in drugi 2009). Vrtci so sicer deležni večje pozornosti, a kljub temu njihovo število upada (7335 vrtcev v šolskem letu 1990/91; 4808 vrtcev v letih 2007/08). To se odraža tudi pri deležu otrok, vključenih v vrtce. Danes je vanje vključenih okrog 78,9 % otrok med 3. in 5. letom starosti (TransMonee 2011).¹³⁴ Ker vlada nadaljuje s finančno podporo vrtcem na dokaj visoki ravni, to vpliva tudi na relativno nizke cene; starši za vrtce praviloma prispevajo med 4–6 % povprečne mesečne plače (Saxonberg in Sirovátka 2008, 98).

3.3 Primerjalni pogled na razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

3.3.1 Tri splošne točke razhajanja med primerjanimi državami: prepoznavnost področja, temeljni cilji in narava javnopolitičnih instrumentov

Analiza pokaže, da že z vidika temeljnih postavk, ki so stale za reformami v primerjanih državah, lahko opozorimo na tri temeljne razlike, in sicer v: prepoznavnosti politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti kot področja javnega delovanja, temeljnih ciljih, ki jim države sledijo pri formuliranju k družinam usmerjenih javnopolitičnih ukrepov in sami naravi javnopolitičnih instrumentov.

---

¹³² Saxonberg in Sirovátka (2008, 105) ocenita, da družine z dohodkom pod dvema minimalnima nadomestiloma za javne jasli prispevajo okrog 10 % ženske povprečne plače, pri dohodku med 2–3 minimalnima nadomestiloma okrog 20 % (najbolj pogosti primer) in če je dohodek nad 3 minimalnimi preživninami okrog 40 % plače.

¹³³ Če je v vrtcih dovolj prostora, lahko starši vanj vpišejo tudi mlajše otroke, vendar vrtci niso dolžni sprejeti otrok pod tretjim letom starosti. Odločitev je odvisna od njihove finančne situacije in zmogljivosti (pogosto pa tudi niso navdušeni nad takšno možnostjo, saj morajo v tem primeru zagotoviti manjše vzgojne skupine).

¹³⁴ Leta 1989 delež v vrtce vključenih otrok znaša 89,8 % (UNICEF 1999).

3.3.1.1 Prepoznavnost usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti kot javnopolitičnega področja

Če se dotaknemo prepoznavnosti usklajevanja med plačanim delom in družinskimi obveznostmi kot področja javnopolitičnega delovanja, lahko rečemo, da se med primerjanimi državami edino Slovenija že takoj po osamosvojitvi zave pomembnosti načrtnega razvoja vsestranske družinske politike in leta 1993 jasno opredeli njen strateški razvoj. Omenjeno strateško usmeritev družinske politike strokovnjaki in oblikovalci javnih politik ocenijo kot sodobno (Švab 2003; SI-2; SI-4), saj Slovenija zgodaj postavi temeljne cilje in izhodišča družinske politike in se znotraj nje zaveda potrebe po uvajanju pogojev za kakovostnejše usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Na Hrvaškem in Češkem se srečamo z drugačno situacijo. Zanju je značilna odsotnost ustrezne politike, govorimo lahko celo o odsotnosti zavesti o potrebi vsestranske družinske politike (CZ-6; CZ-7; CZ-9; HR-2; HR-5). Na Hrvaškem tako lahko sledimo nekonsistentnemu razvoju družinske politike tako na strateški kot na implementacijski ravni in slednja še danes nima jasne legitimnosti.¹³⁵ Strateški dokumenti so pogosto ideološko utemeljeni, brez ustrezne podlage,¹³⁶ sprejeti v odsotnosti javnih razprav (HR-2) in pogosto zgolj deklarativni:

„... politika, ki je samo sprejeta in nič več [Nacionalna strategija demografskega razvoja], nič se ni dogajalo, v implementaciji ni bilo ničesar, torej je vse to bilo res le deklarativno, brez kakršnih koli izvedbenih predpisov in brez zagotovljenih finančnih sredstev in to je seveda bil velik problem, po drugi strani je bila brezposelnost res visoka in proračun seveda v komi ...“ (HR-10).

Na Češkem oblikovalci javnih politik vso svojo pozornost po razpadu socializma usmerijo v prestrukturiranje gospodarstva in so nezainteresirani za globlje analize na področju družinskih politik (Saxonberg in Sirovátka 2007). Na politični sceni prevladuje neoliberalni diskurz¹³⁷ in politiki do konca 90. let prejšnjega stoletja zelo malo pozornosti posvetijo družinski politiki (Kocourková 2008). O njej začnejo premišljevati komaj po letu 2000, ko se

¹³⁵ To pojasni tudi trditev predstavnika/ce ministrstva, pristojnega za družino: *„... največji problem je prepoznavnost družinske politike ... družinska politika se zelo pogosto nekako skriva za neko, lahko celo rečemo socialno skrbjo, nikakor se ne dojame, da je ona nekaj ekstra ... da je ona eden segmentov v družbi, ki postaja vse bolj pomemben ... intenzivno se začne tam leta 2000, 2001 ... takrat se je začela javno identificirati kot takšna, pred tem je bila vedno nekje skrita, nikoli ni bila toliko prisotna ... dolgo se ni videla razlika med prebivalstveno in družinsko politiko ... to je tako, en čas traja, še vedno traja, ne moremo reči, da je družinska politika izplavala na površino, zdaj bodo vsi rekli to je to, to ni, še vedno nismo v tej fazi ...“ (HR-5).*

¹³⁶ Tu je zanimiv primer, kako npr. leta 2004, ko se predlaga zakon, ki ponovno uvaja triletni porodniški dopust v primeru več otrok, poslanci predlagajo, da se s predlogom zakona pripravi tudi analiza in projekcija učinkovitosti predlaganih rešitev. Na takšno zahtevo predstavnik/ca vlade, ki brani predlog, odgovori: *»vlada ne bo izdelala takšne projekcije niti ob končnem zakonskem predlogu, ker je mnenja, da je nedopustno in neustrezno nadzorovati družino« (Hrvatski sabor 2004, 11).*

¹³⁷ To pokažejo tudi intervjuji: *„... tudi ideološko mnenje, mislim, da sproženo od Klause, je bilo, da nimamo družine, samo posameznika, odgovornost vsake osebe, in država ne bi morala intervenirati. Tako skozi celotna 90. leta nihče ni hotel govoriti o usklajevanju dela, življenja, družine ...“ (CZ-8).*

na pobudo katoliških demokratov vzpostavi oddelek za družinsko politiko pri ministrstvu za delo in socialne zadeve (CZ-8). Prvi strateški dokument sprejmejo komaj leta 2005, a mu ne posvečajo veliko pozornosti.¹³⁸ Sprejela ga je namreč levosredinska koalicijska vlada, ki jo je kmalu po tem nasledila desnoredinska koalicija, slednja pa dokumenta ne sprejeme za obvezujočega (Kocourková 2009). Tako tudi za Češko ni značilen načrten razvoj družinske politike, utemeljen na resničnih potrebah (CZ-6; CZ-7; CZ-8; CZ-10), in ni videti, da bi se kaj kmalu izkristalizirala jasna vizija, ki bi ji oblikovalci javnih politik tudi sledili.¹³⁹

Če pogledamo še ožje oziroma na področje ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, niti na Hrvaškem niti na Češkem slednje dolgo ni med vprašanji, na katera bi morali odgovarjati z ustreznimi javnopolitičnimi instrumenti. Tako se na Hrvaškem skozi 90. leta prejšnjega stoletja niti ne artikulira potreba po razvijanju javne politike na tem področju, temveč je v središču razprav t. i. »demografska obnova« (HR-2). Do manjših premikov pride v zadnjem desetletju, ko začnejo strateški dokumenti nakazovati potrebo po razvoju ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. A analiza pokaže, da gre še vedno le za premik na retorični ravni. Za ureditev tega področja še vedno ni dovolj interesa (HR-6; HR-8), prav tako ne jasne vizije za njegov razvoj, predvsem ne v političnem prostoru (HR-6; HR-8). Sirovátkova in Tomešová Bartáková (2011) poudarita, da postane usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti javnopolitično vprašanje na Češkem šele ob volilni kampanji leta 2006, a razen premika na retorični ravni tudi tukaj ni videti praktičnih implikacij.

3.3.1.2 Razlike v prevladujočih javnopolitičnih ciljih in naravi javnopolitičnih instrumentov

Slovenija edina med primerjanimi državami zagovarja in sledi družinski politiki, ki stremi k mnogovrstnim ciljem in zelo zgodaj poudari potrebo po razvijanju ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. Je izrazito otrokocentrična in pri oblikovanju ukrepov zelo zgodaj začne upoštevati tudi enake možnosti med spoloma, kar pokažejo tudi intervjuji (SI-4; SI-8; SI-10; Korintus in Stropnik 2009):

---

¹³⁸ Kot intervjuvanci poudarijo, gre za „čuden kompromis“ med socialdemokratskim SČČD in katoliško-konservativnim KDU-ČSL: „... uspeli smo napisati prvi nacionalni plan družinske politike, ampak to je bila nekakšna čudna situacija, ker je bil minister socialdemokrat in je bila koalicija s krščanskimi demokrati, torej so v ekspertni skupini, ki je pisala ta nacionalni akcijski plan za družinsko politiko, tam je bila mešanica socialistov in konservativcev in seveda nekih strokovnjakov ... potem je bil dokument čuden kompromis ...“ (CZ-8).

¹³⁹ Intervjuvanci poudarjajo: „... Češka še vedno nima svoje jasne predstave o družinski politiki... če ima javna administracija številna orodja, eksplicitno ali implicitno usmerjena na družino, pa njihov celoten sistem ne predstavlja definirane koncepta ... prej kot o družinski politiki je potem mogoče govoriti o posameznih ukrepih za družino ...“ (CZ-9).

„... je pa tudi samo vzdušje v družbi in tudi pač sam zakonodajalec, mislim zakonodajalec, vlada kot predlagatelj zakona, sledi trendom ali pa skuša oblikovati trende in pristopa k temu načelu enakih možnosti precej intenzivno in aktivno in pač ravno na tem področju jaz opažam, tudi tukaj na ministrstvu je trend, da se to področje družinskih, starševskega dopusta, starševskega varstva pač poskuša čim bolj enakopravno urediti, torej da imajo tudi očetje čim lažji in čim večji dostop do teh pravic in jih spodbujajo, da to izrabljajo ...“ (SI-8).

Za razliko od Slovenije¹⁴⁰ in Češke,¹⁴¹ ki od osamosvojitve ne sledita eksplicitni prebivalstveni politiki, pa Hrvaška v ospredje pri oblikovanju k družinam z otroki usmerjenih ukrepov postavi prav neposredne demografske cilje.¹⁴² Razlog takšne strateške opredelitve na Hrvaškem je v »iluziji«, da se z različnimi denarnimi podporami, usmerjenimi k družinam z otroki, lahko obrnejo negativni prebivalstveni trendi (Puljiz 2008b, 178). Čeprav strateški dokumenti v zadnjem desetletju začnejo podpirati tudi druge cilje, kot so npr. enake možnosti ali pa celo usklajevanje med plačanim delom in družinskimi obveznostmi, še vedno gre za deklarativna izhodišča in ne moremo reči, da ti cilji prevladujejo v razvoju javnopolitičnega področja. To je najbolj razvidno iz parlamentarnih razprav, znotraj katerih kot prevladujoči argumenti za spremembe na tem področju prevladujejo demografski in ekonomski cilji (Hrvatski sabor 2004a, 2004b; Vlada RH 2011b, 2011c).¹⁴³ Za usmeritvijo politike na tem področju medtem še vedno najdemo »prikrito« tradicionalno razumevanje družbeno zaželenega modela.¹⁴⁴

Glavne motive češke družinske politike zelo težko opredelimo. Kot poudari Kuchařová (2007), se namreč od začetka 90. let prejšnjega stoletja pojavljajo različni pristopi: od liberalnega pristopa, ki favorizira implicitno družinsko politiko, do konservativnega in univerzalnega pristopa in ti zahtevajo ekspliciten koncept. Tisto, kar z gotovostjo lahko rečemo, je, da zadnjih dvajset let prevladuje ideja, da morajo biti javnopolitični ukrepi oblikovani tako, da podpirajo skrb za majhne otroke v družini. Češka prvenstveno sledi prav refamilizacijski politiki, ki daje zelo malo poudarka enakim možnostim med spoloma (Formánková in Dobrotić 2011). Usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, kot

¹⁴⁰ V Sloveniji zasledimo le neuspehi poskus definiranja prebivalstvene politike, in sicer ko v Sloveniji na oblast pride desnosredinska koalicija, poskuša leta 2006 uveljaviti *Strategijo za dvig rodnosti*, a pobuda propade zaradi velikega odpora javnosti (SI-10; SI-13).

¹⁴¹ Tudi Kocourková (2009) poudari, da je prebivalstvena politika, prakticirana pred letom 1990, v nasprotju z razvojem družinske politike po razpadu socializma.

¹⁴² Ko na Hrvaškem leta 2000 na oblast pride levosredinska koalicija, pride do poskusa preusmeritve na področju družinske politike. Definira se *Nacionalna družinska politika*, ki ne opozori le na pomen cilja rasti prebivalstva, temveč na pomen mnogovrstnih ciljev, ki bi jim družinska politika morala slediti. A ker zelo hitro po sprejetju dokumenta na oblast spet pride desnosredinska politična stranka, dokument izgubi politično podporo in tako ne moremo govoriti o temeljitih spremembah pri usmeritvi družinske politike.

¹⁴³ Le poslanke in poslanci SDP-a opozarjajo na posledice predlaganih ukrepov za položaj žensk na trgu dela.

¹⁴⁴ Tako npr. intervjuvanci poudarijo, kako očetovskega dopusta ali kvota za očete ne uvedejo, ker je to še prezgodaj za hrvaško družbo, nikoli pa se o takšnem ukrepu ne naredi analiza javnega mnenja (HR-5; HR-9; HR-10). Isto je razvidno tudi iz parlamentarnih razprav (Vlada RH 2011b, 2011c). Po drugi strani prva raziskava nevladnega sektorja, ki se predstavi leta 2011, pokaže, da je 36 % moških anketirancev vzelo dopust (plačani ali neplačani) v primeru rojstva otroka, čemur so bolj naklonjeni mlajši moški (CESI 2011).

smo že poudarili, postane javnopolitično vprašanje zadnjih petih let, vendar na implementacijski ravni še vedno ne najdemo jasnega koncepta (CZ-6; CZ-8; CZ-9).¹⁴⁵ Tudi naslednja izjava pokaže na še vedno prevladujočo familistično ideologijo, ki dobiva prednost tudi pred neoliberalnim vladam vsečnim ekonomskim vidikom vključevanja žensk na trg dela:

„... desnosredinske politične stranke ali ko je tam bil sedanji premier Nečas ... ko je bil minister za socialna vprašanja, družino in zaposlovanje ... in v tem času je on promoviral družinski paket in argument je bil, da on želi podpirati družino, ne enakih možnosti, in se je na to gledalo z na nek način konservativnega stališča ... oni namerno, od prve odločitve niso podpirali žensk, da gredo spet v službo. Oni vedo, da je to morda ekonomsko učinkovito ter bodo morda malo pomagali, ampak ideja je, da je za otroka najboljše, da ostane z materjo do, ne vem, morda 15 let, malo sem ... ampak nekaj jih to resno misli ...“ (CZ-10).

Pri javnopolitičnih instrumentih, kjer Slovenija enako pozornost namenja tako denarnim ukrepom kot razvoju javnega institucionalnega varstva otrok in drugih ukrepov, ki naj bi pospešili kakovost življenja družin z otroki, pa analiza pokaže, da na Hrvaškem in Češkem prevladuje pasivno usmerjena politika in da so ukrepi na področju družinskih politik praviloma usmerjeni h kompenzaciji stroškov za otroke (npr. podpore v času porodniškega/starševskega dopusta, ki spodbujajo skrb v družini za otroke do tretjega leta starosti; pronatalitetni dodatki ...).¹⁴⁶ Pomembno je opozoriti, da kljub enaki usmeritvi javnopolitičnih instrumentov v teh dveh državah ozadje takšne javne politike ni enotno: na Hrvaškem izhaja iz prebivalstvenih ciljev, na Češkem pa je politika močnejše utemeljena na ideološki ravni. Prevladuje namreč ideologija, ki najprimernejšo obliko skrbi za otroke do treh let starosti vidi v družini (Formánková in Dobrotić 2011).

3.3.2 Razvoj ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah: podobnosti in razlike

Ko se odmaknemo od »splošnih« razlik in osredotočimo na opisano razvojno pot primerjanih držav, analiza pokaže, da vse tri države v zgodnjem socializmu začnejo z zelo podobnim razvojem primerjanega področja. Pod ideologijo propagande delavskih pravic in ženske emancipacije začnejo uvajati plačane porodniške dopuste, različne denarne podpore družinam in razvijati institucionalno varstvo za otroke. V prvem socialističnem obdobju je

---

¹⁴⁵ Tudi Kocourková (2009) poudari, da je država (kljub cilju nove sheme starševskih dopustov, da ženske bolj poveže s trgom dela) še vedno nedoločena glede prihodnjih korakov na področju institucionalnega varstva otrok in vloge očetov.

¹⁴⁶ Tudi predstavnika/ca ministrstva poudari: *„... segmenti družinske politike, ki niso zaživel in niso dovolj prepoznani, to so tako imenovani servisi, namenjeni družinam, to pomeni, da smo mi razrešili vprašanje časa in denarja dokaj dobro, dokaj dobro, daje se precej denarja za sistem družinskih nadomestil, a kumulativno, ko bi pogledali skozi druge izdatke sistema socialne skrbi, skozi davčni sistem in potem dalje, potem je to precej velik znesek denarja ...“ (HR-5).*

edini cilj implementiranih ukrepov pospeševanje zaposlenosti žensk,¹⁴⁷ po tem obdobju pa se začnejo pojavljati tudi drugi cilji. Na Hrvaškem in v Sloveniji je to predvsem skrb za razvoj otroka in njegovih potreb, kar postaja tudi primarni cilj zakonodaje na področju institucionalnega otroškega varstva (in ne več le omogočanje materam, da sodelujejo v javnem življenju). Med razlogi za institucionalizacijo otroškega varstva tako ne najdemo le usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, temveč tudi izobraževalno funkcijo.¹⁴⁸ Kljub dejstvu, da obe državi začneta s precej podobnimi predpostavkami in politiko na tem področju utemeljujeta na obeh ciljih, na Hrvaškem na ravni implementacije prevlada prvi cilj in politika na področju otroškega varstva postane predvsem instrumentalna, pri čemer potrebe otrok ostanejo ob strani (Baran in drugi 2011). Pomembno je tudi poudariti, da obe državi poskušata neuspešno vpeljati alternativne oblike otroškega varstva. V obeh državah postanejo tudi jasli del integriranega sistema vzgoje in izobraževanja (na Hrvaškem že v socializmu, v Sloveniji takoj po osamosvojitvi), čemur pa ne sledi Češka.

Videli smo, da procesa decentralizacije in uvajanja samoupravljanja omogočita določeno samostojnost republik bivše Jugoslavije v oblikovanju ukrepov na tem področju, kar povzroči tudi določene razlike v omenjenih dveh državah. Denimo: ko Slovenija v 70. letih in v prvi polovici 80. let prejšnjega stoletja implementira progresiven sistem otroških dodatkov, ta na Hrvaškem ostaja enoten. Poleg tega Slovenija na referendumu uvede dodaten samoprispevek, kar prispeva k intenzivnemu razvoju mreže institucij otroškega varstva. Razlike so vidne tudi na področju porodniških/starševskih dopustov. Hrvaška že na začetku 70. let uvede enoletni porodniški dopust (a s porodniškim nadomestilom, odvisnim od dohodkovnega statusa družine po prvih šestih mesecih, in komaj leta 1989 vsi starši postanejo upravičeni do 100 % nadomestila za ves čas dopusta), medtem ko se v Sloveniji dopust za nego in varstvo otrok za zaposlene starše podaljša do prvega leta starosti otroka konec 80. let (s 100 % nadomestilom). Pomembno je opozoriti, da Slovenija že v tem obdobju, za razliko od Hrvaške, začne uporabljati spolno nevtralno terminologijo na področju starševskih dopustov. V Sloveniji se že v 70. letih sprožijo tudi razprave o problemu padajoče rodnosti in se začnejo v sistem porodniških/starševskih dopustov uvajati nekateri elementi, za katere se domneva, da bodo ublažili negativne demografske trende (npr. podaljšani dopust za nego in varstvo otrok za družine z več otroki). Podoben diskurz v tem obdobju najdemo tudi na Češkem, na Hrvaškem pa se resneje sproži šele po osamosvojitvi.

---

¹⁴⁷ Družinsko politiko, ki ima svojevrstno aktivirajočo vlogo oziroma služi kot instrument vključevanja obeh staršev na trg dela, Abrahamson (2010) označi s pridevnikom „produktivna“ (ang. *productivist*).

¹⁴⁸ Več o funkcijah otroškega varstva v Scheiwe in Willekens (2009).

Tabela 3.4: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji v obdobju 1990–2010

ukrepi	1990–1995	1996–2000	2001–2004	2005–2010
porodniški dopust				
- trajanje	105 dni (min. 28 dni pred porodom)	105 dni (min. 28 dni pred porodom)	105 dni (min. 28 dni pred porodom)	105 dni (min. 28 dni pred porodom)
- nadomestilo	100 %	100 % (maks. najvišja plača)	100 %	100 %
- pravica očeta	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka
- možnost fleksibilne uporabe	-	-	77 dni lahko koristi eden starih staršev/oče (če je mati mlajša od 18 let)	77 dni lahko koristi eden starih staršev/oče (če je mati mlajša od 18 let)
starševski dopust				
- trajanje	260 dni (3 mesece dlje v primeru več hkratnih rojstev)	260 dni (3 mesece dlje v primeru več hkratnih rojstev)	260 dni (30 do 90 dni dlje v primeru ko starši skrbijo za več otrok)	260 dni (30 do 90 dni dlje v primeru ko starši skrbijo za več otrok)
- nadomestilo	100 %	100 % (maks. najvišja plača)	100% (maks. 2,5 povprečne plače)	100% (maks. 2,5 povprečne plače)
- pravica očeta	če se tako sporazume z materjo ali če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	če se tako sporazume z materjo ali če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	starša upravičena in sporazumno dogovorita način porabe (stari starši če je mati mlajša od 18 let)	oba starša upravičena in sporazumno dogovorita način porabe (stari starši če je mati mlajša od 18 let)
- možnost fleksibilne uporabe	kot skrajšani delovni čas (v nadaljevanju SDČ) do otrokovega 17. meseca	kot SDČ do otrokovega 17. meseca	v strnjem nizu v obliki polne ali delne odsotnosti z dela; izjemoma lahko starša dopust uporabljata hkrati; 75 dni do 8. leta otroka	v strnjem nizu v obliki polne ali delne odsotnosti z dela; izjemoma lahko starša dopust uporabljata hkrati; 75 dni do 8. leta otroka
očetovski dopust				
- trajanje	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna	90 dni	90 dni
- nadomestilo			15 dni 100 %, 75 dni plačani zgolj prispevki	15 dni 100 %, 75 dni plačani zgolj prispevki
trg dela				
- zaščita na trgu dela	zaščita nosečnic; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepovedano nočno in nadurno delo delavk z otroki do 3. leta starosti brez njihove soglasnosti	zaščita nosečnic; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepovedano nočno in nadurno delo delavk z otroki do 3. leta starosti brez njihove soglasnosti	prepoved dela v času nosečnosti/dojenja otroka, če to ogroža zdravje; prepoved nadurnega dela/dela ponoči v času nosečnosti in eno leto po porodu (do 3. leta le po predhodnem soglasju); zagotovitev drugega ustreznega dela in iste plače (ali nadomestila plače); prepoved odpovedi delavki v času nosečnosti/ko doji otroka/staršev v času starševskega dopusta; odmor za dojenje	prepoved dela v času nosečnosti/dojenja otroka, če to ogroža zdravje; prepoved nadurnega dela/dela ponoči v času nosečnosti in eno leto po porodu (do 3. leta le po predhodnem soglasju); zagotovitev drugega ustreznega dela in iste plače (ali nadomestila plače); prepoved odpovedi delavki v času nosečnosti/ko doji otroka/staršev v času starševskega dopusta; odmor za dojenje

- skrajšani delovni čas (SDČ)	SDČ, kadar to terjajo koristi predšolskega otroka: SDČ do 3. leta le, če ima otrok zdravstvene težave	SDČ, kadar to terjajo koristi predšolskega otroka: SDČ do 3. leta le, če ima otrok zdravstvene težave	do 3. leta; delavec ima pravice in obveznosti iz delovnega razmerja kot delavec v polnem delovnem času in pravice iz socialnega zavarovanja kot v polnem delovnem času	do 6. leta; delavec ima pravice in obveznosti iz delovnega razmerja kot delavec v polnem delovnem času in pravice iz socialnega zavarovanja kot v polnem delovnem času
- druge prožne oblike dela	delo na domu; možnost, da se s kolektivno pogodbo dogovori krajši delovni teden od 36 ur (drugače 42 ur)	delo na domu; s kolektivno pogodbo se lahko dogovori krajši delovni teden od 36 ur (drugače 42 ur)	delo na domu; krajši delovni čas; s kolektivno pogodbo se lahko dogovori krajši delovni teden od 36 ur (drugače 40 ur); razporejanje delovnega časa; preračun delovnega časa; možnost prožnega delovnika	delo na domu; krajši delovni čas; s kolektivno pogodbo se lahko dogovori krajši delovni teden od 36 ur; razporejanje delovnega časa; preračun delovnega časa; možnost prožnega delovnika
starši izven trga dela	starševski dodatek – 365 dni (52 % zajamčene plače)	starševski dodatek – 365 dni (52 % zajamčene plače)	starševski dodatek – 365 dni (pavšalni znesek)	starševski dodatek – 365 dni (pavšalni znesek)
predšolsko varstvo				
- oblike in pristojnost	pretežno institucionalne in javne (od otrokovega 1. leta do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od otrokovega 1. leta do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od otrokovega 1. leta do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 11. meseca do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo
- sofinanciranje staršev	predvideno sodelovanje staršev, ampak brez določenih pravil na državni ravni	odvisno od dohodka družine, maks. 80 % cene programa	odvisno od celotnega premoženja družine, maks. 80 % cene programa	odvisno od dohodka družine, maks. 80 % cene programa
- dejavnik kakovosti (predvidena velikost skupine)	16–20 do 3. leta // 30 po 3. letu	14 do 3. leta // 24 po 3. letu	12 (+2) do 3. leta // 22 (+2) po 3. letu	12 (+2) do 3. leta // 22 (+2) po 3. letu
- dejavnik kakovosti (otrok/vzgojitelja)		8,6 (5,4 do 3. leta // 10,1 po 3. letu)	8,2 (5,8 do 3. leta // 9,4 po 3. letu)	8,2 (6,3 do 3. leta // 9,4 po 3. letu)
- dejavnik dostopnosti (delež vključenih otrok)	56,9 %	56,6 % (29,2 % do 3. leta // 69,5 % po 3. letu)	63,6 % (38,5 % do 3. leta // 77,6 % po 3. letu)	73,9 % (53,3 % do 3. leta // 87,5 % po 3. letu)
- podpora alternativnim oblikam skrbi	-	-	status zasebnega vzgojitelja, financiranje na podlagi koncesije, če je občina zainteresirana	status zasebnega vzgojitelja, financiranje na podlagi koncesije, če je občina zainteresirana
denarne dajatve družinam				
- otroški dodatek	enoten, odvisen od dohodka družine (6 razredov, dohodkovna meja 50 % povprečne plače)	progressiven, odvisen od dohodka družine (8 razredov, dohodkovna meja 99 % povprečne plače)	progressiven, odvisen od dohodka družine (8 razredov, dohodkovna meja 99 % povprečne plače)	progressiven, odvisen od dohodka družine (8 razredov, dohodkovna meja 99 % povprečne plače)
- dodatek za veliko družino	-	-	za družine s tri ali več otrok	za družine s tri ali več otrok
- davčne olajšave	individualno, progressiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progressiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progressiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progressiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke

Vir: povzeto in prirejeno po poglavju 3.

Tabela 3.5: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem v obdobju 1990–2010

	1990–1995	1996–2000	2001–2003	2004–2010
porodniški dopust				
- trajanje	180 dni (obvezen)	180 dni (obvezen)	180 dni (obvezen)	do 6. meseca starosti otroka (obvezen 28 dni pred in 42 dni po porodu)
- nadomestilo	100% (maks. 5-kratnik min. nadomestila)	100% (maks. 5-kratnik min. nadomestila)	100 % (maks. prorač. osnova, zvišana za 28 %)	100 %
- pravica očeta	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	če mati umre, zapusti otroka ali iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka	Matere ga po 42. dnevu lahko prenesejo na očeta // v primeru smrti ali drugega opravičenega razloga je pravica očeta
- možnost fleksibilne uporabe	-	-	-	po 42. dnevu možnost SDČ (do otrokovega 9. meseca)
dodatni porodniški dopust/ starševski dopust*				
- trajanje	do otrokovega dopolnjenega prvega leta	do otrokovega 1. leta; do 3. leta v primeru več hkratnih rojstev ali tretjega in več otrok	do otrokovega 1. leta; do 2. leta v primeru več hkratnih rojstev	do otrokovih 6. mesecev (30 v primeru več hkratnih rojstev/rojstva tretjega in naslednjega otroka)
- nadomestilo	100 % (maks. 5-kratnik min. nadomestila)	pavšalno nadomestilo	pavšalno nadomestilo	100 % (maks. 80 % proračunske osnove)
- pravica očeta oz. obeh staršev	če mati umre, zapusti otroka, iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka; če se starša tako razumeta in je mati zaposlena s polnim delovnim časom	če mati umre, zapusti otroka, iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka; če se starša tako razumeta in je mati zaposlena s polnim delovnim časom	če mati umre, zapusti otroka, iz zdravstvenih razlogov ne more skrbeti za otroka; če se starša tako razumeta in je mati zaposlena s polnim delovnim časom	v enakem obsegu, ampak prenosljiv
- možnost fleksibilne uporabe	kot SDČ	kot SDČ	kot SDČ; 2 meseca dlje, če oče izkoristi minimalno 3 mesece dopusta	kot SDČ (trajanje se proporcionalno podvoji); do 8. leta otrokove starosti istočasno/izmenjaje; 2 meseca dlje, če oče izkoristi minimalno 3 meseca dopusta
očetovski dopust	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna
trg dela				
- zaščita na trgu dela	zaščita nosečnic; vrnitev na isto delo po porodniškem dopustu; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepoved odpovedi nosečnici/staršem na porodniškem dopustu/staršem s 3+ mladoletnimi otroki/samskem staršu do 7. leta starosti otroka; prepovedano nadurno in nočno delo nosečnic/delavk	zaščita nosečnic; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepoved odpovedi nosečnici/staršem na porodniškem dopustu in 15 dni po njem; prepovedano nadurno delo nosečnice/matere z otrokom do 2. leta, za samskega starša z otrokom do 6. leta dovoljeno le s soglasjem starša;	zaščita nosečnic; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepoved odpovedi nosečnici/staršem na porodniškem dopustu in 15 dni po njem; prepovedano nadurno delo nosečnice/matere z otrokom do 2. leta, samskega starša z otrokom do 6. leta dovoljeno le s soglasjem starša;	zaščita nosečnic; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepoved odpovedi nosečnici/ staršem na porodniškem/ starševskem dopustu in 15 dni po njem; prepovedano nadurno delo nosečnice/matere z otrokom do 3. leta, za samskega starša z otrokom do 6. leta dovoljeno le s soglasjem starša;

	z otroki do 2. leta, za samskega starša je do otrokovega 7. leta dovoljeno le z njegovim soglasjem	prepovedano nočno delo nosečnic/delavk z otroki do 2. leta, za samskega starša z otrokom do 3. leta je dovoljeno le s soglasjem starša; odmor za dojenje; prepoved iskanja informacij o nosečnosti pri zaposlitvi	prepovedano nočno delo nosečnic/delavk z otroki do 2. leta, za samskega starša z otrokom do 3. leta dovoljeno le s soglasjem starša; odmor za dojenje; prepoved iskanja informacij o nosečnosti pri zaposlitvi	nočno delo nosečnic le s soglasjem; odmor za dojenje; prepoved iskanja informacij o nosečnosti pri zaposlitvi
- skrajšan delovni čas (SDČ)	SDČ do otrokovega 3. leta le, če ima otrok zdravstvene težave	SDČ do otrokovega 3. leta le, če ima otrok zdravstvene težave	SDČ do otrokovega 3. leta le, če ima otrok zdravstvene težave	SDČ do otrokovega 3. leta le, če ima otrok zdravstvene težave; pravice in obveznosti iz delovnega razmerja kot v polnem delovnem času
- prožne oblike dela	-	-	-	-
starši izven trga dela	-	porodniški dopust le v primeru več hkratnih rojstev/3. in naslednjega otroka (pavšalno nadomestilo)	šestmesečni porodniški dopust (pavšalno nadomestilo)	izenačijo se z zaposlenimi starši; oprostitev od dela do 1. ali 3. leta otroka, odvisno od števila otrok (pavšalno nadomestilo)
predšolsko varstvo				
- oblike in pristojnost	pretežno institucionalne in javne (od 1. leta do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 6. mesecev do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 6. mesecev do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 6. mesecev do vstopa v OŠ), ministrstvo, pristojno za šolstvo
- sofinanciranje staršev	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni
- dejavnik kakovosti (predvidena velikost skupine)	12–16 do 3. leta// 20–30 po 3. letu	12–16 do 3. leta// 20–30 po 3. letu	12–16 do 3. leta// 20–30 po 3. letu	5–12 do 3. leta// 14–23 po 3. letu
- dejavnik kakovosti (otrok/vzgojiteljico)	14,5	13,5	12,3	12,9 (2008)
- razširjenost omrežja	23,7 % (10,2 % do 3. leta // 32,6 % po 3. letu)	26,1 % (10,6 % do 3. leta // 37,2 % po 3. letu)	36,4 % (13,9 % do 3. leta // 43,6 % po 3. letu)	42,1 % (17,5 % do 3. leta // 54,4 % po 3. letu)
- podpora alternativnim oblikam skrbi	zakonodaja jih ne pozna	zakonodaja jih ne pozna	zakonodaja jih ne pozna	zakonodaja jih ne pozna
denarne dajatve družinam				
- otroški dodatek	enoten, odvisen od dohodka družine	progresiven, odvisen od dohodka družine (meja 50 % povprečne plače)	enoten, odvisen od dohodka družine (2 razreda, meja 40 % pror. osnove)	enoten, odvisen od dohodka družine (3 razredi, meja 50 % pror. osnove)
- dodatek za veliko družino	-	-	-	za 3. in 4. otroka
- davčne olajšave	individualno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke

* Zakonodaja termin starševski dopust uvede komaj leta 2009, pred tem so starši (primarno mati) imeli pravico do dodatnega porodniškega dopusta

Vir: povzeto in prirejeno po poglavju 3.

Tabela 3.6: Pregled ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem v obdobju 1990–2010

	1993–1997	1998–2001	2001–2006	2007–2010
porodniški dopust				
- trajanje	28 tednov (37 samske matere in v primeru več hkratnih rojstev)	28 tednov (37 samske matere in v primeru več hkratnih rojstev)	28 tednov (37 samske matere in v primeru več hkratnih rojstev)	28 tednov (37 v primeru več hkratnih rojstev)
- nadomestilo	67–69 % osnove za dnevno plačo (zgornja meja)	69 % osnove za dnevno plačo (zgornja meja)	69 % osnove za dnevno plačo (zgornja meja)	69–70 % osnove za dnevno plačo (zgornja meja)
- pravica očeta/obeh staršev	očetje: očetje samohranilci ali če mati ne more skrbeti za otroka	očetje: očetje samohranilci ali če mati ne more skrbeti za otroka	očetje: očetje samohranilci ali če mati ne more skrbeti za otroka	od 7. tedna starosti otroka sta oba starša upravičena do dopusta
- možnost fleksibilne uporabe	-	-	-	-
starševski dopust*				
- trajanje	do tretjega leta otroka	do tretjega leta otroka	do tretjega leta otroka	do tretjega leta otroka
- nadomestilo	do 4. leta; pavšalno (niha med 23 (1993) in 20,6 % (1997) povprečne plače)	do 4. leta; pavšalno 1,1-kratnik MN (minimalnega nadomestila), med 19,9 (1998) do 17,3 % (2001) povprečne plače)	do 4. leta; pavšalno (1,54-kratnik MN; 16,1 (2002) do 18,5% (2006) povprečne plače)	trije modeli: 24 mesecev: 47,6 % // 36 mesecev: 31,7 % // 48 mesecev: 31,7 % do 21. meseca in 15,9 % povprečne plače do 48. meseca
- pravica obeh staršev	da, ampak le eden od njiju lahko koristi nadomestilo in za očetje ni predvidena zaščita delovnega mesta	da, ampak le eden od njiju lahko koristi nadomestilo in za očetje ni predvidena zaščita delovnega mesta	da, ampak le eden od njiju lahko koristi nadomestilo	da, ampak le eden od njiju lahko koristi nadomestilo
- možnost fleksibilne uporabe	starši lahko delajo s polnim/skrajšanim delovnim časom ko prejemajo nadomestilo; možen omejen dostop do institucionalnega otroškega varstva; starši lahko zaslužijo dodaten dohodek iz dela, ko prejemajo starševsko nadomestilo (ampak zelo nizka zgornja meja)	starši lahko delajo s polnim/skrajšanim delovnim časom ko prejemajo nadomestilo; možen omejen dostop do institucionalnega otroškega varstva; starši lahko zaslužijo dodaten dohodek iz dela, ko prejemajo starševsko nadomestilo (ampak zelo nizka zgornja meja)	starši lahko delajo s polnim/skrajšanim delovnim časom ko prejemajo nadomestilo; možen omejen dostop do institucionalnega otroškega varstva; starši lahko zaslužijo dodaten dohodek iz dela, ko prejemajo starševsko nadomestilo	starši lahko delajo s polnim/skrajšanim delovnim časom ko prejemajo nadomestilo; možen omejen dostop do institucionalnega otroškega varstva; starši lahko zaslužijo dodaten dohodek iz dela, ko prejemajo starševsko nadomestilo
očetovski dopust	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna	zakonodaja ga ne pozna
trg dela				
- zaščita na trgu dela	zaščita nosečnic; odpoved pogodbe materi in samskim očetom z otrokom do tretjega leta starosti le izjemoma; vrnitev na isto delo po porodniškem dopustu; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepovedano nadurno delo delavk z otroki do 1. leta; napotitev matere z otroki pod 8 let na poslovno pot le s soglasjem (samski starši do 15 let); odmor za dojenje	zaščita nosečnic; odpoved pogodbe materi in samskim očetom z otrokom do tretjega leta starosti le izjemoma; vrnitev na isto delo po porodniškem dopustu; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepovedano nadurno delo delavk z otroki do 1. leta; napotitev matere z otroki pod 8 let na poslovno pot le s soglasjem (samski starši do 15 let); odmor za dojenje	zaščita nosečnic; prepoved odpovedi staršem na porodniškem/starševskem dopustu; vrnitev na isto delo po porodniškem/starševskem dopustu; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepovedano nadurno delo delavk z otroki do 1. leta; premestitev z nočnega dela na dnevno delo na zahtevo nosečnice; napotitev matere z otroki pod 8 let na poslovno pot le s	zaščita nosečnic; prepoved odpovedi staršem na porodniškem/starševskem dopustu; vrnitev na isto delo po porodniškem/starševskem dopustu; zagotovitev drugega ustreznega dela; prepovedano nadurno delo delavk z otroki do 1. leta; premestitev z nočnega dela na dnevno delo na zahtevo nosečnice; napotitev matere z otroki pod 8 let na poslovno pot le s

- skrajšani delovni čas (SDČ)	SDČ se mora omogočiti (do 15. leta starosti otroka)	SDČ se mora omogočiti (do 15. leta starosti otroka)	soglasjem (samski starši do 15 let); odmor za dojenje SDČ se mora omogočiti (do 15. leta starosti otroka)	soglasjem (samski starši do 15 let); odmor za dojenje SDČ se mora omogočiti (do 15. leta starosti otroka)
- prožne oblike dela	-	-	delo na daljavo, prožni delovnik, časovni skladi	delo na daljavo, prožni delovnik, časovni skladi
starši izven trga dela	pravica do starševskega nadomestila	pravica do starševskega nadomestila	pravica do starševskega nadomestila	pravica do starševskega nadomestila
predšolsko varstvo				
- oblike in pristojnost	pretežno institucionalne in javne (od 1. leta do vstopa v OŠ), dvojna pristojnost: za jasli – ministrstvo, pristojno za zdravje, za vrtce – ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 1. leta do vstopa v OŠ), dvojna pristojnost: za jasli – ministrstvo, pristojno za zdravje, za vrtce – ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 1. leta do vstopa v OŠ), dvojna pristojnost: za jasli – ministrstvo, pristojno za zdravje, za vrtce – ministrstvo, pristojno za šolstvo	pretežno institucionalne in javne (od 1. leta do vstopa v OŠ), dvojna pristojnost: za jasli – ministrstvo, pristojno za zdravje, za vrtce – ministrstvo, pristojno za šolstvo
- sofinanciranje staršev	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni	predvideno, ampak brez določenih pravil na državni ravni
- razširjenost omrežja**	0,9 % do 3. leta*** // 83 % (3–5 let)	4,6 % do 3. leta // 81,6 % (3–5 let)	6,3% do 3. leta // 79,6% (3-5 let)	7,0% do 3. leta // 78,9% (3-5 let)
- podpora alternativnim oblikam skrbi	starševsko nadomestilo po starševskem dopustu do otrokovega 4. leta (zelo nizka meja, vezana na dohodek, ki ga starš lahko zasluži; če eden staršev koristi nadomestilo, je otrokom omejen dostop do institucionalnih predšolskih storitev, maks. 5 dni na mesec); zakonodaja predvidi delovanje varuha otrok, ampak le za tiste nad tremi leti (do treh samo priložnostno) in brez finančne podpore države	starševsko nadomestilo po starševskem dopustu do otrokovega 4. leta (zelo nizka meja, vezana na dohodek, ki ga starš lahko zasluži; če eden staršev koristi nadomestilo, je otrokom omejen dostop do institucionalnih predšolskih storitev, maks. 5 dni na mesec); zakonodaja predvidi delovanje varuha otrok, ampak le za tiste nad tremi leti (do treh samo priložnostno) in brez finančne podpore države	starševsko nadomestilo po starševskem dopustu in do otrokovega 4. leta je neodvisno od dohodka (ampak še vedno velja omejen pristop k institucionalnim storitvam, maks. 5 dni na mesec ali 4 ure na dan); zakonodaja predvidi delovanje varuha otrok, ampak le za tiste nad tremi leti starosti (do treh samo priložnostno) in brez finančne podpore države	starševsko nadomestilo po starševskem dopustu in do otrokovega 4. leta je neodvisno od dohodka (ampak še vedno velja omejen pristop k institucionalnim storitvam, maks. 5 dni na mesec ali 4 ure na dan); zakonodaja predvidi delovanje varuha otrok, ampak le za tiste nad tremi leti starosti (do treh samo priložnostno) in brez finančne podpore države
denarne dajatve družinam				
- otroški dodatek	enoten, odvisen od dohodka družine	enoten, odvisen od dohodka družine	enoten, odvisen od dohodka družine	enoten, odvisen od dohodka družine in starosti otrok
- dodatek za veliko družino	višji otroški dodatek za velike družine	višji otroški dodatek za velike družine	višji otroški dodatek za velike družine	-
- davčne olajšave	individualno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	skupno, progresiven sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke	individualno, enoten sistem, za vzdrževane družinske člane in otroke

* Zakonodaja starševski dopust uvede leta 2001, do leta 2001 so starši upravičeni do dodatnega porodniškega dopusta.

** TransMonee (2011), podatki, ki se nanašajo na otroke do 3. leta starosti, zajemajo otroke v vseh oblikah skrbstvenih storitev. Delež otrok, vključenih v institucionalne storitve, je veliko nižji.

Podatki OECD-ja (OECD 2011) npr. za leto 2008 pokažejo, da je v institucionalne storitve vključenih le 2,2 % otrok, mlajših od treh let, podatki Eurostata (2011) govorijo o 2–4 %.

*** Delež otrok v institucionalnih storitvah (Saxonberg 2003).

Vir: povzeto in prirejeno po poglavju 3.

Če na Češkem razvoj javnopolitičnega področja ne odstopa od hrvaške in slovenske situacije v zgodnji fazi socializma, pa se že v 60. letih 20. stoletja sproži intenziven pronatalitetni in refamilizacijski diskurz, kar se začne odražati tudi pri ukrepih na področju družinskih politik. To je opazno pri funkciji otroškega dodatka; ta v prvih dveh državah s časom oslabi, na Češkem pa se implementirata otroški dodatek z izraženo pronatalitetno dimenzijo in niz drugih izdatnih denarnih ukrepov, usmerjenih k družinam. Poleg tega se že v zgodnjih sedemdesetih uzakoni dveletni, do konca osemdesetih pa triletni plačani porodniški dopust za družine z dvema ali več otroki. Politike tako ne postanejo le pronatalitetno naravnane, temveč tudi familistične in začnejo odgovornost za skrb prelagati v zasebno sfero. Videli smo, da v Sloveniji in na Hrvaškem dimenzija retradicionalizacije v socialističnem obdobju ni bila izražena. Kot smo že poudarili, za razliko od drugih dveh držav Češko označuje tudi dualizem sistema otroškega varstva. Jasli ostanejo primarno socialno-zdravstvene institucije, vrtci pa postanejo del izobraževalnega sistema in je zato njihov razvoj intenzivnejši.

Iz analize vidimo, kako se že v drugi fazi socializma počasi nakazuje prihodnji razvoj obravnavanega področja v primerjanih državah. Češki oblikovalci javnih politik in strokovnjaki že v obdobju socializma vzpostavijo temelje za uspešno implementacijo refamilizacijske politike, ki se nato začne močnejše zagovarjati v posocialističnih državah. V Sloveniji in na Hrvaškem je situacija zopet nekoliko drugačna, kar priča, da se vsaka od primerjanih držav napoti v drugačno smer (za povzetek sprememb glej Tabele 3.4–3.6).

Medtem ko Češka z ukinitvijo podpore jaslim utrdi refamilizacijsko pot razvoja, pa se v Sloveniji zgodi odpor do idej redomestifikacije žensk in retradicionalizacije. Po desetletju razprav Slovenija izbere drugačno pot in že obstoječe ukrepe na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti nadgradi z novimi cilji/elementi. Tako se v prvih letih po prelomu tisočletja uvedejo ukrepi, ki na eni strani spodbudijo aktivnejšo vlogo očetov, na drugi pa ustvarijo nekoliko ugodnejše pogoje za družine z več otrok, ki jih še dodatno okrepijo s spremembami med letoma 2005 in 2010.

Na Hrvaškem je v tem pogledu situacija precej nejasna, polna pogostih in nekonsistentnih sprememb. Slednje je na eni strani pogojeno s finančnimi težavami, dodatno spodbujenimi zaradi okoliščin vojne, na drugi strani pa z zamenjavo oblasti. Trdimo lahko le, da kljub intenzivnemu diskurzu o redomestifikaciji žensk takšna politika ni bila implementirana in da ne prihaja do korenitih sprememb. Kljub dejstvu, da so z ukrepi družinske politike nameravali spodbuditi ženske, da se obrnejo oziroma vrnejo k družinskemu

življenju (npr. obvezen triletni porodniški dopust, inštitut matere vzgojiteljice, zelo radodarni otroški dodatki ...), se namreč zaradi finančnih težav v tem obdobju ti ukrepi ne implementirajo.

Reforme se na Hrvaškem in tudi v Sloveniji dogajajo postopno. Nikoli namreč ne pride do občutnejših sprememb, ampak se že obstoječemu sistemu ukrepov dodajajo le novi elementi. Med državama pa pri tem lahko opazimo veliko razliko. Slovenija poleg uvajanja ugodnejših pogojev za »velike« družine vpelje tudi ukrepe, ki naj bi spodbudili aktivnejšo vlogo očetov v skrbi, in veliko poudarka nameni razvoju mreže javnega institucionalnega varstva za otroke, na Hrvaškem pa osnovni fokus ostaja na demografskih trendih. Tako so na novo implementirani ukrepi praviloma usmerjeni k »velikim« družinam, za katere se uvajajo dolgi porodniški/starševski dopusti in ugodnejše denarne podpore. Njihovo javno institucionalno otroško varstvo pa ostaja zadnjih dvajset let precej odrinjeno področje.

3.4 Glavne značilnosti in smer razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah

Zaradi potreb nadaljnje analize, predvsem pa lažjega določanja dejavnikov, ki prispevajo k razvoju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, povzemamo glavne značilnosti njihovega razvoja in določimo njihovo razvojno smer v posamezni državi. Pomembno je opozoriti, da je to eden pomembnejših problemov v primerjalnih analizah držav blaginje. Osnovni problem pri razlagi razvoja države blaginje v različnih državah in skozi čas predstavljajo prav konceptualizacija, operacionalizacija in merjenje sprememb. V primerjalni literaturi se na razvoj politik pogosto gleda le skozi prizmo socialnih stroškov, kazalniki socialnih stroškov pa se pogosto uporabijo le z namenom, da se pokaže na rast ali padec radodarnosti države blaginje. Ta pristop ima več težav, predvsem zato, ker kazalniki socialnih stroškov ne govorijo le o spremenjeni stopnji radodarnosti države blaginje, ampak se v njih odražajo tudi strukturne potrebe po intervenciji države blaginje, ki so odraz demografskih gibanj in drugih socio-ekonomskih okoliščin (Green - Pedersen 2007; Kangas in Palme 2007).¹⁴⁹ Clasen in Siegel (2007) temu problemu celo prepiseta pomanjkanje razvoja v razlagi sprememb države blaginje, Green - Pedersen (2007) pa opozarja na nedosledne ugotovitve študij, ki raziskujejo ta vprašanja.

---

¹⁴⁹ Green - Pedersen (2007) namreč poudari, da se socialni izdatki računajo kot delež BDP-ja in so pod vplivom rasti BDP-ja; da stroški posameznih programov odražajo ekonomsko situacijo (npr. rast stroškov za programe zaposlenosti v primeru večje brezposelnosti); da se zakonodajne spremembe pogosto ne odrazijo takoj v socialnih stroških in zato ne moremo zanesljivo trditi, da večji stroški pomenijo tudi večje kakovosti storitev.

Ker se socialni stroški kot odvisna spremenljivka¹⁵⁰ izkažejo za pomanjkljive, sodobne primerjalne raziskave stremijo k novim pristopom. Odvisne spremenljivke definirajo ali z opisovanjem institucionalnih lastnosti socialnih programov ali pa s pomočjo pristopa socialnih pravic, predvsem pri raziskavah razvoja javnih politik (Clasen in Clegg 2007; Kangas in Palme 2007; Scruggs 2007). Analize se vse pogosteje usmerjajo na raven individualnih socialnih programov, pri čemer mora formuliranje odvisne spremenljivke izhajati predvsem iz teoretskih premislekov (Green - Pedersen 2007). Pozornost namenjajo različnim lastnostim socialnih programov, od dimenzij, kot so izdatnost podpor (npr. trajanje in višina podpor), do pogosto zanemarjenih pogojev upravičenosti (ang. *eligibility conditions*) (npr. pogoji za upravičenost, kot so članstvo v shemi socialne varnosti, premoženjski cenzus ...) in stopnje izkoriščenosti pravic (ang. *take-up rate*) (Kangas in Palme 2007; Scruggs 2007).

3.4.1 Določevanje smeri razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti: koncept familizma/individualizma

Pri določevanju smeri razvoja javnih politik disertacija izhaja iz zgoraj omenjenih sodobnejših pristopov; ne samo zaradi tega, ker tako lažje zajamemo reforme, ampak tudi zato, ker gre za majhno študijo, ki poskuša priti do globljega razumevanja primerjanih držav. Pri tem se je potrebno opreti na teoretske predpostavke o tistih ukrepih javnih politik, ki omogočajo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Analize (npr. Esping - Andersen 2002, 2006) pokažejo, da so najbolj uspešne prav javne politike, ki upoštevajo tako potrebe, ki izhajajo iz družinskega življenja posameznika, kakor potrebe, ki izhajajo iz njegovega sodelovanja na trgu dela. Glede na to in hkrati upoštevajoč definicijo Lewisove in Giullarijeve (2005), iz katere izhajamo v disertaciji, morajo politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti obsegati posredne kot neposredne denarne podpore družinam (npr. družinski/otroški dodatek, davčne olajšave), sisteme plačanih porodniških/starševskih dopustov (vključno z zaščito dela), prožne delovne pogoje in skrbstvene storitve. Politike tudi ne smejo zanemarjati enakih možnosti med spoloma, zato je pomembno razvijati tudi ukrepe, ki podpirajo enakopravnejšo delitev dela v družini.¹⁵¹

Razvoj ukrepov v tej smeri, predvsem v zahodnih državah, Lewisova (2001, 2002) označi kot gibanje k modelu družine zaposlenih (ang. *adult worker model family*), ki ga

---

¹⁵⁰ Clasen in Clegg (2007, 168) jih označita tudi za najbolj »tradicionalni pristop« znotraj primerjalnih analiz.

¹⁵¹ Takšna opredelitev soglaša tudi s trditvijo Korpija (2000), ki poudari, da samo gibanje onstran dihotomije enakost-različnost, ki se v feministični literaturi označuje kot Wollstonecraftova dilema, lahko poveča sodelovanje žensk na trgu dela in tudi prispeva k spremembam v javnih politikah in k splošnemu prestrukturiranju tradicionalnih spolnih vlog.

označuje visoka stopnja individualizacije. Ta model domneva, da so vsi odrasli, moški ali ženske, aktivni na trgu dela, skrb pa se defamilizira in komodificira (Lewis 2007). Dalyjeva (2011) poudari, da je takšen okvir koristen, saj nam vsaj delno omogoča, da se seznanimo s trendi, ki se dogajajo v socialni politiki, in je hkrati spolno nevtralen. Pristranski pa je v smeri zaposlovanja; primanjkuje mu različic oziroma ni jasno, kaj se dogaja ob odklonih od individualizacije, ki jo model poudarja. Tudi same analize pokažejo (npr. Lewis 2007, 2009; Morgan 2008b), da predvsem na retorični ravni države vse pogosteje stremijo k enemu in istemu cilju, to je pospeševanju usklajevanja med plačanim delom in družinskimi obveznostmi, medtem pa način doseganja tega cilja ni enoten.

Dalyjeva (2011) zato poudarja, da teoretiki, ki se opirajo na koncept familizacije/defamilizacije, kompromise med plačanim delom in družino zajemajo bolj vsestransko. Predvsem zato, ker se pri analizi dotaknejo tudi vprašanja, ali ukrepi podpirajo ali slabijo družino kot institucijo in način življenja.¹⁵² Dalyjeva opozori le, da je za označitev javnopolitičnega gibanja, ki je nasprotno familizaciji, bolj primeren izraz individualizacija (in ne defamilizacija).¹⁵³ Predvsem zato, ker s tem na družino ne gledamo več kot na statičen pojav, ampak na spreminjajoč in družbeno pogojen sistem. Medtem ko se familistično usmerjene politike zanašajo na družino in jo tudi aktivno podpirajo kot glavni vir skrbi (in s tem podpirajo ter reproducirajo delitev dela v družini), pa defamilistično usmerjene politike stremijo k »osvoboditvi« družine od odgovornosti do skrbi in tako predstavljajo pomemben strukturni pogoj za enake možnosti med spoloma na trgu dela (Leitner 2003). Dalyjeva (2011) posebej poudari, da je pri določanju smeri gibanja javnih politik na relaciji familizem/individualizem, poleg vprašanj lokacije skrbi in enakih možnosti med spoloma, potrebno pozornost posvetiti tudi načinu, s katerim se osebo obravnava pri priznavanju določenih pravic – kot posameznika ali kot člana družine. Pri tem je pomembno poudariti tudi, da koncepta familizma/individualizma ne gre jemati v smislu bipolarne dimenzije,

---

¹⁵² Dalyjeva (2011, 17) namreč opozori, da je nerazumna precej široka uporaba modela zaposlenih odraslih kot samostojnega modela ali karakterizacije življenja, ker ta le delno naznači trende v družbi. Namreč: čeprav zelo dobro pokaže na to, da prihaja do večjega prepoznavanja posameznika kot takega (ko ženske dobijo večje možnosti sodelovanja na trgu dela, moški dobijo večje možnosti sodelovanja v družinskem življenju), pa subjekt države blaginje še vedno ni neobremenjen posameznik kot domneva model, ampak ostaja posameznik z družinskimi zvezami.

¹⁵³ Tudi Saxonberg (2010a) opozori na terminologijo in poudari, da bi bilo primernejše, če bi govorili o spolno določeni/spolno nevtralni (ang. *gendered/degendered*) javni politiki. A ker se disertacija ne nagiba k razvijanju novih tipologij kot njegov tekst in ta pristop v našem primeru služi le kot konceptualni okvir za določanje smeri javne politike v posamezni državi, to puščamo ob strani.

temveč kot »kontinuum«, v katerem lahko najdemo, kot poudari Leitnerjeva (2003), več različic familizma, ki so predvsem odvisne od javnopolitičnih aktivnosti držav.¹⁵⁴

3.4.2 Okvir za interpretacijo smeri reform glede na njihovo razmerje do familizma/individualizma

Prav s pomočjo koncepta familizma/individualizma¹⁵⁵ določimo smer razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posamezni državi po razpadu socializma. Ko govorimo o politikah usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, lahko isti ukrepi, odvisno od sheme v posamezni državi, istočasno podpirajo familistično ali individualistično usmerjeno politiko. Zato je potrebno pred določanjem glavnih značilnosti razvoja politik usklajevanja v primerjanih državah zadnjih 20 let preveriti način ureditve posameznih ukrepov oziroma imeti v mislih teoretične predpostavke o tem, ali ti vsiljujejo familistični ali individualistični model javne politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (glej Tabela 4.7).

Ker sistemi porodniških/starševskih dopustov neposredno podpirajo starševsko skrb, ne smemo zanemariti njihove sheme v posamezni državi. Zelo pomembni so podatki o njihovem trajanju, višini nadomestila, zaščiti službe v času dopusta in tudi podatek, komu so v osnovi namenjeni: samo materi ali obema staršema. Samo plačani dopusti, združeni z zaščito službe namreč omogočajo zaposlenim staršem nemoteno možnost uporabljanja te pravice (Gornick in drugi 1997; Stropnik in drugi 2008). Če so dopusti kot taki prepoznani in ovrednoteni kot potreba po nujenju skrbi, imajo lahko z vidika zahtev po zagotavljanju usklajevanja med plačanim delom in družinskimi obveznostmi tudi negativne implikacije. Analize denimo pokažejo, da dolgi dopusti ženske odvrtaajo od (ponovnega) vstopa na trg dela (Lambert 2008; Daly in Scheiwe 2010).¹⁵⁶ Dolge dopuste praviloma koristijo ženske (Korpi 2000), saj so ti slabo plačani (to je predvsem značilno za sheme, ki vključujejo pavšalno nadomestilo). Poleg tega dolgi dopusti ne otežujejo le sodelovanja na trgu dela, ampak tudi ne osvobodijo žensk skrbstvenega dela (Leira 2002). Analize namreč pokažejo, da slednji krepijo tradicionalno delitev skrbstvenega dela oziroma podpirajo ohranjanje

---

¹⁵⁴ Leitnerjeva (2003) razlikuje med štirimi dimenzijami: eksplicitnim familizmom, implicitnim familizmom, familizmom po izbiri in defamilizmom.

¹⁵⁵ V feministični literaturi najdemo različne tipologije, ki poskušajo zajeti tudi enakost med spoloma kot eno od dimenzij države blaginje (npr. Lewis 1992; Sainsbury 1996; Korpi 2000; Crompton 2001; Saxonberg 2003; Haas 2005), ampak nobena ni široko sprejeta.

¹⁵⁶ Temu je tako predvsem v kontekstu hitro rastočega tehnološkega napredka in tudi zaradi vse pomembnejšega vlaganja v človeški kapital, da bi obdržali konkurenčnost na trgu dela. Namreč, kot poudarijo Stropnikova in drugi (2008), so kratki dopusti bolj ugodni za osebe z visoko povezanostjo s trgom dela, saj se na ta način minimalizirajo negativni učinki na njihovo znanje, izkušnje in veščine ter posledično tudi na prihodnjo kariero in plačo.

tradicionalnih vlog v družini (Morgan in Zippel 2003). Za bolj problematične se pokažejo dopusti, daljši od enega leta (Leitner 2003; Lambert 2008), le krajši in dobro plačani dopusti pa prispevajo k enakosti med spoloma na trgu dela, predvsem ker omogočajo kontinuirano zaposlenost in znižujejo posledice starševstva na kariero (Gornick in Meyers 2004).

Tabela 4.7: Okvir za interpretacijo smeri reform glede na njihovo razmerje do familizma/individualizma

ukrepi		gibanje k familizmu	gibanje k individualizmu
<i>čas</i>	<i>porodniški dopust</i>	dolgi in slabo plačani porodniški dopusti (Daly in Scheiwe 2010)	izdatno plačani dopusti (Gornick in drugi 1997), odvisni od predhodnega dohodka (Korpi 2000; Lambert 2008)
	<i>starševski dopusti</i>	dolgi dopusti (nad enim letom), predvsem s pavšalnim nadomestilom (Leitner 2003; Lambert 2008); namenjeni le materam (Daly 2011)	kratki in izdatno plačani dopusti (do enega leta), odvisni od predhodnega dohodka (Gornick in Meyers 2004); dopust kot skupna pravica (Daly 2011)
<i>trg dela</i>	<i>skrajšani delovni čas/druga prožna oblika dela</i>	delo s skrajšanim delovnim časom (za matere) (Ostner 2003; Daly 2011)	prožna oblika dela (Stropnik 2007)
<i>spodbude, usmerjene k enakim možnostim</i>	<i>spodbude za vključevanje očetov v skrb za otroke</i>	neplačani ali slabo plačani dopusti, predvideni za očete (Daly 2011)	očetovski dopust/kvota za očete, plačilo odvisno od predhodnega dohodka (Korpi 2000; Daly in Scheiwe 2010; Saxonberg 2010a)
<i>otroško varstvo</i>	<i>institucionalne skrbstvene storitve za predšolske otroke</i>	slabo dostopne skrbstvene storitve za otroke do tretjega leta starosti (Leitner 2003; Korpi 2000); slabo subvencionirane skrbstvene storitve (Lambert 2008)	javno dostopne skrbstvene storitve (Kammerman 2003; Leitner 2003; Lambert 2008), predvsem do treh let starosti (Korpi 2000); cenovno dosegljive oziroma javno sofinancirane skrbstvene storitve (Leitner 2003; Gornick in drugi 1997; Lambert 2008)
	<i>alternative oblike varstva za predšolske otroke</i>	denarne podpore za varstvo v družini (Daly 2011)	-
<i>denarne podpore</i>	<i>otroški/družinski dodatki</i>	(izdatni) otroški dodatki (Gornick in drugi 1997; Korpi 2000; Saxonberg 2010a)	-
	<i>davčni sistem</i>	skupno obdavčenje (Sainsbury 1996; Hobson 2003; Barnett in Grown 2004; Haas 2005); davčne olajšave za delovno neaktivno soprogo (Korpi 2000)	individualno obdavčenje (Sainsbury 1996; Hobson 2003; Barnett in Grown 2004; Haas 2005; Daly 2011); odsotnost subvencij, ki podpirajo model enega hranitelja družine (Hobson 2003)

Dopusti, ki kažejo na dodatno tendenco k individualizaciji, predvsem pa podpiranju enakih možnosti med spoloma, spodbujajo tudi aktivnejšo vlogo očetov pri skrbi. Analize pokažejo, da je očetovo sodelovanje pri skrbi za otroke predvsem motivirano z višino denarnega nadomestila (Moss 2008; Daly in Scheiwe 2010). Države, ki so dosegle največji uspeh pri vključevanju očetov, so tako prav tiste, ki nadomestilo vežejo na predhodno plačo

(Gornick in Meyers 2004; Daly in Scheiwe 2010). Večje sodelovanje očetov pri skrbi za otroke izkusijo tudi države, ki ali uvedejo „očetovske kvote“ ali očetovske dopuste, medtem ko deljeni starševski dopusti, ki se lahko prenašajo z enega starša na drugega, ne prinašajo enakih rezultatov (Morgan 2008b).

Večje možnosti za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti lahko pospeši tudi možnost fleksibilne porabe starševskega dopusta (npr. možnost, da se pravica izkoristi kot delo s skrajšanim delovnim časom ali pa v več delih in ne nujno v strnjenem nizu ...) in možnost dela s skrajšanim delovnim časom za starše z majhnimi otroki. A možnost dela s skrajšanim delovnim časom prinaša dobre in slabe strani. Če na eni strani omogoča vsaj delno sodelovanje na trgu dela in starša istočasno osvobodi skrbi,¹⁵⁷ po drugi strani lahko vzdržuje tradicionalne vloge v družini, predvsem ker je možnost praviloma predvidena za ženske (Haas 2005). Tu je pomembno opozoriti tudi na trditev Dalyjeve (2011), ki pravi, da čeprav države zelo pogosto podpirajo delo s skrajšanim delovnim časom z nevtralnim jezikom, gre predvsem za namigovanje k sekundarni vlogi žensk na trgu dela. Poleg tega je delo s skrajšanim delovnim časom pogosto neprosto voljno, lahko pa pripelje tudi do »nezaposlenosti s skrajšanim delovnim časom« (Morgan 2008b, 409). Raziskave pokažejo tudi na druge negativne implikacije dela s skrajšanim delovnim časom, kot so nižji status na trgu dela, nižji zaslužki in posledično tudi nižje pokojnine (Warren in drugi 2001). Negativne implikacije postanejo dodatno izražene, ko je mreža javnih skrbstvenih storitev za otroke slabo razvita (Morgan 2008b) in ne omogoča izbire.

Razpoložljivo in dostopno institucionalno varstvo za otroke omogoča sodelovanje na trgu dela in neposredno pospešuje usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti (Lambert 2008; Daly 2011). Usmerjanje aktivnosti k razvoju institucionalnih skrbstvenih storitev za otroke, predvsem tam, kjer se na vključevanje v predšolske programe gleda kot na pravico otroka, Dalyjeva (2011) opredeli kot kazalec individualizacije, medtem ko se na njihovo odsotnost gleda kot na podporo tradicionalnim vlogam v družini (Haas 2005). Javno sofinanciranje in organiziranje institucionaliziranega varstva namreč zniža strošek skrbi za otroke in viša razpoložljivi dohodek zaposlenih (Gornick in Meyers 2004). Za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti je predvsem pomembno varstvo za otroke pod tretjim letom starosti, saj razvitost storitve omogoča obema staršema sodelovanje na trgu dela (Korpi 2000). Po drugi strani pa podpiranje alternativnih oblik skrbi, predvsem s pomočjo subvencij

---

¹⁵⁷ Takšno delo je tudi bolj ugodno, ko se šteje kot delo s polnim delovnim časom in zanj država nosi breme stroškov iz socialnega zavarovanja.

in davčnih olajšav za »družinske« oblike skrbi, stremi k podpori familistične politike (Daly 2011; Formánková in Dobrotić 2011).

Če se osredotočimo na denarne dajatve družinam, sta pomembna dva javnopolitična instrumenta: otroški/družinski dodatki in davčne olajšave. Način njune ureditve lahko posredno podpira prevladujoči model usklajevanja med plačanim delom in družinskimi obveznostmi v posamezni državi. Odvisno od ureditve otroških/družinskih dodatkov in davčnih olajšav tudi lahko presojava o smeri gibanja javnih politik. Korpi (2000) izdatnost denarnih podpor družinam uporablja kot kazalnik podpore modelu tradicionalne družine. A kot poudari Saxonberg (2010a), bi morali biti otroški dodatki zelo radodarni, da bi lahko vplivali na odnose med spoloma in podpirali matere, da raje ostanejo doma kot pa se vključijo na trg dela. To pa v večini držav ni tako. Največkrat so nevtralni in primarno služijo kot instrument, ki ublaži strošek otroka.¹⁵⁸ Poleg tega je za davčni sistem bolj verjetno, da bo pod določenimi pogoji podpiral prevladujoči model usklajevanja med družinskimi in poklicnimi obvezami. Tako avtorji opozarjajo, da skupno obdavčenje spodbuja tradicionalni model družine enega hranitelja in negativno vpliva na ponudbo ženske delovne sile (Sainsbury 1996; Barnett in Grown 2004; Haas 2005). Takšen ukrep je bil značilnejši za zahodnoevropske države,¹⁵⁹ medtem ko so posocialistične države pogosteje uvajale zakonodajo z davčnimi olajšavami za odvisne družinske člane (otroke, zakonske partnerje ...). Če ti ukrepi niso izrecno usmerjeni samo na očete ali matere,¹⁶⁰ ne spodbujajo določenega modela družine (Barnett in Grown 2004), predvsem pa ne v družinah z nižjimi dohodki (Daly in Scheiwe 2010).¹⁶¹

3.4.2.1 Idealnotipski prikaz gibanja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti k familizmu/individualizmu

Upoštevajoč v predhodnem poglavju opisane teoretične postavke o shemi ukrepov, ki podpirajo familistično/individualistično usmerjeno javno politiko, operacionaliziramo posamezne ukrepe usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (več pod Sliko 3.9,

¹⁵⁸ Na to namiguje tudi izračun Stropnikove (1997) za Slovenijo, ki pokaže, da so minimalni stroški prvega predšolskega otroka v družini 36 % povprečne plače. Po drugi strani podatki za Slovenijo pokažejo, kako povprečni otroški dodatek dosega okrog 8 % povprečne plače (OECD 2011). Tudi analiza za Češko iz zgodnjih 90. let prejšnjega stoletja, ko so bili otroški dodatki precej radodarni, pokaže, da otroški dodatek na Češkem pokriva med 18–36 % stroškov otroka (Kovařík 1992).

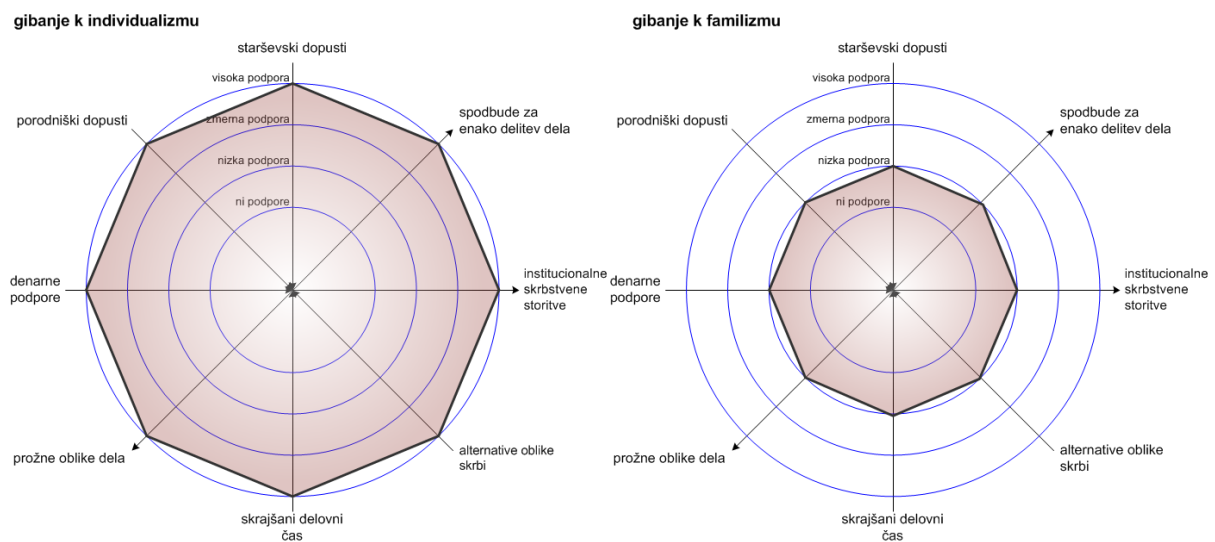
¹⁵⁹ Zahodnoevropske države so na ta način podpirale dodeljene vloge v družini in če se je mati odločila za sodelovanje na trgu dela, je bila „kaznovana“ s plačevanjem višjega davka (Saxonberg 2010a).

¹⁶⁰ V nekaterih državah so namreč samo očete upravljene do davčnih olajšav, nekatere države pa imajo različne davčne stopnje za moške in ženske (Barnett in Grown 2004).

¹⁶¹ Kot poudari Saxonberg (2010a), bi takšni ukrepi lahko prej vplivali na stopnjo rodnosti, a to ni predmet disertacije. Poleg tega je njegova trditev negotova, saj je obstoječe raziskave ne potrjuje (Stropnik in Sambt 2007).

podrobnejši opis v prilogi A). Položaj posameznih ukrepov v primerjanih državah in njihovo razmerje do familizma/individualizma določimo s pomočjo na teoriji utemeljene operacionalizacije ukrepov. To omogoči objektivnejšo določitev razvojne smeri politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posamezni državi.

Slika 3.9: Idealnotipski prikaz gibanja javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti k familizmu/individualizmu

Opomba: Zaradi boljše prehodnosti teksta tukaj predstavimo le kratek opis kriterijev operacionalizacije posameznih ukrepov (več v prilogi A). Ukrepi so operacionalizirani in jih je potrebno interpretirati na način, kot da raven podpore raste v smeri individualizacije (glej Tabelo P1).

Porodniški dopust (visoka podpora = 14–18 tednov, nadomestilo > 80 % predhodne plače; zmerna podpora = nad 18 tednov; nadomestilo < 80 % predhodne plače; nadomestilo z zgornjo mejo; nizka podpora = nad 18 tednov; pavšalno nadomestilo, odvisno od dohodka z nizko zgornjo mejo); *Starševski dopust* (visoka podpora = 1 leto, nadomestilo > 80 % predhodne plače; zmerna podpora = 1 leto, nadomestilo < 80 % predhodne plače ali z nizko zgornjo mejo; nizka podpora = 2 leti in več, pavšalno nadomestilo); *Spodbude za enako delitev dela* (visoka podpora = očetovski dopust ali kvote za očete, nadomestilo > 80 % predhodne plače; zmerna podpora = deljeni starševski dopust, nadomestilo > 80 % predhodne plače; nizka podpora = deljeni starševski dopust, pavšalno nadomestilo ali odvisno od dohodka z nizko zgornjo mejo); *Institucionalne skrbstvene storitve* (visoka podpora = več kot 30 % otrok do 3. leta vključenih v predšolske storitve; zmerna podpora = 15–30 % otrok do 3. leta vključenih v predšolske storitve; nizka podpora = 5–15 % otrok do 3. leta vključenih v predšolske storitve); *Alternativne oblike skrbi* (visoka podpora = neobstoj spodbud za alternativne oblike skrbi, nadomestilo v primeru nezadostnih kapacitet; zmerna podpora = subvencije/davčne olajšave za »družinske« oblike skrbi z zajamčenim subvencioniranjem na državni ravni; nizka podpora = denarne podpore staršem); *Skrajšani delovni čas* (visoka podpora = možnost uveljavljanja starševskega dopusta kot dela s skrajšanim delovnim časom, najdalj do otrokovega 2. leta; zmerna podpora = možnost dela s skrajšanim delovnim časom tudi po porodniškem dopustu, najdalj do otrokovega 3. leta; nizka podpora = možnost dela s skrajšanim delovnim časom več kot tri leta); *Prožne oblike dela* (zakonodaja omogoča/zmerno omogoča/ne omogoča prožnih oblik dela); *Denarne podpore* (visoka podpora = individualno obdavčenje, neradodarni otroški dodatki in davčne olajšave za odvisnega partnerja; zmerna podpora = individualno obdavčenje, zmerni otroški dodatki in davčne olajšave za odvisnega partnerja; nizka podpora = skupno obdavčenje; radodarni otroški dodatki in davčne olajšave za odvisnega partnerja).

Slika 3.9 ilustrira idealno pozicijo držav, ki podpirajo familistično oziroma individualistično usmerjeno javno politiko. Če povzamemo zelo na kratko: države, ki stremijo k individualistično usmerjeni javni politiki, podpirajo kontinuirano sodelovanje staršev (predvsem mater) na trgu dela s pomočjo razvoja skrbstvenih storitev in krajših ter izdatnih porodniških/starševskih dopustov. Pri tem so zelo pomembne spodbude za delitev skrbstvenega dela znotraj družine in omogočanje prožnih oblik dela za oba starša. Na drugi

strani familistično usmerjene politike predvidevajo obstoj dvostarševske družine, kjer ženska prevzema glavno odgovornost za skrbstveno delo (to se podpira z ukrepi, kot so dolgi in slabo plačani dopusti, praviloma namenjeni materam, podpore za skrb v družini ter izdatne denarne podpore za družine).

S pomočjo tako postavljenega modela ter predhodno predstavljenega razvoja javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti¹⁶² določimo smer njihovega gibanja v posamezni državi. Pri tem je treba imeti v mislih dejstvo, da javnopolitične ureditve v posamezni državi lahko izkazujejo različne oblike familizma ali individualizma in na podlagi tega favorizirajo različne družinske modele. In tudi to, da določanje položaja posamezne države temelji na uzakonjenih javnih politikah. Upoštevajoč javnopolitična in politična gibanja vsako državo obravnavamo skozi tri obdobja: prvo obdobje zajema 90. leta 20. stoletja, drugo obdobje zajema prvo polovico in tretje drugo polovico prvega desetletja 21. stoletja. Tako določena obdobja sovpadajo s spremembami oblasti in tudi s pomembnejšimi spremembami v politikah usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Na koncu je pomembno še enkrat poudariti, da ko v nadaljevanju poglavja govorimo o gibanju javnopolitičnega področja, govorimo o smeri razvoja ukrepov na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posamezni državi in ne o idealnotipskih modelih, ki jih države v praksi težko (ali celo ne) dosegajo.

3.4.2.2 Slovenija: individualizem

Kot smo že lahko videli skozi opis reform, v Sloveniji skozi 90. leta prejšnjega stoletja ne pride do značilnih sprememb na obravnavanem področju. Slovenija ohranja glavne značilnosti javnopolitičnih ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, iz socialističnega obdobja, ki se nagibajo k podpori t. i. *obsežnega modela dveh hraniteljev z deljenimi spolnimi vlogami*.¹⁶³ Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti tako vsebujejo določene elemente individualistično usmerjene politike, ampak istočasno kažejo tudi določeno stremljenje k familizmu. Predvideva se sodelovanje obeh staršev na trgu dela v polnem delovnem času, kar država omogoča z razvojem javnega

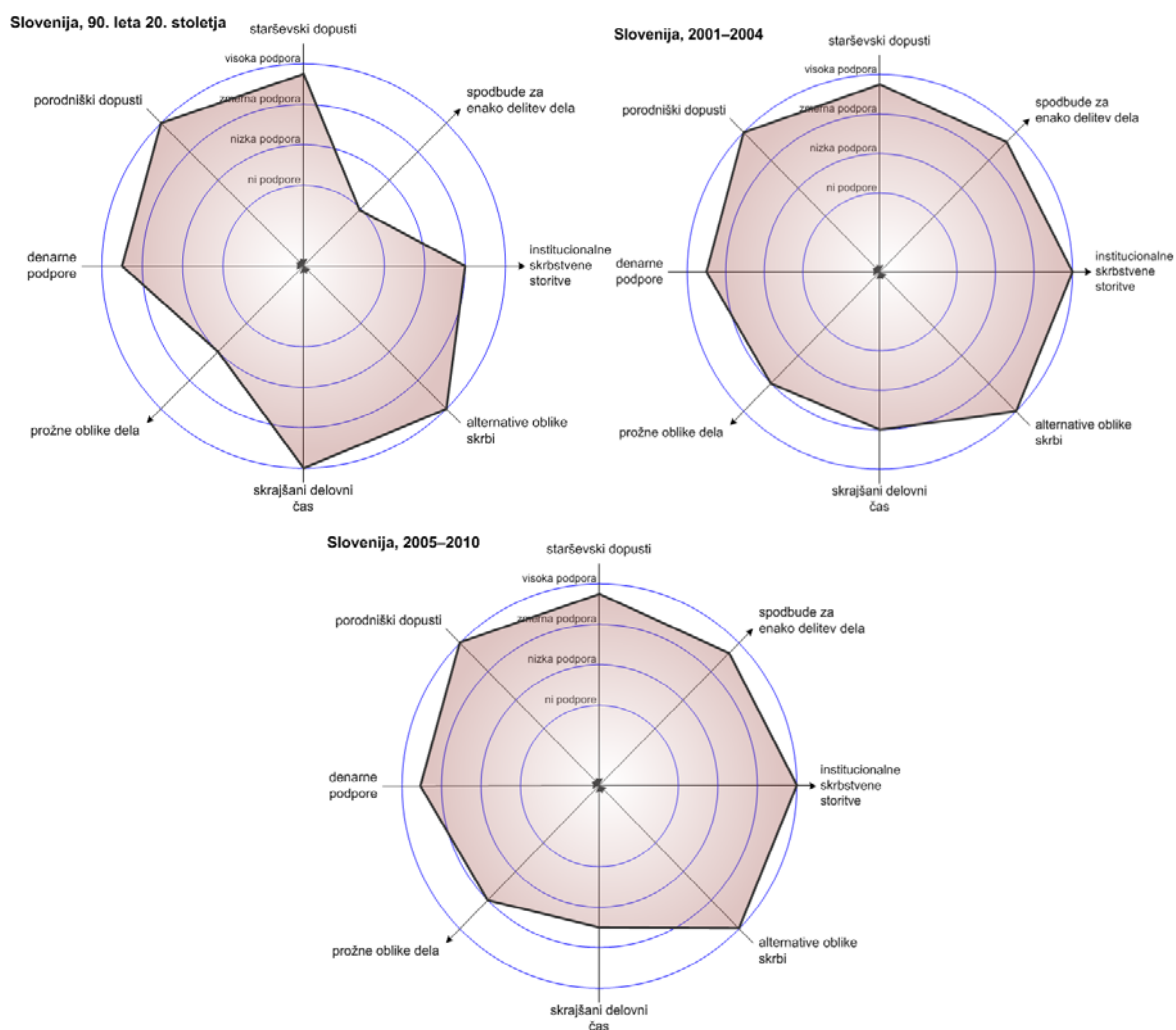
---

¹⁶² Pomembno je poudariti, da se v analizi opiramo le na programe, kreirane na nacionalni ravni oziroma skozi nacionalno zakonodajo, kar pomeni, da gre za programe, ki vključujejo neposredno javno participacijo pri financiranju.

¹⁶³ Termin model dveh hraniteljev z deljenimi spolnimi vlogami (ang. *dual-earner, gender specialised model*) Dalyjeva (2011) uporabi, ko opisuje procese, ki se zadnjih deset let dogajajo v zahodnih državah in predpostavljajo sodelovanje obeh staršev na trgu dela, a še vedno s tradicionalno delitvijo skrbstvenega dela v družini. Temu dodamo pridevnik „obsežen“, ki ga prevzamemo od Klennerjeve in Haškove (2010), ker prevladuje zaposlenost obeh staršev s polnim delovnim časom (v zahodnoevropskih državah, o katerih govori Dalyjeva, ženske namreč zelo pogosto delajo s skrajšanim delovnim časom).

institucionalnega varstva za predšolske otroke in z radodarnimi porodniškimi/starševskimi dopusti, primarno namenjenimi materam (glej Sliko 3.10). Kljub temu, da se na ta način podpira zaposlovanje žensk, je njihova vloga na trgu dela le »sekundarna« in se ohranjajo tradicionalne spolne vloge v družini.

Slika 3.10: Smer sprememb politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji v obdobju 1990–2010

Javnopolitične spremembe na začetku novega tisočletja se odmaknejo od tega modela in lahko rečemo, da slovenska politika na tem področju postaja bolj individualistično usmerjena. Slovenijo označi gibanje k t. i. *modelu družine dveh karier* (ang. *dual earner/dual carer*).¹⁶⁴ Kot poudari Orloffova (2009), gre za model, navdihnjen z enakopravnostjo spolov, ki kombinira dva ideala skrbi – ideal profesionalne skrbi in ideal deljenega starševstva

¹⁶⁴ Takšno opredelitev modela zagovarjata Gornickova in Meyersova (2003), medtem ko Lewisova (2009) takšno smer razvoja politike, predvsem v skandinavskih državah, označi kot podporo modelu zaposlenih odraslih z deljenimi spolnimi vlogami (ang. *gender differentiated, supported adult worker model*).

(Formánková in Dobrotić 2011),¹⁶⁵ ter na ta način omogoča zaposlenost obeh staršev. Takšna javnopolitična usmeritev, ki spodbuja razvoj javnega institucionalnega otroškega varstva in istočasno podpira tudi aktivno vlogo obeh staršev, je zelo podobna skandinavskemu modelu. A tako na primeru Slovenije kot skandinavskih držav vidimo, da ideal deljenega starševstva še vedno ni deležen takšne podpore na ravni javnopolitičnih ukrepov, kot to predvideva popolnoma individualistično usmerjeni model politike usklajevanja.¹⁶⁶

3.4.2.3 *Hrvaška: zmerni individualizem*

Tako kot Slovenija tudi Hrvaška sredi 90. let prejšnjega stoletja prevzame javno politiko, ki je bila značilna za obdobje socializma, zato skozi to desetletje ne pride do značilnih odmikov v javnopolitični usmeritvi na obravnavanem področju. Kljub težnjam odločevalcev po refamilizacijski usmeritvi družinske politike se namreč ta ne implementira. Zato lahko tudi hrvaško javno politiko usklajevanja tega obdobja označimo kot stremljenje k t. i. *obseženemu modelu dveh hraniteljev z deljenimi spolnimi vlogami* (glej Sliko 3.11).

Kljub na prvi videz podobni javni politiki na tem področju analiza pokaže na dve pomembni razliki med državama. Hrvaško od Slovenije na eni strani razlikuje dejstvo, da tudi skozi 90. leta obdrži »dualni« sistem,¹⁶⁷ kjer starši oziroma matere, vezane na trg dela, uživajo večje pravice kot matere izven trga dela. Takšna ureditev se obdrži vse do prvih let 21. stoletja. Po drugi strani ima Hrvaška že v času socializma in nato skozi 90. leta in pozneje veliko slabše razvit sistem javno dostopnih predšolskih storitev, predvsem za otroke do tretjega leta starosti.

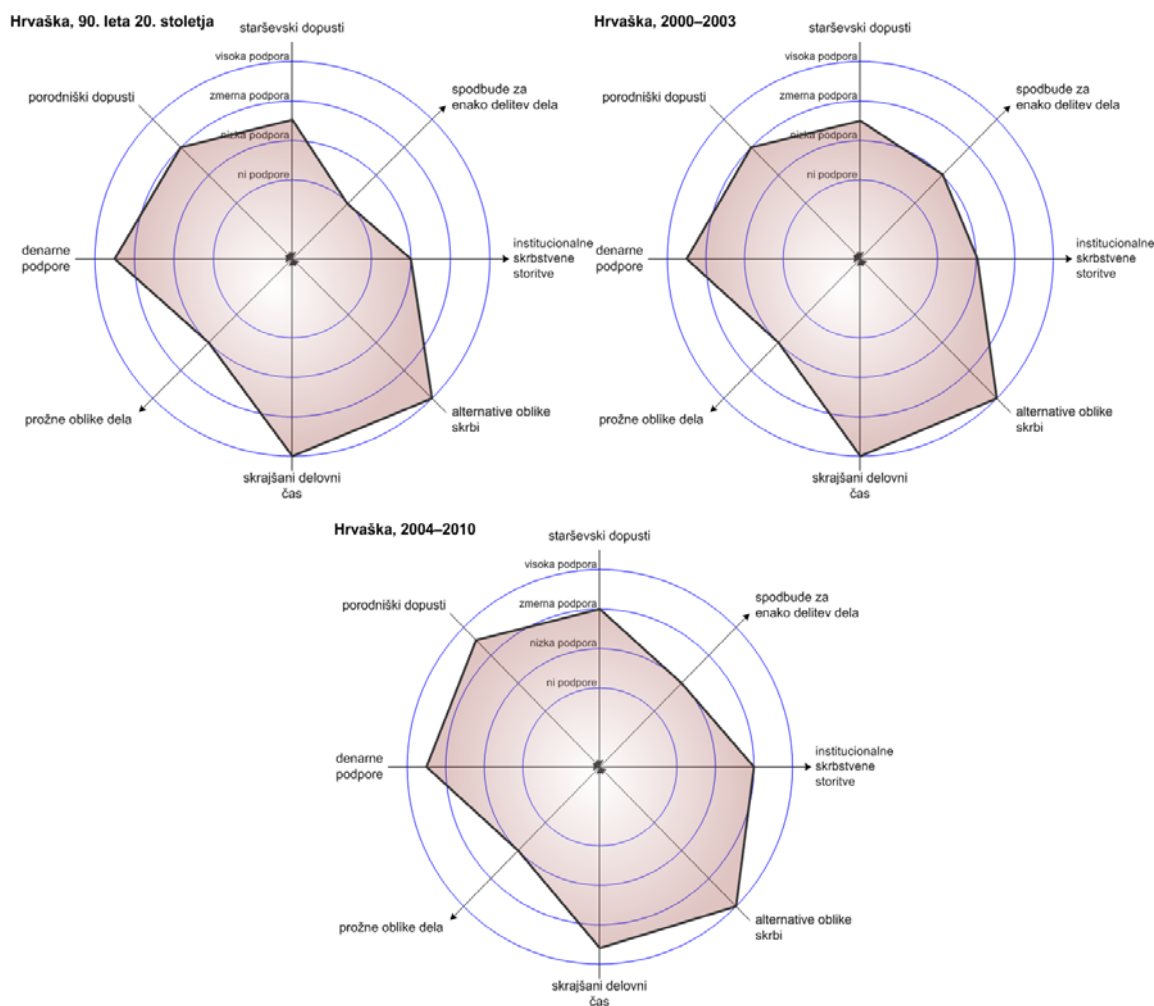
---

¹⁶⁵ Ideale skrbi uvede Kremerjeva (2006, 2007), ki razlikuje med petimi ideali skrbi: *materinstvo s polnim delovnim časom* (najboljšo skrb lahko preskrbi le mati, ki je doma); *deljeno starševstvo* (tako moški kot matere lahko skrbijo za otroke); *medgeneracijska skrb* (poleg matere so edini zanesljivi oskrbovalci edino stari starši); *profesionalna skrb* (usmerja se na profesionalno skrb, ki prispeva tudi k izobrazbi in h kognitivnemu razvoju otroka); *nadomestna mati* (plačana skrb v družini).

¹⁶⁶ Kljub dejstvu, da desnosredinska vlada v Sloveniji uvede manjše spremembe na obravnavanem področju, ki bi jih lahko označili za familistične, to ne spremeni razvojne poti področja.

¹⁶⁷ Lahko celo rečemo, da vpelje trojni sistem. Močan pronatalitetno usmerjeni diskurz namreč spremljajo dodatne spodbude za velike družine (tu se najbolj izpostavlja plačan porodniški/starševski dopust do treh let v primeru več hkratnih rojstev in za družine z več kot tremi otroki). A podatki DZS-ja (2011c) kažejo, da takšnih družin na Hrvaškem ni veliko (okrog 10 % družin ima tri otroke in okrog 3 % štiri in več otrok).

Slika 3.11: Smer sprememb politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Hrvaškem v obdobju 1990–2010

Če se usmerimo na razvoj obravnavanega področja skozi prva leta 21. stoletja, vidimo, da kljub manjšim prilagoditvam ne pride do sprememb v razvojni smeri javnih politik.¹⁶⁸ Na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti lahko tako sledimo, če uporabimo besede Knijnove (2003, 57), le »zmerni individualizaciji«. Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti sicer vsebujejo določene elemente individualizacije, a se istočasno delno nagibajo tudi k familizmu. Lahko rečemo, da Hrvaško tudi danes označuje t. i. *obsežen model dveh hraniteljev z deljenimi spolnimi vlogami*. Kljub dejstvu, da se v prvem desetletju 21. stoletja in tudi zadnji dve leti večji poudarek daje aktivnejši vlogi očetov (vpelje se deljeni starševski dopust, ki se podaljša za dodatna dva meseca v primeru, če oče izkoristi minimalno tri mesece starševskega dopusta), lahko rečemo, da gre le za simbolično podporo. Predvsem ob upoštevanju dejstva, da je nadomestilo v času starševskega dopusta na

¹⁶⁸ Sam opis področja pokaže, da so se reforme predvsem nanašale na „velike“ družine in bile usmerjene na manjši del prebivalstva, kar težko spremeni prevladujoč model politike.

Hrvaškem zelo nizko, medtem ko raziskave kažejo, da je koriščenje dopustov s strani očetov najpogosteje motivirano z višino denarnega nadomestila (npr. Moss 2008; Daly in Scheiwe 2010).

Model, ki ga na eni strani označujejo neradodarni starševski dopusti z nizkimi spodbudami za očete in poleg tega še nezadostno razvito javno institucionalno otroško varstvo (tudi po izteku razpoložljivega starševskega dopusta), nudi staršem le omejene pogoje za resnično usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Ker potreba po drugem dohodku v družini terja zaposlenost obeh staršev, se morajo slednji še vedno opirati ali na družinsko podporo ali pa na zagotavljanje skrbstvenih storitev na neformalnem trgu. Slika 3.11 pokaže, da Hrvaška naredi določen premik k individualizmu, a še vedno ne zadosten, da bi ga lahko označili za pomembno spremembo v smeri javne politike.

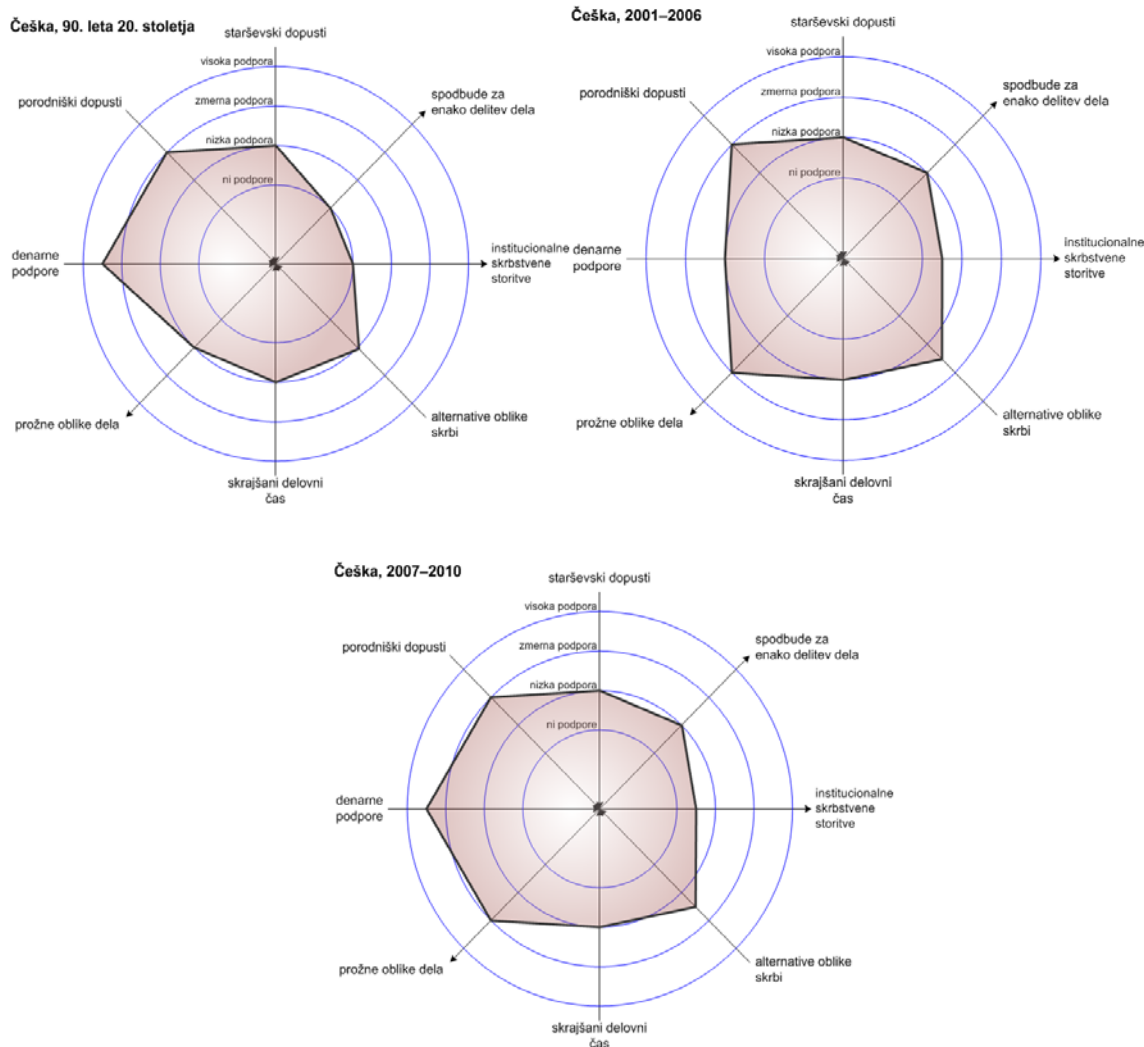
3.4.2.4 Češka: refamilizem

Češka je edina med primerjanimi državami, ki skrene od politike iz zgodnjega socialističnega obdobja in po razpadu socializma še okrepi tradicionalni pristop k družini. Češka se obrne k, kot ga označita Saxonberg in Sirovátka (2007), t. i. *refamilizacijskemu modelu družinske politike* (glej Sliko 3.12).

Češka, ki je v zgodnjem socializmu imela družinsko politiko zelo podobno drugim posocialističnim državam, začne že v drugi polovici socialističnega obdobja uvajati refamilizacijsko usmerjene ukrepe. Ker mreža jasli v tem obdobju staršem še vedno omogoča tudi sodelovanje na trgu dela, lahko rečemo, da obstajajo določeni pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. A češka vlada jaslim takoj po osamosvojitvi ukine podporo in dodatno podaljša pavšalno plačan starševski dopust, primarno namenjen materam (očetom se ne zagotavlja varnost službe, ko gredo na t. i. dodatni porodniški dopust). Takšna javna politika podpira tradicionalni model družine in kljub temu, da je zaposlenost mater družbeno sprejeta (in to večinoma v polnem delovnem času), takšna javnopolitična ureditev daje zelo omejene možnosti za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem za starše z majhnimi otroki. Javna politika, ki prvenstveno počiva na dolgih in slabo plačanih starševskih dopustih, ki skrbstvenim storitvam za otroke do tretjega leta starosti ne posveča pozornosti in ki predpostavlja primarno odgovornost žensk v skrbi za otroke, »sili« matere, da ostanejo dlje časa zunaj trga dela. Kot poudarita Klennerjeva in Hašková (2010),

takšni ukrepi podpirajo »prekinjen obsežen model dveh hraniteljev« (ang. *interrupted extensive dual earner model*).¹⁶⁹

Slika 3.12: Smer sprememb javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti na Češkem v obdobju 1990–2010

Takšna familistična usmeritev javnih politik se še bolj poudari leta 2005, ko se uvede skupno obdavčenje za družine, a se ta praksa že leta 2007 ukine. In kljub temu, da tudi Češka uvede možnost deljenega starševskega dopusta, gre tako kot na Hrvaškem le za simbolno podporo, ki ne najavi nove smeri v javni politiki. To se ne zgodi tudi po letu 2007 (glej Sliko 4.12), ko se uvede nekoliko fleksibilnejša možnost koriščenja starševskega dopusta (možnost večjega nadomestila, če je ta krajši), predvsem ker je cenovno dosegljivo otroško varstvo za otroke do treh let starosti še vedno nedostopno.

¹⁶⁹ Pod pridevnikom „prekinjen“ mislimo na dejstvo, da starši (matere) v času zgodnjega starševstva za daljši čas zapustijo trg dela, nato pa se nanj spet vrnejo.

3.4.3 Slovenija, Hrvaška in Češka: razhajanja v razvojni smeri posocialističnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

Čeprav v zgodnjem socializmu vse tri države začnejo z zelo podobnim razvojem primerjanega področja in pod ideologijo propagande delavskih pravic in ženske emancipacije uvajajo ukrepe, ki pospešujejo sodelovanje žensk na trgu dela, se že v drugi polovici socializma začnejo razhajati v javnopolitičnih ciljih obravnavanega področja. Tako se za razliko od Slovenije in Hrvaške na Češkem sproži intenziven pronatalitetni in refamilizacijski diskurz, kar se odraža tudi v ukrepih na področju družinskih politik, ki postanejo ne samo pronatalitetno, temveč tudi familistično naravnane in začnejo odgovornost za skrb umeščati v zasebno sfero.

Analiza pokaže, da se že v tem obdobju postopno izrisuje prihodnja razvojna pot družinskih politik v primerjanih državah in da te po osamosvojitvi izberejo tri različne poti, ki naj bi staršem omogočale usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Slovenija zagovarja vsestransko družinsko politiko, ki razume potrebo po uvajanju ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, pri tem pa upošteva tudi enake možnosti moških in žensk. Situacija v drugih dveh državah je drugačna. Tako na Hrvaškem kakor na Češkem politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti zadnjih dvajset let niso deležne večje pozornosti, za kar je moč najti različne razloge. Hrvaška za razliko od Slovenije podeduje slabo razvito mrežo institucionalnega otroškega varstva, poleg tega v okoliščinah vojne v ospredje postavi nacionalne interese in neposredne demografske cilje, ki so prisotni še danes. Za Hrvaško je predvsem značilna prisotnost prebivalstvene politike, ki je neredko tudi populistično naravnana. Na drugi strani na Češkem prevladuje izrazito familistična zamisel, ki najprimernejšo obliko skrbi za otroke vidi znotraj družine.

Disertacija pokaže, kako se različne ideje o »primerni« družinski politiki odrazijo tudi v razvoju obravnavanega javnopolitičnega področja. Slovenija in Hrvaška začneta s podobno pozicijo in v prvem obdobju po osamosvojitvi zadržita glavne značilnosti socialističnega obdobja (ukrepe na obravnavanem področju istočasno označijo določeni elementi tako individualistično kot familistično usmerjene politike), a postopno odstopita s te poti. Tako se Slovenija kljub še vedno nezadostnem naporu, usmerjenemu k spodbujanju enake delitve skrbstvenega dela, najbolj približa t. i. individualistično usmerjeni politiki usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Hrvaško kljub manjšem napredku v tej smeri še vedno označuje zmerni individualizem. Češka, ki že v drugi polovici socializma začne

zagovarjati familistično usmerjene ukrepe, takšno pot v posocialističnem obdobju le utrdi, zato jo označuje t. i. refamilistični model družinske politike.

Tako so tudi pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah različni. Medtem ko Slovenija omogoča precej ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela z družinskimi obveznostmi, tega ne moremo reči za Hrvaško in Češko. Če na Hrvaškem še vedno precej slabo dostopno institucionalno varstvo otrok staršem nalaga, da se morajo zanesti ali na pomoč svojih staršev (kar postaja v kontekstu njihovega rastočega sodelovanja na trgu dela vse manj verjetno)¹⁷⁰ ali pa na druge neformalne oblike skrbi,¹⁷¹ so na Češkem možnosti še manjše. Dolgi dopusti v razmerah, v katerih ni cenovno dosegljivega javnega institucionalnega varstva za otroke pod tretjim letom starosti in kot bomo videli tudi ni »primerna« prisotnost mater z otrokom pod tretjim letom starosti na trgu dela, puščajo zelo omejene možnosti izbire in »silijo« starše, predvsem pa matere, k dolgi odsotnosti s trga dela. Tukaj se spet postavlja osrednje vprašanje disertacije, zakaj so države razvile različne ukrepe, ki naj bi staršem pomagali pri usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. V nadaljevanju disertacije poskušamo najti ta odgovor.

---

¹⁷⁰ Za Hrvaško je značilno veliko število „prezgodaj“ upokojenih, predvsem skozi 90. leta prejšnjega stoletja, in domnevati je, da je to še vedno v veliki meri možno. A z rastočim sodelovanjem predvsem žensk na trgu dela, se predvideva, da bo potreba po skrbstvenih storitvah rasla.

¹⁷¹ Če uporabimo terminologijo Kremerjeve (2006, 2007), lahko rečemo, da takšna javnopolitična ureditev posredno podpira ideal medgeneracijske skrbi (npr. skrb s strani starih staršev) in ideal nadomestne matere (npr. skrb s strani varuš, pestunjev).

4 DEJAVNIKI POLITIK USKLAJEVANJA PLAČANEGA DELA IN DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI

4.1 Zgodovinske okoliščine

Osnovna postavka zgodovinskega institucionalizma pravi, da razumevanje reform ni mogoče brez poznavanja institucionalne in družbene dediščine države (Pierson 2000). Tako je tudi razvoj določenega javnopolitičnega področja težko razumeti brez poznavanja zgodovinskih okoliščin znotraj katerih nastaja. S tega vidika se v našem primeru pokažeta dve pomembni stvari. Na eni strani dediščina socializma, ki na določen način oblikuje današnje sisteme družinskih politik v vseh treh primerjanih državah, in na drugi strani izkušnja vojne na Hrvaškem. Analiza pokaže, da je potrebno pozornost usmeriti na postopne spremembe in ne samo na institucionalno, temveč tudi ideološko dediščino. To zagovarjajo tudi kritiki zgodovinskega institucionalizma oziroma pristopa odvisnosti od poti (npr. Béland 2005; Hemerijck 2008a).

4.1.1 *Dediščina socialističnega obdobja – pospeševalni ali ovirajoči dejavnik?*

Vse tri primerjane države se osamosvojijo na začetku 90. let prejšnjega stoletja, pred tem izkusijo večdesetletno vladavino socialističnega režima. Že v uvodnem poglavju opozorimo, da dosedanja literatura neredko sloni na domnevi, da vse države z izkušnjo socializma označuje ista razvojna pot na različnih področjih, tudi na področju družinskih politik (npr. Hantrais 2004). Na neutemeljenost takšnega pristopa opozorijo različni avtorji (npr. Blokker 2005; Cerami in Vanhuysse 2009), pri tem pa Puljiz (2008a) tudi poudari, da takšen pristop povzroči poenostavljeno oceno posocialističnih sprememb na področju socialnih politik. Na to pomanjkljivost pokaže tudi pričujoča analiza, ki izpostavi, da primerjanih držav ne označuje različna razvojna pot samo po osamosvojitvi, ampak že v obdobju socializma.

Videli smo namreč, da razlike v razvoju obravnavanega področja v primerjanih državah postajajo očitne že v socialističnem obdobju. Kljub dejstvu, da socialistični režim spodbuja vključevanje žensk na trg dela z organiziranjem institucionalnega otroškega varstva in zagotavljanjem plačanega porodniškega dopusta v vseh treh državah, so v tem pogledu države različno uspešne. V obdobju socializma ima na tem področju največ uspeha Slovenija. Hrvaška ima težave z razvojem javnih institucionalnih skrbstvenih storitev za otroke. Na drugi strani pa Češka, zaskrbljena zaradi padajoče stopnje rodnosti, že v 70. letih 20. stoletja odstopi od diskurza polne zaposlenosti žensk in začne zagovarjati familistično usmerjeno

družinsko politiko. Tako tudi že skozi socialistično obdobje oblikovan sistem ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, napoveduje poznejše posocialistične družinske politike v primerjanih državah (npr. uvajanje triletnega porodniškega dopusta na Češkem že v obdobju socializma olajša poznejšo razvojno pot, znotraj katere se ukine podpora jaslim).

Tako kot druge posocialistične države se tudi Slovenija in Hrvaška srečata z diskurzom, ki oporeka v socializmu pridobljenim pravicam in zagovarja redomestifikacijo žensk, a ta ni tako široko sprejet kot na Češkem.¹⁷² Slednji v Sloveniji pri razvoju posocialistične družinske politike niti ne prevlada, na Hrvaškem pa diskurz redomestifikacije žensk postane prevladujoč predvsem v funkciji z vojno zaostrene nacionalne ideologije in demografske obnove prebivalstva in ne toliko v funkciji odpora proti socialistični ideologiji.¹⁷³

Ko govorimo o Sloveniji, Jalušičeva (2002) poudari, da je po prvih večstrankarskih volitvah tudi slovenska desnica videla priložnost, da po vzoru drugih vzhodnoevropskih držav razširi prepričanje, da je socializem prisilno emancipiral ženske in da si te pravzaprav želijo nazaj k gospodinjstvu. Skupaj s katoliško cerkvijo začnejo kampanjo za retradicionalizacijo vloge žensk v družini, a jim ta ne uspe, predvsem zaradi močnega nasprotovanja v tem obdobju zelo aktivnega feminističnega gibanja, ki se združi z nasprotno politično opcijo in nekaterimi sindikati (SI-4; SI-9; SI-10). Tako se v Sloveniji na dediščino socializma na področju družinskih politik gleda prej pozitivno kot negativno, predvsem ko gre za pravice žensk:

„... pri momentu mora biti kdo [v novi vladi na začetku devetdesetih], ki je občutljiv na te stvari in bo tudi zagovarjal vse to, kar so si ženske v socializmu pridobile ...“ (SI-10),

„... pri nas so nekatere stvari ... pridobljene v socializmu, in se to ne ..., lahko imaš velike politične težave, če se lotiš nekaterih stvari ...“ (SI-9).

To je razvidno tudi iz uradnih dokumentov, ki zagovarjajo ohranjanje pozitivnih elementov dotedanjih sistemskih in vsebinskih rešitev (npr. Krek 1995). Tako Slovenija ukrepe na področju družinskih politik prevzame od bivše države in jih po osamosvojitvi dodatno dograjuje z novimi elementi, med drugim tudi tistimi, vezanimi na spodbujanje aktivnega očetovstva (Formánková in Dobrotić 2011). Reforme tako zavzamejo obliko manjših in postopnih procesov prilagajanja, ki počasi preoblikujejo naravo države blaginje.

---

¹⁷² Intervjuji v Sloveniji pokažejo, da se na politiko Češke na tem področju gleda kot na negativen primer (SI-8; SI-9).

¹⁷³ Več v naslednjem poglavju.

Če izhajamo iz klasifikacije Streecka in Thelenove (2005), lahko te spremembe označimo s pridevnikom »dopolnjujoče«.

Primer Hrvaške tudi pokaže, da se že določena smer razvoja težko spremeni, predvsem ko se znotraj že obstoječih ureditev ustvarijo interesi in če sprememb ne pospešujejo močni zunanji pobudniki. To je najbolj očitno na področju otroškega varstva, kjer zadnjih dvajset let ni bilo reform. Tako kot predvideva pristop odvisnosti od poti (Pierson 1996, 2000), tudi analiza pokaže, da znotraj že obstoječega sistema posamezniki prevzamejo dodeljene vloge in obveznosti ter sledijo v naprej določenim pričakovanjem in interesom. Tako že v 80. letih prejšnjega stoletja pedagoški lobi prepreči uvajanje instituta pestunij (Iris 1984a), na katerega oblikovalci javnih politik gledajo kot na cenejšo obliko skrbi, predvsem za otroke pod tretjim letom starosti. Podobno se dogaja tudi okrog leta 2003:

„... tu smo se potem prizadevali k uvajanju izveninstitucionalnih oblik skrbi za otroke zgodnje predšolske dobe, kjer bi pestunje pomagale, torej začeli smo to delati tudi na usklajevanju zakonodajnih temeljev, da bi lahko v obliki obrti ali na nek drug način, ampak legalno opravljale takšno skrb ... mi smo za te pestunje, s katerimi smo prišli zelo daleč, mi nismo formalno uspeli ustvariti zakonodajnih temeljev, ker sta nam vzgoja in izobraževanje zakomplicirali stvar [misli na pristojno ministrstvo] ... vzgoja in izobraževanje tega nikoli nista do konca izpeljali, mi smo izpeljali do konca izobraževanje prve skupine pestunij z Učiteljsko akademijo ... doživeli smo odpor [s strani pristojnega ministrstva], pravi odpor, minister sam je bil za in je razumel, ampak tukaj so bili nekakšni profesionalni lobiji brez veze [strokovni lobi je bil močen] ... čeprav sem tudi predstavnik predšolskega sindikata vključil/a v delovno skupino, je tukaj malo popustil, ampak na samemu ministrstvu ...“ (HR-10).

Problem odpora do že vzpostavljene institucionalne strukture in interesov, ki se oblikujejo okrog nje, med argumente neizvajanja reform na področju otroškega varstva uvršča tudi predstavnik/ca ministrstva:¹⁷⁴

„... da bi vi to naredili, morate nekatere stvari, ki so se utrdile, dobesedno – pazite, otroški vrtci so prešli v svojo določeno varnost, oni vejo, da imajo določeno moč, sindikat se je organiziral po tem in imajo zagotovljene prihodke od države in od mest, enot lokalne, regionalne samouprave, torej kdorkoli si upa reči, 'to je treba spremeniti,' se bo spopadel z zelo močnim lobijem tukaj ...“ (HR-5).

Na politiko na Češkem ne vpliva le institucionalna dediščina, ampak se kot pomemben dejavnik razvoja češke posocialistične družinske politike pokaže predvsem negativno zaznamovanje dediščine socializma. Po osamosvojitvi se namreč dodatno okrepi že v drugi polovici socializma spodbujena težnja k retradicionalizaciji in domestifikaciji žensk, spodbujena z diskurzom, da si ženske pravzaprav želijo nazaj k vlogi gospodinje, in z diskurzom o škodljivosti jasli. Poleg tega začnejo odločevalci zelo negativno gledati na politike enakih možnosti (CZ-6; CZ-7; CZ-10). Povezujejo jih s socialistično ideologijo, ki je „silila“ ženske na trg dela (Saxonberg in Sirovátka 2007; Kocourková 2009). Takšno ozračje

---

¹⁷⁴ To je predvsem problem, ker intervju pokaže, da je ministrstvo naklonjeno reformi, ki bi omogočila delovanje alternativnih oblik skrbi (torej bi šlo za odklon od sedanjega izključno institucionalnega otroškega varstva).

v odsotnosti feminističnega gibanja¹⁷⁵ in dodatno spodbujeno z neoliberalno paradigmo tega obdobja se odrazi v ukinitvi/zmanjšanju podpore jaslim in dodatnem podaljševanju porodniških dopustov. Na podlagi analize lahko rečemo, da je negativna zaznamovanost ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, iz socialističnega obdobja posledica svojevrstnega »mita« o škodljivosti jasli za razvoj otrok. To najbolj nazorno predstavi obsežna, a zelo reprezentativna trditev:

„... ampak kvaliteta celo komunističnih jasli je bila v redu. Jaz mislim, da samo, lahko je bilo kje, ampak kvaliteta je bila izjemno skrbna, glede na higieno, imeli ste posebne pestunje, ki so delale tam, posebej izobražene bolničarke, celo pred letom 1989. Torej, s tega stališča je bila kvaliteta jasli velika. Edina stvar, ki bi lahko bila čudna, da so mogoče nekateri ljudje, starši so bili prisiljeni dati svoje otroke v jasli za daljši čas ... In to seveda ni bilo zelo lepo in skupine so bile prevelike, morda ... Tudi je izjemno čudno, da imamo enega psihologa, otroškega psihologa, ki lahko gre v medije, na televizijo in reče, veste mi imamo študijo, ki kaže, kako so jasli zelo škodljive za otroke. In potem ga mi vprašamo, kje je ta študija? Nič ... In več ljudi je poskušalo dobiti to študijo in jo nikoli nismo dobili. Samo slabo laže. In potem je tudi iz zgodovine, imeli smo zelo znanega otroškega psihologa Matějčeka, in on je bil ta, ki je izdelal longitudinalno študijo o otrocih iz t. i. sirotišnic ... On je bil ta, ki je začel v 60. letih govoriti, kako je kolektivna skrb, ampak to je kolektivna skrb v institucijah, kriva, da so otroci psihološko poškodovani ... In potem je bilo kot danes, ti konservativni psihologi so uporabljali njegove besede in jih prenašali na jasli. Ampak jaz sem se enega dne resno razjezil/a in sem šel/la gledat preteklo delo tega profesorja Matějčeka in našel/la delo iz leta 1961, in ker je veliko ljudi, konservativnih ljudi, ekstremno konservativnih ljudi, omenilo njegov film iz leta 1961 naslova »Otroci brez ljubezni«. In oni so govorili, to je, on je pokazal v svojem filmu, da so jasli napačne. In uspelo nam je najti ta film in cel film je v glavnem o otrocih v sirotišnicah in kako jim gre danes ... Torej je film o tem, in v filmu imate eno zgodbo o deklci, ki je začela hoditi v jasli, ampak le 4 ure na dan, ko je bila stara 2 leti ali nekaj takšnega. In konec filma je, ker smo v teh časih imeli celo tedenske jasli in tudi leta 1961 je starševski oziroma porodniški dopust trajal okrog 3 mesece in nič več. Nekateri starši so morali dati zelo majhne otroke v te tedenske jasli, otroke so oddali tam v ponedeljek zjutraj in ponje prišli v petek zvečer. Potem seveda, to je že skoraj kot institucija in je on samo opozoril, rekel je, da to ni v redu in podobno, na koncu pa samo rekel, da bi lahko bili ti otroci iz teh jasli tudi ranjeni, kot tisti iz sirotišnic; ali nekako v smislu: bodite pozorni in to je to. In pozneje, oni so na osnovi tega filma resnično podaljšali starševski dopust ... Torej je to celotna zgodba in ljudje so samo povzeli, pomešali so vse skupaj in interpretirali, kot da je v svojem filmu pokazal, kako so jasli napačne. Ampak nihče ni videl tega filma ...” (CZ-8).

Trditev zelo nazorno pokaže, kako prevlada diskurz »škodljivosti jasli«, ki je dejansko utemeljen na napačnem razumevanju rezultatov psiholoških raziskav. Tudi Saxonberg in Hašková (2011) poudarita, da čeprav znani češki psiholog Matějček v 60. letih prejšnjega stoletja odprto in pošteno opozori na razliko med sirotišnicami in jaslimi, mediji »zamegljijo« to sliko. Jasli se tako v javnosti začnejo izenačevati s sirotišnicami in stališče do njih postane zelo negativno. To zelo močno vpliva na zavest odločevalcev, ki začnejo postopno uvajati familistično usmerjene ukrepe, kar pokaže tudi pričujoča analiza. Prav na tem primeru se izkaže, kako pomembno je upoštevati postavke diskurzivnega institucionalizma (Schmidt 2010a), ki poudarja, da je potrebno pozornost usmeriti tudi na zastopanje idej skozi diskurz, ki vključuje tudi »mite«.

---

¹⁷⁵ Saxonberg in Sirovátka (2007) pokažeta, da protifeministična dediščina vpliva tudi na zahteve ženskih organizacij v 90. letih 20. stoletja po redomestifikaciji žensk.

Z razpadom socializma se dodatno okrepi mnenje, da je najprimernejša oblika skrbi za najmlajše otroke do treh let v družini. Ta miselnost se je ohranila vse do danes.¹⁷⁶ Saxonberg in Hašková (2011) poudarita, da k razvoju takšnega diskurza dodatno pripomore padec ekonomske rasti. To izkoristijo psihologi, pediatri, demografi in ekonomisti, da uresničijo svoje interese na tem področju oziroma lažje zagovarjajo vrnitev k tradicionalni delitvi dela. Diskurz »negativne dediščine socializma« je prisoten celo posocialistično obdobje:

„... zagotovo so tukaj diskurzi drugačni zaradi izkušnje pred letom 1989 ... retorika, ki jo pravzaprav lahko uporabljate, ko želite predlagati nekaj ali ko želite, da nek predlog izpade zelo neumen ... potem lahko naredite povezavo s komunističnim časom na retorični ravni in tako bo to imelo negativno etiketo, torej se lahko resno igrate in politiki to počnejo, tudi na področju družinske politike ...” (CZ-6).

Medtem ko na Češkem izrazito negativno gledajo na dediščino socializma, na Hrvaškem in v Sloveniji zasledimo tudi poskuse branjenja oziroma zagovarjanja obstoječih ureditev. Da bi lahko razumeli izrazito negativno zaznavanje socialistične dediščine na Češkem, je pomembno opozoriti na različne »obraz« socializma v primerjanih državah. Na to, da se države SVE razlikujejo v obliki uradne socialistične ideologije, opozori Ekiert (1996).¹⁷⁷ Jugoslavija¹⁷⁸ za razliko od Češkoslovaške¹⁷⁹ izpade iz togega vpliva sovjetskega sistema in jo zato avtor označi za »mehkejšo« obliko socializma.¹⁸⁰ Proces decentralizacije v Jugoslaviji, ki se začne v 50. letih prejšnjega stoletja (Vojnovič 1995), in uvajanje samoupravljanja pripeljeta določene elemente trga v plansko ekonomijo. S tem se ustvarja potreba po neodvisnem sistemu socialnega varstva in državam omogoči, da tudi same ustvarjajo javne politike, primerne za družbo po procesu modernizacije.

Za razliko od Češkoslovaške imajo države Jugoslavije tako možnost svobodnejšega oblikovanja javnih politik, sistem samoupravljanja pa prebivalstvu še vedno omogoča (čeprav omejeno) možnost sodelovanja znotraj tega procesa. Bebler (2002, 130) denimo poudari, da „čeprav so bile uradne trditve o njiju [samoupravi in samoupravljanju] očitno pretirane, so ti podsistemi navadnim ljudem dali omejeno, a dejansko odločevalno vlogo v službi in v njihovi soseščini“. Analiza pokaže, da se takšna možnost odločanja pozitivno odrazi pri razvoju skrbstvenih storitev v Sloveniji, saj se skupnosti odločajo za uvajanje dodatnih samoprispevkov za ta namen. Tega ne zasledimo na centralni državni ravni ali na Hrvaškem.

---

¹⁷⁶ Jasli kot ukrep na področju družinskih politik kritizirajo tako politiki kot tudi snovalci ukrepov na ministrstvu (CZ-10; CZ-11), pri čemer Saxonberg (2010a) opozori, da strokovnjaki na ministrstvu svojo politiko utemeljijo na članku pediatra, ki napačno prikaže rezultate zunanjih raziskav, svoje raziskave pa sploh ne naredi na Češkem.

¹⁷⁷ Ta del v manjšem obsegu temelji na zaključnem poglavju članka Formánkove in Dobrotičeve (2011).

¹⁷⁸ Izpod Jugoslavije se Slovenija in Hrvaška osamosvojita leta 1991.

¹⁷⁹ Češkoslovaška se leta 1993 miroljubno razdeli na dve državi: Češko in Slovaško.

¹⁸⁰ Govor je o „socializmu z ljudskim obrazom“ (Županov 1996a, 286), a Bebler (2002, 129) poudari, da gre v tem primeru za »doma pridelan« in ne s strani »Sovjetske zveze naložen socializem«.

Po drugi strani trdi sovjetski režim tega ne omogoča na Češkoslovaškem. Tam imajo tudi večji občutek, da jim je politika vsiljena od zgoraj navzdol. Po razpadu socializma zato tudi pride odpor do t. i. feministične dediščine socializma¹⁸¹ bolj do izraza. Negativno stališče do socializma na Češkem lahko razberemo tudi iz raziskav javnega mnenja na začetku 90. let prejšnjega stoletja. Rezultati pokažejo, da ima denimo v Sloveniji 33 % anketirancev (zelo) negativno stališče do socializma, na Češkoslovaškem pa kar 50,4 % (Mason 1995). Druga raziskava, ki vključuje tudi Hrvaško, pokaže na visok odpor do socialistične dediščine tudi na Hrvaškem; ta se znajde takoj za Češko (Županov 1996b). Županov (1996b, 451) to pripisuje posledicam vojne, zaradi katere pride do nepričakovanega redefiniranja celotne izkušnje socializma. Nanjo se naenkrat začanja gledati kot na „srbsko-komunistično zaroto,“ v kateri je bila vojna načrtovana vnaprej in se zato posamezniki vidijo kot žrtve režima. Lahko rečemo, da so ti očitki podani bolj na retorični ravni, pri dejanskih ukrepih, predvsem pa na primerjanem področju, Hrvaška prevzame dotedanjo politiko in je zadnjih 20 let bistveno ne spreminja.

Nepomembno ni niti dejstvo, da je bila Jugoslavija veliko bolj odprta za zahodne vplive in tako Korintusova in Stropnikova (2009) poudarita, da Švedska postane model za Slovenijo že v drugi polovici socialističnega obdobja, zaradi česar vprašanja enakih možnosti že zelo zgodaj postanejo del javnopolitičnih razprav. Tudi za Hrvaško v literaturi zasledimo, da so pri reformah na področju otroškega varstva leta 1977 posnemali izkušnje zahodnih držav (npr. Švedske, Nemčije, Danske, Finske in Francije) (Iris 1984b).

Države ne izkusijo le različnih oblik socializma, temveč so različne spodbude pripeljale tudi do njegovega razpada. Tako denimo spremembam v bivši Jugoslaviji ni botrovala znotrajdržavna konfrontacija med »osovraženim« komunističnim vladarjem in uličnimi demonstracijami, kakor se je to zgodilo na Češkoslovaškem. V Jugoslaviji gre prej za proces, ki ga povzročita republiški in etnonacionalni razpad (Bebler 2002, 129): »gre za razparanje Titove Jugoslavije – in ne za močan opozicijski aktivizem v smislu Solidarnosti¹⁸² ali popularnega ostrega nasprotovanja komunističnemu režimu – ki je bila daleč najbolj prevladujoča politična realnost v Sloveniji na začetku 90. let prejšnjega stoletja«. Tudi ekonomsko pešanje v 80. letih ne prepreči takšnega razvoja in kot poudari Puljiz (2008a, 28), moramo »enega od ključnih razlogov za propad socializma iskati v tem, da se pod njegovim okriljem ni mogel več uresničevati impliciten družbeni sporazum med vladajočo

---

¹⁸¹ Besedo tako imenovani dodamo zato, ker se, kot poudari Jalušičeva (2002), proces emancipacije žensk v socializmu odvija brez pomoči feminističnega gibanja.

¹⁸² Pri tem misli na odpor sindikatov na Poljskem skozi 80. leta prejšnjega stoletja.

nomenklaturu in širokim slojem prebivalstva«, skozi katerega se je v zameno za socialno varnost podpirala vladajoča struktura. Na Hrvaškem pa se te okoliščine še dodatno prepletejo z vojno in za razliko od drugih dveh držav proces osamosvojitve ne poteka v mirnih okoliščinah, kar pripelje do množičnih negativnih posledic.

4.1.2 Posledice vojne na Hrvaškem: ekonomske in socialne posledice, »ujeta« socialna država in krepitev nacionalne ideologije

Medtem ko se Češka osamosvoji v mirnih okoliščinah, proces osamosvojitve Hrvaške in Slovenije spremlja vojna. Ker gre v primeru Slovenije za desetdnevno vojno, slednja ne predstavlja bistvenega dejavnika na obravnavanem področju, medtem ko vojna na Hrvaškem resno razburka prva tranzicijska leta.¹⁸³ Puljiz (2004) zapiše, da se je predvidevalo, da bo Hrvaška zaradi svojih gospodarskih in socialnih strukturnih lastnosti lažje kot druge posocialistične države prebrodila tranzicijo, a te napovedi prekinejo težave, ki jih prinese vojna. Vojna prinese številne in dolgoročne posledice, ki se jih v kratkem zapisu dotaknemo v nadaljevanju.

4.1.2.1 Ekonomske in socialne posledice vojne in »ujeta« socialna država

Hrvaška utрпи veliko ljudsko in materialno izgubo.¹⁸⁴ Po zadnjih javno dostopnih podatkih v javnosti precej izpodbijan¹⁸⁵ register veteranov šteje 501.666 oseb (Vlada RH 2011d). Velikost veteranske populacije najbolje opišemo, če jo primerjamo z velikostjo veteranske populacije v drugih državah. Tako denimo v Veliki Britaniji, ki uporablja eno najboljše definicij in za veterane šteje vse osebe, ki so v vojni služile več kot en dan (vključno z njihovimi družinskimi člani), veteranska populacija obsega 20 % celotne populacije ali dvakrat več kot v ZDA (Dandeker in drugi 2006). Na Hrvaškem veteranska populacija obsega 11,6 % celotne populacije.¹⁸⁶

Prikazane številke so tako kazalec izdatnosti sistema skrbi za veteransko populacijo. Hrvaška namreč ustvari izdaten sistem, znotraj katerega zagotavlja zelo obsežen krog pravic

---

¹⁸³ Prva polovica poglavja delno temelji na članku Dobrotičeve (2008a).

¹⁸⁴ Uradni podatki govorijo o 6695 vojaških in 5139 civilnih smrtnih žrtvah vojne ter o 1176 izginulih vojakih in 7666 vojakih v ujetništvu (Vlada RH 2005). Živić (2005) poda podatek o 6222 umrlih/izginulih osebah srbske etnične pripadnosti, od teh jih je bilo 5479 rojenih na Hrvaškem, 743 pa v drugih državah. Uradne ocene vlade škodo vojne ocenjujejo v višini do 65.330.635.000 DEM. Na materialno škodo odpade 40,2 %, na stroške vojne in nevzdrževanje dobrin 26,1 %, na škodo življenja in zdravja prebivalstva pa 33,7 % (Družić 2004). Okupiranega je bilo 26 %, uničenega oziroma poškodovanega pa 54 % ozemlja (Puljiz 2001).

¹⁸⁵ Predvsem zaradi velikega števila vpisanih veteranov, ki naj bi bilo nerealno.

¹⁸⁶ Lastni izračun, ki temelji na podatkih o številu veteranov in prebivalcev (Vlada RH 2011d; DZS 2011a).

za veterane in njihove družinske člane na vseh segmentih njihovega življenja.¹⁸⁷ Analiza pokaže, da gre za enega najobsežnejših sistemov, tudi če gledamo primerjalno, in da strošek sistema, predvsem usmerjenega k denarni in drugi materialni podpori, iz leta v leto narašča (Dobrotić 2008a). Celotni izdatki tega sistema npr. leta 2003 znašajo 1,52 % BDP-ja, leta 2009 pa 1,89 % BDP-ja.¹⁸⁸ To zagotovo prinaša določen pritisk na druge sisteme socialne varnosti, kar lahko ilustriramo s primerom invalidskih pokojnin bivših vojakov. Število slednjih močno raste; konec leta 2001 je bilo do njih upravičenih 17.557 vojakov, do septembra leta 2011 je njihovo število zraslo na 57.926 (HZMO 2001; HZMO 2011a). Pri tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da so njihove povprečne pokojnine za 156 % višje kot invalidske pokojnine na osnovi rednega pokojninskega zavarovanja (HZMO 2011a).¹⁸⁹

Vojna torej pomembno določa tako gospodarske kot tudi socialne procese v hrvaški družbi. Če se osredotočimo na prve, se posledice vojne predvsem odražajo v gospodarski stagnaciji, izgubi trga, padcu BDP-ja in rasti brezposelnosti, kar je dobro razvidno v naslednjem poglavju. Ko govorimo o socialnih posledicah vojne, pa vojna v revščino porine velik del prebivalstva, veliko med njimi jih ostane brez stanovanja in osnovnega dohodka, pride tudi do socialnega razslojevanja prebivalstva (Puljiz 2001, 2008a). Poleg tega se Hrvaška zaradi vojne sooči z velikim številom izgnancev in beguncev, kar državni proračun dodatno obremeni. Podatki namreč kažejo, da je bilo konec leta 1991 550 tisoč izgnancev in 150 tisoč beguncev (Puljiz 2001).¹⁹⁰ Za njihovo oskrbo je država skozi leta 1992, 1993 in 1994 porabila 10,5 % BDP-ja (Radić v Puljiz 2008a, 32). Ti izdatki postavijo ostala socialna vprašanja v drugi plan, osnovni napori so usmerjeni k sanaciji posledic vojne, zaradi česar po besedah Puljiza (2008a, 31) nastopi tako imenovana »krizna socialna politika«:

„... to se ni toliko izvorno opazovalo [družinska politika v času vojne], temveč je bilo vse v kontekstu tega socialnega programa ... pozornost je seveda bila usmerjena na te družine, ki so bile begunci, pregnanci ... ta zakonodaja pred vojno, otroški dodatki ... porodniški dopusti in te institucije, to je ostalo, ampak glavna pozornost je bila na beguncih in pregnancih ...“ (HR-2).

Nepomemben ni niti podatek, da se med vojno zaradi finančnih težav pokojnine niso usklajevale s plačami. To se je končalo s tožbo upokojencev in odločbo ustavnega sodišča, da

---

¹⁸⁷ Zajema obsežne denarne pravice veteranov in članov njihovih družin (npr. oskrbnine, družinske pokojnine, dodatek za nego, enkratne denarne pomoči ...), dodatne pravice na osnovi zdravstvenega/pokojninskega zavarovanja, dodaten otroški dodatek, dodatne pravice na področju zaposlovanja, stanovanjsko oskrbo, pravico do delnic/deležev v gospodarskih družbah, prednost pri vpisu v izobraževalne institucije, štipendije, prednost pri namestitvi v dijaškem/študentskem domu, brezplačne knjige, carinske/davčne olajšave, oprostitev plačila pristojbin, prednost pri namestitvi v dom za starejše ... (podrobnejši pregled v Dobrotić 2008a).

¹⁸⁸ Izračun temelji na podatkih o izdatkih za oskrbo veteranov in BDP-ju (Vlada RH 2003, 2009; DZS 2010a, 2011b).

¹⁸⁹ Povprečna invalidska pokojnina iz rednega pokojninskega zavarovanja znaša okrog 1918 HRK, za veterane pa 4918 HRK (HZMO 2011a).

¹⁹⁰ Leta 1998 ima Hrvaška 127 tisoč, leta 2001 pa 53 tisoč izgnancev in beguncev (Puljiz 2001).

mora Hrvaška vrniti dolg upokojencem, kar hrvaškemu proračunu prinese resne in dolgoročne težave (Puljiz 2001, 2004). Poleg tega so pritiski po oskrbi beguncev in izgnancev, oskrbi veteranske populacije ter izboljšavi položaja upokojencev samo ena izmed številnih zahtev različnih skupin, ki močno obremenjujejo socialne izdatke. Kot poudari Puljiz (2008a), temu sledijo tudi zahteve brezposelnih in slabo plačanih delavcev in prav zaradi tega Stubbs in Zrinščak (2007) hrvaško socialno politiko označita s pridevnikom »ujeta«. V takšnih okoliščinah je namreč njen manevrski prostor precej omejen.

Posledice vojne se odrazijo tudi v negativni demografski sliki, na kar posebej opozarja Puljiz (2008a, 32). Število prebivalcev pade za 7,3 %, slabijo se vitalni demografski kazalniki, prihaja do nacionalne homogenizacije prebivalstva (delež srbskega prebivalstva pade z 12,2 % leta 1991 na 4,5 % leta 2001).

4.1.2.2 Poostrena nacionalna ideologija in »omejena« demokracija

V opisanih okoliščinah se krepi nacionalizem,¹⁹¹ zelo hitro se začne govoriti o redomestifikaciji žensk in nujnosti »demografske preнове« hrvaškega prebivalstva:

„... bila je ta velika ofenziva okrog demografske obnove po vojni, ni nas, ni nas. Kdo se bo vozil po teh avtocestah, če ne bo otrok, če eno mesto s 50 000 prebivalci na leto izgine ...“ (HR-2),

„... to je bil eden precej ... temen del naše politike, ker se je takrat ženska v glavnem smatrala kot izključno tista, ki bi morala biti doma, rojevati otroke in ne delati ...na politični ravni se je v glavnem govorilo, da so ženske le matere, le tiste, ki rojevajo in nič več. Poskušalo se jim je dati status matere vzgojiteljice, torej da se jim plača izključno za to materinsko vlogo do nekakšne pokojnine, torej je bilo to spravljanje žensk na izključno to pozicijo, kar je bilo nesprejemljivo, ampak to je bilo dominantno v teh devetdesetih, imate celo eno izjavo enega poslanca, ki je zaklical drugi poslanki: manj govori in več rojevaj ...“ (HR-6).

Vidimo, da se pojavi močna tendenca k retradicionalizaciji družinskega življenja. Kot poudari Županov (1997, 108), slednjega ni bilo mogoče zaslediti pred vojno. Prevladuje retorika »moralne obnove« oziroma vrnitve k tradicionalnim vrednotam. Kot pokaže analiza, se vse to odrazi tudi na področju družinskih politik oziroma se v 90. letih prejšnjega stoletja okrepi familistično dojemanje družinske politike. Kako močna je bila nacionalistična ideologija v prvih letih po osamosvojitvi, pokaže predlog dokumenta *Koncept demografske obnove*, ki ga vlada predstavi maja 1992. V pripravi je sodeloval katoliški duhovnik, ki je bil v tem obdobju na vodilnem položaju Urada za demografsko obnovo pri Ministrstvu obnove RH, znan po antisemitizmu in ekstremnemu nacionalizmu. Prvi dokument zato predvideva zelo ekstremne ukrepe, kot so: preobrazba družine v »družino hrvaške prihodnosti« s tremi ali štirimi otroki, nižanje reproduktivnih pravic, poklic matere vzgojiteljice kot najbolj vzvišeni

---

¹⁹¹ To je vidno tudi iz retorike *Nacionalnega programa demografskega razvoja*, npr. „Večdesetletna protihrvaška politika je sistemsko vodena zaradi zatiranja hrvaškega naroda, svoje najpogubnejše razodevanje ima v demografskih kazalcih ...“ (Vojnović in drugi 1997, 11).

poklic, umik mater iz tovarn, preprečitev skupnega življenja brez poroke, dodatni davki za neporočene, ukinitve jasli ipd. (Kesić 1994, 1–2). Zaradi aktivnosti tedanjih feministk, ki mednarodno javnost seznanijo s tem dokumentom, se ta znajde pod ostro mednarodno kritiko, kar pripelje do tega, da začne vlada zanikati njegov obstoj, duhovnik pa mora odstopiti s položaja (Shiffman in drugi 2002).¹⁹²

Kasneje se oblikuje zmernejša, a še vedno familistično usmerjena strategija demografskega razvoja, ki jo parlament sprejme soglasno in naznani skorajšnje zakonodajne spremembe. Prve zakonodajne reforme tako podaljšajo porodniški dopust v primeru več otrok, na intervencijo oziroma amandma poslanke HDZ-ja pa se uzakoni tudi t. i. inštitut matere vzgojiteljice, predviden v omenjeni strategiji (HR-11), za katerega pa se nikoli ne zagotovijo implementacijske predpostavke.¹⁹³ K težnji po redomestifikaciji žensk dodatno prispevajo same okoliščine, znotraj katerih nastaja nova zakonodaja na tem področju v 90. letih:

„... zelo hitro, zdi se mi leta 1993, so hrvaške katoliške ženske organizacije prišle z idejami o dolgem porodniškem dopustu (pojavljala se je celo ideja o triletnem obveznem porodniškem dopustu za ženske). V času velike brezposelnosti in ekonomske krize, pogojene z vojno in razpadom Jugoslavije, so nekateri rešitev problemov brezposelnosti videli v umiku žensk s trga dela. To so videli tudi kot možnost za obnovo hrvaških tradicionalnih vrednot. Bil je to odraz zelo tradicionalnega paternalističnega pristopa k vlogi žensk v družbi. V enem trenutku so ženske katoliške organizacije organizirale po cerkvah podpisovanje peticije, ki je izražala njihova stališča o načinu urejanja položaja žensk na trgu dela. Z enim pismom se obrnejo tudi na poslance in pri tem postavijo vprašanje o tem, kdo so avtorji predlaganih genocidnih zakonodajnih rešitev. Pri tem so nasprotovanje obveznemu porodniškemu dopustu v trajanju do treh let imeli za genocidno idejo ...“ (HR-11).

To potrjuje tezo nekaterih avtorjev (npr. Bracewell 1996; Slapšak 2001), da ima lahko vojna negativne posledice za ženske oziroma pripelje do krepitve nacionalizma, ki osnovno vlogo žensk vidi v njihovi biološki reprodukciji in nanje gleda kot na „simbol nacije“. Takšno ozračje je katoliškim organizacijam na Hrvaškem dalo dodatno spodbudo in moč za promoviranje tradicionalne spolne ureditve. Tako v času priprave nove zakonodaje na tem področju Vukasović (1994) objavi vrednotno obarvan članek, v katerem v imenu *Hrvatskog katoličkog zbora »MI«* in 14 sorodnih združenj predlaga paket izrazito konservativnih ukrepov na področju družinske politike, kot je ukinitve pravice do splava, uvedba triletnega porodniškega dopusta, inštituta matere vzgojiteljice ipd. Nikjer ne predvideva razvoja skrbstvenih storitev oziroma institucionalnega varstva otrok, ampak jasno poudarja, da je materina skrb najprimernejša oblika skrbi za otroke: *»matere so ... najboljše vzgojiteljice in*

---

¹⁹² Duhovnik ustanovi *Hrvatski populacijski pokret/Hrvaško populacijsko gibanje*, ki zaradi različnih okoliščin nima resnejšnega vpliva na politiko.

¹⁹³ Idejo zagovarja tudi *Hrvaško populacijsko gibanje* (HR-11). Z vložitvijo ustavne tožbe edino nasprotovanje pokaže ženska organizacija B.a.b.e., ki pa nasprotuje le temu, da se pravica omogoča le materam in ne tudi očetom (Shiffman in drugi 2002), in ne zaradi tega, ker bi na ta inštitut gledali kot na problematičnega kot takega.

jim pripada pedestal največje vrednote» (Vukasović 1994, 372). Takšen predlog pošljejo tudi poslancem.

Razen redkih strokovnjakov nihče od igralcev ne izrazi večjega odpora do predlaganega triletnega plačanega porodniškega dopusta,¹⁹⁴ zato se ukrep uvede, a ne za vse starše – predvsem zaradi finančnih težav (HR-11).¹⁹⁵ Nasprotujejo le redki strokovnjaki, ki opozarjajo tudi na dejstvo, da bo s takšno zakonodajo prišlo do diskriminacije žensk (HR-11). Z drugih strani odpora ni; feministično gibanje ima notranje težave¹⁹⁶ in tudi nima pravega vpliva na oblikovanje javnih politik (Kesić 2007), opozicijske politične stranke sploh niso imele jasnega stališča do teh vprašanj, sindikati pa tudi niso bili pretirano plodni/konstruktivni v celotnem procesu.¹⁹⁷

„... sindikati, ki so v glavnem bili proti novi zakonodaji, so v glavnem koketirali s podobnimi idejami, iščoč bilo kakšno zavezništvo, ki bi nasprotovalo novi regulativi. Celo levo orientirane ženske organizacije se niso upirale takšnim idejam. Zdi se mi, da niti opozicijske politične stranke niso imele sprejetega stališča o teh vprašanjih ...“ (HR-11),

„... to je šlo 'sub rosa', kot bi rekli, torej brez velikega odpora [reforme v drugi polovici devetdesetih], brez velikega odpora, ne morem se spomniti, da je bil kdo, to so devetdeseta leta, to je dominacija HDZ-ja, cerkve ... vem, da je bilo nekaj polemik okrog te matere vzgojiteljice, vem da so ljudje, tega niso sprejemali, da je to konservativno, ampak ni bilo, torej okrog teh vprašanj ni bilo večjih javnih razprav, ne ...“ (HR-2),

„... ženske organizacije si niso upale temu zoperstaviti, vprašati [nasprotovati uvajanju inštituta matere vzgojiteljice in podaljšanju porodniškega dopusta], da ne pridejo v konflikt s tem konservativnim korpusom: 'vi niste, vi ste proti materi, proti otroku' ...“ (HR-2).

Vidimo torej, da se celotno dogajanje po vojni nagiba k tradicionalni smeri, ki pred družinsko politiko postavi dva temeljna cilja: pospeševanje »pozitivnih« demografskih trendov in krepitev tradicionalnih vrednot družinskega življenja. Puljiz (2001) poudari, da se je že v razpravah okrog splava videlo, da takšna politika ne bo uspela. Od vseh predlaganih ukrepov v prvem valu familizma in nacionalizma se v zakonodaji obdrži le triletni porodniški dopust v primeru »velikih« družin (vključno z denarnimi podporami za velike družine), na ravni retorike pa se obdrži diskurz demografske obnove (ta v sebi vsekakor vsebuje tudi familistične elemente). Tako je predvsem med desnosredinskimi političnimi opcijami tudi danes prisotna retorika, da refamilizacijsko usmerjeni ukrepi, primarno namenjeni »velikim« družinam, lahko prispevajo k rasti prebivalstva. Čeprav takšna retorika nekoliko oslabi, pa, kot bomo videli pozneje, precej dobro služi populistično usmerjenemu HDZ-ju in tako ni

---

¹⁹⁴ Do močnega odpora javnosti pride le pri reproduktivnih pravicah (Puljiz 2001).

¹⁹⁵ Uvede se v primeru večkratnih rojstev/rojstva tretjega in naslednjega otroka, le kot možnost (ne obveza).

¹⁹⁶ Znotraj feminističnega gibanja pride do razkola, med drugim zaradi nestrinjanja glede sodelovanja s feministkami iz drugih držav bivše Jugoslavije in interpretacije posilstev v Bosni in Hercegovini (več v Jalušič 2002; Centar za žene Rosa 2011). Poleg tega oblast na feministične organizacije gleda kot na sovražne in izdajalske, predvsem ker dajejo spolni dimenziji prednost pred etnično dimenzijo in ker so javno nasprotovale vojni (Kesić 2007).

¹⁹⁷ Tudi sami nimajo vpliva na oblikovanje javnih politik v tem obdobju, kar bomo videli v nadaljevanju teksta.

videti sprememb v razvojni poti hrvaške družinske politike. Spremembe so tako zelo odvisne od že določene poti in se odvijajo postopoma. Če uporabimo besede Martina (2010, 411), odražajo le »progresivno zbiranje novih prioritet«. Kot bomo videli so to poleg prebivalstvenih predvsem tiste, ki so vezane na izpolnjevanje pogojev za vstop v EU.

Na koncu, a ne najmanj pomembno: vpletenost v vojno vpliva tudi na politične vidike prehoda v demokracijo. Razvoj demokracije je omejen in sam prehod v demokracijo je počasen. S pomočjo institucionalnega inženirstva se na Hrvaškem ohrani privilegiran položaj politične stranke, ki pride na oblast po prvih demokratičnih volitvah, k temu prispeva tudi polpredsedniški sistem (Fink - Hafner in drugi 2005). Tako predvsem drugo polovico 90. let prejšnjega stoletja Puljiz (2008a) označi za obdobje avtoritativnega predsedniškega vladanja in mednarodne izolacije. Na nizko raven demokracije skozi 90. leta kaže tudi naslednja trditev:

„... to je bilo eno temno obdobje demokracije [90. leta], čas, v katerem se je ustvarjala država, v katerem je bilo vse nejasno, v katerem množične institucije niso obstajale, imeli ste vlado, imeli ste parlament in imeli ste enega strašno močnega predsednika, torej smo mi v tem času imeli en predsedniški sistem, v katerem je predsednik v bistvu odločal o vsem ...“ (HR-6).

V takšnem okolju je edini prevladujoč igralec država, ki pri oblikovanju reformnih predlogov ni naklonjena nasvetom drugih partnerjev, kar ustvarja še dodatne težave, prisotne tudi danes:

„... najprej nismo, na začetku 90. let, sploh nismo bili vključeni, karkoli smo zahtevali, nam je bilo rečeno, da smo v vojni... v tem obdobju smo mi de facto izgubili vsakršno možnost vpliva ...“ (HR-3).

4.2 Socio-ekonomski dejavniki

Že v teoretičnem delu smo poudarili, da so socio-ekonomski dejavniki pomembni z zornega kota funkcionalističnega pristopa. Osredotočamo se na ekonomske spremembe in spremembe na trgu dela ter tudi na spremembe v socio-demografskih trendih. Socio-demografski trendi pridejo zlasti do izraza na področju družinskih politik, predvsem v kontekstu padajoče stopnje rodnosti, odlašanja formiranja družine ter pluralizacije družinskih oblik. Takšni trendi zahtevajo ustrezno reakcijo države blaginje in zato sodijo med pomembne dejavnike javnih politik. Raziskave, praviloma na primeru zahodnih držav (npr. Hantrais 2004; Baker 2006; Oinonen 2008), pokažejo, da se javnopolitični odgovori med državami razlikujejo; države se razlikujejo tako v začetnih točkah, času in intenziteti sprememb

(Gauthier 2002; Hantrais 1999, 2004; Bradshaw in Hatland 2006) kot v odgovoru na same socio-demografske spremembe.¹⁹⁸

Da bi bolje razumeli okolje, v katerem se razvijajo politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, je potrebno razumeti tudi socio-demografske in socio-ekonomske pogoje, v okviru katerih prihaja do sprememb. To je predvsem pomembno v današnji družbi, v kateri ena glavnih prioritet postaja visoka konkurenčnost, ki naj bi se med drugim ustvarila tudi skozi vključevanje večjega števila žensk na trg dela. Kot poudari Dalyjeva (2005, 379), se namreč družinska politika danes zožuje in postaja le »opora politiki zaposlovanja«. V takšnih razmerah javnopolitične izbire postanejo pogosto odvisne od razpoložljivih sredstev in neredko celo instrument doseganja ekonomske rasti. Pri tem se združujejo različna prepričanja: od neoliberalnega, ki trdi, da je za razvoj družbe nujno zniževanje socialnih stroškov (Večernik 2009), pa do paradigme vlaganja v socialno državo (ang. *social investment*), za katero je prav socialna politika ustvarjalni dejavnik in investicija za prihodnost (Jenson 2006; Esping - Andersen 2009). Prav znotraj zadnje paradigme je zelo poudarjen pomen politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, na kar posebej opozori Esping - Andersen (2006, 40). Izpostavi, da »mora na znanju temelječa družba maksimalizirati svoj prihodnji človeški potencial, če želi ostati konkurenčna«. Javnopolitični odgovori na spremembe niso vrednotno nevtralni, pogosto so rezultat interpretacije trendov, ki temelji na prevladujočih stališčih in vrednotah (npr. Hantrais 1999; Baker 2006). Glede na to je poleg prisotnih trendov pomembno razumeti tudi, v kakšni meri in kakšni obliki so ti prisotni v javnem diskurzu, predvsem kot sredstvo za izvajanje reform.

Zanima nas, v kolikšni meri se primerjane države razlikujejo v socio-ekonomskih dejavnikih in koliko so slednji pomembni pri reformah politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, se moramo najprej seznaniti z glavnimi socio-ekonomskimi in socio-demografskimi trendi v primerjanih državah, nato pa določiti, kako pogosto so igralci javnopolitične rešitve na obravnavanem področju upravičevali s socio-ekonomsko situacijo v posamezni državi.

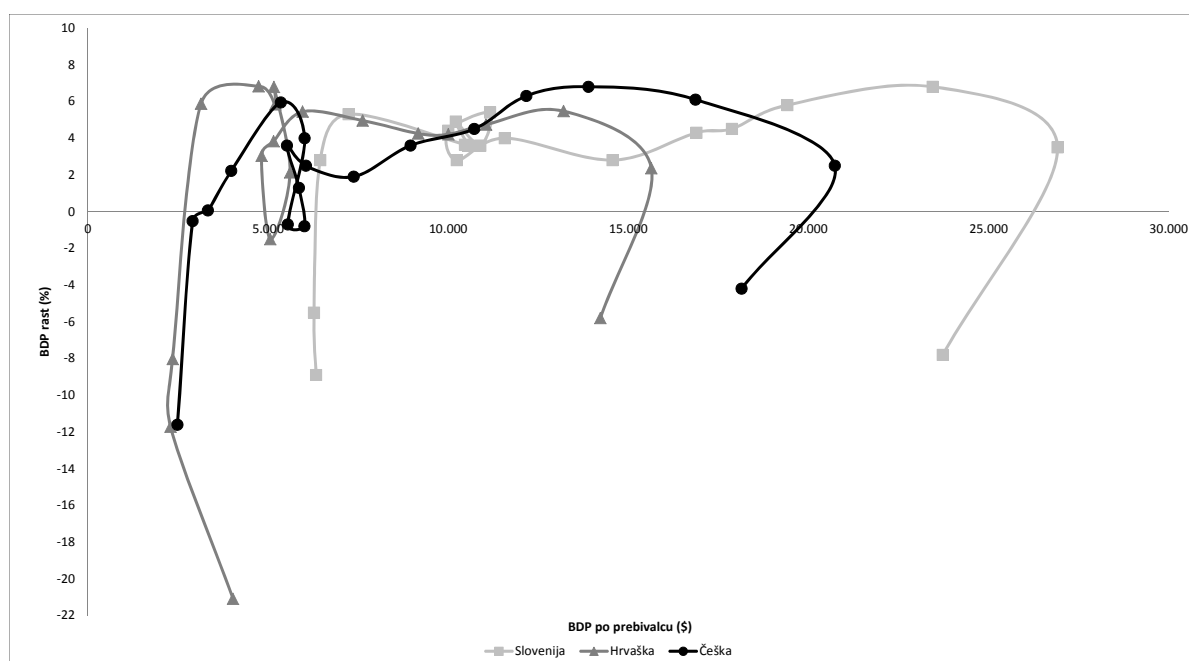
---

¹⁹⁸ Na to predvsem opozorita Wehner in Abrahamson (2006), ki identificirata tri možne situacije: *ujemanje* med empirično ravno individualizacije in družinskih oblik, ki jih prepozna država; *pozitivna vrzel individualizacije* (družinske oblike, ki jih prepozna država, pokažejo večjo raven post-familizma kot je to očitno na empirični ravni) in *negativna vrzel individualizacije* (družinske oblike, ki jih prepozna država, so bolj tradicionalne kot je to na empirični ravni).

4.2.1 Socio-ekonomska gibanja v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Clasen in Siegel (2007) poudarita, da se razlogi za reformo države blaginje razlikujejo, ampak praviloma gre za proračunske pritiske, ki so pogosto rezultat ekonomske situacije v posamezni državi. Eden glavnih kazalcev ekonomskega razvoja je BDP (glej Sliko 4.13), ki pokaže na različne trende v primerjanih državah. Kot poudarita Stubbs in Zrinščak (2009a), Hrvaško po razpadu socializma zajame obdobje globoke ekonomske krize. Prvo polovico 90. let 20. stoletja označuje naglo upadanje gospodarskih aktivnosti, netransparentna privatizacija družbenega lastništva ter velike socialne težave (Puljiz 2008a). Po razpadu socializma tako Hrvaška na novo pot krene z zelo neugodne pozicije in se tako prva leta tranzicije spopada s hudim gospodarskim pešanjem.

Slika 4.13: BDP in realna rast BDP-ja v obdobju 1991–2010

Opomba: Vsaka točka prikazuje presek višine BDP-ja in rasti BDP-ja, pri čemer se prva točka nanaša na leto 1990 in zadnja na leto 2010

Vir: UN (2011b); WB (2011).

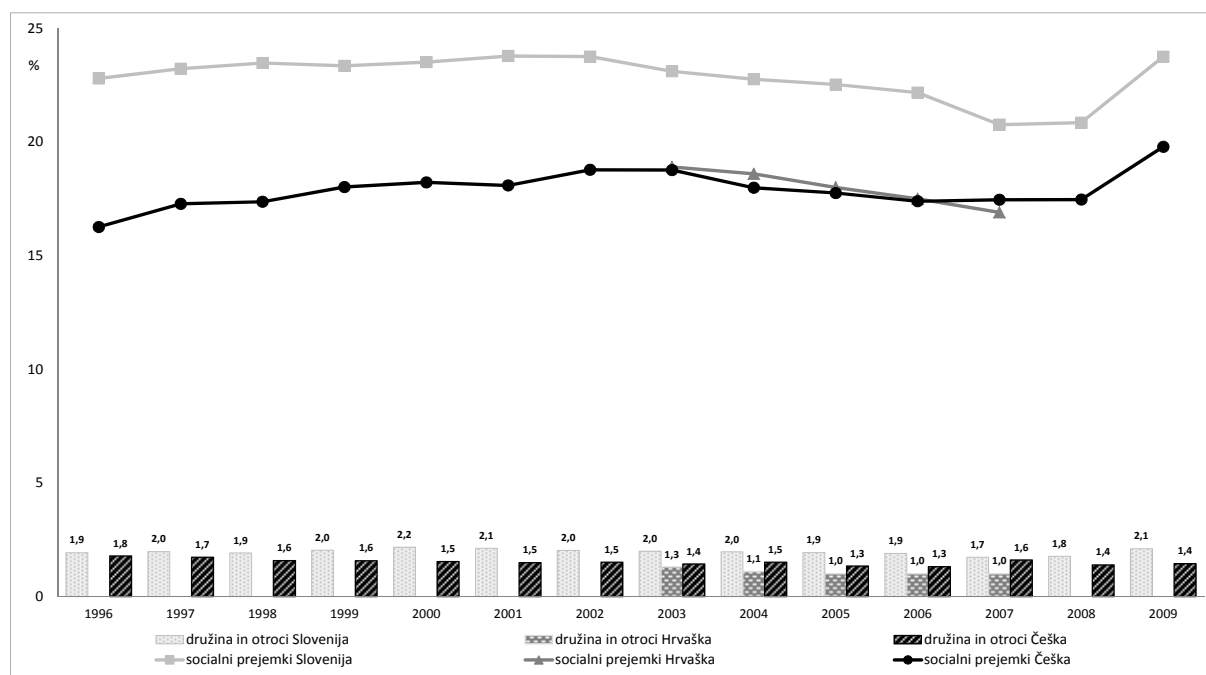
Slovenija in Češka pa v nasprotju s Hrvaško po prvem šoku dokaj hitro okrevata.¹⁹⁹ Phillips in Ferfila (2001) poudarita, da se je ostro gospodarsko pešanje, večinoma povzročeno z izgubo jugoslovanskega trga, končalo leta 1993 in odtlej Slovenijo označuje miren prehod v

¹⁹⁹ Pomembno je poudariti, da se gospodarska recesija v nekdanji Jugoslaviji začne že skozi drugo polovico 80. let 20. stoletja (Puljiz 2008a; Stropnik in Šircelj 2008), pri čemer je Slovenija v nekoliko boljši poziciji kot Hrvaška. Po drugi strani pa dostopni podatki o gibanju BDP-ja v nekdanji Češkoslovaški in Jugoslaviji pokažejo, da je bila Jugoslavija v slabšem položaju kot Češkoslovaška v 80. letih (UN 2011b). Medtem ko Jugoslavija in jugoslovanske države beležijo upad BDP-ja (Svetlik 1992), dostopni podatki za Češko pokažejo, da po padcu družbenega dohodka med letoma 1981–82 ta do leta 1984 zraste za več kot 2 % na leto (Sixta in Fischer 2011).

tržno ekonomijo, ki ga ne spremljajo socialni prevrati, ekonomski zlom ali stagnacija. Tako je Slovenija edina med primerjanimi državami, ki po ustalitvi v zgodnjih 90. letih beleži stabilno in postopno gospodarsko rast vse do zadnje ekonomske krize.

Češko so v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja izpostavljali kot državo z najuspešnejšo tranzicijsko ekonomijo v SVE (Wiedermann 2008), a nato v drugi polovici 90. let okusi krajšo recesijo. Pride do padca gospodarske rasti (glej Sliko 4.13), kar se pripisuje odločnejšemu prestrukturiranju podjetji (Večernik 2009), predvsem pa reformam finančnega sektorja (Wiedermann 2008). Po kratki stabilizaciji v drugi polovici devetdesetih tudi Hrvaška doživi novo krizo (Slovenija v tem času stagnira), kar prinese padec gospodarske rasti in Hrvaško postavi v daleč najslabši položaj med primerjanimi državami. Puljiz (2008a) poudari, da k negativnem položaju Hrvaške prispevajo tudi izolacija, spodbujena s spori hrvaških oblasti s ključnimi igralci mednarodne politike, slab dotok svežega kapitala in odsotnost vlaganja v razvojne projekte. Po negotovih 90. letih v novem desetletju pride do stabilizacije in vse primerjane države zaznamuje stalna gospodarska rast vse dokler jih ne prizadenejo posledice zadnje svetovne gospodarske krize leta 2009 (glej Sliko 4.13).

Slika 4.14: Socialni izdatki – socialni prejemki za družino in otroke v obdobju 1996–2009

Opomba: Primerjalni podatki za Hrvaško so dostopni šele od leta 2003 dalje.

Vir: DZS (2009); Eurostat (2011a).

Kljub temu, da kazalci socialnih izdatkov niso zanesljiv pokazatelj, predvsem ko se uporabljajo kot kazalci krčenja države blaginje,²⁰⁰ pa Castles (2002) poudari, da nam lahko njihova struktura pokaže na spremenjene prioritete oblikovalcev javnih politik, še posebej v časih omejenih proračunskih sredstev. Primerjane države se razlikujejo v splošni ravni socialnih izdatkov, zanje največ sredstev namenja Slovenija, sledi ji Češka, najnižjo raven socialnih izdatkov ima Hrvaška. Enako razmerje med državami je tudi pri izdatkih za družino in otroke. Pomembno je poudariti, da vse tri države po letu 2000 sicer beležijo blag padec socialnih izdatkov, tudi pri stroških za družino in otroke, a je ta skoraj neopazen (glej Sliko 4.14).²⁰¹

Če nam podatek o splošni ravni socialnih izdatkov govori o radodarnosti države blaginje, pa nam njihova struktura lahko pokaže, v kateri smeri se giblje socialna država (Castles 2002). Prehod od izdatkov za pokojnine k izdatkom za otroke ali izobraževanje denimo govori o razvoju države blaginje, ki investira v razvoj socialnega kapitala (Clasen in Clegg 2007). Če se osredotočimo na strukturo socialnih izdatkov po funkcijah,²⁰² je ta v zadnjih desetih letih praviloma stabilna in brez očitnejših sprememb. Slovenija medtem sicer nekoliko zniža izdatke za starejšo populacijo, a v istem obdobju ne poviša izdatkov za družino in otroke ter izobraževanje (Eurostat 2011a).

Pomemben kazalnik ekonomskega razvoja so tudi gibanja na trgu dela. Podatki pokažejo, da imata Slovenija in Češka v primerjavi s Hrvaško relativno visoko stopnjo zaposlenosti (glej Sliko 4.15). Ko govorimo o spremembah, povezanih z družino in politikami usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, moramo poudariti pomen gibanj žensk na trgu dela. Potreba po delovni sili v industriji, ki jo spremlja ideologija emancipacije žensk (Černigoj - Sadar in Vojnovič 1992; Hašková in drugi 2009), spodbudi zgodnji vstop žensk na trg dela in zato primerjane države označuje visoka zaposlenost žensk že v obdobju socializma (Boh in Černigoj - Sadar 1992; Kerovec 2003).

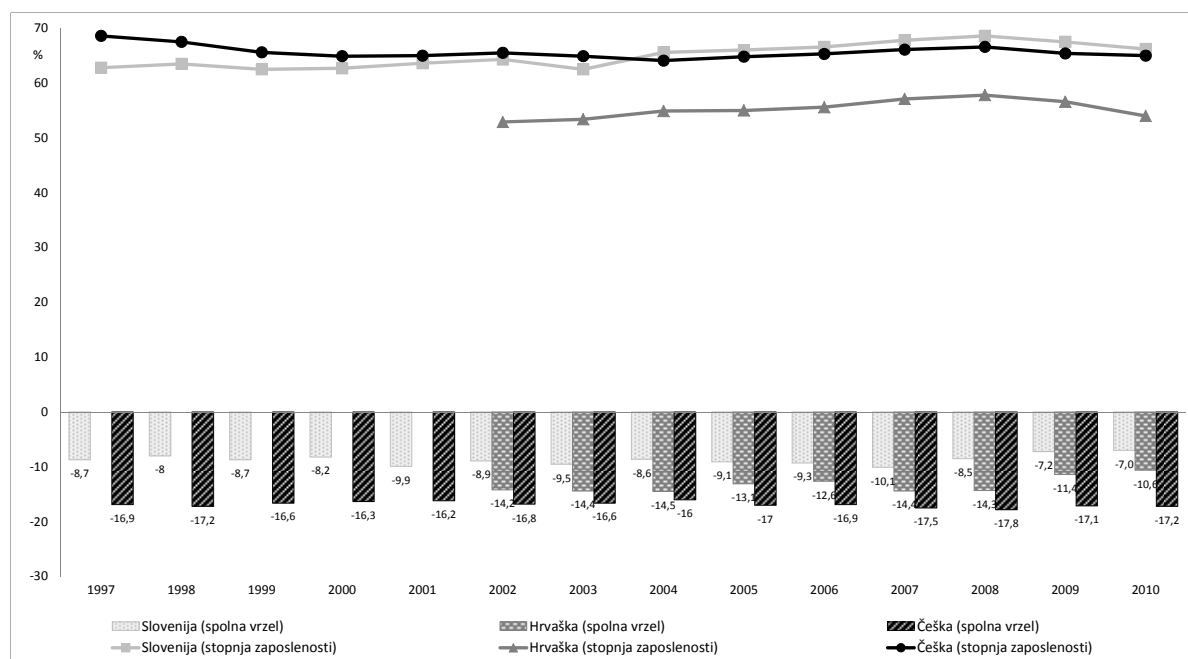
²⁰⁰ Pri socialnih izdatkih je pomembno opozoriti na težave pri indikatorjih. Kot poudari Green - Pedersen (2007), se namreč socialni izdatki računajo kot delež BDP-ja in so zato pod vplivom rasti BDP-ja; stroški posameznih programov odražajo ekonomsko situacijo (npr. rast stroškov za programe zaposlenosti v primeru večje brezposelnosti); zakonodajne spremembe se pogosto ne odražajo takoj na socialnih stroških in zato ne moremo zanesljivo trditi, da večji stroški pomenijo večjo kakovost storitev.

²⁰¹ Težko rečemo, da država postane manj radodarna za družine z otroki, ker je ta padec lahko rezultat splošne rasti BDP-ja, ki spremlja primerjane države po letu 2000, posledica padca stopnje rodnosti ali drugih strukturnih pogojev v posamezni državi.

²⁰² Primerjalne podatke najdemo le za Slovenijo in Češko.

Slika 4.15: Stopnja zaposlenosti in spolna vrzel v stopnji zaposlenosti v obdobju 1997–2010 (starostna skupina 15–64)

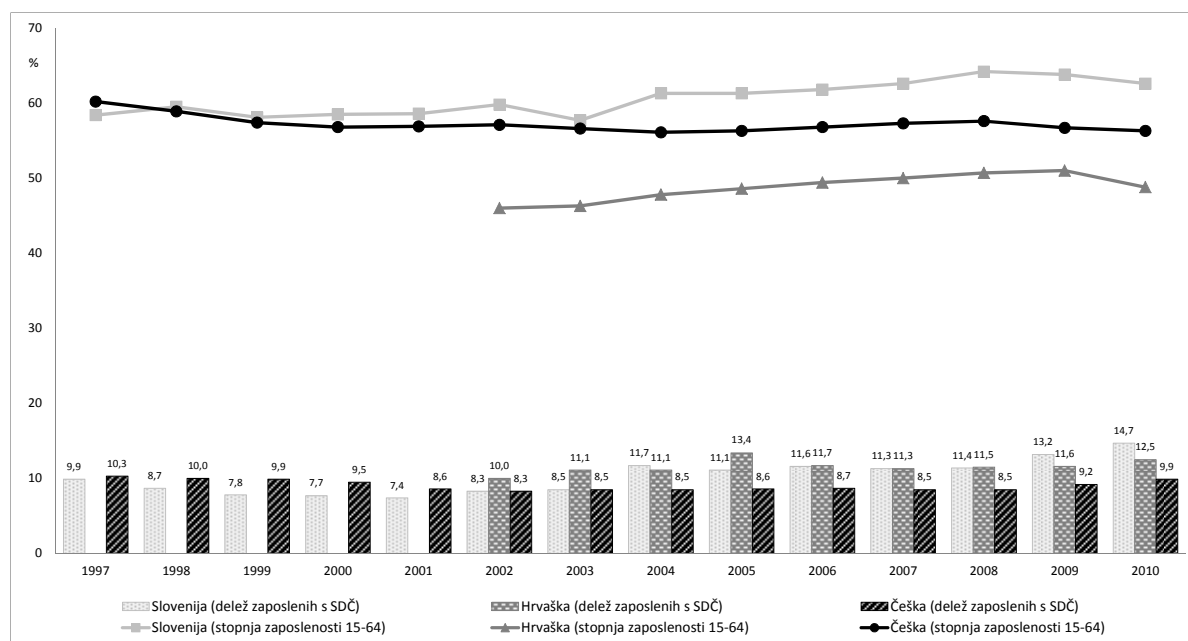
Opomba: Spolna vrzel prikazuje razkorak med stopnjo zaposlenosti žensk in moških (negativna vrednost pokaže na nižjo raven zaposlenosti žensk)

Vir: Eurostat (2011b).

Čeprav primerjane države družijo ista izkušnja zgodnje emancipacije žensk skozi spodbujanje njihovega vstopa na trg delovne sile, pa intenziteta gibanj na trgu dela ni enotna in primerjane države dosegajo različne stopnje ženske zaposlenosti. Če je za Hrvaško značilna ena najnižjih stopenj zaposlenosti žensk med evropskimi državami (Dobrotić in Zrinščak 2009), je prisotnost žensk na trgu dela v Sloveniji in na Češkem višja (glej Sliko 4.16). A tudi ti dve državi se razlikujeta med sabo. Češka se denimo sooča z največjo vrzeljo med zaposlenostjo žensk in moških, medtem ko so ženske v Sloveniji glede tega v veliko boljšem položaju (glej Sliko 4.15). In medtem ko na Hrvaškem in v Sloveniji zaposlenost žensk praviloma narašča, razkorak med stopnjo zaposlenosti moških in žensk pa stagnira (razlike med spoloma se celo zmanjšujejo), se na Češkem stopnja zaposlenosti žensk niža in razkorak med stopnjo zaposlenosti moških in žensk raste, predvsem zadnjih nekaj let. V vseh treh državah prevladuje zaposlenost žensk s polnim delovnim časom (glej Sliko 4.16), delež zaposlenih žensk s skrajšanim delovnim časom zaenkrat narašča le počasi.²⁰³

²⁰³ Tudi v prejšnjem sistemu je bilo zaposlovanje s krajšim delovnim časom skromno (Černigoj - Sadar in Vojnovič 1992; Kanjuo Mrčela 2007b; Večernik 2009).

Slika 4.16: Stopnja zaposlenosti žensk in delež zaposlenih žensk s skrajšanim delovnim časom (SDČ) v obdobju 1997–2010

Vir: Eurostat (2011b).

Na Češkem je glavni razlog za zaposlenost s skrajšanim delovnim časom skrb za otroke in druge odvisne člane družine, predvsem v starostni skupini 25–49 (v 30,1 % primerih).²⁰⁴ Na Hrvaškem se zaposleni zanjo odločajo predvsem zato, ker se niso mogli zaposliti s polnim delovnim časom (v 26,1 % primerih), v Sloveniji pa zaradi zdravstvenih razlogov (v 22,1 % primerih) (Eurostat 2011b).

Pomemben kazalec socio-ekonomske situacije v posamezni državi je tudi gibanje stopnje brezposelnosti. Za razliko od Češke sta Hrvaška in Slovenija uradno priznavale in spremljale gibanje brezposelnosti že v času socializma. Dostopni podatki pokažejo, da je odkrita stopnja brezposelnosti v Sloveniji v socialističnem obdobju redko presejala stopnjo 3 % (Svetlik 1992), razmere na Hrvaškem so bile medtem manj ugodne. Razpoložljivi podatki pokažejo, da se na Hrvaškem uradna stopnja brezposelnosti skozi 80. leta 20. stoletja giblje od 5,3 % leta 1981 do 7,2 % leta 1989 in 8,2 % leta 1990 (ILO 2011). Rast brezposelnosti se razmahne po razpadu socializma. Hrvaška se tako v tranzicijskem obdobju na tem področju sooči z najbolj negativnimi trendi med primerjanimi državami.²⁰⁵ Kratka gospodarska recesija

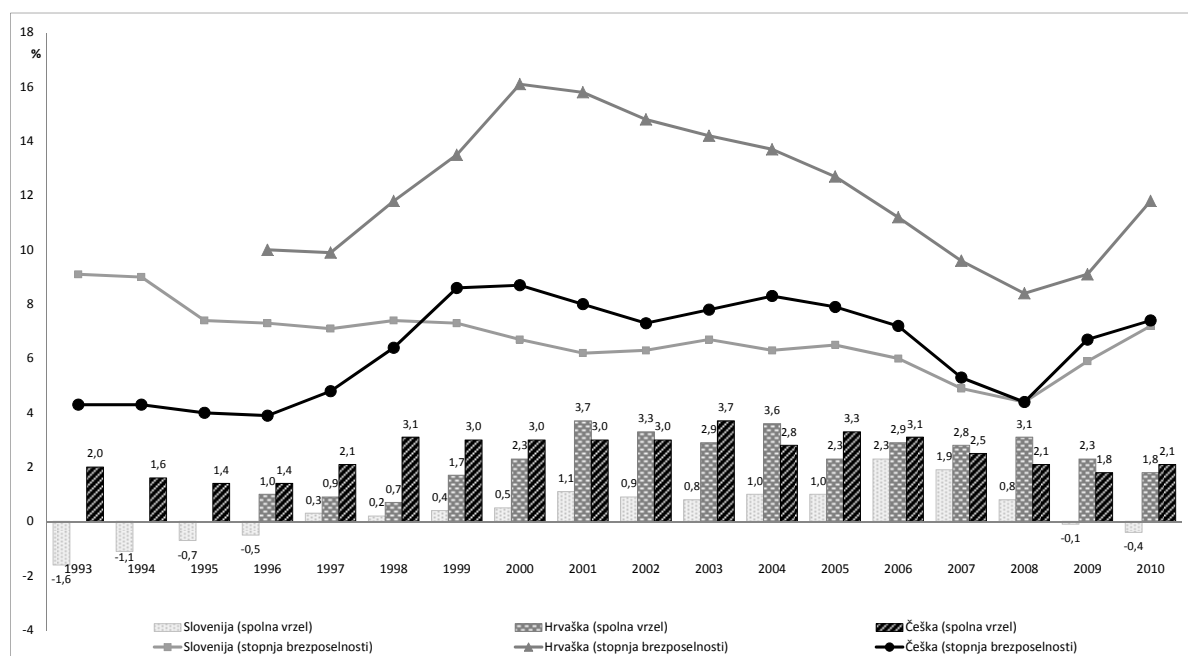
²⁰⁴ V Sloveniji 10,9 % in na Hrvaškem 10,1 % (Eurostat 2011b).

²⁰⁵ V prvi fazi tranzicije za Hrvaško ni podatkov o anketirani brezposelnosti in zato lahko uporabimo le uradne podatke, ki pa niso popolnoma zanesljivi, predvsem v primerjalne namene. Uradni podatki kažejo na intenzivno rast brezposelnosti na Hrvaškem. Stopnja brezposelnosti naglo raste leta 1991, z 8,2 % leta 1990 skoči na 14,9 % leta 1991. Po tem narašča še vse do leta 2001, ko doseže 22 % brezposelnih. Še za primerjavo: leta 1991 je

v drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja pospeši rast brezposelnosti tudi na Češkem (glej Sliko 4.17).

Na začetku novega tisočletja pride do stabilizacije, Češka in Slovenija imata v primerjavi z drugimi evropskimi državami nizko stopnjo brezposelnosti (pred zadnjo gospodarsko krizo je v obeh državah znašala 4,4 %), medtem ko na Hrvaškem slednja pod 10 % pade šele leta 2007 (Eurostat 2011b) in se z novo ekonomsko krizo leta 2009 spet povzpne nad 10 %. Na Hrvaškem in Češkem se za razliko od Slovenije soočajo tudi z večjim razkorakom med stopnjo brezposelnosti moških in žensk (glej Sliko 4.17). V Sloveniji se ta v času krize celo obrne v prid ženskam; zadnji dve leti je namreč stopnja brezposelnosti višja za moške kot za ženske.

Slika 4.17: Stopnja brezposelnosti in spolna vrzel v stopnji brezposelnosti v obdobju 1993–2010

Opomba: Primerjalni podatki za Hrvaško so dostopni šele od leta 1996 dalje.

Vir: Eurostat (2011b), ILO (2011).

Ko govorimo o gibanjih na trgu dela, je pomembno poudariti, da kriza na začetku 90. let 20. stoletja sprva bolj prizadene moške (zaradi izgube delovnih mest večinoma v sektorjih z večinsko moško delovno silo), nato pa se sredi 90. let začne stanje spreminjati in analize

uradna stopnja brezposelnosti v Sloveniji znašala 8,2 % in 4,1 % na Češkem, leta 2001 pa 11,6 % v Sloveniji in 8,9 % na Češkem (ILO 2011).

pokažejo, da trendi od sredine 90. let dalje postanejo bolj ugodni za moško delovno silo (Kerovec 2003; Kanjuo Mrčela 2007b; Matković 2008).²⁰⁶

4.2.2 Socio-ekonomska gibanja kot argument za reforme v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Dosedanja analiza pokaže, da so države v zadnjih 20 letih pod vplivom različnih socio-ekonomskih gibanj, pri čemer je Hrvaška v najslabšem položaju. Izkusi najgloblje pešanje ekonomije in nizko ekonomsko aktivnost prebivalstva. Kot smo že videli v predhodnem poglavju, takšno socio-ekonomsko okolje otežuje reforme tudi na področju družinskih politik. Socio-ekonomska gibanja so bila na Hrvaškem daleč najslabša skozi 90. leta in na začetku novega tisočletja in prav s socio-ekonomskimi težavami v tem obdobju največkrat opravičujejo tudi neizvajanje načrtanih reform in sprememb ukrepov.

Če primerjamo vse tri države, imajo v Sloveniji socio-ekonomska gibanja pri reformah na primerjanem področju najmanjšo težo. Slovenija ima najstabilnejše ekonomske razmere, zato lahko pomanjkanje finančnih sredstev razumemo kot argument, ki je onemogočil radodarnejšo politiko, in ne argument za zniževanje socialnih stroškov, kakor je bil primer na Hrvaškem in Češkem. V Sloveniji se zaradi proračunskih omejitev ne izpeljeta implementacija univerzalnega otroškega dodatka (SI-1; SI-2) in uzakonitev očetovskega nadomestila za ves čas očetovskega dopusta (SI-4; SI-6). Analiza med drugim na primeru Slovenije tudi pokaže, kako socio-ekonomske težave lahko pripeljejo do ambivalentnih političnih ciljev. To je najbolj vidno v razpravah o predlogu podaljšanega porodniškega dopusta. Na eni strani (tudi na Češkem) naj bi bil prav podaljšan porodniški dopust tisti ukrep, ki naj bi ublažil posledice ekonomskih težav, predvsem v prvi polovici 90. let (Državni zbor RS 1995, 1998):

„... mislim, da je bil to [predlog triletnega porodniškega dopusta] tudi na nek način odgovor na prve krize, ekonomske, krize na trgu dela, se pravi, če že naj izbiramo, kdo je tisti, ki naj ostane na trgu dela, naj bo to moška populacija, ženska populacija pa naj se pravzaprav vrne tja, kjer je najbolj učinkovita, nenadomestljiva ...“ (SI-2),

„... mislim, da je bilo to [predlog triletnega porodniškega dopusta] močno pogojeno tudi s tem, da je pač naraščala brezposelnost, saj v začetku te naraščajoče brezposelnosti so bile najbolj na udaru prav moške panoge, tako da smo imeli nekaj časa obdobje, ko smo imeli večji delež brezposelnih moških kot žensk, in so nekateri videli v temu, da bi ženska ostala doma, tudi ukrep za zmanjšanje števila brezposelnosti ...“ (SI-7).

Na drugi strani pa so prav socio-ekonomske težave, ki omejujejo razpoložljiva finančna sredstva, eden od razlogov za neuresničitev triletnega porodniškega dopusta (SI-10).²⁰⁷

---

²⁰⁶ To pokažejo tudi intervjuji: *„... do prestrukturiranja je prišlo v teh letih [zgodnja tranzicijska leta] v pretežno moških dejavnostih ... pretežno kovinska industrija ipd., torej tam, kjer so pretežno delali moški. In seveda leta 2001 se začelo, rast ženske delovne sile na zavodu za zaposlovanje ... posebej dolgotrajna brezposelnost ...“ (HR-3).*

Tranzicijske težave v kombinaciji z vojno v prvi polovici 90. let na Hrvaškem ustvarijo bistveno drugačno ozračje kot v drugih dveh primerjanih državah, zaradi česar reforme države blaginje ostanejo postranska stvar. V središču skrbi je prebivalstvo, ki je bilo (ne)posredno prizadeto zaradi vojne (HR-2; HR-6). Prve obsežnejše reforme se tako začnejo odvijati v sredini 90. let, a velikih rezultatov ne prinesejo. Videli smo namreč že, kako se po končani vojni začne uvajanje niza radodarnih ukrepov (npr. t. i. inštitut matere vzgojiteljice, radodarni otroški dodatek), ki pa se nikoli ne implementirajo prav zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Analiza intervjujev pokaže, da je šlo za strategijo, ki se uveljavila pod zelo močnim »patriotskim nabojem« (HR-2) in ni bila finančno podprta. Slednje je glavni razlog za njeno neizvajanje (HR-2; HR-10). Ne samo, da se zaradi ekonomskih težav ne implementirajo predvideni ukrepi, temveč pride tudi do zniževanja obsega pravic. Tako se najprej leta 1993 brez kakšnih koli razprav uvede zgornja meja porodniškega nadomestila,²⁰⁸ leta 1997 pa se ukine še 100 % nadomestilo po šestem mesecu starosti otroka. Od tedaj naprej so starši med preostankom dopusta upravičeni le do pavšalnega nadomestila.²⁰⁹

Finančne težave niso prevladujoč razlog za reforme na področju družinskih politik samo skozi devetdeseta leta. Slednje, dodatno spodbujene še z odsotnostjo vlaganja in mednarodno izolacijo skozi devetdeseta leta, postavijo družinsko politiko na stranski tir tudi na prelomu stoletja:

„... v devetdesetih je veliko vprašanj ostalo pod tepihom iz razumljivih razlogov. V 2000, 2003 smo tudi mi morali sanirati pogorišča iz leta 1990. Od tega, da smo bili popolnoma izolirani kot država, izključeni iz vseh možnih svetovnih in evropskih integracijskih procesov ... in mi smo imeli močno potrebo, da pravzaprav Hrvaško odpremo proti svetu in proti Evropi, to je bila ena naših ključnih misij, ki smo jih imeli kot vlada. Drugi velik problem je bilo strašljivo finančno stanje, podedovali smo negativno stopnjo rasti v času, ko je cela Evropa beležila pozitivno ... to je pomenilo strašne reze, predvsem pristop proti insolventnim, nelikvidnim podjetjem ipd. Problemi nelikvidnosti, ki so bili ogromni, mi smo jih uspeli razrešiti, sanirati. To je tudi povzročilo, da se nam je leta 2002, po 2 letih naše oblasti, zgodilo najvišje število brezposelnih, 400 tisoč registriranih ... ker smo imeli pravzaprav prikrito brezposelnost ... to so bile nekakšne prioritete ... tako so tudi ta vprašanja pri nas [družinska politika], ko govorim o našem mandatu, ostala nekje za prihodnost ...“ (HR-8).

Na začetku tisočletja tako pride do sprememb, ki nekoliko znižajo raven pravic tudi na področju družinske politike (poostri se cenzus za otroške dodatke in znižata trajanje plačanega

---

²⁰⁷ V vseh treh državah se pokaže tudi pomembnost ekonomskih dejavnikov na mikroravni oziroma ekonomska nuja, da sta oba starša zaposlena (CZ-1; CZ-7; HR-2; SI-1; SI-9; SI-11).

²⁰⁸ V tem letu vlada uvede *Program ekonomske stabilizacije*, s katerim vpelje različne restriktivne ukrepe, da bi se stabilizirale finance (Županov 1996a).

²⁰⁹ Obe spremembi se sprejmeta brez razprav, poleg tega tudi ni bilo dovolj močnih igralcev, ki bi temu nasprotovali. Edino nasprotovanje, ko je bil ukrep že uzakonjen, je pokazala ženska organizacija B.a.b.e., ki je skupaj z nekaterimi sindikati vložila ustavno tožbo zaradi uvedbe pavšalnega nadomestila. Tožba je bila zavržena (Špehar 2007).

porodniškega dopusta ter višina porodniškega nadomestila),²¹⁰ in sicer zaradi klavnega stanja javnih financ.²¹¹

„... ne spomnim se zdaj konkretno, če je bilo pri porodniškem nadomestilu, dopustu, otroškem dodatku ... ne spomnim se, da je bil tukaj nek resen pritisk [WB-ja; IMF-ja], tukaj nas je bolj pritiskalo resno pomanjkanje denarja na Hrvaškem ...“ (HR-8),

„... to tedaj [reforma leta 2001] je bila takšna odločitev, politična odločitev, da se znižajo stroški, celotni stroški države ... in to je verjetno bil vzrok ...“ (HR-5).

Temu sledi obdobje gospodarske rasti in ne zasledimo več, da bi se socio-ekonomska gibanja izpostavljala kot temeljni argument²¹² za reforme, niti v času zadnje ekonomske krize, ki močno pretrese stanje javnih financ na Hrvaškem.²¹³

Čeprav se Češka po razpadu socializma ne sooča z večjo ekonomsko neuravnoteženostjo, Saxonberg in Sirovátka (2007) poudarita, da več kot desetletje stagnacije pred razpadom socializma najprej zahteva prestrukturiranje gospodarstva. Zaradi tega resne razprave o družinski politiki ostanejo ob strani. Prevladuje neoliberalno-konservativno ozračje, v katerem prevladuje težnja po omejevanju podpore družinam le na družine v stiski (CZ-7; Kocourková 2002)²¹⁴ ter vračanje k refamiliziranemu modelu družinske politike (Saxonberg in Sirovátka 2006a). V razmerah, ko vsi govorijo o »češki izjemi«, se javnost takšnim reformam ni uprla. Javnopolični odločevalci so se med drugim bali, da bodo defamilizacijske politike predrage, zato so v ukinitvi finančne podpore jaslim in podaljšanju porodniškega dopusta videli prostor, kjer lahko prihranijo denar. Poleg tega so v refamilizacijski politiki videli način, s katerim bi lahko znižali pritisk na trg dela, posebej ker so zaradi prestrukturiranja pričakovali rast brezposelnosti (Saxonberg in Sirovátka 2007).²¹⁵ Potreba po stabilizaciji javnih financ se kot osrednji argument za reforme najbolj izpostavi v zadnji ekonomski krizi. Intervjuvanci pa prav finančne težave omenjajo kot vodilni razlog za neuspelo izvedbo enotedenskega očetovskega dopusta (CZ-8),²¹⁶ leta 2008 pa se zniža tudi podpora ob rojstvu otroka (Kocourková 2009).

---

²¹⁰ Na drugi strani pride do univerzalizacije porodniškega dopusta, vendar se zaradi znižanja porodniškega nadomestila po 6. mesecu starosti otroka to v javnosti ne dojema kot pozitivna sprememba.

²¹¹ Na Hrvaškem so pomembne tudi mednarodne finančne agencije, česar se bolj dotaknemo v nadaljevanju.

²¹² Intervjuji pokažejo, da se nezadostna finančna sredstva v drugi polovici 2000–2010 uporabijo bolj kot argument, ki omeji implementacijo radodarnjših denarnih ukrepov, a praviloma le občasno (npr. za neomejeno višino nadomestila v času starševskega dopusta) (HR-4; HR-6).

²¹³ To lahko pripišemo tudi prihajajočim parlamentarnim volitvam, predvsem ker gre za področje, ki si ga trenutno vladajoča politična stranka prisvaja kot pomemben del njihovega političnega programa.

²¹⁴ ODS celo predlaga, da bi bilo starševsko nadomestilo odvisno od družinskega premoženja, kar pa jim zaradi odpora javnosti in KDU-ČSL ne uspe.

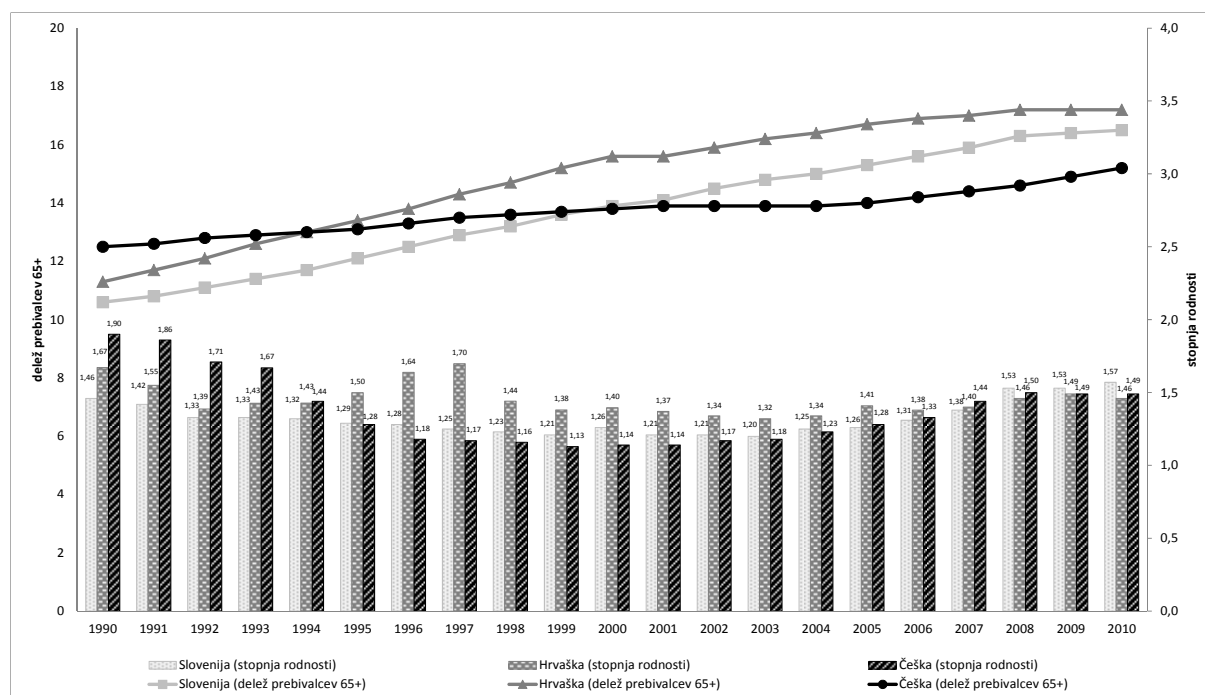
²¹⁵ Ekonomska reforma iz leta 1990 je temeljila tudi na ideji, da se bo večina žensk s predšolskimi otroki obrnila k družinskemu življenju (Čermáková in drugi v Kocourková 2002, 312).

²¹⁶ Delno gre tudi za ideološko vprašanje, na kar se vrnemo pozneje.

4.2.3 Socio-demografska gibanja v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Med socio-demografskimi trendi največje zanimanje pri oblikovalcih javnih politik vsekakor zbudita nizka rast prebivalstva in staranje prebivalstva oziroma posledici t. i. prvega demografskega prehoda.²¹⁷ Ti procesi postajajo ena največjih težav prihodnjih držav blaginje, saj povzročajo pritisk na socialne stroške, otežujejo financiranje pokojninskega in zdravstvenega sistema, poleg tega pa zahtevajo tudi oblikovanje novih skrbstvenih storitev za starejše prebivalstvo (Baker 2006; Esping - Andersen 2006). Med pomembna vprašanja reform se tako zelo pogosto uvršča trend stopnje rodnosti, na katerega je treba vplivati tudi z razvojem družini prijaznih politik, predvsem tistih, ki olajšujejo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Države razvijajo različne ukrepe. Pri tem so nekatere bolj usmerjene h kompenzaciji stroškov za otroke (npr. Hrvaška in Češka; več v Puljiz in Zrinščak 2002; Zrinščak 2008; Kocourková 2008), druge pa implementirajo vsestranske programe, ki upoštevajo različne družinske situacije (npr. skandinavske države in tudi Slovenija, več o tem v Černigov - Sadar in Kanjuo Mrčela 2010).

Slika 4.18: Stopnja rodnosti in delež prebivalcev, starejših od 65 let v obdobju 1980–2010

Opomba: Hrvaški podatki o deležu prebivalstva nad 65 let so določeni s pomočjo interpolacije za obdobja 1992–1994 in 1996–1999.

Vir: SURS (1966, 1981, 1989); DZS (2004); Council of Europe (2005); Eurostat (2011c).

²¹⁷ Posledica prve demografske tranzicije, ki se začne v poznem 19. stoletju in se nadaljuje skozi celo 20. stoletje in jo označijo padajoča stopnja rodnosti, padajoča stopnja smrtnosti ter podaljšano pričakovano trajanje življenja, je nizka rast prebivalstva in staranje prebivalstva (Hantrais 2004).

Tudi primerjane države se ne izognejo negativnim socio-demografskim trendom in ti se v posamezni državi odražajo različno. Očiten padec stopnje rodnosti, ki se začne že v obdobju socializma, pripelje do demografske recesije v vseh treh primerjanih državah.²¹⁸ Največjo krizo v tem pogledu države doživijo konec 90. let. Nekoliko nižji je padec stopnje rodnosti na Hrvaškem, vendar pa so na drugi strani na Hrvaškem najbolj očitni procesi staranja prebivalstva. Na Hrvaškem lahko opazimo tudi krajši odmik od trendov v drugih dveh državah, saj se stopnja rodnosti naglo dvigne po koncu vojne leta 1996 in 1997. Kljub temu se kmalu Hrvaška zopet pridruži trendom v Sloveniji in na Češkem (glej Sliko 4.18).

Kakšen je medsebojni položaj primerjanih držav? Da bi ocenili smer in intenziteto trendov upadanja in staranja prebivalstva in medsebojni položaj primerjanih državah skozi čas, postavimo ta gibanja v dveh časovnih točkah v evropski kontekst. Pri tem smo pozorni tudi na migracijska gibanja in pričakovano trajanje življenja. Razsevni grafikon (glej Sliko 4.19) pokaže, da se zadnjih trideset let glede na druge evropske države razmere v primerjanih državah ne spremenijo veliko. In kljub temu, da so trendi staranja in upadanja prebivalstva manj intenzivni v primerjanih državah kot npr. v zahodni Evropi, ne moremo govoriti o zavirljivi oziroma rožnati situaciji. Predvsem ne v primeru Hrvaške in Slovenije, kjer pridejo procesi staranja prebivalstva še bolj do izraza, poleg tega je v Sloveniji tudi padec prebivalstva intenzivnejši.²¹⁹ Na drugi strani Češka v odnosu do drugih evropskih držav vsaj na eni točki izkazuje boljši položaj, saj so kljub padcu prebivalstva procesi staranja prebivalstva manj izraženi.

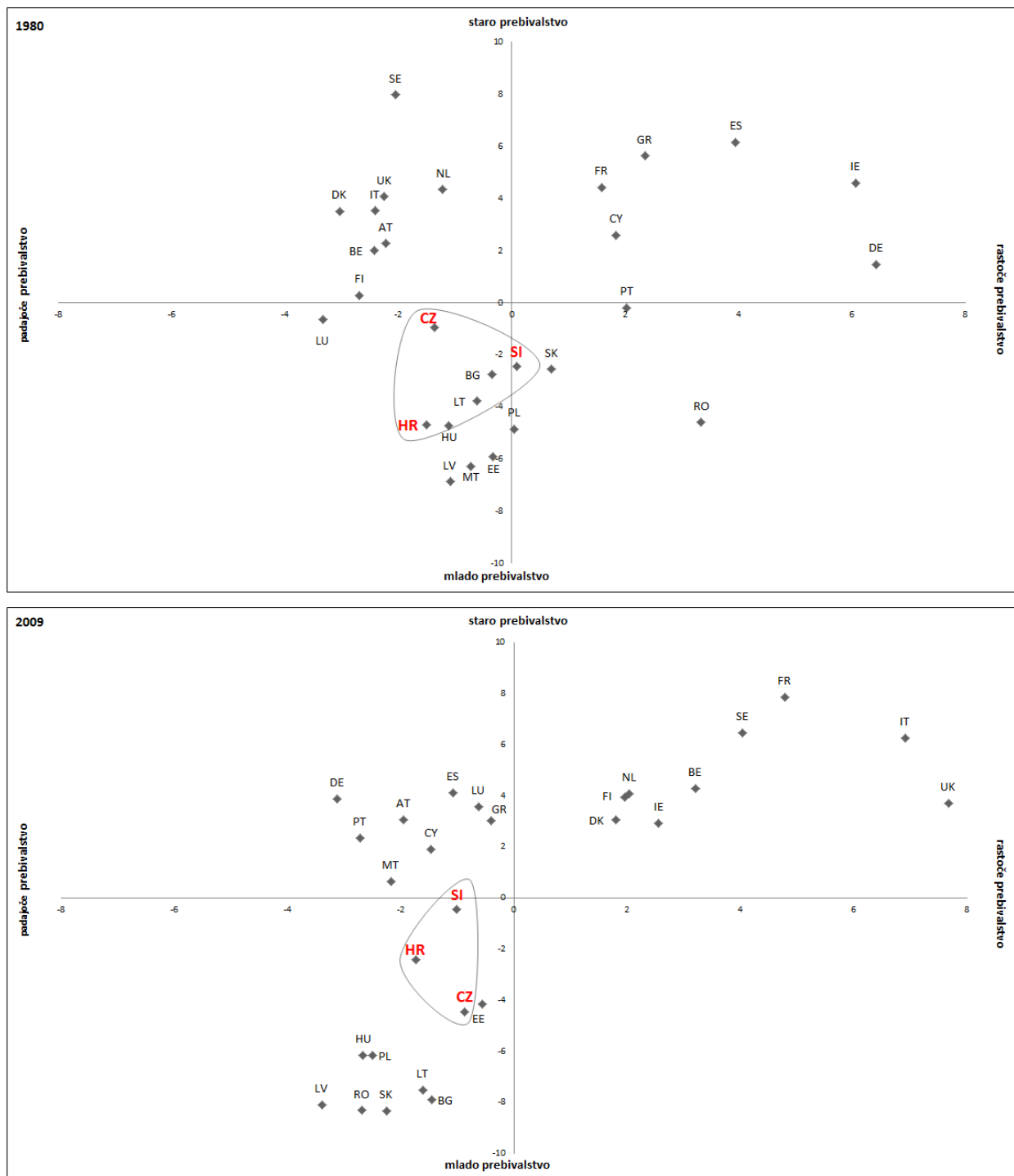
---

²¹⁸ Billari (2005, 59) trdi, da če je stopnja rodnosti nizka oziroma pod stopnjo, ki še omogoča naravno obnavljanje prebivalstva, potem imajo lahko že zelo majhne razlike velik vpliv na celotno prebivalstvo. Razlika v rodnosti za samo 0,2 je v relativnih razmerah zelo pomembna, saj se npr. pri stopnji rodnosti 1,5 prebivalstvo zmanjša za polovico v manj kot 65 letih (natančneje v 64,7 letih), pri stopnji rodnosti 1,3 v manj kot 45 letih (natančneje v 44,3 letih) in pri stopnji rodnosti 1,1 v manj kot 33 letih (natančneje v 32,4 letih).

²¹⁹ Pomembno je omeniti dejstvo, na katero opozorita že Stropnikova in Šircljeva (2008), da do 90. let prejšnjega stoletja padec prebivalstva ni bil toliko očiten zaradi več kot 30-letnih imigracij iz republik bivše Jugoslavije.

Slika 4.19: Gibanje prebivalstva leta 1980 in 2009

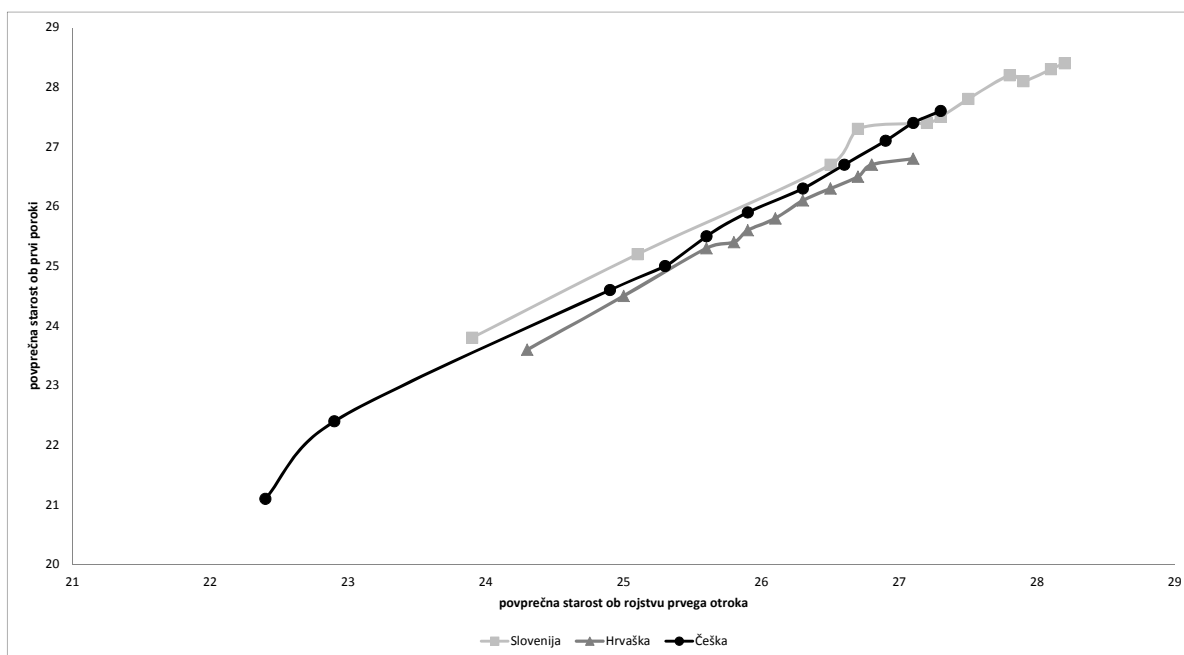
Opomba: Za izračun trendov smo uporabili prilagojeno metodologijo Hantraisove (1999, 2004): za vsak kazalec je izračunana povprečna vrednost in standardna deviacija cele skupine (Hantraisova uporabi povprečno vrednost EU-15). Nato je za vsak kazalec posamezne države izračunana deviacija od povprečne vrednosti in primerjana s standardno deviacijo skupine (tako, da smo standardno deviacijo posamezne države delili s standardno deviacijo skupine). Dobljene vrednosti so podvojene (zaradi lažjega grafičnega prikaza), vrednosti vsake skupine so seštete skupaj in grafično prikazane.

Za izračun rasti/upada prebivalstva so uporabljeni naslednji kazalci: stopnja rodnosti, neto migracije. Za izračun staranja/pomlajevanja prebivalstva so uporabljeni naslednji kazalci: pričakovano trajanje življenja ob rojstvu za ženske in moške, delež populacije do 14 in nad 65 let (stopnja rodnosti in pričakovano trajanje življenja: zadnji podatki za Italijo in Veliko Britanijo so iz leta 2008).

Vir: Council of Europe (2005), Eurostat (2011c), OECD (2011), UN (2011a).

Posledica prvega demografskega prehoda sta padec in staranje prebivalstva, druga demografska tranzicija pa je prinesla deinstitucionalizacijo družinskega življenja (porast ločitev, kohabitacij, rojstev izven zakonske veze, enostarševskih družin ...) (Hantrais 2004) in odlašanje z odločitvijo za družino. Če pogledamo kazalce slednjega, vidimo, da je slika v primerjanih državah enotna in da se vse tri države, le z različno intenziteto, gibajo v isti smeri in da se mladi v njih vse pozneje odločajo za rojstvo prvega otroka in za prvo poroko (glej Sliko 4.20). Največjo razliko med državami lahko opazimo pri deležu otrok, rojenih izven zakona (glej Sliko 4.21). Slovenija se že na začetku z največjim deležem izven zakona rojenih otrok razlikuje od drugih dveh držav in skozi zadnjih dvajset let ta trend le še utrdi. Delež otrok, rojenih zunaj zakona, z enako močjo raste tudi na Češkem, medtem ko na Hrvaškem ta delež stagnira.

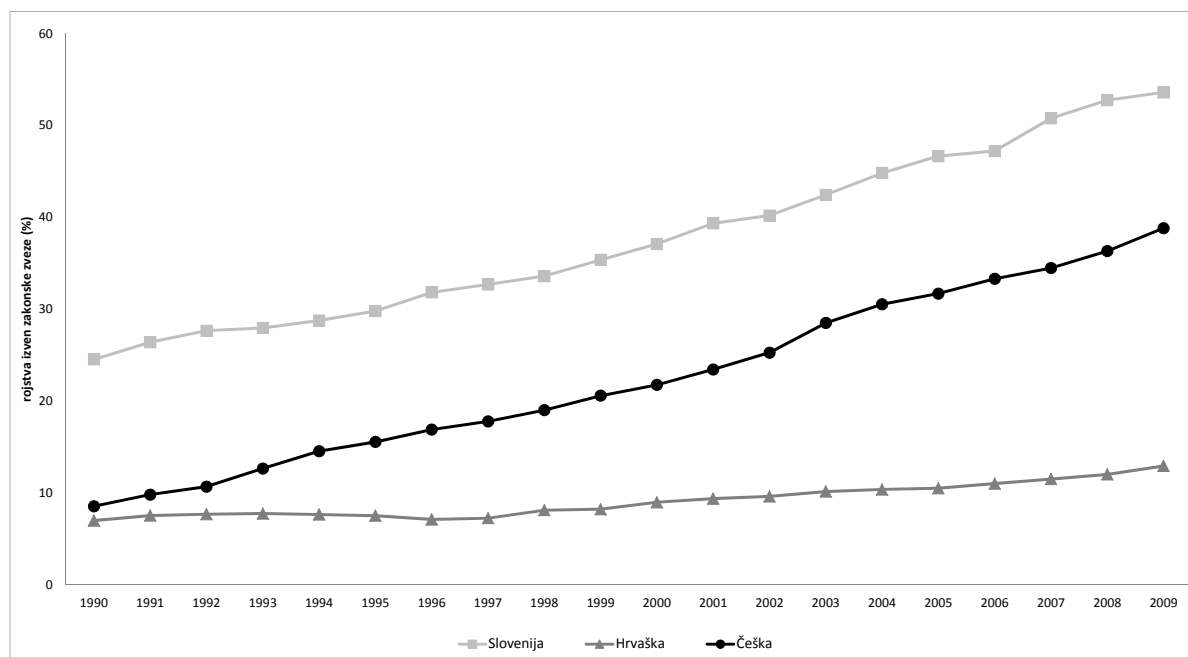
Slika 4.20: Povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka in ob prvi poroki v obdobju 1980–2008

Opomba: Vsaka točka prikazuje preseki povprečne starosti ob prvi poroki in ob rojstvu prvega otroka, pri čemer se prva točka nanaša na leto 1990 in zadnja na leto 2008.

Vir: Council of Europe (2005), UNECE (2011).

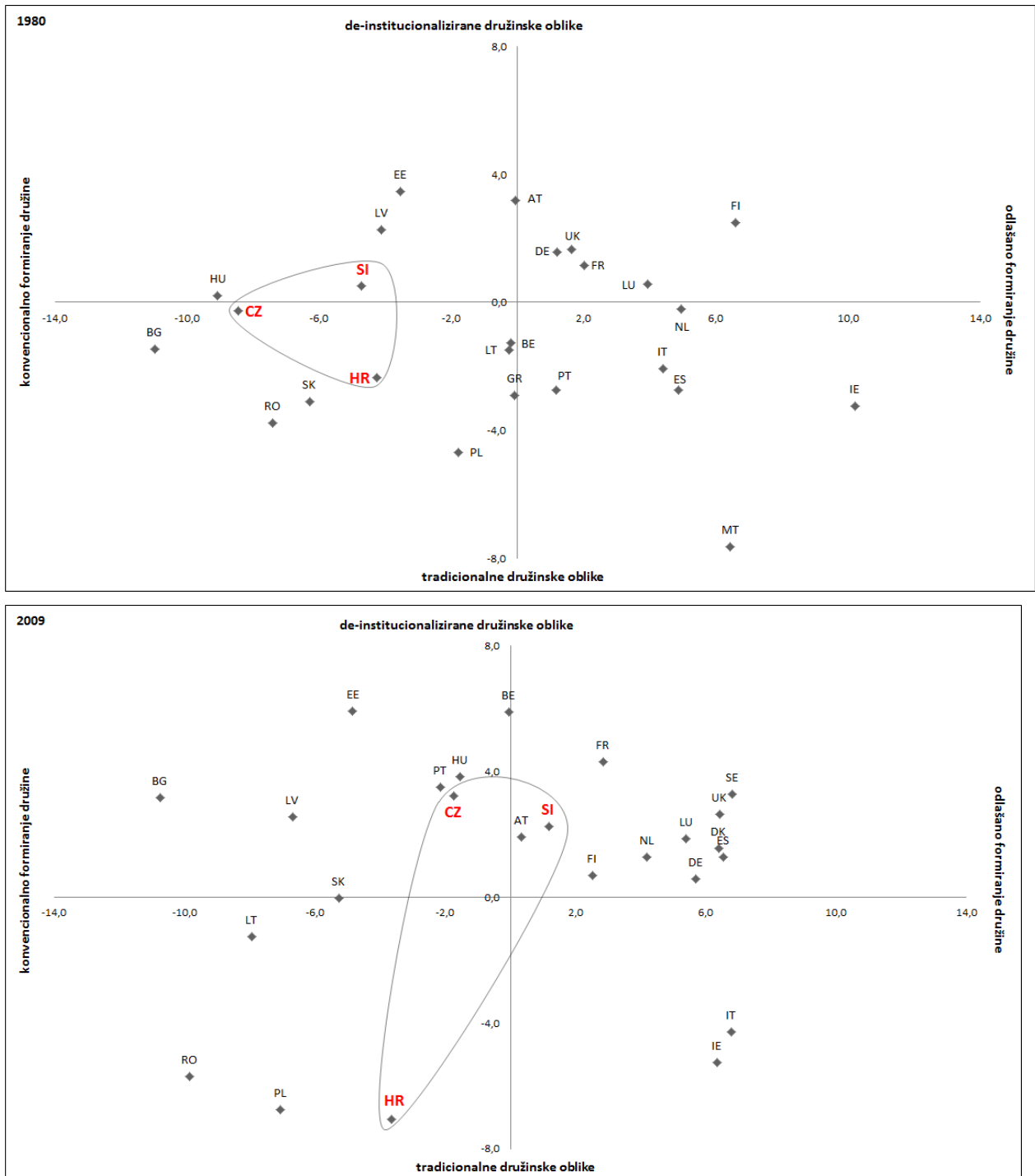
Slika 4.21: Delež rojstev izven zakonske zveze v obdobju 1990–2009

Vir: Eurostat (2011c).

Kakšne so posledice drugega demografskega prehoda v primerjanih državah? Podobno kot v primeru upadanja in staranja prebivalstva, tudi tu poskušamo smer in intenziteto trendov deinstitutionalizacije družinskih oblik, odlašanja formiranja družine in medsebojni položaj primerjanih držav skozi čas določiti z umeščanjem gibanj v evropski kontekst v dveh časovnih točkah. Razsewni grafikon (glej Sliko 4.22) pokaže, da so v tem primeru razlike med državami večje. Posledice drugega demografskega prehoda so najbolj očitne v Sloveniji, ki se uvrsti v skupino z drugimi zahodnoevropskimi državami. Te označuje tako odloženo starševstvo kot tudi vse večja prisotnost deinstitutionaliziranih družinskih oblik. Tudi Češka gre v tej smeri, vendar je v primerjavi z drugimi evropskimi državami tu odlaganje starševstva manj izraženo. Hrvaška ima v primerjavi z drugimi državami danes celo bolj tradicionalni vzorec kot v 80. letih prejšnjega stoletja in je ena najbolj tradicionalnih držav v tem pogledu. V primerjavi z drugimi evropskimi državami jo še vedno označujejo zgodnja odločitev za starševstvo in prevladujoče tradicionalne družinske oblike.

Slika 4.22: Odloženo starševstvo in deinstitucionalizacija družinskih oblik leta 1980 in 2009

Opomba: Za izračun trendov smo uporabili prilagojeno metodologijo Hantraisove (1999, 2004), opisano pod sliko 4.19. Za izračun prevladujočega obdobja formiranja družine so uporabljeni naslednji kazalci: povprečna starost žensk ob prvi poroki, ob rojstvu prvega otroka in povprečna starost žensk pri porodu. Za izračun prevladujočih družinskih oblik so uporabljeni naslednji kazalci: stopnja razveznosti, delež rojstev izven zakona in stopnja poročnosti.

Vir: Eurostat (2011c), OECD (2011), UNECE (2011).

4.2.4 Socio-demografska gibanja kot argument za reforme v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Socio-demografska gibanja v primerjanih državah pokažejo, da vse tri prvič že v obdobju socializma izkusijo socio-demografske težave ter posledice (sicer z različno intenziteto) prvega in drugega demografskega prehoda. Razlika v intenziteti sprememb je najbolj očitna pri pluralizaciji družinskih oblik in v odloženem starševstvu. Tako na eni strani najdemo Slovenijo, v kateri so ti procesi najbolj očitni, in na drugi Hrvaško, ki v primerjavi z drugimi državami še vedno obdrži precej tradicionalne oblike ustvarjanja družine. Kljub podobnim izkušnjam pa socio-demografska gibanja niso enako močan argument za reforme v primerjanih državah.

Čeprav ne tako močno kot na Hrvaškem, se socio-demografska gibanja v slovenskem javnopolitičnem prostoru vsake toliko časa pojavijo kot argument (močneje v času desnosredinske vlade) v razpravah o ukrepih za družine:

„... argument rodnosti, to je nekaj, kar se vsake toliko časa pojavi kot osrednji problem in Janševa vlada si je zadala zvišanje rodnosti kot enega od ciljev in je tudi nastal en dokument pod ministrstvom takratnega ministra Drobniča, ki je tudi predvidel restrikcije na področju abortusa in se celo tako zelo ... zelo vtikal nekako ... v zelo intimna področja človekovega zasebnega ... tudi v družinski politiki, pri načrtovanju družinske politike je bil argument rodnosti pomemben argument. In vsi ti ukrepi, ki so povezani z otroškimi dodatki za vsakega naslednjega otroka ali pa družine nad, ne vem, tremi, petimi otroki, so bili povezani z argumenti rodnosti ...“ (SI-10),

„... nam so dali velik očitek [desne politične opcije] pri družinskem zakoniku, da premalo demografsko politiko, da pač s tem, ko rušimo družino v tej svoji definiciji, rušimo tudi možnost demografije, razvoja družbe in tako naprej. Medtem ko smo imeli, mi seveda izhajamo iz tega, da so različni tipi družin in da je treba vsem otrokom zagotoviti enakost ...“ (SI-11),

„... smo pa poskušali v prejšnjem mandatu veliko to, pač peljati eno tako pozitivno družinsko politiko ... bolj v smislu tudi povečanja rodnosti in to, to je pač, demografski kazalci so slabi na vsak način ...“ (SI-13).

Podobno kot na Hrvaškem ta argument največkrat prihaja s strani desnosredinskih političnih opcij in sicer za upravičevanje ukrepov, usmerjenih h kompenzaciji stroškov za otroke, in ukrepov za velike družine. A Hrvaško in Slovenijo razlikuje dejstvo, da v Sloveniji to zagotovo ni edini argument, ki vodi reforme na tem področju.

Socio-demografski argument je namreč na Hrvaškem eden od prevladujočih. Skozi 90. leta prejšnjega stoletja, ko se zaradi okoliščin vojne krepita nacionalizem in konservatizem, je v središču razprav ideja »demografske obnove« (HR-2). Kot smo že lahko videli, takšno ozračje vodi k refamilizacijsko usmerjeni ideji razvoja družinske politike, ki je predvsem instrumentalna²²⁰ in temelji na ukrepih, usmerjenih h kompenzaciji stroškov za otroke. Kljub relativno visoki participaciji žensk na trgu dela pa v devetdesetih letih ne zasledimo

²²⁰ Nanjo se primarno gleda kot na sredstvo, s katerim se bo dosegla rast prebivalstva.

oblikovanja potrebe po razvoju defamilizacijsko usmerjenih ukrepov, ki naj bi staršem olajšali sodelovanje na trgu:

„... to je bilo konec vojne, ko se je slutilo, da jo bo konec, potem so se začele te razprave ... o t. i. demografski obnovi ... kako obnoviti hrvaško prebivalstvo in tukaj je prišlo do izraza ta konservativna koncepcija, familistična ... populistična, ki je zmagala v programu demografskega razvoja ... skoraj da je bil to nekakšen patriotski naboj, da ni bilo resnih razprav, kdaj, kaj od teh ukrepov ... ampak zanimivo, da je ta koncept, naši demografi so bili podrejeni temu, kako bo ta hitro obnovil prebivalstvo in potem je v ta program prišlo veliko ukrepov, ki so bili, gledano na kontekst in ekonomsko situacijo, popolnoma nerealni, visoki ... to so bili otroški dodatki za skoraj pol plače, to ni primerljivo, pa ti porodniški dopusti, pa posebej je bil nekakšen simbol tega programa inštitut matere vzgojiteljice, ki ostane doma, če ima tri ali več otrok in ona ima plačo, povprečno plačo na Hrvaškem in ona ima status in vse skupaj, in vse je to prišlo v ta program ... Seveda, to je bila takšna atmosfera, da ni bilo polemik, moramo priznati to, ampak se je videlo pozneje ... ko je bilo treba to prenesti v praktične rešitve, v zakonodajo ... nikoli ni bil sprejet ta koncept matere vzgojiteljice in teh otroških dodatkov, ker so videli, da ni denarja za to ... močen je bil ta naboj, moram priznati ... bil je to čas, gremo okrepiti Hrvaško, jo konstituirati, jo zbrati, diaspora, ampak dajte, da se več otrok rojeva, to je bilo v centru pozornosti in to je bila atmosfera, ki je vladala ...“ (HR-2).

Sprejemanje takšnih idej dodatno pogojuje konservativizem odločevalcev tistega obdobja. Ko govorimo o družinski politiki (z izjemo prvih let po letu 2000, ko prvič zaznamo poskus formuliranja vsestranske družinske politike), so bili na Hrvaškem demografski argumenti vedno v ospredju in vedno je bil poudarek na prebivalstveni politiki. Pomembno pa je poudariti, da se v zadnjih nekaj letih pojavljajo tudi novi argumenti, ki opravičujejo takšno politiko. Skozi 90. leta namreč v ospredje prideta predvsem nacionalizem in familizem (HR-2), pri zadnjih reformah pa se med argumenti pojavlja tudi zaskrbljenost zaradi pomanjkanja delovne sile v prihodnje in vzdržljivosti sistemov socialne varnosti. To je jasno vidno iz zadnjih parlamentarnih razprav (Vlada RH 2011b, 2011c) in iz trditev predstavnika/ce ministrstva, pristojnega za družino:

„... to je tisto, kar pri nas še vedno ni dovolj razvito, nihče se ne boji, kaj se bo ... jaz sem izračunal/a, da bomo mi v odnosu do, ko pogledamo leto 2030, če nimamo migracijskih prilivov, torej na bazi obstoječega prebivalstva, številu novorojenih otrok, pod predpostavko, da vsi moški in ženske, ki so rojeni v obdobju od 2000 do 2005 sklenejo zakon in imajo potomstvo, bo število novorojenih otrok padlo pod 30.000. Kaj to pomeni zdaj, projicirajte na trg dela, projicirajte na tiste, ki bodo ustvarjali novo vrednost, na zaposlenost, torej se bo moralo spremeniti vse, a število starejših bo v tem času višje ... če želimo obdržati trg dela, če želimo imeti koga, ki ga bomo jutri zaposlili, če bomo imeli potrošnika, če bomo imeli tistega, ki bo ustvarjal novo vrednost, če bomo imeli tistega, ki bo zmožel prenesti pritisk na pokojninske sklade, zdravstvo ipd., zaradi staranja prebivalstva, potem nas mora skrbeti to, kdo bo ta denar tudi ustvarjal ...“ (HR-5).

Ta trend Mätzkejeva in Ostnerjeva (2010) poimenujeta novi pronatalizem (ang. *new pronatalism*). Družinska politika namreč postaja center nove aktivne politike zaposlovanja in sredstvo za preprečevanje potencialnega pomanjkanja delovne sile in večšin v prihodnje.

Na Češkem so socio-demografska gibanja najmanj (če sploh) prisoten argument v javnopolitičnem prostoru. Čeprav je za Češko značilen oster padec stopnje rodnosti, se namreč izkaže, da socio-demografska gibanja niso pomemben argument za reforme (CZ-13):

„... skozi devetdeseta je padla stopnja rodnosti, to je problem, katerega ponovno ne omenjamo dovolj, problem starejšega prebivalstva in problem staranja ni bil resen tukaj ...“ (CZ-7).

Saxonberg (2010a) celo podari, da imajo odločevalci na Češkem fatalističen pogled na demografska gibanja oziroma jih prepuščajo toku dogodkov. Tako se socio-demografska gibanja kot javnopolitični problem izpostavijo le občasno in ko se to zgodi, so večinoma argument za upravičevanje ukrepov, usmerjenih k denarnim podporam:

„... v nekaterih predvolilnih programih socialdemokratov je uporabljen demografski argument s ciljem, da se podprejo predlogi, usmerjeni k boljši podpori družinam (v glavnem v obliki denarnih podpor). V programskih dokumentih družinskega paketa iz leta 2008/09 (desnosredinska vlada), ki raje poudarja alternativne oblike (v domačem okolju) skrbi za otroke kot državne jasli in fleksibilen starševski dopust, ta argument ni bil uporabljen, namesto tega je poudarjena potreba usklajevanja ...“ (CZ-13).

Pomembno je opozoriti na dejstvo, ki razlikuje Češko od Hrvaške in Slovenije. Medtem ko na Češkem socio-demografski argument občasno uporabijo levosredinske politične opcije, pa na Hrvaškem in v Sloveniji prevladuje pri desnosredinskih političnih strankah (HR-4; Hrvatski sabor 2004a; 2004b; SI-2, SI-10; SI-11; SI-13; Vlada RH 2011b, 2011c).

4.3 Kulturni dejavniki

Razumevanje javnopolitičnih problemov in rešitev usmerjajo tudi prevladujoče vrednote in preference, ki v interakciji z že obstoječimi in predhodnimi praksami ter strukturnimi okoliščinami lahko sprožijo nove ideje. Skladno z vrednotami in preferencami se določene rešitve vidijo primernejše od drugih. Kot poudari Pfau - Effingerjeva (2008), se družbeni igralci prav skozi ideje povežejo s kulturo blaginje, na katero se sklicujejo in s katero opravičujejo svoje predloge, ko jih predstavljajo javnosti. V uvodnem poglavju in teoretičnem delu že opredelimo kulturo blaginje, na tej točki pa je pomembno poudariti tudi, da so korenite spremembe javnih politik možne v okoliščinah bistvenih sprememb v vrednotah in preferencah ljudi. Te pripeljejo do novih diskurzov družbenih igralcev, ki so dovolj močni, da dosežejo spremembe v vrednotni osnovi določenega področja socialne politike (Pfau - Effinger 2008, 2009). A te spremembe niso vedno spodbujene samo od spodaj navzgor; možno je tudi, da jih spodbudijo politične elite, ki vzpostavijo diskurze, s katerimi želijo vplivati na vrednote in preference populacije o različnih vidikih države blaginje, da bi tako dobile podporo za svoje reforme (Pfau - Effinger 2009).²²¹

Da bi lahko opredelili prispevek kulturnih dejavnikov k spremembam, je treba razumeti tako temeljne ideje, ki stojijo za politikami usklajevanja plačanega dela in družinskih

---

²²¹ Tukaj pravzaprav vidimo, da kultura ni avtonomna struktura, da igralci njen pomen nenehno poustvarjajo in da je spremenljiva, pogosto tudi nepovezana (nekoherentna). Tako igralci s pomočjo svoje moči poskusijo urediti pomen kulture in zagotoviti določeno povezanost na področju kulturne prakse, kar tudi pomeni, da se morajo podrejene skupine v določeni meri prilagoditi kulturni praksi, ki je prepoznana kot dominantna (Sewell 2005).

obveznosti (t. i. vrednotno osnovo javnih politik) kot prevladujoče vrednote in preference v populaciji. Poleg tega je treba slediti tudi morebitnim spremembam vrednot skozi čas in morebitnemu sprožanju novih diskurzov, ki bi lahko v izbranih državah pripeljali do sprememb.²²²

4.3.1 Prevladujoče vrednote in preference populacije v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem, pomembne z vidika usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

V nadaljevanju sledi kratek vpogled v prevladujoče vrednote in modele v populaciji, ki se skozi teoretično razpravo pokažejo za pomembne pri ustvarjanju ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. Pomembne so tako družinske vrednote, stališča do zaposlenosti, pričakovanja glede delitve skrbstvenega dela kot družbene vrednote in stališča o primerni vlogi države v družinskem življenju. Glede na obravnavano področje pa se zelo na hitro dotaknemo tudi religiozne strukture in religioznosti populacije.

4.3.1.1 Družinske vrednote, stališča do zaposlenosti in pričakovane delitve skrbstvenega dela

V Tabeli 4.8 izpostavimo nekaj kazalcev prevladujočih stališč do družine in dela ter pluralizma družinskih vzorcev. Vidimo, da sta delo in družina vrednoti, ki sta v vseh treh državah uvrščeni precej visoko in sta zelo pomembni v življenju posameznikov. Če je pomen družine razmeroma stabilna vrednota v zadnjih 20 letih v vseh treh državah, pa na Češkem (za razliko od Slovenije in Hrvaške) nekoliko oslabi pomen dela (kljub temu še vedno uživa visoko podporo). Podpora različnim družinskim oblikam je zelo različna. Tako kljub dejstvu, da v Sloveniji večina prebivalstva podpira »nove« družinske oblike, lahko opazimo, da so nekatere deležne večje naklonjenosti (npr. tri četrtine anketirancev soglaša s tem, da lahko par živi skupaj, ne da bi se poročil, medtem pa kar polovica anketirancev meni, da bi se ljudje, ki želijo imeti otroka, morali poročiti). V vseh treh državah podpora »netipičnim« družinskim oblikam zadnjih dvajset let raste. Edino izjemo najdemo na Hrvaškem pri odnosu do ločitve – raziskava leta 2008 pokaže, da so posamezniki tega leta veliko manj naklonjeni ločitvi kot pa v sredini 90. let prejšnjega stoletja. Pri raziskovanju te teme na Hrvaškem trčimo tudi ob problem dostopa do ustreznih primerjalnih kazalcev, zato težko trdimo, kakšen je pogled na vzgojo otrok izven zakonske zveze. Smo pa pri socio-demografskih kazalcih lahko videli, da

---

²²² Kot že poudarimo v teoretičnem delu, se namreč prav skozi diskurz posreduje med prevladujočimi vrednotami v populaciji in vrednotnimi temelji socialne politike ter se, kot poudari Pfau - Effingerjeva (2009), kultura blaginje s pomočjo diskurzov ali stabilizira ali pa spreminja.

se v primerjavi z drugima dvema državama na Hrvaškem zunaj zakonske zveze rodi daleč najmanj otrok.

Stališča do enakosti spolov oziroma percepcija vloge žensk in moških v primerjanih državah so protislovna. Če na eni strani prevladuje predstava, da morajo in moški in ženske sodelovati na trgu dela, so na drugi še vedno prisotna stališča, ki izhajajo iz tradicionalnih predstav o vlogi moških in žensk v družini.

V vseh treh državah ima zaposlenost žensk visoko mesto na lestvici prevladujočih vrednot. S sodelovanjem žensk na trgu dela soglašajo velika večina anketirancev, predvsem pa podporo uživa ideja, da morata tako mož kot žena prispevati k dohodku gospodinjstva (glej Tabela 4.9). Pomembno je poudariti, da v Sloveniji in na Hrvaškem nikoli ni prevladalo stališče, da bi morali imeti moški v času krize prednost pri zaposlovanju, je pa takšno stališče na začetku 90. let prejšnjega stoletja močno prisotno na Češkem, vendar kasneje slabi. Kljub diskurzu redomestifikacije žensk, ki po osamosvojitvi prevladuje v vseh treh primerjanih državah in ki naj bi bila ena od rešitev rastoče brezposelnosti, pa lahko vidimo, da se je predstava o potrebi in nujnosti ženske zaposlenosti utrdila kot sestavina ženske identitete. Nepomembno ni niti dejstvo, da se je v vseh treh državah pokazala tudi ekonomska nuja po zaposlenosti obeh staršev (CZ-1; CZ-7; HR-2; SI-1; SI-9; SI-11), zato se model dveh hraniteljev družine (pri čemer se na ženski dohodek pogosto gleda kot na dodaten dohodek) utrdi kot prevladujoči v populaciji. Obdrži se celo na Češkem, ki ima najmanj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Tam se ženske po praviloma dolgi prekinitvi zaposlitve spet vrnejo na trg dela, ko otroci odrastejo.²²³

---

²²³ To se najbolj odraža v visokem padcu stopnje zaposlenosti žensk v obdobju, ko so otroci majhni. Npr. leta 2009 je bila stopnja zaposlenosti žensk (25–49 let) z otroki pod šestimi leti starosti le 34,3 % (moških 93,8 %) (več v Formánková in Dobrotić 2011, 420).

Tabela 4.8: Prevladujoča stališča do družine in dela ter podpora pluralizmu družinskih vzorcev – Slovenija, Hrvaška in Češka (%)

		Slovenija [1992]	Slovenija [1999]	Slovenija [2008]	razlika 2008– 1992	Hrvaška [1995– 1997]	Hrvaška [1999]	Hrvaška [2008]	razlika 2008– 1995	Češka [1991]	Češka [1999]	Češka [2008]	razlika 2008– 1991
<i>družina</i>	zelo/precej pomembna	97,9	97,2	97,4	-0,5	97,5	<u>99,1</u>	<u>98,8</u>	1,3	<u>98,2</u>	98,4	96,0	-2,2
	ne preveč/sploh ni pomembna	2,1	2,8	2,6		2,5	0,9	1,2		1,8	1,6	4,0	
<i>delo</i>	zelo/precej pomembna	<u>97,6</u>	<u>95,8</u>	<u>94,1</u>	-3,5	91,2	95,4	92,1	0,9	96,8	93,6	83,5	-13,3
	ne preveč/sploh ni pomembna	2,4	4,2	5,9		8,8	4,6	7,9		3,2	6,4	16,5	
<i>ženska ima sama otroka, ob tem ne želi stalnega odnosa z moškimi</i>	odobravam	59,9	55,8	60,3	0,4	<u>62,1</u>	<u>66,5</u>	<u>70,0</u>	7,9	29,1	39,3	51,1	22,0
	ne odobravam	24,1	19,8	32,6		24,3	16,5	23,1		43,9	30,8	26,5	
<i>v redu je, če par živi skupaj, ne da bi se poročil</i>	(močno) soglašam	-	<u>68,3*</u>	<u>73,5</u>	16,1	-	-	55,4	-	-	57,6*	58,2	3,8
	(sploh) ne soglašam	-	18,5*	14,3		-	-	21,5		-	17,6*	14,6	
<i>ljudje, ki hočejo imeti otroke, bi se morali poročiti*</i>	(močno) soglašam	-	35,6*	-	-	-	-	-	-	-	<u>56,1*</u>	-	-
	(sploh) ne soglašam	-	49,1*	-		-	-	-		-	22,5*	-	
<i>ločitev</i>	skala 1–10**	6,4	<u>6,6</u>	<u>6,4</u>	0,0	<u>6,6</u>	4,6	4,6	-2,0	5,2	5,9	5,6	0,4

Opombe: Če ni drugače označeno, so podatki iz Evropske študije vrednot za leta 1991, 1999 in 2008 ter iz Svetovne študije vrednot vzhodne Evrope in Nemčije za leta 1995–1997. * Podatki so iz ISSP študije: Družina in spreminjajoče spolne vloge (leta 1994 in 2002). Hrvaška ni bila del te študije, drugih primerjalnih podatkov glede teh spremenljivk ne najdemo. ** 1- nikoli je ne moremo upravičiti; 10 - vedno jo lahko upravičimo.

Vir: Klingemann in drugi (1995–1997); EVS (2011).

Tabela 4.9: Prevladujoča stališča do vloge moških in žensk v družini in družbi – Slovenija, Hrvaška in Češka (%)

		Slovenija [1992]	Slovenija [1999]	Slovenija [2008]	razlika 2008– 1992	Hrvaška [1995– 1997]	Hrvaška [1999]	Hrvaška [2008]	razlika 2008– 1995	Češka [1991]	Češka [1999]	Češka [2008]	razlika 2008– 1991
<i>predšolski otrok bo verjetno trpel, če je mati zaposlena</i>	(močno) soglašam	66,7	46,5	35,8	-30,9	-	<u>64,1</u>	<u>48,0</u>	-16,1	<u>69,8</u>	47,2	41,4	-28,4
	(sploh) ne soglašam	33,3	53,5	64,2		-	35,9	52,0		30,2	52,8	58,6	
<i>je že v redu, če je ženska zaposlena, toda tisto, kar si ženske najbolj želijo, so dom in otroci</i>	(močno) soglašam	76,5	64,7	64,1	-12,4	-	66,3	54,6	-11,7	<u>84,0</u>	<u>72,1</u>	<u>70,7</u>	-13,3
	(sploh) ne soglašam	23,5	35,3	35,9		-	33,7	45,4		16,0	27,9	29,3	
<i>za žensko je prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo</i>	(močno) soglašam	62,6	54,1	<u>59,2</u>	-3,4	71,6	55,8	51,9	-19,7	<u>84,0</u>	<u>76,4</u>	52,7	-31,3
	(sploh) ne soglašam	37,4	45,9	40,8		28,4	44,2	48,1		16,0	23,6	47,3	
<i>biti zaposlena je za žensko najboljši način, da doseže neodvisnost</i>	(močno) soglašam	<u>73,4</u>	<u>79,4</u>	77,6	4,2	-	<u>79,4</u>	79,0	-0,4	62,1	75,8	<u>79,3</u>	17,2
	(sploh) ne soglašam	26,6	20,6	22,4		-	20,6	21,0		37,9	24,2	20,7	
<i>kadar je malo možnosti za zaposlitev, bi morali imeti moški prednost pred ženskami</i>	soglašam	29,3	17,8	14,7	-14,6	33,3	<u>20,9</u>	11,6	-21,7	<u>49,8</u>	19,2	<u>28,9</u>	-20,9
	ne soglašam	62,6	67,8	81,8		43,2	72,6	82,6		42,0	65,3	59,4	
<i>mož in žena morata oba prispevati k dohodku gospodinjstva</i>	(močno) soglašam	<u>93,4</u>	91,0	90,1	-3,3	88,9	<u>94,3</u>	82,5	-6,4	91,5	92,8	<u>90,8</u>	-0,7
	(sploh) ne soglašam	6,6	9,0	9,9		11,1	5,7	17,5		8,5	7,2	9,2	
<i>na splošno lahko očetje prav tako dobro skrbijo za otroke kot matere</i>	(močno) soglašam	-	<u>84,8</u>	<u>90,6</u>	5,8	-	66,5	76,3	9,8	-	67,0	66,8	-0,2
	(sploh) ne soglašam	-	15,2	9,4		-	33,5	23,7		-	33,0	33,2	
<i>moški bi morali v enaki meri kot ženske skrbeti za dom in otroke</i>	(močno) soglašam	-	-	<u>97,2</u>	-	-	-	96,2	-	-	-	86,5	-
	(sploh) ne soglašam	-	-	2,8		-	-	3,8		-	-	13,5	

Vir: Klingemann in drugi (1995–1997); EVS (2011).

Kljub vidnim spremembam pa so predstave o tradicionalni vlogi žensk v zasebni sferi ponekod še vedno zelo prisotne. Vidimo, da skozi 90. leta v vseh treh državah prevladuje stališče, da predšolski otrok trpi, če je mati zaposlena. Kot poudari Joganova (2004, 277), gre za trditev, ki jo v tem obdobju pogosto uporabljajo zagovorniki »prave, tople družine«, in doda, da takšen diskurz ni bil brez posledic. Kljub spodbujanju takšnega diskurza pa se ta na ravni populacije ni ohranil in prav pri tem stališču lahko v zadnjih dvajsetih letih opazimo vidne spremembe. To danes ni več prevladujoče stališče v populaciji – v vseh treh državah s takšno trditvijo soglaša manj kot polovica anketirancev.

Še vedno pa ostaja močno zakoreninjeno mnenje, da je prvobitna vloga ženske vloga matere in gospodinje. Joganova (2004, 274) pri razlagi podobnih kazalcev za Slovenijo poudari, da so »domestifikacijska določevanja ženske vloge v slovenskem prostoru očitno še dokaj čvrsto ukoreninjena«. Predstava o domu in otrocih kot največji želji žensk ni značilna samo za slovensko družbo, ampak tudi za drugi dve državi, posebej za Češko. Predpostavljamo, da k vzdrževanju tradicionalnega obrazca delitve dela v družini prispeva tudi diskurz, ki na Češkem promovira družino kot najprimernejšo obliko skrbi.²²⁴ Takšne predstave sovpadajo tudi s prevladujočim modelom v družbi, saj smo videli, da so prav ženske tiste, ki praviloma prekinejo svojo kariero zaradi starševstva.

Stališča v Tabeli 4.9 govorijo tudi o zaznani vlogi očetov v primerjanih državah. Kazalnik je bil v vprašalnike umeščen šele v zadnjem času, zato na njegovi podlagi težko sklepamo zaključke. Vidimo pa, da se Slovenija razlikuje od drugih dveh držav v odnosu do očetovstva. Tako v Sloveniji veliko pozitivneje zaznavajo »sposobnosti« moških pri opravljanju vloge očeta, medtem ko češka družba nima toliko »zaupanja« v očete. Slovenija za razliko od drugih dveh držav tudi že zelo zgodaj vpelje retoriko odgovornega starševstva (vključno z aktivnim očetovstvom). Kljub temu tudi za Slovenijo raziskave pokažejo, da očetje zaradi nizke finančne spodbude še vedno ne izkoristijo vsega očetovskega dopusta in se nanje posledično še vedno gleda kot na »sekundarne oskrbovalce«, medtem pa se asimetrična distribucija skrbstvenega dela nadaljuje (Humer in drugi 2008). Zato ne preseneča zadnja trditev v Tabeli 4.9, ki pokaže, da velika večina anketirancev meni, da bi morala biti vloga

---

²²⁴ Intervjuji celo pokažejo, da imajo starši, ki dajo otroka, mlajšega od treh let, v jasli, občutek krivde in javne stigmatizacije: „... obstaja miselnost v tej državi, da dejansko ni dobro za razvoj otroka, če je v instituciji. Tako npr. če delate intervjuje z materami, ki sedaj uporabljajo jasli ali katero drugo vrsto institucije, te običajno ... začnejo se zagovarjati, rečejo `ok, ampak jaz jih pravzaprav ne uporabljam v polnem delovnem času, samo v nepolnem delovnem času, in to so posebne jasli, ker so to jasli npr. kjer so praviloma samo trije otroci in ne šest otrok ipd.' Torej one imajo pravzaprav občutek, da če ti to delaš na ta način, če ti uporabljaš jasli ali druge skrbstvene storitve za otroke pod tretjim letom starosti, da se moraš ti resnično zagovarjati, čeprav jih nismo vprašali zakaj ...“ (CZ-6).

moških in žensk v družini bolj enakopravna. Na tej točki je pomembno opozoriti tudi na razlike med stališči in prevladujočimi praksami v populaciji. Na ravni stališč ima sicer enaka delitev dela veliko podporo, a na koncu v vseh treh državah (kljub spremembam) ženske še vedno opravijo večino dela v zasebni sferi. Te razlike so najmanj očitne v Sloveniji (ISSP 1994, 2002; Topolčič 2001; Kanjuo Mrčela 2007b; Dobrotić in Laklija 2009).

S tega vidika je pomembno opozoriti tudi na študije, ki kažejo, da podpora vrednoti enakosti spolov raste. Raziskave javnega mnenja v Sloveniji pokažejo, da je enakost med spoloma že dolgo časa visoko uvrščena vrednota – na lestvici od 1–5 dobi oceno 4,07; 80,2 % anketirancev jo oceni kot pozitivno vrednoto in le 5,1 % kot negativno (Toš 2007, 12–14). Tudi študije na Hrvaškem kažejo na padec »spolnega konservatizma«. Če je bil slednji v letih 1985 in 1989 široko sprejeta vrednota, je leta 2010 na dnu lestvice oziroma v fazi »odbijanja« (Sekulić 2011, 56). Čeprav je na Češkem do neke mere še vedno prisotna podpora tradicionalni spolni delitvi dela, ta tudi tam zadnja leta upada (Saxonberg in Sirovátka 2008).

Da bi razumeli kulturo blaginje, je pomembno razumeti tudi družbene vrednote oziroma stališča o primerni vlogi države v družinskem življenju. Čeprav ne zasledimo primerjalnih raziskav, ki bi vključevale vse tri države in podale popolno predstavo o tej dimenziji kulture blaginje, najdemo posamezne raziskave, ki nam omogočijo vsaj splošno predstavo o posamezni državi. Raziskave pokažejo, da v vseh treh državah prevladuje stališče, da je intervencija na področju družinskih politik zaželena.

Slovenija in Češka sta vključeni v Mednarodno splošno družboslovno anketo (ISSP), ki pokaže, da je podpora intervenciji na področju porodniških dopustov in denarnih podpor za otrokovo varstvo v obeh državah precej visoka.²²⁵ Tako v Sloveniji leta 2002 98,9 % in na Češkem 98,5 % anketirancev (močno) soglaša s trditvijo, da bi zaposlena ženska morala imeti pravico do plačanega porodniškega dopusta.²²⁶ Na drugi strani jih 76,4 % v Sloveniji in 75 % na Češkem (močno) soglaša s trditvijo, da bi družina morala prejemati denarno podporo za otrokovo varstvo, kadar sta oba starša zaposlena (ISSP 2002).²²⁷ Študija iz leta 2006 pokaže, da imajo na Češkem prednost izdatne javne politike, usmerjene k družinam. Predvsem denarne podpore družinam (pred skrbstvenimi storitvami) in podpore, ki omogočajo ženskam, da ostanejo doma z otroki, in ki dajejo »svobodo izbire« (Saxonberg in Sirovátka 2008), kar

---

²²⁵ Trditve se nanašajo le na zaposlene starše, zato ne dobimo popolne informacije. Kljub temu pokažejo na potrebo interveniranja v to sfero, kar potrjujejo tudi intervjuji.

²²⁶ Leta 1994 z njo soglaša 90,9 % anketirancev na Češkem in 96,8 % v Sloveniji (ISSP 1994).

²²⁷ Tukaj je bila podpora višja leta 1994: v Sloveniji 94,8 % in na Češkem 84,1 % anketirancev (močno) soglaša s to trditvijo (ISSP 1994).

pravzaprav sovpađa z današnja oblika politike.²²⁸ Na Hrvaškem študija iz leta 2002 izpostavi prevladujoče mnenje, da bi vlada morala ženskam omogočiti možnost usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (76,4 %), medtem pa precej visoko podporo dobijo različni ukrepi družinskih politik (Akrap in drugi 2003, 152).²²⁹

4.3.1.2 Religiozna struktura in religioznost populacije

Zelo na kratko se dotaknemo tudi religiozne strukture in religioznosti prebivalstva v primerjanih državah. Slednja na raziskovanem področju ne igra velike vloge; prav v državi, ki jo zaznamuje najvišji delež nevernikov, namreč prevladuje najbolj tradicionalno usmerjena politika (in tudi spolni red). Dostopni podatki popisa prebivalstva pokažejo, da se je na Češkem za nevernike opredelilo leta 1991 39,8 %, in leta 2001 59,0 % prebivalcev (med opredeljenimi za vernike je največ pripadnikov katoliške veroizpovedi, npr. 39 % leta 1991 in 27 % leta 2001) (ČSU 2003; Rajmund Tretera 2003).²³⁰ Drugačen primer je Hrvaška, kjer se za pripadnike katoliške veroizpovedi leta 1991 opredeli 76,5 % in leta 2001 87,8 % prebivalcev (DZS 1994, 2011c). Tudi v Sloveniji prevladuje katoliška veroizpoved, čeprav v obratnem trendu kot na Hrvaškem; delež prebivalcev, ki se opredeljujejo kot pripadniki katoliške veroizpovedi, z leti upada: z 71,4 % leta 1991 na 57,8 % prebivalcev leta 2002.²³¹

Nekoliko drugačno sliko dobimo, ko pogledamo na t. i. praktično raven. Položaj držav s tega vidika sicer sovpađa z v popisu prebivalstva opredeljeno pripadnostjo katoliški veroizpovedi, vendar pa kazalci verskih praks pokažejo na precej nižjo dejansko religioznost. Tako ankete javnega mnenja pokažejo, da je daleč najnižji tisti delež prebivalcev, ki verske obrede obiskuje tedensko (glej Tabelo 4.10). Delež prebivalcev, ki verjamejo v boga, sicer ne odstopa veliko od prej predstavljenih podatkov popisa prebivalstva, je pa slika precej drugačna, če pogledamo še druge dimenzije religioznosti. Iz anket javnega mnenja lahko razberemo, da precej manjši delež prebivalstva verjame, da obstajajo hudič, pekel ali nebesa. Pri tem pa je jasno vidno, da so vse dimenzije religioznosti najbolj izražene na Hrvaškem.

²²⁸ Avtorja opozorita, da so takšni rezultati lahko tudi odraz obstoječe politike.

²²⁹ Tako več kot 95 % anketirancev podpira ukrepe, kot so porodniški dopusti, skrbstvene storitve, izboljšani stanovanjski pogoji, denarne podpore, prožen delovni čas in podobno (Akrap in drugi 2003, 160). Tukaj je treba opozoriti, da so ta vprašanja v vprašalniku zelo nespretno zastavljena, zato je težko vedeti, na katere ukrepe se gleda kot na prioritete. Pomembno je poudariti, da vzorec obsega le žensko prebivalstvo starostne skupine 20–35 let.

²³⁰ Po popisu prebivalstva leta 1950 je bilo 5,5 % nevernikov in 76,4 % katolikov (ČSU 2003).

²³¹ S precej podobno sliko postrežejo podatki EVS-ja o pomembnosti vere v življenju posameznika. Na Češkem leta 2008 le 18,6 % anketirancev vidi vero kot zelo/precej pomembno (leta 1991 26,8 %), v istem letu jo v Sloveniji tako vidi 39,6 % (leta 1991 43,6 %) in na Hrvaškem 72 % (v letih 1995–1997 56 %) (Klingemann in drugi 1995–1997; EVS 2011).

Češka se znajde v drugi skrajnosti, Slovenija pa se znajde v sredinski poziciji (glej Tabela 4.10).²³²

Tabela 4.10: Nekatere dimenzije religioznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem (%)

	Slovenija [1992]	Slovenija [1999]	Slovenija [2008]	Hrvaška [1995–97]	Hrvaška [1999]	Hrvaška [2008]	Češka [1991]	Češka [1999]	Češka [2008]
<i>verjame v:</i>									
<i>Boga</i>	62,7	65,2	65,9	<u>80,8</u>	<u>93,2</u>	<u>89,5</u>	35,4	38,9	35,7
<i>hudiča</i>	16,5	27,1*	-	<u>40,4</u>	-	-	12,8	14,2*	-
<i>pekel</i>	17,2	20,3	18,5	<u>42,2</u>	<u>57,1</u>	<u>45,1</u>	11,3	13,1	18,3
<i>nebesa</i>	30,3	27,6	31,5	<u>52,7</u>	<u>64,1</u>	<u>59,0</u>	22,9	20,6	22,9
<i>hodi k verskim obredom:</i>									
<i>tedensko</i>	<u>22,9</u>	17,2	17,1	22,5	<u>31,6</u>	<u>24,6</u>	8,4	7,0	8,3
<i>mesečno</i>	12,2	13,5	8,3	<u>13,8</u>	<u>21,2</u>	<u>16,4</u>	3,4	4,7	4,2

Opombe: Podatki EVS za leta 1991, 1999 in 2008 in Svetovne študije vrednot vzhodne Evrope in Nemčije za leta 1995–1997. * Podatki iz Svetovne raziskave vrednot vzhodne Evrope in Nemčije za leta 1995–1997.

Vir: Klingemann in drugi (1995–1997); EVS (2011).

Slovenije pa ne moremo več umestiti v sredinsko pozicijo, če vključimo še pogled populacije na javno/družbeno vlogo tradicionalne cerkve. V primerjanih državah raziskave javnega mnenja pokažejo (Zrinščak 2011), da je javna/družbena vloga tradicionalne cerkve najbolj sprejemljiva na Hrvaškem,²³³ medtem ko drugo skrajnost zavzemata Češka in Slovenija, kjer je javna/družbena vloga cerkve najmanj sprejemljiva (npr. vpletenost v vprašanja glede splava, družbenih razlik, brezposelnosti ...). Pri tem je pomembno poudariti, da anketiranci na Češkem v večji meri kot v Sloveniji odobravajo cerkveno lastništvo družbenih institucij (npr. vrtci, šole ...).

Glede na to se države razlikujejo tudi v razmerjih med državo in cerkvijo. Primerjajoč države SVE Zrinščak (2011) pokaže, da prav v Sloveniji in na Češkem, kjer prebivalstvo v najmanjšem obsegu odobrava družbeno vlogo tradicionalne cerkve, razlike med religijami s privilegiji in brez privilegijev niso velike. Na drugi strani Hrvaška največjo vlogo pripisuje tradicionalnim religijam. Za razliko od Češke, ki še danes nima pogodbe med katoliško cerkvijo in državo (t. i. konkordat), sta jo Slovenija in Hrvaška podpisali. Čeprav se ti dve

²³² Raziskave religioznosti, ki temeljijo na drugih podatkovnih bazah, pokažejo na podobne razmere v primerjanih državah. Tako Ančić (v Zrinščak 2011, 167) na osnovi rezultatov raziskave *Aufbruch* primerjane države razvrsti v tri različne skupine: Hrvaško med države z najvišjim deležem prebivalcev, ki izražajo cerkveno pripadnost, in med države z najvišjo religioznostjo populacije; Češko med države z najnižjim deležem prebivalcev, ki izražajo cerkveno pripadnost, in med države z najnižjo religioznostjo populacije; Slovenijo med države na stičišču teh dveh skrajnosti.

²³³ Če Hrvaško primerjamo z vsemi ostalimi obravnavanimi državami SVE (poleg Slovenije in Češke analiza zajema še Bolgarijo, Poljsko, Romunijo, Slovaško in Madžarsko), Hrvaška pri dojetju javne/družbene vloge cerkve zavzame sredinsko pozicijo.

državi s tega vidika na formalni ravni ne razlikujeta, pa Slovenija cerkvi namenja malo privilegijev in so obveznosti iz tega sporazuma na Hrvaškem veliko obsežnejše.

Ko predstavljene podatke pogledamo v luči teoretičnih postavk, ki domnevajo, da države z močno katoliško cerkvijo težijo k bolj konservativni socialni politiki (Esping - Andersen 1990, 1999), in z vidika analize (okolščin) razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah, potem nam podatki nakazujejo, da religioznost prebivalstva in razmerje med državo in katoliško cerkvijo nista odločilna dejavnika, ki naj bi prispevala k razvoju obravnavanega področja. V takšnem primeru bi namreč morali pričakovati, da bo Hrvaška imela najbolj konservativno družinsko politiko, čemur pa ni tako.

Čeprav pripadnost katoliški veri in prisotnost cerkve v javnem življenju lahko do neke mere oblikujeta stališča populacije in tudi omogočita predstavnikom cerkve/katoliških organizacij, da s svojim diskurzom oblikujejo ideje v javnopolitičnem prostoru, dosedanja analiza pokaže, da je za to veliko bolj pomembno, kdo ima največjo moč v javnopolitičnem odločanju. Cerkevne ideje bodo uresničene prej, če v javnopolitičnem prostoru prevladuje dovolj močan igralec, ki bo zagovarjal in promoviral vrednote in interese cerkve (npr. KDU-ČSL na Češkem). To tezo potrjuje tudi študija Vánija in Kalvasa (2011), v kateri raziskujeta strategije katoliške cerkve na Češkem v procesu umeščanja posameznega vprašanja na dnevni red (bolj natančno v procesu prenosa prepoznanega problema v predmet razprave). Pokazeta, da se sami predstavniki cerkve na Češkem zavedajo svoje omejene vloge v javni sferi in verjamejo, da prav posamezni člani verske skupnosti (predvsem tisti, ki so aktivni v politiki) lahko bolj učinkovito vplivajo na javno sfero in da lahko posamezna vprašanja spravijo s cerkvenega na javnopolitični dnevni red.²³⁴

4.3.2 Vrednote kot osnova politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti in prevladujoči diskurzi v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Kulturne norme pogosto postanejo sredstva, s katerimi poskušajo javnopolitični igralci upravičiti svoje ideje.²³⁵ Vse tri države v socializmu izkusijo diskurz, ki je poudarjal emancipacijo žensk skozi njihovo sodelovanje na trgu dela, pri čemer pa se je zanemarjala

---

²³⁴ Na podobno prakso pokaže tudi naslednja izjava, pridobljena v intervjujih na Hrvaškem: „... poskušajo [cerkev lobira pri uzakonitvi novih predpisov] in jaz to vidim tukaj v parlamentu, oni poskušajo ta svoj vrednoten vzorec in posebno družine, zelo agresivno pomakniti naprej, del poslancev jim služi kot nekakšen, imajo lobistično funkcijo, nekateri se celo odprto opredeljujejo ... in brez razprave in nekritično pravzaprav sprejemajo te vrednote ...“ (HR-8).

²³⁵ Vrednotnih osnov politik in dominantnih diskurzov se že večkrat dotaknemo skozi tekst, zato jih tukaj na kratko povzamemo in po potrebi dodatno pojasnimo.

zasebna sfera in se nikoli ni govorilo o delitvi dela znotraj družine. Kot poudarijo Hašková in drugi (2009), je bila glavna ideja ta, da se bo emancipacija uresničila s pomočjo ekonomske neodvisnosti in „osvoboditve“ od neplačanega skrbstvenega dela.

Opozorili smo že, da se po razpadu socializma pojavi splošna težnja po redomestifikaciji žensk. Prevladujoč postane diskurz, ki zagovarja »vrnitev žensk v družino«, oziroma k njihovi »naravni« vlogi. Kot poudari Joganova (2004, 271), se je takšna težnja v Sloveniji najbolj očitno izražala v prizadevanjih za rekatolizacijo, pogosto v zahtevah o »moralni prenovi družbe kot njuni sestavini prave demokracije«.

V Sloveniji se »kampanja« redomestifikacije žensk sooči z ostro kritiko različnih igralcev (predvsem žensk) in zato ne uspe. Težnja pride najbolj do izraza pri poskusu uvajanja triletnega porodniškega dopusta, ki nato ni implementiran.²³⁶

„... po devetdesetem letu smo imeli opravka, od prve vlade pravzaprav naprej z nekimi momenti, ki so bili izrazito tradicionalistični. Začetek devetdesetih let v Sloveniji se je začel na tem področju pravzaprav izrazito tradicionalistično, s stvarmi, ki so na nek način - se mi zdi - bile podobne kot na Hrvaškem, kasneje so se seveda na Hrvaškem še bolj izostrile zaradi konflikta, zaradi vojne in tako naprej. Kaj imam v mislih? V mislih imam pravzaprav eno eksplozijo nacionalizma, ki se je zgodil v tej državi ... na politično prizorišče in na prizorišče odločanja v tej državi so pravzaprav prišle neke skupine, stranke, sile, ki pravzaprav niso skrivale tega, da so jim blizu bolj tradicionalne vrednote, da se na področju recimo družinskega življenja, jim je blizu ta nek idealni tip nekakšne tako imenovane klasične družine, take breadwinnerske družine, ženska naj bo bolj doma, naj ne sili toliko v javnost, se pravi naj se ukvarja z otroki, z gospodinjstvom ... Predlog triletnega porodniškega dopusta, ki je bil mišljen kot pravzaprav materin porodniški dopust ... argumenti, ki so jih uporabljali, če se prav spomnim v prid temu predlogu, so bili, da je otroško varstvo, predvsem varstvo majhnih otrok neustrezno, drago, neprimerno, ideološko je bilo to podkrepljeno s stavki, kot je 'nihče ne more biti za otroka tako dober, kot je njegova mati'...“ (SI-2).

Kot poudari Joganova (2004), se tudi v Sloveniji po osamosvojitvi enakost med spoloma označi kot zahteva socialističnega režima, ampak takšen diskurz nima tako močnih rezultatov na področju politik usklajevanja in plačanega dela kot na Češkem:

„... jaz mislim, da je vendarle, če gledamo skozi teh zadnjih, recimo temu 20 let, da je ta diskurz šibkejši, jaz mislim da je ... bil pravzaprav najmočnejši na začetku devetdesetih, ko je bil preprosto splet okoliščin tak, da je nekako eruptivno prišlo na plan ... nacionalizem ... zadovoljstvo z novo državo, ki jo bomo ne dozdevno zdaj oblikovali čisto drugače, ko je prišlo na plan pravzaprav eno masovno zavračanje tako imenovanih tradicij socializma ... ta začetek se mi je zdel najbolj tradicionalističen, tudi nevarnosti so bile takrat največje ... Pravzaprav se je ta družbeni politični boj zgostil na reproduktivnih pravicah ... zmeraj je pri reproduktivnih pravicah najmočnejše prisotno, kot vidite zdaj pri novem zakoniku, kjer se spet politični boj zgošča na dveh točkah. Ena je vprašanje opredelitve družine in drugo je vprašanje možnosti posvojitve otrok osebam, homoseksualnim osebam; na teh točkah se lomijo vsa kopja, se pravi spet reprodukcija ... Ko pa gledamo te praktične zgodbe, kaj se dogaja na področju otroškega varstva, na področju očetovskega dopusta, na področju vsaj razmišljanj o družinam prijaznih podjetjih, usklajevanja družinskega dela in zaposlitve in tako naprej, se mi zdi, da pa ne nazadujemo ...“ (SI-2).

Kljub temu Sloveniji uspe okrepiti usmeritev k zagotavljanju enakih možnosti moških in žensk, kar je očitno tako iz diskurza v javnopolitični sferi kot v prevladujoči vrednotni

---

²³⁶ Videli smo še en jasen poskus leta 2006, ko v javnost pride Strategija za dvig rodnosti: „... on [minister] je dejansko poskušal to vpeljati, ta katoliški vidik in pol so vsi znoreli pri nas. Veste, pri nas je tak, da ti do neke mere, ti lahko imaš neke novosti, ampak neke vrednote so pri nas ustaljene. To težko spremeniš, sploh pa ne kar se tega tiče ...“ (SI-9).

orientaciji prebivalstva. Skozi razprave se najpogosteje poudarja potreba po odgovornem starševstvu, ki razume aktivno vlogo obeh staršev. Temu ostali dve državi ne sledita. Ne samo, da je v slovenski družbi navzoč diskurz poudarjanja enakih možnosti, temveč je opazen tudi diskurz vlaganja v socialno državo, predvsem v razpravah o vrtcih. Stroški otrok tako v javnopolitičnem prostoru niso le del tekoče potrošnje; sprejeti so tudi kot investicija, ki ima pozitivne učinke na prihodnost celotne družbe.²³⁷ Na tej točki se tako pojavita dva diskurza, na eni strani diskurz vlaganja v socialno državo, na drugi pa t. i. novi pronatalizem (več v Mätzke in Ostner 2010), ki na ukrepe na področju družinskih politik gleda kot na sredstvo za preprečitev potencialnega pomanjkanja delovne sile in večšin v prihodnosti:

„... vključevanje otrok v vrtce, pa ne samo zato, ker je pač poskrbljeno za varstvo otrok, ampak zato, ker se z vidika razvojne psihologije zavedamo, kako pomembno obdobje za razvoj otrokovega intelektualnega potenciala je zgodnejše srečevanje z izzivi, ki jih prinaša sistematično zgodnje izobraževalno delo v zgodnjem obdobju in zlasti za tiste družine, kjer pravzaprav otroci nimajo toliko spodbud, je strašno pomembno, da so vključeni v vrtce ...“ (SI-7),

„... nekaj mal' bolj se socializira ... se nam je zdelo tudi, da s tem tudi nekaj spodbujamo, da imajo tudi ljudje več otrok [uvajanje ukrepa, ki omogoča, da je drugi otrok brezplačno v vrtcu]. Smo želeli tudi s tem mal' jih motivirati, starše, da imajo več otrok, ker nam se zdi to zelo pomemben, ker potem tudi dolgoročno za pokojninski sistem, prebivalstvo se stara, če nimaš na tej prihodkovni na začetku ljudi, saj potem so zaposleni in plačujejo v pokojninske in v druge blagajne, bo to na dolgi rok problem ...“ (SI-13).

Na Hrvaškem vse skupaj dodatno spodbudi vojna s svojimi posledicami, predvsem pa postaja zelo prisotna nacionalistična ideologija. V času prvih reform proti koncu vojne pride poleg retorike »moralne obnove« oziroma vrnitve k tradicionalnim vrednotam na politično sceno tudi razprava o »demografski obnovi« prebivalstva (HR-2; HR-6), ki je prisotna še danes. Ob odsotnosti drugih močnih igralcev, ki bi takšnemu diskurzu nasprotovali (npr. levosredinske politične opcije, žensko gibanje), postaja demografska obnova prebivalstva edini argument desnorsredinske vlade, ki vodi spremembe javnopolitičnih ukrepov na tem področju v 90. letih prejšnjega stoletja. To pripelje do finančno nevzdržnih denarnih podpor družinam, idej o dolgih porodniških dopustih in do t. i. inštituta matere vzgojiteljice. Skozi devetdeseta so se v javnopolitičnem prostoru oglašali tudi katoliška cerkev in katoliške organizacije, ki so dodatno spodbudili moralno obnovo prebivalstva in vrnitev k »pravim družinskim vrednotam« (HR-2; HR-8). A kot pokaže naslednja trditev, njihov javni diskurz čez čas oslabi:

„... ne govorijo oni [cerkev] tega eksplicitno, ampak oni imajo te svoje šablone, bolj je njim koncept na ločitev, na splav, istospolne poroke ... otroci, družina je v središču, mati doma, to je konservativna pozicija ... oni [HDZ] jim gredo naproti, morda se je SDP bal močnejše konfrontacije ... oni [cerkev] se o tem niso več oglašali zaradi tega, ker enostavno HDZ, ta Kosoričina, ta kompenzacijska politika njim odgovarja, verjetno jim odgovarja ... jaz mislim, da jim ona odgovarja ... niso bili toliko agresivni ... bojim se, da cerkev veliko izgublja, ker oni

---

²³⁷ Zahodni avtorji (npr. Mahon 2002; Jenson in Saint - Martin 2006; Jensen 2009; Esping - Andersen 2009) govorijo o paradigmi vlaganja v socialno državo, ki predvsem vlaganje v kakovostno skrb za otroke vidi kot ključen ukrep razvoja prihodnje družbe.

nimajo jasne pozicije in oni so, izgubljeni so, ta materialna, oni [HDZ] jim gredo na roko ... ni več teh razprav in zaprli so se ... konservativni so, ampak jaz mislim, da HDZ za njih opravlja to vlogo, družina, poroka, zakonska zveza ...“ (HR-2).

Katoliške organizacije in cerkev v 90. letih prejšnjega stoletja zagovarjajo politiko, ki bi retradicionalizirala in redomesticirala vlogo žensk (HR-2; HR-8), vendar slednje ni našlo podpore v stališčih javnosti, ki visoko na lestvico prevladujočih vrednot postavlja tudi zaposlenost žensk in tako tudi danes prevladuje model dveh hraniteljev družine. Kljub temu se takšen diskurz še vedno odraža v tradicionalnem dojetju vloge žensk v zasebni sferi, ki pa – kot smo že videli v predhodnem poglavju – tudi počasi slabi. Druga polovica 90. let je poleg tega v znamenju prevladujoče neoliberalne paradigme mednarodnih igralcev. Takšno stanje, dodatno spodbujeno z velikim gospodarskim pešanjem, prevladuje tudi po letu 2000 in takšne okoliščine vsekakor ne prispevajo k družinam naklonjenemu ozračju.

Kot poudarja Pfau - Effingerjeva (2009), lahko spremembe na oblasti pripeljejo do novih diskurzov. Tako na Hrvaškem po spremembi oblasti leta 2000 poskušajo odstopiti od diskurza, ki v ospredje postavlja prebivalstveno politiko, in predlagajo novo strateško usmeritev na področju družinskih politik. Nova usmeritev naj bi utrdila družinsko politiko kot zasebno področje in prispevala, da ta »preraste iz kompenzacijsko-rezidualnega v razvojno-integracijski koncept« (Puljiz in Bouillet 2003, 5). Predvsem pa zagovarja model dveh hraniteljev in ustvarjanje ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Kakor hitro pride do spremembe oblasti, ta poskus izgubi podporo. Ponovno se začne poudarjati demografski vidik in tako je še danes prisoten diskurz, da refamilizacijsko usmerjeni ukrepi lahko prispevajo k rasti prebivalstva.²³⁸ Spremeni se le to, da je v zadnjih reformah kot argument za takšno politiko prisotna zaskrbljenost nad pomanjkanjem delovne sile in vzdržljivostjo sistemov socialne varnosti v prihodnje. Kot poudarita Mätzkejeva in Ostnerjeva (2010), na politično sceno pride novi pronatalizem, ki družinske politike postavi v center aktivne politike zaposlovanja. Kljub novemu diskurzu pa na implementacijski ravni še vedno ni videti velikih premikov.

Za razliko od drugih dveh držav začnejo na Češkem strokovnjaki (npr. psihologi, pediatri, demografi ...) že v 70. letih prejšnjega stoletja kritizirati diskurz polne zaposlenosti žensk in zagovarjati familistično usmerjeno politiko. Sproži se tudi diskurz o »škodljivosti jasli«, ki se dodatno okrepi z razpadom socializma. Kot smo že videli, razpad socializma na

---

²³⁸ Intervju s predstavnikom/co vladajočega HDZ-ja pokaže, da oni tudi verjamejo, da je zadnja rast stopnje rodnosti v prvi vrsti posledica njihove politike: „... obrodil je s sadežem, obrodil ... vsi ti ukrepi, ki so sprejeti v nacionalni strategiji, prebivalstveni politiki ... vsi so obrodili v višjem številu rojenih otrok ...“ (HR-4).

Češkem prinese zavračanje vsega »socialističnega« in dodatno okrepi moč strokovnjakov, ki zagovarjajo »škodljivost jasli«. Njihove razprave ne ostanejo brez posledic in so uspešne pri ponovnem določanju preferenc javnosti. Poleg tega so bile dovolj močne, da so dosegle spremembe na vrednotni lestvici oblikovalcev javnih politik na Češkem in končno v češki družinski politiki. Na Češkem tako prevlada ideja redomestifikacije žensk, posebej se poudarja individualna svoboda, kot najprimernejša oblika skrbi za otroke pod tremi leti starosti pa družina (CZ-12). Posledica odsotnosti feminističnega gibanja, prevladujočega interesa in vloge konservativno-katoliškega KDU-ČSL pri reformah družinskih politik ter naraščajoče vloge neoliberalne paradigme²³⁹ tega obdobja je ukinitvev podpore jaslim in podaljšanje starševskih dopustov. Glede na lestvico vrednot populacije, takšna politika v stališčih javnosti nima velikega nasprotovanja.

Videli smo, da je za Češko značilna tudi zelo močna t. i. protifeministična dediščina (Saxonberg in Sirovátka 2007) in da se na vprašanja enakosti med spoloma na politični sceni gleda izrazito negativno. Ideja enakih možnosti ima precej negativen ugled – predvsem zato, ker je to dediščina predhodnega režima. Takšne ideološke usmeritve čeških politikov ne uspe spremeniti niti proces pridruževanja EU, znotraj katerega obstaja velika težnja k uvajanju načela enakih možnosti v zakonodajo. Videti je, da spreminjanje preferenc in praks mlajših generacij (predvsem poznejša odločitev za družino in upadajoča stopnja rodnosti) spremlja zelo počasno ozaveščanje čeških politikov o potrebi ustvarjanja ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Šele v zadnjih petih letih začenjajo o tem govoriti tudi v političnih programih (Sirovátka in Tomešová Bartáková 2011). Kljub temu je še vedno prevladujoča familistična ideologija, ki ima prednost tudi pred ekonomskim vidikom vključevanja žensk na trg dela. Ta je, kot smo videli, veliko bližje neoliberalno usmerjeni vladi, vendar očitno še vedno ne dovolj, da bi ga začeli vključevati v javne razprave (CZ-10). In medtem ko na področju starševskega dopusta pride do sprememb, ki omogočajo hitrejše vključevanje na trg dela, še vedno močne razprave o škodljivosti jasli preprečujejo spremembe na področju skrbi za otroke pod tretjim letom starosti. K spremembam pa prav tako ne prispeva diskurz neoliberalnega ODS-a, ki vodi vlado in poudarja individualno odgovornost posameznikov ter minimalno intervencijo države blaginje v družinsko življenje.

---

²³⁹ Na področju socialnih politik namreč prevladujejo neoliberalne ideje in njihovim ciljem takšen diskurz ne nasprotuje, predvsem ker na možnost podaljševanja starševskega dopusta gledajo kot na veliko cenejšo opcijo v primerjavi z vzdrževanjem in širjenjem zmogljivosti jasli.

4.3.3 Kultura blaginje v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Tabela 4.11 na kratko povzame predstavljene vidike kulture blaginje v primerjanih državah v zadnjih dvajsetih letih. Analiza pokaže, da politike posamezne države precej sovpadajo z vrednotami in preferencami javnosti, predvsem glede dojemanja vloge moških in žensk v družbi. Videli smo, da se na ravni stališč na eni strani široko sprejemata potreba in nujnost sodelovanja žensk na trgu dela in se to tudi utrdi kot sestavina ženske identitete v vseh treh državah, na drugi strani pa se kljub stalnemu slabljenju in različni intenziteti še vedno podpira domestifikacijsko določanje vloge žensk v zasebni sferi. Posledično se tudi na ravni javnopolitičnih instrumentov podpira prisotnost žensk na trgu dela, ki hkrati sovpada s preferencami in prevladujočim diskurzom. Tako je denimo na Češkem podpora ženski zaposlenosti razumljena predvsem z uvajanjem dolgih dopustov, medtem ko so ukrepi, usmerjeni k spodbujanju enakopravnejše delitve skrbstvenega dela, skromnejši. Slovenija, ki ima primerjalno gledano najbolj liberalna stališča in v kateri je na ravni stališč in na diskurzivni ravni podpora aktivnem očetovstvu najvišja, tako v tej smeri naredi korak več kot drugi dve državi.

Opazno je, da se pri ukrepih na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti ne odražajo samo vrednote in preference populacije, ampak tudi prevladujoči diskurzi na tem področju. Na eni strani vidimo, da refamilizacijski diskurz in t. i. diskurz škodljivosti jasli, ki je prisoten na Češkem, sovpadata s politiko, ki umešča skrb za otroke v zasebno sfero, medtem ko se diskurz vlaganja v socialno državo pozitivno odrazi na ukrepih v Sloveniji, ki veliko večji poudarek daje otroškemu varstvu. Države, ki jih zaznamuje pronatalitetni diskurz (Hrvaška, v manjši meri tudi Slovenija), pa večji poudarek dajejo ukrepom, usmerjenim k »velikim« družinam. Pokaže se tudi, da je kultura blaginje obravnavanega javnopolitičnega področja precej stabilen dejavnik, ki se težko spreminja in se celo v času vzpostavljanja novega političnega sistema težko spremeni, predvsem tedaj, ko novi diskurzi ne uživajo podpore javnosti.

Tabela 4.11: Kultura blaginje v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem (prirejeno po poglavju 4.3)

vrednotna osnova obstoječih politik	prevladujoče vrednote in modeli v populaciji	diskurz dominantnih igralcev
SLOVENIJA		
<p>90. leta 20. stoletja: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini</p> <p>2001–2004: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; <u>spodbude za enako delitev skrbstvenih obveznosti</u></p> <p>2005–2010: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; spodbude za enako delitev skrbstvenih obveznosti; <u>ugodnejša redistribucija v korist „velikim“ družinam</u></p>	<p>90. leta 20. stoletja: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; domestifikacijsko določevanje ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev</p> <p>2001–2004: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; <u>slabljenje domestifikacijskega določevanja ženske vloge</u>; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev</p> <p>2005–2010: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; <u>slabljenje domestifikacijskega določevanja ženske vloge</u>; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev</p>	<p>90. leta 20. stoletja: redomestifikacija žensk <u>VS.</u> enake možnosti; najprimernejša oblika skrbi za majhne otroke v družini <u>VS.</u> vlaganje v socialno državo; odgovorno starševstvo (aktivno očetovstvo)</p> <p>2001–2004: odgovorno starševstvo (aktivno očetovstvo); enake možnosti; „vlaganje v socialno državo”</p> <p>2005–2008: <u>spodbujanje pozitivnih demografskih trendov; t. i. novi pronatalizem; dajanje izbire staršem</u>; delno „vlaganje v socialno državo”</p>
HRVAŠKA		
<p>90. leta 20. stoletja: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini</p> <p>2000–2003: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; <u>omogočanje skrbi v družini „velikim“ družinam</u>; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini</p> <p>2004–2010: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; omogočanje skrbi v družini „velikim“ družinam; <u>ugodnejša redistribucija v korist „velikim“ družinam</u>; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini</p>	<p>90. leta 20. stoletja: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; domestifikacijsko določevanje ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev</p> <p>2000–2003: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; <u>slabljenje domestifikacijskega določevanja ženske vloge</u>; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev</p> <p>2004–2010: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; <u>slabljenje domestifikacijskega določevanja ženske vloge</u>; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev</p>	<p>90. leta 20. stoletja: z vojno okrepljena nacionalna ideologija sproži diskurz demografske (in moralne) obnove; redomestifikacija žensk; protislovje idej (notranji pritisk po državnem intervencionizmu <u>VS.</u> zunanji pritisk neoliberalnih idej)</p> <p>2000–2003: <u>stabilizacija javnih financ; pospeševanje enakih možnosti moških in žensk; potreba po spodbujanju modela dveh hraniteljev</u>; neoliberalna paradigma mednarodnih igralcev</p> <p>2004–2010: <u>omogočanje izbire staršem, spodbujanje „pozitivnih” demografskih trendov; t. i. novi pronatalizem</u></p>
ČEŠKA		
<p>1990–2010: refamilizem; najprimernejša skrb za majhne otroke je v družini; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini</p>	<p>90. leta 20. stoletja: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk, vendar se prednost daje moški zaposlenosti; domestifikacijsko določevanje ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik, ampak le familističnim ukrepom; prevladujoči model dveh hraniteljev (s prekinjeno kariero žensk)</p> <p>2000–2006: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; <u>slabljenje domestifikacijskega določevanja ženske vloge</u>; podpora intervenciji države na področju družinskih politik; prevladujoči model dveh hraniteljev (s prekinjeno kariero žensk)</p> <p>2006–2010: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti in ekonomska nuja po zaposlenosti žensk; <u>slabljenje domestifikacijskega določevanja ženske vloge</u>; prevladujoči model dveh hraniteljev (s prekinjeno kariero žensk)</p>	<p>90. leta 20. stoletja: redomestifikacija žensk; „škodljivost jasli”; družina edina lahko primerno skrbi za otroke v najmlajši dobi; individualna odgovornost</p> <p>2000–2006: „škodljivost jasli”; družina edina lahko primerno skrbi za majhne otroke <u>VS. marginalen diskurz potrebe po vključevanju v predšolske institucije tudi najmlajših otrok, spodbujanje demografskih trendov in fleksibilnejših pogojev za vključevanje žensk na trg dela</u></p> <p>2006–2010: „škodljivost jasli”; družina edina lahko primerno skrbi za majhne otroke; individualna odgovornost</p>

4.4 Politični dejavniki

Kot smo že poudarili v teoretskem delu, se pri analizi države blaginje kot pomembna pokažeta dva pristopa k političnim dejavnikom – pristop virov moči in pristop zunanjih dejavnikov. Medtem ko prvi poudarja pomen redistribucije moči v prid levim strankam in sindikatom, se drugi usmerja na vlogo in moč globalnih/nadnacionalnih igralcev. Analiza pokaže, da je pri razlagi reform javnih politik pomembno upoštevati tudi te dejavnike. Zato v nadaljevanju izpostavimo razlike med državami s tega zornega kota, pri čemer se najprej usmerimo na igralce na globalni/nadnacionalni, nato pa tudi na nacionalni ravni.

4.4.1 Globalni/nadnacionalni igralci

4.4.1.1 Slovenija in Češka: pritisk mednarodnih finančnih agencij ali prostovoljni prenos javnih politik?

Po razpadu socializma se na področju držav SVE v reformne poskuse pogosto vključijo tudi strokovnjaki iz različnih mednarodnih (globalnih) organizacij, najpogosteje iz WB-ja in IMF-ja. Njihov prispevek k oblikovanju javnih politik je različen. Deacon (1995) pokaže, kako je bil že v zgodnji fazi tranzicije vpliv mednarodnih agencij spremenljiv in nesistematičen in da so se tudi institucije med sabo razlikovale tako v moči kot v instrumentnih vpliva. Tudi države so različno odgovarjale na njihove pritiske, odziv je bil pogosto odvisen od stanja javnih financ v posamezni državi in tudi od drugih družbenih okoliščin ter prevladujoče ideologije.

V prvem obdobju tranzicije se vse tri primerjane države soočijo s prisotnostjo mednarodnih finančnih agencij na javnopolitični sceni, ki poskušajo s svojimi priporočili prispevati tudi k reformam na socialnem področju. Analiza pokaže, da njihov uspeh ni enoten. Tako imajo denimo zaradi zelo slabega stanja javnih financ in odvisnosti od posojil največ uspeha na Hrvaškem (HR-2), medtem ko se Slovenija in Češka izognejo njihovim pritiskom (SI-1; SI-2; SI-4; SI-9; CZ-6; CZ-7; CZ-13).

Tako ne moremo reči, da je imela prisotnost mednarodnih finančnih agencij odločilen vpliv na reforme v Sloveniji, predvsem ne na razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (SI-1; SI-8; SI-9). IMF je namreč očital Sloveniji visoke socialne stroške tudi na področju družinskih politik in celo predlagal, da prepolovi trajanje porodniškega/starševskega dopusta, ker bi to bolj sovpadalo z evropskim povprečjem (Špehar 2007). A Slovenija ni sprejela njihovih predlogov in je vztrajala pri lastni politiki (SI-4; SI-9).

Zmožnost upora njihovemu vplivu intervjuvanci pripišejo predvsem dobremu finančnemu položaju Slovenije²⁴⁰ (SI-1; SI-8; SI-9):

„... tudi v času tranzicije, ko je prišla Svetovna banka in so zahtevali tudi po privatizaciji in marsičem drugem, se je Slovenija uprla in ni bilo takega hudega šoka. Dobro, saj tudi je Slovenija bila bolj razvita, ampak oni so zahtevali korenite spremembe ... Tudi to kar OECD zahteva [znižanje javne porabe za vrtce], tudi pri osnovni šoli, da bi se manj denarja namenjalo ... je že šolski minister rekel, to pa ne bo šlo, tega pa ne bomo naredili, da bi se zmanjševali ti izdatki ...“ (SI-1),

„... zaenkrat nismo imeli nobenih zahtevkov, seveda, če pa bi prišlo do točke, ko bi Slovenija pač šla po poti Grčije ali pa po poti Portugalske, takrat pa dobiš noter nekoga drugega, ki z denarjem pripelje tudi svoje zahteve, zveze in gre najprej na socialno politiko. Zdaj za enkrat tukaj sami kreiramo ...“ (SI-8).

Na Češkem je odpor proti zahtevam mednarodnih organizacij večinoma ideološko utemeljen (CZ-13). Kot bomo videli v nadaljevanju, je bila skozi 90. leta prejšnjega stoletja na oblasti konservativno-liberalna ODS z Václavom Klausom na čelu, ki velja za enega najbolj evroskeptičnih politikov, ki nikoli ni bil naklonjen zunanjim pritiskom in je vedno poudarjal, da se Češka nima česa naučiti od zahodnih držav (Saxonberg in Sirovátka 2007).²⁴¹ Tako je Češka vedno vztrajala pri lastni politiki in ni bila naklonjena priporočilom, ki so prihajala s strani mednarodnih finančnih agencij. Še več: čeprav so si prizadevali za članstvo v EU, so se hkrati njenim zahtevam upirali,²⁴² predvsem njeni politiki enakih možnosti. Pri vplivu globalnih/nadnacionalnih igralcev se prav na primeru EU pokaže glavna točka razhajanja med Češko in Slovenijo. Za razliko od Češke je za Slovenijo značilna bolj proevropska politika. Razmere na Češkem pa najbolj opiše naslednja trditev:

„... češka vlada nikoli ni bila naklonjena poslušanju priporočil EU-ja, WB-ja ali IMF-ja, že od vedno je preferirala slediti ekonomski (in socialno) »neodvisni« politiki. Na drugi strani so se videli primeri politik iz Velike Britanije kot referenčna točka in podobno so bili eksperti iz Velike Britanije ali OECD-ja poslušani – npr. pri uvajanju otroškega dodatka, odvisnega od premoženjskega statusa družine, in drugi družinski prejemki iz leta 1995 so bili pod vplivom teh neoliberalno usmerjenih razmišljanj. To je prej vprašanje ideologije kot pa zanašanja na institucije, kot sta IMF ali WB. Desnosredinska češka vlada iz 90. let je bila vedno zelo pozorna, da ne postane odvisna od teh institucij in ni nikoli vprašala za posojila kot Poljska ali Madžarska ...“ (CZ-13).

Za Češko je bolj značilno prostovoljno prevzemanje že obstoječih praks drugih držav (javnopolitično učenje) kot pa prenos javnih politik skozi vpliv mednarodnih organizacij. Češki oblikovalci javnih politik tako večji poudarek dajejo primerom dobrih praks v drugih državah kot pa priporočilom mednarodnih organizacij, kar je vidno tudi iz trditve predstavnika/ce ministrstva, pristojnega za družinsko politiko: *“... ne, ne toliko evropski dokumenti [njihovo upoštevanje, ko se pripravljala nova zakonodaja], dobre prakse, nekatere dobre izkušnje iz drugih držav, bolj to ...” (CZ-11).*

²⁴⁰ Delno se pripiše tudi „pametni politični eliti“ (SI-9) in tudi strahu po izgubi oblasti (SI-4, SI-9), saj tudi prva vlada pade ravno zaradi poskusa t. i. „šok terapije“ (SI-4).

²⁴¹ Njegova znamenita trditev je: „Ni vprašanje, ali je Češka pripravljena za Zahod, ampak ali je Zahod pripravljen za Češko.“ (Saxonberg in Sirovátka 2007, 333).

²⁴² Več v naslednjem podpoglavju.

Teoretična predpostavka pristopa prenosa javnih politik oziroma javnopolitičnega učenja je, da je izbira modela, po katerem se bo država zgledovala, ideološko pogojena (Rose 1991), kar je razvidno tudi iz češkega primera. Češka namreč kot model vzame liberalno usmerjeno politiko Velike Britanije, ki sovпада z ideologijo neoliberalno orientiranega ODS, ki v tem obdobju vodi češko vlado. Kljub dejstvu, da se neoliberalna ODS zgleduje po Veliki Britaniji in v prvi polovici 90. let zagovarja precej rezidualno družinsko politiko, pa Češka bolj sledi reformam, ki sovpadajo z nemškim konservativnim modelom družinske politike. Takšno situacijo lahko delno pripišemo protifeministični dediščini, delno pomanjkanju interesa za sistematično družinsko politiko, delno pa dejstvu, da je skozi 90. leta ODS v koaliciji s konservativno-katoliško KDU-ČSL, ki pokaže veliko več zanimanja za področje družinskih politik in zagovarja nasprotno politiko širjenja pravic na tem področju.

Raziskave pokažejo (Kocourková 2009; Saxonberg 2010a), da začnejo konec 90. let, ko se z novo socialdemokratsko vlado politična scena odpre javnim razpravam, katoliške organizacije organizirati konference o družinskih politikah. Govorniki na njih so konservativno usmerjeni nemški strokovnjaki, ki podajo svoj pogled na to, kako bi Češka morala oblikovati svojo družinsko politiko. Model, ki ga zagovarjajo, je zelo blizu stranki KDU-ČSL. S tem se okrepi tendenca, da se Češka pri oblikovanju ukrepov zgleduje po, v tem času še vedno familistično usmerjeni nemški družinski politiki²⁴³ oziroma po modelu, ki je v svojih temeljih različen od liberalnega modela Velike Britanije. Na tretji strani predstavnik socialdemokratov Vladimir Špidla zagovarja švedski model (Sirovátka in Tomešová Bartáková 2011). Opažamo lahko torej prepletanje različnih modelov, ki sovpadajo z ideologijo njihovih zagovornikov in so v svoji osnovi zelo različni. Zaradi tega na Češkem tudi ni moč zaznati systemskega razvoja področja.

Neobstoj jasne strategije razvoja družinske politike se pokaže tudi v zadnjem familizacijsko usmerjenem pro-družinskem paketu desnosredinske vlade Mireka Topolaneke.²⁴⁴ Sirovátka in Tomešová Bartáková (2011) pokažeta, kako se je Češka sklicevala na prakse skrbi za predšolske otroke v Franciji, Veliki Britaniji, Nemčiji, Švici in Avstriji, da bi upravičila predloge na tem področju (predvsem razvoj zasebne oskrbe in

---

²⁴³ Leta 2007 namreč Nemčija temeljito prenove družinsko politiko po vzoru skandinavskih držav (več v Leitner 2010; Seeleib - Kaiser 2010).

²⁴⁴ Paket se predstavi leta 2008 in predvideva reformo starševskega dopusta ter tudi spremembe na področju otroškega varstva, pri čemer se favorizira skrb „družinskega tipa“; npr. minivrtci ali vzajemna pomoč, kjer mati za denarno nadomestilo skrbi za manjšo skupino drugih otrok. Kljub dejstvu, da kot temeljni cilj poudari pospeševanje usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, ne pride do implementacije. Čeprav se predstavi tristebni sistem porodniških dopustov, ki omogoča nekoliko večjo fleksibilnost pri dopustih, se še vedno ne zgodijo premiki na področju predšolskega varstva za otroke do tretjega leta starosti.

vzajemne pomoči). Oblikovalci družinskih politik se torej še vedno hkrati opirajo modelov, ki so v svoji osnovi bistveno različni.

Medtem ko analiza pokaže, da Hrvaška ni sledila nobenemu izmed modelov drugih držav, pa prenos javnih politik zasledimo v Sloveniji. Slovenija za »vzor« vzame socialdemokratsko usmerjene skandinavske države, ki slovijo kot primer najboljše prakse v Evropi in so najbližje politiki, ki jo na tem področju zagovarja EU (delno tudi Francijo z nekoliko drugačno, ampak tudi obsežno družinsko politiko):²⁴⁵

„... hitro smo vpeljali očetovski dopust, kar je bila noviteta in smo v bistvu posnemali najbolj razvite skandinavske države ...“ (SI-4),

„... mi se tukaj vedno zgledujemo po skandinavskih državah in Franciji, to je model, ki velja v naši zavesti. Se pravi, to kar jaz kolege neprestano opozarjam, ne gre toliko za to, da bi se širil nabor pravic, ki jih mi imamo, bolj pomembno se mi zdi, da bi mogli doseči ta premik v smislu promocije enakomerne obremenitve obeh spolov, promocije družinam prijaznega podjetja in da tisto, kar je dalo na neki način učinke v skandinavskih državah, je sosledje ukrepov ...“ (SI-7).

Ko govorimo o prenosu javnih politik, je pri Sloveniji zanimivo poudariti, da ne sledi samo prenosu dobrih praks, temveč temelji tudi na prenosu negativnih lekcij: pri razpravah o podaljšanem porodniškem dopustu jemljejo izkušnje Madžarske in Avstrije kot primer politik, ki jim Slovenija ne bi smela slediti:

„... spomnim se, da smo prišli s celo serijo nekakšnih, recimo strokovnih argumentov, primerjalnih argumentov [v razpravah o podaljšanju porodniškega dopusta], recimo pokazali smo, kakšne so bile izkušnje Madžarske, ki niso bile dobre izkušnje, precej za ženske ...“ (SI-2),

„... sem navajal/a primer Avstrije [v razpravah o podaljšanem porodniškem dopustu], kjer so potem z raziskavami zagotavljali, da kljub zaščiti zaposlene ženske, delavke po vrnitvi po koncu dveh let porodniškega dopusta, je bila pri teh ženskah bistveno večja fluktuacija, to se pravi, da so jih delodajalci vzeli nazaj, ampak v zelo kratkem času, ne vem, mesec ali dva, tri so ugotovili, da so tehnološki višek in so te ženske dejansko izgubile službo ...“ (SI-1).

4.4.1.2 Prevlada mednarodnih finančnih agencij v hrvaškem javnopolitičnem prostoru

Za razliko od Slovenije in Češke so bili v reformne poskuse na Hrvaškem pogosto vključeni strokovnjaki iz različnih mednarodnih organizacij. Puljiz (2004) poudari, da je bila v socialni sferi posebno vplivna WB kot glavni promotor socialnih reform in privatizacije. Tako je druga polovica 90. let²⁴⁶ v znamenju prevladujoče neoliberalne paradigme in glavna igralca na javnopolitični sceni postaneta prav WB in IMF, ki zagovarjata politiko zniževanja socialnih stroškov, predvsem na področju pokojnin in zdravstva (Puljiz 2004; Stubbs in

²⁴⁵ Aktualne razprave pokažejo tudi možnost približevanja k islandskemu modelu, predvsem v smislu, da se v prihodnosti uvede enakopravna delitev starševskega dopusta, ki bi bila v večjem delu neprenosljiva: *„... naša ideja je, da bi bilo smiselno razmišljati o islandskemu modelu, ker imajo te tretjine, da je to recimo neka pot, ki bi jo mi radi videli ...“ (SI-6); „... ponovno se oživlja ideja, da bi podobno kot skandinavske države, ne morda tri mesece, ampak en mesec porodniškega dopusta pa kot obvezo skušali vpeljati ... in na neki način stimulirati večjo prerazporeditev bremen ...“ (SI-7).*

²⁴⁶ Videli smo, da v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja reforme ustavi vojna.

Zrinščak 2009a). Zaradi slabe finančne situacije in potrebe po posojilih se oblikovalci javnih politik njihovim zahtevam ne uprejo:

„... pojavila se je seveda Svetovna banka s svojimi zahtevami [v drugi polovici 90. let], posebej restrikcijami, najprej so se pojavile v pokojninskem, ne toliko tukaj [na področju družinske politike], ampak pokojninski sistem je bil ključen, rekli so: visoki so stroški ipd. in so vsilili postopoma ... ni šlo enostavno, oni so poskušali vsiliti radikalno reformo na začetku ... na prvem sestanku, ko je Svetovna banka prišla na Hrvaško leta 1995, to je bilo v Opatiji, to je bilo, želim opisati to atmosfero, tisto, kar nam je enkrat Deacon povedal: Svetovna banka vam bo nudila radikalne, neoliberalne reforme čilenskega tipa ipd., ampak vi morate imeti svoj odgovor, ampak nihče ni imel odgovora na te reforme, temveč so oni potrebovali kredit in so pristali, ta oblast, to je prišla na oblast Matešina vlada ... bila je gotovo cela vlada v Opatiji, a Svetovna banka je pripeljala svoje največje avtoritete, nekaj teh ključnih svetovalcev in potem, celo čilenskega ministra za delo so pripeljali, ki je izvedel njihovo reformo leta 1981 ... in oni so to sprejeli, bila je to naivna vera v privatizacijo ...“ (HR-2).

Tako se pod pritiskom zahtev po zniževanju socialnih stroškov najprej leta 1997 uvede pavšalno nadomestilo v času porodniškega dopusta od šestega meseca starosti otroka dalje (Špehar 2007; HR-6). Puljiz (2008b) poudari, da se reforme, ki peljejo v zniževanje socialnih stroškov, nadaljujejo tudi na začetku novega tisočletja (npr. pokojninska reforma, opuščanje pravic na trgu dela), ko prvič pride na oblast levosredinska koalicijska vlada. Analiza pokaže, da pride do sprememb tudi na področju družinskih politik, ki pripeljejo do krčenja pravic za posamezne skupine uporabnikov. Tako se, kot že poudarimo, s ciljem stabilizacije javnih financ in kljub nasprotnim priporočilom hrvaških strokovnjakov (HR-2) poostri cenzus za otroške dodatke in znižata trajanje plačanega porodniškega dopusta za »velike« družine in višina nadomestila v času dodatnega porodniškega dopusta. Medtem ko so bile reforme na področju pokojnin in trga dela v veliki meri rezultat neposrednih neoliberalnih pritiskov mednarodnih agencij, pa analiza pokaže, da gre na področju družinskih politik predvsem za posreden pritisk. Situacijo najbolj opišejo naslednje trditve:

„... imeli smo resen pritisk, seveda IMF in Svetovna banka so bili za vratom in oni so iskali zniževanje vseh socialnih pravic, to je poznana stvar. No, bolj so bili to pritiski k zniževanju delavskih pravic, ki so res, vsaj nominalno bile popolnoma neprimerne za Evropo leta 2000, odpovedni roki do 6 mesecev, visoke odpravnine ipd. To ni bilo primerljivo s katero koli evropsko državo in oni so v tem smislu delali resne pritiske, da se to reformira. Verjeli so, da se bodo na ta način, z olajšanjem odpovedi, pravzaprav ustvarili pogoji za lažje novo zaposlovanje, in drugi pritisk je seveda bil na visoke pokojninske izdatke, ki absorbirajo pravzaprav največji delež teh socialnih stroškov. Ko govorimo o družinski politiki, je tukaj obstajal en načelen pritisk, da te socialne pravice ne bi smele biti višje od nekakšnega evropskega povprečja ...“ (HR-8),

„... minister za delo in socialno skrb, on je govoril, da je tukaj napravil napako [skrajšani porodniški dopust in zniževanje nadomestila] ... oni so bili pod pritiskom IMF-ja in Svetovne banke, reforme, potrebno je bilo implementirati drug korak pokojninske reforme, začele so se razprave o reformi socialnih pomoči in socialne skrbi, ni bilo toliko govora o družinski politiki, ampak ta se je nekak naslanjala na to in potem so verjetno zaradi tega deficita ... in potem so znižali nadomestila ...“ (HR-2).

Na področju družinskih politik je torej šlo bolj za posreden pritisk, ki je bil rezultat splošne strategije zniževanja stroškov in ciljno usmerjenih denarnih dajatev,²⁴⁷ ki jo zagovarja

---

²⁴⁷ Nadomestilo v času porodniškega/starševskega dopusta se izplačuje iz sredstev zdravstvenega sistema. Analiza intervjujev tudi pokaže, kako se spremembe v višini porodniškega nadomestila pravzaprav opirajo na reforme v zdravstvenem sektorju. Nasprotovalo se mu je zaradi dolgih bolniških dopustov in posledično visokih stroškov na tem področju (HR-2; HR-8; HR-10).

WB. Opisane reforme so bile predvsem posledica zelo slabega stanja javnih financ na Hrvaškem in potrebe po njihovi stabilizaciji.²⁴⁸

Pritisk mednarodnih finančnih agencij na zniževanje stroškov je prisoten tudi v drugi polovici 2000–2010, ampak videti je, da slabi in ne prihaja do sprememb (HR-5). Tudi v zadnjem poročilu, izdanem v času krize, Svetovna banka (WB 2010) kritizira Hrvaško zaradi visokih socialnih stroškov.²⁴⁹ Kritike so usmerjene tudi na višino stroškov za prejemke družinam in hkrati na njihovo slabo usmerjenost (predvsem v primeru davčnih olajšav). Svetovna banka zato na področju družinskih prejemkov predlaga uvedbo principa preverjene potrebe. V poročilu ne pojasnijo podrobneje, na katere prejemke natančno mislijo, za zdaj pa tudi ni bilo zaznati, da bi na tem področju zaradi te kritike prišlo do kakršnih koli sprememb.

4.4.1.3 EU in politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Slovenija in Češka začeta proces predpristopnih pogajanj osem let pred Hrvaško (leta 1997, Hrvaška leta 2005) in leta 2004 postaneta članici EU-ja. Vstop Hrvaške je po trenutnih planih predviden za leto 2013. Zaradi tega je za vse tri države, ko govorimo o zunanjem pritisku, pomemben tudi koncept evropeizacije. Predvsem v procesu predpristopnih pogajanj gredo namreč države skozi obsežne institucionalne in zakonodajne spremembe, pogosto pride tudi do sprememb v načinu upravljanja in na spoznavni ravni, kar se v posamezni državi različno odrazi. EU za dosego sprememb v državah kandidatkah in članicah uporablja različne instrumente. Iz analize vidimo, da je mednarodne finančne agencije na države vplivajo s pogojevanjem posojil, EU pa pri tem uporablja širši spekter mehanizmov – od predpisanih institucionalnih ureditev in javnopolitičnih modelov (t. i. trde zakonodaje), prek priporočil in novih struktur upravljanja (kot je npr. OMC na področju socialnih politik)²⁵⁰ do finančnih instrumentov. Največ sprememb na nacionalni ravni doseže prav v predpristopni fazi.

---

²⁴⁸ Do takšnih rezultatov v intervjujih pride tudi Špeharjeva (2007), ki je primarno raziskovala vlogo ženskega gibanja. Tudi njeni intervjuvanci niso bili prepričani, da je šlo za neposreden vpliv mednarodnih finančnih organizacij in spremembo prej vidijo kot rezultat slabega stanja financ. Pokaže tudi, da zaradi predloga takšnega ukrepa znotraj SDP pride celo do konflikta, kar pokaže tudi analiza intervjujev v okviru disertacije (HR-2).

²⁴⁹ Pomembno je opozoriti, da je njihova analiza, predvsem pa kategorizacija socialnih stroškov, precej problematična.

²⁵⁰ Če se OMC v literaturi praviloma opredeljuje prav kot nova oblika vladanja, katere cilj je izmenjava idej in javnopolitičnih paradig med evropskimi državami (npr. Radaelli 2003), pa novejša literatura OMC opredeli kot „novo pozitivno integracijo“ na področju socialnih politik, ki daje spodbudo za oblikovanje javnih politik na nacionalni ravni (Kvist in Saari 2007, 230).

4.4.1.3.1 Prevlada pozitivne integracije v predpristopni fazi

Predhodna analiza razvoja ukrepov, usmerjenih k pospeševanju usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, v EU in primerjanih državah pokaže, da so bile zahteve po pozitivni integraciji (t. i. prenosu trde zakonodaje) minimalne. Vpliv na že obstoječi model v posamezni državi je bil zato majhen. Pritiski na prilagoditev zakonodaje na tem področju so bili šibki, doseg evropeizacije pa omejen, zato modeli primerjanih držav ostajajo skorajda nespremenjeni. Sledeč Börzelovi in Risseju (2000; 2003), je namreč eden temeljnih pogojev za spodbujanje procesa evropeizacije neskladnost med politiko na evropski in nacionalni ravni. Ker so imele primerjane države ukrepe na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v nekaterih segmentih urejene že celo bolje od zahtev direktiv EU, pride le do manjših pritiskov po manjših prilagoditvah znotraj obstoječega sistema. Obsežnejše spremembe so vidne na področju enakih možnosti, ki se posredno dotika tudi politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.

Skladno s teoretično predpostavko pristopa evropeizacije prenos zakonodaje na nacionalno raven v okolju nizkega neskladja nacionalne in evropske zakonodaje ne bi smel biti problematičen. Radaelli (2000) namreč poudari, da v razmerah nizke neskladnosti med nacionalno in evropsko zakonodajo in posledično nizkega prilagoditvenega pritiska prenašanje evropske politike na nacionalno raven poteka gladko, ter obratno – v primerih visoke neskladnosti in visokega prilagoditvenega pritiska proces prenašanja evropske politike lahko postane problematičen. Analiza potrди to predpostavko in pokaže, da je v razmerah majhnega nesoglasja med evropsko in nacionalno politiko na področju porodniških/starševskih dopustov in zaščite materinstva proces prilagoditve zakonodaje potekal brez težav.

4.4.1.3.1.1 Pozitivna integracija: porodniški/starševski dopusti in zaščita materinstva

Hrvaška zaradi potrebe po prilagajanju zakonodaji EU spremeni zakonodajo na področju dopustov, in sicer pride le do manjših prilagoditev znotraj že obstoječega sistema, spremembe pa ne vplivajo na trajanje celotnega dopusta. Na Hrvaškem je obvezni in neprenosljiv porodniški dopust trajal 10 tednov, zakonodajalec ga je nato v procesu predpristopnih pogajanj podaljšal na 14 tednov, kar je upravičeval prav s potrebo po usklajevanju z evropsko zakonodajo, oziroma Direktivo 92/85/EEC (Vlada RH 2011a;

2011c).²⁵¹ Medtem ko na Češkem v tem pogledu ne pride do sprememb, mora Slovenija uvesti pravico do odmora za dojenje (SI-3; SI-8). Preseneča tudi dejstvo, da se je v Sloveniji v procesu predpristopnih pogajanj vztrajalo pri uvedbi trimesečnega neprenosljivega očetovskega dopusta, kar se je upravičevalo z zahtevki Direktive 96/34/EC.²⁵²

„... pri porodniškem dopustu pa ni bilo velikih sprememb, razen očetovskega dopusta, ki ga je Slovenija vpeljala na zahtevo Evropske komisije. To so bili pogoji pri pristopnih pogajanjih, da mora imet oče pravico do treh mesecev dopusta v zvezi z rojstvom otroka ... in je bilo zelo smešno in še vedno je pravzaprav smešno, da recimo v teh dokumentih, kjer so spremljali, kjer je Evropska komisija spremljala pristopna pogajanja, vedno je pisalo: 'Slovenija ne izpolnjuje pogoja treh mesecev izključne očetove pravice', v času, ko te pravice ni bilo v veliki večini drugih članic, ampak to je pač bil pogoj za pristop ...“ (SI-1).

Analiza pokaže, kako pride do napačne interpretacije direktive, ki predpisuje pravico do starševskega dopusta. Tako na slovenski kot na evropski strani se napačno pojasnjuje, da je potrebno vpeljati trimesečno neprenosljivo pravico do očetovskega dopusta (SI-3). To je vidno tudi iz trditve predstavnika/ce državne uprave, zadolžene/ga za vprašanja enakih možnosti moških in žensk:

„... zelo dobro se spomnim enega posveta, ki smo ga imeli na temo teh direktiv ... iz različnih sektorjev so bili ljudje in so težko razumeli, da ima direktiva nekakšen neprenosljivi očetovski dopust. To se jim je zdelo zelo tako, kako? In smo imeli kar malo težav pri razumevanju direktive, kar si je kdo potem predstavljal, tudi zaradi tega, ker mislim, da države EU so tudi si po svoje v tistem času razlagale to direktivo, niso jo tako striktno vzeli, da je to res neprenosljivo. So bile tako, pa dve razmišljanji, ampak mislim, da po tem ni bilo težav, da ko se je v bistvu zakon sprejemal, je bila naklonjenost temu ...“ (SI-6).

Na področju dopustov in zaščite materinstva²⁵³ ni bilo večjih težav in tudi sami intervjuvanci na Češkem in v Sloveniji poudarijo, da pri tem vpliv EU ni bil odločilen (SI-1; SI-2; SI-7; SI-8; SI-10; CZ-6; CZ-11). Se pa za bolj problematično izkaže področje enakih možnosti. Iz analize evropske zakonodaje razberemo, da se politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti tesno vežejo na politike enakih možnosti.²⁵⁴ Intervjuvanci poudarijo, da so bile glavne zahteve po pozitivni integraciji pravzaprav povezane z uvajanjem načela enakih možnosti v zakonodajo in da so morale zaradi tega vse tri države v procesu predpristopnih pogajanj izboljšati svojo zakonodajo (CZ-1; CZ-6; HR-5; HR-7; SI-6; SI-10; SI-11).

Vpliv EU je najbolj viden pri uvajanju spolno nevtralne terminologije v zakonodajo in pri starševskem dopustu, ki postane deljena pravica obeh staršev (pred tem je osnovna pravica

---

²⁵¹ Porodniški dopust na Hrvaškem traja do 6. meseca starosti otroka (začne se 28 dni pred rojstvom otroka). Pred spremembo je na očeta prenosljiv od 42. dneva dalje, skladno z novo zakonodajo pa od 70. dneva starosti otroka dalje.

²⁵² Spoznanje še bolj preseneča, če vemo, da sta šli Slovenija in Češka istočasno skozi proces predpristopnih pogajanj in da ta pogoj ni bil postavljen pred češko vlado.

²⁵³ Do manjših polemik med javnopolitičnimi igralci pride pri uvajanju Direktive o delovnem času 2003/88/EC, ki je pomembna z vidika usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem ker pride do krajšanja delovnega tedna. A polemike se predvsem dotikajo fleksibilizacije trga dela (Falkner in Treib 2008).

²⁵⁴ V osnovi tudi izhajajo iz politik enakih možnosti in se šele po lizbonski strategiji prenesejo na področje politik zaposlovanja.

matere, ki se lahko prenese na očeta, na Češkem pa za očete niti ni bila predvidena zaščita delovnega mesta v času starševskega dopusta). Pri tem je pomembno poudariti, da v Sloveniji za razliko od Češke že leta 1986 uvedejo spolno nevtralen termin za starševski dopust. Poleg tega tudi ozračje v slovenski družbi prispeva k dejstvu, da očetje postanejo upravičeni do enakih pravic na področju starševskega varstva. Zato težko rečemo, da so bile zahteve EU odločilen razlog za spremembo zakonodaje (SI-4; SI-8).²⁵⁵ Kot smo že videli, Slovenijo v primerjavi z drugima dvema državama označujejo enakopravnejša spolna ideologija in intenzivnejše žensko gibanje in kot bomo videli tudi intenzivnejša aktivnost socialnih partnerjev in prevlada levosredinskih političnih strank v strankarski areni – predvsem tedaj, ko so bile razprave o smeri politike na tem področju najintenzivnejše.

Nasprotno je na Hrvaškem zelo verjetno, da so prav predpristopna pogajanja prispevala, da se je v obdobju oblasti desnosredinske koalicije uvedla delitev starševskega dopusta. Predlagatelji zakonodaje spremembo upravičijo s prevzemanjem evropske zakonodaje (Vlada RH 2008), iz intervjuja s predstavnikom/co HDZ-ja, vodilne politične stranke znotraj desnosredinske koalicije, pa je razvidno,²⁵⁶ da znotraj stranke še vedno prevladuje konservativen pogled na vlogo moških in žensk v družbi:

„... tisto, kar zagotovo lahko rečem je, da še vedno ... v političnih krogih naši moški kolegi mislijo, da so ženske bolj ustvarjene ... pravzaprav imajo neke lastnosti, da opravljajo ta nekakšna ženska dela, majhen delež moških politikov misli, da so ženske enakovredne ...“ (HR-4).

O vlogi političnih strank sicer podrobneje razpravljamo v naslednjem poglavju, a da bi podprli tezo o pomembni vlogi EU pri uvajanju deljenega starševskega dopusta na Hrvaškem, že na tej točki izpostavimo naslednje trditve predstavnice HDZ-ja.²⁵⁷ Ko se pogovarjamo o uvajanju deljenega starševskega dopusta in ko vprašamo, ali so razmišljali o uvajanju kvot za očete ali očetovskega dopusta, poudari:

„... ko jaz osebno predelam stvari do kraja, meni je tudi to bilo zelo čudno [uvajanje deljenega starševskega dopusta] ... zelo iskreno povedano, meni je to bilo grozljivo čudno, mislila sem, pa kaj bo zdaj oče šel na porodniški dopust, mislim, kje imamo to ... pa kje bo zdaj nek moški, ni on rodil, mislim sploh, in če poskusimo to približati na to nekakšno dimenzijo, kaj bo oče zdaj delal poleg svoje ženske, ki zdaj v tem trenutku rojeva, kaj bo on tam v tej porodnišnici, meni je bilo to nepojmljivo. Ampak na nek način razbijanje teh nekakšnih postavljenih, jaz bi rekla predsodkov, razbijanje predsodkov pogosto verjetno ni tako težko, kot si mi pogosto zamišljamo, treba je imeti pogum in jaz trdim, da smo mi na Hrvaškem napravili velik korak naprej ...“ (HR-4),

---

²⁵⁵ Tako eden od intervjuvancev poudari, da je edino vprašanje, ali bi implementirali odmor za dojenje da ni bilo zunanega pritiska: *„... bistveno, kar je bila sprememba, je bil ta odmor za dojenje ... tega prej nismo poznali, vprašanje je, če bi ga sploh uvedli, bom zelo iskren/a, če ne bi bilo te zahteve ...“ (SI-8).*

²⁵⁶ Druge politične stranke v koaliciji sploh niso imele vloge pri oblikovanju ukrepov na tem področju in na nek način HDZ prevzame pokroviteljstvo nad tem javnopolitičnim področjem.

²⁵⁷ Skozi analizo zaradi etičnih razlogov intervjuvance naslavljamo z obema spoloma (predvsem ker gre za majhne države in je večinoma zelo lahko razločiti, za koga gre, če ga denimo predstavimo kot predstavnika posamezne institucije). V tem primeru pa je iz teoretičnih razlogov pomembno vedeti, da gre za žensko sogovornico. Ker gre za večjo skupino kot v drugih primerih, ocenimo, da s pomočjo tega razkritja še vedno ne bo možno razbrati, s kom smo se pogovarjali.

„... mislim, da ne [ni bilo razprav o uvajanju izključno očetovskega dopusta], mislim, da ne in jaz osebno mislim, da to, jaz imam izkušnjo in kot mati ... meni to ne leži, meni osebno to ne leži, mislim, da ne, mislim da niti javnost tega ne bi sprejela, razen tega pazite, mi smo katoliška država z, ne vem koliko, 90 ali 95 % katolikov in vera nam nalaga materinstvo kot nekaj kar je, materinstvo je inštitut ...“ (HR-4).

Pomembno je opozoriti tudi na izjavo HDZ-jeve poslanke iz leta 2003, za katero naši sogovorniki v intervjujih celo povedo, da ima svojevrstno pokroviteljstvo nad tem področjem na Hrvaškem (HR-5). V poročilu o delu parlamenta namreč zasledimo, da v času, ko levosredinska koalicija predlaga uvedbo spodbude za očete²⁵⁸ na področju starševskega dopusta, poslanka opozori, da bo na ta način *„mati preživela manj časa z otrokom prav v najobčutljivejšem obdobju,“* in poudari: *„... Po razlagi predlagatelja se ta novost uvaja zaradi pospeševanja enakih možnosti moških in žensk in odpiranja novih možnosti za prerazdelitev dela v družini, o čemer mora odločati vsaka družina sama za sebe ...“* (Hrvatski sabor 2003, 10–11). Poleg tega v času zakonodajnih sprememb leta 2004²⁵⁹ SDP predlaga amandma, s katerim bi se v zakonodajo vpeljali spolno nevtralna terminologija in enaka pravica do starševskega dopusta za oba starša, kar HDZ zavrne (Hrvatski sabor 2004a, 2004b). Na podlagi teh dejstev je težko verjeti, da bi desnosredinska hrvaška vlada vpeljala enako pravico obeh staršev do starševskega dopusta brez zunanjih iniciativ, vsaj ne v tem časovnem obdobju. Zato na to spremembo lahko gledamo kot na rezultat zunanjega pritiska.

Navedene izjave predstavnice HDZ-ja o uvajanju deljenega starševskega dopusta (HR-4) tudi pokažejo, da pod takšno zunanjo spodbudo prihaja tudi do manjših kognitivnih sprememb in da se, čeprav zelo počasi, uveljavlja nov pogled na vlogo očeta. Kljub spremembam pa to stališče še vedno ostaja precej protislovno. To potrди tudi sam način prenosa direktive, pri čemer se Hrvaška prilagodi le toliko, kolikor je minimalno potrebno, in ni videti, da so resno računali s tem, da bodo očetje v velikem številu tudi uporabljali to možnost. Kljub priporočilu o neprenosljivosti starševskega dopusta je namreč slednji na Hrvaškem v celoti implementiran kot prenosljiv in lahko še vedno govorimo le o možnosti in ne o pravici očeta.²⁶⁰ Poleg tega je nadomestilo v času starševskega dopusta pavšalno in nizko, čeprav vse raziskave kažejo, da je prav to pogost razlog, da očetje ne gredo na dopust (Moss 2008; Daly in Scheiwe 2010; Daly 2011).

---

²⁵⁸ Starševski dopust se podaljša za dodatna dva meseca, v primeru da oče izkoristi vsaj tri mesece dopusta.

²⁵⁹ Ponovna uzakonitev triletnega porodniškega/starševskega dopusta za „velike“ družine.

²⁶⁰ To postane vidno predvsem iz parlamentarne razprave o zadnjih spremembah na tem področju to leto. Celoten diskurz desnosredinskega HDZ-ja se namreč vrti okrog *možnosti* očeta, da gre na starševski dopust. Razpravo o njegovi *pravici* do dopusta načeta le dve poslanki levosredinskega SDP-ja, kar izzove negodovanje (Vlada RH 2011c).

4.4.1.3.1.2 Pozitivna integracija: enake možnosti moških in žensk

Pritisk po prenosu politik se pokaže tudi v drugih segmentih javnih politik, ki urejajo pravice na področju enakih možnosti. Tukaj se jih le na kratko dotaknemo prav iz razloga, ki ga že omenimo, in sicer da se na posreden način dotikajo tudi politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Ukrepi na tem področju namreč pogosto postavijo tudi pogoje za enakomerno obremenitev družinskih članov tako v javni kot v zasebni sferi in posledično za lažje usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Medtem ko gre uvajanje zakonodaje na področju enakih možnosti in odpravljanja diskriminacije na Hrvaškem gladko skozi sito (HR-7), predvsem ko zakonodajalec in vlada spoznata, da je to nujno v predpristopnem procesu,²⁶¹ slednje na Češkem in v Sloveniji izzove nekaj polemik.²⁶² Na tej točki je pomembno tudi opozoriti, da so v prvem desetletju po osamosvojitvi države pod prevladujočim vplivom UN in njegovih aktivnosti, kot sta npr. CEDAW in Pekinška platforma (Kesić 2007; CZ-10; SI-4), kar spodbudi določene aktivnosti. Analiza pa pokaže, da te procese pospešijo in intenzivirajo šele predpristopna pogajanja.

Ker je bila v Sloveniji enakost ustavna kategorija, so se glavne polemike vrtele okrog tega, ali Slovenija potrebuje posebno zakonodajo na področju enakih možnosti moških in žensk:

„... z vidika enakosti spolov je vstop v EU absolutno prinesel blazen napredek. V normativnem delu seveda, ker mi prej zakonodaje nismo imeli ekstra. Pri nas je bila enakost ustavna kategorija in pravni strokovnjaki so pravili, da je to dovolj. EU nas je podučila, da pravica na papirju še ne pomeni pravice v praksi in da je pač treba imeti mehanizme, kako to enakost spraviti v življenje. In zakon je eden izmed takih ... mi smo protestirali, tudi kot sindikati smo imeli odbor za enake možnosti, smo protestirali, ker naši pravniki so rekli, da ni potrebe za to. Naša pravna stroka kompletna je stala na stališču, da zakon ni potreben, ker imamo ustavno pravico, in to nam je EU rekla, da je ustavna pravica premalo ...“ (SI-9).

Po sprejetju dejstva, da je kljub ustavni zaščiti potrebno vpeljati posebno zakonodajo, v slovenskem javnopolitičnem prostoru ni bilo težav pri uvajanju ukrepov na področju enakih možnosti, pri čemer se na vlogo EU gleda kot na pomemben »faktor pobude«:

„... je prav gotovo tukaj dala pomembno težo temu področju, v smislu, da je to pomembno politično področje, ki mu je potrebno posvečati posebno pozornost, ga zakonodajno še boljše urediti, sprejet različne ukrepe, različne

---

²⁶¹ Tukaj je pomembno poudariti dejstvo, da je Hrvaška precej z avtomatizmom prevzemala zakonodajni red EU in sploh ni bilo resnih razprav, kar je vidno tudi iz naslednje trditve: „... to je pritisk Evrope [zakonodajne spremembe na področju poročniških/starševskih dopustov], to je pritisk in praksa Evrope in tukaj sploh ni debate o tem, vsa zakonodaja, ki so jo oni zdaj sprejemali v zadnjih letih, dveh, je bila izključno usklajevanje z evropskimi normami in praksami ...“ (HR-8).

²⁶² Opozarjamo na razliko med samim prevzemanjem zakonodaje v domači pravni red in nato implementacijo te iste zakonodaje. Tako analize pokažejo, da zakonodaji prav na tem področju resno manjka izvedba v praksi. Hašková in Křížková (2008) namreč na češkem primeru govorita le o tehničnem prevzemanju zakonodaje brez njenega prilagajanja nacionalnim posebnostim. Prevzeta zakonodaja pa se potem ne udejanja oziroma se slabo upošteva in izvaja. Problem je prisoten tudi v Sloveniji in na Hrvaškem (Kesić 2007; SI-9). Kljub dejstvu, da gre za pomembno dimenzijo preučevanja procesa evropeizacije, slednje sodi izven zastavljenega okvira disertacije in se tega ne dotikamo podrobneje.

akcijske načrte, da je potrebno tukaj tudi spremljati ta položaj. Mislim, da je zasluga EU tukaj zelo velika, da mogoče marsikatera zakonodaja bi se sprejela počasneje, bi se bolj razpravljalo o potrebnosti, tako pa je dejansko bil argument, da moramo zaradi EU, tisti, ki sploh ni pustil potem razpravljati ...“ (SI-6).

Tudi na Češkem se pojavijo razprave, znotraj katerih se poudari, da ni potrebe po posebni zakonodaji na tem področju, ker obstaja ustavna pravica (Hašková in Křížková 2008). Ampak za razliko od Slovenije je bila situacija na Češkem veliko bolj problematična in na njo lahko gledamo kot na rezultat medsebojnega delovanja protifeministične dediščine socializma in za to idejo pravih razmerij moči v javnopolitičnem prostoru. Kot poudarita Saxonberg in Sirovátka (2007), namreč na zahodni feministični žargon osvoboditve in emancipacije na Češkem gledajo zelo negativno, ideja enakih možnosti pa ima slab ugled, predvsem zato, ker jo je podpiral prejšnji režim. Politični odločevalci vidijo politiko enakih možnosti kot nekaj negativnega, tudi v zavesti večine prevladuje izrazito konservativna spolna ideologija (CZ-8; CZ-10),²⁶³ poleg tega pa so bili prav konservativni politiki (npr. predstavniki KDU-ČSL) pogosto na vodilnih položajih analiziranega področja. To pripelje do prevlade konservativne spolne ideologije in oblikovalci javnih politik tega področja ne zaznavajo kot pomembnega. Do sprememb tako pride predvsem pod pritiski EU:

“... vprašanja enakosti med spoloma so bila pod velikim vplivom evropske zakonodaje in evropskih principov. Ta evropska dimenzija v problematiki in vprašanjih enakih možnosti med spoloma je zelo pomembna, ker po spremembah enake možnosti med spoloma niso bile razumljene kot nekaj pomembnega, ker so nekateri konservativci in nekateri neoliberali mislili, da ženske ... da bodo šle nazaj v družino in ne bodo toliko vključene ...“ (CZ-1).

Analiza intervjujev (CZ-1; CZ-8; CZ-10) in študija Haškove in Křížkove (2008) tako izpostavi, da je bila priprava Češke za članstvo v EU daleč najpomembnejša legitimna sila, ki je pomagala pri promociji enakih možnosti. Da je bil odpor politikov proti spremembam na tem področju očiten, je razvidno tudi iz dejstva, da je Češka leta 2009 kot zadnja članica EU po dolgem upiranju in pod grožnjo sankcij uvedla protidiskriminacijsko zakonodajo (Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe 2011). Vprašanje enakih možnosti je bila le ena izmed veliko drugih tem (Wiedermann 2008), prevzemanje evropske zakonodaje pa predvsem formalno in brez pričakovanj, da bi se na praktični ravni kaj spremenilo.

Zanimiv je tudi podatek, da se je institucionalni okvir na področju enakih možnosti v Sloveniji (Komisija za žensko politiko leta 1992; Urad za žensko politiko leta 1994) začel vzpostavljati predvsem na pobudo nacionalnih igralcev in to takoj po osamosvojitvi (SI-6; SI-10). Institucionalni okvir na Hrvaškem in Češkem pa se razvija na zunanjo pobudo. Tako prve institucionalne mehanizme na Hrvaškem zasledimo v drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja po Pekinški platformi (Komisija za enakost leta 1996). Vendar se je vse odvijalo na precej

---

²⁶³ Predstavniki/ca socialdemokratov v intervjuju poudari, da so na Češkem tudi znotraj njihove stranke izrazito konservativni (CZ-8).

deklarativni ravni in brez jasnih učinkov v praksi.²⁶⁴ K celotnemu procesu resneje pristopijo po letu 2000, ko na oblast pride nova levosredinska vlada (Kesić 2007), ki tudi sama ponudi iniciative za ustanovitev institucionalnega okvirja (HR-7; HR-8). Tudi na Češkem so razmere precej podobne tistim na Hrvaškem, saj je sam razvoj institucionalnega okvirja enakih možnosti predvsem rezultat zunanjih pritiskov in ugodne klime, ko na oblast pridejo socialdemokrati:

“... vse je bilo nekako povezano z mednarodnimi procesi, urad je bil ustanovljen s pričakovanjem ali upanjem, da bomo zelo hitro del EU in v istem času po Pekinškem akcijskem planu leta 1995. Torej je šlo za generalno, recimo, svetovno gibanje, da se vzpostavi nekakšna institucija, kot mehanizem, da se izpolni Pekinška akcijska platforma. Torej ti dve ideji in tudi je v istem času bil vpliv, ali je bila socialdemokratska vlada ... oni so bolj to odobraval. Izvirna ideja Sveta, ki je vzpostavljen leta 2001 ... mislim, da je bil tudi vpliv EU in ker je ... do leta 2007 je bil pod ministrstvom ... verjetno so tam bili ljudje, ki so bili ... zainteresirani za teme socialdemokratov ... to bi tudi lahko bilo, individualna aktivnost, ljudje, ki so bili vplivni v tem času ...“ (CZ-10).

Pomembno je tudi poudariti, da se države precej razlikujejo v funkciji, ki jih imajo te institucije v javnopolitičnem prostoru. Tako ima v Sloveniji Urad za enake možnosti kljub včasih omejenemu vplivu daleč najaktivnejšo vlogo in se tudi vključuje v procese reform na področju politik usklajevanja plačanega dela in drugih obveznosti. Na Hrvaškem je vloga takšnega urada precej pasivna in brez resnejšega vpliva na primerjanem področju (HR-7). Na drugi strani pa Urad za enake možnosti na Češkem kljub svoji aktivnosti nima vpliva na reforme na tem področju in ga desnosredinske vlade precej zapostavljajo (CZ-6; CZ-10).²⁶⁵

4.4.1.3.2 Selektivno upoštevanje priporočil in kognitivna evropeizacija

Trda zakonodaja na primerjanem področju državam postavi le minimalne pogoje, zaradi česar EU tudi ne določi modela, kateremu naj bi države sledile, in to še vedno prepušča samim državam.²⁶⁶ Dodatno spodbudo za spremembe na tem področju lahko prinese mehka zakonodaja ali izmenjava izkušenj znotraj novih oblik vladanja, kot je OMC.

Mehki zakonodaji oziroma priporočilom so popolnoma prepuščene skrbstvene storitve. Eno pomembnejših priporočil so barcelonski cilji, ki določijo statistični cilj, h kateremu bi države morale stremeti pri razvoju institucionalnega varstva predšolskih otrok. Ker gre za neobvezujoči javnopolitični instrument, sta njegovo upoštevanje in uporaba pri oblikovanju sprememb prepuščena »volji« odločevalcev in močno pod vplivom nacionalnih struktur, kar je vidno tudi iz primerjave izbranih držav.

---

²⁶⁴ Oseba, ki vodi omenjeno komisijo, ne kaže zanimanja za enake možnosti in s tem povezane probleme uvršča v zasebno sfero (Kesić 2007).

²⁶⁵ V času opravljanja intervjujev, torej pol leta po volitvah, še vedno ni bila znana usoda omenjenega urada in se je glavna skrb vrtela okrog tega, ali ga bo nova desnosredinska vlada ukinila.

²⁶⁶ Tudi z novo Direktivo o starševskem dopustu EU ne naredi večjega koraka k podpiranju aktivnejše vloge očeta. Predvidi, da od osmih mesecev starševskega dopusta le en mesec postane neprenosljiv.

Na Hrvaškem, ki še vedno ni članica EU, je osnovno žarišče še vedno na trdi zakonodaji²⁶⁷ in ni videti, da bi se v razpravah oblikovalci javnih politik opirali tudi na mehko zakonodajo ali cilje, postavljene znotraj OMC-ja (Vlada RH 2008, 2011a, 2011b, 2011c; HR-4; HR-6).²⁶⁸ Vidimo lahko le, da do manjših kognitivnih sprememb za zdaj še vedno prihaja pod pritiskom zahtev po pozitivni integraciji (HR-4; HR-6; HR-9).

Na drugi strani so v Sloveniji in na Češkem ti cilji prisotni v zavesti oblikovalcev javnih politik in tudi v javnopolitičnem diskurzu, ampak v zelo različni obliki, kar je razvidno tudi na primeru barcelonskih ciljev. Barcelonski cilji se v Sloveniji, ki ima daleč najmanj težav, da jih doseže,²⁶⁹ uporabljajo kot argument v javnopolitičnem prostoru, predvsem kot razlog za uvajanje zadnjih sprememb na področju otroškega varstva. Tako je s cilji iz Barcelone vlada leta 2008 upravičila reforme za ugodnejše pogoje pri subvencioniranju predšolskega varstva za družine z več kot enim otrokom v otroškem varstvu in z otrokom nad tretjim letom starosti (npr. Ministrstvo za šolstvo in šport 2007; Državni zbor RS 2008). To spet pokaže, da ko je nesoglasje med nacionalno in nads nacionalno ravno majhno in ko so nacionalne okoliščine naklonjene evropski politiki, je verjetneje, da se bo evropska politika uporabljala kot argument za reformo in bo spodbudila spremembo.

Primer Slovenije in Češke jasno pokaže, da v primeru mehkih instrumentov ni pomembna samo raven nesoglasja na implementacijski, ampak tudi na ideološki ravni. V Sloveniji je stališče do institucionalnega varstva otrok zelo pozitivno tako na strani oblikovalcev javnih politik kot na strani staršev (Računsko sodišče Republike Slovenije 2007; Focus Consultancy 2008). Pri tem ukrepu tako ne zasledimo »ideološkega razkoraka« med nacionalno in evropsko ravno, kot je prisoten na Češkem.

Kot že poudarimo, se na institucionalno skrb za otroke, mlajše od tretjega leta starosti, na Češkem gleda izrazito negativno (CZ-6; CZ-8; CZ-10),²⁷⁰ poleg tega češki odločevalci barcelonskih ciljev sploh ne vidijo kot nekaj, kar bi bilo vredno upoštevati.²⁷¹ To pojasnjujejo

---

²⁶⁷ Tudi Potuček (2007) poudari, da je na Češkem OMC slab instrument in da Češka postane del lizbonske strategije komaj po vstopu v EU in zato slednja sploh ni bila relevantna v procesu pridruženja.

²⁶⁸ Da je temu tako na področju družinske politike, predvsem vidimo iz parlamentarnih razprav, ki so potekale v času prilagajanja nacionalne zakonodaje evropski (Vlada RH 2011b, 2011c).

²⁶⁹ Neskladje je bilo na implementacijski ravni precej nizko in Slovenija je cilj 33 % otrok pod tretjim letom starosti v predšolskih storitvah že daleč presežala, zelo blizu pa je bila tudi cilju 90 % otrok nad tremi leti starosti, vključenih v vrtece.

²⁷⁰ Zanimivo je, da tudi pred kratkim zaposleni strokovnjaki na ministrstvu prevzamejo isto retoriko škodljivosti jasli za otroke in kritizirajo barcelonske cilje (CZ-11).

²⁷¹ Predstavniki/ca državnega telesa, pristojnega za enake možnosti, podari, da so celo jezni, ko se barcelonski cilji omenijo v razpravah: " ... ne, ne cilji iz Barcelone ... mi imamo osebo na tej poziciji ... poziciji za zaščito ljudskih pravic in on je, sem ga slišal/a, da večkrat reče nekaj kot: 'Kako lahko rečeš nekaj kot so cilji iz Barcelone, kako nas oni želijo prisiliti, da damo svoje otroke' ... Interpretirano je, kot da nas EU sili, da damo

z dejstvom, da so bili ti cilji sprejeti, ko Češka še ni bila članica EU in ni mogla sodelovati pri njihovem oblikovanju, ter s svojo negativno izkušnjo z jaslimi v socialističnem obdobju. Prav zaradi tega v obdobju češkega predsedovanja EU češki minister celo spodbudi revizijo teh ciljev:

“... predsedovali smo EU in predsedovanje ... ko se je začelo, je minister za delo in socialne zadeve imel sestanek v Pragi z drugimi ministri iz EU, ministri za delo in socialne zadeve iz vseh držav EU o vprašanju skrbi za otroke in on je pravzaprav nameraval, da odpre razpravo o ciljih iz Barcelone, in je rekel, kako v tem času, ko se je sklepal dogovor v Barceloni, vzhodnoevropske države niso bile del EU in nismo mogli biti vključeni v tem času, nismo mogli resnično vplivati na odločitev in se ne strinjamo z njo, ker mi imamo dolgo izkušnjo z jaslimi in mi vemo, naši strokovnjaki vedo, da so te pravzaprav slabe za otroke. Torej bi se evropske države pravzaprav morale učiti od nas. To je on dejansko govoril ...” (CZ-6),

“... vprašanje ciljev iz Barcelone. To je res vroča tema med temi konservativnimi ljudmi, ker postajajo ti zaključki Sveta iz leta 2002, torej mi še nismo bili del EU ... oni govorijo, mi nismo bili del EU in seveda se moramo prilagajati, ampak se ne strinjamo, ni pravna obveza, to je le politična obveza ... in oni vedno ponavljajo to, da 30 % otrok pod tretjim letom mora biti v teh grozljivih jaslih iz komunističnega režima ... mislim, da resno poreklo problemov s cilji iz Barcelone izhaja iz zelo trdega konservatizma moških v procesu sprejemanja odločitev ...” (CZ-10).

Države dajejo različen pomen priporočilom, pri čemer je bolj verjetno, da bodo kot kognitivno sredstvo za reforme uporabljali tista priporočila, ki so jim ideološko bližja. To potrди postavko ideacijskega pristopa, da tudi vrednote in preference usmerjajo razumevanje javnopolitičnih problemov ter kreiranje političnih ciljev (Cox 2004; Béland in Cox 2010). Tako oblikovalci javnih politik sredstva za upravičevanje reform iščejo v politikah, ki sovpadajo z njihovimi preferencami. Reforme peljejo z logiko primernosti in da bi se določena politika sprejela, je potrebno, da se ujema s prevladujočimi normami in vrednotami (Hall 1993). Ker so za razliko od Slovenije barcelonski cilji na Češkem v prevelikem nasprotju s prevladujočim spolnim redom, ki velja v zavesti oblikovalcev javnih politik, jih slednji tudi ignorirajo. To pokaže, da proces evropeizacije sam po sebi ni dovolj za pojasnitev sprememb na nacionalni ravni, predvsem na področjih, kjer ni predpisanega trdega modela. Zaradi tega je potrebno, kot poudarita Hudson in Lowe (2004), pozornost usmeriti tudi na kontekstualne dejavnike.

Razlike v kognitivnem »izkoriščanju« Evrope pri upravičevanju reform na nacionalni ravni, ki so vidne pri barcelonskih ciljih, so vidne tudi na drugih področjih. Analiza pokaže še na eno zanimivost: Slovenija denimo veliko bolj kot Češka upošteva različne cilje in priporočila EU in poskuša k njim tudi stremeti (SI-5; SI-8; SI-9), a jih podobno kot Češka pogosto uporablja le selektivno (SI-2; Sirovátka in Tomešová Bartáková 2011) oziroma kot dodatno legitimno sredstvo za reforme, ki jih oblikovalci javnih politik sami vidijo kot primerne:

---

svoje otroke v jasli. To je neverjetno. Torej je bila velika razprava ... tako, da jih ni briga [za cilje iz Barcelone], oni so celo jezni, ker nekaj takšnega sploh obstaja ...” (CZ-8).

„... EU na tem področju služi čemu ... da se jo jemlje kot neke vrste pomožni argument za tako ali pa drugačno politiko ... da se jo poskuša uveržiti nekako v smeri svojih interesov, take ali drugačne politike ... pravzaprav kakšnega posebnega impakta tukaj ni. In če je, je predvsem ta retoričen, v smislu poglejte, kaj oni pravijo, poglejte kako imajo urejen ...“ (SI-2),

„... ti cilji so bili pomembni ... tudi zdaj so, zato ker naš predsednik vlade zdaj hoče zaradi teh novih ciljev, ki so postavljeni, spremeniti, kompletno reformirati vse živo, zato da bi naj zadostil temu. To je spet tisto, uporabiš zunanje razloge za to, da spreminjaš notranje stanje, čeprav nekateri pravijo, da to sploh ni potrebno v takem obsegu ...“ (SI-9).

4.4.1.3.3 Finančni instrumenti, nove oblike vladanja in posredni pritiski

Pristopanje k EU pomeni hkrati tudi dostop do različnih finančnih instrumentov in vključevanje v nadnacionalne mreže. Analiza pokaže, da so bili finančni instrumenti pomembni predvsem za razvoj in krepitev administrativnih zmožnosti socialnih partnerjev in nevladnega sektorja (CZ-1; CZ-4; CZ-5; CZ-8; HR-1; HR-7; SI-9), pri čemer se kot pozitivna sprememba v vseh treh državah poudarja pridobljeno znanje skozi različne projekte in sodelovanje v področnih mrežah na nadnacionalni ravni (CZ-1; HR-1; SI-9). Na Češkem in Hrvaškem pa sindikati pozitiven premik vidijo tudi pri vztrajanju EU na t. i. novih strukturah vladanja, predvsem pa v dejstvu, da jih vlada mora vključevati v proces oblikovanja javnih politik (CZ-1, CZ-4; CZ-6; HR-1; HR-3).²⁷²

V Sloveniji in na Češkem se iz evropskih skladov financirajo različni projekti, s katerimi poskušajo prispevati k implementaciji novih spodbud. Tako se z evropskimi projekti rojevajo nove pobude na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, kot so npr. projekt družini prijazno podjetje v Sloveniji ali pa posamezne pobude podjetij, ki odpirajo vrtnice na Češkem (CZ-2; CZ-10; SI-8; SI-12).

Leibfried (2005) opozarja, da približevanje EMU, ki zahteva proračunsko disciplino, lahko pripelje do brezkompromisnih prilagajanj tudi na področju socialnih politik. Da to lahko prinese določen pritisk na socialne izdatke, se pokaže na primeru Slovenije:

„... mislim, da v naslednjem obdobju zdaj bo imelo vpliv [proračunske omejitve], ker izdatki trenutno kažejo, da so v bistvu potrebe socialne politike širše, gre približno za 3 milijarde, in v bistvu gre za veliko denarja in ko bo treba spraviti tako kot je zdaj izhodni pakt stabilnosti in pa srednjeročni finančni okvir, ki določa, da moramo do leta, mislim 2013 pridet pod 3 % BDP-ja javnega dolga, bo zanimiva finančna zgodba, bo zanimiva. Ampak o tem se pogovarja, vedno se odmikajo zadeve predvsem v tem, da bi se omejila višina, da bi se skrajšalo za en mesec, da bi otroški dodatki, to so zgodbe ...“ (SI-11).

---

²⁷² Še vedno pa obstaja problem, da se precej selektivno izbirajo organizacije, ki naj bi sodelovale v tem dialogu: *“... zahtevali so, da se mora vlada nekako pogovarjati in vključevati nevladni sektor, ampak seveda, mislim konservativna vlada je vključena v razprave z nevladnimi organizacijami, ampak le s temi organizacijami, ki so organizacije, usmerjene na družino, kot krščanske organizacije. Torej so oni vključeni v dialog, ampak samo z nekaterimi skupinami organizacij ...“ (CZ-6).* Podobna je situacija na Hrvaškem, kjer strokovnjake k razpravi vabijo zelo selektivno (npr. po letu 2003 niso bili v delovne skupine ali razprave nikoli povabljeni strokovnjaki s področja družinske politike, vedno le demografi) (HR-2).

4.4.1.4 Globalni in nadnacionalni igralci: spreminjajoča in z nacionalnim kontekstom pogojena vloga

Po osamosvojitvi se v javnopolitičnem prostoru primerjanih držav pojavijo različni mednarodni igralci, ki imajo različno vlogo na obravnavanem področju v posamezni državi, pogosto pogojeno z nacionalnimi okoliščinami (glej Tabelo 4.12). Neoliberalni pritiski mednarodnih finančnih agencij so precej prisotni v 90. letih prejšnjega stoletja. Največ uspeha imajo na Hrvaškem, kjer v drugi polovici 90. let in na začetku obdobja 2000–2010 pod njihovim posrednim pritiskom pride do krčenja pravic tudi na področju družinskih politik. Primerjalno gledano je bila Hrvaška v najslabši finančni situaciji in zato tudi odvisna od posojil mednarodnih finančnih organizacij, kar je slednjim za razliko od drugih dveh držav odprlo veliko večje možnosti vpliva na nacionalne vlade.

Slovenija in Češka se upreta priporočilom mednarodnih finančnih agencij in analiza pokaže, da je bila za ti dve državi bolj značilna praksa javnopolitičnega učenja oziroma prostovoljnega zgledovanja na primere dobrih/slabilih praks drugih držav. Medtem ko se Slovenija večinoma zgleduje po precej enotnem modelu družinskih politik, je situacija na Češkem veliko bolj zmedena; oblikovalci javnih politik so politike istočasno gradili na več modelih, ki so bili v svoji osnovi bistveno različni (glej Tabelo 4.12).

Če se osredotočimo zgolj na vlogo EU, vidimo, da EU razvije širok spekter instrumentov, s pomočjo katerih skuša vplivati na države in da so tudi zahteve potencialnim članicam v vsakem valu širitve obsežnejše. Analiza zahtev EU na obravnavanem področju pokaže, da se primerjane države soočijo s podobnimi zahtevami, ki so glede na že obstoječo politiko v posamezni državi minimalne in ne spreminjajo bistveno že uveljavljenega modela. Spremembe so vidne v uzakonitvi nekoliko aktivnejše vloge očetov (neposredni vpliv na področje politik usklajevanja) in obsežnejše zakonodaje na področju enakih možnosti (posredni vpliv na področje politik usklajevanja). Tukaj je pomembno še enkrat poudariti, da je bila EU pomemben spodbujevalec teh sprememb na Hrvaškem in Češkem, medtem ko v Sloveniji takšni ukrepi niso le rezultat spodbud EU, temveč tudi nacionalnih igralcev.

Analiza tudi pokaže, da so učinki evropeizacije na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti najvidnejši v predpristopni fazi in to v smislu pozitivne evropeizacije oziroma praviloma avtomatskega prenosa trde zakonodaje na tem

področju.²⁷³ Sama mehka zakonodaja ali sodelovanje znotraj OMC-ja namreč postanejo v nacionalnem javnopolitičnem prostoru močnejše zastopani šele po vstopu v EU. Videli pa smo, da je njihov doseg precej odvisen od nacionalnega konteksta in interesov in da se kot argument v procesu reform uporabljajo precej selektivno (praviloma tedaj, ko je razkorak med evropsko in nacionalno ravno majhen in ko s strani EU predlagani ukrepi sovpadajo z interesi in s preferencami nacionalnih igralcev).

Tabela 4.12: Globalni/nadnacionalni igralci in javnopolitično učenje v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem (prirejeno po poglavju 4.4.1)

	Slovenija	Hrvaška	Češka
globalni igralci	neuspele zahteve IMF/OECD po zniževanju stroškov na področju družinske politike; neuspele zahteve IMF po krajšanju starševskega dopusta	posreden pritisk na področju družinskih politik (rezultat splošne strategije nižanja stroškov in stabilizacije javnih financ); rezultira v krčenju pravic v 90. letih/prvi polovici 2000–2010	brez vpliva
EU	minimalne zahteve (poudarek na enakih možnostih)	minimalne zahteve (poudarek na enakih možnostih)	minimalne zahteve (poudarek na enakih možnostih)
<i>pozitivna evropeizacija</i>	odmor za dojenje na zahtevo EU; očetovski dopust; faktor pobude: zakonodaja na področju enakih možnosti (EU dodatno spodbudi aktivnosti, ki jih začne UN)	podaljša se obvezni porodniški dopust (znotraj obstoječega trajanja), uvede se deljeni starševski dopust; prenos zakonodaje na področju enakih možnosti (EU dodatno spodbudi aktivnosti, ki jih začne UN)	uvede se deljeni starševski dopust; prenos zakonodaje na področju enakih možnosti – EU najpomembnejša legitimna sila
<i>priporočila// OMC (kognitivna evropeizacija)</i>	odziv na barcelonske cilje; uvažanje drugih ciljev, ki izhajajo iz OMC-ja (pogosto selektivno)	vidni majhni premiki na kognitivni ravni (predvsem glede vloge očetov), vendar fokus na pozitivni integraciji (OMC še vedno ne pride do izraza)	ignoriranje in oporekanje barcelonskim ciljem; OMC je šibek instrument (v predpristopni fazi sploh ni bil relevanten)
<i>finančni instrumenti</i>	krepitev administrativnih zmožnosti (predvsem socialnih partnerjev in nevladnega sektorja); evropski skladi financirajo projekte (npr. družini prijazno podjetje)	krepitev administrativnih zmožnosti (predvsem socialnih partnerjev in nevladnega sektorja)	krepitev administrativnih zmožnosti (predvsem socialnih partnerjev in nevladnega sektorja); evropski skladi financirajo projekte (npr. podpora podjetjem, ki odpirajo vrtece)
<i>posredni pritiski (negativna evropeizacija)</i>	EMU	-	-
javnopolitično učenje	skandinavske države (Švedska, Islandija); Francija kot primer <i>dobre</i> prakse Madžarska, Avstrija kot primera <i>slabe</i> prakse	brez konkretnega modela	Velika Britanija, Nemčija, Švedska; zadnje reforme (2008): Francija, Nemčija, Avstrija, Velika Britanija, Švica

²⁷³ Dejstvo, da države v predpristopni fazi precej avtomatsko prevzemajo zakonodajo EU, gre v prid tezi Fink - Hafnerjeve (2011), da EU krepi izvršno oblast na račun zakonodajne oblasti, pri čemer ne gre za tendenco, ki po vstopu v EU oslabi.

Ko govorimo o EU kot dejavniku sprememb, je pomembno tudi poudariti, da prevzemanje zakonodaje/javnopolitičnih rešitev z evropske ravni ne pomeni nujno boljše politike v posamezni državi. In če smo na eni strani videli, da so bile pred primerjane države postavljene zahteve le minimalne in so imele države v veliko segmentih politiko urejeno celo bolje od zahtev EU, nam na drugi strani analiza obravnavanega področja na evropski ravni pokaže, da se tudi pozicija EU spreminja. Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti počasi izginjajo iz dnevnega reda politik enakih možnosti in njihova naloga postaja predvsem instrumentalna – služijo kot sredstvo za doseganje ciljev na področju zaposlovanja. Zadnja strategija na področju enakih možnosti namreč daje precej poudarka prav ekonomskemu vidiku enakih možnosti. Tudi Fink - Hafnerjeva (2011) opozarja na t. i. obrnitev EU v smeri liberalizacije, medtem ko pa Bertola (2010a) opozarja na zaostajanje evropske socialne dimenzije za ekonomsko.

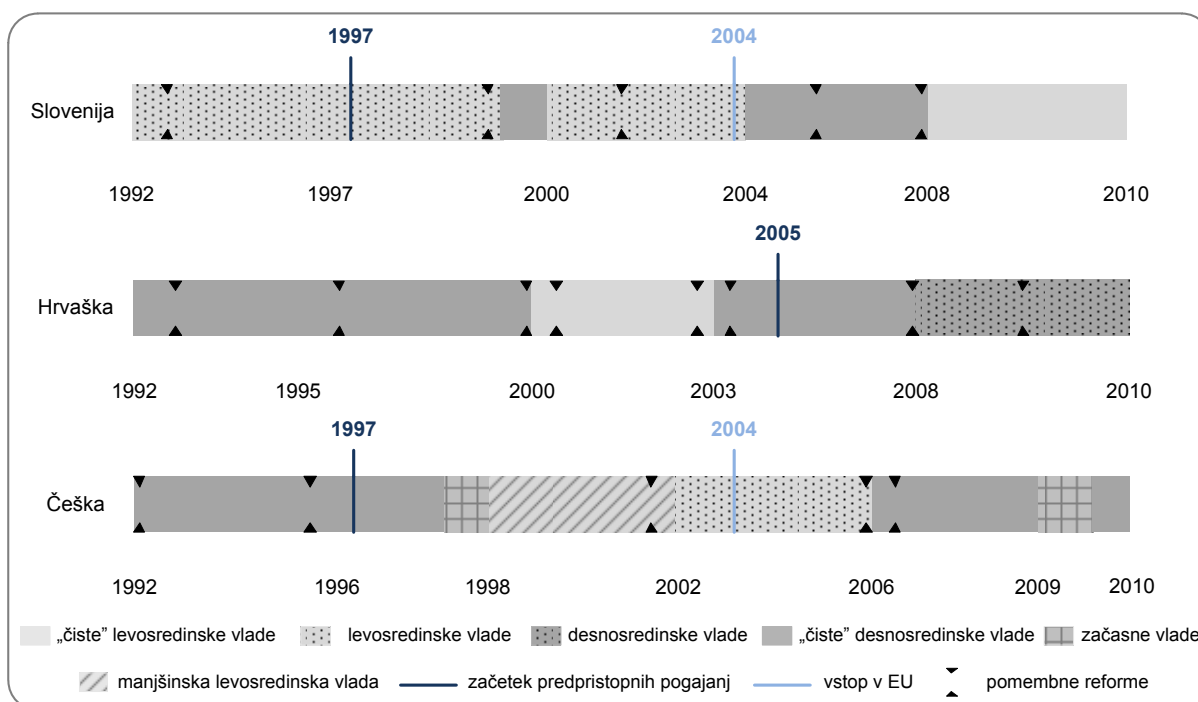
4.4.2 Politične stranke na oblasti kot dejavnik politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

Tudi politične stranke na oblasti veljajo za enega pomembnih dejavnikov države blaginje, poleg tega se domneva, da je »model« države blaginje odvisen tudi od dejstva, ali je na oblasti levo ali desno usmerjena politična opcija. To domnevo na področju družinskih politik potrdijo raziskave predvsem na primeru zahodnih držav (npr. van Kersbergen 1995; Appleton in Byrne 2003, Ellingsæter 2003; Morgan in Zippel 2003). Vzporedno z rezultati teh raziskav lahko pričakujemo, da bodo države s prevlado desnosedinskih in konservativnih političnih opcij razvile manj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti in bodo prednost dale (re)familizacijsko usmerjenim ukrepom. Ugodnejši pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti namreč med drugim predvidevajo tudi pogoje za možnost enakega angažiranja moških in žensk tako v javni kot v družinski sferi, čemur so bolj naklonjene levosredinske politične opcije.

V vseh treh primerjanih državah na oblasti sledimo obema političnima opcijama (glej Sliko 4.23), vendar se države razlikujejo glede na to, katera politična opcija prevladuje zadnjih 20 let. Slovenija in Češka za razliko od Hrvaške nista nikoli imeli vlade, v kateri ima večino le ena politična stranka, in so bile vlade praviloma koalicijske. Tako so v Sloveniji 16 let od osamosvojitve dalje na oblasti levosredinsko usmerjene koalicije (glej Sliko 4.23). Izjema slovenskega političnega prostora je obdobje med 2004 in 2008. Kot poudarita Fink - Hafner in Krašovec (2006), volitve leta 2004 prinesejo ideološki obrat oziroma vlado desnega centra. V obdobju korenitih sprememb (devetdeseta in prva polovica 2000–2010) vodilno

vlogo prevzame LDS, politična stranka, na katero v primerjalnih analizah slovenskega in hrvaškega političnega sistema avtorji gledajo kot na popolno nasprotje hrvaškemu HDZ-ju. Kot poudari Grdešić (2006), gre za politično stranko, ki je za razliko od HDZ-ja pripravljena ponuditi sodelovanje in kompromis. Pomembno je poudariti, da je LDS pogosto koalicije sestavljala tudi s strankami nasprotnega pola in komaj po volitvah leta 2000 krhko ravnovesje strank levega in desnega centra prevlada bolj na stran strank levega centra (Fink - Hafner in Krašovec 2006).

Slika 4.23: Primerjane države in politične stranke na oblasti v obdobju 1990–2010

Opomba: dodatna argumentacija za kategorizacijo vlad je v prilogi 2. Po prvih demokratičnih volitvah v vseh treh državah zasedajo vlade, ki vključujejo politične stranke obeh polov (Demos v Sloveniji, Državlanski forum na Češkem, Vlada demokratične enotnosti na Hrvaškem), kar ni vključeno v shemo. Gre tudi za obdobje, ko je v prvem planu osamosvojitve in so druge reforme ostale ob strani.

Vir: Fink - Hafner in drugi (2005); CZSO's Election Server (2011); DIP (2011); Republika Slovenija (2011); Vláda CR (2011); Wolfram Nordsieck (2011a; 2011b; 2011c).

Hrvaško po osamosvojitvi zaznamuje osemnajstletna prevlada desnosredinskega HDZ-ja, z izjemo kratkega obdobja oblasti levosredinske koalicije, ki jo vodi SDP (med 2000–2003). Pomembno je poudariti, da predvsem prvih deset let po osamosvojitvi na Hrvaškem prevladuje nacionalna ideologija, ki jo promovira populistična in nacionalistična HDZ, edina vodilna stranka v političnem prostoru, medtem ko so druge politične opcije zapostavljene, brez vpliva in izrinjene iz medijev (Zajc 2001).²⁷⁴ Gre za obdobje dokaj

²⁷⁴ Čular (2000, 213) poudari, da se z opozicijskimi strankami ravna kot „z nujnim zlom“.

avtoritativnega stila vladanja z močno vlogo in prevlado predsednika države (Kasapović 2003).²⁷⁵ Po volitvah leta 2000 se situacija spremeni in, kot poudari Zajc (2001), Hrvaška nadaljuje s prekinjenim procesom demokratizacije. Pride tudi do spremembe ustave, s katero se uvede parlamentarna demokracija.

V češki strankarski areni prevladujejo tri politične opcije, liberalno-konservativna ODS, sredinska politična stranka krščanske orientacije KDU-ČSL in levosredinska ČSSD (Turnovec 1997).²⁷⁶ Desnosredinske vlade vodi ODS, medtem ko je na čelu levosredinskih koalicij socialdemokratska ČSSD. Tisto, kar nedvomno označi češki politični prostor in je zelo pomembno predvsem z vidika družinskih politik, je dejstvo, da tako leve kot desne politične opcije stopajo v koalicijo s konservativno KDU-ČSL.²⁷⁷ KDU-ČSL je namreč edina politična stranka, ki ima v obdobju prvih reform resen interes za področje družinskih politik. Predstavniki te politične stranke imajo pogosto tudi vodilne položaje v državnih telesih, ki urejajo to področje (CZ-6).

Glede na opisan značaj strankarske arene v primerjanih državah bi skladno s teoretičnim pristopom virov moči in prejšnjimi raziskavami (npr. van Kersbergen 1995; Appleton in Byrne 2003; Ellingsæter 2003; Morgan in Zippel 2003) pričakovali, da bo najugodnejše pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti razvila Slovenija, kar se tudi zgodi. Vendar še vedno ostaja vprašanje, ali je to edini in ključni dejavnik, ki pojasni razliko med primerjanimi državami. Da bi lahko odgovorili nanj, moramo najprej predstaviti ukrepe, ki jih na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti zagovarjajo vodilne politične stranke, in ugotoviti, v kolikšni meri zagovarjani ukrepi sovpadajo z obstoječimi teoretičnimi postavkami.

Pred tem je treba poudariti še, da gre za področje, ki skozi zgodovino zagovarja predvsem ženske interese. Ilonszkijeva in Antićeva (2003) poudarita, da brez (enakovredne) ženske prisotnosti in ženskega zastopanja, predvsem v parlamentu, ni jamstva, da bodo ženski interesi upoštevani. Opozorita tudi na pomen deleža žensk v visoki politiki. Potrebna je namreč »kritična masa«, da bi »manjšinske« skupine lahko vplivale na politične odločitve. Ta

---

²⁷⁵ Hrvaška je imela v 90. letih prejšnjega stoletja polpredsedniški sistem.

²⁷⁶ Kljub dejstvu, da je vedno dobivala spodobno število poslanskih mest, s pomočjo katerih bi lahko tudi sodelovala v vladi, je ekstremno leva KSČM vedno v opoziciji. Balut in Cabada (2000) to pojasnita z dejstvom, da ni sposobna preobrazbe iz zastarele in konservativne stranke v moderno socialdemokratsko politično stranko ter tako ostane izolirana.

²⁷⁷ Izjema je obdobje med 1998–2002, ko ČSSD oblikuje manjšinsko vlado. ČSSD označi nizek koalicijski potencial in težko najde koalicijskega partnerja, zato oblikuje manjšinsko enostrankarsko vlado (Balut in Cabada 2000). To je bilo možno, ker ji je podporo dala najmočnejša opozicijska stranka ODS, pri čemer se morajo v zameno za podporo z njimi posvetovati okrog pomembnih vprašanj (Saxonberg 2010a). KDU-ČSL na zadnjih volitvah leta 2010 ne pride v parlament, ampak to za analizo ni pomembno.

kritična masa naj bi bila najmanj 30 % žensk v visoki politiki (Dahlerup v Ilonszki in Antić 2003, 17). Niti ena od primerjanih držav tega deleža ne dosega (Ilonszki in Antić 2003; Saxonberg 2003; EK 2011b).

4.4.2.1 *Ukrepi politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti: desnosredinske proti levosredinskim političnim strankam*

Analiza ukrepov, ki jih v primerjanih državah zagovarjajo²⁷⁸ politične stranke, pokaže, da ideološko sorodne politične stranke načeloma predlagajo podobne ukrepe. Tako desnosredinske politične opcije v vseh treh državah zagovarjajo ukrepe, ki bolj sovpadajo s familistično usmeritvijo javnih politik in so zato posledično manj naklonjene ustvarjanju pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, medtem ko so na drugi strani levosredinske politične opcije bolj naklonjene defamilizacijsko/individualistično usmerjenim ukrepom (glej Sliko 4.24).

Kljub njihovemu enotnemu mnenju glede smeri, h kateri bi morala politika na tem področju stremeti, vidimo določene razlike med državami v konkretnih ukrepih, ki jih politične stranke zagovarjajo oziroma v načinu, kako želijo doseči svoje cilje. To je predvsem izraženo na desnosredinski politični osi. Tendenca gibanja k familistični politiki je najmočnejše izražena na strani desnosredinskih strank na Češkem, veliko zmernejša pa je na Hrvaškem in v Sloveniji,²⁷⁹ kar tudi na strani desnosredinskih političnih strank odpira prostor nekoliko ugodnejšim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Največje razlike se pojavljajo pri vprašanju najprimernejše oblike skrbi za otroke. V vseh treh državah so namreč desnosredinske politične stranke zagovarjale idejo daljšanja porodniških/starševskih dopustov,²⁸⁰ najbolj poudarjena pa je bila ta ideja na Češkem. Češki politiki primerno obliko skrbi za otroke pod tretjim letom starosti vidijo izključno zunaj institucionalnih ustanov, predvsem pa v sami družini.²⁸¹ Eksplicitno zagovarjajo družinsko skrb za majhne otroke, zaradi česar tudi ukinejo podporo jaslim in podaljšajo porodniški/starševski dopust, kar ne dopušča staršem veliko izbire. Čeprav zadnjih nekaj let

²⁷⁸ Tukaj govorimo o ukrepih, ki jih politične stranke zgolj zagovarjajo in ni nujno, da so v svojem namenu tudi uspele, kar bomo videli pozneje.

²⁷⁹ Slednja je bila daleč najbolj izražena takoj po osamosvojitvi, vendar zelo hitro doživi odpor in s časom oslabi.

²⁸⁰ Tu je pomembno opozoriti na razlike v razlogih za podpiranje tega ukrepa na Češkem. Če KDU-ČSL ta ukrep podpira le zaradi ideološke usmerjenosti, skladno s katero najprimernejšo obliko skrbi vidi v družini, pa ODS ukrep zagovarja tudi zaradi ekonomskih razlogov – na ta ukrep se namreč gleda kot ukrep, ki bi lahko razbremenil trg dela v času rastoče brezposelnosti, vidijo pa ga tudi kot cenejšo možnost v primerjavi z javnimi jaslimi (CZ-8; CZ-10; CZ-12; Potůček v Saxonberg in Sirovátka 2007, 335).

²⁸¹ Tako predstavnik/ca ODS-a poudari: “... *preferiramo individualno svobodo in odgovornost, posebej v vprašanih družine. Družina je temeljna vrednota naše družbe in mi verjamemo, da samo moški in ženska lahko resno skrbijo za otroke ...*” (CZ-12).

začenjajo razmišljati o možnosti alternativnih oblik skrbi za otroke pod tretjim letom starosti (npr. minivrtci, vzajemna pomoč, kjer ena mati za denarno nadomestilo skrbi za manjšo skupino drugih otrok), vse ostane le na retorični ravni.

Slika 4.24: Politične stranke in zagovarjani ukrepi na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

SLOVENIJA	<p>Levosredinske politične stranke</p> <p>univerzalni otroški dodatek [SD vs. LDS] krajši porodniški/starševski dopust (proti daljšanju enoletnega dopusta) enakopravna delitev starševskega dopusta aktivno očetovstvo/očetovski dopust zagovarjanje ohranitve javnih in javno financiranih vrtcev enake možnosti moških in žensk prožne oblike dela - ampak zadržani do možnosti dela s SDC</p> <p>(Državni zbor RS 1995, 1999, 2001; Korintus in Stropnik 2009; SI-1; SI-4; SI-7; SI-10; SI-11; SI-13)</p>	<p>Desnosredinske politične stranke</p> <p>univerzalni otroški dodatek denarne spodbude za velike družine /npr. progresivni otroški dodatek odvisen od števila otrok, dodatek za veliko družino, nižja cena skrbstvenih storitev za družine z več otroki, podpore za reševanje stanovanjskega problema .../ dolgi porodniški/starševski dopust (triletni starševski dopust) zagovarjanje razvoja zasebnih in cerkvenih vrtcev/alternativnih oblik skrbi denarno nadomestilo za starše, katerih otroci niso vključeni v vrtnice skrajšani delovni čas za starše</p> <p>(Državni zbor RS 1995, 1999, 2001; Korintus in Stropnik 2009; SI-1; SI-2; SI-4; SI-7; SI-8; SI-9; SI-10; SI-13)</p>
HRVAŠKA	<p>Levosredinske politične stranke</p> <p>univerzalni otroški dodatek krajši porodniški/starševski dopusti - vključno z neomejenim nadomestilom enakopravna delitev starševskega dopusta aktivno očetovstvo [ambivalenten pristop do otroškega varstva - univerzalno institucionalizirano varstvo vs. alternativne oblike skrbi] enake možnosti moških in žensk</p> <p>(Zrinščak 2000; SDP 2003, 2007; Hrvatski sabor 2004s, 2004b; HR-2; HR-6; HR-8; HR-10)</p>	<p>Desnosredinske politične stranke</p> <p>otroški dodatek odvisen od premoženjskega statusa denarne spodbude za velike družine /npr. pronatalitetni dodatek/ dolgi porodniški/starševski dopust inštitut „matere vzgojiteljice“ (odsotnost razprav o otroškem varstvu) družinski centri</p> <p>(Zrinščak 2000; HDZ 2003, 2007; Hrvatski sabor 2004s, 2004b; HR-2; HR-4; HR-6; HR-8; HR-10)</p>
ČEŠKA	<p>Levosredinske politične stranke</p> <p>univerzalne denarne podpore družinam krajši porodniški/starševski dopust izdatnejše starševsko nadomestilo enakopravna delitev starševskega dopusta aktivno očetovstvo javno financirana institucionalna skrb za vse predšolske otroke enake možnosti moških in žensk</p> <p>(Saxonberg in Sirovátková 2007; Kocourková 2009; CZ-4; CZ-6; CZ-7; CZ-8; CZ-10)</p>	<p>Desnosredinske politične stranke</p> <p>denarne dajatve družinam odvisne od premoženjskega statusa [ODS vs. KDU-ČSL] dolgi porodniški/starševski dopusti [očetovski teden – ODS od leta 2007] alternativne oblike skrbi za otroke pod tretjim letom starosti - ne jasli materinski centri/aktivno materinstvo skrajšan delovni čas za starše</p> <p>(Kocourková 2009; Válková 2010; CZ-4; CZ-6; CZ-7; CZ-8; CZ-10; CZ-12)</p>

Opomba: Ukrepe, ki jih v primerjanih državah zagovarjajo različne politične stranke, zaradi analitičnih in teoretičnih razlogov razvrstimo glede na levosredinsko ali desnosredinsko politično usmerjenost. Ker bi desnosredinske in katoliške politične stranke, glede na teoretične postavke, morale zagovarjati podobne ukrepe, jih vključimo znotraj desnosredinskega pola in morebitne razlike med njimi dodatno pojasnimo v tekstu. Ukrepi v oglatih oklepajih pomenijo, da ni enotnega stališča znotraj iste politične stranke ali pa ne gre za ideološko usmeritev, ki bi bila blizu političnim strankam (več v tekstu).

Vir: viri za posamezno državo so navedeni znotraj slike.

Desnosredinske politične stranke v Sloveniji ne nasprotujejo delovanju jasli, zagovarjajo pa pluralizacijo ustanoviteljev (npr. možnost odpiranja cerkvenih jasli). Prisoten je tudi diskurz dajanja »izbire« staršem, zaradi česar podpirajo tudi uvajanje ukrepov, kot so dodatni denarni prejemki za družine z otroki, ki niso vključeni v predšolske institucije, varuh predšolskih otrok ali pa ugodnejše podpore za starše, zaposlene s skrajšanim delovnim časom (Državni zbor RS 1995, 1998, 1999, 2000b, 2001, 2006). Tudi na Hrvaškem delovanja jasli kot oblike skrbi ne postavljajo pod vprašaj, so pa za razliko od Slovenije tam institucionalne oblike otroškega varstva v zadnjih dvajsetih letih precej zanemarjeno področje. Desnosredinska politična opcija, ki v strankarski areni prevladuje osemnajst let, se je najbolj osredotočala na denarne podpore oziroma na politiko, usmerjeno h kompenzaciji stroškov za

otroke. Le v enem predvolilnem programu HDZ-ja²⁸² iz leta 2003 se sicer zelo nedorečeno omeni tudi potreba po razvoju storitev za zaposlene starše, medtem ko v drugih predvolilnih programih te politične stranke to vprašanje sploh ni prisotno (HDZ 2003, 2007, 2011; Zrinščak 2000).²⁸³

V primeru Češke je potrebno opozoriti na nekaj nesoglasij na desnosredinskem/sredinskem političnem polu. Prvo nesoglasje se pojavi okrog reform v 90. letih prejšnjega stoletja med ODS in KDU-ČSL. Medtem ko ODS zagovarja od premoženjskega statusa družine odvisne podpore (vključno z nadomestilom v času starševskega dopusta), pa katoliška KDU-ČSL takšnemu ukrepu ostro nasprotuje. Drugo nesoglasje: desnosredinska ODS v okviru t. i. Topolanekovega paketa predlaga uvedbo očetovskega tedna oziroma enega tedna dopusta za očete ob rojstvu otroka. Ker vlada odstopi, se ta ukrep ne realizira. V času opravljanja intervjujev, torej konec leta 2010, zaposleni na ministrstvu še niso vedeli, ali bo takšen ukrep v prihodnje implementiran, saj minister še ni izrazil svojega stališča (CZ-11).²⁸⁴ Tudi predstavnik/ca ODS-a ne pove, ali nameravajo ta predlog v prihodnosti implementirati (CZ-12).²⁸⁵ Čeprav je predlog za očetovski teden v proceduro predlaga vlada, ki jo vodi ODS, in mu je javnost naklonjena, gre le za osebno pobudo ministra, zato ukrep ni našel podpore ne znotraj stranke in ne v širši politični javnosti. Po intervjujih sodeč že ideja Sveta za enake možnosti moških in žensk, da se uvede očetov dan, na Češkem izzove precej težav:

“... ena prvih stvari, katero sem delal/a, je bil predlog o uvajanju očetovega dneva, ki bi moral biti samo ... recimo pomemben dan, ampak ne bi bil praznik ... ampak je bilo res, to je bilo blazno, bilo je res sporno, ljudje so to razumeli kot res sporno, kot res problematično, da smo mi socialni inženirji, da mi želimo ustanoviti karkoli ... šlo je za priporočilo Sveta in potem smo mi pripravili materiale, ker bi se morala spremeniti zakonodaja, ker mi imamo zakon o nacionalnih praznikih ... in potem mi imamo proceduro dajanja pripomb med oddelki in smo meli veliko ... bilo je res, nekateri so bili resnično osorni, eden od ministrov ... poslal je pismo, osebno pismo, na roko napisano, tipa ... 'mi smo razpravljali o vašem predlogu med našo zadnjo večerjo z mojo družino in menimo, da če bo obstajal praznik kot ta, se bom jaz počutil kot idiot, torej jaz vas ne podpiram.' Imel/a sem veliko reakcij kot ta: 'jaz ne mislim, da je to potrebno, jaz ne mislim, da je to ok, ker bi ženske morale določiti, kaj želijo početi' ... potem minister ... se je odločil, da predloga ne bo dal v vlado ... ni želel pokvariti svoje podobe samo za nekaj tako majhnega ... “ (CZ-10).

²⁸² Na Hrvaškem je fokus predvsem na HDZ-ju in SDP-ju, saj sta to edini politični stranki, ki se skozi raziskavo pokažeta kot relevantni na tem področju in sta lahko vplivali na spremembe.

²⁸³ Hrvaške in slovenske desnosredinske politične stranke veliko pozornosti namenijo različnim denarnim podporam za velike družine. Ideja za temi ukrepi ni toliko vezana na ugodnejše pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti kot na skrb ob padajoči stopnji rodnosti (ta trend na Češkem ne izzove veliko polemik in takšni ukrepi tam niso prisotni).

²⁸⁴ Volitve so bile maja 2010. Na ministrstvu tudi poudarijo: *“... ti [javnopolitični odgovori] so tudi odvisni od resursov in so tudi različni od konkretnih oseb, konkretnih ministrov, ne toliko od političnih strank ... čemu so konkretni ministri naklonjeni in kaj je njihova prioriteta ... “ (CZ-11).*

²⁸⁵ Zanimivo je poudariti razpravo okrog predloga, ki nima veliko opraviti z aktivnim očetovstvom: *“... ni bilo dejansko o skrbi za otroke, bilo je bolj, diskurz je bil bolj o tem, 'da bo družina lahko skupaj' okrog rojstva otroka. Ni bilo okrog tega, da moški skrbi za otroka ... “ (CZ-6).*

Pri ukrepih, ki jih v primerjanih državah zagovarjajo levosredinske politične stranke (glej Sliko 4.24), je situacija precej homogena in ni videti pomembnejših razlik med državami. Levosredinske politične stranke so programsko homogene in le v primeru Hrvaške najdemo razhajanja glede urejenosti otroškega varstva. Tako predstavnik/ca SDP-ja zagovarja širjenje skrbstvenih zmogljivosti tudi z uvajanjem instituta pestunij (nanj gleda kot na cenejšo možnost) (HR-6), drugi predstavnik/ca SDP-ja pa zagovarja institucionalizirano otroško varstvo, dostopno vsem otrokom pod enakimi pogoji (HR-8).²⁸⁶ Pomembno je poudariti, da predstavniki levosredinskih strank v vseh treh državah menijo, da so predvsem ženske tiste, ki znotraj svojih strank zagovarjajo pravice na tem področju in prispevajo k njihovi uvrstitvi na politični dnevni red, pri čemer pa pogosto nimajo podpore moških kolegov (CZ-8; HR-6; HR-8; SI-4; SI-7). Če slednje povežemo še z dejstvom, da v niti eni državi v visoki politiki ni t. i. kritične mase in da so (sodeč po izjavah intervjuvancev) na Hrvaškem in Češkem tudi ženske same v politiki pogosto konservativne (HR-3; HR-4; CZ-10), potem situacija ni vredna zavidanja.

Z levo/denosredinsko ideološko usmerjenostjo povezane razlike najdemo v vseh treh državah (glej Sliko 4.24), najbolj izrazite pa so na Češkem; predvsem tedaj, ko pride do vprašanja primerne oblike skrbi. Gre za zelo pomembno točko razhajanja in odvisno od tega, katera opcija prevlada v javnopolitičnem prostoru, se lahko korenito spremenijo pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. V drugih dveh državah seveda tudi najdemo razlike, vendar so predvsem v zadnjih nekaj letih manj očitne. Najbolje jih ilustrira naslednja trditev enega od intervjuvancev v Sloveniji, ki bi lahko brez zadržkov veljala tudi za razmere na Hrvaškem:

„... točke razhajanj med desnico in levico v Sloveniji absolutno obstajajo na vprašanih družinskih politik. Prva točka razhoda je abortus. Desne stranke, če bi mogle, bi takoj abortus ukinile ... to je ta sigurna točka razhoda. Drugo vprašanje je dolžina porodniškega dopusta, to je še vedno točka razkola, ampak je tako majhen ta del, ki je ortodoksno konservativen, da ne pride, tudi če prodaja te ideje, jih ne more prodat. Se pravi obstaja razlika, ampak ker jo ne kupi Ljudska stranka, jo tud ta najbolj desna ne more prodat ... niso tako neumni, ženske so preveč napredne, to ne gre. Potem, tretja točka razhoda je, a naj bo ženska na trgu dela popolnoma enakopravna ali naj bo v bistvu njen dohodek samo drugi dohodek za njeno družino ... so razlike, ampak te razlike niso tako dramatične, kot so mogoče v drugih državah ...“ (SI-4).

Glede na dobljene rezultate lahko domnevamo, da za »model« politike v posamezni državi ni vseeno, katera politična opcija je na oblasti. Vendar kot pokažemo v nadaljevanju, je to predvsem odvisno od tega, kako visoko na listi prioritet vladajočih političnih strank so te teme in kako vztrajne so bile stranke pri implementaciji »svoje vizije« družinskih politik.

---

²⁸⁶ Iz političnega programa SDP ni mogoče jasno razbrati, katera tendenca prevladuje, gotovo pa je, da obstajata dve liniji. Tudi leta 2003, ko so na oblasti, je bil pripravljen predlog zakona, ki bi omogočil delovanje pestunij kot alternativne oblike skrbi za otroke pod tretjim letom starosti, čeprav je bil minister naklonjen univerzalni institucionalni skrbi za otroke (HR-8; HR-10).

Predvsem pa od tega, ali so bile dovolj močan igralec v javnopolitičnem prostoru. Ugotovili pa smo tudi že, da ni vseeno, v kakšnih strukturnih pogojih so se reforme odvijale.

4.4.2.2 *Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti – pomembno javnopolitično področje ali le predvolilni instrument?*

Na začetku analize se je jasno pokazalo, da so politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah že v začetni poziciji deležne različnega prioritetenega ranga. Le Slovenija pušča vtis, da je k razvoju tega področja pristopila načrtno, medtem ko v drugih dveh državah lahko govorimo le o posameznih ukrepih, ki naj bi med drugim prispevali tudi k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti. Takšno situacijo najdemo tudi v strankarski areni.

V primerjavi z drugima dvema državama dobi v Sloveniji področje družinskih politik precej visoko mesto na političnem dnevnem redu. Kljub začetnemu valu konservatizma in ideji o redomestifikaciji žensk, se tako desno kot levo usmerjene politične opcije začnejo že zelo zgodaj zavedati pomembnosti razvijanja družini prijaznega okolja, ki med drugim omogoča tudi usklajevanje različnih posameznikovih vlog:

„... v tej državi obstaja že desetletja nazaj, kolikor jaz poznam, konsenz, da je treba družinam pomagat ... nisem nikoli slišal/a, da bi kjerkoli, kdajkoli kdo nasprotoval transferjem družinam, absolutno ne, vsi so za to in zato se je ta družinska politika tako dopolnjevala, gradila ... Obstaja ta konsenz in tudi zato recimo v parlamentu gre skozi, prvič zato, ker nobena politična stranka ne bo nasprotovala temu ...“ (SI-1),

„... nekak moj občutek je, da ko gre za otroke, je kar konsenz nekako, se sicer kdaj opozori na recimo to, da so stroški visoki ali karkoli, ampak včasih je kak tabu tema, tega se noben ne bo dotikal, na otrocih se ne špara ... je vedno bilo nekako tako, za to se bo že našel denar ...“ (SI-6),

„... vedno je bilo v bistvu, ves čas je tu ta tendenca, da se skuša zagotoviti čim boljše pogoje za usklajevanje poklicnega pa družinskega življenja ...“ (SI-8).

To seveda ne pomeni, da »obremenjenosti« z ideologijo ni. Tudi analiza pokaže, kako je pomembno, katera politična opcija prevladuje v javnopolitičnem prostoru in v kolikšni meri poskuša področje urejati na način, ki sovпада z njeno ideološko usmerjenostjo:

„... na tem usklajevanju dela in družinskega življenja je verjetno malce ideologije, se vidi, ker v bistvu prejšeni minister, docent Drobnič, ki je bil, je imel to pač drugačno ... ampak pravim, da se tudi desnice spreminjajo. Ne moreš reči, da desnica pač v svojem defaultu meni, da je vloga žensk doma ... je pa vpliv politike, glejte ključna ideološka vprašanja, je pač vpliv politike ...“ (SI-11).

Kljub takšnim poskusom ni nujno, da bo prav ideološka usmeritev političnih strank na oblasti vodilni argument za reforme, in tudi tukaj pridemo do pomembne točke razhajanja med Slovenijo in ostalima dvema državama. Za razliko od drugih dveh držav namreč lahko rečemo, da so politične stranke v Sloveniji bolj naklonjene tudi kompromisnim rešitvam

(Državni zbor RS 1995, 1998, 1999, 2001; SI-1; SI-2; SI-6).²⁸⁷ Tudi same koalicijske vlade so pogosto sestavljene iz strank različnega pola, kar odpira prostor za proces javnopolitičnega učenja in kot poudarijo Fink - Hafnerjeva in drugi (2005), tam kjer ni ene politične sile, deluje drugačna politična mehanika, ki vključuje tudi iskanje kompromisov in oblikovanje političnih večin. Tako bomo v nadaljevanju videli, da so bile v Sloveniji politične stranke in posledično državne institucije veliko bolj odprte v procesu oblikovanja rešitev kot v ostalih dveh državah in so zaveznike pri promociji svojih idej iskale v socialnih partnerjih in drugih igralcih.²⁸⁸ Kot poudari eden intervjuvancev, se v Sloveniji »ustvarja pluralni mišljenjski prostor«. K temu prispeva tudi dejstvo, da ni bilo dolgoročneje prevlade ene politične opcije, kot denimo na Hrvaškem (SI-2).

Na Hrvaškem in Češkem ne najdemo tako visokega interesa in soglasja na področju družinskih politik, prav tako samo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti ne sodi med visoko prioritete cilje političnih strank. Cilj kot takšen vstopi v javni diskurz komaj desetletje po osamosvojitvi in vsi naporu okrog njega še vedno ostajajo le na šibki retorični ravni. Kljub promociji določenih strategij, ki naj bi med drugim urejale tudi to področje, na implementacijski ravni ni zaslediti resnega interesa političnih strank, da bi se načrtno lotili izzivov, ki jih prinaša večkratna obremenjenost posameznikov (CZ-6; HR-2; HR-5).²⁸⁹ Poleg tega so češke in hrvaške desnosredinske politične stranke precej zaprte in so zato njihove odločitve praviloma politične (HR-2; CZ-6; CZ-8).

Nekaj več zanimanja za to področje in tudi odprtosti pokažejo socialdemokrati, vendar slednji v obeh državah pridejo na oblast v času težkih ekonomskih razmer, zato tudi zanje to področje ni prioriteto (HR-8; CZ-10). Poleg tega so na Češkem precej šibak igralec v javnopolitičnem prostoru in so brez zadostnega znanja in ideološke jasnosti (CZ-8; CZ-10).

Desnosredinske politične opcije pogosto puščajo vtis, da posamezne ukrepe na področju družinskih politik uporabijo le kot predvolilni instrument:²⁹⁰

“... glede na to, da so jasli ali vrtci ... obveznost lokalne samouprave, to dovolj hitro napreduje in vidimo, da so se vsi ti načelniki lokalnih in regionalnih enot zavedali te dimenzije, da pravzaprav dojemajo, ker vsak želi dobiti

---

²⁸⁷ Ko primerjamo zapise parlamentarnih razprav v Sloveniji in na Hrvaškem, namreč lahko zelo jasno vidimo, da se v Sloveniji nekateri predlogi sprejemajo tudi neodvisno od ideološke pozicije poslancev, medtem ko na Hrvaškem takšnih kompromisnih rešitev ne zasledimo (vsi podprejo le spremembe, nujno povezane s predpristopnimi pogajanjmi).

²⁸⁸ Za boljšo ilustracijo naj navedemo le primer, v katerem poslanke SD-ja prek Zveze prijateljev mladine sprožijo idejo o univerzalnem otroškem dodatku, ker v tem vidijo enega od možnih načinov, da idejo spravijo na dnevni red (SI-7).

²⁸⁹ Predstavnika ministristva poudari: “... nihče nima te dimenzije, dolgoročne dimenzije, vsi razmišljajo le od političnega mandata do političnega mandata ...“ (HR-5).

²⁹⁰ Na Hrvaškem najdemo več zelo očitnih primerov, s katerimi se ali „manipulira“, da bi se dvignila lastna popularnost, ali pa se ukrepi implementirajo neposredno pred volitvami, kar bomo videli v nadaljevanju.

še eden mandat, znova zmagati, in vedo, da je to prostor, ki zavaruje, to bo vsak državljani pozdravil in starš ... torej za nas ni pomembno, kaj so razlogi, ali je to razlog, da želi on še enkrat priti na čelo svojega mesta ...“ (HR-4),

“... kar se jaz lahko spomnim iz tega obdobja, mislim da je konec 1999 ... pred zmago in prihodom koalicije na oblast, sprejet Zakon o otroškem dodatku, s katerim so precej razširjene pravice, posebno na družine z večjim številom otrok, a de facto v proračunu za to niso bila zagotovljena sredstva ...“ (HR-10),

“... veliko je sprememb v družinski politiki in je odvisno od tega, kdo je v vladi, in je odvisno od tega, ali bodo volitve ... ko bi morale biti volitve, takrat so npr. povišane nekatere podpore ... ampak potem so bile znižane po volitvah ...“ (CZ-6).

Ko govorimo o strankarski areni na Češkem, je pomembno opozoriti še na dve stvari – prevlado KDU-ČSL na področju družinskih politik in konservatizem socialdemokratov. Dominacijo katoliškega KDU-ČSL smo na kratko že omenili in analiza pokaže, da k smeri razvoja družinske politike na Češkem prispeva tudi dejstvo, da koalicije vlad do zadnjih volitev vedno sestavlja tudi KDU-ČSL.²⁹¹

“... čeprav je Češka zelo sekularna država, bi rekel/la, da so krščanski demokrati resno vplivali na družinsko politiko v državi, kaj je nenavadno, ampak mislim, da je resnično. Ker na Češkem nobena politična stranka ni mogla imeti dejanske večine, tako smo vedno imeli nekakšne koalicije. Tako so desnosredinski konservativci običajno delali koalicijo s katoliškimi demokrati, in potem ko so bile razprave o tem, kdo bo imel pozicijo na Ministrstvu za delo in socialna vprašanja, potem so jo katoliki dejansko vzeli. V teh desnosredinskih koalicijah so bili običajno katoliki ti, ki so bili v resnici vključeni v družinsko politiko ...“ (CZ-6).

Omenimo že, da socialdemokratom manjka »ideološke jasnosti« (CZ-10; Saxonberg 2010a), vendar je na primeru Češke pomembno opozoriti tudi na njihovo konservativnost, ki v ostalih dveh državah ni tako izražena. Na Češkem je konservativna usmeritev znotraj socialdemokratske stranke precej močna in med njenimi člani ni enotnega interesa in soglasja glede obravnavanega področja:

“... zelo je težko [opisati interes za politike usklajevanja v politični stranki] ... jaz sem bil/a ... v osrednjem socialnem odboru ali odboru za socialna vprašanja in mislim, da je bilo treba leta, prej kot so ljudje ... ker ti prideš v ta odbor in potem imaš 80 % ljudi, članov odbora, ki so starejši moški, in če je kdo 50, je zelo mlad. Jaz sem prišel/la vanj, ko sem bil/a okrog 30. Zato so me gledali kot ... Tako je bilo potrebno veliko sistematičnega dela in ponavljanja stvari, preden so si zapomnili, ampak predsednik tega odbora, prejšnji minister za vprašanja trga dela ... on je neke vrste konservativen socialdemokrat ... on npr. nikoli ni hotel javno razpravljati, da se skrajša starševski dopust ... ker bi naši volivci, oni ga ne želijo skrajšati. In isto se nanaša na vprašanja enakopravnosti, ampak sem vsaj uspel/a spraviti veliko teh vprašanj vsaj v splošnih terminih v program stranke ...“ (CZ-8).

Prevlada interesa ene politične stranke na področju družinskih politik je značilna tudi za hrvaški politični prostor. Na področju družinskih politik v strankarski areni prevladuje interes desnosredinskega HDZ-ja, ki v osnovi zasleduje demografske cilje, medtem ko se politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v času njihove zadnje vlade pojavijo le kot »spremljajoč pojav« in ne sodijo med pomembne prioritete. Središče predstavlja politika, usmerjena h kompenzaciji stroškov za otroke, opravičujejo jo z demografsko prenovo prebivalstva, ki se dobro ujema z nacionalističnim in populističnim

²⁹¹ Z izjemo manjšinske levosredinske vlade, a tedaj ne pride do občutnih reform.

diskurzom desnosredinskega HDZ-ja. Pomembno je dodati, da družinska politika ni vsesplošna domena desnosredinske politične opcije, prej bi lahko rekli, da gre za področje, ki ga na Hrvaškem poseblja zgolj ena poslanka HDZ-ja, ki ima svojevrstno pokroviteljstvo nad tem področjem (intervjuji pokažejo, da celo znotraj same stranke ta poslanka slovi kot oseba, ki ima svojevrsten nadzor nad tem področjem) (HR-2; HR-4; HR-5; HR-8). Odgovor na vprašanje, zakaj na Hrvaškem področje družinskih politik pogosto postaja instrument predvolilnih kampanj, predvsem HDZ-ja, se delno skriva tudi v klientelističnem značaju družinske politike,²⁹² na kar opozarjata tudi Stubbs in Zrinščak (2011). Veliko ljudi na območju Bosne in Hercegovine ima namreč dvojno državljanstvo, na osnovi katerega imajo na Hrvaškem volilno pravico in hkrati tudi pravico do socialnih transferjev na področju družinske politike (npr. otroški dodatek, porodniško/starševsko nadomestilo):

“... dejavnik, ki se ne omenja, ker nihče to ne želi, to so registracije, otroci iz Bosne in Hercegovine, Hrvati iz Bosne in Hercegovine, oni imajo na temelju svojih otrok socialne pravice ... ko je sprejeto, mislim, da je to že SDP sprejel, da imajo brezposelne ženske [pravico do porodniškega nadomestila] ... da ne govorimo o otroškem dodatku, ki ga dobivajo otroci, ki so rojeni, oni se zaradi tega tukaj registrirajo, bivališče registrirajo na Hrvaškem in ni njim do volitev, mi mislimo da je njim do glasovanja ... pozitiven naravni prirast prebivalstva imajo območja Neretvansko-dubrovačke in Splitsko-dalmatinska, to so področja, ki mejijo na Bosno in Hercegovino, nekaj se zdi tudi v Zagrebu, kjer jih je tudi veliko registriranih. Edina županija izven tega, ki ima pozitivno ravnatežje, je Međimurska ... potem so navedli primer Imotskega, umrlo je 70 in rodilo se nekje 175 ... popolno brezvezje, ni nikakršnih, Imotski je demografsko depresiven, je slaba situacija, ljudje brezposelni ipd. Tako, da je to zdaj in ona [ministrica] s tem paradira, ampak to nima veze ... zapleteno je ... ampak jaz mislim, da je nekje 3 do 4 tisoč otrok, da jih je na ta način registrirano na Hrvaškem, na tej osnovi, torej je to rast [stopnje rodnosti] zaradi številnega kontingenta žensk v najboljši fertilni dobi in to in to je to, kar je dalo nekakšno legitimnost, 'glejte, to je rezultat naše prebivalstvene politike' ...“ (HR-2).

Vidimo torej, da ukrepi na tem področju lahko postanejo pomemben predvolilni instrument. Čeprav iz tega ni izvzeta nobena država, pa je pojav daleč najbolj izražen na Hrvaškem. V vseh treh državah pa se pokaže tudi težnja po ponovni izvolitvi. Kot poudari Pierson (1996), vlade posegajo v nepopularne teme le, če obstaja t. i. volilna rezerva, oziroma vlade verjamejo, da so v dovolj močni poziciji, da »politično preživijo« volilne posledice takšnih odločitev (CZ-8):

„... težava s politiko v Sloveniji je v tem, da je razlika med levico in desnico od leta 1990 naprej 5 % in teh 5 % je, to so ptice selivke in takrat, ko ti nekaj narobe narediš, te ptice selivke odletijo v drugi tabor in takrat zgubiš volitve in to naši politiki vejo ...“ (SI-4),

„... če bi temu nasprotovali, bi prineslo veliko negativnih točk. To ni samo velika ljubezen do družine, pa do otrok. Moram reči, da med prav levo liberalno usmerjenimi politiki te nove liberalne stranke nisem tako prepričan/a, če ne bi [znižali pravice] ...“ (SI-7),

“... ta ciklus političnih zamenjav ali štiriletnih volitev, ta veliko tega prispeva, 'ne upam se vtikati, ker bom izgubil volitve,' in strašno je pomembno, da dobijo volitve ...“ (HR-2).

Naša analiza torej potrjuje predpostavke predhodnih raziskav (npr. van Kersbergen 1995; Appleton in Byrne 2003; Ellingsæter 2003; Morgan in Zippel 2003), ki pokažejo, da so

---

²⁹² Zelo poenostavljeno rečeno koncept klientelizma pomeni „podelitev izbranih ugodnosti posameznikom ali jasno definiranim skupinam v zameno za politično podporo“ (Hopkin v Stubbs in Zrinščak 2011, 3).

desnosredinske in konservativne politične stranke bolj naklonjene zagovarjanju familistično usmerjenih ukrepov in zato posledično tudi manj pozornosti namenijo ustvarjanju pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti za oba starša. Razlike med desnosredinskimi in levosredinskimi političnimi strankami so najbolj očitne na Češkem, predvsem pri vprašanju primerne oblike otroškega varstva. Omenjene razlike so v ostalih dveh državah nekoliko manjše; desnosredinske in levosredinske politične stranke v Sloveniji in na Hrvaškem se ne razhajajo veliko okrog vprašanja otroškega varstva, čeprav so desnosredinske opcije bolj naklonjene alternativnim oblikam varstva. Razlike med njimi postanejo najbolj izrazite, ko pride do vprašanj reproduktivnih pravic, trajanja porodniškega/starševskega dopusta in pogleda na obliko sodelovanja žensk na trgu dela (ali na dohodek ženske gledajo kot na »sekundarni« dohodek ali pa zagovarjajo enakopravno sodelovanje žensk in moških na trgu dela).

Pokaže se, da je z vidika ustvarjanja ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti pomembna prevlada dovolj močne levosredinske politične opcije. Ob tem pa ni pomembno samo to, katera politična stranka je na oblasti, temveč tudi v kakšnih strukturnih okoliščinah pride na oblast (predvsem finančnih) in kako visoko na listo prioritete postavi vprašanja, vezana na doseganje ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Izkaže se, da so za Slovenijo, ki obravnavanemu področju nameni največ pozornosti in v kateri je v času najpomembnejših reform na oblasti tudi do pobud drugih igralcev (npr. socialni partnerji, Urad za enake možnosti ...) odprta levosredinska koalicija, značilni najbolj ugodni pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Razmere so precej drugačne na Hrvaškem in Češkem, ki ju praviloma označuje prevlada desnosredinskih in konservativnih političnih strank, ki pogosto samostojno odločajo o reformah na obravnavanem področju (neredko tudi v predvolilne namene). Ne zgodi se redko, da so v omenjenih dveh državah reforme pravzaprav rezultat posameznih pobud določenega poslanca/ke ali predstavnika/ce vlade (na Češkem socialdemokratskega ČSSD in desnosredinskega ODS; na Hrvaškem desnosredinskega HDZ). Analiza pa izpostavi tudi zanimivo dejstvo: medtem ko niti ena država ne doseže kritične mase ko govorimo o deležu žensk v visoki politiki, pa se izkaže, da so v vseh treh državah prav ženske političarke tiste, ki so se prizadevale za razvoj obravnavanega področja.

4.4.3 Socialno partnerstvo in primerjane države

V nekaterih državah se kot pomembni igralci na področju politik usklajevanja in plačanega dela smatrajo tudi socialni partnerji, predvsem sindikati, ki zagovarjajo vključevanje ukrepov na tem področju v kolektivna pogajanja. Sindikati so tudi aktivni igralci v procesu oblikovanja rešitev na nacionalni ravni. Kot že poudarimo v teoretičnem delu, redke raziskave na tem področju pokažejo, da je podpora družinam večja v državah z močnimi sindikati (npr. Glass in Fodor 2007; Lambert 2008). Zato najprej zelo na kratko opišemo institucionalizacijo in delovanje socialnega dialoga v primerjanih državah, potem pa tudi vlogo socialnih partnerjev v procesu oblikovanja javnopolitičnih rešitev na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.

4.4.3.1 Institucionalizacija in delovanje socialnega dialoga v primerjanih državah

Dialog, ki kot partnerje vključuje delodajalce, sindikate in (morebitno) vlado,²⁹³ je mogoč tako na sektorski ali na ravni podjetij kot tudi na nacionalni ravni (t. i. tripartitni dialog) (Bagić 2010). Ker so predmet analize javne politike na nacionalni ravni, se tudi v analizi usmerimo predvsem na vlogo socialnih partnerjev pri oblikovanju ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti na nacionalni ravni.²⁹⁴

Primerjane države vzpostavijo institucionalno strukturo za socialni dialog, skozi katero imajo socialni partnerji možnost sodelovanja v procesu oblikovanja javnih politik. A analiza pokaže, da so kljub vzpostavljenim institucionalnim okvirjem socialni partnerji različno uspešni pri zagovarjanju svojih zahtev (CZ-1; CZ-3; HR-3; HR-1; SI-5; SI-9). Poleg tega so politične strukture različno naklonjene njihovi prisotnosti v javnopolitičnem prostoru in med intervjuji dobimo vtis, da je vloga sindikatov pogosto odvisna tudi od volje in interesa političnih strank na oblasti (CZ-1; CZ-3; HR-3; HR-9; SI-9). Bagić (2010) zato poudari, da institucionalna oblika tripartitnega dialoga še ne pomeni dejanskega obstoja socialnega partnerstva, saj je zanj potrebna tudi določena kakovost odnosov med vsemi tremi vključenimi stranmi.

V vseh treh državah se po osamosvojitvi začnejo oblikovati mehanizmi za uresničevanje socialnega dialoga. V Sloveniji se po neformalnem delovanju prvi tripartitni organ uradno vzpostavi leta 1994 (*Ekonomsko socialni svet*, ESS). Slovenija razvije

---

²⁹³ Odvisno od tega, ali gre za bipartitni ali tripartitni dialog.

²⁹⁴ Tudi sektorski dialog ali dialog na ravni podjetij lahko na tem področju prispeva k ugodnejšim pogojem za posameznika, vendar to sodi izven obsega te disertacije.

vključujoč model,²⁹⁵ celo enega najbolj obsežnih modelov kolektivnega pogajanja v regiji. V regiji postane prepoznana kot edina država s funkcionalnim socialnim dialogom (Stanojević 2003; Bohle in Greskovits 2007; Crowley in Stanojević 2009, 2011). Za Slovenijo je za razliko od drugih dveh držav značilna tudi redna praksa socialnih sporazumov.²⁹⁶ Pomembno je poudariti, da ena od tem socialnega sporazuma za obdobje 2007–2009 postane tudi usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Černigoj - Sadar in Kanjuo Mrčela (2010, 134) to označita za »zgodovinski premik od usmerjenega prizadevanja vladnega Urada za enake možnosti in pogosto difuznega akademskega zavzemanja za implementacijo enakih možnosti k obvezujočim nalogam odločilnih socialnih partnerjev«.

Na Hrvaškem se prvi tripartitni organ (*Gospodarsko-socialno vijeće/Gospodarsko-socialni svet*, GSV) na neformalni ravni vzpostavi leta 1993, uradno pa se je oblikoval leto pozneje. Skozi devetdeseta ga spremlja niz težav od nestalnega delovanja do pogostih konfliktov, neredko med samimi sindikati (npr. okrog reprezentativnosti in načina glasovanja v GSV-ju). Njegovo delovanje se je stabiliziralo s spremembo oblasti leta 2000 (Zrinščak 2005; Bagić 2010). Kljub stabilizaciji tripartitnega dialoga v zadnjih desetih letih pa še vedno ni mogoče govoriti o resnem socialnem partnerstvu. Bagić (2010, 209) celo pravi, da dialog na Hrvaškem deluje le na ravni »informiranja in rutinskih konzultacij«, pogosto zgolj za legitimacijo vladnih odločitev.

Tudi na Češkem najdemo institucionalizirano obliko socialnega dialoga v obliki *Sveta za ekonomska in socialna pogajanja (Rady hospodářské a sociální dohody*, RHSD). Čeprav se tripartitni mehanizem vzpostavi že leta 1990, je desnosredinska vlada prve polovice 90. let prejšnjega stoletja precej zadržana do takšne oblike sodelovanja in poskuša omejiti vlogo socialnih partnerjev. A s prvimi ekonomskimi problemi v letih 1996/1997 se začne pogled nanje spreminjati, po tem pa pride tudi do spremembe oblasti. Nova socialdemokratska vlada je bolj naklonjena socialnim partnerjem in tudi obnovi socialni dialog (Večernik 2001; Eurofound 2006; Wiedermann 2008). Pomembno je poudariti, da je vloga socialnih partnerjev na Češkem predvsem posvetovalna (Wiedermann 2008), delovanje RHSD na Češkem pa ni regulirano z zakonodajo, temveč gre za – kot poudari eden od intervjuvancev – »prijateljski sporazum« (CZ-5).

---

²⁹⁵ Grdešić (2008) poudari, da takšna oblika socialnega partnerstva predpostavlja vključenost sindikatov v proces oblikovanja javnih politik in tudi njihovo možnost mobilizacije članstva in javnega protestiranja.

²⁹⁶ Izjema je zadnja finančna kriza, ko pride do resnih težav v funkcioniranju socialnega dialoga, zaradi česar se tudi ne podpiše novi socialni sporazum (SI-5; SI-7; SI-9). Kot poudari Fink - Hafnerjeva (2011, 1235), Slovenijo že po volitvah leta 2004 označi »precej radikalen zasuk v smeri liberalnega kapitalizma in njemu ustrezne vloge države, in to brez dogovarjanja s socialnimi partnerji,« ki ga nova vlada leta 2008 ne ustavi.

4.4.3.2 Socialni partnerji in politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

Na podlagi doslej znanih izsledkov analize težko rečemo, da so bili socialni partnerji odločilen dejavnik ali pa spodbujevalci sprememb v primerjanih državah na obravnavanem področju. Dialog socialnih partnerjev na Hrvaškem in Češkem namreč spremljajo nestalnost in različne druge težave. V takšnih okoliščinah slednji težko uresničijo vpliv na temeljne pravice iz delovnega razmerja,²⁹⁷ še težje pa dosežejo uvajanje ukrepov z dodano vrednostjo²⁹⁸ in vplivajo na ukrepe, ki se nanašajo le na en del delovne sile (npr. porodniški dopust). Na drugi strani imamo Slovenijo z veliko intenzivnejšim medsebojnim sodelovanjem in posledično večjo vključenostjo socialnih partnerjev v reformne procese, predvsem skozi 90. leta prejšnjega stoletja. Kljub temu na področju ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, lahko rečemo le, da so bili socialni partnerji v Sloveniji predvsem neke vrste »korekcijski« dejavnik in ne dejavnik spodbude sprememb.

4.4.3.2.1 Češka in Hrvaška: »reaktivna« vloga socialnih partnerjev

Težko rečemo, da je socialni dialog na Hrvaškem in Češkem funkcionalen, posebej ne v 90. letih prejšnjega stoletja. Težko tudi trdimo, da imajo socialni partnerji na obravnavanem področju in nasploh pomembno vlogo pri oblikovanju reformnih predlogov. V obeh državah jih vlada ne jemlje za prave partnerje in pogosto sama oblikuje reformne predloge. Sindikati lahko nanje le reagirajo s pomočjo stavk in jih na ta način včasih »modificirajo«:

“... mi nismo bili povabljeni, da sodelujemo [v 90. letih], sploh nismo bili povabljeni v ničemer da sodelujemo, za vse, kjer smo se na koncu vključili, smo si izborili z demonstracijami ...” (HR-3),

“... Klaus kot premier je gledal na nas sindikate kot na druge nevladne organizacije ... in za njega je civilna družba nepomembna, ker mi imamo volitve in je to odločilni trenutek in potem vlada ima mandat za štiri leta in se drugi nimajo kaj vmešavati ... ni bilo lahko v Klausovem obdobju. Tudi so bile velike demonstracije v tem obdobju in socialni dialog v bistvu ni obstajal ... (CZ-1),

“... najbolj težki časi so bili v drugi polovici devetdesetih, ko so se pojavile prve ekonomske težave leta 1997/1998, pojavili so se super paketi liberalne vlade in vlada ni bila voljna razpravljati s sindikati in sindikati niso bili voljni podpreti vlade ... in ko mi zelo generalno pogledamo na razvoj, lahko rečemo, da so bili takrat resni problemi ... tako bi jaz rekel/a, da v tem času nismo bili toliko močni ...” (CZ-4).

Blag napredek v obeh državah je opazen ob prvem prihodu socialdemokratov na oblast (na prelomu tisočletja), kar se predvsem vidi v delni odprtosti procesa oblikovanja javnih politik in uvajanju prakse javnih razprav (CZ-4; CZ-5; HR-2). A kljub pozitivnim premikom še vedno težko rečemo, da imata ti dve državi funkcionalen socialni dialog (HR-1; CZ-1). In čeprav se sodelovanje socialnih partnerjev s predpristopnimi pogajanja okrepi, lahko še vedno

²⁹⁷ Npr. minimalna plača, redno izplačilo plač in podobno.

²⁹⁸ Ackers (2003, 226) pravi, da npr. delodajalci na njih gledajo kot na »luksuz, ki si ga ne morejo privoščiti«. Pri tem mislimo na družinam prijazne ukrepe, kot so denimo vrtci v podjetjih.

najdemo niz težav na tem področju (HR-3; CZ-1). Tako se na Hrvaškem pogosto dogaja, da je dialog socialnih partnerjev le formalnega značaja oziroma se ga vlada posluži, da bi upravičila svoje odločitve oziroma jim zagotovila dodatno legitimiteto (Bagić 2010; HR-3). Pogosto se sindikati in delodajalci v razprave vključujejo parcialno (HR-9), šele v zaključni fazi oziroma ko je zakonodaja že pripravljena in vlada socialne partnerje omejuje z zelo kratkimi roki za reakcijo na že pripravljene predloge (HR-1; HR-3):

“... tisto, kar je res velik problem, je dejstvo, da nam pristojna ministrstva v pogled pošiljajo zakone ali podzakonske akte, dobesedno dva dni nam dajo za komentarje ...” (HR-1),

“... meni se zdi, da je pri nas še vedno močan ta politični element, ta zgodba s političnimi strankami, zdi se mi, da se pogosto v nekaterih vprašanih pravzaprav gre na roko prav politiki, v smislu, da oni sebi glasove zagotavljajo skozi ta nek čas svojega mandata, kot pa da gledajo na nekakšno splošno družbeno ali poslovno potrebo ali korist ...” (HR-1),

“... ni dobro to, ker nismo vključeni v delovne skupine, skozi delovno skupino [lahko] definiraš koncept, ko pa ti dobiš že končan zakon, ti ne moreš vplivati na ta koncept ...” (HR-3),

“... še vedno vlada izbira zakone, ki bi bili v interesu sindikatov, a sindikati se ne trudijo več boriti ... vsi zakoni so v interesu delavcev, pa bi se moralo vse zakone dati v premislek ...” (HR-9).

Iz tega je razvidno, da težko govorimo o dialogu in kot eden od predstavnikov sindikatov slikovito opiše, Hrvaško označuje »socialni monolog«. Vsaka stran namreč zagovarja svoje interese in sploh ne želi poslušati druge strani, da bi prišli do kompromisnih rešitev. Sindikati pa opozorijo tudi na težave znotraj njihovih vrst, predvsem na problem razdrobljenosti sindikatov, zaradi česar pogosto tudi sami težko najdejo skupen jezik, kar dodatno slabi njihovo pozicijo:

“... mi smo notri [v GSV-u], oni nas preglasujejo in potem nam počí film, pa potem mi izpademo ven, pa potem imate vi problem in s konkurenco na sindikalni strani, težko, da smo mi govorili z istim sindikalnim jezikom ... sicer vi imate vedno blok drugih [sindikato] ... ki je bil definitivno močen ... pravzaprav ne grejo nam nekatere stvari...” (HR-3),

“... prav to partnerstvo, kot sama beseda pravi, socialno partnerstvo ... tukaj je nujno sodelovanje vseh treh partnerjev, jasno je, da vsak od nas, mi smo interesne skupine in je jasno, da vsak od nas zagovarja interese svoje skupine ... Ampak spet mora obstajati določen konsenz ... pravzaprav mislim, da bi morali na vseh teh delih dodatno delati ...” (HR-1).

Tudi Češka ima težave s socialnim dialogom, predvsem desnosredinski ODS ni bil nikoli naklonjen dialogu s socialnimi partnerji (CZ-1; CZ-4; CZ-5). Socialni partnerji težko vplivajo na odločitve vlade in pogosto se zgodi, da se na RHSD sporazumejo o enem predlogu, vlada pa predlaga popolnoma drugačnega (CZ-1; CZ-5). Vloga in moč socialnih partnerjev sta zelo odvisni od političnih izmenjav:

“... druga polovica devetdesetih je bilo obdobje srednje in desnosredinske vlade, Klausove vlade, in je bila kriza ... mislim, da v tem času tristranski dialog ni funkcioniral ... ne popolnoma, ampak zelo, zelo slabo ... sindikati so bili zelo nezadovoljni z razvojem, ampak po letu 2000 je bilo nekaj let, 8-letno obdobje socialdemokratske vlade, koalicijske vlade in je bila praksa boljša, iz perspektive sindikatov seveda ... pomembnost tripartitnega dialoga je bila večja ...” (CZ-5),

“... socialdemokrati so seveda bližji sindikatom ... v času socialdemokratske vlade ... oni so bolj pripravljeni razpravljati z njimi ali bolj pripravljeni poslušati nekatere argumente, bolj voljni sodelovati ... v času socialdemokratov so se s sindikati veliko več posvetovali in so sodelovali v pripravi ...“ (CZ-4),

“... državljanski demokrati so veliko bolj naklonjeni našim predlogom kot delodajalčevim, to je tako. Tako, če imamo desno vlado, je ta bližja delodajalcem, če imamo levo vlado, je ta bližja sindikatom ...“ (CZ-3).

Podobno kot na Hrvaškem se pogosto dogaja, da je posvetovanje s socialnimi partnerji pogosto le formalnega značaja. Tudi tukaj se socialni partnerji v razprave vključujejo šele v zaključni fazi, z zelo omejenimi časovnimi roki za odgovore, prevladujočo vlogo pa ima država. Poleg tega so sindikati precej slab igralec znotraj posvetovalnega procesa:

“... nekatere vlade, kot seveda desnoredinska vlada, včasih uporabljajo ta Svet, oni ga napačno razumejo ... konzultacije in resni socialni dialog, ker je včasih, oni vprašajo socialne partnerje dejansko zadnji hip, včasih res formalno in to je zares slučaj z današnjo vlado ... oni trdijo, da se posvetujejo s socialnimi partnerji, ampak je to res zelo, zelo formalno, v zadnjem hipu in ni možno pravzaprav reagirati ...“ (CZ-1),

“... še vedno je bolj ali manj formalen [socialni dialog] ... splošen pristop vlade je bil, da te institucije, ki niso vzpostavljene z zakoni, da ni obvezno slediti dogovorom. In trditev je, da je vlada odgovorna in ne socialni partnerji ... v osnovi so delodajalci bolj ali manj zadovoljni, oni imajo svoj dostop do vlade, imajo močne lobije in drugo, ampak sindikati trdijo, da nimajo dovolj časa ali da bodo zamujali [nimajo dovolj časa za odgovor]. Oni so celo zmožni formulirati zelo sofisticirane pripombe ali sugestije, ker imajo svoje zelo visoko kvalificirane svetovalce, ampak vlada se za to ni zmenila ...“ (CZ-4).

V obeh državah vprašanja o usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti niso tema, ki bi bila predmet razprav in dogovarjanja med socialnimi partnerji, in tudi ne tema, ki bi bila visoko na njihovem dnevnem redu (CZ-5; CZ-6; HR-2). Medtem ko so delodajalci precej pasivni na tem področju,²⁹⁹ določena ozaveščenost sindikatov o problematiki sicer obstaja, ampak redko pride do konkretnih pobud, predvsem takšnih, ki bi bile uspešne (CZ-10; HR-9). Tako so pobude precej redke in praviloma omejene zgolj na (pogosto neuspešno) »reagiranje« sindikatov na že pripravljene predloge vlade.

Če se osredotočimo samo na dogajanja zadnjih dvajset let, lahko mirno trdimo, da so bili sindikati na Hrvaškem bolj ali manj usmerjeni k ohranjanju pravic, pridobljenih v času socializma. Na primerjanem področju namreč lahko sledimo le njihovim pobudam na področju zaščite nosečih žensk, mater na trgu dela (npr. prepoved nočnega dela in podobno) in splošne zaščite žensk na trgu dela ter pobudam na področju zaščite reproduktivnih pravic in reproduktivnega zdravja žensk (HR-9).³⁰⁰ Osrednji poudarek je bil torej na že obstoječih pravicah, konkretnih pobud, ki bi bile vezane na druga področja, kot je razvoj sistema predšolskega varstva ali porodniških/starševskih dopustov, pa ne zasledimo. Še več, ko se na

²⁹⁹ Praviloma interes pokažejo do te mere, kolikor se spremembe dotikajo njihovega poslovanja.

³⁰⁰ Kot smo že omenili, ženska organizacija B.a.b.e. v 90. letih prejšnjega stoletja skupaj s sindikati vložila ustavno tožbo po implementiranem pavšalnem nadomestilu v času dodatnega porodniškega dopusta (Špehar 2007).

Hrvaškem razpravlja o podaljšanju porodniškega dopusta, sindikati najprej nimajo enotnega stališča,³⁰¹ nato pa tisti, ki temu niso naklonjeni, v javnih razpravah ukrepu ne nasprotujejo:

“... oni so poskusili [podaljšati trajanje porodniškega dopusta], torej je to bilo, mi smo na drugi strani spet, in Ženska sekcija, poskusili pravzaprav tudi kolegicam in kolegom pojasniti, da pravzaprav gre za vrnitev žensk v kuhinjo in ne samo, da ti leto dni manjka, temveč ti bodo tri leta grozljivo manjkala ... to je enostavno tako, jaz osebno zagovarjam prav tisto deljenje obveznosti ... to je za mene edini način, da ženska delovna sila preneha biti neprimerna ... glejte, mi smo probali obrazložiti to, kar sem vam rekel/la [dolgi dopusti imajo negativne implikacije za sodelovanje žensk na trgu dela], ampak se nismo direktno postavljali nasproti tam, kjer je več otrok, mislim zgolj se nismo direktno postavljali nasproti. Vi pravzaprav dobite ljudi proti sebi, čeprav rečem, sindikati ali ljudje, ki delajo v sindikatu, po moje še vedno niso dovolj ozaveščeni o svoji odgovornosti ... vi niste tukaj, da govorite nekakšno zgodbo, katero nekdo želi slišati ...“ (HR-3),

“... mi nismo proti onemogočanju zakonodajnih možnosti [mati vzgojiteljica, dolgi porodniški dopust], mi držimo, da je to dobro pustiti, tudi takšno možnost, ampak predvsem se zavzemamo, da se predpiše tudi pri nas obvezen očetovski dopust ... tudi to leto [smo] iskali od vlade in smo poskusili skozi zakonodajo zdaj ...“ (HR-9).

Vidimo, da je bila edina konkretna pobuda sindikatov vezana na predlog uzakonitve obveznega očetovskega dopusta, ampak pobuda ni bila dovolj močna in tudi ne doživi pozitivne reakcije vlade:

“... nikakor [ni bilo interesa za očetovski dopust], nikakor ... prebrali smo, prizadevali smo si vmešati se v besedilo [nove zakonodaje] ... niti besede niso spremenili, ne, ne vem, kot da se bojijo, da se bo zrušil nekakšen sistem, v katerem ta oblast pod nekakšnimi svojimi vrednotnimi sistemi funkcionira ...“ (HR-9).

Tudi na Češkem so interesi sindikatov prvenstveno namenjeni »temeljnim« vprašanjem, povezanim s trgom dela, in drugim reformam, kot sta pokojninska ali zdravstvena, medtem ko so vprašanja o usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti v ozadju (CZ-2; CZ-4; CZ-5). Sindikati se predvsem oglašajo, ko na tem področju reforme spodbudi vlada, in pri tem zagovarjajo javno skrb tudi za otroke pod tretjim letom starosti in aktivnejšo vlogo očetov, vendar za zdaj brez uspeha (CZ-1). Delodajalska združenja interesa na tem področju ne pokažejo (CZ-3; CZ-5), velja pa omeniti, da so pred kratkim sami direktorji, soočeni z organizacijskimi težavami, začeli nasprotovati dolgim porodniškim dopustom, predvsem zaradi izgube večšin:

“... nekaj večjih podjetij je začelo razpravljati, pred tednom dni sem bil/a na neki konferenci in na panelu z mano sta bili gospe iz dveh velikih bank v državi in oni se pravzaprav soočata, oni imajo okrog 4500 zaposlenih vseh skupaj in od tega je 600 ali 800 žensk na starševskem dopustu, in to je za njih kot katastrofa. In zdaj oni so odkrili, da tudi te ženske, samo majhen odstotek se jih vrne nazaj na isto mesto, torej oni vlagajo denar v nekoga, ki odhaja. In oni so začeli tudi razpravljati, da ni možno biti doma tri leta, da je to predolgo, in oni se trudijo imeti programe, specialne programe za te ženske, da ostanejo v kontaktu in lahko začnejo delati prej v nepolnem delovnem času in oni razmišljajo o vrtcu v podjetju ...“ (CZ-8).

4.4.3.2.2 Slovenija: »korektivna« vloga socialnih partnerjev

Situacija je precej drugačna v Sloveniji. V Sloveniji lahko govorimo o socialnem partnerstvu kot mehanizmu, ki ima določeno vlogo v reformnih procesih in ki precej vpliva na

---

³⁰¹ Ni prisotna ozaveščenost o morebitnih negativnih posledicah triletnega porodniškega dopusta, poleg tega so Hrvaški sindikati zelo konservativni, predvsem njihovo vodstvo (HR-3). Zanimivo je tudi poudariti, da je vodstvo sindikatov znalo ženski sekciji »prepovedati« sodelovanje v performansih ženske sekcije (HR-9).

reformne na socialnem področju, predvsem pa po osamosvojitvi prispeva k postopnim spremembam:

„... zelo, zelo so jih upoštevali ... socialni partnerji so bili izredno močni, zlasti sindikati so meli zelo visoko, veliki pomen in dejansko se nič ni zgodilo brez soglasja sindikatov, pokojninska reforma, ki je bila konec devetdesetih let, je bila preblaga, bistveno blažja od tiste, ki so jo nameravali izpeljat, ker sindikati niso pristali in takrat je vlada upoštevala sindikate, saj so se pogajali ... ampak so se pogajanja nehala tam, kjer sindikati niso hoteli ničesar več, nikjer popustiti, pri nobeni točki ...“ (SI-1),

„... pri nas je tudi, mi smo imeli ogromno socialnih sporazumov o tem, kako bomo ravnali v bodoče, torej sindikati in delodajalci so vedno prevzemali del odgovornosti, vedno pristajali na neke rešitve ... vlada, vse vlade takrat, takrat je bil Drnovšek, dejansko so upoštevale in so si dale nekaj reči. Tak da je to socialno partnerstvo in ta dialog tripartitni igral ključno vlogo pri razvoju Slovenije, ključno vlogo. Jaz moram reči, da tudi vse so, vse te zakone tudi za porodniške ... so bili tudi obravnavani, vse kar tangira zaposlene, in to so temeljne stvari, vse je bilo obravnavano na Ekonomsko-socialnem svetu in v glavnem o vsem je bilo doseženo soglasje, ni bilo nekih bistvenih problemov ... do nedavnega so imeli zelo veliki vpliv, zelo velik vpliv in tudi Ekonomsko-socialni svet je imel neki pomen v Sloveniji in renome, absolutno ... dejansko so se praktično vse stvari razpravljale ... je bilo vedno odločano na Ekonomsko-socialnem svetu, vedno. Takrat, kadar pa ni bilo, so se dejansko soočili s temi stavkami in protesti in potem je prišlo do korekcije ...“ (SI-9).

Na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti se sindikati skozi devetdeseta aktivirajo okrog predloga podaljšanega porodniškega dopusta. Po prvotni neenotni poziciji so zavzeli stališče, da nasprotujejo podaljšanemu porodniškemu dopustu (SI-1) in so tako tudi sami prispevali k popravku začetnega predloga. Potem pa se njihova aktivnost počasi ublaži in ni opaziti dodatnih pobud:

„... bom zdaj rekel/la zadnjih 10 let, se mi zdi, da niso. Lahko da zato, ker vidijo druge probleme kot močnejše probleme, ki so tudi bolj mobilizacijski in ki so morebiti tudi hujši v tem nekem njihovem ali pa v našem skupnem pomenu, v smislu, da imajo pa res toliko dela s to zelo visoko stopnjo ali pa razmeroma, primerjalno v EU, zelo visoko stopnjo brezposelnosti ...“ (SI-2).

Podaljšanju porodniškega dopusta so aktivno nasprotovali tudi delodajalci (SI-1; SI-4). Pozitiven premik je bil tudi vključitev obveze spodbujanja ugodnejših pogojev za usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v socialni sporazum, ampak se ta na koncu ni nikoli implementiral:

„... zadeva je taka, jaz lahko rečem, da socialne sporazume, ki smo jih mi sklepali, bi bila zelo groba ocena, če bi rekla zdaj: 'bila je črka na papirju, ni se pa realiziralo.' To bi bilo zelo grobo rečeno, ampak resnično marsikaj tega se ni. Tako da zdaj v tem trenutku bi bilo treba ugotoviti prvo, da socialnega sporazuma sploh nimamo, da tisto, kar je bilo zadnje veljavno, mislim, da je bilo tam nekje leta 2009, 2008 ... takrat je bilo zapisano ja nekaj načel ... bi se upala trditi, da so bile bolj besede na papirju kot realno stanje ...“ (SI-5),

„... saj s tistim sporazumom se ni nič zgodilo, ker takrat je bil sprejet pri Janši in zadeva je propadla, in tudi z novo vlado smo poskušali skleniti nov socialni sporazum, pa se nič ne dogaja ... tega ni upošteval [Janša], saj zato je pa potem zadeva, zgodba razpadla, v bistvu je na papirju, zgodilo pa se ni nič ...“ (SI-9).

Vidimo, da v Sloveniji velikih pobud za spremembo zakonodaje na tem področju ni bilo in da so se debate o ukrepih na obravnavanem področju odvijale predvsem skozi 90. leta, ko se v razprave aktivno vključijo tudi socialni partnerji. Lahko rečemo, da so skozi to razpravo tudi oni prispevali k dvigu ozaveščenosti o negativnih posledicah familistično usmerjenih ukrepov. Kasneje pa konkretnih iniciativ socialnih partnerjev za izboljšanje zakonodaje ne zasledimo. Kljub temu je pomembno poudariti, da je ozaveščenost socialnih

partnerjev o tej tematiki veliko večja v Sloveniji kot v drugih dveh državah, čemur prispeva tudi njihovo sodelovanje v projektu družini prijazno podjetje.³⁰²

4.4.4 Razmerje moči različnih igralcev v javnopolitičnem prostoru

V predhodnih poglavjih omenimo precejšnje število igralcev, vključenih v reforme okrog ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah, ki sprožajo različne diskurze in zavzemajo različna stališča. Da bi lažje razumeli njihovo pozicijo, predvsem pa njihovo uspešnost pri zagovarjanju svojih predlogov in njihov prispevek h končnim reformam, pred zaključnim poglavjem še enkrat zelo na kratko povzamemo njihovo vlogo tako, da v nekaj osnovnih točkah predstavimo njihov položaj pri najbolj značilnih reformah.³⁰³

Analiza pokaže razlike med tremi državami že v samem načinu oblikovanja javnih politik. Tako lahko rečemo, da se je v primerjavi z drugima dvema državama v Sloveniji k reformam pristopalo precej smotrno in tudi postopno in da je bil proces oblikovanja rešitev odprt za pobude različnih igralcev. V drugih dveh državah temu pogosto ni tako in so odločitve pogosto ideološko utemeljene. Dobimo tudi vtis, da so bili ukrepi na tem področju pogosto le predvolilni instrument oziroma rezultat predvolilnega populizma.

4.4.4.1 Slovenija: pluralizem igralcev in kompromisne rešitve

Glavne reforme na obravnavanem področju se v Sloveniji dogajajo skozi 90. leta prejšnjega stoletja in na prelomu tisočletja. To obdobje zaznamuje dolgotrajna razprava o starševskem dopustu. Razprava o modelu starševskega dopusta, ki bi ga Slovenija morala implementirati, namreč traja celo desetletje. Videli smo, da osamosvojitvi sledi hitri val konservatizma in da v desnosredinskih političnih krogih začnejo zagovarjati idejo redomestifikacije žensk. Idejo podprejo tudi cerkev in katoliške organizacije. Rezultat tega je predlog triletnega plačanega porodniškega dopusta, ki ga v parlamentarno razpravo vložijo trije poslanci/ke SKD-ja (glej Sliko 4.25).

V trenutku, ko je predlog prišel v parlament, je feministično gibanje že oslabelo (precej močno je bilo na začetku 90. let ob vprašanju reproduktivnih pravic) in je močnejšo

---

³⁰² Projekt je financiran s podporo EU (Kanjuo Mrčela in Černigoj - Sadar 2008).

³⁰³ Poglavje temelji na dosedanji analizi (večinoma intervjujev) in slikah 4.25, 4.26 in 4.27. Zaradi lažje prehodnosti skozi tekst, razen če ne gre za novo informacijo, posameznih virov ne navajamo (so že navedeni skozi tekst in dodatno pod slikami).

vlogo med javnopolitičnimi igralci prevzel Urad za enake možnosti.³⁰⁴ Urad se je aktivno vključil v reforme, organiziral javne razprave in skušal vplivati na javno zavest o posledicah predlaganega ukrepa. Pri tem je sodeloval tudi z drugimi igralci, kot so levosredinske politične stranke in socialni partnerji (predvsem z njihovimi ženskimi sekcijami, če so jih imeli). Pomembno je poudariti, da v tem obdobju na politični sceni nobena stranka nima prevlade in v vladajoči koaliciji najdemo politične stranke z obeh ideoloških polov. Kot poudari Bebler (2001, 48), je v Sloveniji »potreba po koalicijskem delovanju ne glede na svetovnonazorske razlike spodbujala strpen slog v nastopih političnih voditeljev ter razvoj kulture sobivanja in sodelovanja prek ideoloških pregraj«, na kar pokaže tudi ta razprava.

Razprave ne zaznamuje le pluralizem igralcev, temveč tudi argumentov in idej, ki na koncu pripeljejo do kompromisne rešitve. V razpravah v ospredje pridejo različni argumenti, od ideoloških prek socio-ekonomskih in socio-demografskih, pa do potrebe podpiranja odgovornega starševstva (vključno z aktivnim očetovstvom) in omogočanja pogojev za enake možnosti moških in žensk v slovenski družbi. Slovenski javnopolitični prostor skozi razpravo ne odpira samo prostora pobudam različnih igralcev, temveč to omogoči tudi spoznavanje posledic predlaganih reform z različnih zornih kotov. Slovenija se torej tudi na tej točki razlikuje od drugih dveh držav, ki sta precej enostransko gledale na reforme in se le redko sprašujeta o morebitnih posledicah z različnih zornih kotov. Medtem ko predlagatelji v triletnem starševskem dopustu vidijo primernejšo obliko skrbi za otroke in tudi rešitev socio-ekonomskih in socio-demografskih težav, s katerimi se Slovenija sooča, pa opozicijska stran veliki poudarek namenja enakim možnostim moških in žensk na trgu dela, potencialni izgubi delovne sile in večšin, aktivnemu očetovstvu in posledicam sprememb za že obstoječi sistem (npr. morebitna odpuščanja zaposlenih v vrtcih).

Za razliko od drugih dveh držav je v Sloveniji opaznejša ozaveščenost oblikovalcev javnih politik in javnosti o enakih možnostih, saj tudi desnosredinske politične stranke zagovarjajo aktivno vlogo očetov že v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja, česar niti slučajno ne moremo trditi za ostali državi.³⁰⁵ Dolge razprave pripeljejo tudi do sprememb v stališčih in idejah, saj so nekateri sindikati, ki so se v začetku navduševali nad idejo, da bi ženske lahko ostale doma z otroki do tretjega leta njihove starosti (po njihovem mnenju naj bi

---

³⁰⁴ Kot poudari Jalušič (2002, 82), dejavnost civilnega feminističnega gibanja po letu 1992 prehaja na Urad, ki »se obnaša kot državna feministka«, in tako pride do paradoksa v Sloveniji: »od enega najmočnejših feminističnih gibanj v zahodni Evropi je ostalo le malo institucionaliziranih aktivnosti«.

³⁰⁵ Seveda so razlogi za diskurz o aktivnem očetovstvu levih in desnih političnih opcij lahko drugačni, vendar je pomembno, da se takšen diskurz vsaj sproži. V vseh treh državah namreč sledimo konservativizmu v javnopolitičnem prostoru, ki pa je daleč najšibkejši (oziroma se o njem manj javno komunicira) v Sloveniji.

jim to prineslo več pravic), pozneje spoznali, da bi to vendarle na koncu prineslo več slabosti kot koristi. Zato so se nato tudi sami postavili na stran tistih, ki so takšnemu ukrepu nasprotovali.

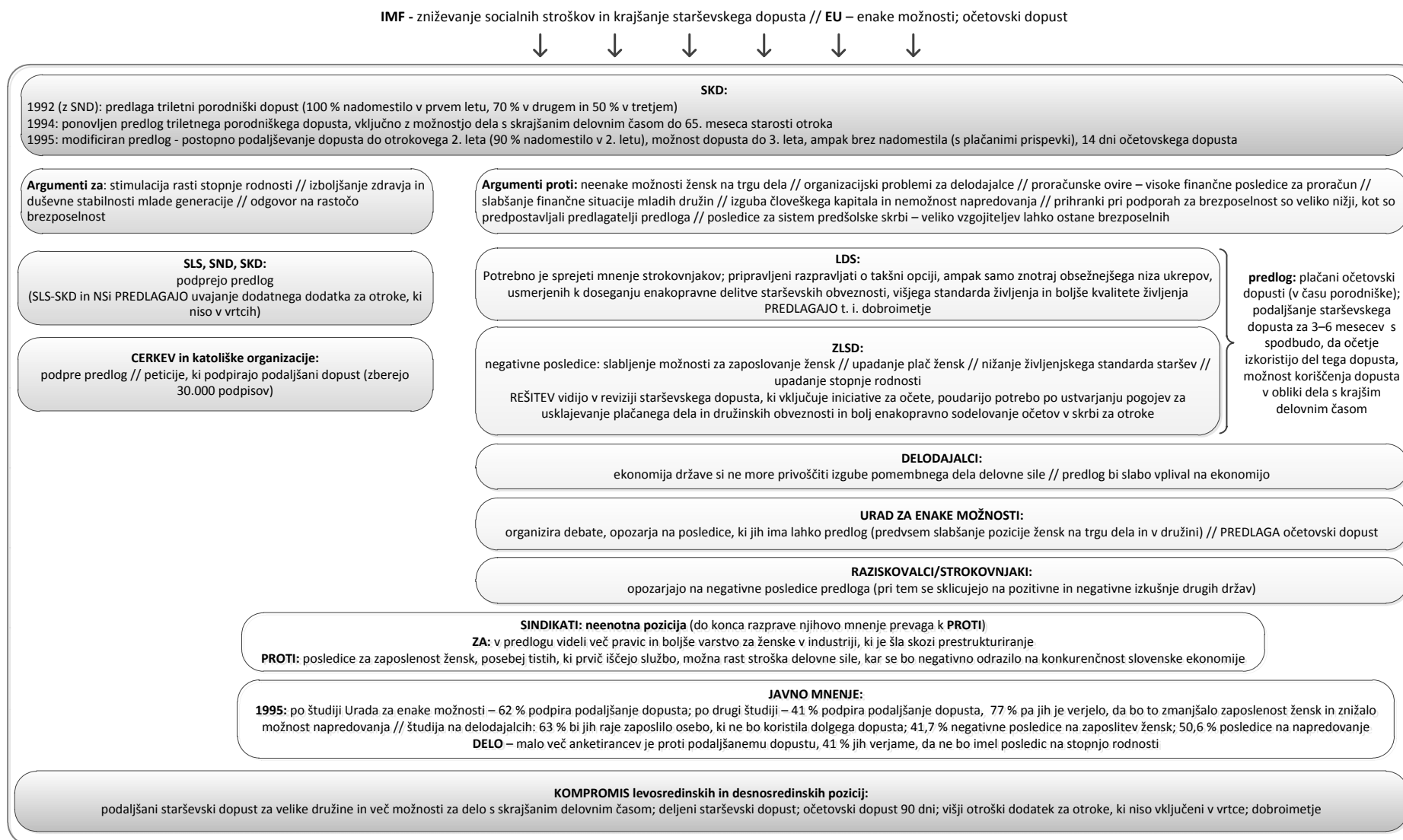
Celo sam SKD v nadaljnji razpravi spreminja in prilagaja svoj prvotni predlog, ki ga večkrat vloži v parlamentarno razpravo (glej Sliko 4.25). Njihovi predlogi niso bili nikoli sprejeti, lahko pa rečemo, da spodbudijo razprave, v katerih se izkristalizira ideja o smeri razvoja politike na tem področju. Razprave so se vedno končevale z zaključkom parlamenta, da mora vlada, upoštevajoč njihove razprave in predloge, pripraviti novo zakonodajo na tem področju, kar se zgodi leta 1998 (prvič se obravnava leta 1999). Končni predlog nove zakonodaje je kompromisna rešitev, ki sprejema predlog desnosredinskih političnih strank, da se vsaj družinam z več otroki omogoči pravica do daljšega starševskega dopusta, in hkrati upošteva argumente strokovnjakov, levosredinskih opcij, socialnih partnerjev in Urada za enake možnosti, da dopust ne sme biti predolg, sicer se bo negativno odrazil pri enakih možnostih na trgu dela. Eden pomembnejših kompromisov med političnimi strankami je prisoten tudi v implementaciji višjega otroškega dodatka za tiste otroke, ki niso vključeni v vrtce, in t. i. dobroimetja, ki staršem omogoča izbiro pri načinu porabe njihove pravice do starševskega nadomestila.

Omeniti velja tudi pritisk zunanjih igralcev. Videli smo, da mednarodne finančne organizacije nimajo pomembnejšega vpliva na slovensko javno politiko na primerjanem področju. Tako se kljub pritiskom IMF, da so izdatki za družino v Sloveniji previsoki, njihove zahteve po krajšanju starševskega dopusta ne upoštevajo. Na drugi strani smo videli, da se uvajanje očetovskega dopusta s strani Urada za enake možnosti upravičuje z zahtevki Evropske komisije v predpristopnem procesu, uvedbo takšnega ukrepa zahtevajo tudi predstavniki Evropske komisije. In čeprav so bile zahteve Evrope res eden pomembnih argumentov v razpravah, velja omeniti, da sta bili tudi politična in javna klima naklonjeni takšnemu ukrepu. Celo sami člani SKD prilagodijo svoj prvotni predlog in v zadnjem predlogu kompromisno rešitev ponudijo tudi v pravici do 14 dni očetovskega dopusta. Argument EU je pomagal Uradu za enake možnosti, da je lažje prepričal socialne partnerje (oziroma delodajalce), da je implementacija takšnega ukrepa v Sloveniji nujna. V pomoč jim je bil tudi pri tem, da je končni predlog vseboval 90 dni očetovskega dopusta in ne manj³⁰⁶ (zaradi finančnih razlogov Uradu ne uspe le pri prizadevanjih, da bi bil celoten dopust plačan).

---

³⁰⁶ Prvi predlog vlade je bil 45 dni (Državni zbor RS 1998).

Slika 4.25: Razprava o triletnem porodniškem dopustu v Sloveniji: glavni igralci in njihova stališča

Vir: Državni zbor RS (1995, 1998, 1999, 2000b, 2001); Špehar (2007); Korintus in Stropnik (2009); intervjuji (SI-1 do SI-13).

S predlogom triletnega starševskega dopusta spodbujena razprava zelo vpliva na prihodnje reforme na obravnavanem področju, predvsem pa zaustavi prvotne namene, ki so peljali k ideji familističnega usmerjanja družinske politike, in sproži prevlado socialdemokratskega gledanja na državo blaginje. Kasneje obsežnejših razprav na tem področju ni bilo več. Večji preobrat poskuša nato vpeljati desnosredinska vlada, ki pride na plano s predlogom neuspele demografske strategije. Tudi sicer v svojem mandatu daje večjo težo demografskim trendom; prav z njimi in z argumentom dajanja izbire staršem opravičuje svoje predlagane reforme na obravnavanem področju. Pri tem je treba poudariti, da kljub dejstvu, da predlagajo spremembe, ki sovpadajo z njihovo ideološko usmeritvijo in na katere teorija gleda kot na familistično usmerjene, ni šlo za ukrepe, ki bi spremenili temeljno usmeritev slovenske družinske politike. Gre predvsem za dopolnjujoče spremembe (več v Streeck in Thelen 2005), s katerimi bi obstoječi sistem nadgradili s spodbudami za starše z več otroki. Do korenitih sprememb tako ne pride in tudi odpor proti uvajanju demografske strategije pokaže, da javnost ni naklonjena familistični politiki.

Spremembe v obdobju desnosredinske vlade so predvsem rezultat njihovega prizadevanja. Na eni strani na novo definirajo pravico do očetovskega dopusta, podaljšajo obdobje, v katerem lahko starši delajo s skrajšanim delovnim časom, uzakonijo dodatne denarne podpore za velike družine in ukinejo dobroimetje. Največ polemik izzoveta prav podaljšanje obdobja, v katerem lahko starši delajo s skrajšanim delovnim časom, in obveza, da se očetovski dopust porabi do tretjega leta otroka (temu neuspešno nasprotujeta SD in LDS). LDS neuspešno nasprotuje tudi ukinitvi inštituta dobroimetja, menijo namreč, da se s tem staršem omejuje izbira (Državni zbor RS 2006).³⁰⁷ Na drugi strani uzakonijo spremembe na področju otroškega varstva, ki jih opravičujejo z barcelonskimi cilji in potrebo po spodbujanju pozitivnih demografskih trendov (SI-13; Državni zbor RS 2008). Najpomembnejša novost so ugodnejši pogoji za subvencioniranje programov vrtcev³⁰⁸ in urejanje dela varuha predšolskih otrok, ki izzovejo tudi največ polemik. Največjega nasprotovanja sta deležna način, na katerega želijo urediti dodatno subvencioniranje države za programe vrtcev, predvsem ker se z ugodnejšimi pogoji začne pri drugem in ne prvem otroku (predvsem s strani LDS-a), in uvajanje varuha predšolskih otrok. Uporablja joč diskurz o

---

³⁰⁷ Tako v parlamentarnih razpravah poudarjajo: „... pravici do dobroimetja, ki je bila zgledno, korektno in za ženske, še posebej na začetku delovnih odločitev, pri vzpostavitvi kariere, koristna, pa se je lahko sama odločila, ali se bo prej vrnila na delovno mesto, če je bila v določenih takšnih situacijah ... da vsaj s fleksibilnostjo nekje pustite ljudi, da sami odločajo, pa ste jim to možnost vzeli, kar ni prav ...“ (Državni zbor RS 2006).

³⁰⁸ V opisu reform smo videli, da se vpelje oprostitev plačila vrtca za drugega in vsakega naslednjega otroka v primerih, ko imajo starši istočasno v vrtec vključenih več otrok, in oprostitev za dodatnih 50 % pri ceni vrtca, če je otrok starejši od treh let (implementacija je odložena).

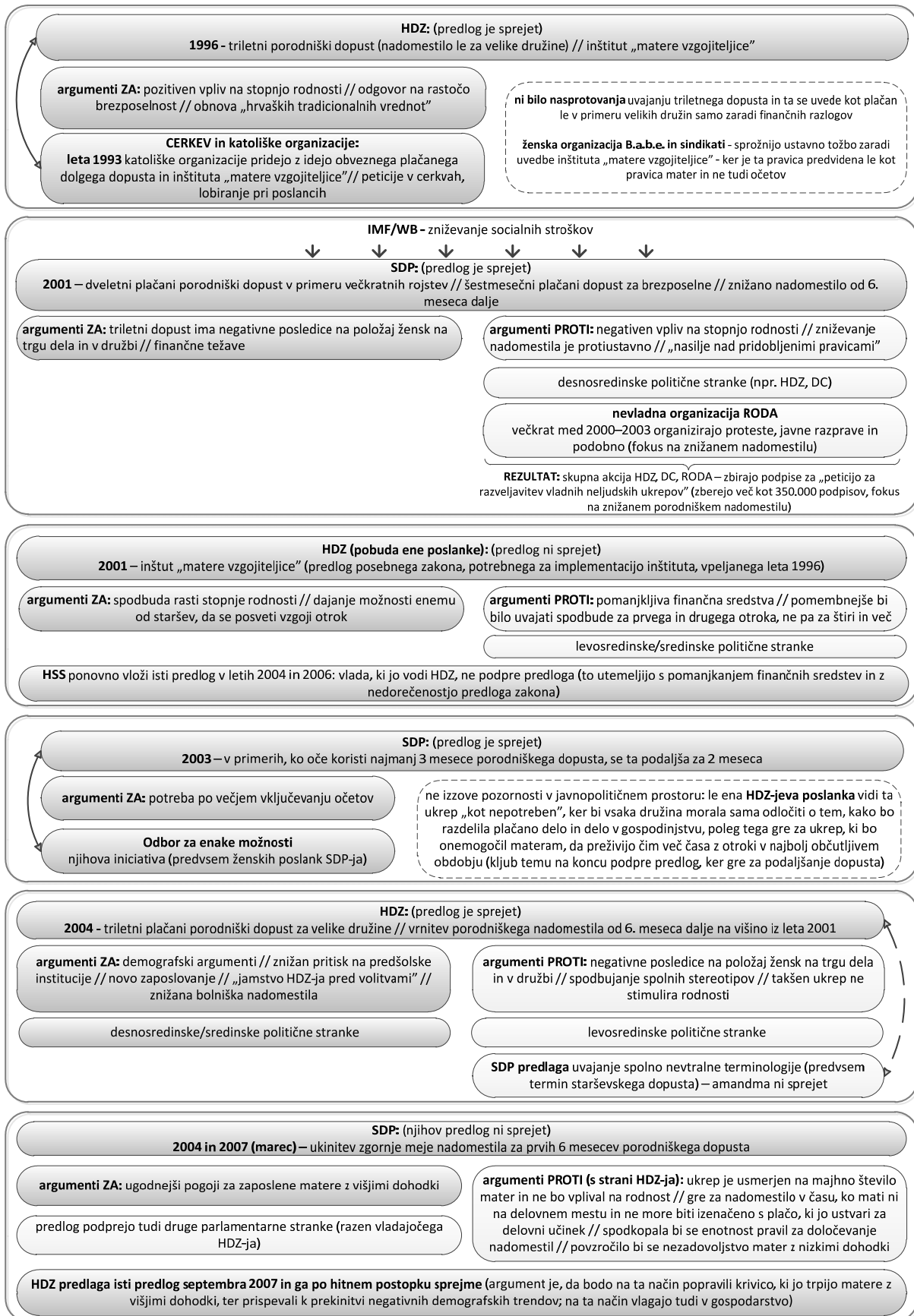
državi blaginje, ki investira v razvoj socialnega kapitala, temu predvsem nasprotujeta stranki SD in ZARES, kot glavni razlog za svoje pomisleke pa navajata nedorečenost rešitve in dejstvo, da takšna rešitev predšolsko vzgojo omeji le na »varovanje« otrok, medtem ko so elementi socializacije ter vzgojna in izobraževalna funkcija zanemarjeni.

4.4.4.2 Hrvaška: prevlada prebivalstveno usmerjene družinske politike in predvolilnega populizma

Za Hrvaško so značilne zelo zmedene in pogoste nesmotrne spremembe, ki so med drugim odvisne tudi od političnih sprememb, do sprememb pa največkrat prihaja tik pred volitvami. Videli smo, da je poudarek praviloma na porodniških/starševskih dopustih in na denarnih podporah za družine z več otroki in da zadnjih 20 let, kljub različnim težavam na ravni implementacije (več v Dobrotić in drugi 2010), ni bilo razprave o reformah na področju predšolske vzgoje.

Pogosto se uzakonijo le deklarativne pravice, s katerimi se »poigrava« v predvolilne in populistične namene. Poleg zgolj deklarativnega uvajanja inštituta matere vzgojiteljice in izdatnih otroških dodatkov v drugi polovici devetdesetih, o tem zelo jasno priča primer predvolilne kampanje leta 2003, v kateri je eden od pomembnih elementov prav uvajanje triletnega porodniškega/starševskega dopusta in izdatnejših otroških dodatkov (vključno z pronatalitetnim dodatkom). Precej očiten je tudi primer ukinitve zgornje meje porodniškega nadomestila v prvih šestih mesecih porodniškega dopusta (glej Sliko 4.26). Po tistem, ko je SDP dvakrat predlagala ta ukrep in ga je vladajoči HDZ iz različnih razlogov obakrat zavrnil, ga prav HDZ neposredno pred volitvami leta 2007 (in le dva meseca po tem, ko je zadnjič zavrnil ta isti predlog SDP-ja) ponovno da v parlamentarno razpravo in ga po hitrem postopku sprejeme. Podobno se je – predvsem v populistične namene – »poigravalo« tudi s predlogom zakonodaje, ki predpisuje pogoje za implementacijo t. i. inštituta matere vzgojiteljice (glej Sliko 4.26).

Slika 4.26: Reforme na Hrvaškem: glavni igralci in njihova stališča

Opombe: RODA – organizacija, ki se ukvarja z interesi staršev. Niso vključene reforme: zniževanje porodniškega nadomestila v letih 1993 in 1997, ker gre za enostransko odločitev tedanje vlade in reforma leta

2008 (sprememba v času predpristopnih pogajanj in vsi vključeni igralci podprejo reformo). Če ni posebej navedeno na sliki, se drugi igralci, kot so socialni partnerji, katoliške organizacije/cerkev, ženske organizacije ipd., ne vključijo aktivno v posamezni reformni proces.

Vir: Hrvatski sabor (2001a, 2001b, 2003, 2004a, 2004b, 2004c, 2004d, 2007a, 2007b, 2008, 2011); Špehar (2007); intervjuji (HR-1 do HR-11).

Za razliko od drugih dveh držav so reforme na Hrvaškem pod vplivom nacionalne ideologije, ki je bila precej močna v 90. letih prejšnjega stoletja in ki sproži diskurz demografske obnove prebivalstva. Skupaj z njo se sproži tudi ideja redomestifikacije žensk, ki naj bi se realizirala v podaljšanem porodniškem dopustu in drugih izdatnih denarnih in podobnih podporah družinam z otroki, predvsem družinam s tremi ali več otrok. Po prvem povojnem valu ideja retradicionalizacije nekoliko oslabi in se (predvsem zaradi finančnih težav) od vseh uzakonjenih predlogov obdrži le triletni porodniški dopust, plačan le v primeru večkratnih rojstev oziroma rojstva tretjega ter naslednjega otroka.³⁰⁹ Diskurz demografske obnove se sicer obdrži do danes, spremeni pa se v tem, da za njim najdemo tudi druge cilje, ki jih teoretiki (npr. Mätzke in Ostner 2010) uvrstijo pod tako imenovani »novi pronatalizem«. Tako so obstoječi ukrepi na Hrvaškem, ki med drugim olajšujejo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem rezultat posameznih ukrepov, usmerjenih k družinam in primarno implementiranih znotraj cilja demografske rasti, in ne rezultat sistemske in premišljene politike.

Če pogledamo med igralce, ki so bili vključeni v spremembe na tem področju, vidimo, da na Hrvaškem področje družinskih politik med njimi ni vzbudilo veliko pozornosti. Današnji »model« politik, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, je predvsem pod vplivom desnosredinskega HDZ-ja³¹⁰ in zahtev mednarodnih igralcev – najprej pod posrednim pritiskom mednarodnih finančnih agencij in potem pod neposrednim pritiskom EU. Pod pritiskom mednarodnih finančnih agencij na javne finance se namreč leta 1997 uvede pavšalno nadomestilo v času porodniškega dopusta od šestega meseca starosti otroka dalje, potem pa se pod pritiskom konsolidacije javnih financ slednje še dodatno zniža leta 2001. Zadnje reforme pa so večinoma rezultat predpristopnih pogajanj; najpomembnejšo spremembo z zornega kota politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, to je enakopravno delitev starševskega dopusta, prinesejo prav zahteve EU.

Socialni partnerji niso pokazali posebnega interesa na tem področju in še tedaj, ko se občasno pojavijo s svojimi zahtevami, nimajo veliko uspeha (npr. predlaganje očetovskega

---

³⁰⁹ Družine z enim/dvema otrokoma naj bi lahko uporabljale neplačani dopust do otrokovega tretjega leta, a ta možnost ni zaživela.

³¹⁰ Ne samo to, svojevrstno pokroviteljstvo nad tem področjem prevzame zgolj ena poslanka HDZ-ja.

dopusta).³¹¹ Ko pride na oblast levosredinska koalicija, postavi v ospredje druge prioritete in na koncu nima odločilne vloge na tem področju. Poseže v trajanje porodniškega dopusta in v višino nadomestila (predvsem zaradi finančnih razlogov in le občasno zaradi ideoloških), a ker je bila družinska politika zaradi številnih ekonomskih problemov nizko med prioritetaми te vlade, strategijo družinske politike predstavijo šele ob koncu mandata. Tako kljub poskusu vsestranskega definiranja koncepta družinske politike ne pride do obrata v prebivalstveno usmerjeni politiki. Zelo hitro na oblast pride desnosredinski HDZ, ki se spet vrne k stari politiki. Edini ukrep levosredinske vlade, ki ostane nedotaknjen, sta dva meseca dodatnega porodniškega/starševskega dopusta v primeru, če gredo očetje na porodniški/starševski dopust.

Za razliko od Slovenije je bil na Hrvaškem proces oblikovanja javnih politik precej zaprt, predvsem v 90. letih prejšnjega stoletja, ko prevladuje le ena politična opcija, ki ni naklonjena dialogu s socialnimi partnerji in drugimi igralci. Razmere se nekoliko spremenijo po letu 2000,³¹² vendar lahko rečemo, da je desnosredinska vlada v dialog precej selektivno vključevala strokovnjake. V pripravo predlogov so bili večinoma vključeni demografi, za katere analiza pokaže, da so bili naklonjeni politiki, usmerjeni h kompenzaciji stroškov za otroke (in ne tudi strokovnjaki na področju družinske politike, ki so naklonjeni defamilistično usmerjeni politiki). Drugi igralci, kot so socialni partnerji ali feministične organizacije, niso bili vidneje aktivni³¹³ in tudi Urad za enake možnosti ne pokaže interesa in pobud na tem področju.

4.4.4.3 Češka: protisocialistična ideologija in prevlada katoliškega KDU

Češko javnopolitično sceno na področju družinskih politik zaznamujeta izjemno močna protisocialistična ideologija (predvsem protifeministična) in močno prepričanje, da so jasli »škodljive« in da je najprimernejša oblika skrbi za otroke do tretjega leta starosti v družini. To zelo vpliva na reforme v devetdesetih letih, s katerimi se na eni strani brez težav ukine podpora jaslim, na drugi pa podaljša starševski dopust (glej Sliko 4.27). Prav te reforme utrdijo refamilizacijsko smer družinske politike na Češkem in kljub dejstvu, da socialdemokrati zagovarjajo javne skrbstvene storitve tudi za najmlajše otroke (čeprav ne preveč intenzivno), jih nikoli ne uspejo implementirati.

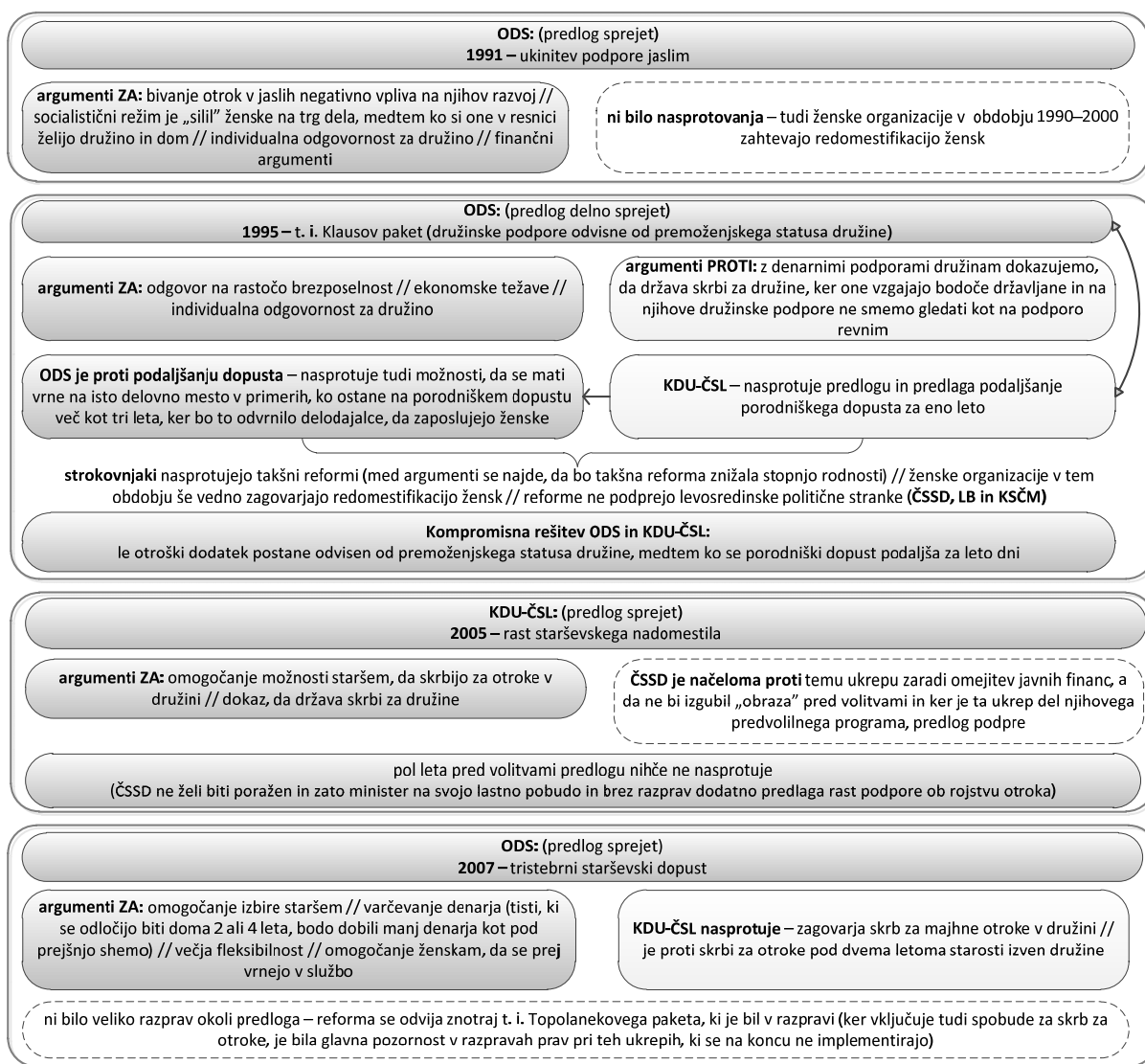
---

³¹¹ Videli smo tudi, da v tem primeru ni šlo za resnejšo mobilizacijo za doseg zastavljenega cilja.

³¹² Čeprav težko rečemo, da je proces sprejemanja odločitev odprt in tudi ne zasledimo resnejših javnih razprav o predlogih reform.

³¹³ Predstavniki/ca ministrstva celo poudari, da pri zadnjih reformah prav ženske organizacije nasprotujejo uvajanju deljenega starševskega dopusta (HR-5).

Slika 4.27: Reforme na Češkem: glavni igralci in njihova stališča

Opombe: Niso vključene tri reforme levosredinske koalicije: uvajanje deljenega starševskega dopusta (zahteva EU); odpravljanje zgornje meje dohodka, ki ga lahko zaslužijo starši, ki koristijo pravico do starševskega nadomestila, in uvajanje ugodnejših pogojev za sočasno uporabo vrtec in koriščenje starševskega dopusta za starše z otroki nad tremi leti starosti (predlog ČSSD); individualno obdavčenje leta 2005 (predlog KDU-ČSL) (reforme ne vzbudijo širših razprav v času sprejemanja zakonodaje). Če ni posebej navedeno na sliki, se drugi igralci, kot so socialni partnerji, ženske organizacije ipd., ne vključijo aktivno v posamezni reformni proces.

Vir: Saxonberg in Sirovátka (2007); Kocourková (2009); Saxonberg (2010); intervjuji (CZ-1 do CZ-13).

Na Češkem oblikovalci javnih politik ne pokažejo velikega interesa za ustvarjanje ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. To področje ne zbudi širokega interesa javnopolitičnih igralcev in je tako katoliško-konservativna KDU-ČSL po osamosvojitvi zagotovo edini igralec, ki z zagovarjanjem skrbi za otroke v družini pokaže interes za splošno področje družinskih politik. Omenjena stranka tako postane pomemben igralec, ki usmerja reforme na področju družinskih politik oziroma prispeva k vzdrževanju statusa *quo*. Bili so namreč del koalicije s konservativno-liberalnim ODS-om in s

socialdemokratskim ČSSD-jem. Konservativno-liberalnemu ODS-u tako na eni strani preprečijo uvedbo starševskega nadomestila, odvisnega od premoženjskega statusa družine, in v zameno za podporo pri uvajanju otroškega dodatka, odvisnega od premoženjskega statusa družine, poskrbijo za podaljšanje plačanega starševskega dopusta do četrtega leta otrokove starosti (zaščita službe le do tretjega leta). Na drugi strani pa v koaliciji s ČSSD-jem onemogočijo pomembnejše reforme na področjih otroškega varstva in uvajanja univerzalnega otroškega dodatka. V času njihove oblasti se reforme vrtijo večinoma okrog starševskega nadomestila in davčnih olajšav (glej Sliko 4.27). Videli smo, da češki politiki niso bili navdušeni nad zunanjim vplivom in da mednarodni igralci nimajo pomembnejše vloge v reformah na tem področju (izjema je le uvajanje deljenega starševskega dopusta pod spodbudo EU).

Podobno kot na Hrvaškem tudi tukaj pride do izraza predvolilni populizem in tik pred volitvami leta 2007 pride do občutne rasti denarnih podpor družinam (glej Sliko 4.27). Ker se to pokaže za finančno nevzdržno, ODS takoj po prihodu na oblast napove nove reforme, med drugim usmerjene tudi k zniževanju stroškov na tem področju. Za zadnje reforme je najbolj značilen manjši premik na kognitivni ravni. Tako se med razlogi za spremembe, čeprav se o tem še vedno ne govori veliko, tudi na Češkem poudari usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem pa omogočanje ženskam, da se po starševskem dopustu prej vrnejo v službo. Začnejo se tudi razprave o potrebi uvajanja dopusta, namenjenega izključno očetom, pri čemer pa ne najdemo diskurza aktivnega očetovstva ali enakih možnosti kot npr. v Sloveniji. Poudarja se le, da se bo na ta način družinam omogočilo, da ob rojstvu otroka preživijo nekaj časa skupaj. Od celotnega paketa načrtovanih reform se implementirajo le nekoliko fleksibilnejši pogoji za uveljavljanje pravice do starševskega dopusta, drugi ukrepi pa ne (npr. dopust, namenjen izključno očetom, nove oblike skrbi za otroke pod tretjim letom starosti). Reforme tako nimajo pomembnejšega učinka. Ko se uvede možnost zgodnejšega vstopa na trg dela, namreč ne pride do sprememb na področju otroškega varstva in starši nimajo izbire in so „prisiljeni“ ostati doma do tretjega leta starosti otroka (to pa je tudi finančno daleč najbolj ugodna možnost).

Ob pogledu na igralce, ki so bili vključeni v procese reform, vidimo, da skozi 90. leta v njih sodelujejo izključno politiki in zato ne moremo govoriti o odprtem procesu oblikovanja politik. V tem obdobju tudi ženske organizacije zagovarjajo redomestifikacijo žensk, Svet za enake možnosti moških in žensk se komajda vzpostavlja, sindikatov pa desnosredinska vlada ne upošteva. Ko se konec 90. let proces oblikovanja javnih politik odpre tudi drugim

igralcem, ti nimajo pomembnejše vloge in ne predlagajo sprememb smeri politike. Čeprav se je levosredinska vlada daleč največ posvetovala s socialnimi partnerji, socialdemokratski ČSSD, ki vodi koalicijo s krščansko-konservativno KDU-ČSL (ta ima drugačno vizijo politik na tem področju), ne uspe uvesti zelenih sprememb. Nato na oblast zopet pride desnosredinska vlada, ki ne sprejema predlogov sindikatov in ne Sveta za enake možnosti moških in žensk. Poleg tega vlade podobno kot na Hrvaškem druge igralce le selektivno vključujejo v procese reform (npr. desnosredinska vlada vabi le konservativne, ne pa tudi feminističnih organizacij).

Zelo kratek primerjalni pogled na vlogo različnih igralcev pokaže, da je vpliv globalnih/nadnacionalnih igralcev zelo pogojen z nacionalnim kontekstom. Mednarodne finančne institucije imajo denimo največ uspeha na Hrvaškem, ki je med primerjanimi državami v najslabši finančni situaciji in zato odvisna od njihovih posojil. Na drugi strani proces evropeizacije išče neskladja med nacionalno in evropsko ravno javnih politik; ker neskladij v primerjanih državah ni veliko, EU prednje postavi le minimalne zahteve (vsaj v primeru pozitivne evropeizacije) in tudi nima pomembnejšega vpliva na obravnavanem področju. Njena priporočila denimo lahko služijo kot instrument, s katerim javnopolitični igralci opravičujejo reforme v javnem prostoru in na ta način dosežejo obsežnejše reforme. V primeru, ko zahteve in priporočila EU niso obvezni, pa jih nacionalni javnopolitični igralci uporabljajo selektivno in zgolj tedaj, ko sovpadajo z njihovimi interesi. Ob preusmeritvi na nacionalni kontekst vidimo, da v Sloveniji, ki med primerjanimi državami ustvari najbolj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, prevladuje opcija levosredinskih političnih strank, poleg tega sta prisotna tudi aktivnejše žensko gibanje (čeprav le institucionalizirano) in večja vključenost socialnih partnerjev v reforme na obravnavanem področju (predvsem v 90. letih 20. stoletja in prvih letih 21. stoletja).

5 KATERI DEJAVNIKI PRISPEVAJO K UGODNEJŠIM POGOJEM ZA USKLAJEVANJE PLAČANEGA DELA IN DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI?

Skozi analizo spoznamo okoliščine, znotraj katerih se odvijajo reforme in znotraj katerih postaja (ali pa tudi ne) usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti pomembno področje delovanja v primerjanih državah. Posebej pa je iz analize moč razbrati različno soodvisnost in dinamiko socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov v času reformnih procesov, ki prispevajo k specifični javni politiki vsake države posebej. Prav zaradi istočasnega delovanja različnih dejavnikov in njihove soodvisnosti, je reforme mogoče razumeti samo ob upoštevanju t. i. integriranega pluralističnega modela (Puljiz in drugi 2005) oziroma teoretičnih predpostavk različnih pristopov, kar pomeni, da pri razlagi reform nikakor ni dovolj en sam pristop.

Primerjalna analiza razvoja obravnavanega področja pokaže, da imajo vse tri države v zgodnjem socializmu podobna izhodišča na področju družinskih politik. Socialistični sistem v želji po ekonomski rasti s pomočjo različnih ukrepov, usmerjenih k družinam, podpira vstop žensk na trg dela. Hrvaška in Slovenija uspeta po razpadu socializma kljub izbruhu diskurza, ki zanika dosežke predhodnega režima na področju ženskih pravic in družinskih politik, obdržati elemente dotedanje družinske politike in jih še nadgrajujeta z novimi, medtem ko je situacija na Češkem nekoliko drugačna. Tam se že v drugi polovici socialističnega obdobja začnejo pojavljati familistično usmerjene ideje in na njih temelječi ukrepi, ki jih še dodatno okrepi razpad socialističnega režima in ideološko zavračanje socialistične »feministične« dediščine. V ospredje še bolj pridejo ideje strokovnjakov, ki so začeli že v času socializma kritizirati javno skrb za otroke pod tretjim letom starosti, kar skupaj z drugimi okoliščinami okrepi refamilizacijsko usmeritev javnih politik na tem področju.

Iz tega sledi, da države po osamosvojitvi kljub skupnim točkam iz obdobja socializma (in ne popolnoma istim javnim politikam, kot obstoječa literatura rada poudarja) stopajo na različno razvojno pot, pri čemer Slovenija razvije ukrepe, ki omogočijo najbolj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. V drugih dveh državah ta problematika zaradi različnih razlogov nikoli ni bila visoko na dnevnem redu javnopolitičnih odločevalcev, poleg tega pa obstoječi ukrepi staršem pogosto omogočajo le omejeno usklajevanje obveznosti, ki izhajajo iz njihovih različnih vlog v javni in zasebni sferi. Med najbolj problematičnimi so nezadostno razvite skrbstvene storitve za otroke pod tretjim letom starosti, na Hrvaškem pa tudi v drugem starostnem obdobju.

Izhajajoč iz koncepta familizacije/individualizacije (Leitner 2003; Daly 2011) smo določili smer razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah, ki jasno pokaže, kako države izberejo različno pot na obravnavanem področju: Češka se obrne v familistično smer, Hrvaško zaznamuje »zmerna individualizacija«, Slovenija pa je najbližje individualističnemu modelu. Ob tem se odpirajo temeljna vprašanja, in sicer kaj je botrovalo razvoju različnih javnih politik v primerjanih državah in kakšne okoliščine prispevajo k prevladujoče familistično ter kakšne k prevladujoče individualistično usmerjeni javni politiki.

5.1 Kateri dejavniki sprožijo reforme na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem?

Na podlagi teoretičnega okvirja disertacije (glej Poglavje 2.4) na Sliki 5.28 kratko povzamemo glavne okoliščine, ki so bile v ozadju reform v primerjanih državah skozi različna obdobja (določena v Poglavju 3.2.5). Ob hitrem pregledu okoliščin, znotraj katerih se odvijajo reforme, lahko vidimo, da se primerjane države že v socialističnem obdobju soočijo z »negativnimi« demografskimi procesi, ki so ostali prisotni vse do danes. Tako vse tri države na eni strani zaznamujejo dediščina socializma, sprožanje novih diskurzov in idej, prihod mednarodnih igralcev na javnopolitično sceno in socio-ekonomske težave, ki jih na Hrvaškem dodatno pospeši element vojne (glej Sliko 5.28). Kljub na prvi videz podobnim procesom so ti različne intenzitete in različnega predznaka, poleg tega je za vsako državo značilno tudi svojevrstno istočasno delovanje teh dejavnikov, kar različno vpliva na reforme. Nekoliko očitnejše razlike lahko najdemo pri nacionalnih igralcih in v razmerjih njihove moči. V strankarski in javnopolitični areni primerjanih držav se pojavljajo različni igralci z različnim zanimanjem za primerjano področje, zagovarjajo in predstavljajo različne ideje in predloge ter so pri njihovem zagovarjanju tudi različno uspešni.

Slika 5.28: Okoliščine reform v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem (predstavljene na podlagi analize)

SLOVENIJA 90. leta 20. stoletja	SLOVENIJA 2001–2004	SLOVENIJA 2005–2010
<p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ mednarodne finančne agencije prisotne, ampak brez pomembnejše vloge ✓ vzpostavljanje odnosov z EU in začetek predpristopnih pogajanj <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ po naglem gospodarskem šoku okrevanje in postopna rast ✓ „negativni“ demografski trendi (izražena pluralizacija družinskih oblik) <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, domestifikacijsko določevanje ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik ✓ DD: redomestifikacija žensk vs. enake možnosti; najprimernejša oblika skrbi za majhne otroke v družini vs. „naložba v socialni kapital“; odgovorno starševstvo (aktivno očetovstvo) <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ levosredinsko usmerjena koalicija (vključuje stranke obeh političnih polov, prevlada levosredinskih strank ni močna) ✓ opozicijske stranke in drugi igralci vključeni v procese reform (npr. sindikati, Urad za enake možnosti), na začetku močno žensko gibanje oslabi 	<p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ okrepilo se predpristopna pogajanja (žarišče je na uvajanju načela enakih možnosti v zakonodajo) <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ gospodarska rast ✓ „negativni“ demografski trendi (izražena pluralizacija družinskih oblik) <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; spodbude za enako delitev srbskih obvez ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, slabitev domestifikacijskega določevanja ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik ✓ DD: odgovorno starševstvo (aktivno očetovstvo); enake možnosti; „naložba v socialni kapital“ <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ levosredinsko usmerjena koalicija (vključuje stranke obeh političnih polov, prevlada levosredinskih strank) ✓ drugi igralci vključeni v procese reform (npr. sindikati, Urad za enake možnosti) 	<p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ članica EU <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ gospodarska rast (do krize konec obdobja) ✓ „negativni“ demografski trendi (izražena pluralizacija družinskih oblik) <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; spodbude za enako delitev srbskih obvez; ugodnejša redistribucija v korist „velikim“ družinam ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, slabitev domestifikacijskega določevanja ženske vloge ✓ DD (do leta 2008): spodbujanje „pozitivnih“ demografskih trendov; skrb za prihodnjo delovno silo in vzdržljivost sistemov socialne varnosti; dajanje izbire staršem; delno „naložba v socialni kapital“ <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ desnosredinsko usmerjena koalicija do leta 2008 (po tem levosredinska) ✓ drugi igralci vključeni v reformne procese, čeprav manj aktivni
<p>HRVAŠKA 90. leta 20. stoletja</p> <p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ prevlada mednarodnih finančnih agencij v drugi polovici 90. let 20. stoletja ✓ mednarodna izolacija v drugih vidikih <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ vojna: krizna socialna politika, reforme v ozadju ✓ izrazito gospodarsko pešanje ✓ „negativni“ demografski trendi <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, domestifikacijsko določevanje ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik ✓ DD: z vojno okrepljena nacionalna ideologija sproži diskurz demografske (in moralne) obnove; redomestifikacija žensk; protislovje idej (notranji pritisk po državnem intervencionizmu in zunanji pritisk neoliberalnih idej) <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ odsotnost polne demokracije in prevlada avtoritarnega, desnosredinskega HDZ-ja (naklonjen cerkvi in katoliškim organizacijam; na strokovni ravni demografom) ✓ opozicijske stranke in drugi igralci nimajo pomembnejše vloge pri oblikovanju javnih politik (npr. sindikati, Urad za enake možnosti, feministične organizacije ...) 	<p>HRVAŠKA 2000–2003</p> <p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ prevlada mednarodnih finančnih agencij na začetku tisočletja ✓ vzpostavljanje odnosov z EU <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ stabilizacija in postopna gospodarska rast ✓ „negativni“ demografski trendi <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; omogočanje družinske skrbi „velikim“ družinam; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, slabitev domestifikacijskega določevanja ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik ✓ DD: stabilizacija javnih financ; pospeševanje enakih možnosti moških in žensk; zagovarjanje modela dveh hraniteljev; neoliberalna paradigma mednarodnih igralcev <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ levosredinska koalicija ✓ postopno vključevanje drugih igralcev v proces oblikovanja javnih politik, ampak so brez pobud na obravnavanem področju; vključevanje različnih strokovnjakov (demografov, strokovnjakov na področju družinske politike ...) 	<p>HRVAŠKA 2004–2010</p> <p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ predpristopna pogajanja in prevlada EU (žarišče je na uvajanju načela enakih možnosti v zakonodajo) ✓ oslabi vloga mednarodnih finančnih agencij <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ gospodarska rast (do krize konec obdobja) ✓ „negativni“ demografski trendi <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: omogočanje sodelovanja žensk na trgu dela z državno intervencijo na področju družinskih politik; omogočanje družinske skrbi „velikim“ družinam; ugodnejša redistribucija v korist „velikim“ družinam; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, slabitev domestifikacijskega določevanja ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik ✓ DD: omogočanje izbire staršem, spodbujanje „pozitivnih“ demografskih trendov; skrb za prihodnjo delovno silo in vzdržljivost sistemov socialne varnosti <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ desnosredinska vlada ✓ selektivno vključevanje drugih igralcev v proces oblikovanja javnih politik, ampak so brez pomembnejše vloge; na strokovni ravni prevlada demografov
<p>ČEŠKA 90. leta 20. stoletja</p> <p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ mednarodne finančne agencije prisotne, ampak brez pomembnejše vloge ✓ vzpostavljanje odnosov z EU in začetek predpristopnih pogajanj <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ „češka izjema“ v prvi polovici 90. let; krajše gospodarsko pešanje v drugi polovici 90. let ✓ „negativni“ demografski trendi <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: refamilizem; skrb za majhne otroke je najprimernejša v družini; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, domestifikacijsko določevanje ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik (vendar predvsem familističnim ukrepom) ✓ DD: redomestifikacija žensk; „škodljivost jasli“; družina edina lahko primerno skrbi za otroke v najmlajši dobi; individualna odgovornost <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ „čista“ desnosredinska koalicija na oblasti v času reform, a le konservativna KDU-ČSL pokaže resnično zanimanje za obravnavano področje ✓ opozicijske stranke in drugi igralci niso vključeni v procese reform (npr. sindikati, feministične organizacije) 	<p>ČEŠKA 2000–2006</p> <p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ okrepilo se predpristopna pogajanja (žarišče je na uvajanju načela enakih možnosti v zakonodajo) <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ gospodarska rast ✓ „negativni“ demografski trendi <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: familizem; skrb za majhne otroke je najprimernejša v družini; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, slabitev domestifikacijskega določevanja ženske vloge; podpora intervenciji države na področju družinskih politik ✓ DD: „škodljivost jasli“/družina edina lahko primerno skrbi za otroke v najmlajši dobi vs. marginalen diskurz o potrebi po vključevanju tudi najmlajših otrok v predšolske storitve/spodbujanje demografskih trendov/ spodbujanje fleksibilnejših pogojev za zgodnejše vključevanje žensk na trg dela <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ levosredinska vlada (manjšinska do leta 2002; potem združuje stranke nasprotnega pola) ✓ postopno vključevanje drugih igralcev v proces oblikovanja javnih politik, ampak nimajo pomembnejše vloge 	<p>ČEŠKA 2006–2010</p> <p>ZUNANJI DEJAVNIKI</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ članica EU <p>DRUŽBENI KONTEKST</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ gospodarska rast (do krize konec obdobja) ✓ „negativni“ demografski trendi <p>KULTURA BLAGINJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ VOP: familizem; skrb za majhne otroke je najprimernejša v družini; vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog v družini ✓ VMP: visoka podpora (potrebi po) zaposlenosti žensk, slabitev domestifikacijskega določevanja ženske vloge ✓ DD: „škodljivost jasli“; družina edina lahko primerno skrbi za otroke v najmlajši dobi; individualna odgovornost <p>POLITIČNE STRANKE, SOCIALNI PARTNERJI, INTERESNE SKUPINE</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ desnosredinska vlada ✓ selektivno vključevanje drugih igralcev v proces oblikovanja javnih politik, ampak nimajo pomembnejšega vpliva

Opombe: VOP – vrednotna osnova obstoječih politik; VMP – dominantne vrednote in modeli v populaciji; DD – diskurz dominantnih igralcev.

5.1.1 Slovenija: institucionalna dediščina socializma, socio-ekonomska gibanja in prevlada do enakih možnosti naklonjene koalicije igralcev

Analiza pokaže, da Slovenija v prvem obdobju po osamosvojitvi kljub izbruhu diskurza redomestifikacije žensk in zahtevam po novih ukrepih, ki naj bi ta cilj uresničili, ne posega po radikalnih reformah in z le manjšimi sistemskimi prilagoditvami še naprej obdrži javnopolitični model iz obdobja socializma. V prvem desetletju po osamosvojitvi pridejo v ospredje tudi nasprotni diskurzi (glej Sliko 4.25 in Sliko 5.28), a ker v strankarski areni ni bilo prevladujoče sile, nihče od igralcev ne dobi podpore za reforme, ki bi pripeljale h korenitim spremembam. Po dolgih, gotovo desetletje trajajočih razpravah pride do prvih obsežnejših sprememb, ki nadgradijo obstoječo osnovo na področju javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti ter utrdijo individualistično razvojno pot na tem področju.

Če upoštevamo teoretične pristope, razvoj obravnavanega področja in okoliščine prvih reform ter hkrati dejstvo, da predvsem levosredinske politične stranke, sindikati in strokovnjaki v razpravah opozarjajo na potrebo ohranitve že v socializmu pridobljenih pozitivnih ukrepov, bi lahko razvoj politike razložili s pristopom odvisnosti od poti. Vendar pa se ta ob poglobljenem pregledu na primeru Slovenije izkaže za manj primerne. Lahko se sicer navežemo na njegovo predpostavko, da prejšnje odločitve, ki oblikujejo določena pričakovanja in interese, omejujejo »manevrski«³¹⁴ prostor novim reformam, ne moremo pa na primer Slovenije aplicirati klasičnega pristopa odvisnosti od poti, usmerjenega k razlaganju institucionalne stabilnosti, ki spremembe vidi predvsem kot rezultat zunanjih šokov po dolgih epizodah institucionalne inercije (Pierson 2001).

Reforme v Sloveniji namreč najlažje pojasnimo s pomočjo koncepta postopnih institucionalnih sprememb (več v Thelen 2004; Hacker 2004; Streeck in Thelen 2005). Slednjega prav tako umeščamo v okvir zgodovinskega institucionalizma, vendar pa za razliko od pristopa odvisnosti od poti pristop postopnih institucionalnih sprememb trdi, da se večina sprememb dogaja onstran ključnih političnih odločitev in da so spremembe postopne. Pristop razlikuje različne dimenzije institucionalnih sprememb, v primeru Slovenije je šlo za dopolnjujoče spremembe (več v Streeck in Thelen 2005; Mahoney in Thelen 2010). To pomeni, da se ne ukinejo ali zanikajo stara pravila, temveč se že obstoječim institucijam dodajajo novi elementi, kar lahko postopno spremeni njihov status, strukturo in način, s

---

³¹⁴ Videli smo denimo, da se kot argument ob reformah navajajo dejstva, da je potrebno ohraniti ženske pravice, pridobljene v socializmu, ali da bi dolgi dopusti lahko pripeljali k uničenju mreže javnih storitev, kar je treba preprečiti.

katerim vplivajo na obnašanje staršev (npr. očetovski dopust, podaljšani dopust v primeru več otrok, dobroimetje ipd.).³¹⁵

Če pristop institucionalnih sprememb precej dobro služi kot okvir za opisovanje postopnih sprememb v Sloveniji, pa jih na drugi strani ponotranji in nam zelo malo pove o zunanjih pobudnikih sprememb. V primeru Slovenije so sicer že obstoječe institucije pomembne, predvsem ker so oblikovale določena pričakovanja in interese, vendar pa pri spremembah ni šlo le za notranje dejavnike. Poleg že omenjene socialistične institucionalne dediščine so pri reformah pomembni tudi socio-ekonomski dejavniki, ki jih izpostavlja funkcionalistični pristop. Izmed slednjih se v prvi fazi tranzicije kot zelo pomembne pokažejo finančne omejitve, v času desnosedinske vlade pa socio-demografski trendi. Finančne omejitve okrnijo predloge radodarnejših ukrepov (npr. popolnoma plačan očetovski dopust, univerzalni otroški dodatek, v prvi fazi po osamosvojitvi neredno usklajevanje podpor z indeksom rasti cen) in so eden od protiargumentov za uvajanje triletnega porodniškega dopusta, socio-demografski trendi pa prispevajo k ugodnejšim pogojem za »velike« družine (izdatnejše denarne podpore, cenejše skrbstvene storitve ipd.).

Neuspeh sproženega diskurza redomestifikacije žensk, kateremu sledi predlog triletnega porodniškega dopusta (in to v času, ko javno mnenje ni bilo popolnoma nenaklonjeno takšni ideji), pa nam pokaže, da ne smemo spregledati razmerij moči med različnimi igralci v javnopolitičnem prostoru. Ob upoštevanju diskurzov, skozi katere se ideje oblikujejo (spreminjajo ali ohranjajo), in prej omenjenih strukturnih okoliščin, je potrebno v pojasnjevanje sprememb vključiti tudi – to poudari tudi Schmidtova (2010c) – vprašanje moči. Prav v primeru Slovenije reforme težko pojasnimo le z upoštevanjem socialistične institucionalne dediščine in strukturnih dejavnikov in so pri tem pomembne tudi predpostavke pristopa virov moči.

Za spremembe (predvsem tiste, za katere lahko rečemo, da bistveno spreminjajo vrednotno osnovo javne politike) ni dovolj le sprožanje novih diskurzov, temveč morajo imeti »pobudniki« novih diskurzov za uresničitev svojih idej tudi dovolj moči in podpore. Kot poudari Pfau - Effingerjeva (2009, 12), se zna zgoditi, da »javnopolitična sprememba, ki bistveno nasprotuje vrednotni osnovi predhodne javne politike, ne uspe, ker se branilci stare javne politike uspešno zavzemajo za osnovne 'stare' vrednote in jih retorično in programsko

---

³¹⁵ Analiza pokaže, da ko je v zgodnjih 90. letih 20. stoletja slovenska družinska politika vsebovala tako familistične kot individualistične elemente in je bilo na razcepju tudi javno mnenje (možno je bilo pridobiti podporo za eno ali drugo politiko), reforme na prehodu v novo tisočletje krenejo na individualistično pot razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Tudi v času, ko v političnem prostoru prevladajo desno usmerjene politične opcije, ni bilo več možno dobiti podpore za ukrepe, ki bi sledili drugačni logiki.

krepijo«. Sodeč po tem prav »koalicija« Urada za enake možnosti, levosredinskih političnih strank in socialnih partnerjev (predvsem njihovih ženskih sekcij, če jih imajo) ter strokovnjakov, ki je nastala s ciljem nasprotovanja predlogu triletnega starševskega dopusta, odigra pomembno vlogo v 90. letih 20. stoletja, da diskurza redomestifikacije žensk in retradicionalizacije ne obrodira zelenih rezultatov na ravni javnopolitičnih instrumentov. V slovenskem javnopolitičnem prostoru prevlada socialnodemokratski pogled na družinsko politiko, kateremu sledijo tudi reforme.

Reforme v Sloveniji torej niso bile le posledica prizadevanja vladajoče koalicije, temveč rezultat, kot poudarja Abrahamson (2010, 406), specifične »politične kulture, označene z razrednimi kompromisi in razrednimi koalicijami«. Pomembno je poudariti, da se aktivnosti Urada za enake možnosti kot pomembne pokažejo v obdobju, ko v Sloveniji na oblasti ni bilo ene prevladujoče politične sile, ko sindikati niso bili enotnega stališča, ko je vrednotni sistem javnosti združeval tako tradicionalne kot modernistične elemente in je vse naštetu politiki dopuščalo obrat v katerokoli smer. Urad je eden pomembnejših igralcev, ki je v svojih prizadevanjih po umeščanju dimenzije spola v reformne predloge prispeval k današnjemu »modelu« družinskih politik. Čeprav v primeru Urada lahko govorimo o, kot poudarja Jalušičeva (2002, 82), t. i. »državni feministki« oziroma svojevrstni institucionalizirani feministični organizaciji, še vedno velja, da je feministična kritika pristopa virov moči upravičena in da je pozornost v analizah potrebno usmeriti k vlogi ženskega gibanja in na prisotnost žensk v odločevalnih institucijah (npr. Lambert 2008). Analiza namreč dodatno pokaže, da so v primerjanih državah prav ženske tiste, ki znotraj političnih strank zagovarjajo ukrepe na tem področju.

Vidimo, da je medsebojno delovanje institucionalne dediščine socializma, socio-ekonomskih gibanj (predvsem finančnih omejitev) in prevlade »moči« koalicije igralcev, ki so se prizadevali za vpeljevanje enakih možnosti v reforme,³¹⁶ odvrnilo Slovenijo od reform v smeri refamilizma. Slovenska politika se na obravnavanem področju na koncu usmeri k individualističnemu modelu, ki ustvarja dokaj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Opisane razprave in prve obsežnejše reforme v veliki meri usmerjajo tudi prihodnje reforme na obravnavanem področju. Analiza namreč pokaže, da tudi v času prevlade desnosredinske politične opcije, ki je bolj naklonjena familistično usmerjenim ukrepom, slednja ne sprejme radikalnih reform, saj mora upoštevati že utrjene in ustaljene prakse

---

³¹⁶ Tukaj imajo svojevrstno „pospeševalno“ (ne pa odločilno) vlogo tudi predpristopna pogajanja za vstop v EU.

(predvsem v slovenski družbi prevladujoč model dveh hraniteljev družine). Kot opozarja Pfau - Effingerjeva (2009), lahko sprememba oblasti v politični prostor prinese nove ideje, vendar ni dovolj, da javnopolitične spremembe podpirajo samo politične elite, pomembno je tudi, da se spremembe ujemajo s prevladujočo vrednotno usmeritvijo populacije.

Poleg tega, da se javno mnenje v Sloveniji vse bolj nagiba k t. i. modernističnim vrednotam, lahko v zadnjih letih opazujemo tudi določene ideološke premike na strani desnosredinskih političnih strank, saj tudi te začnejo sprejemati dejstvo, da ženske sodelujejo na trgu dela, še vedno pa na dohodek ženske pogosto gledajo le kot na »sekundarni« dohodek družine. Na podporo ženske zaposlenosti z različnimi ukrepi družinske politike začnejo gledati kot na enega od elementov ekonomske rasti in vzdržnosti prihodnjih sistemov socialne varnosti. Kot poudarita Mätzkejeva in Ostnerjeva (2010), sledimo novemu pronatalizmu, ko se družinska politika postavlja v center nove aktivne politike zaposlovanja in se nanjo začinja gledati kot na sredstvo, s katerim bi lahko preprečili morebitno pomanjkanje delovne sile in veščin v prihodnosti.

5.1.2 Hrvaška: vojna, finančne težave, mednarodni igralci in prevlada desnosredinskega HDZ-ja

Hrvaško družinsko politiko označujejo pogoste, nekonsistentne, a hkrati tudi nekorenite spremembe. Podobno kot Slovenija tudi Hrvaška ohrani osnovne lastnosti ukrepov iz socialističnega obdobja, ki jih nadgradi z novimi elementi, primarno usmerjenimi k univerzalni dostopnosti porodniških dopustov in ugodnejšim pogojem za »velike« družine. Analiza pokaže, da Hrvaško tudi danes zaznamuje t. i. obsežen model dveh hraniteljev družine z deljenimi spolnimi vlogami, ki ponuja omejene možnosti za resnično usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti obeh staršev.

Kljub poskusu vpeljave radikalnih sprememb, ki naj bi politiko v sredini 90. let prejšnjega stoletja obrnile v refamilistično smer, na implementacijski ravni predvsem zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ne pride do zasukov in tako lahko reforme zadnjih dvajset let označimo kot dopolnjujoče (več v Streeck in Thelen 2005; Mahoney in Thelen 2010). Pri reformah se namreč ohranijo institucije, podedovane iz socialističnega obdobja, katerim se dodajo le novi elementi (npr. univerzalna dostopnost porodniških dopustov, dodatne denarne podpore za velike družine, podaljšani porodniški dopust v primeru več otrok), ki ne prinesejo pomembnejših sprememb in izboljšav na obravnavanem področju. Kljub podobnim mehanizmom sprememb tako v Sloveniji kot na Hrvaškem pa se državi razlikujeta v temeljni

usmeritvi obravnavanega področja in tudi v okoliščinah, ki so pripeljale do sprememb (glej Sliko 5.28).

K reformam v obeh državah prispeva že omenjena socialistična institucionalna dediščina, dodatne razloge za javnopolitične spremembe na obravnavanem področju na Hrvaškem pa je treba iskati predvsem v pristopih ekonomskih omejitev in zunanjih dejavnikov. Tako na eni strani pride do različnih odločitev (npr. zniževanje podpor, strožji kriteriji upravičenosti, skrajšanje trajanja podpor ...), ki jih teoretiki zajemajo s pomočjo koncepta krčenja države blaginje (npr. Green - Pedersen 2001). Na drugi strani pa se spremembe dogajajo tako pod posrednim pritiskom mednarodnih finančnih agencij kot pod neposrednimi zahtevami EU. K današnjemu naboru ukrepov, usmerjenih k usklajevanju plačanega dela in družinskih obveznosti, pa prispeva tudi dolgo obdobje vladanja desnosredinskega HDZ-ja in njihovo zagovarjanje prebivalstvene politike,³¹⁷ s katero se na družinsko politiko najprej gleda kot na instrument za dvigovanje stopnje rodnosti.

Če na kratko povzamemo glavne spremembe, vidimo, da podobno kot v drugih posocialističnih državah tudi na Hrvaškem po osamosvojitvi pride do redomestifikacijskega določanja vloge žensk, kar predvsem podpirajo desnosredinske politične stranke in cerkvene organizacije/cerkev. Dodatno se v okoliščinah vojne zelo okrepi nacionalistična ideologija, ki v času prvih reform v ospredje prinese razprave o demografski obnovi. To obdobje na Hrvaškem lahko označimo kot obdobje velike politične moči desnosredinskega HDZ-ja, ki je na eni strani s svojim diskurzom ohranjal redomestifikacijsko določanje vloge žensk in retradicionalizacijo hrvaške družbe, na drugi strani pa je bil proces sprejemanja odločitev precej zaprt in ni bilo drugih dovolj močnih igralcev, ki bi njihovim predlogom reform nasprotovali (npr. feministične organizacije/institucije, opozicijske politične stranke, sindikati ...).

Znotraj takšnih okoliščin se uzakoni nekaj familistično usmerjenih ukrepov, vendar se jih večina zaradi finančnih razlogov nikoli ne implementira. Prve reforme na Hrvaškem³¹⁸ tako lahko pojasnimo prav s kombinacijo finančnih težav, dodatno spodbujenih z vojno kot svojevrstno »ovirajočo« spremenljivko, in posrednega neoliberalnega pritiska mednarodnih igralcev. Prve reforme so bile namreč rezultat želje desnosredinske politične opcije in na idejni ravni predvsem posledica prizadevanja za redomestifikacijsko vlogo žensk ter za

---

³¹⁷ Ko govorimo o družinski politiki, so bili na Hrvaškem demografski argumenti vedno v ospredju in vedno je bil poudarek na prebivalstveni politiki (izjema so prva leta po 2000, ko prvič pride do poskusa formuliranja vsestranske družinske politike).

³¹⁸ Neuspeh implementacije familistično usmerjenih ukrepov, ki jih zagovarjajo desnosredinski HDZ in cerkvene organizacije (npr. obvezen plačani triletni porodniški dopust, inštitut matere vzgojiteljice).

spodbujanje »pozitivnih« demografskih trendov, vendar na implementacijski ravni ne pride do sprememb zaradi (ne)posrednih finančnih pritiskov. Z elementom vojne podkrepljene finančne težave na javnopolitično sceno pripeljejo mednarodne finančne agencije, ki s svojimi posojili pogojujejo reforme krčenja socialnih pravic tudi na obravnavanem področju (npr. uvajanje zgornje meje porodniškega nadomestila, uvajanje pavšalnega nadomestila po šestem mesecu porodniškega dopusta ...).

Reforme po letu 2004 so predvsem rezultat prevlade želja desnosredinskega HDZ-ja (pogosto le ene njihove predstavnice), ki v ospredje postavi idejo spodbujanja pozitivnih demografskih trendov, ki naj bi jih dosegli s pomočjo ukrepov, usmerjenih h kompenzaciji stroškov za otroke, predvsem v »velikih« družinah. Glavne reforme so tako usmerjene k ponovnemu uvajanju triletnega plačanega porodniškega dopusta za »velike« družine in pronatalitetnega dodatka. Medtem pa se ustvarjanju ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti ne namenja pozornosti.

Analiza pokaže, da je bil tudi v času teh reform proces sprejemanja odločitev na Hrvaškem precej zaprt za ideje drugih igralcev, poleg tega pa tudi sami niso bili preveč aktivni na tem področju in tudi sami niso aktivno zagovarjali sprememb ali iskali ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti (npr. socialni partnerji, feministične organizacije, Urad za enake možnosti ...). Desnosredinska vlada je v proces sprejemanja odločitev sicer vključevala strokovnjake, vendar selektivno. Iz dokumentov lahko razberemo, da so v pripravo predlogov vključevali predvsem demografe, ki so bili naklonjeni politiki vlade oziroma so se prizadevali predvsem za uvajanje denarnih podpor družinam (iz razprav so bili izključeni strokovnjaki s področja družinske politike, ki so zagovarjali tudi potrebo po razvoju skrbstvenih storitev za otroke).

Zadnje reforme se odvijajo v kontekstu predpristopnih pogajanj k EU in pokažejo, da so spremembe, pomembne z vidika usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (npr. uvajanje deljenega starševskega dopusta), predvsem rezultat zahtev EU oziroma t. i. pozitivne evropeizacije (več v Knill in Lehmkuhl 1999). Glede na minimalno prilagoditev hrvaške zakonodaje evropski in v analizi zaznan konservativen pogled predstavnic desnosredinskega HDZ-ja na vlogo moških in žensk v družinskem življenju je težko trditi, da bi desnosredinska hrvaška vlada sama brez zunanjih pobud vpeljala enako pravico obeh staršev do starševskega dopusta. Tako na to spremembo lahko gledamo le kot na rezultat zunanjega pritiska.

Podobno kot v Sloveniji je tudi na Hrvaškem opazna sprememba v ozadju demografskega diskurza desnosredinskega HDZ-ja. V zadnjem času se za demografskim

diskurzom začnejo pojavljati novi argumenti; če za takšno politiko skozi 90. leta 20. stoletja stojita predvsem nacionalizem in familizem, se jima pri zadnjih reformah pridruži tudi zaskrbljenost nad morebitnim pomanjkanjem delovne sile in vzdržljivostjo sistemov socialne varnosti v prihodnje (oziroma prej omejeni t. i. novi pronatalizem).

5.1.3 Češka: protifeministična dediščina socializma, neoliberalna ideologija in prevlada katoliško-konservativnega KDU-ČSL

Češka se edina med primerjanimi državami odmakne od temeljnih principov politike zgodnjega socialističnega obdobja in se obrne k, kot ga označita Saxonberg in Sirovátka (2007), t. i. refamilizacijskemu modelu družinske politike. Omenjena javna politika ohranja tradicionalne spolne vloge in prinaša zelo omejene možnosti za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, zato so po rojstvu otroka matere večinoma »prisiljene« za daljši čas zapustiti trg dela. Videli smo, da je posocialistična politika na Češkem predvsem rezultat reform na tem področju, ki so se začele že v poznem obdobju socializma. Takoj po razpadu socializma se te spremembe še dodatno utrdijo in kljub nekaterim reformam v zadnjih dvajsetih letih ne pride do sprememb v usmeritvi razvoja politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti.

Kot v primeru prvih dveh držav, tudi tukaj lahko upoštevamo predpostavko pristopa odvisnosti od poti, da prejšnje odločitve vplivajo na prihodnje reforme, poleg tega se tudi na Češkem reforme praviloma odvijajo postopoma in onstran ključnih političnih odločitev. Tako tudi tukaj lahko govorimo predvsem o dopolnjujočih spremembah (več v Streeck in Thelen 2005; Mahoney in Thelen 2010). Videli smo namreč, da se že v drugi polovici socializma, predvsem kot odgovor na negativne demografske trende, podaljšuje plačan porodniški dopust (v začetku ni bil plačan v primeru prvega otroka), do 90. let 20. stoletja pa se vzporedno vzpostavljajo institucije s precej nasprotujočo si logiko – na eni strani vsi starši (primarno matere) postanejo upravičeni do triletnega porodniškega dopusta, na drugi strani pa je država podpirala skrbstvene storitve tudi za otroke pod tretjim letom starosti.³¹⁹

Kot poudarita Streeck in Thelenova (2005, 23), se dopolnjujoče spremembe pogosto predstavijo le kot »amandmaji, ki se na začetku lahko `prodajo` kot izpopolnitev ali popravki obstoječih institucij« in tako ni nujno, da spodkopavajo že obstoječe institucije in izzovejo nasprotovanja zagovornikov »starih« pravil. A ker lahko spremembe delujejo skladno z

---

³¹⁹ Pri tem je bilo iz podatkov o razvoju storitev, ki jih predstavimo pri opisu področja, očitno, da imajo jasli vse manj podpore po uvedbi podaljšanega porodniškega dopusta, za vrtce pa je značilna daleč intenzivnejša rast omrežja.

drugačno logiko, se zna zgoditi, da v prihodnosti bistveno spremenijo razvoj določenega področja. Po razpadu socializma denimo Češka ukine finančno podporo jaslim, ker ji predstavljajo »negativno« dediščino socializma. Zaradi tega iz sistema izginejo kot oblika skrbi, kar dodatno utrdi refamilistično razvojno smer področja. Na isto opozorita tudi Saxonberg in Hašková (2011), ki kot pomemben razlog ukinitve finančne podpore jaslim vidita tudi dejstvo, da so bile te del zdravstvenega in ne izobraževalnega sistema kot vrtci. Če to primerjamo s situacijo v Sloveniji, lahko rečemo, da to ni nujno eden pomembnejših razlogov za ukinitve jasli. Tudi Slovenija je namreč do osamosvojitve obdržala t. i. dualen sistem in so jasli komaj po osamosvojitvi postale enoten del izobraževalnega sistema. Zato moramo razloge na Češkem predvsem iskati v implementaciji triletnega porodniškega dopusta in tudi na ideološki in kognitivni ravni.

Tako kot v ostalih dveh državah spremembe torej težko razložimo samo z notranjimi dejavniki institucionalnih sprememb in analiza pokaže, da tudi drugi dejavniki prispevajo k ohranjanju statusa *quo* na Češkem (glej Sliko 5.28). Na reforme na Češkem, ki se odvijajo skozi 90. leta prejšnjega stoletja, tako lahko gledamo kot na kombinacijo institucionalne in ideološke dediščine socializma, prevlade neoliberalne ideologije in prevlade katoliško-konservativnega KDU-ČSL, ki v tem času edini pokaže resnično zanimanje za obravnavano področje. Pri institucionalni dediščini smo videli, kako vzporednost triletnega porodniškega dopusta in jasli olajša ukinitve finančne podpore jaslim po razpadu socializma. Še posebej pa v okoliščinah, ko je s strani strokovnjakov sprožen diskurz o »škodljivosti jasli« široko sprejet, ko javno mnenje sovпада s takšno politično odločitvijo in ko velja prepričanje, da je najprimernejša oblika skrbi za otroke pod tretjim letom starosti znotraj družine.³²⁰ Ko govorimo o ideološki dediščini socializma, analiza pokaže, da je ta prisotna tudi v zelo močnem protifeminističnem diskurzu. Politika socializma, ki je »emancipirala« ženske skozi njihovo vključevanje na trg dela, sedaj velja za precej negativno; kot nekaj, v kar so bile ženske »prisiljene«. To dodatno utrdi diskurz redomestifikacije žensk, kateremu so bili naklonjeni javnopolitični igralci tega obdobja, vključno z ženskimi organizacijami. Kot opozarja Pfau - Effingerjeva (2009), je pri implementaciji javnopolitične spremembe in za njen kasnejši obstoj pomembna njena skladnost s prevladujočimi vrednotami blaginje.

Takšne razmere so sovpadale z interesi vladajoče konservativno-liberalne ODS, ki je v odpravljanju podpore jaslim in daljšanju porodniških dopustov videla prihranke v sistemu

---

³²⁰ Raziskava iz leta 1979 pokaže, da je 40 % anketirancev verjelo, da mora mati ostati doma z otroki do njihovega tretjega leta starosti, kar 30 % anketirancev pa je menilo, da bi morala mati ostati doma z otrokom do šestega leta starosti (Bauerová in Bártová v Saxonberg in Hašková 2011, 123).

javnih financ, na retorični ravni pa je zagovarjala individualno odgovornost. Razmere so sovpadale tudi z interesi druge koalicijske stranke, katoliškega KDU-ČSL, ki je zagovarjal skrb za otroke pod tretjim letom starosti v družini in s temu namenjenimi ukrepi tudi pogojeval svoj vstop v koalicijo z ODS. Tako se tudi na primeru Češke izkaže, da je poleg diskurzov, skozi katere se ideje oblikujejo (spreminjajo ali ohranjajo), pomembno upoštevati tudi priporočilo Schmidtove (2010c) o vprašanju razmerja moči med javnopolitičnimi igralci.

Čeprav konec 90. let prejšnjega stoletja na oblast pridejo socialdemokrati, ki zagovarjajo nekoliko drugačnejšo politiko, težko rečemo, da so bistveno prispevali k »modelu« obravnavanega področja. Tudi za njihovo politično stranko je značilen precej konservativen pogled, vendar so bili tedaj na ministrstvu, pristojnem za družino, zaposleni ljudje, ki so imeli »socialdemokratski« pogled na obravnavano področje in bi lahko uvedli spremembe. Kljub temu se pokažejo kot precej slabi igralci na obravnavanem področju. Najprej so namreč sestavili manjšinsko vlado, v kateri niso imeli podpore za konkretnejše reforme (eden od vzrokov je tudi slaba finančna situacija), nato pa so bili v koaliciji s KDU-ČSL, za katerega lahko rečemo, da prispeva k ohranjanju statusa *quo* in ne podpre socialdemokratov pri nikakršni reformi, ki bi bila defamilizacijsko usmerjena. Nato pride znova na oblast koalicija, ki jo vodi neoliberalni ODS, in so reforme leta 2008 predvsem rezultat prevlade konservativno-neoliberalne ideologije v političnem prostoru in prizadevanja za zniževanje socialnih stroškov. Še vedno pa ni videti sprememb, ki bi češko politiko na tem področju obrnile v drugo smer.

5.1.4 Primerjalni pogled na odločilne dejavnike reform v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem

Tabela 5.13 na kratko povzame dosedanja spoznanja in izpostavi odločilne dejavnike v primerjanih državah oziroma dejavnike, za katere analiza pokaže, da so v določenih obdobjih prispevali k reformam na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Primerjava potrdi izhodiščno tezo, da so reformi procesi rezultat različne soodvisnosti in dinamike mnogovrstnih dejavnikov. Družbeni kontekst se namreč skozi čas spreminja, skladno s tem pa se spreminjajo tudi igralci v javnopolitičnem prostoru, njihov položaj in moč ter tudi ideje in interesi. Tako kljub na prvi videz podobnim procesom v primerjanih državah vzajemno delovanje dejavnikov, specifičnih za vsako državo, v določenem obdobju pripelje do vsebinsko različnih reform (glej Tabelo 5.13).

Vse tri države gredo skozi postopne spremembe, ki jih najbolj določita institucionalna in ideološka dediščina socializma, vendar pa se države razlikujejo v zaznavanju te dediščine. Kljub začetnemu izbruhu diskurza, ki začne negirati dosežke socialističnega obdobja na

področju družinskih politik tudi v Sloveniji in na Hrvaškem, ti dve državi zadržita ukrepe družinske politike socialističnega obdobja in jih nadgradita. Na Češkem pa ima institucionalna dediščina socializma zelo negativen predznak, predvsem pri vprašanju otroškega varstva. V njihovem javnopolitičnem prostoru tako prevladata izrazit protifeministični diskurz ter diskurz »škodljivosti« jasli in se skrb za otroke posledično umešča v zasebno sfero. Čeprav se institucionalna in ideološka dediščina socializma pokažeta kot pomembna dejavnika posocialističnih reform na obravnavanem področju, pa postane tudi jasno, da sprememb ne moremo pojasniti le s pomočjo notranjih dejavnikov sprememb.

Na reforme obravnavanega področja tako vplivajo tudi strukturne okoliščine, prevladujoča kultura blaginje ter razmerje moči igralcev v javnopolitičnem prostoru posamezne države (glej Tabela 5.13). S tem se predvsem potrdijo predpostavke pristopa virov moči in predhodnih raziskav (npr. Baker 2006; Appleton in Byrne 2003), da so levo usmerjene politične opcije bolj naklonjene defamilizacijskim javnim politikam in zagovarjanju enakih možnosti. Čeprav na primeru Hrvaške in Slovenije lahko vidimo tudi, da prihaja do sprememb v ideologiji desnosredinskih političnih strank, ki za razliko od zgodnjega posocialističnega obdobja začnejo podpirati prisotnost žensk na trgu dela, pri čemer pa pogosto njihov dohodek jemljejo le za sekundarnega. Poleg tega se izkaže, da je feministična kritika tega pristopa upravičena (npr. Lambert 2008) in da je organizirano delovanje žensk pomembno z vidika uvajanja bolj ugodnih pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Na koncu primer Hrvaške potrdi tudi tezo Deacona (1995), da je bil uspeh neoliberalnih prizadevanj mednarodnih finančnih agencij odvisen od strukturnih pogojev v posamezni državi, predvsem pa od stanja javnih financ.

V prvem posocialističnem obdobju utrjena smer razvoja na obravnavanem področju vpliva tudi na poznejše reforme, ki ne prinesejo bistvenih sprememb. Tako kljub dejstvu, da na prelomu tisočletja na Hrvaškem in Češkem na oblast pridejo socialdemokrati, ki so si prizadevali k bolj individualistično usmerjeni politiki, ti niso bili dovolj močan igralec, da bi lahko spremenili razvojno pot v teh dveh državah (res je tudi, da pridejo na oblast v času gospodarskega pešanja in si zato postavijo druge prioritete). Poznejše spremembe pa so bile zopet predvsem rezultat prizadevanja desnosredinskih/konservativnih političnih strank (neredko tudi precej »posebljenih«). Tudi zadnje reforme v Sloveniji so rezultat prizadevanja desnosredinske koalicije, ampak zaradi utrjene in ustaljene individualistične razvojne poti politik usklajevanja, predvsem pa njenega širokega sprejemanja v slovenski družbi, so veliko »mehkejše« od sprva načrtanih (glej Tabela 5.13).

Tabela 5.13: Odločilni dejavniki reform v Sloveniji, na Hrvaškem in Češkem (tabela temelji na predhodni analizi)

SLOVENIJA			
	1990–2000	2001–2004	2005–2008*
<i>družbeni kontekst</i>	institucionalna dediščina socializma finančne omejitve; [„negativni“ demografski trendi]	ohranitev predhodnih institucionalnih ureditev	ohranitev predhodnih institucionalnih ureditev „negativni“ demografski trendi
<i>zunanji dejavniki</i>	[zgledevanje na primere dobrih/slabih praks drugih držav // EU kot pospeševalni dejavnik]	[EU kot pospeševalni dejavnik]	[EU kot argument za reforme]
<i>kultura blaginje</i>	prevlada diskurza enakih možnosti, naložba v socialni kapital, aktivnega očetovstva	diskurz enakih možnosti, naložba v socialni kapital, aktivnega očetovstva	spodbujanje »pozitivnih« demografskih trendov, novi pronatalizem, dajanje izbire staršem
<i>nacionalni igralci</i>	»koalicija« Urada za enake možnosti, levosredinskih političnih strank, socialnih partnerjev in strokovnjakov zagovarja individualistične ukrepe	prevlada levosredinskih političnih strank v strankarski areni	desnosredinska koalicija
HRVAŠKA			
	1990–2000	2001–2003	2004–2010
<i>družbeni kontekst</i>	institucionalna dediščina socializma; gospodarsko pešanje; „negativni“ demografski trendi vojna (nacionalizem, socialne/ekonomske posledice)	delna ohranitev predhodnih institucionalnih ureditev stabilizacija in postopna gospodarska rast	delna ohranitev predhodnih institucionalnih ureditev „negativni“ demografski trendi
<i>zunanji dejavniki</i>	neoliberalne zahteve mednarodnih finančnih agencij (posreden pritisk na obravnavano področje)	neoliberalne zahteve mednarodnih finančnih agencij	zahteve EU
<i>kultura blaginje</i>	[redomestifikacijsko določevanje vloge žensk /retradionalizacija; demografska obnova]	diskurz stabilizacije javnih financ, spodbujanje modela dveh hraniteljev družine in enakih možnosti	spodbujanje »pozitivnih« demografskih trendov (novi pronatalizem), dajanje izbire staršem
<i>nacionalni igralci</i>	desnosredinski HDZ; [katoliške organizacije/cerkev]	levosredinska koalicija	desnosredinski HDZ (poosebljenost); demografi
ČEŠKA			
	1993–2001	2001–2006	2007–2010
<i>družbeni kontekst</i>	delna ohranitev institucionalne dediščine socializma (negativna ideološka zaznamovanost socialistične dediščine)	ohranitev predhodnih institucionalnih ureditev „negativni“ demografski trendi	ohranitev predhodnih institucionalnih ureditev
<i>zunanji dejavniki</i>	[zgledevanje na primere dobrih praks drugih držav]	zahteve EU; [zgledevanje na primere dobrih praks drugih držav]	[zgledevanje na primere dobrih praks drugih držav]
<i>kultura blaginje</i>	protifeministični diskurz, neoliberalna ideologija (individualna odgovornost); redomestifikacijsko določevanje vloge žensk; »škodljivost« jasli; edina primerna oblika skrbi za majhne otroke je v družini	prevlada diskurza »škodljivosti« jasli; edina primerna oblika skrbi za majhne otroke je v družini	dajanje izbire staršem; »škodljivost« jasli; edina primerna oblika skrbi za majhne otroke je v družini
<i>nacionalni igralci</i>	do leta 1998 vladajoča desnosredinska koalicija - katoliško-konservativna KDU-ČSL; [nekateri strokovnjaki (psihologi, pedagogi ...); ženske organizacije]	levosredinska koalicija - katoliško-konservativna KDU-ČSL	desnosredinska koalicija (poosebljenost)

Opombe: Izpostavljeni so samo za posamezno obdobje odločilni dejavniki pri reformah (v oglatih oklepajih - dejavniki, ki so upoštevani v reformah, ampak niso odločilni).

* obdobje zaključimo z letom 2008, ko pride do zamenjave oblasti (potem ni bilo pomembnejših reform, ki bi spadale v časovni okvir disertacije).

6 SKLEPNE UGOTOVITVE IN IZHODIŠČNE TEZE

Čeprav politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti postajajo za oblikovalce javnih politik eden pomembnejših izzivov, jim ti v posameznih državah namenjajo različno pozornost. Tudi odgovori držav nanje se precej razlikujejo, čeprav so na tem področju vse izpostavljene podobnim izzivom. Glavne značilnosti in smer razvoja javnih politik usklajevanja v posamezni državi določimo na podlagi koncepta familizacije/individualizacije (Leitner 2003; Daly 2011) in pokažemo, da se vsaka od primerjanih držav na obravnavanem področju odloči za svojo razvojno pot. Češka se obrne v familistično smer (javna politika počiva na dolgih in slabo plačanih dopustih, v osnovi namenjenih ženskam, skrb za najmlajše otroke pa umešča v zasebno sfero). Hrvaško označi »zmerna individualizacija« (na eni strani najdemo neradodarne starševske dopuste z nizkimi spodbudami za očete, na drugi nezadostno razvito institucionalno otroško varstvo). Slovenija pa medtem podpira individualistično razvojno pot politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (na javnopolitični ravni se podpira tako aktivna vloga obeh staršev kot razvoj institucionalnega varstva otrok in prožnih oblik dela).³²¹ Pri tem je pomembno opozoriti, da so javnopolitični instrumenti, usmerjeni k spodbujanju enakopravne delitve skrbstvenega dela, še vedno precej skromni v vseh treh državah (tudi tukaj ima Slovenija največ uspeha).

Osnovna ideja disertacije je bila na eni strani opozoriti na bistveno različen razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v posocialističnih državah, na drugi pa pokazati, da je njihova razvojna pot rezultat za vsako državo *specifičnega delovanja socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov*. Cilj naloge je bil tudi določiti ključne dejavnike v času reform v posamezni državi, ki prispevajo k bolj ali manj ugodnim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

V analizi potrdimo specifičnost okoliščin, znotraj katerih se odvijajo reforme v primerjanih državah, in zato posocialistične države težko umestimo v enotno skupino držav z enakimi reformami in procesi na obravnavanem področju. Prav različna soodvisnost in dinamika zgodovinskih okoliščin ter socio-ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov namreč ustvarjajo za vsako državo specifično javno politiko. Zaradi tega reform tudi ne moremo razložiti le s pomočjo enega teoretičnega pristopa. Zato se moramo opreti na integrirani pluralistični model (Puljiz in drugi 2005) ter upoštevati družbeni pristop k

---

³²¹ Prav politike, ki najbolj težijo k individualističnemu modelu, omogočajo najbolj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

primerjalni analizi (Maurice in drugi v Crompton in Lyonette 2006, 380). Predvsem pa ne smemo posocialističnih držav obravnavati homogeno; v analizah moramo odstopiti od predpostavk, da se je tranzicija v njih odvijala podobno.

Če rezultate analize primerjamo s predhodnimi raziskavami, prav tako opravljenimi na primeru posocialističnih držav, pa disertacija pokaže na njihovo pomanjkljivost: odmakniti bi se morale od precej pogostega preučevanja sprememb v posocialističnih državah znotraj pristopa odvisnosti od poti (več v Pierson 2000) in se opirati tudi na pristope, ki so uspešnejši pri razlagi sprememb. Kot zelo primeren se izkaže prav model postopnih institucionalnih sprememb Streecka in Thelenove (2005), ki sicer tudi spada v okvir zgodovinskega institucionalizma, ampak opozarja na postopnost in ne na radikalnost sprememb v trenutku t. i. ključnih političnih odločitev.³²² Znotraj pristopa postopnih institucionalnih sprememb pa je pri razlagi reform na obravnavanem področju najbolj uspešen model dopolnjujočih sprememb. To potrди domnevo Haggarda in Kaufmana (2009), ki v trenutku, ko se v literaturi o posocialističnih državah začne prvič resno razmišljati o uporabnosti pristopa postopnih institucionalnih sprememb, poudarita, da bi bile prav dopolnjujoče spremembe lahko pomemben pojasnjevalni okvir na področju družinskih politik v posocialističnih državah.

V povezavi s teoretičnim delom naloge pa analiza pokaže, da za razumevanje razlogov sprememb ni dovolj zgolj opora na predpostavke zgodovinskega institucionalizma. Zaradi prevladujoče usmerjenosti pristopa postopnih institucionalnih sprememb na notranje dejavnike sprememb, ga je potrebno združiti s postavkami diskurzivnega institucionalizma, ki poudarja interaktivni proces med diskurzom in institucionalnim kontekstom in tudi ni izključujoč do predpostavk drugih pristopov, ki razlagajo reforme države blaginje. Videli smo namreč, da se države soočajo s podobnimi socio-ekonomskimi in socio-demografskimi trendi in zunanji pritiski, vendar samo funkcionalistični pristop ali pristop zunanjih dejavnikov težko pojasnita reforme. Skladno s predpostavkami teh pristopov bi vsi igralci morali delovati enotno oziroma bi morali v odgovor na enake/podobne družbene izzive in pritiske implementirati enotne javnopolitične rešitve, a temu ni bilo tako. Socio-ekonomski in socio-demografski izzivi tako pogosto postajajo javnopolitični problem – ko in če jih dominantni igralci definirajo kot javnopolitični problem – na različen način. Kot poudarijo Henninger in drugi (2008, 307), »fiskalni, ekonomski in tudi demografski dejavniki niso izzivi sami za sebe, ampak to postanejo v procesu kolektivne interpretacije, in so lahko v različnem nacionalnem kontekstu uokvirjeni popolnoma drugače«.

---

³²² Analiza pokaže, da so spremembe težko radikalne celo v času močnih „zunanjih šokov,“ kot sta npr. prehod iz enega političnega sistema na drugega ali vojna.

Zaradi tega je potrebno pozornost usmeriti na prevladujoče igralce v času reform, predvsem pa na načine, kako razumejo in interpretirajo izzive, s katerimi se države soočajo na obravnavanem področju ter v interakciji z že obstoječo politiko in prevladujočimi modeli in praksami v javnosti oblikujejo ideje, na osnovi katerih določajo javnopolitične cilje in na koncu tudi reforme. Tu se znova izkaže diskurzivni institucionalizem, ki poudarja zvezo med kontekstom in diskurzom igralcev, vključenih v procese reform, skozi katere se ideje oblikujejo (spreminjajo ali ohranjajo) in prenašajo. Pri tem ga zanima tudi vpogled v reforme, ki jih dajo drugi pristopi. Tudi Schmidtova (2010c, 21) sama poudarja, da »diskurzivni institucionalizem lahko zaide v napačno smer, ko upošteva ideje in diskurz, a izključuje vprašanje moči (beri instrumentalne racionalnosti) in pozicije (beri institucionalne strukture)/.../ ali ko preveč poudarja vlogo idej in diskurza, pozablja, da se 'stvari dogajajo' ali da zgodovinske institucije in kulturni sistemi vplivajo na načine izražanja idej in sporočanja diskurzov«.

Upoštevajoč omenjene teoretske pristope se dotaknemo temeljnega vprašanja disertacije: kaj je botrovalo razvoju različnih javnih politik v primerjanih državah, predvsem pa, kakšne okoliščine prispevajo k prevladujoče familistično in kakšne k prevladujoče individualistično usmerjeni javni politiki. Na procese reform v omenjenih treh državah najbolj vpliva soodvisnost različnih dejavnikov in tako težko enoznačno zaključimo, katere okoliščine prispevajo k pretežno familistično in katere k pretežno individualistično usmerjeni javni politiki oziroma katere okoliščine prispevajo k bolj ugodnim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Vendar pa kljub temu, da so javnopolitične spremembe večinoma rezultat vzajemnega delovanja več dejavnikov in da nobeden od njih sam po sebi ni imel odločilne vloge pri usmerjanju politike na obravnavanem področju, s primerjavo razlik in podobnosti okoliščin reform v izbranih državah lahko nakažemo njihovo morebitno vlogo v procesu reform. V analizi pridobljene ugotovitve na kratko povzamemo sledeč na začetku postavljenim podtezam.

Na začetku disertacije domnevamo, da *politični dejavniki, pri čemer mislimo predvsem na evropeizacijo in na razvoj socialnega partnerstva, pospešujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti*. Čeprav niti v eni primerjani državi obravnavano področje ne zbudi velikega interesa med *socialnimi partnerji*, je njihova vloga v reformah nekoliko drugačnejša. In medtem ko je proces oblikovanja javnih politik na Hrvaškem in Češkem precej zaprt in socialni partnerji tudi niso med pomembnimi javnopolitičnimi igralci, se v Sloveniji sindikatom in delodajalcem omogoči aktivnejše sodelovanje v procesu

oblikovanja rešitev, predvsem v času razprav o triletnem porodniškem dopustu (po tem tudi v Sloveniji ni videti njihove večje aktivnosti na obravnavanem področju, sodelovanje med socialnimi partnerji pa zadnjih nekaj let spremljajo težave).

Težko rečemo, ali bi bila brez njihove podpore današnja situacija drugačna in ali bi Urad za enake možnosti, levosredinske politične stranke in strokovnjaki dobili dovolj podpore za spremembo prvotnega predloga; dejstvo pa je, da ima Slovenija, kjer so socialni partnerji igrali nekoliko aktivnejšo vlogo, danes ugodnejše pogoje na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti. Takšen rezultat nakazuje, da lahko soglašamo s trditvijo, da neokorporativistični tip kapitalizma zagotavlja kompromise pri odločitvah v korist postopnega in uravnoveženega razvoja (Bohle in Greskowits 2007; Fink - Hafner 2011), in trditvijo drugih avtorjev (Glass in Fodor 2007; Lambert 2008), ki menijo, da je podpora družinam večja v državah z močnimi sindikati. Tudi Seeleib - Kaiser in Toivonen (2011) na primeru Nemčije pokažeta, da je vključenost delodajalcev v zadnje reforme na področju družinskih politik med drugim prispevala k ugodnejšim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Dovolj aktivne in dovolj vplivne socialne partnerje torej lahko jemljemo kot dejavnike, ki lahko prispevajo k ugodnejšim pogojem za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Verjetno pa temu ni škodoval niti pluralizem igralcev (in njihovih idej), vključenih v reforme v Sloveniji po osamosvojitvi. Pluralizem omogoči dokaj odprt proces oblikovanja javnih politik, česar ne zasledimo v drugih dveh državah, kjer so bile reforme precej ozko usmerjene.

V primeru *evropeizacije* kot dejavnika spodbude sprememb analiza pokaže, da sam model, ki ga EU predpisuje na obravnavanem področju, državam postavlja le minimalne pogoje. Ker ni bilo visokega neskladja med nacionalno in evropsko ravno, tudi ni bilo potreb po velikih prilagoditvah. Vloga EU je bila v tem primeru precej »nevtralna« in ni nujno pomenila »boljše« politike. Določen vpliv EU prinese na področju uvajanja načela enakih možnosti v zakonodajo (predvsem spodbujanje aktivnega očetovstva), vendar so tudi tukaj zahteve EU prenizke, da bi lahko spremenile prevladujoč »model« v posamezni državi (predvsem pa ne prevladujočega spolnega reda). To potrjuje tezo Börzelove in Rissa (2000; 2003), da je eden temeljnih pogojev za spodbujanje procesa evropeizacije neskladnost med politiko na evropski in nacionalni ravni. Ker so imele primerjane države ukrepe na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v nekaterih segmentih urejene že bolje od zahtev direktiv EU, pride le do manjših pritiskov in zahtev po minimalnih prilagoditvah znotraj že obstoječega sistema.

Pokaže se tudi, da je »moč« EU največja v času predpristopnih pogajanj, ko se odvija t. i. pozitivna integracija in so spremembe pogojene s članstvom v EU. V predpristopni fazi EU poskuša spodbujati tudi nove oblike vladanja, predvsem pa odpirati procese oblikovanja javnih politik. Na tem segmentu ne moremo zanikati vloge EU (čeprav ta ni bila velika), predvsem ne na Češkem in Hrvaškem, za kateri je značilen precej zaprt proces sprejemanja odločitev in kjer so bile administrativne zmožnosti socialnih partnerjev precej nizke. Kljub določenemu napredku, ki ga prinesejo prizadevanja EU, pa se še vedno pogosto zgodi, da so posvetovanja vlade s socialnimi partnerji zgolj formalne narave. Pomembno je opozoriti, da se EU tukaj znajde v dvojni poziciji. Na eni strani predvsem s pomočjo finančnih mehanizmov krepi zmožnosti socialnih partnerjev in spodbuja njihovo sodelovanje tudi na nadnacionalni ravni, na drugi strani pa slabi njihovo pozicijo v nacionalnem javnopolitičnem prostoru, kar je precej očitno v procesu samodejnega povzemanja njenih pravil. Analiza pa nakaže, da to ni le težava v predpristopni fazi pogajanj, predvsem v primeru Slovenije, ki je imela precej razvito sodelovanje med socialnimi partnerji, v zadnjih letih pa se na tem področju sooča s težavami. Na to dodatno opozarja analiza Fink - Hafnerjeve (2011), ki pokaže, da proces globalnega in evropskega povezovanja krepi izvršno oblast na škodo posvetovalne politike, posebej socialnega partnerstva.

Drugi mehanizmi, kot so t. i. mehka zakonodaja ali OMC, postanejo pomembnejši v kasnejši fazi. Na Hrvaškem denimo še vedno primanjkuje ozaveščenosti o npr. barcelonskih ciljih, medtem ko v drugih dveh državah ni tako. Prav v tem primeru se izkaže, da je vpliv EU odvisen predvsem od nacionalnega konteksta. Primera Češke in Slovenije jasno pokazeta, da je v primeru mehkih instrumentov pomembna raven nesoglasja tako na implementacijski kot tudi na ideološki ravni, ter potrdita tezo Radaellija (2000), da prenašanje evropske politike na nacionalno raven poteka brez težav v okolju nizkega neskladja med evropsko in nacionalno ravno. Predvsem pa se pokaže, da je bolj verjetno, da bodo države kot kognitivno sredstvo za reforme uporabljale tista priporočila, ki so jim ideološko bližja, kar potrди postavko dveh avtorjev (Cox 2004; Béland in Cox 2010), da tudi vrednote in preference usmerjajo razumevanje javnopolitičnih problemov in kreiranje javnopolitičnih ciljev.

Eden najmočnejših instrumentov EU na ravni implementacije so finančni mehanizmi. EU lahko skozi usmerjanje finančnih sredstev spodbudi spremembe v državah članicah. Zaradi tega vse tri države okrepijo administrativne zmožnosti socialnih partnerjev in drugih organizacij, poleg tega pa se v Sloveniji in na Češkem implementirajo projekti, predvsem na

ravni podjetij, ki prinašajo ugodnejše pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Vidimo lahko torej, da kljub množičnim mehanizmom vpliva zahteve EU same po sebi ne prinesejo velikih sprememb na področju politik usklajevanja v primerjanih državah. Ob pogledu na vsebino ukrepov, ki jih EU podpira, vidimo, da v svojih zahtevah vse pogosteje na politiko usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti gledajo s produktivističnega zornega kota in tako stremijo k njeni individualistični usmeritvi. Povečini gre le za minimalne zahteve, ki težko spremenijo prevladujoči »model« v posamezni državi in so še vedno zelo odvisne od interpretacije nacionalnih igralcev, ki nanje lahko gledajo tudi kot na negativen dejavnik (npr. Češka).

Čeprav v času oblikovanja (pod)tez nismo predvidevali, da imajo mednarodne finančne agencije kakšno vlogo na obravnavanem področju, predvsem ker jih primerjalna literatura ni štela med pomembne igralce na področju družinskih politik, se na Hrvaškem kot pomemben pokaže tudi *pritisk mednarodnih finančnih agencij* (WB, IMF). Za razliko od drugih dveh držav precej slabše stanje javnih financ Hrvaško sili k iskanju posojil mednarodnih finančnih agencij. V takšnih okoliščinah imajo slednje več uspeha pri reformah (Deacon 1995), kar je očitno tudi na področju družinskih politik na Hrvaškem. Čeprav ni bilo neposrednih pritiskov na zniževanje stroškov na obravnavanem področju, njihov splošni pritisk na zniževanje socialnih stroškov v kombinaciji s slabim stanjem javnih financ pripelje do krčenja pravic tudi tukaj in prepreči implementacijo že uzakonjenih familistično usmerjenih ukrepov.

V eni od postavljenih podtez domnevamo, da *negativni demografski procesi, pod katerimi primarno razumemo zniževanje stopnje rodnosti, maritalne oziroma poročne spremembe in posledično pluralizacijo družinskih potekov, pogojujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti*. Analiza pokaže, da je pomen demografskih procesov v reformah podrejen interesu igralcev, ki prevladujejo v javnopolitičnem prostoru. Pri tem bolj ali manj mislimo le na politične igralce. Ali bodo demografska gibanja eden od argumentov pri reformah in ali bodo ti trendi sploh razumljeni kot nekaj, na kar je potrebno vplivati tudi s pomočjo ukrepov na obravnavanem področju, je torej odvisno predvsem od tega, kdo so prevladujoči igralci v političnem prostoru, koliko pozornosti namenjajo tem trendom in na kakšen način jih interpretirajo in razumejo.

Kljub zelo podobnim socio-demografskim procesom v vseh treh državah, na Češkem socio-demografski dejavniki ne pridejo v ospredje (le obrobno jih izpostavijo

socialdemokrati). Saxonberg (2010a) celo poudari, da imajo odločevalci na Češkem fatalističen pogled na demografska gibanja oziroma jih prepuščajo toku dogodkov. Na Hrvaškem in v Sloveniji so ti dejavniki pri reformah družinskih politik predvsem argument desnosredinskih političnih strank; na Hrvaškem je ta dodatno okrepljen zaradi posledic vojne. V ospredju je najpogosteje stopnja rodnosti, medtem ko druge socio-demografske spremembe niso deležne večje pozornosti (npr. ugodnejši pogoji za enostarševske družine ipd.). Pri preučevanju reform v primerjanih državah se tudi izkaže, da pridejo socio-demografska gibanja v ospredje javnopolitičnih razprav predvsem z namenom upravičevanja familistično usmerjenih ukrepov (predvsem denarnih podpor za »velike« družine) in ne ukrepov, ki naj bi prispevali k ustvarjanju ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.³²³

Na začetku disertacije domnevamo tudi, da *institucionalna dediščina in negativni ekonomski procesi otežujejo razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti*. Analiza reform v primerjanih državah ponudi več dokazov v korist tezi o pomembni vlogi *institucionalne dediščine socializma* (npr. vzpostavljena mreža institucionalnega varstva otrok na Hrvaškem in v Sloveniji, vzporednost triletnega porodniškega dopusta in podpore jaslim na Češkem ...). Videli smo, da prejšnje odločitve v vseh treh državah oblikujejo določena pričakovanja in interese ter omejijo »manevrski« prostor novim reformam, kar domneva zgodovinski institucionalizem (Pierson 2000; Mahoney in Thelen 2010). Primer Česke še pokaže, da je lahko zelo pomembna tudi *ideološka dediščina socializma*, saj prav močna protifeministična ideologija na Češkem po razpadu socializma olajša utrjevanje refamilistične smeri politike. In medtem ko dediščina socializma na Češkem »otežuje« razvoj ugodnejših pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, je na Hrvaškem in v Sloveniji situacija nasprotna in lahko govorimo o pospeševalni vlogi dediščine socializma. Že v socializmu vzpostavljeni pogoji dajo dobro osnovo za dodaten razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti po osamosvojitvi, ki pa so nato zaradi drugih okoliščin v omenjenih državah bolj ali manj uspešne.

Tudi *ekonomski dejavniki* so podrejeni drugim okoliščinam in interpretaciji. Analiza pokaže, da prav slaba finančna situacija na Hrvaškem, ki jo je dodatno otežila še vojna, pripelje do različnih odločitev (npr. zniževanje podpor, strožji kriteriji upravičenosti, skrajšanje trajanja podpor ...), ki jih teoretiki pojasnjujejo s pomočjo koncepta krčenja države

---

³²³ Takšen trend v prihodnje nakazuje t. i. novi pronatalizem, ki ga začnejo izpostavljati desnosredinske politične stranke.

blaginje (npr. Green - Pedersen 2001). Zanimiva pa je dvojna vloga ekonomskih dejavnikov na Hrvaškem: če ti omejijo razvoj ugodnejših politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, pa v prvi fazi po osamosvojitvi hkrati preprečijo refamilizacijsko pot razvoja politike na obravnavanem področju (npr. nezadostnost sredstev za financiranje že uzakonjenih familizacijsko naravnanih ukrepov).

Primeri Slovenije in Češke predvsem pokažeta, da so socio-ekonomska gibanja podrejena interpretaciji. V Sloveniji tako zasledimo razprave o državi blaginje, ki investira v razvoj socialnega kapitala, kar daje prednost ukrepom za usklajevanje in zmanjšuje verjetnost, da se bodo pravice na tem področju nižale. Na drugi strani pa na Češkem v 90. letih prejšnjega stoletja, ko vsi govorijo o »češkem ekonomskem čudu«, pride do ukinitve finančne podpore jaslim in do uvajanja dolgih dopustov, ker je bilo to spoznano za cenejšo možnost. To lahko delno pojasnimo s favoriziranjem gospodarske rasti in z idejo stabilizacije javnih financ (predvsem zato, ker državo zadnjih nekaj let komunizma spremljajo slabe gospodarske razmere). Delno pa razlog leži tudi v neoliberalnem diskurzu vladajočega ODS-a, ki poudarja individualno odgovornost, zagovarja minimalno vlogo države in skrb omejuje na družinsko raven.

S tem pridemo do naslednje podteze, ki domneva, da *razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti otežuje neuskklajenost njihovih ukrepov s prevladujočo ideologijo, prevladujočim vrednotnim sistemom in religioznimi prepričanji*. Pri tej tezi se kot najmočnejša pokaže povezava med igralci in idejami, najočitnejša razlika pa pri političnih strankah. Analiza pokaže, da so bile konservativne/katoliške stranke naklonjene familističnim ukrepom in so, z izjemo Češke, kot enega glavnih ciljev politik pogosteje poudarjale rast stopnje rodnosti; levo usmerjene stranke pa so se medtem nagibale k podpori individualistične politike usklajevanja in so pogosteje zagovarjale enakost med spoloma in podpirale zaposlenost žensk.

Med političnimi strankami na Češkem ne najdemo tako jasne ideologije kot v drugih dveh državah, vendar še vedno ne moremo soglašati s trditvijo Lipsmeyerjeve (2000), da družinskim politikam v posocialističnih državah manjka ideološke komponente. Naše drugačne rezultate lahko delno pojasnimo z drugačno metodologijo, ki smo jo uporabili. Lipsmeyerjeva (2000) namreč upošteva le delež sedežev levo in desno usmerjenih političnih opcij v parlamentu, medtem ko pričujoča analiza več pozornosti nameni idejam, ki jih

politične stranke zagovarjajo,³²⁴ in diskurzom, ki jih slednje sprožajo; predvsem pa moči, ki jo imajo v javnopolitičnem prostoru, in temu, ali sproženi diskurzi sovpadajo s preferencami prebivalstva. To potrди tezo Pfau - Effingerjeve (2009), da je ob implementaciji javnopolitične spremembe pomembno tudi njeno ujemanje s prevladujočo kulturo blaginje, če hočemo, da se bo ta obdržala. Pokaže se, da sprememba oblasti sicer lahko prinese nove ideje v politični prostor, vendar ni dovolj, da javnopolitične spremembe sprejemajo politične elite, pomembno je tudi, da se te ujemajo s prevladujočo vrednotno usmeritvijo in praksami populacije.

Prav zaradi omenjenega interaktivnega procesa je pri ideološkem opredeljevanju strank in drugih javnopolitičnih igralcev pomembno dati težo idejam in diskurzom, ki jih ti nosijo s sabo. Tudi zato, ker analiza pokaže, da se ideološke usmeritve političnih strank lahko spreminjajo. To potrjujejo desnosredinske politične stranke na Hrvaškem in v Sloveniji, ki odstopijo od zagrizenega, v začetku 90. let prejšnjega stoletja sproženega zagovarjanja redomestifikacije žensk in danes na zaposlenost žensk gledajo kot na »produktiven« dejavnik. Opirati se začnejo na t. i. investicijsko perspektivo (Abrahamson 2010, 403), ki poudarja, da so »otroci naša prihodnost«.

Analiza tudi pokaže (predvsem na primeru Slovenije), da je feministična kritika pristopa virov moči upravičena (npr. Lambert 2008) in da je v analizah potrebno upoštevati tudi vlogo ženskega gibanja in prisotnost ter vlogo žensk v odločevalnih institucijah. Kljub neobstoju kritične mase žensk v odločevalnih institucijah v vseh treh državah se prav v Sloveniji, kjer so bili pri reformah aktivnejši in tudi vplivnejši tisti igralci (npr. Urad za enake možnosti, ženske sekcije sindikatov, ženski forumi političnih strank, drugi strokovnjaki), ki so bili bolj dojemljivi za »probleme žensk«, razvijejo tudi bolj ugodni pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti.

Kljub drugačnim pričakovanjem se v analizi religiozna struktura in religioznost prebivalstva v primerjanih državah ne izkažeta za odločilna dejavnika. To pojasnujemo z dejstvom, da prav v državi, ki jo zaznamujeta najvišji delež nevernikov in najmanjša pomembnost religije nasploh, prevladuje najbolj tradicionalno usmerjena politika (in tudi spolni red). Primerjava namiguje, da sama pripadnost katoliški veri in prisotnost cerkve v javnem življenju lahko do neke mere oblikujeta stališča populacije in omogočita predstavnikom cerkve/katoliških organizacij, da s svojim diskurzom oblikujejo ideje tudi v javnopolitičnem prostoru (pri čemer na obravnavanem področju zagovarjajo familistično

---

³²⁴ Na to namiguje tudi analiza Kropivnika in Kustec Lipicerjeve (2012), ki pokaže, da so razlike med programi strank znotraj držav precej velike (celo večje kot razlike med državami).

politiko). Se pa z vidika spodbujanja javnopolitičnih sprememb pokaže, da je veliko pomembnejše, če v političnem prostoru prevladuje dovolj močan igravec, ki zagovarja in promovira vrednote in interese cerkve (npr. KDU-ČSL na Češkem, HDZ na Hrvaškem).

V eni od postavljenih podtez na začetku disertacije domnevamo, *da prisotnost vojne otežuje razvoj politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti*. Če pogledamo z vojno zaznamovano Hrvaško in jo primerjamo z drugima dvema državama, lahko potrdimo postavljeno tezo. Znotraj množičnih posledic (ekonomskih, socialnih, demografskih ...), ki jih pušča vojna, se težko ustvarijo pogoji za ukrepe, ki omogočajo usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Na eni strani takšni ukrepi zahtevajo strategijo vlaganja v socialni kapital in posledično višje socialne stroške, medtem pa analiza pokaže, da okoliščine vojne ustvarjajo številčne ekonomske težave. Stroški sodelovanja v vojni, preskrbe v vojni prizadetih ljudi in po končani vojni stroški preskrbe velikega števila veteranov predstavljajo resne in dolgoročne pritiske na javne finance in na različne sisteme socialne varnosti. Kot poudarita Stubbs in Zrinščak (2007), to ustvarja »ujeto« državo blaginje, ki ima zelo malo manevrskega prostora za spremembe. Poleg tega smo videli, da stabilizacija javnih financ pogosto pripelje do krčenja pravic tudi na obravnavanem področju. To potrди tezo Wilenskyja (v Wilensky 2002, 474), da majhne vojne spodkopavajo tako državo blaginje kot tudi ekonomski razvoj (zniževanje socialnih stroškov, stopnje rasti BDP-ja in rasti brezposelnosti, preprečevanje investicij). Potrди pa tudi rezultate novejših raziskav (Katchanovski 2000; Wilensky 2002; Date-Bah 2003a, 2003b), ki prav tako opozarjajo na negativne demografske in socialne posledice vojne.

Na drugi strani ugodni pogoji za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti terjajo defamilizacijsko usmerjene ukrepe, ki dajejo prednost raznovrstnim podporam, od omogočanja časa za skrb, prek denarnih podpor do skrbstvenih storitev, predvsem pa morajo sprejemati načelo enakih možnosti moških in žensk. Analiza na primeru Hrvaške pa pokaže prav nasprotno: v 90. letih 20. stoletja vojna okrepi nacionalno ideologijo, ki v ospredje na obravnavanem področju postavi demografsko obnovo prebivalstva, znotraj katere se pojavijo ideje, da bodo familistično usmerjeni (in v osnovi denarni) ukrepi in redomestifikacija žensk prispevali k rasti stopnje rodnosti. Da vojna lahko pripelje do nacionalizma, ki v center postavlja preživetje nacije in vlogo žensk omejuje bolj ali manj samo na reproduktivno, pokažejo tudi druge analize (npr. Bracewell 1996; Slapšak 2001). Med negativnimi pa opozorijo tudi na »pozitivne« posledice vojne za položaj žensk, predvsem ko zaradi odsotnosti mož ali partnerjev vstopijo na trg dela in se tako zviša njihova ekonomska

neodvisnost (npr. Date - Bah 2003b). Vendar s tega zornega kota na Hrvaškem ni videti velikih sprememb, verjetno tudi zaradi dejstva, ker so bile ženske precej prisotne na trgu dela že pred vojno.

V disertaciji pridobljene ugotovitve o delovanju obravnavanih dejavnikov oziroma njihovi vlogi v času reform smo povzeli in jih postavili v razmerje do osnovnih lastnosti politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah (glej Sliko 6.29). Videli smo, da ukrepi na področju politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah na eni strani stremijo tako k familizmu kot k individualizmu, na drugi strani pa prednost dajejo »kolektivističnim« interesom (predvsem znotraj paradigme nacionalizma) ali posamezniku (znotraj paradigme liberalizma).

Slika 6.29: Dejavniki v razmerju do osnovnih lastnosti politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (razvrstitev temelji na predhodni analizi)

	FAMILIZEM	INDIVIDUALIZEM
NACIONALIZEM	<ul style="list-style-type: none"> ✓ prisotnost vojne ✓ prevlada konservativnih/katoliških političnih strank ✓ vplivnost katoliških organizacij/cerkve ✓ postavljanje v ospredje „negativnih“ demografskih trendov 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ [novi pronatalizem desnosredinskih političnih strank]
	finančne omejitve insitucionalna/ideološka dediščina	
LIBERALIZEM	<ul style="list-style-type: none"> ✓ prevlada liberalno-konservativnih političnih strank 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ prevlada političnih strank levega centra ✓ žensko gibanje (nevladni sektor/institucionalizirano) ✓ prisotnost žensk v odločevalnih institucijah ✓ vplivnost sindikatov ✓ interes/vključenost delodajalcev ✓ postavljanje enakih možnosti v ospredje ✓ [globalni igralci/evropeizacija]

Dejavnike, kot so prisotnost vojne, prevlada konservativnih/katoliških političnih strank v političnem prostoru, vplivnost katoliških organizacij/cerkve ter poudarek na demografskih trendih lahko povežemo s familistično usmeritvijo politik usklajevanja in tudi politiko, za katero stoji nacionalna ideologija. Na drugi strani pa k individualistično usmerjeni politiki prispevajo dejavniki, kot so prevlada političnih strank levega centra, aktivno žensko gibanje (vključno z institucionaliziranim) in prisotnost žensk v odločevalnih institucijah, vplivnost sindikatov ter interes/vključenost delodajalcev v reforme na obravnavanem področju. Pomemben pa je tudi poudarek na enakih možnostih (moških in žensk v vseh starostnih obdobjih in ne glede na njihov status), ki ga sprejemata tako individualistično usmerjena politika usklajevanja kot ideologija liberalizma. Globalni igralci in sam proces evropeizacije

zagovarjajo/podpirajo individualistično politiko na obravnavanem področju, čeprav se izkaže, da so na tem področju slab igravec in bi težko prinesli »boljšo« politiko, saj so v veliki meri podrejeni nacionalnemu kontekstu in so zato precej odvisni od drugih dejavnikov.

Vidimo, da na obravnavanem področju prisotnost liberalno-konservativnih političnih strank prispeva k familistično usmerjeni politiki, ki v ospredje postavlja individualno odgovornost posameznika ter istočasno zagovarja konservativne elemente, predvsem v odnosu do vloge žensk v družbi. T. i. novi pronatalizem, ki ga začnejo izpostavljati desnosedinske politične stranke (predvsem v Sloveniji in na Hrvaškem), pa napoveduje gibanje k podpori individualistično usmerjenim ukrepom, vendar predvsem zaradi doseganja »pozitivnih« demografskih trendov.

Pri vlogi finančnih omejitev in dediščine socializma so razmere zelo odvisne od zaznavanja in interpretacije teh dejavnikov. Tako se dediščina socializma v primeru Slovenije in Hrvaške izkaže kot »pospeševalni« dejavnik, ki naj bi prispeval k bolj ugodnim pogojem usklajevanja in individualistično usmerjeni politiki; na Češkem pa za »ovirajoč« dejavnik in za pobudnika t. i. refamilistično usmerjenih reform. Težko tudi z gotovostjo trdimo, da npr. slabe finančne razmere ustvarjajo manj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Predvsem tega ne moremo trditi danes, ko vidimo, da se na to politiko začenja gledati kot na »aktivirajočo« politiko oziroma na politiko, ki spodbuja tudi gospodarsko konkurenčnost in rast. Socio-ekonomska gibanja so tako precej podrejena interpretaciji in je zato manj verjetno, da se bodo države, ki na družinske politike gledajo z vidika socialnega vlaganja ali iz že omenjenega produktivističnega zornega kota, nagibale k manj ugodnim pogojem za usklajevanje. V državah s prevladujočim neoliberalnim diskurzom temu pač ni tako.

Upoštevajoč dinamičen vidik ter lastnosti politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, predvsem pa vzajemno delovanje dejavnikov v posameznih obdobjih reform, na Sliko 6.30 uvrstimo preučevane države. Ko govorimo o njihovem prevladujočemu »modelu« politik usklajevanja, lahko vidimo, da postopnost reform v zadnjih dvajsetih letih njihovega položaja bistveno ne spreminja; na drugi strani pa se izkaže, da reforme niso brez posledic in, čeprav postopno in počasi, preusmerjajo politiko.

Slika 6.30: Položaj Slovenije, Hrvaške in Češke glede na značilnosti javnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (razvrstitev temelji na predhodni analizi)

	FAMILIZEM	INDIVIDUALIZEM
NACIONALIZEM	<p>Hrvaška 1 [institucionalna dediščina socializma // vojna // nacionalizem, redomestifikacija in retradicionalizacija // „negativni“ demografski trendi // finančne omejitve // neoliberalna prizadevanja mednarodnih organizacij // desnosredinska vlada (katoliška cerkev/organizacije)]</p>	<p>Hrvaška 2 [finančne omejitve // neoliberalna prizadevanja mednarodnih organizacij // levosredinska vlada (enake možnosti)]</p> <p>Hrvaška 3 [„negativni“ demografski trendi // novi pronatalizem // desnosredinska vlada // EU]</p>
LIBERALIZEM	<p>Češka 1 [protifeministična dediščina // neoliberalna ideologija, „škodljivost“ jasli, redomestifikacija žensk // neoliberalno-konservativna koalicija (KDU-ČSL)]</p> <p>Češka 2 [„škodljivost“ jasli // šibka socialdemokratska vlada, v drugi polovici tega obdobja v koaliciji s katoliško-konservativno KDU-ČSL]</p> <p>Češka 3 [„škodljivost“ jasli, dajanje izbire // neoliberalno-konservativna vlada]</p>	<p>Slovenija 1 [institucionalna dediščina socializma // finančne omejitve // redomestifikacija žensk vs. enake možnosti // „interesna koalicija“]</p> <p>Slovenija 3 [„negativni“ demografski trendi // novi pronatalizem in dajanje izbire // desnosredinska vlada]</p> <p>Slovenija 2 [enake možnosti in vlaganje v socialno državo // levosredinska koalicija // (EU)]</p>

Opomba: številke poleg imena države označujejo na začetku določena časovna obdobja: 1 = 90. leta 20. stoletja; 2 = prva polovica 2000–2010; 3 = druga polovica 2000–2010. Poleg imena države v določenem časovnem obdobju so izpostavljeni za posamezno obdobje odločilni dejavniki pri reformah.

Slovenija se je tako na začetku 90. let 20. stoletja znašla na svojevrstnem razpotju. Tedaj je politika na obravnavanem področju vsebovala tudi določene elemente familizma, kasneje na začetku tisočletja pa so reforme prispevale k uvrstitvi Slovenije med države, ki podpirajo individualistično politiko usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti in pri tem poudarjajo tudi enake možnosti. Čeprav se v zadnjem obdobju skozi na novo uvedene ukrepe bolj poudarja demografski vidik, ta ni tako močan, da bi lahko bistveno spremenil položaj Slovenije. Hrvaška je bila po osamosvojitvi glede javnopolitičnih instrumentov, s katerimi je razpolagala na obravnavanem področju (z izjemo slabše razvite mreže institucionalnega otroškega varstva in vezanjem pravic na obravnavanem področju na status zaposlenosti), v precej podobni situaciji kot Slovenija. Prve reforme v samostojni državi pa so bile precej familistične in v prvi plan postavijo nacionalistično ideologijo. Slednja je danes sicer na obravnavanem področju še vedno prisotna v demografskem diskurzu, vendar na začetku tisočletja uzakonjeni ukrepi Hrvaško počasi usmerjajo k individualistični politiki. Češko politiko pa na obravnavanem področju najbolj zaznamujeta familizem in konservativni liberalizem, ki na eni strani poudarjata individualno odgovornost, na drugi pa na položaj žensk na trgu dela gledata dokaj konservativno. Reforme sicer malo popustijo pri pogledu na

vlogo žensk, predvsem glede njihovega sodelovanja na trgu dela, in začnejo uvajati nekoliko fleksibilnejše dopuste, ki bi lahko prispevali k zgodnejšem vključevanju staršev (oziroma mater) na trg dela, še vedno pa ni videti napredka na področju otroškega varstva, zato Češka ostaja znotraj istega »modela« javne politike usklajevanja.

Če še enkrat preletimo okoliščine, ki so pripeljale do bistveno različnih politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti v primerjanih državah, so te rezultat različne soodvisnosti in dinamike medsebojnega delovanja več dejavnikov, specifičnih za vsako posamezno državo (glej Sliko 6.30). Slovenijo denimo od refamilistične poti reform odvrne medsebojno delovanje institucionalne dediščine socializma, socio-ekonomskih gibanj in prevlade »moči« interesne koalicije igralcev (strokovnjaki, Urad za enake možnosti, socialni partnerji in levosredinske politične stranke, predvsem ženske sekcije ...), ki si pri reformah prizadevajo za spoštovanje načela enakih možnosti. Kasnejše reforme po letu 2004 pa so bolj ali manj rezultat prizadevanj desnosredinske koalicije in njihovega izpostavljanja potrebe po »pozitivnih« demografskih trendih. A zaradi utrjene in ustaljene individualistične razvojne poti politik usklajevanja, predvsem njenega širokega sprejemanja v slovenski družbi, so te manj radikalne od predvidenih in ne odvrnejo Slovenije od že začrtane individualistične poti.

S kombinacijo izrazitih finančnih težav, dodatno okrepljenih zaradi vojne kot svojevrstne »ovirajoče« spremenljivke, in posrednega neoliberalnega pritiska mednarodnih igralcev pa lahko pojasnimo prve reforme na Hrvaškem ali bolje rečeno neuspeh implementacije precej familistično usmerjenih ukrepov, ki so jih zagovarjali desnosredinski HDZ in cerkvene organizacije. Prve reforme so bile rezultat volje desnosredinske politične opcije, na idejni ravni pa predvsem posledica prizadevanj za redomestifikacijsko vlogo žensk in za spodbujanje »pozitivnih« demografskih trendov. Vendar analiza pokaže, da na implementacijski ravni zaradi posrednih in neposrednih finančnih pritiskov ne pride do sprememb. Tudi zadnje reforme so v večji meri rezultat prizadevanj desnosredinskega HDZ-ja in njihove ideje, da bodo z denarnimi podporami, prvenstveno usmerjenimi k velikim družinam, prispevali k rasti stopnje rodnosti. Del zaslug zanje lahko pripišemo tudi zahtevam EU. Tudi reforme na Češkem so posledica širokega kroga dejavnikov, nanje pa lahko predvsem gledamo kot na rezultat kombinacije institucionalne in ideološke dediščine socializma, prevlade neoliberalne ideologije in interesa katoliško-konservativne KDU-ČSL, ki po osamosvojitvi edina pokaže resnično zanimanje za obravnavano področje.

7 ZAKLJUČEK

Čeprav usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti postaja eden pomembnejših izzivov za posameznike in družine v sodobnih družbah, analiza pokaže, da mu države oziroma javnopolitični odločevalci namenjajo različno pozornost. To je posledica tako različnih (nad)nacionalnih strukturnih okoliščin in institucionalnih ter ideoloških dediščin kot tudi prevladujočih kulturnih norm in interesov. Države zato razvijajo različen nabor javnopolitičnih ukrepov, s katerimi omogočajo bolj ali manj ugodne pogoje za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Razlikujejo se glede na najbolj zaželeno »lokacijo« skrbi in glede tega, kakšen spolni red želijo podpirati s svojimi javnopolitičnimi ukrepi.

Reforme v primerjanih državah se zato gibajo med dvema skrajnostma: familistično usmerjeno politiko, ki s pomočjo dolgih in praviloma materam namenjenih porodniških/starševskih dopustov uvršča skrb v družino, in defamilistično oziroma individualistično usmerjeno politiko, ki defamilizira skrb ter hkrati podpira aktivno vlogo obeh staršev (skozi radodarne skrbstvene dopuste, usmerjene k obema staršema, in subvencionirano otroško varstvo). Primer Češke jasno pokaže, da familistično usmerjene politike nudijo omejene možnosti za resnično usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti (predvsem za ženske z majhnimi otroki) in vzdržujejo tradicionalni spolni red. Hkrati pa nekaj slabosti kažejo tudi individualistično usmerjene reforme, prisotne predvsem v Sloveniji in v manjšem obsegu na Hrvaškem, ki se sicer z vidika omogočanja pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti pokažejo za najbolj uspešne.

Tudi države, ki pri reformah poudarjajo tudi dimenzijo enakih možnosti (v našem primeru Slovenija, drugače pa predvsem skandinavske države), še vedno uvajajo »model« politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, ki omogoča le delno enakost med spoloma. Avtorji v literaturi ta pojav pogosto opisujejo kot »nepopolno (spolno) revolucijo« (npr. Esping - Andersen 2009; Saraceno 2011). Države sicer naredijo korak naprej in z uzakonjenimi ukrepi omogočajo sodelovanje obeh staršev na trgu dela, vendar so še vedno slabo učinkovite v zasebni sferi posameznika. Kljub določenim spremembam na področju delitve skrbi za otroke, ki jih prinašajo uzakonjeni ukrepi (kot so kvote za očete ali očetovski dopust), se nesimetrična delitev skrbstvenega dela med spoloma nadaljuje. Poleg tega raziskave še vedno ugotavljajo (npr. Kanjuo Mrčela in Černigoj - Sadar 2012) večjo diskriminacijo žensk na trgu dela in da se ženske zaradi starševstva še vedno pogosteje kot moški soočajo z negativnimi izkušnjami pri zaposlovanju in na delovnem mestu (npr. težave

pri iskanju zaposlitve, težave pri napredovanju, težave v odnosih z nadrejenimi in kolegi v službi, odpoved pogodbe o zaposlitvi ...).

Jasno je torej, da imajo negativne učinke tudi te javne politike, ki jih danes izpostavljamo kot primere dobre prakse. Predvsem zato, ker še vedno premalo pozornosti posvečajo delitvi skrbstvenega dela v zasebni sferi. V času globalizacije in tesnejšega ekonomskega povezovanja pa se poleg tega začneja k vprašanju razdelitve plačanega in neplačanega dela med družinami, državo in spoloma vse močneje pristopati precej instrumentalno. Politike usklajevanja vse bolj postajajo samo »produktiven« dejavnik. Problematika usklajevanja se namreč tako v EU kot v državah članicah na javnopolitičnem dnevnem redu močneje upošteva šele tedaj, ko naj bi prispevala k drugim ciljem. Predvsem k rasti (ženske) zaposlenosti, vlaganju v socialni kapital, vzdržnosti sistemov socialne varnosti, rastoči stopnji rodnosti in zniževanju revščine. Dimenzija kakovosti (družinskega) življenja pa medtem ostaja precej zapostavljeno področje delovanja.

To se dogaja kljub temu, da imajo ukrepi na tem področju na evropski ravni zadnjih nekaj let prevladujočo podporo znotraj širše paradigme vlaganja v socialno državo. Morelova in drugi (2012) namreč poudarjajo, da morajo ukrepi poleg aktivacijske dimenzije upoštevati dimenziji enakosti in kakovosti ter zagotavljati določeno socialno varnost. A sodobni trendi kažejo, da države pod naraščajočimi ekonomskimi pritiski³²⁵ pri planiranju ukrepov na tem področju upoštevajo »aktivacijsko« komponento, vendar pa na škodo dimenzije enakosti in dimenzije kakovosti. O tem pričajo aktualne razprave o krčenju pravic na obravnavanem področju (kar se bo predvsem odrazilo na dimenziji enakosti med spoloma) ali o opuščanju standardov kakovosti v predšolskih institucijah in razvijanju cenejših, alternativnih storitev za otroke (kar se bo odrazilo tako na dimenziji enakosti kot na dimenziji kakovosti).

Javne politike usklajevanja se torej vse pogosteje ne zavedajo dovolj dimenzij enakosti in kakovosti, kar bi lahko olajšalo neoliberalna prizadevanja na tem področju, poleg tega pa se malo ali pa sploh ne ukvarjajo z drugimi težavami posameznikov v družbi. Težave posameznikom povzročajo poostrene zahteve iz plačanega dela, nestalnost zaposlitve, v zakonodaji premalo upoštevani različni življenjski stili in cikli ter predvsem dejstvo, da se potreba po skrbi ne konča v obdobju zgodnjega otroštva in je prisotna skozi celotno življenje posameznika. To zadnje v starajoči se družbi napoveduje vedno večje težave. Raziskave (npr.

---

³²⁵ Ekonomske pritiske na eni strani ustvarja že omenjeno tesnejše ekonomsko sodelovanje (pri čemer se pokaže, da doseganje EMU ciljev ter potreba po konkurenčnosti nacionalne vlade sili tudi v zniževanje socialnih stroškov in slabljenje redistribucijske funkcije javnih financ), na drugi strani pa jih dodatno zaostrojeta aktualni gospodarska in finančna kriza.

Dobrotić in Laklija 2009) namreč kažejo, da postaja z vidika usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti potreba po skrbi za starejše vse večji problem, vendar mu primerjane države še vedno ne namenijo dovolj pozornosti. V razmerah vse večjega pomanjkanja na področju skrbi raziskave (npr. Hrženjak 2012) kažejo, da države na tem področju pravzaprav spodbujajo družinsko skrb oziroma premeščajo skrb za starejše v zasebno sfero in tako puščajo, da se skrbstvene storitve prosto razvijajo na trgu. Tržnih cen storitev pa si veliko ljudi ne more privoščiti, kar pripelje do tega, da so posamezniki pogosto »prisiljeni« storitve kupovati na neformalnem trgu. To še dodatno pripomore h krepitvi družbene polarizacije, na kar opozarja tudi Esping - Andersen (2009) in poudari, da so pri tem najbolj prikrajšane »manj privilegirane« ženske in njihove družine.

Ta problem se bo še poglobil, če o njem ne bomo začeli premišljevat dovolj zgodaj in iz različnih zornih kotov. Lewisova (2007) namreč opaža, da se je politika na evropski ravni ujela v zanko s tem, ko spregleda in premalo ceni neplačano skrbstveno delo, hkrati pa z veliko lahkoto zagovarja koncept aktivnega staranja in s tem daljšo prisotnost ljudi na trgu dela. Ob tem pa pozablja na dejstvo, da je – čeprav oslabela – medgeneracijska pomoč še vedno značilna za veliko evropskih držav (predvsem v primeru skrbi). Tudi naša analiza pokaže, da EU v zadnjem obdobju na področje politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti gleda vse bolj zadržano. Če so bile omenjene politike nekoč del vsakdanjega dnevnega reda enakih možnosti, se danes na mizi znajdejo le v povezavi s politikami zaposlovanja, katerim služijo zgolj kot ena izmed opor. Znotraj takšnega pristopa so predvsem namenjene iskanju defamilizacijskih oblik skrbi, analiza pa pokaže, da se malo pozornosti posveča težavam, ki jih te politike prinašajo s seboj. Bodisi zaradi njihovih visokih finančnih stroškov ali pa zaradi različnih preferenc in vrednot posameznikov v različnih družbah.

Prihodnje politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti se bodo torej morale dotakniti veliko odprtih vprašanj. Za njihovo uspešnost pri omogočanju resničnih možnosti usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti vsakemu posamezniku pa je ključno dvoje: pri skrbi bo potrebno še intenzivneje poudarjati odgovornost obeh staršev (predvsem z uvajanjem finančno podprtih in obsežnejših kvot za očete/očetovskih dopustov) in poudarjati prednosti porazdelitve skrbi na oba starša (kar ni več samo izbira, temveč tudi odgovornost). Pomembno pa bo najti odgovor tudi na druge že omenjene težave, s katerimi se posamezniki soočajo (npr. vse večje zahteve delodajalcev, skrb za starejše ...), in zagotoviti poenoteno financiranje in administracijo, predvsem pri skrbstvenih storitvah. Čeprav to ni bil

neposreden predmet disertacije, se namreč predvsem na področju otroškega varstva pokažejo regionalne razlike pri dostopnosti pravice do otroškega varstva. S tem problemom se sicer srečujejo v vseh treh državah, vendar pa so negativne posledice neprimerne decentralizacije storitev, ki ji ni sledila tudi ustrezna preusmeritev resursov na lokalno raven, najbolj izražene na Hrvaškem in Češkem. Slednji ne le da nimata enotno razvite mreže institucionalnega otroškega varstva (kar je predvsem rezultat ekonomske moči posamezne lokalne skupnosti), uzakonjenih nimata niti enotnih kriterijev subvencioniranja javnih storitev. Če uporabimo besede Kazepova (2008, 268), takšne politike povzročajo »različne pokrajine pravic (in dolžnosti), ki ustvarjajo neenake državljane«.

Na podlagi vsega zapisanega lahko zaključimo, da gre za področje, ki zahteva strategijo vlaganja v socialno državo in posledično povzroča rast socialnih stroškov, posebej če želimo, da bodo politike usklajevanja tudi uspešno implementirane. To pa zahteva odmik od njene, danes precej zastopane, zgolj instrumentalne vloge. Na to opozarjajo tudi Morelova in drugi (2012), ki trdijo, da prevelika usmeritev k aktivaciji, brez upoštevanja dimenzij kakovosti in enakosti ter zagotavljanja ustrezne varnosti, lahko pripelje le do »preoblečenega neoliberalizma«. Ker analiza pokaže, da je v času soočanja držav z ekonomskimi pritiski (in ko te postajajo vse bolj odvisne od mednarodnih posojil) na obravnavanem področju težko zagovarjati »boljše« pravice, lahko predvidevamo, da bo tukaj vsaj nekaj časa izjemno težko doseči tako nove ukrepe kot ohranjati že obstoječe. Predvsem v tistih državah, ki so že doslej zaostajale pri zagotavljanju ugodnih pogojev za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti. Da bo ta naloga izjemno težka, lahko domnevamo tudi na podlagi našega dognanja, da z nadnacionalnim povezovanjem (ki pospešuje učinkovitost in rast za ceno enakosti in kohezije) slabi vloga posvetovalne politike, ki pa se je predvsem v Sloveniji izkazala za enega pomembnejših dejavnikov pri postopnem razvoju obravnavanega področja in ohranjanju že pridobljenih pravic.

8 LITERATURA

- Abrahamson, Peter. 2010. Continuity and consensus: governing families in Denmark. *Journal of European Social Policy* 20 (5): 399–409.
- Ackers, Peter. 2003. The work-family balance from the perspective of economic policy actors. *Social Policy & Society* 2 (3): 221–229.
- Aidukaite, Jolanta. 2009. Old welfare state theories and new welfare regimes in Eastern Europe: challenges and implications. *Communist and Post-Communist Studies* 42 (1): 23–39.
- Akrap, Anđelko, Tomislav Ridzak, Nenad Pokos, Dražen Živić in Ivan Čipin. 2003. *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Anderson, Karen M. 2001. The Politics of Retrenchment in a Social Democratic Welfare State: Reform of Swedish Pensions and Unemployment Insurance. *Comparative Political Studies* 34 (9): 1063–1091.
- Anxo, Dominique, Colette Fagan, Inmaculada Cebrian in Gloria Moreno. 2007. Patterns of Labour Market Integration in Europe - A Life Course Perspective on Time Policies. *Socio-Economic Review* 5 (2): 233–260.
- Appleton, Louise in Paul Byrne. 2003. Mapping relations between family policy actors. *Social Policy & Society* 2 (3): 211–219.
- Aspalter, Christian. 2008. The welfare state in cross-cultural perspective. *International Social Work* 51 (6): 777–789.
- Aspalter, Christian, Kim Jinsoo in Park Sojeung. 2009. Analysing the Welfare State in Poland, the Czech Republic, Hungary and Slovenia: An Ideal-Typical Perspective. *Social Policy & Administration* 43 (2): 170–185.
- Bagić, Dragan. 2010. *Industrijski odnosi u Hrvatskoj: društvena integracija ili tržišni sukob*. Zagreb: TIM press d. o. o.
- Baker, Maureen. 2006. *Restructuring family policies: convergences and divergences*. Toronto, Buffalo in London: University of Toronto Press.
- Baldock, John. 1999. Culture: The Missing Variable in Understanding Social Policy. *Social Policy & Administration* 33 (4): 458–473.
- Balut, Aleš in Ladislav Cabada. 2000. Post-komunistične stranke: primerjava razvoja Zveze komunistov Slovenije in Komunistične stranke Čehoslovaške. *Teorija in praksa* 37 (4): 749–766.
- Baran, Jelena, Ivana Dobrotić in Teo Matković. 2011. Razvoj institucionaliziranog predškolskog odgoja u Hrvatskoj: promjene paradigme ili ovisnost o prijedenu putu? *Napredak* 152 (3–4): 521–540.
- Barnett, Kathleen in Caren Grown. 2004. Gender Impact of Government Revenue Collection: the Case of Taxation. Dostopno prek: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&task=doc_download&gid=150&Itemid=189 (29. maj 2011).
- Bebler, Anton. 2001. Desetletje graditve demokratičnega političnega sistema v samostojni Sloveniji. V *Slovenska država ob deseti obletnici*, ur. Drago Zajc, 44–51. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2002. Slovenia's smooth transition. *Journal of Democracy* 13 (1): 127–140.

- Béland, Daniel in Jacob S. Hacker. 2004. Ideas, private institutions and American welfare state "exceptionalism": the case of health and old age insurance, 1915–1965. *International Journal of Social Welfare* 13 (1): 42–54.
- Béland, Daniel. 2005. Ideas and Social Policy: An Institutional Perspective. *Social Policy & Administration* 39 (1): 1–18.
- 2007. Ideas and Institutional Change in Social Security: Conversion, Layering, and Policy Drift. *Social Science Quarterly* 88 (1): 20–38.
- 2009. Ideas, institutions, and policy change. *Journal of European Public Policy* 16 (5): 701–718.
- Béland, Daniel in Robert H. Cox. 2010. Ideas and Politics. V *Ideas and Politics in Social Science Research*, ur. Daniel Béland in Robert H. Cox, 1–26. Oxford and New York: Oxford University Press. Dostopno prek: <http://faculty-staff.ou.edu/C/Robert.H.Cox-1/00%20Introduction%20Final.pdf> (26. april 2010).
- Bertola, Giuseppe. 2010a. Social and Employment Policy in the EU and in the Great Recession. *European Policy Analysis* 11. Dostopno prek: http://www.sieps.se/sites/default/files/2010_11epa_ny_0.pdf (15. januar 2012).
- 2010b. Inequality, integration, and policy: issues and evidence from EMU. *Journal of Economic Inequalities* 8 (3): 345–365.
- Billari, Francesco C. 2005. Europe and its Fertility: From Low to Lowest Low. *National Institute Economic Review* 194: 56–73.
- Blokker, Paul. 2004. Ideas, Culture, and History in Transition Studies. *Czech Sociological Review* 40 (6): 869–878.
- 2005. Post-Communist Modernization, Transition Studies, and Diversity in Europe. *European Journal of Social Theory* 8 (4): 503–525.
- Boh, Katja in Nevenka Černigoj - Sadar. 1992. *Childhood as a Social Phenomenon – National Report Yugoslavia*. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Bohle, Dorothee in Béla Greskovits. 2007. Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe. *West European Politics* 30 (3):443–466.
- Börzel, Tanja A. in Thomas Risse. 2000. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. *European Integration Online Papers* 4 (15): 1–24. Dostopno prek: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm> (22. julij 2008).
- 2003. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. V *The Politics of Europeanization*, ur. Kevin Featherstone in Claudio M. Radaelli, 57–82. Oxford: Oxford University Press.
- Bošnjak, Vesna. 1973. Razvoj socijalne zaštite od 1945–1965 godine. *Socijalni rad* 13 (3–4): 5–10.
- Bracewell, Wendy. 1996. Women, motherhood, and contemporary Serbian nationalism. *Women's Studies International Forum* 19 (1–2): 25–33.
- Bradshaw, Jonathon, John Ditch, Hilary Holmes in Peter Vilhiteford. 1993. A Comparative Study of Child Support in Fifteen Countries. *Journal of European Social Policy* 3 (4): 255–271.
- Bradshaw, Jonathan in Aksel Hatland. 2006. *Social policy, employment and family change in comparative perspective*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.

- Brown, Dana L. 2007. Persistent unemployment and passive policies: politics and institutional change in post-communist Poland. *Human Relations* 60 (10):1467–1491.
- Caiazza, Amy. 2002. Does Women's Representation in Elected Office Lead to Women-Friendly Policy? *Institute for Women's Policy Research Publication 1910*. Dostopno prek: <http://lilt.ilstu.edu/gmclass/pos138/articles/womensrep.pdf> (21. april 2011).
- Campbell, John L. 1998. Institutional analysis and the role of ideas in political economy. *Theory and Society* 27 (3): 377–409.
- 2002. Ideas, Politics, and Public Policy. *Annual Review of Sociology* 28: 21–38.
- Castles, Francis G. 2002. Developing new measures of welfare state change and reform. *European Journal of Political Research* 41: 613–641.
- Centar za žene Rosa. 2011. *Raskol na ženskoj sceni u Hrvatskoj*. Dostopno prek: <http://www.women-war-memory.org/hr/razdor/show/59/> (15. oktober 2011).
- Cerami, Alfio. 2009. Mechanisms of Institutional Change in Central and Eastern European Welfare State Restructuring. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuyse, 35–52. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Cerami, Alfio in Pieter Vanhuyse. 2009a. *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- 2009b. Introduction: Social Policy Pathways, Twenty Years after the Fall of the Berlin Wall. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuyse, 1–16. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- CESI. 2011. *Muškarci i rodna ravnopravnost u Hrvatskoj*. Dostopno prek: http://www.cesi.hr/attach/_i/istrazivanje_muskarci_i_rodna_ravnopravnost_u_hrvatskoj.pdf (25. oktober 2011).
- Chapon, Séverine in Chantal Euzéby. 2006. Prema konvergenciji europskih socijalnih modela. V *Socijalna država u 21. stoljeću – privid ili stvarnost?*, ur. Siniša Zrinščak, 141–160. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Clasen, Jochen in Daniel Clegg. 2007. Levels and levers of conditionality: measuring change within welfare states. V *Investigating Welfare State Change: the "Dependent Variable Problem" in Comparative Analysis*, ur. Jochen Clasen in Nico A. Siegel, 166–197. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- Clasen, Jochen in Nico A. Siegel. 2007. Comparative welfare state analysis and the "dependent variable problem". V *Investigating Welfare State Change: the "Dependent Variable Problem" in Comparative Analysis*, ur. Jochen Clasen in Nico A. Siegel, 3–12. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- Clayton, Richard in Jonas Pontusson. 1998. Welfare-State Retrenchment Revisited: Entitlement Cuts, Public Sector Restructuring, and Inegalitarian Trends in Advanced Capitalist Societies. *World Politics* 51 (1): 67–98.
- Clemens, Elisabeth S. in James M. Cook. 1999. Politics and institutionalism: explaining durability and change. *Annual Review of Sociology* 25: 441–466.
- Council of Europe. 2005. *Recent demographic developments in Europe 2004*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/demographic_year_book/2004_Edition/Default.asp#TopOfPage (15. oktober 2007).

- Cox, Robert. 2004. The Path-dependency of an Idea: Why Scandinavian Welfare States Remain Distinct. *Social Policy & Administration* 38 (2): 204–219.
- Crompton, Rosemary. 2001. Gender restructuring, employment, and caring. *Social Politics* 8 (3): 266–291.
- Crompton, Rosemary in Clare Lyonette. 2006. Work-life »Balance« in Europe. *Acta Sociologica* 49 (4): 379–393.
- Crowley, Stephen in Miroslav Stanojević. 2009. *Varieties of Capitalism, Power Resources, and Historical Legacies: Explaining the Slovenian Exception* (Annual Meeting of the American Political Science Association, Toronto, Kanada, 3–6. september 2009).
- 2011. Varieties of Capitalism, Power Resources, and Historical Legacies: Explaining the Slovenian Exception. *Politics & Society* 39 (2): 268–295.
- CZ-1 predstavnik/ca sindikatov
- CZ-2 predstavnik/ca združenja delodajalcev
- CZ-3 predstavnik/ca združenja delodajalcev
- CZ-4 strokovnjak/inja za socialno partnerstvo in politične stranke
- CZ-5 strokovnjak/inja za socialno partnerstvo
- CZ-6 strokovnjak/inja na področju družinske politike
- CZ-7 strokovnjak/inja na področju družinske politike
- CZ-8 predstavnik/ca SD-ja
- CZ-9 predstavnik/ca TOP09 (intervju po elektronski pošti)
- CZ-10 strokovnjak/inja za vprašanja enakih možnosti moških in žensk, predstavnik/ca telesa državne uprave
- CZ-11 predstavnik/ca Ministrstva za delo in socialne zadeve
- CZ-12 predstavnik/ca ODS-a (intervju po elektronski pošti)
- CZ-13 strokovnjak/inja na področju družinske politike (korespondenca po elektronski pošti)
- CZSO's Election Server. 2011. *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR*. Dostopno prek: <http://www.volby.cz> (10. april 2011).
- Černigoj - Sadar, Nevenka in Maja Vojnovič. 1992. Changes in child care policy in Slovenia. V *Social policy in Slovenia: between tradition and innovation*, ur. Ivan Svetlik, 94–107. Aldershot: Avebury.
- Černigoj - Sadar, Nevenka. 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. *Družboslovne razprave* 16 (34–35): 31–52.
- Černigoj - Sadar, Nevenka in Aleksandra Kanjuo Mrčela. 2010. V iskanju ravnotežja med plačanim delom in skrbstvenim delom v družini. *Teorija in praksa* 47 (1): 123–138.
- ČSU-Český Statistický Úřad. 2003. *Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem*. Dostopno prek: http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem (10. april 2011).
- Čular, Goran. 2000. Institucionalizacija strankarskega sistema v nekonsolidirani demokraciji: primer Hrvaške. V *Demokratični prehodi I*, ur. Danica Fink - Hafner in Miro Haček, 211–237. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Dandeker, Christopher, Simon Wessely, Amy Iversen in John Ross. 2006. What's in a name? Defining and caring for »veterans« – The United Kingdom in international perspective. *Armed Forces and Society* 32 (2): 161–177.
- Daly, Mary. 2005. Changing Family Life in Europe: Significance for State and Society. *European Societies* 7 (3): 379–398.
- Daly, Mary in Kirsten Scheiwe. 2010. Individualisation and personal obligations – social policy, family policy, and law reform in Germany and the UK. *International Journal of Law, Policy and the Family* 24 (2): 177–197.
- Daly, Mary. 2011. What Adult Worker Model?: A Critical Look at Recent Social Policy Reform in Europe from a Gender and Family Perspective. *Social Politics* 18 (1): 1–23.
- Date - Bah, Eugenia. 2003a. Women and other gender concerns in post-conflict reconstruction and job promotion efforts. V *Jobs after war: a critical challenge in the peace and reconstruction puzzle*, ur. Eugenia Date - Bah, 111–152. Geneva: International Labour Organization.
- 2003b. Introduction. V *Jobs after war: a critical challenge in the peace and reconstruction puzzle*, ur. Eugenia Date-Bah, 1–32. Geneva: International Labour Organization.
- Deacon, Bob. 1995. Nadnacionalne agencije i socijalne politike postsocijalističkih zemalja. *Revija za socijalnu politiku* 2 (4): 281–294.
- 2000. Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization. *Journal of European Social Policy* 10 (2): 146–161.
- Deacon, Bob in Paul Stubbs. 2007. Transnationalism and the Making of Social Policy in South East Europe. V *Social Policy and International Interventions in South East Europe*, ur. Bob Deacon in Paul Stubbs, 1–21. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- Dobrotić, Ivana. 2008a. Sustav skrbi za branitelje iz Domovinskog rata. *Revija za socijalnu politiku* 15 (1): 57–83.
- 2008b. Zakon o roditeljnim i roditeljskim potporama. *Revija za socijalnu politiku* 15 (3): 503–507.
- Dobrotić, Ivana in Maja Laklija. 2009. Korelati sukoba obiteljskih i radnih obveza u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku* 16 (1): 45–63.
- Dobrotić, Ivana in Siniša Zrinščak. 2009. *Croatian family policy: challenges of demographic ageing and pluralisation* (znanstveni prispevek na konferenci ENSACT „Social action in Europe - different legacies & common challenges?“, Dubrovnik, Hrvatska, 26–29. april 2009).
- Dobrotić, Ivana. 2010. Croatia 2010. V *Leave policies and research reports*, ur. Peter Moss, 74–81. Dostopno prek: http://www.leavenetwork.org/fileadmin/Leavenetwork/Country_notes/Croatia.published.oct_2010.pdf (24. avgust 2010).
- Dobrotić, Ivana, Teo Matković in Jelena Baran. 2010. Zaposlenost žena i pristup sustavu predškolske skrbi za djecu u Hrvatskoj: postoji li veza? *Revija za socijalnu politiku* 17 (3): 363–385.
- Dolowitz, David P. in David Marsh. 1996. Who learns what from whom: a review of the policy transfer literature. *Political Studies* 44 (2): 343–357.
- 2000. Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. *Governance: An International Journal of Policy and Administration* 13 (1): 5–24.

- Družić, Gordan. 2004. *Hrvatska obratnica: stanje i perspektive hrvatskog gospodarstva*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Društveni dogovor o uvjetima za stjecanje i korištenje prava na novčanu naknadu za vrijeme dodatnog porodijskog dopusta*. NN 52/1973, 10/1975 (5. julij 1973).
- Državni zbor Republike Slovenije. 1995. *Dobesedni zapis: 32. seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- 1998. *Dobesedni zapis: 9. seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- 1999. *Dobesedni zapis: 15. redna seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- 2000a. Analiza izvajanja ukrepov Resolucije o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. *Poročevalec Državnega zbora* 26 (23): 25–98.
- 2000b. *Dobesedni zapis: 54. izredna seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- 2001. *Dobesedni zapis: 10. redna seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- 2003. Analiza izvajanja ukrepov Resolucije o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. *Poročevalec Državnega zbora* 29 (35): 41–48.
- 2006. *Dobesedni zapis: 16. redna seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- 2008. *Dobesedni zapis: 36. izredna seja*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje> (21. oktober 2011).
- DIP - Državno izborno povjerenstvo. 2011. *Izbori za zastupnike u hrvatski sabor*. Dostopno prek: <http://www.izbori.hr> (23. april 2011).
- DZS - Državni zavod za statistiku. 1993–2004. Osnovne i srednje škole, predškolske ustanove i učenički domovi. *Statističko izvješće*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- 1994. *Stanovništvo prema vjeroispovijedi i materinskom jeziku - po naseljima: popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- 2004. *Statistički ljetopis 2003*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (2. april 2011).
- 2009. Izdaci i primici u socijalnoj zaštiti od 2003. do 2007. (satelitski račun). *Priopćenje br. 12.1.6*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (2. april 2011).
- 2010a. Revizija godišnjeg obračuna bruto domaćeg proizvoda od 1995. do 2007. *Priopćenje br. 12.1.5*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (5. april 2011).
- 2010b. Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih po spolu u 2009. *Priopćenje br. 9.1.7*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (5. april 2011).
- 2011a. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: prvi rezultati po naseljima. *Statističko izvješće broj 1441*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (25. oktober 2011).
- 2011b. Procjena tromjesečnog obračuna bruto domaćeg proizvoda u 2011. *Priopćenje br. 12.1.1/2*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (25. oktober 2011).
- 2011c. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001: prvi rezultati po naseljima. *Statističko izvješće broj 1441*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (25. oktober 2011).

- Ebbinghaus, Bernhard. 2009. Can path dependence explain institutional change? Two approaches applied to welfare state reform. V *The Evolution of Path Dependence*, ur. Lars Magnusson in Jan Ottosson, 191–218. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- EK - Evropska komisija. 1993. *European Social Policy - Options for the Union - Green Paper*, COM(93)551-final, sprejeta 17. novembra 1993. Dostopno prek: http://aei.pitt.edu/1229/01/social_policy_options_gp_COM_93_551.pdf (5. julij 2009).
- 1994. *European Social Policy - A Way Forward for the Union - A White Paper*, COM(94)333, sprejeta 27. julija 1994. Dostopno prek: http://aei.pitt.edu/1118/01/social_policy_white_paper_COM_94_333_A.pdf (5. julij 2009).
- 2006. *Consultation on reconciliation of professional, private and family life 2006 - 1st Consultation*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=40&langId=en&mode=advancedSubmit&policyArea=0&subCategory=0&year=0&country=0&type=50> (6. marec 2011).
- 2007. *Consultation on reconciliation of professional, private and family life 2007 - 2nd Consultation*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=30&langId=en&mode=advancedSubmit&policyArea=0&subCategory=0&year=0&country=0&type=50> (6. marec 2011).
- 2008. *Direktiva Evropskega Parlamenta in sveta o spremembi Direktive Sveta 92/85/EGS o uvedbi ukrepov za spodbujanje izboljšav na področju varnosti in zdravja pri delu nosečih delavk in delavk, ki so pred kratkim rodile ali dojijo*, COM(2008)637, sprejeta 3. oktobra 2008. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008PC0637:SL:HTML> (6. marec 2011).
- 2010. *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Strategija za enakost žensk in moških 2010–2015*, COM(2010)491, sprejeta 21. septembra 2010. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:SL:PDF> (6. marec 2011).
- 2011a. *Communication from the commission Early childhood education and care: providing all our children with the best start for the world tomorrow*, COM(2011)66, sprejeta 17. februarja 2011. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/childhoodcom_en.pdf (7. marec 2011).
- 2011b. *Gender balance in decision making database*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/national-parliaments/index_en.htm (9. december 2011).
- Ekiert, Grzegorz. 1996. *The state against society: political crisis and their aftermath in East Central Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Ellingsæter, Anne L. 2003. The complexity of family policy reform: the case of Norway. *European Societies* 5 (4): 419–443.
- Emmerij, Louis, Richard Jolly in Thomas G. Weiss. 2005. Economic and Social Thinking at the UN in Historical Perspective. *Development and Change* 36 (2): 211–235.
- Eyal, Gil, Iván Szélényi in Eleanor Townsley. 2000. *Making capitalism without capitalists: class formation and elite struggles in post-communist Central Europe*. London in New York: Verso.
- Esping - Andersen, Gøsta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Princeton University Press.

- 1999. *The Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- 2002. *Why we need a new welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- 2006. Socijalna država za XXI. stoljeće?. V *Socijalna država u 21. stoljeću – privid ili stvarnost?*, ur. Siniša Zrinščak, 29–60. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- 2009. *The incomplete revolution: adapting to women's new roles*. Cambridge in Malden: Polity Press.
- Eurofound. 2006. *Capacity building for social dialogue in the Czech Republic*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/5112/en/1/ef065112en.pdf> (25. oktobar 2011).
- Eurostat. 2011a. *Social protection expenditure*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (5. december 2011).
- 2011b. *Employment and unemployment database - LFS module*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (10. marec 2011).
- 2011c. *Population and social condition*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (13. marec 2011).
- Evans, Mark in Jonathan Davies. 1999. Understanding Policy Transfer: A Multi-level, Multi-disciplinary Perspective. *Public Administration* 77 (2): 361–385.
- Evropski parlament in Svet EU. 2002. *Directive 2002/73/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working condition*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0073:EN:HTML> (5. julij 2009).
- 2006. *Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast)*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:01:EN:HTML> (5. julij 2009).
- EVS. 2011. *European Values Study 1981-2008, Longitudinal Data File. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4804 Data File Version 1.0.0 (2011-04-30)*. Dostopno prek: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?mode=documentation&submode=catalog> (11. november 2011).
- Fajth, Gáspár. 1999. Social Security in a Rapidly Changing Environment: The Case of the Post-communist Transformation. *Social Policy & Administration* 33 (4): 416–436.
- Falkner, Gerda in Oliver Treib. 2008. Three worlds of compliance or four? The EU compared to New Member States. *JCMS* 46 (2): 293–313.
- Fargion, Valeria. 2008. Introduction: the social dimension of globalisation. *Italian Journal of Social Policy* 1: 389–412.
- Featherstone, Kevin. 2003. Introduction: In the Name of 'Europe'. V *The Politics of Europeanization*, ur. Kevin Featherstone in Claudio M. Radaelli, 3–26. Oxford: Oxford University Press.

- Ferge, Zsuzsa. 1997. The changed welfare paradigm: the individualisation of the social. *Social Policy & Administration* 31 (1): 20–44.
- 2001. European Integration and the Reform of Social Security in the Accession Countries. *European Journal of Social Quality* 3 (1–2): 9–25.
- Ferge, Zsuzsa in Gábor Juhász. 2004. Accession and Social Policy: The Case of Hungary. *Journal of European Social Policy* 14 (3): 233–251.
- Ferrera, Maurizio in Anton Hemerijck. 2003. Recalibrating Europe's welfare regimes. V *Governing work and welfare in a new economy: European and American experiments*, ur. Jonathan Zeitlin in David M. Trubek, 88–128. Oxford: Oxford University Press.
- Fink - Hafner, Danica, Damjan Lajh in Alenka Krašovec. 2005. *Politika na območju nekdanje Jugoslavije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink - Hafner, Danica in Alenka Krašovec. 2006. Ideološko-politički rascjepi u slovenskoj stranačkoj areni poslije 1989. godine. V *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, ur. Danica Fink - Hafner in Mirko Pejanović, 71–104. Ljubljana in Sarajevo: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV in Fakultet političkih nauka.
- Fink - Hafner, Danica, Damjan Lajh in Tomaž Deželan. 2010. The open method of coordination in the global context of policy cooperation. V *The open method of coordination : a view from Slovenia*, ur. Danica Fink - Hafner, 17–34. Ljubljana: Faculty of Social Sciences
- Fink - Hafner, Danica. 2011. Vloga svetovne gospodarske krize pri spreminjanju razmerij moči v nacionalnih političnih sistemih. *Teorija in praksa* 48 (jub. št.): 1223–1241.
- Focus Consultancy 2008. *The Childcare system in Slovenia – an exchange of good practice towards promoting gender equality*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&eventsId=123&furtherEvents=yes> (11. maj 2011).
- Fodor, Eva, Christy Glass, Janette Kawachi in Livia Popescu. 2002. Family policies and gender in Hungary, Poland and Romania. *Communist and Post-Communist Studies* 35 (4): 475–490.
- Formánková, Lenka in Ivana Dobrotić. 2011. Mothers or institutions? How women work and care in Slovenia and Czech Republic. *Journal of Contemporary European Studies* 19 (3): 409–427.
- Förster, Michael F. in István György Tóth. 2000. Trends in Child Poverty and Social Transfers in the Czech Republic, Hungary and Poland: Experiences from the Years after Transition. *Luxembourg Income Study Working Paper No. 226*. Dostopno prek: <http://www.lisproject.org/php/wp/wp.php> (22. junij 2010).
- Gauthier, Anne H. 2002. Family policies in industrialized countries: Is there convergence? *Population* 57 (3): 447–474.
- Glass, Christy in Éva Fodor. 2007. From Public to Private Maternalism? Gender and Welfare in Poland and Hungary after 1989. *Social Politics* 14 (3): 323–350.
- Gornick, Janet C., Marcia K. Meyers in Katherin E. Ross. 1997. Supporting the employment of mothers: policy variation across fourteen welfare states. *Journal of European Social Policy* 7 (1): 45–70.
- Gornick, Janet C. in Marcia K. Meyers. 2001. Lesson-Drawing in Family Policy: Media Reports and Empirical Evidence about European Developments. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 3 (1): 31–57.

- 2003. *Families that work: Policies for reconciling parenthood and employment*. New York: Russell Sage Foundation.
- 2004. Welfare Regimes in Relation to Paid Work and Care. V *Changing Life Patterns in Western Industrial Societies*, ur. Janet Zollinger Giele in Elke Holst, 45–67. Netherlands: Elsevier Science Press.
- Grabbe, Heather. 2006. *The EU's transformative power: Europeanization through conditionality in Central and Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Grdešić, Marko. 2006. Tranzicija, sindikati i političke elite u Sloveniji i Hrvatskoj. *Politička misao* 43 (4): 121–141.
- 2008. Mapping the Paths of the Yugoslav Model: Labour Strength and Weakness in Slovenia, Croatia and Serbia. *European Journal of Industrial Relations* 14 (2): 133–151.
- Green - Pedersen, Christoffer. 2001. Welfare-state Retrenchment in Denmark and the Netherlands, 1982–1998: The Role of Party Competition and Party Consensus. *Comparative Political Studies* 34 (9): 963–985.
- Green - Pedersen, Christoffer in Markus Haverland. 2002. The new politics and scholarship of the welfare state. *Journal of European Social Policy* 12 (1): 43–51.
- Green - Pedersen, Christoffer. 2007. More than data questions and methodological issues: theoretical conceptualisation and the dependent variable “problem” in the study of welfare reform. V *Investigating Welfare State Change: the “Dependent Variable Problem” in Comparative Analysis*, ur. Jochen Clasen in Nico A. Siegel, 13–23. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- Guillen, Ana M. in Bruno Palier. 2004. Introduction: Does Europe matter? Accession to EU and social policy developments in recent and new member states. *Journal of European Social Policy* 14 (3): 203–209.
- Haas, Barbara. 2003. Parental Leave and Gender Equality: Lessons from the European Union. *Review of Policy Research* 20 (1): 89–114.
- 2005. The Work-Care Balance: Is it Possible to Identify Typologies for Cross-National Comparison? *Current Sociology* 53 (3): 487–508.
- Haas, Barbara, Nadia Steiber, Margit Hartel in Claire Wallace. 2006. Household employment patterns in enlarged European Union. *Work Employment Society* 20 (4): 751–771.
- Hacker, Jacob S. 2004. Privatizing Risk without Privatizing the Welfare State: The Hidden Politics of Social Policy Retrenchment in the United States. *American Political Science Review* 98 (2): 243–260.
- Hacker, Björn. 2009. Hybridization instead of Clustering: Transformation Processes of Welfare Policies in Central and Eastern Europe. *Social Policy & Administration* 43 (2): 152–169.
- Haggard, Stephan in Robert R. Kaufman. 2009. The Eastern European welfare state in comparative perspective. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuyse, 217–236. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Hall, Peter A. 1993. Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain. *Comparative Politics* 25 (3): 275–296.
- Hantrais, Linda. 1999. Socio-demographic change, policy impacts and outcomes in social Europe. *Journal of European Social Policy* 9 (4): 291–309.

- 2004. *Family policy matters: responding to family change in Europe*. Bristol: The Policy Press.
- 2005. Combining methods: a key to understanding complexity in European societies? *European Societies* 7 (3): 399–421.
- Hantrais, Linda in Peter Ackers. 2005. Women's Choices in Europe: Striking the Work-life Balance. *European Journal of Industrial Relations* 11 (2): 197–212.
- Hantrais, Linda. 2006. Living as a family in Europe. V *Policy implications of changing family formation*, ur. Linda Hantrais, Dimiter Philipov in Francesco Billari, 117–181. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Hardy, Stephen in Nick Adnett. 2002. The Parental Leave Directive: Towards a 'Family-Friendly' Social Europe? *European Journal of Industrial Relations* 8 (2): 157–172.
- Harker, Lisa. 1996. The Family-Friendly Employer in Europe. V *The Work-Family Challenge: Rethinking Employment*, ur. Suzan Lewis in Jeremy Lewis, 48–62. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- Hašková, Hana in Alena Křížková. 2008. The impact of EU accession on the promotion of women and gender equality in the Czech Republic. V *Gender politics in the expanding European Union: mobilization, inclusion, exclusion*, ur. Silke Roth, str. 155–173. New York: Berghahn books.
- Hašková, Hana, Hana Maříková in Zuzana Uhde. 2009. Leaves, allowances, and facilities: childcare past and present. V *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*, ur. Hana Hašková in Zuzana Uhde, 77–134. Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Hašková, Hana. 2010. Factors contributing to the decline in childcare services for children under the age of three in the Czech Republic. V *Manka goes to work: public childcare in Visegrad countries 1989–2009*, ur. Ágota Scharle, 4–20. Budapest: Budapest Institute for Policy Analysis.
- HDZ - Hrvatska demokratska zajednica. 2003. *Izborni program 2003*. Dostopno prek: <http://haw.nsk.hr/arhiva/vol1/1431/10363/www.hdz.hr/images/site/upload/program.pdf> (11. oktober 2011).
- 2007. *Izborni program 2007*. Dostopno prek: http://www.hdz-vpz.com/web/dmdocuments/izborni_program_2007.pdf (11. oktober 2011).
- 2011. *Izborni program 2011–2015*. Dostopno prek: <http://www.hdz.hr/program/download-programa/> (11. oktober 2011).
- Hemerijck, Anton. 2008a. *Welfare recalibration as social learning*. Dostopno prek: <http://www.spfo.unibo.it/NR/rdonlyres/340FC698-A810-4C53-B955-A4C21BCA89AA/117397/HemerijckEspanet08.pdf> (2. april 2010).
- 2008b. The imperative of developmental welfare for Europe. *Italian Journal of Social Policy* 1: 425–452.
- Henninger, Annette, Christine Wimbauer in Rosine Dombrowski. 2008. Demography as a push toward gender equality? Current Reforms of German family policy. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 15 (3):287–314
- Hobson, Barbara. 2003. The individualised worker, the gender participatory and the gender equity models in Sweden. *Social Policy & Society* 3 (1): 75–83.
- HR-1 predstavnik/ca združenja delodajalcev
- HR-2 strokovnjak/inja za družinsko politiko

- HR-3 predstavnik/ca sindikatov
- HR-4 predstavnik/ca HDZ-ja
- HR-5 predstavnik/ca Ministrstva za družino, branitelje in medgeneracijsko solidarnost
- HR-6 predstavnik/ca SDP-ja
- HR-7 strokovnjak/inja za vprašanja enakih možnosti moških in žensk, predstavnik/ca telesa državne uprave
- HR-8 predstavnik/ca SDP-ja
- HR-9 predstavnik/ca sindikatov
- HR-10 predstavnik/ca telesa državne uprave, pristojnega za družino (v prvi polovici obdobja 2000–2010)
- HR-11 strokovnjak/inja za delovno in socialno pravo (korespondenca po elektronski pošti)
- Hrdlička, Zdeněk, Margaret Morgan, David Prušvic, William Tompson in Laura Vartia. 2010. Further advancing pro-growth tax and benefit reform in the Czech Republic. *OECD economics department working papers No. 758*. Dostopno prek: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/further-advancing-pro-growth-tax-and-benefit-reform-in-the-czech-republic_5kmh5gmx8h9p-en (13. maj 2011).
- Hrvatski sabor. 2001a. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 308*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2001b. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 294*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2003. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 373*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (14. julij 2011).
- 2004a. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 384*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2004b. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 387*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2004c. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 396*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2004d. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 392*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2007a. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 474*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2007b. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 476*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2008. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 489*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- 2011. *Izveščje Hrvatskog Sabora br. 33*. Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1060> (17. oktober 2011).
- Hrženjak, Majda. 2012. Hierarchization and Segmentation of Informal Care Markets in Slovenia. *Social Politics* 19 (1): 38–57.
- Huber, Evelyne, Charles Ragin in John D. Stephens. 1993. Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure and the Welfare State. *American Journal of Sociology* 99 (3): 711–749.

- Huber, Evelyne in John D. Stephens. 2000. Partisan Governance, Women's Employment, and the Social Democratic Service State. *American Sociological Review* 65 (3): 323–342.
- Hudson, John in Stuart Lowe. 2004. *Understanding the policy process: analysing welfare policy and practice*. Bristol: The Policy Press.
- Humer, Živa, Alenka Švab in Tjaša Žakelj. 2008. Očetovstvo in družinska politika. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Rener, Živa Humer, Tjaša Žakelj, Andreja Vezovnik in Alenka Švab, 98–122. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hunt, Joanne in Chloe J. Wallace. 2004. Reconciliation between Work and Family Life in the EU: reshaping gender structures? *Journal of Social Welfare and Family Law*, 26 (3): 325–338.
- HZMO. 2001. *Pregled broja korisnika i prosječnih svota mirovina, prosinac 2001*. Dostopno prek: <http://www.mirovinsko.hr/default.asp?ID=453> (17. oktober 2011).
- 2011a. *Pregled broja korisnika i prosječnih svota mirovina, rujan 2011*. Dostopno prek: <http://www.mirovinsko.hr/default.asp?ID=453> (17. oktober 2011).
- 2011b. *Korisnici doplatka za djecu za siječanj-prosinac 2011*. Dostopno prek: <http://www.mirovinsko.hr/default.asp?ID=2592> (17. oktober 2011).
- ILO - International Labour Organisation. 2011. *Laborsta: unemployment*. Dostopno prek: <http://laborsta.ilo.org/STP/guest> (3. maj 2011).
- Ilonszki, Gabriella in Milica G. Antić. 2003. Theoretical and Research problems. V *Women in parliamentary politics: Hungary and Slovene cases compared*, ur. Milica G. Antić in Gabriella Ilonszki, 11–20. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Inglot, Tomasz. 2008. *Welfare States in East Central Europe, 1919–2004*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2009. Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia: Adaptation and Reform of the Post-Communist 'Emergency Welfare States'. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuysse, 73–95. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Iris, Greta. 1984a. Doplatak za djecu. V *Socijalna zaštita: razvoj-stanje-perspektive*, ur. Milan Škrbić, Slaven Letica, Boško Popović, Josip Butković in Ante Matutinović, 354–356. Zagreb: Jumena.
- 1984b. Društvena briga o djeci predškolskog uzrasta. V *Socijalna zaštita: razvoj-stanje-perspektive*, ur. Milan Škrbić, Slaven Letica, Boško Popović, Josip Butković in Ante Matutinović, 318–325. Zagreb: Jumena.
- ISSP. 1994. *International Social Survey Programme 1994: Family and Changing Gender Roles II*. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4850 Data file Vers. 2.0.0. Dostopno prek: <http://zcat.gesis.org/webview/index.jsp?mode=documentation&submode=catalog> (11. november 2011).
- 2002. *International Social Survey Programme 2004: Family and Changing Gender Roles III*. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4850 Data file Vers. 2.0.0. Dostopno prek: <http://zcat.gesis.org/webview/index.jsp?mode=documentation&submode=catalog> (11. november 2011).
- Jalušič, Vlasta. 2002. *Kako smo hodile v feministično gimnazijo*. Ljubljana: Založba.
- Jensen, Carsten. 2009. Institutions and the politics of childcare services. *Journal of European Social Policy* 19 (1): 7–18.

- Jenson, Jane in Denis Saint-Martin. 2006. Building blocks for a new social architecture: the LEGO™ paradigm of an active society. *Policy & Politics*, 34 (3): 429–451.
- Jogan, Maca. 2004. Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči: ob 70-letnici prof. Nika Toša*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 265–286. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV in CJMMK.
- Kammerman, Sheila B. in Alfred J. Kahn. 2003. Child and Family Policy in an Era of Social Policy Retrenchment and Restructuring. V *Child Well-being, child poverty and child policy in modern nations: what do we know?*, ur. Koen Vleminckx in Timothy M. Smeeding, 501–525. Bristol: The Policy Press.
- Kammerman, Sheila B. 2003. *Welfare states, family policies, and early childhood education, care, and family support: Options for the Central and Eastern European (CEE) and Commonwealth of Independent States (CIS) countries*. Dostopno prek: <http://www.childpolicyintl.org/publications/Welfare%20States,%20Family%20Policies,%20and%20ECEC%20single%20spaced.pdf> (5. maj 2011).
- Kangas, Olli in Joakim Palme. 2007. Social rights, structural needs and social expenditure: a comparative study of 18 OECD countries 1960–2000. V *Investigating Welfare State Change: the “Dependent Variable Problem” in Comparative Analysis*, ur. Jochen Clasen in Nico A. Siegel, 106–132. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 2007a. Uvod: plačano delo in “ostalo”. V *Delo in družina: s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*, ur. Aleksandra Kanjua Mrčela in Nevenka Černigoj - Sadar, 11–26. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2007b. Zaposlovanje in delo žensk v Sloveniji in Evropski uniji. V *Zbornik o Evropski uniji*, ur. Bogomil Ferfila, 547–570. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kanjua Mrčela, Aleksandra in Nevenka Černigoj - Sadar. 2008. *Reconciliation of work and family life in Slovenia: the role of public employment service*. Research report.
- 2012. Problemi roditelja pri usklajevanju plačenog rada i obiteljskog života u Sloveniji. *Revija za socijalnu politiku* 19 (1): 49–71.
- Kasapović, Mirjana. 2003. Coalition Governments in Croatia: First Experience 2000–2003. *Politička misao* 40 (5): 52–67.
- Katchanovski, Ivan. 2000. Divergence in Growth in Post-communist Countries. *Journal of Public Policy* 20 (1): 55–81.
- Kavar Vidman, Andreja. 1991. Ženska in družina v delovnem in socialnem pravu. *Časopis za kritiko znanosti* 19 (136–137): 27–33.
- Kazepov, Yuri. 2008. The subsidiarization of social policies: actors, processes and impacts. Some reflections on the Italian case from a European perspective. *European Societies* 10 (2): 247–273.
- Kerovec, Nada. 2003. (Ne)jednakost žena na tržištu rada. *Revija za socijalnu politiku* 10 (3–4): 263–282.
- Kesić, Vesna 1994. Od štovanja do silovanja ili od majke domovine do hrvatske “posrnule žene”. *Kruh i ruže* 1994 (1): 1–3.
- 2007. *Feminizam i država*. Zagreb: Cesi.
- Klenner, Christina in Hana Hašková. 2010. Variations of the dual earner model. Employment among mothers: a comparison of the Czech Republic and Germany. V *Welfare states and gender in Central and Eastern Europe. Continuity and post-socialist transformation*

- in the EU member states*, ur. Christine Klenner in Simone Leiber, 181–218. Brussels: ETUI.
- Klingemann, Hans-Dieter. 1995–1997. *World Values Survey Eastern Europe and Germany 1995-1997. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA3062 Data file Vers. 1.0.0.* Dostopno prek: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?mode=documentation&submode=catalog> (11. november 2011).
- Knijn, Trudie in Monique Kremer. 1997. Gender and the caring dimension of welfare states: toward inclusive citizenship. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 4 (3): 328–361.
- Knijn, Trudie. 2003. Challenges and risks of individualisation in the Netherlands. *Social Policy & Society* 3(1): 57–65.
- Knijn, Trudie in Arnoud Smit. 2009. Investing, Facilitating, or Individualizing the Reconciliation of Work and Family Life: Three Paradigms and Ambivalent Policies. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 16 (4): 484–518.
- Knill, Christoph in Dirk Lehmkuhl. 1999. How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization. *European Integration online Papers*, 3 (7): 1–19. Dostopno prek: <http://eiop.or.at/eiop/texte/1998-007a.htm> (22. julij 2008).
- Kocourková Jiřina. 2001. The potential impact of fertility-related policies on future fertility developments in the Czech Republic: analysis based on surveys conducted in 1990s. *Geographica* 36 (1): 27–51.
- 2002. Leave arrangements and childcare services in Central Europe: policies and practices before and after transition. *Community, Work & Family* 5 (3): 301–318
- 2008. The current ‘baby boom’ in the Czech Republic and family policy. *Czech Demographie* 3: 43–53.
- 2009. Czech Republic: normative or choice-oriented system? V *The politics of parental leave policies*, ur. Sheila B. Kamerman in Peter Moss, 51–67. Bristol: The Policy Press.
- Kolarič, Zinka. 1992. From socialist to post-socialist social policy. V *Social policy in Slovenia: between tradition and innovation*, ur. Ivan Svetlik, 15–32. Aldershot: Avebury.
- Korintus, Marta in Nada Stropnik. 2009. Hungary and Slovenia: long leave or short? V *The politics of parental leave policies*, ur. Sheila B. Kamerman in Peter Moss, 135–157. Bristol: The Policy Press.
- Korpi, Walter. 2000. Faces of inequality: gender, class, and patterns of inequalities in different types of welfare states. *Social Politics* 7 (2): 127–191.
- Korpi, Walter in Joakim Palme. 2003. New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975–95. *American Political Science Review* 97 (3): 425–446.
- Kovařík, Jiří. 1992. *Childhood as a Social Phenomenon. National Report: Czechoslovakia.* Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and research.
- Krek, Janez, ur. 1995. *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji.* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Kremer, Monique. 2006. The Politics of Ideals of Care: Danish and Flemish Child Care Policy Compared. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 13 (2): 261–285.

- 2007. *How Welfare States Care: Culture, Gender and Citizenship in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Křížková, Alena in Marta Vohlidalová. 2009. The Labour Market and Work-life Balance in the Czech Republic in Historical Perspective. V *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*, ur. Hana Hašková in Zuzana Uhde, 35–76. Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Kropivnik, Samo in Simona Kustec Lipicer. 2012. Vsebinska struktura stališč v volilnih programih na nacionalnih parlamentarnih volitvah. V *Volilni programi in stališča*, ur. Simona Kustec Lipicer, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan in Alem Maksuti, 45–98. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (v tisku).
- Kuchařová, Věra. 2007. Family Policy in the Czech Republic - Why and What. *Czech Demography*, 1 (1): 87–99.
- Kvist, Jon in Juho Saari. 2007. The Europeanization of social protection: domestic impacts and national responses. V *Europeanization of social protection*, ur. Jon Kvist in Juho Saari, 229–248. Bristol: The Policy Press.
- Ladrech, Robert. 1994. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *Journal of Common Market Studies* 32 (1): 69–88.
- Lajh, Damjan. 2006. Zajednička kohezijska politika i višerazinsko odlučivanje u Europskoj uniji. *Politička misao* 43 (4): 3–24.
- Lambert, Priscilla A. 2008. The Comparative Political Economy of Parental Leave and Child Care: Evidence from Twenty OECD Countries. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 15 (3): 315–344.
- Leibfried, Stephan. 2005. Social Policy: Left to the Judges and the Markets. V *Policy-Making in the European Union*, ur. Helen Wallace, William Wallace in Mark A. Pollack, 243–278. Oxford: Oxford University Press.
- Leira, Arnlaug. 2002. *Working Parents and the Welfare State: Family change and policy reform in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leitner, Sigrid. 2003. Varieties of familialism: the caring function of the family in comparative perspective. *European Societies* 5 (4): 353–375.
- 2010. Germany outpaces Austria in childcare policy: the historical contingencies of ‘conservative’ childcare policy. *Journal of European Social Policy December* 20 (5): 456–467.
- Lelkes, Orsolya. 2000. A great leap towards liberalism? The Hungarian welfare state. *International Journal of Social Welfare* 9 (2): 92–102.
- Lendvai, Noemi. 2004. The Weakest Link? EU Accession and Enlargement: Dialoguing EU and Post-Communist Social Policy. *Journal of European Social Policy* 14 (3): 319–333.
- 2005. Central and Eastern social policy and European Union accession – time for reflections. *Financial Theory and Practice* 29 (1): 1–12.
- 2007. Europeanization of social policy? Prospects and challenges for South East Europe. V *Social Policy and International Interventions in South East Europe*, ur. Bob Deacon in Paul Stubbs, 22–44. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- 2008. EU Integration and the Transformation of Post-communist Welfare: Traversing a ‘Quantum Leap’? *Social Policy & Administration* 42 (5): 504–523.
- Lewis, Jane. 1992. Gender and the Development of Welfare Regimes. *Journal of European Social Policy* 2 (3): 159–173.

- 2001. The Decline of the Male Breadwinner Model: Implications for Work and Care. *Social Politics* 8 (2): 152–169.
- 2002. Gender and Welfare State Change. *European Societies* 4 (4): 331–357.
- Lewis, Jane in Susy Giullari. 2005. The Adult Worker Model Family, Gender Equality and Care: The Search for New Policy Principles and the Possibilities and Problems of a Capabilities Approach. *Economy and Society* 34 (1): 76–104.
- Lewis, Jane. 2006. Work/family reconciliation, equal opportunities and social policies: the interpretation of policy trajectories at the EU level and the meaning of gender equality. *Journal of European Public Policy* 13 (3): 420–437.
- 2007. Gender, Ageing and the ‘New Social Settlement’: the Importance of Developing a Holistic Approach to Care Policies. *Current Sociology* 55 (2): 271–286.
- 2009. *Work-family balance, gender and policy*. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Linek, Lukáš in Zdenka Mansfeldová. 2009. The Parliament of the Czech Republic, 1993–2004. V *Post-Communist and Post-Soviet Parliaments: The Initial Decade*, ur. Philip Norton in David M. Olson, 1–26. London in New York: Routledge.
- Lipovac, Milan. 1985. *Predškolski odgoj u Hrvatskoj - razvitak mreže predškolskih institucija u razdoblju od 1945. do 1980. godine*. Zagreb: NN in Pedagoški fakultet Osijek.
- Lipsmeyer, Christine S. 2000. Reading Between the Welfare Lines: Politics and Policy Structure in Post-Communist Europe. *Europe-Asia Studies* 52 (7): 1191–1211.
- Mahon, Rianne. 2002. Child care: toward what kind of “social Europe”? *Social Politics* 9 (3): 343–379.
- Mahoney, James in Kathleen Thelen. 2010. A theory of gradual institutional change. V *Explaining Institutional Change: ambiguity, agency and power*, ur. James Mahoney in Kathleen Thelen, 1–37. Cambridge: Cambridge University Press.
- March, James G. in Johan P. Olsen. 2004. The logic of appropriateness. *Arena working papers* 09/04: 1–28. Dostopno prek: http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2004/wp04_9.pdf (7. maj 2009).
- Martin, Claude. 2010. The reframing of family policies in France: processes and actors. *Journal of European Social Policy* 19 (5): 410–421.
- Mason, David S. 1995. Justice, Socialism, and Participation in the Postcommunist States. V *Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*, ur. James R. Kluegel, David S. Mason in Bernd Wegener, 49–80. New York: Walter de Gruyter Inc.
- Matković, Teo. 2008. Tko što radi? Dob i rod kao odrednice položaja na tržištu rada u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku* 15 (3): 479–502.
- Mätzke, Margitta in Ilona Ostner. 2010. Introduction: change and continuity in recent family policies. *Journal of European Social Policy* 20 (5): 387–398.
- Meuser, Michael in Ulrike Nagel. 2009. The Expert Interview and Changes in Knowledge Production. V *Interviewing Experts*, ur. Alexander Bogner, Beate Littig in Wolfgang Menz, 17–42. New York: Palgrave Macmillan.
- Milanović, Mirjana, Ivanka Stričević, Dubravka Maleš in Ana Sekulić-Majurec. 2000. *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Targa.

- Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2007. *Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o vrtcih*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predlogi_predpisov/predsolska_vzgoja/ (15. maj 2011).
- MISSOC. 2011. *Comparative tables on social protection*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do?year=20100701&lang=en (15. maj 2011).
- Morel, Nathalie, Bruno Palier in Joakim Palme. 2012. Social investment: a paradigm in search of new economic model and political mobilisation. V *Towards a social investment welfare state: ideas, policies and challenges*, ur. Nathalie Morel, Bruno Palier in Joakim Palme, 353–376. Bristol in Chicago: The Policy Press.
- Morgan, Kimberly J. in Kathrin Zippel. 2003. Paid to Care: The Origins and Effects of Care Leave Policies in Western Europe. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 10 (1): 49–85.
- Morgan, Kimberly J. 2005. *Working mothers and the welfare state: religion and the politics of work-family policies in Western Europe and the United States*. Stanford: Stanford University Press.
- 2007. The Religious Foundations of Work-Family Policies in Western Europe. V *Religion, Class Coalitions and Welfare State Regimes*, ur. Kees van Kersbergen in Philip Manow, 56–89. Dostopno prek: http://www.uni-konstanz.de/manow/download/religion_final%20cup%20manuscript%202027-1-2007.pdf (11. junij 2010).
- 2008a. Toward the Europeanization of work-family policies? The impact of the EU on policies for working parents. V *Gender politics in expanding European Union: mobilization, inclusion, exclusion*, ur. Silke Roth, 37–59. Oxford in New York: Berghahn Books.
- 2008b. The Political Path to a Dual Earner/Dual Carer Society: Pitfalls and Possibilities. *Politics & Society* 36 (3): 403–420.
- Moss, Peter. 1996. Reconciling Employment and Family Responsibilities: A European Perspective. V *The Work-Family Challenge: Rethinking Employment*, ur. Suzan Lewis in Jeremy Lewis, 20–47. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- 2008. Making parental leave parental: an overview of policies to increase fathers' use of leave. V *International Review of Leave Policies and related research 2008*, ur. Peter Moss in Marta Korintus, 79–84. London: BERR.
- MPSV - Ministry of Labour and Social Affairs. 2010. *State Social Support*. Dostopno prek: <http://www.mpsv.cz/en/1603> (26. avgust 2010).
- 2011. *Sickness insurance*. Dostopno prek: <http://www.mpsv.cz/en/8918> (13. september 2011).
- Nacionalna populacijska politika*. NN 132/2006. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (20. december 2010).
- Neuman, Marek. 2011. The Czech Republic's Political Scene in 2010: A Political Earthquake and its Aftershocks. *Papiers d'actualité/Current Affairs in Perspective* 3/2011. Dostopno prek: <http://www.fondation-pierredubois.ch/Papiers-d-actualite/czechrepublic.html> (21. september 2011).
- Novak, Mojca in Katja Rihar Bajuk. 2007. Slovenia. V *Social Policy and International Interventions in South East Europe*, ur. Bob Deacon in Paul Stubbs, 45–61. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.

- Odločba o višini normiranih mesečnih stroškov za vzdrževanje otrok v domovih igre in dela (otroških vrtcih), otroških in mladinskih domovih ter dijaških domovih.* Ur. l. LRS 30/1950 (28. september 1950).
- Odluka o privremenom reguliranju prinalležnosti službenika građanskog reda, stalnih radnika i nadničara na radu kod povjereništva nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i podređenih im ustanova i službenika narodne banke i državne hipotekarne banke.* Sl. l. DFJ 2/1945 (6. februar 1945).
- OECD. 2011. *OECD Family database: Fertility indicators.* Dostopno prek: http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html (22. marec 2011).
- Oinonen, Eriikka. 2008. *Families in converging Europe: A comparison of forms, structures and ideals.* New York: Palgrave Macmillan.
- Opće uputstvo o primanju i uzdržavanju djece u ustanovama za zaštitu i odgoj djece i omladine.* Sl. l. FNRJ 39/1949 (7. maj 1949).
- Orloff, Ann Shola. 2009. Gendering the comparative analysis of welfare states: an unfinished agenda. *Sociological Theory* 27 (3): 317–343.
- Osnovna uredba o prinalležnostima saveznih državnih službenika.* Sl. l. FNRJ 83/1947 (26. september 1947).
- Osnovni zakon o radnim odnosima.* Sl. l. SFRJ 17/1965, 21/1965, 28/1966, 43/1966 - prečišćeni tekst, 52/1966, 26/1968, 20/1969, 12/1970 - prečišćeni tekst (7. april 1965).
- Ostner, Ilona. 2003. "Individualisation": the origins of the concept and its impact on German social policies. *Social Policy & Society* 3 (1): 47–56.
- Palier, Bruno. 2009. Beyond retrenchment: four problems in current welfare state research and one suggestion on how to overcome them. V *The welfare state reader*, ur. Christopher Pierson in Francis Q. Castles, 358–374. Cambridge: Polity Press.
- Pascall, Gillian in Anna Kwak. 2005. *Gender regimes in transition in Central and Eastern Europe.* Bristol: The Policy Press.
- Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods.* Thousand Oaks, London in New Delhi: Sage Publications.
- Pavlič, Slavica. 1984. *150 let predšolskih ustanov na Slovenskem in 35 let srednje vzgojiteljske šole v Ljubljani.* Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Peters, Guy B., Jon Pierre in Desmond S. King. 2005. The Politics of Path Dependency: Political Conflict in Historical Institutionalism. *The Journal of Politics* 67 (4): 1275–1300.
- Perković, Marijan in Vlado Puljiz. 2001. Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku* 8 (2): 235–238.
- Pfau - Effinger, Birgit. 2003. Development of informal work in Europe: causal factors, problems, approaches to solutions. Dostopno prek: <http://www.lex.unict.it/eurolabor/ricerca/dossier/dossier7/cap6/pfau-effinger2003.pdf> (22. februar 2007).
- 2004. Socio-historical paths of the male breadwinner model - an explanation of cross-national differences. *The British Journal of Sociology* 55 (3): 377–399.
- 2005a. Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation. *Journal of Social Policy* 34 (1): 3–20.
- 2005b. Welfare state policies and the development of care arrangements. *European Societies* 7 (2): 321–347.

- 2006. Active citizenship: the new face of welfare. Dostopno prek: <http://www.socsci.auc.dk/welfare/conference-2006/papers/Paper-Pfau-Effinger.pdf> (22. februar 2007).
- 2008. Cultural change and path departure: the example of family policies in conservative welfare states. V *Culture and Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective*, ur. Wim van Oorschot, Michael Opielka in Birgit Pfau - Effinger, 185–204. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- 2009. The cultural dimension of welfare state change. Dostopno prek: <http://www.espanet-italia.net/conference2009/paper/7B%20-%20Pfau-Effinger.pdf> (23. april 2010).
- Phillips, Paul in Bogomil Ferfila. 2001. Socioeconomic development in Slovenia: 1990–2000. V *Slovenska država ob deseti obletnici*, ur. Drago Zajc, 177–201. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Pierson, Paul. 1994. *Dismantling the Welfare State: Reagan, Thatcher and the Politics of Retrenchment in Britain and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1996. The New Politics of the Welfare State. *World Politics* 48 (2): 143–179.
- 2000. Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *The American Political Science Review* 94 (2): 251–267.
- 2001. Coping With Permanent Austerity Welfare State Restructuring in Affluent Democracies. V *The New Politics of the Welfare State*, ur. Paul Pierson, 410–456. New York: Oxford University Press.
- Plantenga, Janneke in Chantal Remery. 2009. *The provision of childcare services: a comparative review of 30 European countries*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Plomien, Ania. 2009. Welfare State, Gender, and Reconciliation of work and family in Poland: policy developments and practice in a new EU member. *Social Policy & Administration* 43 (2): 136–151.
- Potůček, Martin. 2004. Accession and Social Policy: The Case of the Czech Republic. *Journal of European Social Policy* 14 (3): 253–266.
- 2007. The Czech Republic: tradition compatible with modernisation? V *Europeanization of social protection*, ur. Jon Kvist in Juho Saari, 137–152. Bristol: The Policy Press.
- Pravilnik o dodatku za djecu radnika i namještenika*. Sl. 1. FNRJ 100/1946 (13. decembra 1946).
- Pravilnik o največjem dopustnem številu otrok v oddelkih vzgojnovarstvenih organizacij ter o spremstvu otrok*. Ur. l. SRS 20/1980, 16/1981 (8. avgust 1980).
- Pravilnik o organizaciji i radu dječjih vrtića*. NN 68/1949 (20. avgust 1949).
- Pravilnik o pedagoških in zdravstvenih normativih glede na starost in število otrok, ki se lahko vključijo v čisti ali kombinirani oddelek*. Ur. l. SRS 37/1972, 28/1974 (6. september 1972).
- Pravilnik o plačilih staršev za programe vrtcih*. Ur. l. RS 44/1996, 39/1997 - odločba US, 1/1998, 84/1998, 44/2000 - odločba US, 102/2000, 111/2000, 92/2002, 120/2003, 110/2005, 45/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).
- Pravilnik o plačilih staršev za programe vrtcih*. Ur. l. RS 129/2006, 79/2008, 119/2008, 102/2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).
- Pravilnik o ureditvi in delu vrtcev*. Ur. l. LRS 31/1950 (14. oktober 1950).

- Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece*. Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete RH 7/8 (10. lipnja 1991).
- Puljiz, Vlado. 1999. Obrazloženje konačnog prijedloga Zakona o doplatku za djecu. *Revija za socijalnu politiku* 6 (1): 45–54.
- 2001. Reforme sustava socijalne politike u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku* 8 (2): 159–180.
- Puljiz, Vlado in Siniša Zrinščak. 2002. Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku* 9 (2): 117–137.
- Puljiz, Vlado in Dejana Bouillet, ur. 2003. *Nacionalna obiteljska politika*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Puljiz, Vlado. 2004. Hrvatska: prema novoj socijalnoj državi. V *Hrvatska - kako dalje: zadanosti i mogućnosti*, ur. Josip Kregar, Vlado Puljiz in Slaven Ravlić, 193–223. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu in Centar za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“.
- Puljiz, Vlado, Gojko Bežovan, Zoran Šućur in Siniša Zrinščak. 2005. *Socijalna politika. Povijest. Sustavi. Pojmovnik*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
- Puljiz, Vlado. 2008a. Socijalna politika Hrvatske (povijest, zadanosti, usmjerenja). V *Socijalna politika Hrvatske*, ur. Vlado Puljiz, 1–71. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.
- 2008b. Hrvatska socijalna država: trendovi i izazovi. V *Hrvatska - kako sada dalje*, ur. Josip Kregar, Gvozden Flego in Slaven Ravlić, 157–182. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu in Centar za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“.
- Računsko sodišče Republike Slovenije. 2007. *Revizijsko poročilo o zagotavljanju predšolske vzgoje v letih od 2003 do 2006 - rezultati ankete med starsi in ravnateljji*. Dostopno prek: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/V/K11F9D91D04EA7824C125728300202D23/\\$file/Vrtci03-06_anketa.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/V/K11F9D91D04EA7824C125728300202D23/$file/Vrtci03-06_anketa.pdf) (17. november 2010).
- Radaelli, Claudio M. 2000. Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change. *European Integration online Papers* 4 (8): 1–28. Dostopno prek: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (22. julij 2008).
- 2003. The Europeanization of Public Policy. V *The Politics of Europeanization*, ur. Kevin Featherstone in Claudio M. Radaelli, 27–56. Oxford: Oxford University Press.
- 2004. Europeanization: Solution or problem? *European Integration online Papers*, 8 (16): 1–23. Dostopno prek: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm> (22. julij 2008).
- Ragin, Charles. 1989. New Directions in Comparative Research. V *Cross National Research in Sociology*, ur. Melvin L. Kohn, 57–76. London: Sage.
- Rajmund Tretera, Jiří. 2003. Church and State in the Czech Republic. V *Law and Religion in Post-Communist Europe*, ur. Silvio Ferrari in W. Cole Durham, 81–97. Leuven, Paris in Dudley: Peeters.
- Ray, Larry. 2009. At the End of the Post-communist Transformation? Normalization or Imagining Utopia? *European Journal of Social Theory* 12 (3): 321–336.
- Randall, Vicky. 2000. Childcare Policy in the European States: Limits to Convergence. *Journal of European Public Policy* 7 (3): 346–68.

- Reber, Tanja, Mateja Sedmak in Alenka Švab. 2006. Uvod v raziskovanje družin in družinskega življenja v Sloveniji. V *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, ur. Tanja Reber, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek, 27–62. Koper: Založba Annales.
- Rees, Teresa L. 1998. *Mainstreaming equality in the European Union: education, training and labour market policies*. London and New York: Routledge.
- Republika Slovenija. 2011. *Volitve v Državni zbor*. Dostopno prek: <http://volitve.gov.si/> (19. avgust 2011).
- Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*. Ur. l. RS 40/1993. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. marec 2007).
- Risse, Thomas, Maria Green Cowles in James Caporaso. 2001. Europeanization and domestic change: introduction. V *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*, ur. Maria Green Cowles, James Caporaso in Thomas Risse, 1–20. New York: Cornell University Press.
- Rješenje o financiranju dječjih jasala i dječjih vrtića*. Sl. l. FNRJ 6/1952 (30. januar 1952).
- Rješenje o financiranju dječjih domova i ostalih socijalnih ustanova*. Sl. l. FNRJ 49/1951, 50/1951 (31. oktober 1951).
- Rješenje o određivanju elemenata iz kojih se sastoji struktura normiranih troškova za uzdržavanje djece zbrinute u ustanovama za zaštitu i odgajanje djece i omladine*. Sl. l. SFRJ 107/1949 (24. december 1949).
- Rješenje o visini dohotka koji isključuje pravo na stalni dodatak na djecu*. Sl. l. FNRJ 48/1951 (26. oktober 1951).
- Rješenje o visini dohotka koji isključuje pravo na stalni dodatak na djecu*. Sl. l. FNRJ 49/1951 (31. oktober 1951).
- Rose, Richard. 1991. What Is Lesson-Drawing? *Journal of Public Policy* 11 (1): 3–30.
- Sainsbury, Diane. 1996. *Gender, equality, and welfare states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Samoupravni sporazum o kriterijima i mjerilima za utvrđivanje visine naknade osobnog dohotka za vrijeme korištenja dodatnog porodiljskog dopusta*. NN 1/1981 (16. januar 1981).
- Samoupravni sporazum o osnovama plana razvoja društvene brige o djeci predškolskog uzrasta na teritoriju Socijalističke Republike Hrvatske za razdoblje od 1986. do 1990. godine*. NN 1/1987 (13. januar 1987).
- Samoupravni sporazum o pravica in obveznosti združenih kmetov v zvezi z uresničevanjem pravice do porodniškega dopusta*. Ur. l. SRS 7/1982, 17/1982, 1/1983 (27. februar 1982).
- Samoupravni sporazum o porodniškem dopustu*. Ur. l. SRS 7/1986, 20/1987, 36/1987, 36/1988, 24/1989 (28. februar 1986).
- Samoupravni sporazum o uresničevanju pravic do porodniškega dopusta*. Ur. l. SRS 4/1981, 41/1983, 35/1984 (3. februar 1981).
- Samoupravni sporazum o uresničevanju socialnovarstvenih pravic*. Ur. l. SRS 26/1984 (30. julij 1984).
- Samoupravni sporazum o uvjetima za stjecanje i korištenje prava na naknadu osobnog dohotka za vrijeme dodatnog porodiljskog dopusta*. NN 23/1976 (31. maj 1976).

- Samoupravni sporazum o uvjetima za stjecanje i korištenje prava na naknadu osobnog dohotka za vrijeme dodatnog porodiljskog dopusta*. NN 22/1977, 12/1978 (6. junij 1977).
- Samoupravni sporazum o visini naknade osobnog dohotka za vrijeme korištenja dodatnog porodiljskog dopusta*. NN 2/1979 (16. januar 1979).
- Samoupravni sporazum o zajedničkim osnovama sudjelovanja sredstava neposrednih korisnika usluga u naknadi cijene dogovorenih programa predškolske organizacije na teritoriju SR Hrvatske*. NN 12/1984 (30. marec 1984).
- Saraceno, Chiara. 2011. Gender (in)equality: An incomplete revolution? Cross EU similarities and differences in the gender specific impact of parenthood. *Discussion Paper* 13 (3): 1–21. Dostopno prek: <http://www.harriet-taylor-mill.de/pdfs/discuss/DiscPap13.pdf> (20. april 2012).
- Saxonberg, Steven. 2003. *The Czech Republic before the New Millennium: Politics, Parties and Gender*. New York: Columbia University Press.
- Saxonberg, Steven in Tomáš Sirovátka. 2006a. Failing Family Policy in Post-Communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis* 8 (2): 185–202.
- 2006b. Seeking the Balance Between Work and Family After Communism. *Marriage & Family Review* 39 (3–4): 287–313.
- Saxonberg, Steven in Dorota Szelewa. 2007. The Continuing Legacy of the Communist Legacy? The development of family policies in Poland and the Czech Republic. *Social Politics* 14 (3): 351–379.
- Saxonberg, Steven in Tomáš Sirovátka. 2007. Re-familisation of the Czech Family Policy and its Causes. *International Review of Sociology* 17 (2): 319–341.
- 2008. Czech Family Policy: Refamilialization in the Face of Contradictory Public Attitudes. *Journal of Societal & Social Policy* 7 (3): 95–106.
- 2009. Neo-liberalism by Decay? The Evolution of the Czech Welfare State. *Social Policy & Administration* 43 (2): 186–203.
- Saxonberg, Steven. 2010a. *Family policy* (neobjavljen tekst).
- 2010b. *Small Choices and Big Outcomes: the Influence of Communist Childcare Policies on Post-Communist Gender Relations* (neobjavljen tekst).
- Saxonberg, Steven in Hana Hašková. 2011. The Institutional Roots of Post-Communist Family Policy: Comparing the Czech and Slovak Republics. V *Gender, Politics and Institutions: Towards a Feminist Institutionalism?*, ur. Mona Lena Krook in Fiona Mackay, 112–128. Hampshire in New York: Palgrave.
- Scheiwe, Kirsten in Harry Willekens. 2009. *Child Care and Preschool Development in Europe*. Hampshire in New York: Palgrave Macmillan.
- Schmidt, Vivien A. 2002. Does Discourse Matter in the Politics of Welfare State Adjustment? *Comparative Political Studies* 35 (2): 168–193.
- 2010a. Give Peace a Chance: Reconciling Four (not Three) “New Institutionalisms”. V *Ideas and Politics in Social Science Research*, ur. Daniel Béland in Robert H. Cox, 1–37. Oxford and New York: Oxford University Press. Dostopno prek: <http://sws.bu.edu/VSCHMIDT/documents/givepeaceachancefinal.pdf> (26. april 2010).
- 2010b. On Putting Ideas into Perspective: Schmidt on Kessler, Martin and Hudson, and Smith. V *The Role of Ideas in Political Analysis: A Portrait of Contemporary Debates*, ur. Andreas Gofas in Colin Hay. London: Routledge. Dostopno prek:

- <http://people.bu.edu/~vschmidt/documents/Schmidtputtingideasinperspectivefinal2.pdf> (26. maj 2011).
- 2010c. Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review* 2 (1): 1–25. Dostopno prek: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/philosophy/intranet/modules/honours/ph331/polecon/schmidt_taking_ideas_and_discourse_seriously.pdf (6. december 2011).
- Scruggs, Lyle. 2007. Welfare state generosity across space and time. V *Investigating Welfare State Change: the "Dependent Variable Problem" in Comparative Analysis*, ur. Jochen Clasen in Nico A. Siegel, 133–165. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- SDP - Socijaldemokratska partija Hrvatske. 2003. Izborni program 2003. Dostopno prek: <http://www.sdp.hr> (27. junij 2008).
- 2007. *Izborni program: nova snaga*. Dostopno prek: <http://www.sdp.hr/politike/izborni-program-sdp-a-nova-snaga> (17. februar 2011).
- Sedelmeier, Ulrich. 2006. Europeanization in new member and candidate states. *Living Reviews in European Governance* 1 (3): 1–34. Dostopno prek: <http://www.livingreviews.org/lreg-2006-3> (22. julij 2008).
- Seeleib - Kaiser, Martin. 2010. Socio-Economic Change, Party Competition and Intra-Party Conflict: The Family Policy of the Grand Coalition. *German Politics* 19 (3–4): 16–428.
- Seeleib - Kaiser, Martin in Tuukka Toivonen. 2011. Between Reforms and Birth Rates: Germany, Japan, and Family Policy Discourse. *Social Politics* 18 (3): 331–360.
- Sekulić, Duško. 2011. Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena. *Politička misao* 48 (3): 35–64.
- Sewell, William H. 1999. The Concept(s) of Culture. V *Practicing history: new directions in historical writing after the linguistic turn*, ur. Gabrielle M. Spiegel, 76–95. New York: Routledge.
- Shiffman, Jeremy, Marina Škrabalo in Jelena Subotić. 2002. Reproductive rights and the state in Serbia and Croatia. *Social Science & Medicine* 54 (4): 625–642.
- SI-1 strokovnjak/inja na področju družinske politike
- SI-2 strokovnjak/inja na področju družinske politike
- SI-3 strokovnjak/inja za pravna vprašanja socialne varnosti, aktiven/na v procesu predpristopnih pogajanj
- SI-4 predstavnik/ca SD-ja
- SI-5 predstavnik/ca združenja delodajalcev
- SI-6 strokovnjak/inja za vprašanja enakih možnosti moških in žensk, predstavnik/ca telesa državne uprave
- SI-7 predstavnik/ca SD-ja
- SI-8 predstavnik/ca Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, aktiven/na v procesu predpristopnih pogajanj
- SI-9 predstavnik/ca sindikatov in nevladnega sektorja
- SI-10 bivši/a poslanec/ka LDS-a
- SI-11 predstavnik/ca Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve
- SI-12 strokovnjak/inja za področje socialne varnosti
- SI-13 predstavnik/ca SDS-a

- Sirovátka, Tomáš in Helena Tomešová Bartáková. 2011. Reconciliation Policy in the Czech Republic and the EU: from Neglect to Rejection. *European Journal of Social Security* 13 (1): 161–177.
- Sixta, Jaroslav in Jakub Fischer. 2011. *Retrospective Measures of GDP Using Input-output: Tables for Former Czechoslovakia*. Dostopno prek: http://www.iioa.org/files/conference-2/279_20110429111_Paper_sixta_fischer_IO.pdf (22. oktober 2011).
- Slapšak, Svetlana. 2001. The use of women and the role of women in the Yugoslav war. V *Gender, peace and conflict*, ur. Inger Skjelsbæk in Dan Smith, 161–183. London: Sage Publication.
- Stanojević, Miroslav. 2003. Workers' Power in Transition Economies: the Cases of Serbia and Slovenia. *European Journal of Industrial Relations* 9 (3): 283–301.
- Stark, David in László Bruszt. 1998. *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2001. One Way or Multiple Paths: For a Comparative Sociology of East European Capitalism. *American Journal of Sociology* 106 (4): 1129–37.
- Starke, Peter. 2006. The Politics of Welfare State Retrenchment: A Literature Review. *Social Policy & Administration* 40 (1): 104–120.
- Stratigaki, Maria. 2004. The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of "Reconciliation of Work and Family". *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 11 (1): 30–56.
- Stone, Diane. 1999. Learning Lessons and Transferring Policy across Time, Space and Disciplines. *Politics* 19 (1): 51–59.
- Streeck, Wolfgang in Kathleen Thelen. 2005. Introduction: Institutional change in advanced political economies. V *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced political Economies*, ur. Wolfgang Streeck in Kathleen Thelen, 1–39. New York: Oxford University Press.
- Stropnik, Nada. 1989. *Družina - vir kvalitete življenja, priloga k poročilu o izvajanju programskega sklopa Družbeni razvoj in nacionalna identiteta 1989*. Ljubljana: Institut za sociologijo.
- 1997. *Ekonomski vidiki starševstva*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 2001. Child care in Slovenia: an example of a successful transition. *Child: Care, Health and Development* 27 (3): 263–278.
- 2005. *Ekonomski položaj gospodinjstev/družin z otroki. Socio-ekonomski položaj otrok in mladine – medgeneracijski transferji dohodkov in ocean družbenega vlaganja v mlado generacijo*. Ljubljana: Institut za ekonomska raziskovanja.
- 2007. Ekonomski vidiki družini prijazne politike v podjetjih. V *Delo in družina: s partnerstvom do družini prijaznega delovnega podjetja*, ur. Aleksandra Kanjuo Mrčela in Nevenka Černigoj - Sadar, 133–182. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stropnik, Nada in Jože Sambt. 2007. Parental Leave and Child Allowances: Attitudes, Preferences and Possible Impact. *Revija za socialno politiku* 14 (3–4): 347–371.
- Stropnik, Nada, Jože Sambt in Jiřina Kocourková. 2008. Preferences Versus Actual Family Policy Measures: The Case of Parental Leave and Child Allowance. *People, Population Change and Policies: European Studies of Population* 16 (1): 391–410.

- Stropnik, Nada in Milivoja Šircelj. 2008. Slovenia: Generous family policy without evidence of any fertility impact. *Demographic Research* 19 (26): 1019–1058.
- Stubbs, Paul in Siniša Zrinščak. 2007. Croatia. V *Social Policy and International Interventions in South East Europe*, ur. Bob Deacon in Paul Stubbs, 85–102. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- 2009a. Croatian Social Policy: The Legacies of War, State-building and Late Europeanization. *Social Policy & Administration* 43 (2): 121–135.
- 2009b. Rescaling emergent social policies in South East Europe. V *Social Policy Review* 21, ur. Kirstein Rummery, Ian Greener in Chris Holden, 283–305. Bristol: The Policy Press.
- 2011. *Rethinking Clientelism, Governance and Citizenship: the case of Croatia* (9th Annual ESPAnet Conference „Sustainability and transformation in European Social Policy“, Valencia, Španija, 9–10. september 2011).
- SURS - Statistični urad Republike Slovenije. 1966. *Statistični letopis Republike Slovenije 1966*. Dostopno prek: http://www.stat.si/publikacije/pub_letopis_prva.asp (7. avgust 2011).
- 1981. *Statistični letopis Republike Slovenije 1981*. Dostopno prek: http://www.stat.si/publikacije/pub_letopis_prva.asp (7. avgust 2011).
- 1989. *Statistični letopis Republike Slovenije 1989*. Dostopno prek: http://www.stat.si/publikacije/pub_letopis_prva.asp (7. avgust 2011).
- 2009. *Statistični letopis 2009*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/letopis/LetopisPrvaStran.aspx?leto=2009&jezik=si> (29. januar 2011).
- 2010. *Predšolska vzgoja in izobraževanje v vrtcih, Slovenija, šolsko leto 2009/10 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3139 (29. januar 2011).
- 2011. *Predšolska vzgoja in izobraževanje v vrtcih, Slovenija, šolsko leto 2010/11 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3813 (9. januar 2012).
- Svet EU. 1975. *Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31975L0117:EN:HTML> (5. julij 2009).
- Svet EU. 1976. *Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31976L0207:EN:HTML> (5. julij 2009).
- 1978. *Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31979L0007:EN:HTML> (5. julij 2009).
- 1986a. *Council Directive 86/378/EEC of 24 July 1986 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women in occupational social security schemes*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0378:EN:HTML> (5. julij 2009).

- 1986b. *Council Directive 86/613/EEC of 11 December 1986 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity, including agriculture, in a self-employed capacity, and on the protection of self-employed women during pregnancy and motherhood.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0613:EN:HTML> (5. julij 2009).
  - 1992a. *Council recommendation of 31 March 1992 on child care, 92/241/EEC.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992H0241:EN:HTML> (5. julij 2009).
  - 1992b. *Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0085:en:html> (5. julij 2009).
  - 1996. *Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and the ETUC.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0034:EN:HTML> (5. julij 2009).
  - 1997. *Council Directive 97/81/EC of 15 December 1997 concerning the Framework Agreement on part-time work.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0081:EN:HTML> (5. julij 2009).
  - 2000. *Resolution of the Council, and of the Ministers for Employment and Social Policy meeting with the Council of 29 June 2000 on the balanced participation of women and men in family and working life.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2000:218:0005:0007:EN:PDF> (5. julij 2009).
  - 2002. *Presidency conclusions, Barcelona European Council, 15-16 March 2002.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf (5. julij 2009).
  - 2010. *Direktiva Sveta 2010/18/EU z dne 8. marca 2010 o izvajanju revidiranega okvirnega sporazuma o starševskem dopustu, sklenjenega med BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP in ETUC, ter o razveljavitvi Direktive 96/34/ES.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:068:0013:0020:SL:PDF> (7. marec 2011).
- Svetlik, Ivan. 1992. Slovenia - a portrait of a new European country. V *Social policy in Slovenia: between tradition and innovation*, ur. Ivan Svetlik, 1–14. Aldershot: Avebury.
- Szikra, Dorottya. 2005. *Family and Child Support in a Post-Communist Society: Origins of the Mixed Hungarian Welfare Capitalism.* Dostopno prek: <http://www.unifr.ch/travsoc/espanet05/papers/pap01A-04.pdf> (24. februar 2007).
- Szikra, Dorottya in Bela Tomka. 2009. Social Policy in East Central Europe: Major Trends in the 20th Century. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuysse, 17–34. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Špehar, Andrea. 2007. *How women`s movements matter: women`s movements` strategies and influence on gender policy formation in post-communist Croatia and Slovenia.* Kungälv: Goteborg University.

- Švab, Alenka. 2003. Kako »skrbna« je država? Konceptualizacija skrbi v družinski politiki v Sloveniji. V *Labirint skrbi: pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*, ur. Selma Sevenhuijsen in Alenka Švab, 51–73. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- 2004. Caring about family and work: the concept of reconciliation of family and work in Slovenian family policy. V *The heart of the matter: the contribution of the ethic of care to social policy in some new EU member states*, ur. Selma Sevenhuijsen in Alenka Švab, 47–68. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Thelen, Kathleen. 2004. *How Institutions Evolve: The Political Economy of Skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Theobald, Hildegard in Kristine Kern. 2009. Elder Care Systems: Policy Transfer and Europeanization. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuysse, 148–163. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Tintić, Nikola. 1953. Nekoliko napomena uz problem dodatka za djecu. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 3: 131–137.
- Tomka, Bela. 2005. *Determinants of East Central European Welfare Systems: A Comparative Perspective 1945–2000*. Dostopno prek: www.iisg.nl/ishc/documents/sydney-tomka.doc (10. april 2010).
- Topolčić, Davor. 2001. Muškarci to ne rade: rodno segregirana podjela rada u obitelji. *Društvena istraživanja* 10 (4–5): 767–789.
- Toš, Niko. 2007. *SJM 2006: Vrednotne orientacije 2006 (delovna verzija)*. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/Vrednotne_orientacije_2006.pdf (1. december 2011).
- TransMonee. 2011. *TransMonee database*. Dostopno prek: <http://www.transmonee.org/> (29. maj 2011).
- Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe. 2011. *Czech Republic becomes last EU state to adopt anti-discrimination law*. Dostopno prek: <http://www.ceetrust.org/article/306/> (27. september 2011).
- Turnovec, Frantisek. 1997. Votes, Seats and Power: the 1996 Parliamentary Election in the Czech Republic. *Communist and Post-Communist Studies* 30 (3): 289–305.
- UN. 2011a. *World population prospects: the 2008 revision population database*. Dostopno prek: <http://esa.un.org/unpp/p2k0data.asp> (19. marec 2011).
- 2011b. *Per capita GDP at current prices - US dollars*. Dostopno prek: <http://data.un.org/Data.aspx?d=SNAAMA&f=grID%3A101%3BcurrID%3AUSD%3BpcFlag%3A1> (27. september 2011).
- UNECE. 2011. *Gender statistics: Fertility, families and households*. Dostopno prek: http://w3.unece.org/pxweb/DATABASE/STAT/30-GE/02-Families_households/02-Families_households.asp (22. marec 2011).
- UNICEF. 1999. Women in Transition. *Regional Monitoring Report 6*. Dostopno prek: <http://www.unicef-irc.org/publications/36> (14. maj 2010).
- Uputstvo o organizaciji i radu dječjih jasala*. Sl. 1. FNRJ 48/1949 (8. junij 1949).
- Uputstvo o pravu na dodatak za djecu po uredbi o reguliranju nadnica i plaća*. Sl. 1. DFJ 40/1945 (12. junij 1945).

- Uputstvo za organizaciju i rad u zabavištima (dječjim vrtićima)*. Sl. 1. DFJ 57/1945 (7. avgust 1945).
- Uputstvo za organizaciju, socijalno-zdravstveni i odgojni rad obdaništa za djecu predškolskog doba u gradovima i industrijskim mjestima*. Sl. 1. DFJ 82/1945 (26. oktobar 1945).
- Uputstvo za primjenu uredbe o dodacima za djecu*. Sl. 1. FNRJ 49/1951 (31. oktobar 1951).
- Uputstvo za primjenu uredbe o reguliranju prinadležnosti državnih službenika građanskog reda i ostalih javnih službenika saveznih ministarstava i ustanova od 20. travnja 1945 godine*. Sl. 1. DFJ 31/1945 (11. maj 1945).
- Uredba o dečjih jaslih*. Ur. 1. LRS 11/1948, 84/1948 (2. marec 1948).
- Uredba o dodacima na djecu*. Sl. 1. FNRJ 48/1951, 59/1952, 29/1953, 36/1955, 1/1956, 39/1958, 2/1959, 40/1962 (26. oktobar 1951).
- Uredba o dopustu žena prije i poslije poroda*. Sl. 1. FNRJ 56/1946 (4. julij 1946).
- Uredba o materijalnoj pomoći za djecu radnika (namještenika) i službenika*. Sl. 1. FNRJ 101/1949 (3. december 1949).
- Uredba o osnivanju dječjih jasala i dječjih vrtića*. Sl. 1. FNRJ 81/1948 (22. september 1948).
- Uredba o provedbi socijalnog osiguranja po propisima zakona o socijalnom osiguranju radnika, namještenika i službenika*. Sl. 1. FNRJ 100/1946 (13. december 1946).
- Uredba o reguliranju prinadležnosti državnih službenika građanskog reda i ostalih javnih službenika saveznih ministarstava i ustanova*. Sl. 1. DFJ 24/1945 (21. april 1945).
- Uredba o zaštiti trudnih žena i majki - dojilja u radnom (službeničkom) odnosu*. Sl. 1. FNRJ 31/1949, 88/1949, 35/1952, 42/1952, 45/1952 (9. april 1949).
- Válková, Jana. 2010. What is the direction of the Czech childcare policy? V *Manka goes to work: public childcare in Visegrad countries 1989-2009*, ur. Ágota Scharle, 41–56. Budapest: Budapest Institute for Policy Analysis.
- Van der Lippe, Tanja, Annet Jager in Yvonne Kops. 2006. Combination Pressure: The Paid Work-Family Balance of Men and Women in European Countries. *Acta Sociologica* 49 (3): 303–319.
- Van Kersbergen, Kees. 1995. *Social Capitalism: A Study of Christian Democracy and the Welfare State*. London in New York: Routledge.
- Van Oorschot, Wim. 2006. Making the difference in social Europe: deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy* 16 (1): 23–42.
- 2007. Culture and social policy: a developing field of study. *International Journal of Social Welfare* 16 (2): 129–139.
- Van Oorschot, Wim, Michael Opielka in Birgit Pfau - Effinger. 2008. *Culture and Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective*. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar.
- Van Stigt, Jacqie, Anneke van Doorne-Huiskes in Joop Schippers. 1999. European regulation and initiatives on work-family policies. V *Work-family arrangements in Europe*, ur. Laura den Dulk, Anneke van Doorne-Huiskes in Joop Schippers, 151-166. Amsterdam: Thela Thesis.
- Váně, Jan in František Kalvas. 2011. The Czech Catholic Church and Problem Legitimation: From Inspiration to Personal Effort. *Central European Journal of Public Policy* 5 (2): 30–49.

- Vanhuysse, Pieter. 2009. Power, order and the politics of social policy in central and eastern Europe. V *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, ur. Alfio Cerami in Pieter Vanhuysse, 53–70. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Večerník, Jiří. 2001. *Labour Market Flexibility and Employment Security Czech Republic. Employment paper 2001/27.* Dostopno prek: http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/documents/publication/wcms_142349.pdf (14. maj 2011).
- Večerník, Jiří. 2009. *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-economic Policies and Structures.* Prague: Academia.
- Vláda CR. 2011. *Členové vlády.* Dostopno prek: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/default.htm> (10. april 2011).
- Vlada Republike Hrvatske. 2003. *Izvešće o provedbi Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihove obitelji za razdoblje od 01.01.2002. do 31.12.2002.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/fgs.axd?id=3940> (13. februar 2007).
- 2005. *Nacionalni program psihosocijalne i zdravstvene pomoći sudionicima i stradalnicima iz Domovinskog rata.* Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- 2008. *Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o roditeljskim potporama, s Konačnim prijedlogom zakona.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx> (17. januar 2009).
- 2009. *Izvešće o provedbi Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji, za radoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 2009. godine.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/fgs.axd?id=3940> (15. februar 2011).
- 2011a. *Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o roditeljskim potporama, s Konačnim prijedlogom zakona.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx> (18. avgust 2011).
- 2011b. *Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama – parlamentarna razprava 2008.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx> (29. september 2011).
- 2011c. *Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama – parlamentarna razprava 2011.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx> (29. september 2011).
- 2011d. *Izvešće o provedbi Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji, za radoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine.* Dostopno prek: <http://www.sabor.hr/Default.aspx> (29. september 2011).
- Vojnović, Franka, Marijan Križić in Ružica Tadić. 1997. *Nacionalni program demografskog razvitka.* Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.
- Vojnovič, Maja. 1995. *Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji.* Ljubljana: Slovenski odbor za UNICEF.
- Von Wahl, Angelika. 2008. The EU and enlargement: conceptualizing beyond “East” and “West”. V *Gender politics in expanding European Union: mobilization, inclusion, exclusion*, ur. Silke Roth, 19–36. Oxford in New York: Berghahn Books.
- Vukasović, Ante. 1994. Obnova obitelji – temelj hrvatskog napretka. *Revija za socijalnu politiku* 1 (4): 365–374.
- Warren, Tracey, Karen Rowlingson in Claire Whyley. 2001, Female finances: Gender Wage Gaps and Gender Assets Gaps. *Work Employment Society* 15 (3): 465–488.

- WB - World Bank. 2010. *Hrvatska: socijalni utjecaj krize i jačanje otpornosti*. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/CROATIAEXTN/Resources/301244-1277748624120/report_full_croatian.pdf (19. sptember 2011).
- 2011. *World development indicators*. Dostopno prek: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/countries?page=1&display=default> (19. marec 2011).
- Wehner, Cecilie in Peter Abrahamson. 2006. State Recognition of New Family Forms? V *Social policy, employment and family change in comparative perspective*, ur. Jonathan Bradshaw in Aksel Hatland, 61–78. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Wennemo, Irene. 1992. The Development of Family Policy: A Comparison of Family Benefits and Tax Reductions for Families in 18 OECD Countries. *Acta Sociologica* 35 (3): 201–217.
- Wiedermann, Clemens. 2008. Czech Republic. V *Compliance in the Enlarged European Union: Living Rights or Dead Letters*, ur. Gerda Falkner, Oliver Treib in Elisabeth Holzleithner, 27–59. Hampshire in Burlington: Ashgate Publishing Limited.
- Wilensky, Harold L. 2002. *Rich Democracies: Political Economy, Public Policy, and Performance*. Barkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
- Wolfram Nordsieck. 2011a. *Parties and elections in Europe: Czech Republic*. Dostopno prek: <http://www.parties-and-elections.de/czechrepublic.html> (10. april 2011).
- Wolfram Nordsieck. 2011b. *Parties and elections in Europe: Slovenia*. Dostopno prek: <http://www.parties-and-elections.de/czechrepublic.html> (10. april 2011).
- Wolfram Nordsieck. 2011c. *Parties and elections in Europe: Croatia*. Dostopno prek: <http://www.parties-and-elections.de/croatia.html> (10. april 2011).
- Zajc, Drago. 2001. Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije. V *Demokratični prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink - Hafner in Miro Haček, 17–51. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zakon o delovnih razmerjih*. Ur. l. SRS 24/1977, 30/1978, 27/1982, 45/1982, 11/1983, 24/1983, 5/1986, 18/1988 (28. december 1977).
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR)*. Ur. l. RS 14/1990, 5/1991, 29/1992, 71/1993, 19/1994, 12/1999, 36/2000. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (19. november 2010).
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR)*. Ur. l. RS 42/2002, 103/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (19. november 2010).
- Zakon o delovnih razmerjih delavcev, ki delajo pri zasebnih delodajalcih*. Ur. l. SRS 41/1966, 28/1971 (22. december 1966).
- Zakon o dječim vrtičima*. NN 24/1956 (11. maj 1956).
- Zakon o dječim vrtičima*. NN 54/1965 (24. december 1965).
- Zakon o dnevnoj društvenoj brizi o djeci u drugoj porodici*. NN 49/1977 (12. december 1977).
- Zakon o dodatku na djecu*. Sl. l. FNRJ 16/1965, 52/1966 (6. april 1965).
- Zakon o določitvi premoženjskega cenusa kot pogoja za pravico do otroškega dodatka in višine otroškega dodatka v letu 1971*. Ur. l. SRS 46/1970 (2. september 1970).
- Zakon o doplatku za djecu*. NN 44/1977, 52/1985 (2. november 1977).
- Zakon o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta*. NN 51/1974 (12. december 1974).

Zakon o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta. NN 28/1981, 12/1989, 20/1990, 47/1990, 9/1991, 18/1991, 27/1993 (14. julij 1981).

Zakon o družbenem varstvu otrok. Ur. l. SRS 35/1979 (7. december 1979).

Zakon o družbenem varstvu otrok in o skupnostih otroškega varstva. Ur. l. SRS 18/1974, 14/1977 (10. maj 1974).

Zakon o družinskih prejemkih (ZDPre). Ur. l. RS 65/1993, 71/1994, 73/1995, 26/1999. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).

Zakon o financiranju određenih oblika društvene zaštite djece. NN 55/1967 (31. december 1967).

Zakon o interventnih ukrepih zaradi gospodarske krize (ZIUZGK). Ur. l. RS 98/2009 (4. december 2009).

Zakon o izmjeni i dopuni zakona o izvršavanju državnog proračuna Republike Hrvatske za 1997. godinu. NN 109/1997. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o izvršavanju državnog proračuna Republike Hrvatske za 1998. godinu. NN 141/1997. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o izvršavanju državnog proračuna Republike Hrvatske za 1999. godinu. NN 167/1998. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o izvršavanju državnog proračuna Republike Hrvatske za 2001. godinu NN 82/2001. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o izvršavanju državnog proračuna Republike Hrvatske za 2002. godinu. NN 116/2001. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in o delovnih razmerjih med delavci in zasebnimi delodajalci. Ur. l. SRS 18/1974 (10. maj 1974).

Zakon o međusobnim odnosima radnika u udruženom radu. Sl. l. SFRJ 22/1973 (19. april 1973).

Zakon o nadaljnji uporabi nekaterih zveznih zakonov na območju Socialistične Republike Slovenije. Ur. l. SRS 45/1973 (20. november 1973).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI). Ur. l. RS 12/1991-I. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI). Ur. l. RS 12/1996, 23/1996 - popravek, 22/2000, 64/2001, 108/2002, 14/2003 - prečiščeni tekst, 34/2003, 55/2003 - prečiščeni tekst, 79/2003, 115/2003 - prečiščeni tekst, 65/2005, 98/2005 - prečiščeni tekst, 129/2006, 118/2006, 129/2006, 16/2007 - prečiščeni tekst, 36/2008, 22/2009, 58/2009, 64/2009, 65/2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).

Zakon o osnovnim pravima iz radnog odnosa. Sl. l. SFRJ 60/1989 (6. junij 1989).

Zakon o osnovnim pravima iz radnog odnosa. NN 34/1991, 26/1993, 29/1994. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o porodiljskom dopustu i drugim pravima radnice u vezi s porođajem. NN 10/1973 (17. marec 1973).

Zakon o porodnom dopustu majki koje obavljaju samostalnu djelatnost i nezaposlenih majki. NN 24/1996, 109/1997, 82/2001, 30/2004. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi. NN 10/1997, 107/2007. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o radnim odnosima. Sl. 1. SFRJ 53/1957, 26/1958, 1/1959, 8/1961, 17/1961 - prečišćeni tekst (25. december 1957).

Zakon o radnim odnosima. NN 19/90, 28/90, 19/92, 25/92, 26/93, 29/94. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o radnim odnosima radnika koji osobnim radom na poseban način učestvuju u udruženom radu radnih organizacija. NN 46/1967 (6. november 1967).

Zakon o radnim odnosima radnika u udruženom radu. NN 11/1978, 32/1982, 39/82, 40/1982, 49/1985, 27/1987, 27/1988 (21. marec 1978).

Zakon o radu. NN 38/1995, 54/95 - ispravak, 65/95 - ispravak, 17/01, 82/01, 114/03, 142/03, 30/04, 137/04-PT. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o radu. NN 149/09. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama. NN 85/08, 110/08. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zakon o skupnostih otroškega varstva in o financiranju nekaterih oblik otroškega varstva v SR Sloveniji. Ur. l. SRS, 43/1967 (29. december 1967).

Zakon o socialnih zavodih. Ur. l. LRS 26/1954 (8. julij 1954).

Zakon o socijalnom osiguranju radnika, namještenika i službenika. Sl. 1. FNRJ 65/1946 (13. avgust 1946).

Zakon o sredstvima za doplatu za djecu NN 88/1998. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (20. december 2010).

Zakon o starševskom varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP). Ur. l. RS 97/2001, 76/2003, 110/2003 - prečišćeni tekst, 47/2006, 110/2006 - prečišćeni tekst, 114/2006 – ZUTPG, 10/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).

Zakon o visini prihoda domaćinstva za utvrđivanje prava na dodatak za djecu. NN 5/1967 (6. februar 1967).

Zakon o višini dohodkov gospodinjstva za določitev pravice do otroškega dodatka. Ur. l. SRS, 6/1967 (24. februar 1967).

Zakon o vrtcih (ZVrt). Ur. l. RS 12/1996, 44/2000, 78/2003, 72/2005, 100/2005 - prečišćeni tekst, 25/2008, 36/2010. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1> (17. november 2010).

Zakon o vzgoji in varstvu predškolskih otrok. Ur. l. SRS 5/1980, 8/1990 (29. februar 1980).

Zakon o vzgojnovarstveni dejavnosti za predšolske otroke. Ur. l. SRS 28/1971 (28. julija 1971).

Zakon o zdravstvenom osiguranju i obaveznim oblicima zdravstvene zaštite stanovništva NN 32/1970, 48/70, 47/72, 10/1973 (3. avgusta 1970).

Zakon o zdravstvenom osiguranju NN 50/1974, 48/1978 (10. decembra 1974).

Zakonu o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju. NN 8/1989, 31/1990, 12/1991. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/default.aspx> (17. november 2010).

Zavod za statistiku NR Hrvatske. 1954. *Statistički godišnjak NR Hrvatske.* Zagreb: Zavod za statistiku NR Hrvatske.

- Zimmerman, Mary K., Jacquelin S. Litt in Christine E. Bose. 2006. *Global dimensions of gender and carework*. Stanford: Stanford University Press.
- Zrinščak, Siniša. 2000. Socijalna politika u programima političkih stranaka te Programu rada Vlade Republike Hrvatske za razdoblje 2000–2004. *Godine. Revija za socijalnu politiku* 7 (1): 63–77.
- 2003. Socijalna politika u kontekstu korjenite društvene transformacije postkomunističkih zemalja. *Revija za socijalnu politiku* 10 (2): 135–159.
- 2005. Teškoće socijalnog partnerstva: europska i hrvatska iskustva. *Revija za socijalnu politiku* 12 (2): 175–188.
- 2008. Obiteljska politika Hrvatske. V *Socijalna politika Hrvatske*, Puljiz, Vlado, Gojko Bežovan, Teo Matković, Zoran Šućur in Siniša Zrinščak, 279–336. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
- 2011. Church, State and Society in Post-communist Europe. V *Religion and the State: a Comparative Sociology*, ur. Jack Barbalet, Adam Possamai in Bryan S. Turner, 157–184. London, New Yoork in Delhi: Anthem Press.
- Živić, Dražen. 2005. Izravni i migracijski demografski gubitci tijekom srbijanske oružane agresije na Hrvatsku. V *Stanovništvo Hrvatske - dosadašnji razvoj i perspektive*, ur. Dražen Živić, Nenad Pokos in Anka Mišetić, 71–94. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Županov, Josip. 1996a. Socijalna prava i ostvarivanje prava - saga o hrvatskim umirovljenicima. *Revija za socijalnu politiku* 3 (3–4): 273–297.
- 1996b. The social legacy of communism. *Društvena istraživanja* 5 (2): 425–455.
- 1997. Gubitak ljudskih resursa i kulturnog kapitala zbog iseljavanja. V *Nacionalni program demografskog razvitka* ur. Franka Vojnović, Marijan Križić in Ružica Tadić, 103–112. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.

Stvarno kazalo

- Barcelonski cilji, 66, 178, 179, 180, 183, 207, 233
- Cerkev (katoliška), 4, 56, 61, 121, 129, 130, 158, 159, 161, 210, 228, 237, 239
- Dediščina socializma, 5, 120, 121, 122, 124, 125, 216, 225, 227, 228, 235, 240
- (proti)feministična, 123, 125, 163, 177, 215, 224
  - ideološka, 4, 225, 226, 242
  - institucionalna, 3, 19, 122, 218, 219, 220, 222, 225, 226, 228, 235, 242
- Dejavnik
- kulturni, 19, 20, 22, 39, 51, 60, 150
  - politični, 2, 3, 18, 19, 20, 31, 51, 53, 166, 215, 229, 231
  - socio-ekonomski, 2, 3, 18, 20, 22, 31, 51, 131, 132, 215, 219, 229
  - vojna, 4, 5, 19, 21, 23, 29, 34, 37, 38, 51, 57, 58, 59, 68, 81, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 140, 161, 165, 169, 221, 222, 228, 230, 235, 238, 239
- Demografski prehod (demografska tranzicija), 142, 145, 146, 148
- Diskurz
- aktivnega očetovstva, 165, 213, 217
  - demografski/demografske obnove, 130, 161, 165, 210, 217, 223, 241
  - emancipacije žensk, 85, 159
  - enakih možnosti, 161, 165, 217, 228
  - neoliberalni, 5, 31, 33, 92, 165, 217, 236, 240
  - pronatalitetni, 81, 103, 114, 118, 164
  - protifeministični, 225, 227, 228
  - redomestifikacija žensk, 103, 121, 160, 165, 217, 218, 219, 220, 225
  - škodljivost jaslji, 122, 123, 162, 164, 165, 217, 225, 227
  - vlaganja v socialno državo, 34, 161, 164, 165, 208, 217
- Dobroimetje, 205, 207, 219
- Družinska politika, 2, 3, 5, 15, 16, 17, 27, 29, 31, 42, 43, 46, 47, 49, 52, 54, 55, 56, 62, 68, 70, 73, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 92, 93, 94, 95, 103, 114, 116, 118, 120, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 148, 149, 156, 157, 159, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 190, 191, 192, 193, 207, 208, 210, 211, 212, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 227, 230, 232, 234, 235, 236, 240, 250, 252, 257, 259, 268, 270, 274, 287
- Države Srednje in Vzhodne Evrope (SVE), 14, 30, 32, 36, 37, 52, 53, 124, 134, 158, 166
- Enake možnosti, 3, 4, 5, 17, 18, 54, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74, 93, 94, 95, 105, 106, 108, 118, 122, 125, 160, 163, 165, 167, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 184, 189, 197, 204, 205, 213, 218, 220, 227, 228, 232, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 250, 258, 270
- enakost med spoloma/enake možnosti med spoloma, 21, 22, 54, 56, 57, 90, 93, 94, 105, 106, 107, 108, 152, 156, 160, 163, 176, 177, 236, 243, 244, 288
- Evropeizacija, 4, 18, 19, 20, 21, 28, 30, 35, 36, 38, 49, 63, 171, 172, 180, 182, 214, 231, 232, 239
- ekonomska in monetarna unija (EMU), 34, 49, 181
  - finančni instrumenti/finančni mehanizmi, 5, 82, 84, 171, 181, 183, 233
  - kognitivna evropeizacija, 5, 37, 178, 183
  - negativna evropeizacija, 183
  - odprta metoda koordinacije (OMC), 14, 37, 65, 171, 178, 179, 183, 233
  - pozitivna evropeizacija, 5, 182, 183, 214, 223
  - pristop od spodaj navzgor, 21, 37
  - pristop z vrha navzdol, 21, 37
- Evropska Unija (EU), 4, 5, 16, 20, 21, 23, 25, 27, 30, 35, 36, 37, 38, 49, 54, 61, 63, 65, 83, 131, 163, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 210, 213, 214, 220, 222, 223, 228, 232, 233, 234, 242, 244, 245, 288
- Funkcionalistični pristop, 48, 49, 50, 51, 131, 219, 230
- Globalni (nadnacionalni) igralci, 19, 30, 37, 38, 49, 61, 166, 167, 182, 183, 214
- Hrvaško populacijsko gibanje, 129
- Ideacijski pristop, 16, 40, 42, 48, 49, 55, 59, 180
- Ideal skrbi, 113, 114
- deljeno starševstvo, 113, 114
  - materinstvo s polnim delovnim časom, 114
  - medgeneracijska skrb, 114, 119
  - nadomestna mati, 114, 119
  - profesionalna skrb, 113, 114
- Institucionalizem
- diskurzivni institucionalizem (pristop), 2, 28, 42, 48, 51, 61, 123, 230, 231
  - novi institucionalizem, 2, 32, 42, 47, 48
  - sociološki institucionalizem, 41, 48, 49
  - zgodovinski institucionalizem, 2, 3, 5, 28, 30, 39, 43, 47, 59, 120, 218, 230, 235
- Inštitut matere vzgojiteljice, 82, 104, 129, 130, 140, 149, 161, 208, 222
- Integrirani pluralistični model, 2, 28, 59, 215, 229
- Izogibanje krivdi, 34
- Javnopolitično učenje, 21, 29, 36, 49, 167, 168, 182, 183, 192
- Kapitalizem po načrtu, 30
- Katoliška (cerkvena) organizacija, 4, 61, 129, 159, 161, 168, 203, 210, 222, 228, 237, 239, 242
- Klientelizem, 194
- Komisija za enakost, 177
- Komisija za žensko politiko, 177
- Koncept familizma/individualizma (familizacije/individualizacije), 2, 3, 105, 106, 107, 216, 229
- defamilistično, 106, 211, 243

- defamilizem/defamilizacija, 15, 18, 106, 107
- familistično (familizacijsko), 2, 3, 4, 5, 23, 85, 87, 95, 103, 106, 107, 110, 111, 114, 117, 118, 120, 123, 128, 129, 130, 149, 162, 163, 165, 168, 184, 187, 195, 202, 207, 215, 216, 219, 220, 222, 229, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 287, 288, 290
- familizem/familizacija, 5, 18, 56, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 115, 130, 132, 149, 224, 239, 241
- refamilistično (refamilizacijsko), 3, 16, 27, 94, 103, 114, 116, 119, 130, 141, 148, 162, 164, 211, 215, 221, 224, 225, 235, 236, 240, 242
- zmerna individualizacija/ zmerni individualizem, 3, 114, 115, 118, 216, 229
- Koncept spolno usmerjene politike, 65
- Krčenje države blaginje, 33, 34, 37, 49, 54, 135, 222, 236
  - programske omejitve, 33
  - sistemske omejitve, 33
- Krizna socialna politika, 127
- Kultura blaginje, 22, 42, 55, 60, 61, 150, 151, 156, 164, 227, 228, 237
- Lizbonska strategija, 54, 66, 179
- Mednarodne (finančne) agencije, 5, 52, 141, 166, 167, 169, 170, 171, 182, 210, 222, 223, 227, 228, 234
- Mednarodni denarni sklad (IMF), 14, 21, 33, 36, 37, 52, 61, 141, 166, 167, 169, 170, 183, 205, 234
- Model hraniteljev družine
  - model družine dveh karier, 113
  - model družine zaposlenih, 105
  - model dveh hraniteljev družine, 53, 54, 152, 162, 221, 228
  - model dveh hraniteljev z deljenimi spolnimi vlogami, 112, 115
  - model enega hranitelja družine, 108, 110
  - model individualiziranih državljskih pravic, 53
  - model moškega hranitelja družine, 54, 55, 56
  - model obrnjenih vlog, 58
  - model zaposlenih odraslih z deljenimi spolnimi vlogami, 112, 113, 115
  - obsežen model dveh hraniteljev družine z deljenimi spolnimi vlogami, 3, 112, 114, 221
  - prekinjen obsežen model dveh hraniteljev, 117
- Modernistični pristop, 15, 30
- Nacionalizem (nacionalna ideologija), 4, 31, 58, 121, 126, 128, 129, 130, 148, 149, 160, 165, 185, 210, 224, 228, 238, 239
- Neoliberalna paradigma, 123, 162, 163, 165, 169
- Novi pronatalizem, 4, 149, 161, 162, 165, 210, 221, 224, 228, 235, 240
- Pluralizacija družinskih oblik/potekov, 19, 21, 53, 131, 148, 234
- Politike usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, 2, 3, 5, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 35, 40, 46, 48, 50, 51, 52, 54, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 67, 69, 74, 75, 80, 84, 88, 91, 97, 99, 101, 103, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 132, 159, 164, 166, 172, 173, 176, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 191, 193, 196, 198, 202, 210, 216, 218, 219, 224, 226, 229, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 287, 289
- Postopne institucionalne spremembe, 3, 5, 17, 28, 43, 44, 45, 46, 47, 59, 218, 230
- Predvolilni instrument, 191, 192, 194, 203
- Predvolilni populizem, 203, 208, 213
- Prenos javnih politik, 19, 35, 36, 38, 166, 167, 168, 169
- Pristop ekonomskih omejitev, 49, 222
- Pristop odvisnosti od poti, 2, 3, 16, 28, 30, 38, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 59, 63, 120, 122, 218, 224, 230
  - institucionalna inercija, 43, 47, 59, 218
  - intelektualna inercija, 41
  - ključne politične odločitve, 3, 17, 39, 43, 47, 49, 59, 218, 224, 230
  - mehanizmi institucionalne prožnosti, 32, 43
  - odvisnost idej od poti, 41
  - rastoči donosi, 39
  - samookrepitev/samookrepitveni mehanizmi, 32, 43
- Pristop ponastavitve države blaginje, 17, 45, 46
- Pristop virov moči, 4, 16, 42, 43, 48, 49, 50, 53, 61, 166, 186, 219, 220, 227, 237
- Pristop zunanjih dejavnikov, 2, 48, 49, 53, 166, 222, 230
- Produktivna družinska politika, 96
- Protisocialistična ideologija, 211
- Redomestifikacija, 73, 103, 121, 123, 128, 129, 152, 160, 163, 165, 191, 203, 210, 213, 237, 238
- Retradicionalizacija, 73, 103, 121, 122, 128, 210, 220, 222, 228
- Skrbstveno delo, 3, 18, 50, 55, 58, 60, 62, 64, 76, 85, 87, 107, 111, 112, 118, 151, 155, 160, 164, 229, 243, 244, 245, 250
- Socialistična ideologija, 121, 122, 124
- Socializem, 2, 3, 5, 16, 28, 29, 40, 53, 58, 63, 67, 68, 73, 81, 84, 85, 87, 89, 92, 95, 103, 107, 114, 116, 118, 120, 121, 122, 124, 125, 133, 135, 137, 141, 143, 148, 159, 160, 162, 166, 200, 215, 218, 224, 225, 227, 235, 240, 294
- Socialni dialog, 196, 197, 198, 199, 200, 211
  - bipartitni dialog, 196
  - sektorski dialog, 196
  - tripartitni dialog, 196, 197, 199, 202
- Socialno partnerstvo, 5, 18, 20, 21, 22, 28, 196, 197, 199, 201, 202, 231, 233, 250
  - delodajalec, 4, 25, 55, 76, 84, 89, 169, 196, 198, 199, 200, 202, 205, 231, 232, 239, 245, 250, 257, 270, 278
  - sindikat, 4, 25, 51, 53, 54, 55, 121, 122, 125, 130, 140, 166, 176, 181, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 213, 218, 220, 222, 231, 232, 237, 239, 250, 256, 258, 270
  - socialni partnerji, 20, 25, 61, 65, 66, 174, 181, 183, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201,

202, 204, 205, 210, 211, 212, 214, 220, 223, 228, 231, 232, 233, 242

Spolna ideologija, 174, 177

Spolni red (spolna ureditev), 129, 157, 180, 232, 237, 243

Svetovna banka (WB), 14, 21, 24, 33, 36, 37, 52, 61, 133, 141, 166, 167, 169, 171, 234, 277

Ujeta socialna politika/socialna država, 34, 126, 128, 238

Urad za enake možnosti, 178, 195, 197, 204, 205, 211, 220, 223, 228, 232, 237, 242

Urad za žensko politiko, 177

Usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti, 2, 3, 4, 5, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 29, 31, 46, 50, 51, 54, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 65, 67, 71, 72, 73, 78, 81, 84, 85, 87, 92, 93, 95, 96, 105, 107, 109, 110, 112, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 132, 135, 142, 150, 151, 152, 157, 162, 163, 168, 171, 172, 173, 176, 178, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 210, 212, 213, 214, 215, 220, 221, 222, 223, 224, 227, 229, 231, 232, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 245, 246, 287, 288, 290

Večnivojsko vladanje, 21

Volilna rezerva, 34, 194

Washingtonski sporazum, 33

Žensko gibanje (feministično gibanje), 4, 21, 43, 49, 51, 55, 121, 123, 125, 130, 161, 163, 171, 174, 203, 204, 214, 220, 237, 239

Imensko kazalo

- Abrahamson, P., 96, 132, 220, 237, 247, 277
Ackers, P., 50, 54, 55, 56, 198, 247, 257
Adnett, N., 53, 257
Aidukaite, J., 31, 32, 42, 247
Akrap, A., 157, 247
Anderson, K. M., 33, 247
Antić, M. G., 55, 186, 259
Anxo, D., 50, 247
Appleton, L., 50, 54, 184, 186, 194, 227, 247
Aspalter, C., 31, 40, 247
Bagić, D., 196, 197, 199, 247
Baker, M., 51, 53, 54, 55, 131, 132, 142, 227, 247
Baldock, J., 22, 247
Balut, A., 186, 247, 293
Baran, J., 40, 71, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 96, 247, 251
Barnett, K., 108, 110, 247, 290
Bebler, A., 124, 125, 204, 247
Béland, D., 39, 40, 41, 43, 45, 59, 120, 180, 233, 248, 269
Bertola, G., 35, 184, 248
Billari, F., 143, 248, 257
Blokker, P., 15, 30, 31, 120, 248
Boh, K., 68, 69, 71, 72, 75, 135, 248
Bohle, D., 197, 232, 248
Börzel, T. A., 36, 172, 232, 248
Bošnjak, V., 68, 71, 248
Bouillet, D., 53, 162, 267
Bracewell, W., 58, 129, 238, 248
Bradshaw, J., 52, 53, 132, 248, 277
Brown, D. L., 16, 32, 35, 249
Bruszt, L., 16, 30, 31, 271
Byrne, P., 50, 54, 184, 186, 194, 227, 247
Cabada, L., 186, 247, 293
Caiazza, A., 55, 249
Campbell, J. L., 41, 249
Castles, F. G., 135, 249, 265
Cerami, A., 17, 31, 32, 41, 46, 120, 249, 256, 259, 273, 274, 276
Chapon, S., 34, 249
Clasen, J., 104, 105, 133, 135, 249, 256, 260, 270
Clayton, R., 33, 249
Clegg, D., 105, 135, 249
Clemens, E. S., 39, 249, 277
Cook, J. M., 39, 249
Cox, R. H., 40, 41, 59, 180, 233, 248, 250, 269
Crompton, R., 20, 107, 230, 250
Crowley, S., 197, 250
Černigoj - Sadar, N., 1, 15, 19, 23, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 135, 136, 142, 197, 203, 243, 248, 250, 260, 271
Čular, G., 185, 250
Daly, M., 15, 18, 22, 53, 54, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 116, 132, 175, 216, 229, 251, 288
Dandeker, C., 126, 251
Date - Bah, E., 57, 58, 239, 251
Davies, J., 38, 254
Deacon, B., 35, 36, 38, 166, 170, 227, 234, 251, 262, 264, 272
Dobrotić, I., 50, 58, 62, 80, 84, 94, 95, 110, 114, 121, 124, 126, 127, 136, 152, 156, 208, 245, 247, 251, 255, 288
Dolowitz, D. P., 19, 35, 36, 251
Družić, G., 126, 252
Ebbinghaus, B., 43, 44, 253
Ekiert, G., 124, 253
Ellingsæter, A. L., 53, 55, 184, 186, 194, 253
Emmerij, L., 41, 253
Esping - Andersen, G., 56, 132, 142, 159, 161, 243, 245, 253
Euzéby, C., 34, 249
Evans, M., 38, 254
Evropeizacija, 176
Evropska Unija (EU), 183
Eyal, G., 30, 31, 40, 253
Fajth, G., 52, 53, 254
Falkner, G., 173, 254, 277
Fargion, V., 33, 254
Featherstone, K., 248, 254, 267
Ferfila, B., 133, 260, 266
Ferge, Z., 31, 33, 35, 37, 52, 255
Ferrera, M., 17, 45, 255
Fink - Hafner, D., 36, 37, 131, 183, 184, 185, 192, 197, 232, 233, 250, 255, 277, 291, 292
Fischer, J., 133, 271, 294
Fodor, E., 15, 17, 23, 31, 32, 40, 43, 50, 54, 55, 56, 196, 232, 255
Formánková, L., 94, 95, 110, 114, 121, 124, 152, 255, 288
Förster, M. F., 89, 255
Gauthier, A. H., 50, 54, 59, 132, 255
Giullari, S., 17, 56, 62, 105, 263
Glass, C., 15, 17, 23, 31, 32, 40, 43, 50, 54, 55, 196, 232, 255
Gornick, J. C., 52, 53, 107, 108, 109, 113, 255, 288
Grabbe, H., 35, 37, 256
Grdešić, M., 185, 197, 256
Green - Pedersen, C., 33, 39, 104, 105, 135, 222, 236, 256
Greskovits, B., 197, 248
Grown, C., 108, 110, 247, 290
Guillen, A. M., 20, 37, 54, 256
Haas, B., 15, 16, 19, 20, 50, 54, 58, 107, 108, 109, 110, 256, 290
Hacker, B., 31, 256
Hacker, J. S., 17, 33, 39, 41, 43, 44, 45, 218, 248, 256
Haggard, S., 46, 230, 256
Hall, P. A., 41, 60, 180, 256
Hantrais, L., 16, 22, 24, 27, 32, 50, 52, 53, 54, 84, 120, 131, 132, 142, 144, 145, 147, 256, 257
Hardy, S., 53, 257
Harker, L., 22, 56, 257

Hašková, H., 40, 47, 71, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
 112, 116, 123, 124, 135, 160, 176, 177, 225,
 257, 260, 262, 269
 Hatland, A., 53, 132, 248, 277
 Haverland, M., 39, 256
 Hemerijck, A., 17, 32, 39, 41, 43, 45, 46, 120, 255,
 257
 Henninger, A., 51, 230, 257
 Hobson, B., 108, 257
 Hrdlička, Z., 90, 258
 Hrženjak, M., 245, 258
 Huber, E., 42, 258, 259
 Hudson, J., 38, 180, 259, 269
 Humer, Ž., 75, 76, 155, 259
 Hunt, J., 63, 66, 259
 Ilonszki, G., 55, 186, 259
 Inglot, T., 31, 32, 40, 42, 46, 259
 Iris, G., 69, 70, 71, 78, 79, 80, 122, 125, 259
 Jalušič, V., 121, 125, 130, 204, 220, 259
 Jensen, C., 161, 259
 Jenson, J., 66, 132, 161, 260
 Jogan, M., 68, 155, 160, 260
 Juhász, G., 31, 35, 37, 255
 Kahn, A. J., 52, 260
 Kalvas, F., 159, 275
 Kamerman, S. B., 52, 108, 260, 261
 Kangas, O., 104, 105, 260
 Kanjuo Mrčela, A., 15, 23, 67, 73, 76, 77, 136, 139,
 142, 156, 197, 203, 243, 250, 260, 271
 Kasapović, M., 186, 260
 Katchanovski, I., 57, 238, 260
 Kaufman, R. R., 46, 230, 256
 Kavár Vidmar, A., 71, 72
 Kazepov, Y., 246, 260
 Kern, K., 36, 274
 Kerovec, N., 135, 139, 260
 Kesić, V., 129, 130, 176, 178, 260
 Klenner, C., 112, 116, 260
 Klingemann, H., 153, 154, 157, 158, 261
 Knijn, T., 51, 56, 57, 63, 115, 261
 Knill, C., 223, 261
 Kocourková, J., 16, 51, 54, 84, 86, 87, 88, 89, 92,
 94, 95, 122, 141, 142, 168, 188, 212, 261, 271
 Kolarič, Z., 71, 261
 Korintus, M., 68, 69, 71, 72, 75, 76, 93, 125, 188,
 206, 261, 264
 Korpi, W., 42, 61, 105, 107, 108, 109, 110, 261,
 287, 288
 Kovařík, J., 110, 261
 Krašovec, A., 184, 255, 291, 292
 Krek, J., 74, 121, 261
 Kremer, M., 56, 114, 119, 261
 Křížková, A., 86, 176, 177, 257, 262
 Kropivnik, S., 43, 237, 262
 Kuchařová, V., 90, 94, 262
 Kustec Lipicer, S., 43, 237, 262
 Kvist, J., 171, 262, 266
 Kwak, A., 53, 54, 56, 265
 Ladrech, R., 36, 262
 Lajh, D., 21, 37, 255, 262
 Laklija, M., 50, 62, 156, 245, 251
 Lambert, P. A., 43, 51, 55, 107, 108, 109, 196, 220,
 227, 232, 237, 262, 288
 Lehmkuhl, D., 223, 261
 Leibfried, S., 181, 262
 Leira, A., 107, 262
 Leitner, S., 18, 106, 107, 108, 168, 216, 229, 262,
 288
 Lelkes, O., 52, 262
 Lendvai, N., 35, 262
 Lewis, J., 17, 18, 22, 50, 52, 53, 54, 56, 62, 63, 66,
 105, 107, 113, 245, 262, 263
 Linek, L., 263, 293
 Lipovac, M., 69, 70, 79, 263
 Lipsmeyer, C. S., 16, 31, 42, 55, 236, 263
 Lizbonska strategija, 173
 Lowe, S., 38, 180, 259
 Lyonette, C., 20, 230, 250
 Mahon, R., 161, 263
 Mahoney, J., 47, 59, 218, 221, 224, 235, 263
 Mansfeldová, Z., 263, 293
 March, J., 41, 60, 263, 273
 Marsh, D., 19, 35, 36, 251
 Martin, C., 66, 131, 161, 260, 263, 266, 269, 270
 Mason, D. S., 125, 263
 Matković, T., 139, 247, 251, 263, 280
 Mätzke, M., 149, 161, 162, 210, 221, 263
 Meuser, M., 25, 26, 263
 Meyers, M. K., 108, 109, 113, 255, 288
 Milanović, M., 81, 263
 Morel, N., 244, 246, 264
 Morgan, K. J., 50, 52, 54, 56, 63, 64, 65, 106, 108,
 109, 184, 186, 194, 264, 290
 Moss, P., 19, 63, 65, 84, 108, 116, 175, 251, 261,
 264, 288
 Nagel, U., 25, 26, 263
 Neuman, M., 264, 293
 Novak, M., 31, 264
 Oinonen, E., 51, 131, 265
 Olsen, J. P., 41, 60, 263
 Orloff, A. S., 113, 265
 Ostner, I., 108, 149, 161, 162, 210, 221, 263, 265
 Palier, B., 20, 37, 43, 54, 256, 264, 265
 Palme, J., 42, 61, 104, 105, 260, 261, 264
 Pascall, G., 53, 54, 56, 265
 Patton, M. Q., 25, 265
 Pavlič, S., 68, 70, 71, 265
 Perković, M., 58, 265
 Peters, G. B., 32, 39, 59, 265
 Pfau - Effinger, B., 22, 39, 42, 50, 51, 55, 60, 150,
 151, 162, 219, 221, 225, 237, 265, 266, 275
 Phillips, P., 133, 266
 Pierson, P., 28, 33, 34, 39, 42, 43, 44, 59, 63, 120,
 122, 194, 218, 230, 235, 265, 266
 Plantenga, J., 66, 266
 Plomien, A., 54, 266
 Pontusson, J., 33, 249
 Potůček, M., 35, 37, 38, 179, 187, 266
 Puljiz, V., 15, 23, 28, 34, 51, 53, 57, 58, 59, 67, 68,
 70, 80, 81, 82, 83, 94, 120, 125, 126, 127, 128,

130, 131, 133, 134, 142, 162, 169, 170, 215,
 229, 265, 267, 280
 Radaelli, C. M., 21, 36, 37, 171, 172, 233, 248,
 254, 267
 Ragin, C., 24, 258, 267
 Rajmund Tretera, J., 157, 267
 Randall, V., 64, 267
 Ray, L., 33, 267
 Rees, T. L., 63, 268
 Remery, C., 66, 266
 Rener, T., 68, 73, 76, 259, 268
 Rihar Bajuk, K., 31, 264
 Risse, T., 36, 38, 172, 232, 248, 268
 Rose, R., 36, 168, 268
 Saari, J., 171, 262, 266
 Sainsbury, D., 107, 108, 110, 268, 290
 Saint-Martin, D., 66, 161, 260
 Saraceno, C., 243, 269
 Saxonberg, S., 15, 17, 23, 31, 34, 40, 47, 50, 52, 84,
 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 102, 106, 107, 108,
 110, 116, 122, 123, 124, 141, 150, 156, 163,
 167, 168, 177, 186, 187, 188, 193, 212, 224,
 225, 235, 269, 290, 293
 Scheiwe, K., 96, 107, 108, 110, 116, 175, 251, 269,
 288
 Schmidt, V. A., 28, 41, 48, 61, 123, 219, 226, 231,
 269
 Scruggs, L., 105, 270
 Sedelmeier, U., 36, 37, 38, 270
 Seeleib - Kaiser, M., 168, 232, 270
 Sekulić, D., 156, 270
 Sewell, W. H., 150, 270
 Shiffman, J., 129, 270
 Siegel, N. A., 104, 133, 249, 256, 260, 270
 Sirovátka, T., 31, 34, 40, 52, 84, 85, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 93, 116, 122, 123, 141, 156, 163, 167,
 168, 177, 180, 187, 188, 212, 224, 269, 271
 Sixta, J., 133, 271
 Slapšak, S., 58, 129, 238, 271
 Smit, A., 51, 57, 63, 261
 Socializem, 94, 125
 Stanojević, M., 197, 250, 271
 Stark, D., 16, 30, 31, 271
 Starke, P., 32, 33, 271
 Stephens, J. D., 42, 55, 258, 259
 Stone, D., 38, 59, 271
 Stratigaki, M., 51, 56, 271
 Streeck, W., 17, 28, 39, 43, 44, 45, 122, 207, 218,
 221, 224, 230, 271
 Stropnik, N., 52, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79,
 93, 107, 108, 110, 125, 133, 143, 188, 206, 261,
 271, 272, 290
 Stubbs, P., 30, 31, 34, 35, 52, 58, 128, 133, 169,
 194, 238, 251, 262, 264, 272
 Svetlik, I., 133, 137, 250, 261, 273
 Szelewa, D., 15, 17, 23, 40, 50, 87, 89, 90, 91, 269
 Szikra, D., 31, 40, 50, 84, 86, 87, 273
 Šircelj, M., 133, 272
 Špehar, A., 140, 166, 170, 171, 200, 206, 210, 273
 Švab, A., 62, 73, 76, 92, 259, 268, 274
 Thelen, K., 17, 28, 39, 43, 44, 45, 47, 59, 122, 207,
 218, 221, 224, 230, 235, 263, 271, 274
 Theobald, H., 36, 274
 Tintić, N., 68, 274
 Toivonen, T., 232, 270
 Tomešová Bartáková, H., 93, 163, 168, 180, 271
 Tomka, B., 31, 38, 40, 84, 86, 87, 273, 274
 Topolčić, D., 156, 274
 Toš, N., 156, 274
 Tóth, I. G., 89, 255
 Treib, O., 173, 254, 277
 Turnovec, F., 186, 274, 293
 Válková, J., 188, 275
 Van der Lippe, T., 275
 Van Kersbergen, K., 275
 Van Oorschot, W., 275
 Van Stigt, J., 275
 Váně, J., 159, 275
 Vanhuysse, P., 17, 31, 32, 34, 40, 120, 249, 256,
 259, 273, 274, 276
 Večerník, J., 276
 Vohlídalová, M., 86, 262
 Vojnovič, M., 68, 70, 72, 74, 76, 124, 135, 136,
 250, 276
 Vojnovič, F., 80, 128, 276, 280
 Von Wahl, A., 276
 Vukasović, A., 129, 276
 Wallace, C. J., 63, 66, 256, 259, 262
 Warren, T., 109, 276, 290
 Wehner, C., 132, 277
 Wennemo, I., 51, 277
 Wiedermann, C., 134, 177, 197, 277
 Wilensky, H. L., 51, 54, 57, 238, 277
 Willekens, H., 96, 269
 Zajc, D., 185, 247, 266, 277, 291, 293
 Zimmerman, M. K., 18, 280
 Zippel, K., 50, 52, 54, 108, 184, 186, 194, 264
 Zrinščak, S., 15, 23, 30, 31, 34, 40, 51, 52, 58, 67,
 68, 70, 80, 81, 82, 83, 128, 133, 136, 142, 158,
 170, 188, 189, 194, 197, 238, 249, 251, 254,
 267, 272, 280
 Živić, D., 126, 247, 280
 Županov, J., 124, 125, 128, 140, 280

Priloge

Priloga A: Operacionalizacija ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

Na podlagi teoretskih predpostavk o ukrepih, ki podpirajo familistično/individualistično usmerjeno javno politiko usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, so operacionalizirani posamezni ukrepi s ciljem objektivnejšega določanja položaja posamezne države. V primerjalni literaturi se namreč zelo pogosto zgodi, da merila, na katerih temelji razvrščanje držav in določanje smeri reform, ostanejo nejasna. Tudi v analizah, ki napravijo korak naprej v tej smeri in skušajo bolj jasno operacionalizirati kriterije, s pomočjo katerih razlikujejo modele družinskih politik (npr. Korpi 2000), nekatere stvari še vedno ostanejo nedorečene.

Operacionalizacija temelji na teoretičnih postavkah, opisanih v poglavju 3.4.2, in Tabeli 4.6.³²⁶ Ukrepi so operacionalizirani in jih je *potrebno interpretirati na način, kot da raven podpore raste v smeri individualizacije* (glej Tabela P1).

Tabela P1: Operacionalizacija ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

	brez podpore (1)	nizka podpora (2)	zmerna podpora (3)	visoka podpora (4)
porodniški dopusti	ni porodniškega dopusta ali pa ni zjamčena varnost službe v času dopusta	nad 18 tednov; pavšalno nadomestilo/nadomestilo odvisno od predhodnega dohodka, z nizko zgornjo mejo	nad 18 tednov; nadomestilo < 80 % predhodne plače/nadomestilo z zgornjo mejo	14–18 tednov, nadomestilo > 80 % predhodne plače
starševski dopusti	ni plačanega dopusta/nadomestilo odvisno od dohodka družine	2 leti in več, pavšalno nadomestilo	do 1 leta, nadomestilo < 80 % predhodne plače ali z nizko zgornjo mejo	do 1 leta, nadomestilo > 80 % predhodne plače
spodbude za enako delitev dela	ni spodbud za očete	deljeni starševski dopust, pavšalno nadomestilo/nadomestilo odvisno od predhodnega dohodka, z nizko zgornjo mejo	deljeni starševski dopust, nadomestilo > 80 % predhodne plače	očetovski dopust/kvota za očete, nadomestilo > 80 % predhodne plače
institucionalne skrbstvene storitve < 3 alternative oblike otroškega varstva	< 5 % -	5–15 % denarne podpore staršem, predvsem če so odvisne od njihovega dohodka; otrok ne more/je lahko samo v omejenem obsegu vključen v institucionalne skrbstvene storitve	15–30 % subvencije/davčne olajšave za »družinske« oblike skrbi z zjamčenim subvencioniranjem na državnih ravni	> 30 % subvencije/davčne olajšave za »družinske« oblike skrbi so možne, ampak niso zjamčene kot oblika varstva (predvsem so dopolnitev institucionalnemu varstvu, ko to ni dovolj razširjeno) // neobstoj spodbud za alternativne oblike skrbi
skrajšani delovni čas zaradi starševstva druge prožne oblike dela	- -	možnost dela s SDČ tudi po starševskem dopustu, tudi po tretjem letu otroka zakonodaja ne predvideva // predvideva zelo malo prožnih oblik dela	možnost dela s SDČ tudi po starševskem dopustu, najdlje do 3. leta otroka zakonodaja nudi zmerno izbiro prožnih oblik dela	v času starševskega dopusta, a najdlje do drugega leta otroka zakonodaja nudi široko izbiro prožnih oblik dela
denarne podpore	skupno obdavčenje; radodarni otroški dodatki/davčne olajšave za odvisnega partnerja	skupno obdavčenje; otroški dodatki/davčne olajšave za odvisnega partnerja	individualno obdavčenje, zmerni otroški dodatki /davčne olajšave za odvisnega partnerja	individualno obdavčenje, neradodarni otroški dodatki/davčne olajšave za odvisnega partnerja

³²⁶ Ker v tem delu teksta podrobno opišemo vpliv posameznih ukrepov na familistično/individualistično usmerjenost politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti, tukaj samo na kratko povzamemo nujna spoznanja, potrebna za razlago kriterijev operacionalizacije.

Porodniški dopust: Kot minimalno trajanje dopusta vzamemo 14 tednov, ki ga predpiše evropska zakonodaja, pri določanju ravni podpore pa se opiramo na teoretske postavke o tem, da dolgi porodniški dopusti stremijo k podpiranju familistično usmerjene politike (Daly in Scheiwe 2010). Upoštevamo tudi teoretsko izhodišče, da samo dobro plačani dopusti, kombinirani z zaščito službe, omogočajo zaposlenim staršem nemoteno možnost uporabe te pravice (Gornick in drugi 1997; Korpi 2000; Lambert 2008). Pri določanju izdatnosti oziroma radodarnosti dopusta uporabimo skalo Gornickove in Meyersove (2004): izdatni dopusti so odvisni od predhodne plače (nadomestilo 80 % predhodne plače in več); zmerno izdatni dopusti so odvisni od predhodne plače, ampak je nadomestilo manjše kot 80 % predhodne plače; neradodarni dopusti so tisti s pavšalnim plačilom. Dodamo tudi, da dopusti, odvisni od predhodne plače ter z nizko zgornjo mejo (nadomestilo manj kot 50 % povprečne bruto plače) predstavljajo nizko podporo.

Starševski dopust: Upoštevamo teoretične postavke, da dopusti, daljši od enega leta, predvsem pa s pavšalnim nadomestilom, podpirajo familistično politiko (Leitner 2003; Lambert 2008). Tako le krajši in dobro plačani dopusti prispevajo k enakosti med spoloma na trgu dela, predvsem ker omogočajo kontinuirano zaposlenost in znižujejo posledice starševstva na kariero (Gornick in Meyers 2005). Pri določanju izdatnosti dopusta tudi tukaj uporabimo skalo Gornickove in Meyersove (2004), pri čemer dodamo, da dopusti, odvisni od predhodne plače, ampak z nizko zgornjo mejo (manj kot 50 % povprečne bruto plače) predstavljajo zmerno podporo.

Spodbude za enako delitev dela: Upoštevamo dejstvo, da največji uspeh doživijo ukrepi kot so: »kvote za očete« ali očetovski dopusti z nadomestilom, ki se veže na predhodni dohodek in je izdatno (Moss 2008; Daly in Scheiwe 2010; Daly 2011). Pri določanju izdatnosti dopusta tudi tukaj uporabimo skalo Gornickove in Meyersove (2004).³²⁷

Institucionalne skrbstvene storitve: Upoštevamo dejstvo, da so za usklajevanje plačanega dela in družinskih obveznosti predvsem pomembne cenovno dosegljive in dostopne skrbstvene storitve za otroke do treh let starosti (Korpi 2000). Politična zavezanost države za razvoj storitev je vidna predvsem iz njihove dostopnosti. Tako podobno kot Korpi (2000) za kazalec politične obveze države, da podpira dostopne skrbstvene storitve, vzamemo delež otrok do treh let starosti, vključenih v skrbstvene storitve. Pri tem kot zgornjo mejo, ki pomeni visoko podporo, postavimo na 30 %, kar opravičujemo s tem, da gre za delež, ki je zelo blizu 33 %, ki ga kot enega od ciljev postavi EU.

Alternativne oblike skrbi: Podpiranje alternativnih oblik skrbi, npr. s pomočjo denarnih podpor staršem, ki skrbijo za otroka, subvencij in davčnih olajšav za »družinske« oblike skrbi, stremi k podpori familistični politiki (Daly 2011; Formánková in Dobrotić 2011). Tukaj operacionalizacija postane problematičnejša, saj kot poudari Dalyjeva (2011, 13), takšne podpore predstavljajo »mešano košarico« in na eni strani lahko najdemo le denarne spodbude za skrb za otroke, neodvisne od tega, kdo skrbi za otroka, na drugi strani pa denarne spodbude/subvencije, ki ciljajo na določeno obliko skrbi. Upoštevajoč to in glede na dejstvo, da neposredne denarne podpore staršem, ki skrbijo za otroke, neposredno podpirajo starševsko skrb in s tem omejujejo njihovo sodelovanje na trgu dela, medtem ko denarne podpore/subvencije za »družinske« oblike skrbi (čeprav favorizirajo družinsko skrb) dajejo možnost sodelovanja na trgu dela, operacionaliziramo ta ukrep kot v Tabeli P1. Pri tem se opiramo tudi na dejstvo, ki ga poudari Dalyjeva (2011), da je na takšne podpore vedno potrebno gledati v kontekstu, v katerem delujejo, predvsem pa, kako vzajemno delujejo s pripadajočimi spodbudami. Pomembno je tudi, kako so razširjene in dostopne javne institucionalizirane skrbstvene storitve.

---

³²⁷ Tu bi lahko šteli spodbude, vezane tudi na delitev gospodinjkega dela, ali npr. davčne olajšave za omogočanje lažjega nakupa takšnih storitev na trgu dela, ampak niti ena država še vedno ni resno vpeljala takšnih spodbud.

Tabela P.1: Ocena vpliva posameznih ukrepov politik usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti

SLOVENIJA				
ukrepi/obdobje	1990–1995	1996–2000	2001–2004	2005–2010
porodniški dopusti	4	4	4	4
starševski dopusti	4	3,75 (zgornja meja precej visoka)	3,75 (zgornja meja precej visoka)	3,75 (zgornja meja precej visoka)
spodbude za enako delitev dela	1	1	3,5 (le 15 dni plačano 100 %)	3,5 (le 15 dni plačano 100 %)
institucionalne skrbstvene storitve	3	3	4	4
alternativne oblike skrbi	4	4	4	4 (predpiše se delo varuha predšolskih otrok, ampak brez finančnih podpor)
skrajšani delovni čas	4	4	3	2,5
prožne oblike dela	2	2	3	3
denarne podpore družinam	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)
HRVAŠKA				
ukrepi/obdobje	1990–1995	1996–2000	2001–2003	2004–2010
porodniški dopusti	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)	3,5 (brez zgornje meje; po 42. dnevu lahko upravičen oče)
starševski dopusti	3,5 (zgornja meja)	2,5 (pavšalno nadomestilo)	2,5 (pavšalno nadomestilo)	3,0 (fleksibilnost; nizka zgornja meja nadomestila)
spodbude za enako delitev dela	1	1	2	2
institucionalne skrbstvene storitve	2	2	2	3
alternativne oblike skrbi	4	4	4	4
skrajšani delovni čas	4	4	4	3,5 (fleksibilnejša poraba starševskega dopusta)
prožne oblike dela	2	2	2	2
denarne dajatve družinam	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)
ČEŠKA				
ukrepi/obdobje	1993–1997	1998–2001	2001–2006	2007–2010
porodniški dopusti	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)	3 (zgornja meja nad 50 % povprečne bruto plače)
starševski dopusti	2	2	2	2
spodbude za enako delitev dela	1 (ni predpisana zaščita službe za očete)	1 (ni predpisana zaščita službe za očete)	2	2
institucionalne skrbstvene storitve	1	1	1,5 (zelo majhen del otrok pod 3. letom starosti v vrtcih)	1,5 (zelo majhen del otrok pod 3. letom starosti v vrtcih)
alternativne oblike skrbi	2 (denarno nadomestilo do 4. leta otroka, pogojeno z višino dohodka)	2 (denarno nadomestilo do 4. leta otroka, pogojeno z višino dohodka)	2,5 (ukine se pogojenost z višino dohodka)	2,5
skrajšani delovni čas	2	2	2	2
prožne oblike dela	2	2	3	3
denarne dajatve družinam	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)	2 (skupno obdavčenje)	3,5 (prisotne, ampak neradodarne)

Skrajšani delovni čas: Upoštevaajoč predvsem teoretične postavke o negativnih implikacijah dela s skrajšanim delovnim časom za ženske (Morgan 2008b; Warren in drugi 2001), a tudi to, da takšno delo lahko olajša usklajevanje, merilo visoke podpore individualistično usmerjeni politiki postavimo na možnosti dela s skrajšanim delovnim časom v času starševskega dopusta, a najdlje do drugega leta otroka. Zelo dolgo možnost dela s skrajšanim delovnim časom pa razumemo kot dejavnik podpore familistično usmerjeni politiki, predvsem zaradi njenih negativnih implikacij. Za mejo do dveh let se odločimo upoštevajoč dejstvo, da dolga odsotnost s trga dela ne omogoča kontinuirane zaposlenosti in ima tudi posledice na kariero staršev (npr. izguba izkušenj in veščin, nižja plača in pozneje pokojnina; »brezposelnost s skrajšanim delovnim časom« ...). Glede na dejstvo, da se na starševski dopust, daljši od enega leta, gleda kot na odsotnost, ki lahko negativno vpliva na kariero staršev, vidimo dveletno delno odsotnost z trga dela kot ukrep, ki z ene strani olajša sodelovanje staršev z majhnimi otroki na trgu dela in na drugi strani nima velikih posledic na zaposlenost in kariero staršev.

Prožne oblike dela: Upoštevaajoč dejstvo, da prožne oblike dela, kot so npr. delo na daljavo, prožni delovnik, strnjen delovni teden, časovni skladi in podobno, lahko pospešijo možnost usklajevanja plačanega dela in družinskih obveznosti (Stropnik 2007), ocenimo prisotnost takšnih ukrepov kot stremljenje k individualistični politiki usklajevanja. Ali je ta podpora zmerna ali visoka, je odvisno od razširjenosti takšnih ukrepov v posamezni državi.

Denarne podpore: Dimenzija predstavlja kombinacijo otroških dodatkov in davčnih olajšav družinam. Pri operacionalizaciji upoštevamo teoretične postavke, ki poudarijo, da skupno obdavčenje spodbuja tradicionalni model družine in negativno vpliva na ponudbo ženske delovne sile (Sainsbury 1996; Barnett in Grown 2004; Haas 2005). Poleg tega lahko radodarni otroški dodatki vplivajo na odnose med spoloma s podpiranjem mater, da ostanejo doma, raje kot da se vključijo na trg dela (Saxonberg 2010a). Tako izračun Stropnikove (1997) za Slovenijo pokaže, da minimalni stroški prvega predšolskega otroka v družini znašajo 36 % povprečne plače. Na drugi strani podatki za Slovenijo pokažejo, da povprečni otroški dodatek znaša okrog 8 % povprečne plače (OECD 2011), zato težko rečemo, da ima Slovenija radodarne otroške dodatke. Še težje to trdimo za Češko, kjer se povprečni otroški dodatek giblje okrog 3 % povprečne plače (OECD 2011), in za Hrvaško s povprečnim otroškim dodatkom med 4–5 % povprečne plače (lastni izračun na podlagi podatkov DZS 2010b in HZMO 2011b).

Priloga B: Politične stranke na oblasti

Ideološka klasifikacija vlad v Sloveniji

Tabela P2: Politične stranke na oblasti v Sloveniji v obdobju 1992–2010 (število poslancev od prvih volitev v enodromni državni zbor)

politične stranke	1992–1996	1997–2000	2000–2004	2004–2008	2008–2010
LDS	22	25	34	23	5
SD	14	9	11	10	29
SDS	4	16	14	29	28
SNS	12	4	4	6	5
SLS	10	19	9**	7	5
DS	6	-	-	-	-
ZELENI	5	-	-	-	-
SKD	15	10	-	-	-
DeSUS	-	5	4	4	7
NSi-KLS	-	-	8	9	-
SMS	-	-	4	-	-
ZARES	-	-	-	-	9
drugi (manjšine)	2	2	2	2	2
koalicija na oblasti*	LDS+SKD+SDS+ZLSD (levo)sredinska (Drnovšek)	LDS+SLS+DeSUS (levo)sredinska (Drnovšek); konec mandata »čista« desnosredinska (Bajuk)	LDS+ZLSD+SLS-SKD (levo)sredinska (Drnovšek, Rop)	SDS+Nsi+SLS+DeSUS (desno)sredinska (Janša)	SD+ZARES+DeSUS+LDS »čista« levosredinska (Pahor)

Opombe: * S krepkimi črkami je označena politična stranka, iz katere prihaja premier; ** kot SLS-SKD.

Okrajšave: DeSUS (Demokratska stranka upokojencev Slovenije); DS (Demokrati Slovenije, leta 1994 se razcepi v novonastalo Demokratsko stranko, del članstva prestopi v LDS); LDS (Liberalna demokracija Slovenije); NSi-KLS (Nova Slovenija-Krščanska ljudska stranka, nastane ob razcepu SLS-SKD leta 2000); SD (Socialni demokrati, do leta 2005 ZLSD – Združena lista socialnih demokratov); SDS (Slovenska demokratska stranka, do leta 2003 SDSS – Socialdemokratska stranka Slovenije); SKD (Slovenski krščanski demokrati, delujejo do leta 2000, ko se združijo v SLS-SKD); SLS (Slovenska ljudska stranka); SMS (Stranka mladih Slovenije); SNS (Slovenska nacionalna stranka); ZELENI (Zeleni Slovenije); ZARES (ZARES – nova politika)

Vir: Fink - Hafner in drugi (2005); Volitve v Državni zbor (2011); Wolfram Nordsieck (2011b).

1992–1996: Po volitvah leta 1992 nobena od strank ne dobi dovolj glasov, da bi oblikovala koalicijo z idejno sorodnimi strankami. Oblikuje se t. i. velika koalicija, ki jo sestavljajo LDS, SKD in ZLSD, dodatno jim se pridruži SDSS. Leta 1994 se ZELENI, DS in Socialisti združijo z LDS, kar poveča število koalicijskih poslancev. Aprila 1994 iz koalicije izstopi SDSS in januarja 1996 ZLSD in tako do volitev vlada manjšinska vlada (Zajc 2001). Kljub pogostim prevratom skozi to obdobje v koaliciji prevladujejo levosredinske politične stranke in tudi mandat za sestavo koalicije dobi politična stranka, ki je bližje levosredinskemu političnemu spektru, zato koalicijo označimo kot levosredinsko. Kot pokazeta Fink - Hafnerjeva in Krašovčeva (2006), so namreč LDS in ZLSD politične stranke, ki jih lahko umestimo na levosredinski spekter političnega prostora, medtem ko je bila SKD edina stranka v koaliciji, ki jo v tem obdobju lahko jasno označimo kot konservativno desnico. SDS (v tem obdobju še SDSS), ki se danes uvršča na del strankarske arene na desnem centru, se v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja opredeljuje podobno ZLSD-ju ko gre za tradicionalna socialdemokratska ekonomska in socialna vprašanja.

1997–2000: Po volitvah konec leta 1996 se oblikuje t. i. pragmatična koalicija med LDS, SLS in DeSUS-om (Zajc 2001). SLS je konservativna stranka, ki poudarja tradicionalne vrednote (Fink - Hafner in Krašovec 2006) in jo lahko označimo kot stranko desnosredinskega pola. DeSUS je bližje

LDS-u in se, kljub dejstvu, da je primarno interesna politična stranka, glede na politični program lahko uvrsti na levosredinski spekter političnega prostora (prav tam). Tudi v tem obdobju mandat za sestavo dobi LDS in v koaliciji do leta 2000 prevladujejo stranke levega pola. Koalicija je zelo težko sodelovala, kar rezultira v nezaupnici. SLS namreč leta 2000 objavi združitev z SKD in povleče svoje ministre iz vlade, po čemer Slovenija prvič, za pol leta, dobi desnosredinsko vlado, sestavljeno iz SLS-SKD in SDS (Zajc 2001).

2000–2004: Po volitvah leta 2000 se krhko ravnovesje strank levega in desnega centra premakne na stran strank levega centra (Fink - Hafner in Krašovec 2006). Kljub temu ne moremo govoriti o »čisti« levosredinski koaliciji. LDS in ZLSD namreč oblikujeta koalicijo z desnosredinsko SLS-SKD.

2004–2008: Volitve leta 2004 prinesejo ideološki preobrat, saj se po volitvah formira vlada desnega centra (Fink - Hafner in Krašovec 2006). Poleg desnosredinsko usmerjenih SDS, Nsi in SLS v koaliciji najdemo tudi štiri poslance levosredinskega DeSUS-a.

2008–2011: Leta 2008 se prvič oblikuje vlada, ki jo sestavljajo idejno sorodne stranke levosredinskega političnega spektra.

Ideološka klasifikacija vlad na Hrvaškem

Tabela P3: Politične stranke na oblasti na Hrvaškem v obdobju 1992–2010 (število poslancev)

politične stranke	1992–1995	1996–2000	2000–2003	2004–2007	2008–2011
HDZ	85	75	46	66	66
SDP	11	10	44	34	56
HNS	6	2	2	10	7
HSS	3	10	17	10	6
HSLs	14	12	24	2	2
HSU	-	-	-	3	1
HSP	5	4	4	8	1
HDSSB	-	-	-	-	3
HDSS	-	-	-	1	-
IDS	4	4	4	4	3
SDSS	-	-	-	3	3
LIBRA	-	-	-	3	-
LS	-	-	2	2	-
PGS	-	-	2	1	-
DC	-	-	-	1	-
SBHS	-	1	1	-	-
HKDU	-	1	1	-	-
SNS	3	2	1	-	-
HND	-	1	-	-	-
ASH	-	1	-	-	-
DA	1	-	-	-	-
RDS	1	-	-	-	-
neodvisni kandidati	5	4	3	4	5
stranka/ koalicija na oblasti*	HDZ »čista« desnosredinska (Šarinić, Valentić)	HDZ »čista« desnosredinska (Mateša)	SDP+HSLs+HNS +HSS+IDS+LS (levo)sredinska (Račan)	HDZ+DC »čista« desnosredinska (Sanader)	HDZ+HSS+SDSS +HSLs+HSU+ manjšine** (desno)sredinska (Sanader, Kosor)

Opombe: * S krepkimi črkami je označena politična stranka, iz katere prihaja premier; ** koalicijo najprej julija 2009 zapusti HSU, julija 2010 še HSLs (a poslanci HSLs-a zapustijo stranko in kot neodvisni poslanci podprejo HDZ)

Okrajšave: ASH (Akcija socijaldemokrata Hrvatske – Socialdemokratska akcija Hrvaške); DA (Dalmatinska akcija); DC (Demokratski centar – Demokratični center); HDSS (Hrvatska demokratska seljačka stranka – Hrvatska demokratska kmečka stranka); HDSSB (Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje – Hrvatska

demokratska zveza Slavonije in Baranje); HDZ (Hrvatska demokratska zajednica – Hrvaška demokratska zveza); HKDU (Hrvatska kršćansko-demokratska stranka – Hrvaška kršćansko-demokratska stranka); HND (Hrvatski nezavisni demokrati – Hrvaški neodvisni demokrati); HNS (Hrvatska narodna stranka – Hrvaška narodna stranka); HSLS (Hrvatska socijalno-liberalna stranka – Hrvaška socialno-liberalna stranka); HSP (Hrvatska stranka prava – Hrvaška stranka prava); HSS (Hrvatska seljačka stranka – Hrvaška kmečka stranka); HSU (Hrvatska stranka umirovljenika – Hrvaška stranka upokojencev); IDS (Istarski demokratski sabor – Istrski demokratski zbor) LIBRA (Libra - stranka liberalnih demokrata – Libra – stranka liberalnih demokratov); LS (Liberalna stranka); PGS (Primorsko-goranski savez – Primorsko-goranska zveza); RDS (Riječki demokratski savez – Reška demokratska zveza); SBHS (Slavonsko-baranjska hrvatska stranka – Slavonsko-baranjska hrvaška stranka); SDP (Socijaldemokratska partija Hrvatske – Socialdemokratska stranka Hrvaške); SDSS (Samostalna demokratska srpska stranka – Samostojna demokratska srbska stranka); SNS (Srpska narodna stranka – Srbska narodna stranka)

Vir: DIP (2011); Wolfram Nordsieck (2011c).

Prvih deset let po osamosvojitvi je bila na Hrvaškem na oblasti le ena politična opcija - desnosredinska HDZ. Hrvaško strankarsko areno tako zaznamuje prevlada ene politične stranke in kot poudari Zajc (2001, 35), »slabotna oziroma razpršena opozicija«. Skozi prvo desetletje ima tako Hrvaška »čisto« desnosredinsko vlado.

Volitve leta **2000** pripeljejo do preobrata in na oblast pride levosredinska koalicija: SDP, HSLS, HNS, HSS, IDS in LS, ki jo vodi SDP. Koalicija je bila ideološko heterogena. Čeprav v koaliciji prevladujejo politične stranke levosredinske usmeritve, jo sestavljajo tudi liberalne stranke in desnosredinska politična stranka, ki zagovarja krščanske vrednote (čeprav v tem mandatu ne pokaže interesa za obravnavano področje). Koalicije tako ne moremo označiti s pridevnikom »čista«.

V obdobju **2004–2007** veliko večino spet dobi desnosredinska HDZ, ki na svojo stran pridobi še eno poslanko iz desnosredinskega DC-ja in tudi to vlado lahko označimo kot »čisto« desnosredinsko.

Volitve konec leta **2007** spet prinesejo koalijsko vlado, ki jo vodi HDZ. Čeprav še vedno desnosredinska, tokrat ni toliko ideološko homogena. Sestavljajo jo desnosredinske HDZ in HSS, liberalna HSLS, stranka upokojencev HSU, manjšinski poslanci in Samostojna demokratska srbska stranka SDSS, ki se opredeljuje kot levosredinska politična opcija (lahko rečemo, da gre za interesno politično stranko, ki se ni nikvarjala z obravnavanim področjem).

Ideološka klasifikacija vlad na Češkem

Češko strankarsko areno prvih deset let Neuman (2011) označi kot enolično in predvidljivo. V političnem prostoru se profilirajo štiri politične opcije. Tako na eni strani najdemo desnosredinske konservativne stranke ODA in ODS ter KDU-ČSL, sredinsko politično stranko krščanske orientacije, na drugi strani pa levosredinsko politično stranko ČSSD in ekstremno levo politično opcijo KSČM (Turnovec 1997). V formiranju koalicij so se izmenjavale desnosredinska ODS in levosredinska ČSSD.

V prvih dveh mandatih (**1992–1996, 1996–1998**) Češko označijo »čiste« desnosredinske koalicije (oziroma koalicije, sestavljene samo s pomočjo desnosredinskih in sredinskih političnih strank), s tem da je bila druga vlada manjšinska (99 od 200 poslancev). Konec drugega mandata leta 1997 zaradi finančnega škandala znotraj ODS nekateri poslanci izstopijo iz ODS-a in ustanovijo novo politično stranko. Predsednik imenuje začasno vlado do volitev leta 1998 (Linek in Mansfeldová 2009).

Po volitvah leta **1998** vlado prvič oblikuje levosredinska politična stranka. Ker ČSSD označi nizek koalijski potencial in težko najde koalijskega partnerja, oblikuje manjšinsko enostrankarsko vlado (Balut in Cabada 2000). To je bilo možno, ker ji v podporo stopi najmočnejša opozicijska stranka ODS, pri čemer se morajo v zameno za podporo z njimi posvetovati okrog pomembnih vprašanj (Saxonberg 2010a). Potemtakem vlado lahko označimo kot levosredinsko, ampak ne »čisto« levosredinsko, ker jo podpira politična stranka z nasprotnega političnega pola.

Leta **2002** ČSSD ponovno dobi mandat za oblikovanje vlade in takrat oblikuje koalicijo z dvema sredinsko pozicioniranimi političnim strankama. Glede na katoliško orientacijo KDU-ČSL in zagovarjanje tradicionalnih vrednot tudi to vlado težko označimo kot »čisto« levosredinsko.

Po volitvah leta **2006 in 2010** mandat za sestavo vlade spet dobi desnosredinska ODS, ki koalira z desnosredinsko ali sredinsko orientiranimi političnimi strankami. Potemtakem lahko vlade v teh dveh obdobjih označimo kot »čiste« desnosredinske. Pomembno je poudariti, da leta 2008 katoliško orientirani KDU-ČSL prvič ne uspe priti v parlament in da ODS koalicijo oblikuje z novooblikovanima političnima strankama VV in TOP09. Češka še enkrat dobi začasno vlado konec leta 2009, ko spet pride do prevratov znotraj političnih strank in Topolánekova vlada izgubi zaupanje večine.

Tabela P.4: Politične stranke na oblasti na Češkem v obdobju 1992–2010 (število poslancev)

politična stranka	1992–1996	1996–1998*	1998–2002	2002–2006	2006–2009*	2010–
ODS	76 (koalicija s KDS)	68	63	58	81	53
ČSSD	16	61	74	70	74	56
KSČM	LB	22	24	41	26	26
KDU-ČSL	15	18	20	31 (koalicija z US-DEU)	13	-
ODA	14	13	-	-	-	-
SPR-RSČ	14	18	-	-	-	-
LB	35	-	-	-	-	-
HSD-SMS	14	-	-	-	-	-
LSU	16 (koalicija s SZ)	-	-	-	-	-
US	-	-	19	-	-	-
SZ	-	-	-	-	6	-
TOP09	-	-	-	-	-	41
VV	-	-	-	-	-	24
koalicija na oblasti**	ODS/KDS+ ODA+KDU-ČSL »čista« desnosredinska (Klaus)	ODS+KDU-ČSL+ODA manjšinska »čista« desnosredinska (Klaus)	ČSSD *** manjšinska levosredinska (Zeman)	ČSSD+KDU-ČSL/US+DEU (levo)sredinska (Špidla, Grosse, Paroubek)	ODS+KDU-ČSL+SZ »čista« desnosredinska (Topolánek)	ODS+VV+TOP09 »čista« desnosredinska (Nečas)

Opombe: * začasne vlade: *januar–julij 1998* (Klausova vlada pade zaradi finančnega škandala; Josef Tošovský, predsednik Češke nacionalne banke, je predsednik začasne vlade); *april 2009–julij 2010* (4 poslanci iz ODS in SZ preidejo v ČSSD in KSČM, da bi Topolánekova vlada izgubila zaupanje večine; Jan Fischer, nepolitični predsednik Češkega statističnega urada postane predsednik začasne vlade); ** s krepkimi črkami je označena politična stranka, iz katere prihaja premier; *** ODS poda ČSSD-ju »tiho podporo« (v zameno se mora ČSSD z njimi posvetovati okrog pomembnih odločitev)

Okrajšave: ČSSD (Česká Strana Sociálně Demokratická – Češka socialdemokratska stranka); HSD-SMS (Hnutí za Samosprávnou Demokracii – Společnost pro Moravu a Slezko – Gibanje za samostojno demokracijo – Družba Moravske in Šlezije); KDS (Křesťanskodemokratická strana – Krščanska demokratična stranka); KSČM (Komunistická strana Čech a Moravy – Komunistična stranka Češke in Moravske); KDU-ČSL (Křestanská a demokratická unie - Československá strana lidová – Krščansko-demokratska stranka - Češkoslovaška ljudska stranka); LB (Levý Blok – Levi blok; od 2002 Politična stranka demokratičnega socializma - SDS); ODA (Občanská demokratická aliance – Državlansko demokratično zavezništvo); ODS (Občanská Demokratická Strana – Državljanska demokratska stranka); SPR-RSČ (Sduzení pro republiku – Republikanska strana Československa – Združenje za republiko – Republikška stranka Češkoslovaške; od 2002 Republikanci Miroslava Sladeka, RMS); SZ (Strana zelených – Stranka zelenih); TOP09 (Tradice Odpovědnost Prosperita – "Tradicija Odgovornost Prosperiteta 09"); US (Unie Svobody – Unija svobode); VV (Věci Veřejné – Javne zadeve)

Vir: CZSO's Election Server (2011); Vláda CR (2011); Wolfram Nordsieck (2011a).